

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

О. О. Штефан

ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Навчальний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Юрінком Інтер
2009

ББК 67.9(4УКР)310я7
Ш90

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
(лист № 1.4/18-Г-2257 від 31 жовтня 2008 р.)*

*Рекомендовано
вченою радою Київського університету права НАН України
(протокол № 8/08 від 25 вересня 2008 р.)*

Рецензенти

О. В. Скрипнюк — доктор юридичних наук, академік Академії правових наук України;

О. С. Захарова — кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського права та процесу, проректор з наукової роботи Академії адвокатури України;

О. Г. Яновська – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та адміністративного права юридичного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Штефан, О.О.

Ш90 Цивільне процесуальне право України : навч. посіб. / О.О.Штефан. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 360 с.
ISBN 978-966-667-343-8.

Навчальний посібник підготовлено на основі аналізу законодавства, практики його застосування, сучасних концепцій розвитку науки цивільного процесуального права. В оригінальній, доступній для сприйняття формі подано інститути цивільного процесуального права України, яким встановлюється процесуальний порядок здійснення правосуддя з цивільних справ, що виникають у державі з цивільних, трудових, сімейних та інших правовідносин. Поєднання навчального матеріалу зі схемами та таблицями сприяє засвоєнню матеріала.

Для студентів, аспірантів, викладачів вищих юридичних навчальних закладів.

ББК 67.9(4УКР)310я7+67.310я7

Відтворення всієї книги чи якої-небудь її частини
будь-якими засобами або в якій-небудь формі, у тому числі в Інтернеті,
забороняється без письмового дозволу видавництва.

ISBN 978-966-667-343-8

© Штефан О. О., 2009
© Юрінком Інтер, 2009

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	9
Розділ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	11
Глава 1. Цивільне процесуальне право і цивільний процес	11
1.1. Цивільний процесуальний порядок — форма захисту майнових, особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів громадян і організацій	11
1.2. Поняття цивільного процесуального права	13
1.3. Цивільне процесуальне право в системі права України	14
1.4. Джерела цивільного процесуального права	14
1.5. Законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи	15
1.6. Норми цивільного процесуального законодавства	17
1.7. Дія норм цивільного процесуального права	20
1.8. Цивільне судочинство і його стідії	20
<i>Лекція 1. Цивільне процесуальне право і цивільний процес</i>	<i>23</i>
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	<i>28</i>
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	<i>28</i>
Глава 2. Принципи цивільного процесуального права	29
2.1. Поняття принципів цивільного процесуального права та їх значення	29
2.2. Поняття систематизації принципів цивільного процесуального права	29
2.3. Систематизація принципів цивільного процесуального права за їх змістом і сферою дії	29
2.4. Принципи, закріплені Конституцією України	31
2.5. Принципи, закріплені законодавством про судочинство	33
2.6. Класифікація принципів цивільного процесуального права за різними ознаками	34
<i>Лекція 2. Принципи цивільного процесуального права</i>	<i>36</i>
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	<i>41</i>
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	<i>42</i>
Глава 3. Цивільні процесуальні правовідносини	43
3.1. Поняття цивільних процесуальних правовідносин	43
3.2. Передумови реалізації права на пред'явлення позову	44
3.3. Елементи цивільних процесуальних правовідносин	44
<i>Лекція 3. Цивільні процесуальні правовідносини</i>	<i>47</i>
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	<i>49</i>
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	<i>50</i>
Глава 4. Сторони в цивільному процесі	51
4.1. Поняття сторін в цивільному процесі	51
4.2. Процесуальна співучасть	53
4.3. Неналежна сторона в процесі: умови і порядок заміни	54
4.4. Процесуальне правонаступництво	55
Глава 5. Треті особи в цивільному процесі	56
5.1. Поняття і види третіх осіб	56
5.2. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги	56
5.3. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог	57

<i>Лекція 4. Сторони і треті особи в цивільному процесі</i>	58
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	60
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	61
Глава 6. Участь органів прокуратури у цивільному процесі	63
6.1. Завдання і підстави участі прокурора в цивільному процесі	63
6.2. Форми і види участі прокурора в цивільному процесі	64
Глава 7. Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким надано законом право захищати права, свободи та інтереси інших осіб	65
7.1. Мета та підстави участі органів та осіб, яким надано законом право захищати права, свободи та інтереси інших осіб в цивільному процесі	65
7.2. Форми участі органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цивільному процесі	65
7.3. Процесуальні обов'язки органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цивільному процесі.....	66
<i>Лекція 5. Участь органів прокуратури в цивільному процесі та участь у цивільному процесі органів та осіб, яким надано законом право захищати права, свободи та інтереси інших осіб</i>	67
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	68
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	69
Глава 8. Представництво в цивільному процесі	71
8.1. Поняття і значення процесуального представництва.....	71
8.2. Підстави і види представництва в суді.....	72
8.3. Повноваження представника в суді	74
8.4. Процесуально-правове становище представника в суді.....	75
<i>Лекція 6. Представництво в цивільному процесі</i>	76
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	77
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	78
Глава 9. Цивільні процесуальні строки	79
9.1. Поняття і значення процесуальних строків	79
9.2. Класифікація процесуальних строків	80
9.3. Обчислення, зупинення, продовження і поновлення процесуальних строків	83
<i>Лекція 7. Цивільні процесуальні строки</i>	85
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	88
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	89
Глава 10. Підвідомчість цивільних справ	90
10.1. Поняття і види підвідомчості	90
<i>Лекція 8. Підвідомчість цивільних справ</i>	94
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	96
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	96
Глава 11. Підсудність цивільних справ	98
11.1. Поняття підсудності	98
11.2. Види підсудності	99
11.3. Правила зміни підсудності.....	100
<i>Лекція 9. Підсудність цивільних справ</i>	101
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	103
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	104
Глава 12. Витрати по провадженню цивільної справи	105
12.1. Поняття та види судових витрат, їх значення	105

12.2. Судовий збір	106
12.3. Витрати, пов'язані з розглядом справи в суді	108
12.4. Розподіл судових витрат між сторонами	110
Лекція 10. Витрати по провадженню цивільної справи	111
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	112
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	113
Глава 13. Санкції цивільного процесуального права	114
13.1. Поняття та види санкцій цивільного процесуального права	114
13.2. Заходи процесуального примусу	116
Лекція 11. Санкції цивільного процесуального права	117
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	117
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	118
Глава 14. Докази і доказування в цивільному процесі	119
14.1. Роль доказів і доказування в цивільному процесі	119
14.2. Поняття і види доказів	120
14.3. Доказування	122
14.4. Засоби доказування	126
Лекція 12. Докази і доказування в цивільному процесі	131
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	132
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	133
Розділ II. ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	135
А. Наказне провадження	135
Глава 15. Наказне провадження	135
15.1. Поняття судового наказу і умови, необхідні для його видачі	135
15.2. Заява про видачу судового наказу	136
15.3. Порядок видачі судового наказу і його зміст	137
15.4. Законна сила судового наказу і його скасування	138
Лекція 13. Наказне провадження	139
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	144
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	144
Б. Позовне провадження	145
Глава 16. Порушення цивільної справи в суді	145
16.1. Позов як процесуальний засіб реалізації права на відкриття провадження у цивільній справі в суді	145
16.2. Право на позов	147
16.3. Об'єднання і роз'єднання позовів	151
16.4. Процесуальні засоби, що забезпечують відповідачу захист його прав та інтересів проти позову	152
16.5. Зміни в позовному спорі	153
16.6. Забезпечення позову	154
Лекція 14. Порушення цивільної справи в суді	155
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	157
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	158
Глава 17. Провадження у справі до судового розгляду	160
17.1. Попереднє судове засідання	160
17.2. Судові виклики і повідомлення	162

<i>Лекція 15. Провадження у справі до судового розгляду</i>	166
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	168
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	168
Глава 18. Судовий розгляд цивільних справ	170
18.1. Значення стадії судового розгляду цивільних справ	170
18.2. Судове засідання – процесуальна форма розгляду цивільних справ	170
18.3. Ускладнення у процесі судового розгляду цивільних справ	173
18.4. Фіксування цивільного процесу	178
<i>Лекція 16. Судовий розгляд цивільних справ</i>	179
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	181
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	182
Глава 19. Постанови суду першої інстанції	183
19.1. Поняття і види судових постанов	183
19.2. Вимоги, яким має задовольняти судове рішення	185
19.3. Види виконання судових рішень	187
19.4. Виправлення недоліків рішення судом, що його постановив	188
19.5. Набрання рішенням суду законної сили	190
19.6. Ухвали суду першої інстанції	193
<i>Лекція 17. Постанови суду першої інстанції</i>	195
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	197
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	198
Глава 20. Заочний розгляд цивільних справ	199
20.1. Поняття та зміст заочного розгляду цивільних справ	199
<i>Лекція 18. Заочний розгляд цивільних справ</i>	201
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	205
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	206
В. Непозовне провадження	207
Глава 21. Окреме провадження	207
21.1. Суть і значення окремого провадження	207
21.2. Процесуальний порядок розгляду справ окремого провадження	208
21.3. Визнання громадянина обмежено дієздатними чи недієздатними	209
21.4. Надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності	212
21.5. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою	213
21.6. Усиновлення дітей, які проживають на території України, громадянами України та іноземними громадянами	214
21.7. Встановлення фактів, що мають юридичне значення	217
21.8. Поновлення права на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі	219
21.9. Передача безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність	221
21.10. Визнання спадщини відумерлою	222
21.11. Надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку	223
21.12. Обов'язкова госпіталізація до протитуберкульозного закладу	225
21.13. Розголошення банками інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб	226
<i>Лекція 19. Окреме провадження</i>	227
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	230
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	230

Розділ III. ПРОВАДЖЕННЯ ПО ОСКАРЖЕННЮ І ПЕРЕГЛЯДУ РІШЕНЬ, УХВАЛ СУДУ	232
Глава 22. Апеляційне провадження	232
22.1. Поняття і право апеляційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції та процесуальний порядок його реалізації	232
22.2. Апеляційна скарга, заява	233
22.3. Підготовка і розгляд справи судом апеляційної інстанції	234
22.4. Повноваження суду апеляційної інстанції	236
22.5. Апеляційне оскарження і перевірка ухвал суду першої інстанції	237
22.6. Рішення і ухвала суду апеляційної інстанції	239
<i>Лекція 20. Апеляційне провадження</i>	240
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	241
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	242
Глава 23. Касаційне провадження	243
23.1. Поняття і право касаційного оскарження та перевірки рішень і ухвал суду першої й апеляційної інстанцій	243
23.2. Касаційна скарга, подання	244
23.3. Процесуальний порядок розгляду справи судом касаційної інстанції ..	246
23.4. Повноваження суду касаційної інстанції, його рішення та ухвали	247
<i>Лекція 21. Касаційне провадження</i>	249
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	251
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	252
Глава 24. Провадження по перегляду судових рішень у зв'язку з винятковими і нововиявленими обставинами	253
24.1. Повноваження по перегляду судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами	253
24.2. Сутність і підстави перегляду рішень, ухвал суду, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами	254
24.3. Процесуальний порядок перегляду справ у зв'язку з нововиявленими і винятковими обставинами	255
<i>Лекція 22. Провадження по перегляду судових рішень у зв'язку з винятковими і нововиявленими обставинами</i>	257
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	260
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	261
Розділ IV. ЗВЕРНЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ДО ВИКОНАННЯ	262
Глава 25. Звернення судових рішень до виконання та поворот виконання	262
25.1. Рішення, які звертаються до примусового виконання, виконавчі документи	262
25.2. Повноваження суду, пов'язані з виконавчим провадженням по примусовому виконанню його рішень	266
<i>Лекція 23. Звернення судових рішень до виконання та поворот виконання</i>	268
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	274
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	275
Розділ V. МІЖНАРОДНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС	276
Глава 26. Цивільне судочинство України з іноземним елементом	276
26.1. Правове регулювання цивільного судочинства з іноземним елементом	276
26.2. Загальна характеристика підсудності, підвідомчості та судоустрою	277

Глава 27. Визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні	279
27.1. Визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягають примусовому виконанню	279
27.2. Визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню	283
Лекція 24. Визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні	285
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	288
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	289
Розділ VI. ВІДНОВЛЮВАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ	290
Глава 28. Відновлення втраченого судового провадження	290
28.1. Загальні положення про відновлення втраченого судового провадження	290
28.2. Судове провадження по справам про відновлення втраченого судового провадження	290
Лекція 25. Відновлення втраченого судового провадження	293
<i>Завдання для практичних занять та самоконтролю</i>	296
<i>Рекомендовані нормативно-правові акти та література</i>	297
ГЛОСАРІЙ	298
АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	357

ПЕРЕДМОВА

Сучасні процеси удосконалення законодавства не залишили осторонь реформування механізму судового захисту прав громадян через посилення процесуально-правової регламентації їх реалізації, які супроводжуються утворенням зручних і ефективних правових форм (механізму) такої реалізації. У рамках проведення судово-правової реформи в Україні 18 березня 2004 р. був прийнятий Верховною Радою України новий Цивільний процесуальний кодекс України, який ввів багато новел у цивільне судочинство, суттєво змінив місце та роль суду у захисті прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. займе в історії розвитку вітчизняного цивільного процесуального права важливу роль як законодавчий акт, який відтворив і розвинув демократичні принципи і правила механізму цивільного судочинства, які вироблені вітчизняною і зарубіжною наукою і практикою цивільного процесуального права, залишивши без змін окремі норми ЦПК України 1963 р., які не застаріли з позиції сучасного соціально-економічного розвитку України і були використані для правового регулювання цивільного судочинства. Зміст Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р. свідчить про те, що переважна більшість його нормативних правил є необхідними для визначення процесуального порядку цивільного судочинства, мають концептуальний характер, сформульовані чітко і повно. Разом з тим окремі його нормативні правила викликають як зауваження, так й несприйняття та необхідність змінення.

У запропонованому виданні у схемах та таблицях викладений повний курс цивільного процесуального права України, в яких відображено як сучасний стан цивільного процесуального законодавства, так і сучасні позиції науки цивільного процесуального права України. У лекціях коротко та лаконічно викладені основні концептуальні положення практики та теорії цивільного процесуального права. Розкриття змісту інститутів цивільного процесуального права здійснено в процесі порівняння ЦПК 1963 р. та ЦПК 2004 р. Надано наукове тлумачення новелам цивільного процесуального закону. В роботі містяться критичні зауваження щодо змісту окремих норм ЦПК 2004 р. та запропоновані шляхи підвищення його ефективності. Також видання містить практичні завдання, спрямовані на засвоєння матеріалу з курсу «Цивільне процесуальне право України», глосарій та предметний покажчик.

Видання розраховано на широкий загал і може привернути увагу як фахівців-правників (практиків, теоретиків, викладачів та ін.), так і студентів різних форм навчання і абітурієнтів.

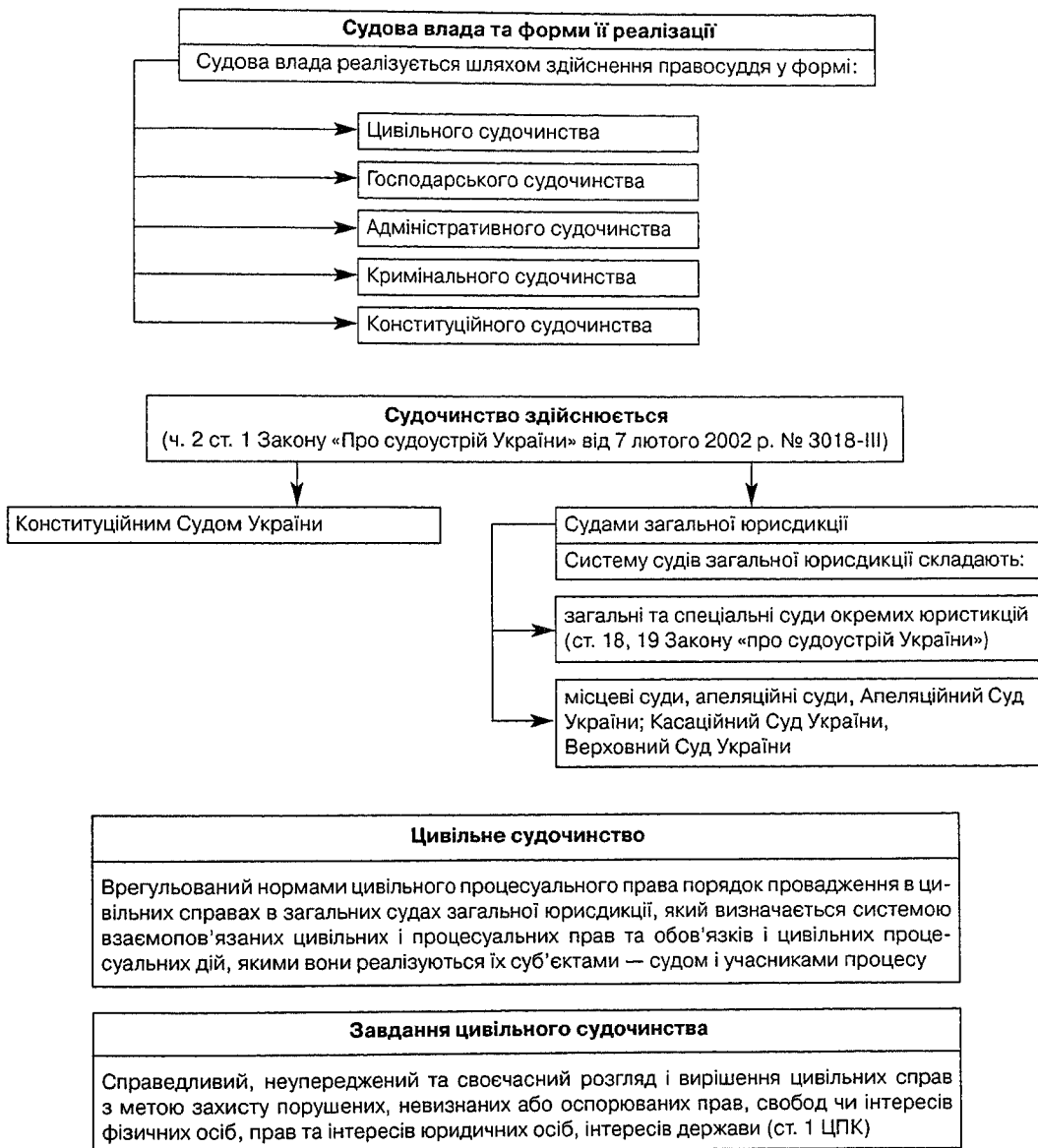
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ГК України	– Господарський кодекс України;
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України;
ЗК	– Земельний кодекс України;
ЗУ	– Закон України
КАС України	– Кодекс адміністративного судочинства України;
КЗпП України	– Кодекс законів про працю України;
КК України	– Кримінальний кодекс України;
КПК України	– Кримінальний процесуальний кодекс України;
КУ	– Конституція України;
ЦК України	– Цивільний кодекс України;
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Глава 1. Цивільне процесуальне право і цивільний процес

1.1. Цивільний процесуальний порядок — форма захисту майнових, особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів громадян і організацій

Способи захисту права у цивільному судочинстві

- визнання правочину недійсним;
- припинення дій, які порушують право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- зміна правовідношення;
- припинення правовідношення;
- відшкодування шкоди та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- інші способи захисту (ст. 16 ЦК)

Форма захисту права

Категорія процесуального характеру

визначена законом діяльність компетентних органів щодо захисту прав, тобто по встановленню фактичних обставин, застосуванню до них норм права, ухваленню рішення і здійсненню контролю за його виконанням

Форми захисту цивільних прав та інтересів

Адміністративний порядок

рішення, прийняті в адміністративному порядку, можуть бути оскаржені в суді (ст. 17 ЦК)

Нотаріальний порядок

шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі

Самозахист (ст. 19 ЦК)

застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства

Судовий порядок

універсальний, що історично склався, детально регламентований нормами процесуального права

Цивільно-процесуальна форма

Встановлений цивільним процесуальним правом зовнішній засіб вчинення процесуальних дій, виконуваних за визначеними правилами, в певному порядку судом і всіма учасниками процесу при розгляді й вирішенні справи, перевірці законності й обґрунтованості постановленого по ній рішення, а також в закріпленні процесуальних дій у передбачених процесуальних документах

Характерні ознаки:

- порядок розгляду і вирішення цивільних справ заздалегідь визначений нормами цивільного процесуального права;
- заінтересовані по справі особи користуються правом брати участь у розгляді справи та відстоювати свої права та інтереси на принципах рівності та змагальності;
- судові рішення по справі повинно ґрунтуватися на фактах, встановлених в судовому засіданні за допомогою доказів і відповідати закону

1.2. Поняття цивільного процесуального права

Цивільне процесуальне право

Сукупність і система правових норм, предметом регулювання яких є суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя в цивільних справах судами загальної юрисдикції, які визначають процесуальний порядок провадження в цивільних справах

Предмет

- система процесуальних дій, які виконуються судом, учасниками процесу;
- зміст, форма, умови виконання процесуальних дій;
- система цивільних процесуальних прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, які визначають зміст цивільних процесуальних дій;
- гарантії реалізації цивільних процесуальних прав і обов'язків

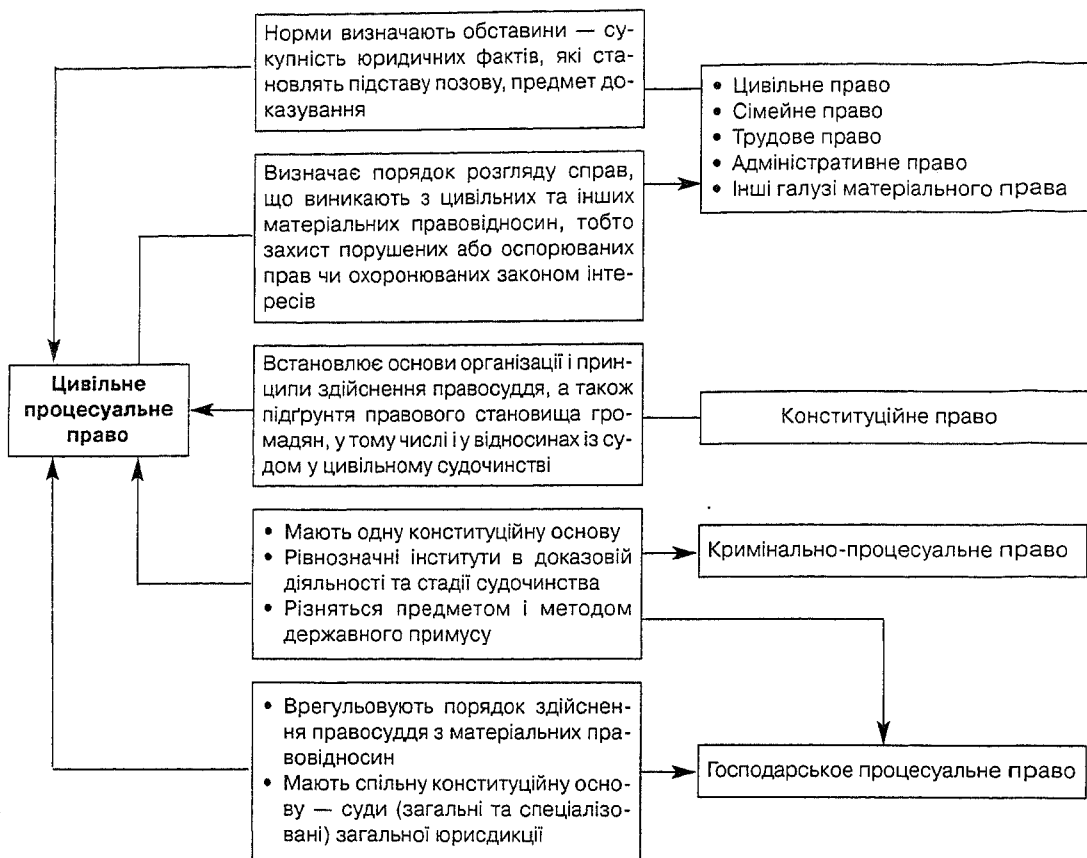
Методи, способи і засоби впливу на відносини, що регулюють поведінку їх суб'єктів

Імперативний метод встановлює:

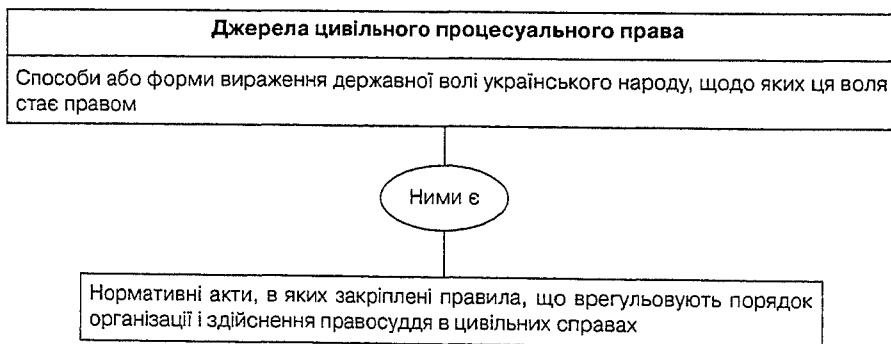
- зобов'язання (обов'язок конкретної активної поведінки) (ст. 50, 77, 367 та ін. ЦПК);
- заборону виконання певних дій і бездіяльності (ст. 117 та ін. ЦПК);
- примус — вплив, спрямований на забезпечення виконання правил, закріплених в окремих нормах цивільного процесуального права (ст. 180 та ін. ЦПК);

Диспозитивний метод характеризує дозвіл на активну поведінку суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин (ст. 27, 73, 143, 31 та ін. ЦПК)

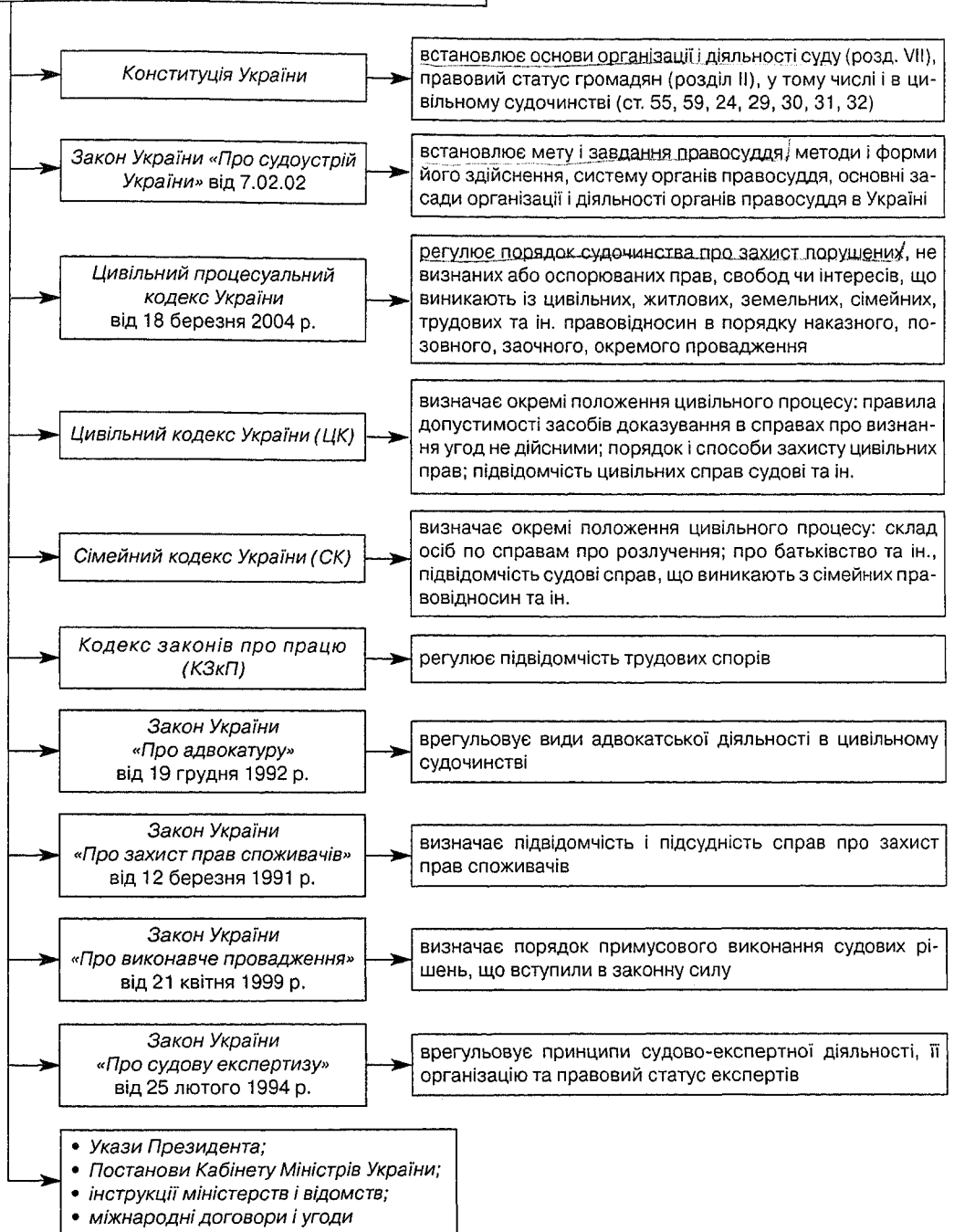
1.3. Цивільне процесуальне право в системі права України

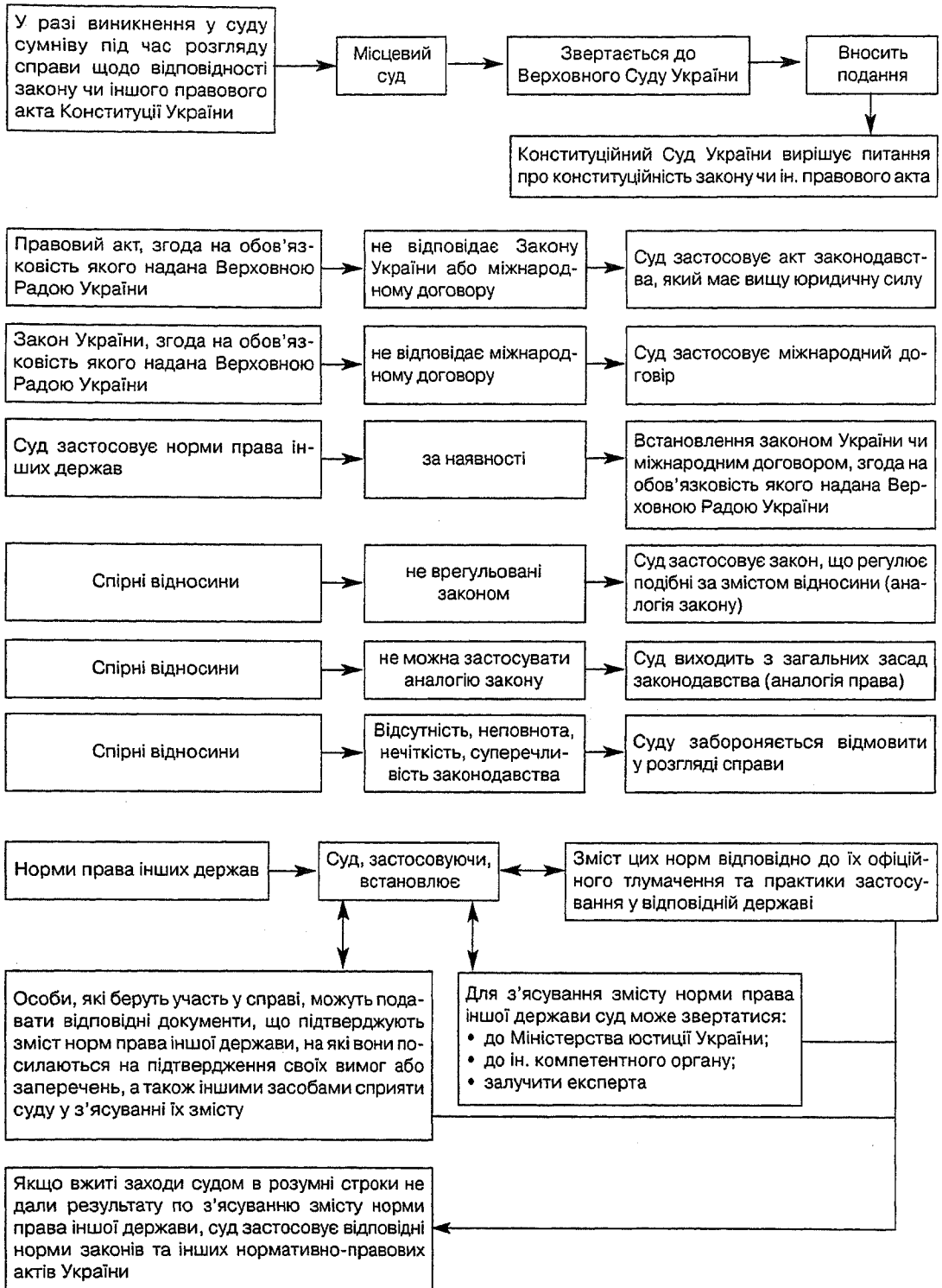
1.4. Джерела цивільного процесуального права

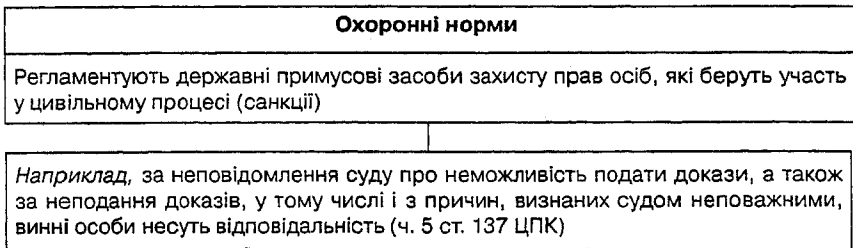
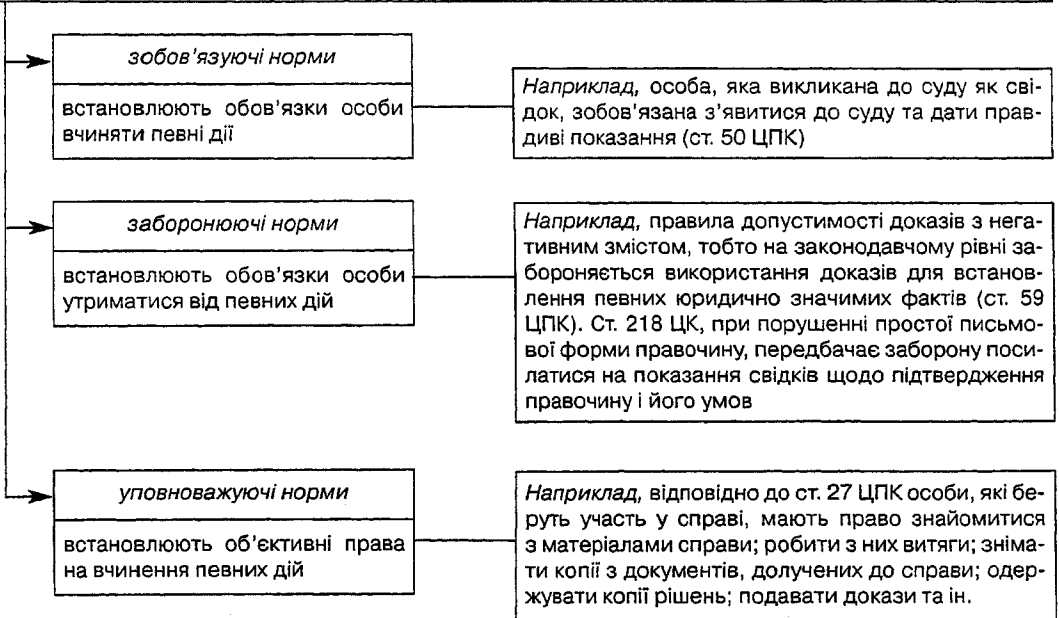
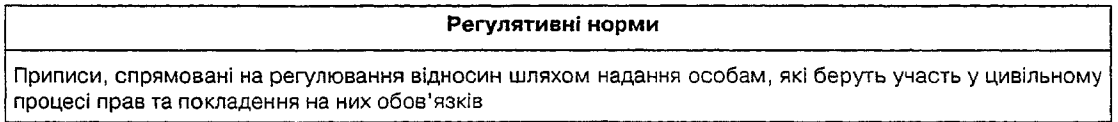
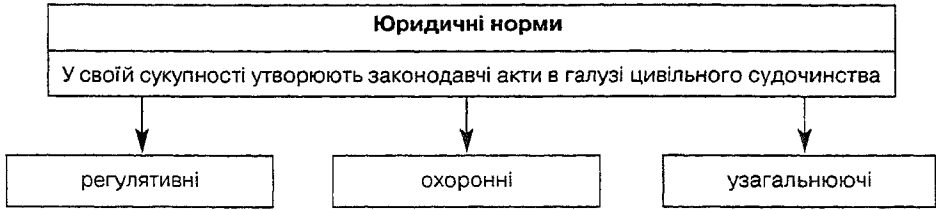
Види джерел цивільного процесуального права

1.5. Законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи

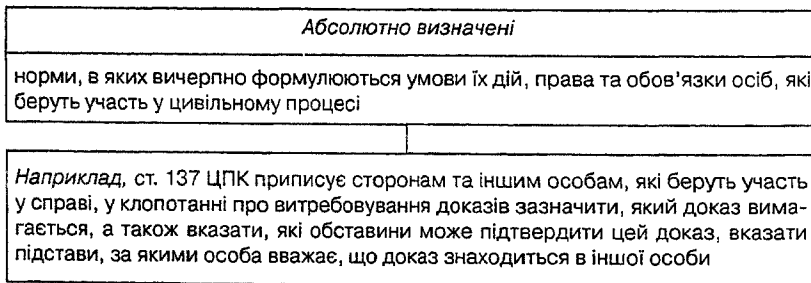
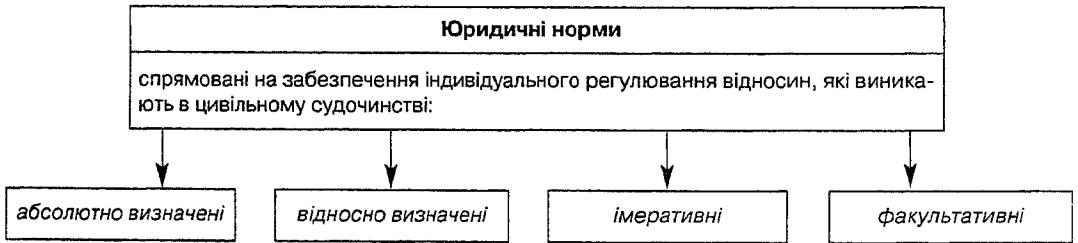
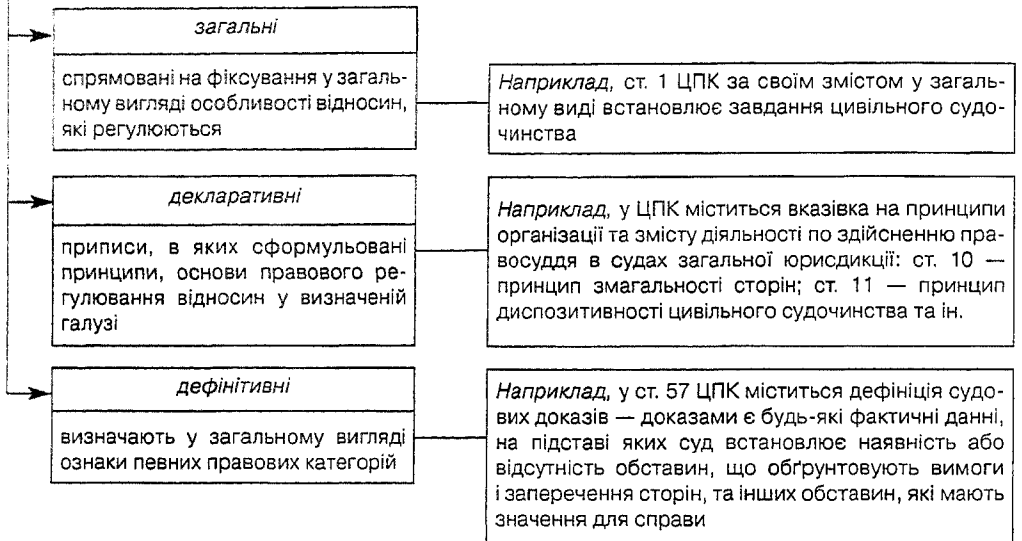

1.6. Норми цивільного процесуального законодавства

Узагальнюючі норми

мають додатковий характер та не являють собою нормативну підставу для виникнення правовідносин

Відносно визначені

норми, які не містять вичерпних вказівок про умови дії прав та обов'язків сторін і надають можливість суду вирішити питання про права з урахуванням конкретних обставин

ситуаційні норми

передбачають можливість прямого регулювання дій судовими актами в залежності від конкретної ситуації

Наприклад, ст. 135 ЦПК передбачає, що питання про забезпечення доказів, вирішується ухвалою, яку постановляє суд

альтернативні норми

передбачають можливість застосування судом одного з кількох точно визначених варіантів дій або вчинення особами, які беруть участь у справі, будь-якої дії передбаченої законом

Наприклад, ст. 73 ЦПК передбачає можливість суду поновити або продовжити процесуальний строк, встановлений відповідно законом або судом, за клопотанням сторони або іншої особи у разі його пропущення з поважних причин

факультативні норми

передбачають поряд з основним варіантом і факультативний варіант дії

Наприклад, ст. 143. ЦПК передбачає, що для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд призначає експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі. Якщо сторони домовилися про залучення експертами певних осіб, суд повинен призначити їх відповідно до цієї домовленості

Імперативні

норми містять категоричні вказівки, які не можуть бути змінені судом або учасниками процесу

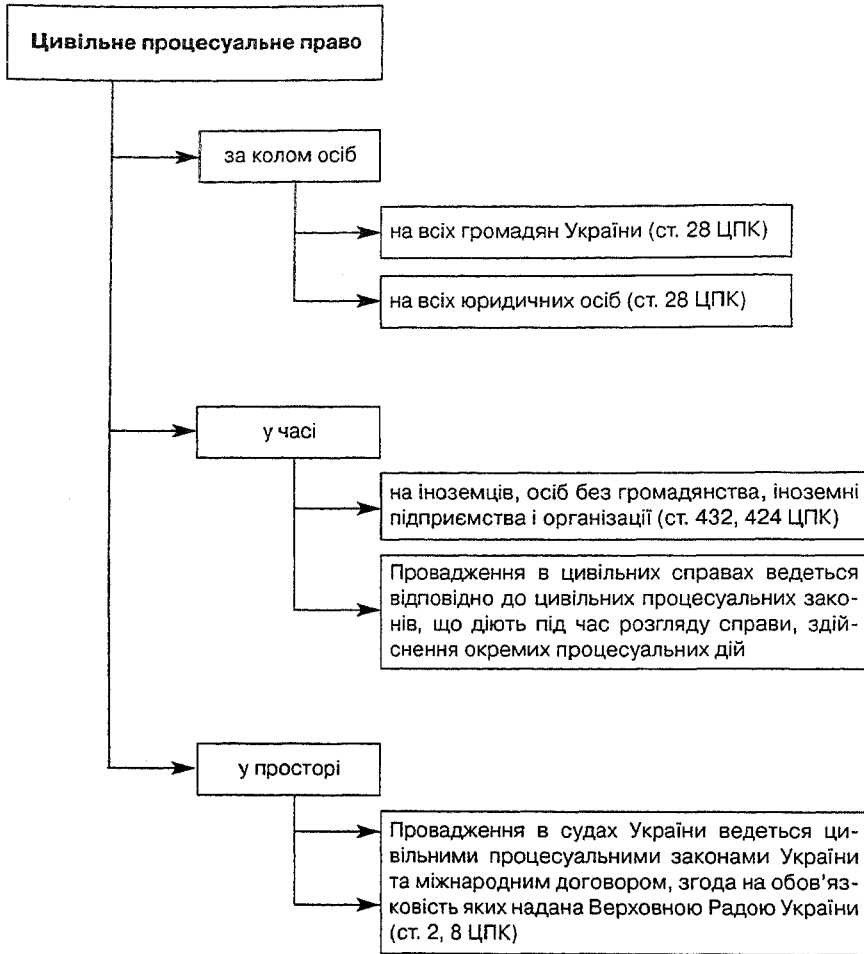
Наприклад, ч. 1 ст. 196 ЦПК передбачає, що під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу

Диспозитивні норми

надають свободу вибору особам, які беруть участь у справі, поведінки в певних ситуаціях

Наприклад, за ч. 2 ст. 31 ЦПК позивач має право протягом усього часу розгляду справи змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову, а відповідач має право визнати позов повністю або частково, пред'явити зустрічний позов

1.7. Дія норм цивільного процесуального права

1.8. Цивільне судочинство і його стадії

Цивільне судочинство — врегульований нормами цивільного процесуального права порядок провадження в цивільних справах, який визначається системою взаємопов'язаних цивільних процесуальних прав та обов'язків і цивільних процесуальних дій, що реалізуються суб'єктами — судом і учасниками процесу

Види цивільного судочинства

Позовне провадження

розглядаються справи по справам, що виникають з цивільних, сімейних, трудових та ін. правовідносин. Правила позовного провадження є загальними для цивільного судочинства по всім справам

Заочне провадження

скорочений розгляд справ позовного провадження гл. 8 ЦПК

Відновлення втраченого судового провадження

порядок цього виду провадження визначається у розд. IX ЦПК

Неповне провадження

справи у неповному провадженні розглядаються з деякими винятками і доповненнями, встановленими спеціальними нормами для деяких справ порівняно з загальними правилами судочинства

Окреме провадження

Справи, в яких відсутні спори про право (ст. 234 ЦПК)

Наказне провадження

Провадження по безспірним справам (розд. II ЦПК)

Провадження по справам на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця чи ін. посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судового рішення (розд. VII ЦПК)

Провадження по справам про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні (розд. VIII ЦПК)

Стадії цивільного судочинства — це сукупність цивільних правовідносин і процесуальних дій, об'єднаних найближчою цивільною процесуальною метою

Стадії цивільного судочинства*, 1-й підхід

Порушення справи

- по розгляду і вирішенню справи;
- по перевірці законності та обґрунтованості постановленого по ній рішення;
- по зверненню рішення до виконання

Підготовка справи

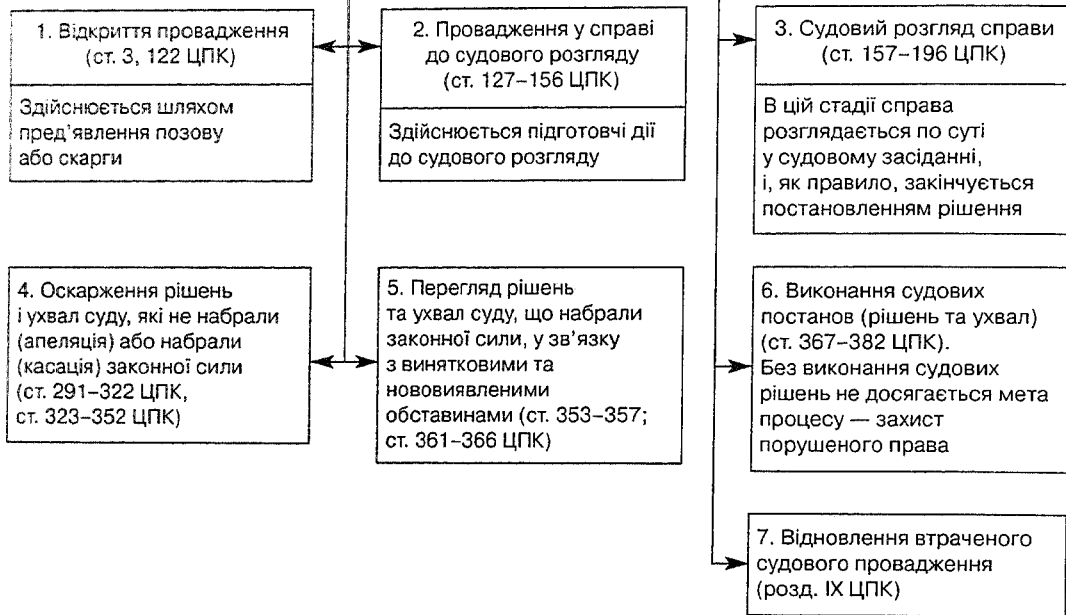
- провадження у справі до судового розгляду;
- до перевірки законності та обґрунтованості постановленого по ній рішення;
- до звернення рішення до виконання

Вирішення справи

- розгляд і вирішення справи;
- перевірка законності та обґрунтованості рішення;
- звернення рішення до виконання

* Зазначаються поширені в доктрині цивільного процесуального права підходи щодо виділення стадій цивільного судочинства.

Стадії цивільного судочинства, II-й підхід

Лекція 1

ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Завдання цивільного процесуального права

Проведення судово-правової реформи в Україні та прийняття нового Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р. (далі — новий ЦПК України) сприяло підвищенню ролі суду як юрисдикційного органу, що відправляє правосуддя у державі. Новий ЦПК України ввів безліч новел у цивільний процес.

Так, законодавець дещо розширив завдання цивільного судочинства порівняно із тими, що закріплювалися у ЦПК 1963 р. Зокрема, у ст. 2 ЦПК 1963 р. завдання цивільного судочинства визначалися через охорону прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави шляхом всебічного розгляду та вирішення цивільних справ відповідно до чинного законодавства. Виходячи з цього лаконічного нормативного закріплення завдань цивільного судочинства можна зробити висновки, що в їх основу закладені: судовий захист охоронюваних прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави, а компетенція суду у здійсненні судочинства має відповідати положенням чинного законодавства. У визначення завдань цивільного судочинства закладений принцип всебічного розгляду та вирішення судом цивільної справи. Стаття 1 нового ЦПК України, завдання цивільного судочинства визначає через справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Визначення завдань цивільного судочинства, що закріплено у новому ЦПК України, за своїм змістом є неоднозначним. З одного боку, у зміст цих завдань закладені одночасно три принципи цивільного процесуального права — принцип справедливості, принцип неупередженості суду та принцип своєчасного розгляду. Слід зазначити, що останні два названих принципи є досить відомими галузевими принципами цивільного процесуального права, в той час як принцип справедливого розгляду та вирішення судом

цивільної справи є новелою у цивільному процесуальному законодавстві. Проте законодавець, ввівши його у правове коло, не дав визначення, що саме слід розуміти під справедливим розглядом та вирішенням цивільної справи, а також яким чином принцип справедливого судочинства буде узгоджуватися з положеннями нормативно-правових актів, виходячи з конкретних обставин цивільної справи, яка розглядається судом. Так, будь-який юрист-практик зустрічався з випадками, коли справедливо справа може бути вирішена на користь певної особи, виходячи з обставин конкретних правовідносин, проте її права нічим (що може бути визнано як належний доказ) не підтверджені та як наслідок, при застосуванні норм права, справа вирішується на користь зовсім іншої особи. Тому таке нововведення законодавця, як справедливий розгляд та вирішення справи, потребує від нього свого роз'яснення, оскільки судді, розглядаючи конкретні цивільні справи, вимушені будуть давати власне тлумачення цьому положенню і, наприклад, вирішити цивільну справу справедливо, але порушивши при цьому чинне матеріальне або процесуальне законодавство.

Потребує своєї уваги й той факт, що законодавець завдання цивільного судочинства визначив через їх мету, що полягає у захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави. В цьому випадку слід зазначити, що вище викладене положення нового ЦПК України відповідає ст. 15 чинного ЦК України, в якій закріплені засади захисту цивільних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб та держави.

Захист цивільних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб та держави

З набранням чинності новим ЦК України відбулися зміни й у способах захисту права у цивільному судочинстві. Так, ст. 16 ЦК України передбачає такі способи:

- 1) визнання права;
- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Слід зазначити, що ст. 16 ЦК України не містить норму виключного характеру і надає право суду захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом. Зазначене положення надає безпосередньо суду, а не сторонам цивільних правовідносин, альтернативу у способах захисту цивільних прав, а саме: керуватися ч. 1 ст. 16 ЦК України або ч. 2 ст. 16 ЦК України — тобто договором або законом.

Сторони останнього можуть виникнути ситуації, коли суд при розгляді конкретної справи щодо способів захисту керувався договором, який може суперечити нормі закону. З цього можна зробити висновок, що на суд покладається додатковий обов'язок у з'ясуванні законності положень договору щодо способів захисту.

На увагу заслуговує й розширення підстав відмови суду у захисті цивільного права та інтересів особи, яка використала цивільні права з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монополією становищем на ринку, а також недобросовісна конкуренція (ч. 5 ст. 13, ч. 3 ст. 16 ЦК України).

Істотних змін також зазнали й форми захисту цивільних прав та інтересів. Так, якщо ЦК 1963 р. у ст. 6 передбачав п'ять форм захисту цивільних прав, що здійснюються: 1) судом; 2) господарським судом; 3) третейським судом; 4) профспілковою та іншою громадською організацією; 5) адміністративними органами (ст. 6 ЦК України), то відповідно до ЦК України від 16 січня 2003 р. цивільні права та інтере-

си можна захистити: 1) в адміністративному порядку у передбачених законом випадках (ст. 17 ЦК України); 2) у нотаріальному порядку; 3) шляхом самозахисту (ст. 19 ЦК України); 4) у судовому порядку.

Захист цивільних прав судом провадиться в порядку цивільного судочинства, яке є складовою частиною правосуддя. Правосуддя здійснюється відповідно до закону. У цивільних справах — порядком, встановленим ЦПК та іншими нормативними актами.

Цей порядок розгляду і вирішення справ становить цивільний процес або цивільне судочинство.

У зміст розгляду і вирішення справ включається діяльність суду першої інстанції по розгляді і вирішенню справ по суті, діяльність суду апеляційної інстанції по перевірці законності та обґрунтованості судових рішень (апеляційне провадження), діяльність суду касаційної інстанції по перевірці законності рішень суду першої і апеляційної інстанції, які набрали законної сили (касаційне провадження), діяльність суду по перегляду рішень у зв'язку із нововиявленими та винятковими обставинами та по зверненню рішень до виконання. У розгляді судом справ беруть участь заінтересовані особи та інші учасники процесу, які сприяють правосуддю.

Отже, цивільним процесом називається врегульована нормами цивільного процесуального права діяльність судових органів по розгляді і вирішенню цивільних справ та діяльність осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу.

Відповідно до ст. 124 Конституції України судочинство здійснюється Конституційним Судом та судами загальної юрисдикції. Останніми — у порядку цивільного, кримінального і господарського судочинства (ст. 4 Закону України «Про судоустрій України», ст. 1 Закону України «Про господарські суди», статті 1, 45, 12 Господарсько-процесуального кодексу України).

Необхідно звернути увагу на співвідношення між цивільним процесом і цивільним процесуальним правом. Цивільний процес — порядок провадження в цивільних справах є одним з видів судочинства, здійснення судової влади, спрямованої на захист майнових і особистих немайнових прав з цивільних, трудових, сімейних та інших спірних і порушених правовідносин.

Цивільне процесуальне право — сукупність норм, які врегульовують порядок провадження в цивільних справах, тобто діяльність суду, учасників процесу та їх процесуально-правове становище.

Предметом регулювання цивільного процесуального права є суспільні відносини, які виникають в процесі здійснення правосуддя в цивільних справах.

У теорії цивільного процесу, виходячи з того, що захист права відповідно до цивільного законодавства здійснюється також господарським, третейським судом, адміністративними органами, висловлена пропозиція про об'єднання діяльності всіх органів по захисту права загальним поняттям цивільного процесу. Якщо погодитися з цією думкою, то треба визнати, що правосуддя здійснюється не тільки судом, а й зазначеними органами, в той час, коли правосуддям є окремо організована діяльність спеціально створених для нього державою органів — судів. Принципи організації судів і їх процесуальна діяльність відрізняються від інших органів, які здійснюють захист права. Розширене тлумачення цивільного процесу не узгоджується також з концепцією нового цивільного процесуального законодавства, яке врегульовує тільки діяльність суду. Отже, предметом цивільного процесуального права є цивільне судочинство, організована система взаємопов'язаних дій і правовідносин його учасників.

Провадження і стадії цивільного процесу

Новий ЦПК України значно розширив види цивільного провадження порівняно з ЦПК 1963 р., у якому було встановлено процесуальний порядок розгляду справ трьох видів провадження: 1) позовне провадження; 2) провадження з адміністративно-правових відносин; 3) окреме провадження. Кожне з них має свої властиві риси: позовне розглядає спір про право, де в наявності дві сторони з протилежними інтересами; з адміністративно-правових відносин розглядається спір, що виник між суб'єктами таких відносин, а однією зі сторін обов'язково виступає адміністративний орган, законність дій якого перевіряє суд; окреме провадження, в якому суд встановлює наявність певних юридичних фактів, юридичного стану громадянина чи майна або

законність дій органів, що посвідчують такі факти, тобто характеризується відсутністю спору про цивільне право. Новий ЦПК України, виключивши зі свого змісту категорію справ, що виникають з адміністративно-правових відносин, зберіг позовне провадження (розділ III) та окреме провадження (розділ IV), проте ввів шість нових видів провадження, а саме: 1) заочне провадження — скорочений розгляд справ позовного провадження (гл. 8); 2) непозовне провадження — справи у непозовному провадженні розглядаються з деякими винятками і доповненнями, що встановлені спеціальними нормами для окремих справ порівняно з загальними правилами цивільного судочинства; 3) наказне провадження — провадження із безспірних справ (розділ III); 4) провадження по справам на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судового рішення (розділ VII) — ця категорія справ у змісті нового ЦПК України виглядає досить дивно, оскільки справи, що виникають з адміністративних правовідносин, а зазначені правовідносини підпадають під поняття адміністративно-правових, мають розглядатися адміністративним судом за нормами Кодексу про адміністративне судочинство; 5) відновлення втраченого судового провадження — порядок цього виду провадження визначається у розділі IX; 6) провадження по справам про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні — порядок цього виду провадження визначається у розділі VIII. Слід зазначити, що викладені вище види цивільного провадження мають свої особливості та є неоднозначними за своєю суттю.

Цивільний процес у своєму розвитку проходить певні стадії (частини). В теорії цивільного процесу, виходячи із змісту положень ЦПК 1963 р., більшість авторів-процесуалістів визначали такі стадії: порушення справи в суді; підготовка справи до розгляду; розгляд і вирішення справи; оскарження, опротестування і перевірка судових рішень, що не набрали законної сили (апеляційне провадження); перегляд у порядку судового нагляду рішень, ухвал і постанов суду, що набрали законної сили (касаційне провадження); перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал і постанов суду, що набрали законної сили; примусове виконання. Якщо

брати до уваги, що стадія процесу є сукупністю процесуальних дій, об'єднаних однією найближчою метою, та виходити з завдань цивільного судочинства, та виділялися три стадії: провадження по розгляду справи по суті; провадження по перевірці законності і обґрунтованості судового рішення; виконавче провадження. В кожній з цих частин, виходячи з їх процесуальних ознак, містилися підстадії: порушення справи, підготовка справи до розгляду (до виконання), розгляд і вирішення справи (здійснення виконання). Зміст норм нового ЦПК України вплинув не тільки на зміну назв окремих стадій цивільного процесу та їх змісту, а й ввів деякі нові. Так, згідно з новим ЦПК України можна виділити сім стадій цивільного судочинства: 1) відкриття провадження по справі (статті 3, 122 ЦПК України); 2) провадження у справі до судового розгляду (статті 127–156 ЦПК України); 3) судовий розгляд справи (статті 157–196 ЦПК України); 4) оскарження рішення і ухвал суду, які не набрали (апеляція) або набрали (касація) законної сили (статті 291–322, 323–352 ЦПК України); 5) перегляд рішень і ухвал суду, що набрали законної сили, у зв'язку з винятковими та нововиявленими обставинами (статті 353–357, 361–366 ЦПК України); 6) виконання судових постанов (рішень та ухвал) (статті 367–382 ЦПК України); 7) відновлення втраченого судового провадження (розділ IX ЦПК України).

Зв'язок цивільного процесуального права з іншими галузями права

Цивільне процесуальне право виступає складовою частиною системи права України, тісно пов'язане з іншими його галузями, що взаємодіють як складові частини надбудови не тільки на економічну структуру суспільства, а впливають й одна на одну.

Визначальним для цивільного процесуального права є встановлення державним правом основ організації та принципів здійснення правосуддя в нашій країні, а також основ правового становища громадян, в тому числі й у взаємовідносинах з судом (розділи II, VIII Конституції України).

Зв'язок цивільного процесуального права з матеріальним правом визначається необхідністю примусової реалізації норм матеріального права органами правосуддя.

Цивільне процесуальне право є формою, що забезпечує життєдіяльність норм цивільного, сімейного, трудового чи іншого матеріального права, захист і примусову їх реалізацію. На зв'язок цивільного процесуального права з іншими галузями вказує ст. 15 ЦПК України, де встановлено, що законодавство з цивільного судочинства визначає порядок розгляду справ у спорах, що виникають з цивільних, сімейних, житлових, земельних та інших правовідносин, а отже, — захист порушених, невизнаних або оспорюваних майнових і немайнових прав, свобод чи інтересів (статті 1, 3, 15 ЦПК України, ст. 16 ЦК України).

Взаємозв'язок між цивільним матеріальним і процесуальним правом знаходить свій прояв й в окремих нормах та інститутах цивільного права. Так, норми цивільного права визначають обставини, сукупність юридичних фактів, що становлять підставу позову, предмет доказування і підлягають з'ясуванню в цивільному судочинстві при розгляді конкретної справи. Врегульовані ЦК України форми правочинів визначають і допустимість засобів доказування в цивільному судочинстві (статті 203, 218 ЦК України, ст. 59 ЦПК України).

Дещо інший зв'язок існує між цивільним процесуальним і кримінальним процесуальним правом. Як одне, так і друге процесуальне право регулює суспільні відносини, що виникають у сфері здійснення правосуддя, побудоване на одних і тих самих принципах, має одну конституційну основу. Цивільні і кримінальні справи розглядає один і той самий суд (загальний суд загальної юрисдикції), незалежно, гласно, державною мовою судочинства із забезпеченням права на захист тощо. Цивільне процесуальне право і кримінальне процесуальне право мають рівнозначні інститути в доказовій діяльності та стадії судочинства. Відмінність цивільного процесуального права від кримінального процесуального права полягає у предметі правового регулювання і у методі державного примусу, що їх застосовує суд до порушників норм цивільного і кримінального права.

У цивільному процесі відсутній інститут обов'язкового захисту обвинуваченого. У кримінальному процесі в суб'єктах права порушення кримінальної справи повністю реалізується принцип публічності, що лише частково притаманне цивільному процесу, в якому домінуючим є принцип диспозитивності.

Джерела цивільного процесуального права

При вивченні джерел цивільного процесуального права та меж їх дії слід виходити із загальнотеоретичних положень, за якими його джерелами є нормативні акти, де закріплені правила, що врегульовують порядок організації та здійснення правосуддя в цивільних справах. Основним джерелом з них є Конституція України, якою встановлені основні організації і діяльності суду (розділ VIII), правовий статус громадян (розділ II), у тому числі і в цивільному судочинстві (статті 24, 29, 30, 31, 32, 5, 59 ЦК України), а також Цивільний процесуальний кодекс України, яким врегульовано порядок судочинства в цивільних справах.

Джерелами цивільного процесуального права є й інші нормативно-правові акти України, якими визначаються окремі положення цивільного процесу, наприклад: ЦК України встановлює правила допустимості засобів доказування в справах про визнання недійсним окремих угод (статті 15, 16); СК України — склад осіб, які мають право на порушення справи в суді про позбавлення батьківських прав (ст. 165), участь органів опіки і піклування в окремих справах, що виникають із сімейних правовідносин (ст. 19, ч. 2 ст. 170, ст. 240); КЗпП України — підвідомчість судові трудових справ (статті 231, 232). До джерел цивільного процесуального права належить ціла низка законів України: «Про судову експертизу» № 3018-III від 07.02.2002 р., яким встановлюються правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, система судів загальної юрисдикції, завдання суду; «Про адвокатуру» № 2887-XII від 19.12.1992 р., який визначає види адвокатської діяльності в цивільному судочинстві; «Про прокуратуру» № 1789-XII від 5.11.1991 р., який регламентує питання участі прокурора в цивільному процесі; «Про судову експертизу» № 4038-XII від 25.02.1994 р., який встановлює принципи судово-експертної діяльності, її організацію та правовий статус експертів та ін.

Джерелами цивільного процесуального права є також укази Президента та постанови Кабінету Міністрів України, а також інструкції міністерств і відомств, міжнародні

договори та угоди, що визначають порядок співробітництва між національними та іноземними органами юрисдикції.

Слід зазначити, що Постанови Пленуму Верховного Суду України хоча й не мають нормативного характеру і, відповідно, не належать до джерел цивільного процесуального права, проте вони є обов'язковими для суддів, які застосовують норми права, щодо яких зроблені такі роз'яснення.

Цивільне процесуальне право діє щодо осіб, у часі і просторі. Щодо осіб воно поширює свою дію на: всіх громадян, юридичних осіб, іноземців, осіб без громадянства, іноземні підприємства і організації (статті 28, 410, 411 ЦПК України). Зміст дії цивільного процесуального права в часі полягає у тому, що провадження у цивільних справах ведеться відповідно до цивільних процесуальних законів, що діють під час розгляду справи. Зворотної сили цивільний процесуальний закон, як правило, не має, але допускаються винятки, наприклад, п. 7 розділу XI «Прикінцевих та перехідних положень» ЦПК України. Проте слід мати на увазі, що закон, який встановлює нові обов'язки, скасовує або звужує права, що належать учасникам процесу, або обмежує їх використання, не має зворотної дії в часі. В просторі — провадження в судах на території України ведеться за цивільними процесуальними законами України. В окремих випадках на території України можуть застосовуватись норми права іноземної держави (статті 2, 8, 9 ЦПК України).

Наука цивільного процесуального права

Наука цивільного процесуального права є складовою частиною юридичної науки і відноситься до суспільних наук. Її предметом є частина предмета юридичної науки — норми, цивільне судочинство і теорія процесуального права. Наука цивільного процесуального права досліджує і узагальнює практику застосування його норм судом, а також виконання їх учасниками процесу. Також предметом дослідження науки цивільного процесуального права виступають й норми та інститути цивільного процесуального права зарубіжних країн, міжнародного цивільного процесу.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

1. Питання

1. Цивільна процесуальна форма, її суть і значення.
2. Поняття цивільного процесуального права, його предмет, метод і система.
3. Співвідношення цивільного процесуального права з іншими галузями права України.
4. Джерела цивільного процесуального права.
5. Дія цивільного процесуального закону в часі, просторі, стосовно осіб.
6. Поняття цивільного судочинства (процесу) і його завдання.
7. Види цивільного судочинства. Стадії цивільного процесу.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література

Законодавство

- Конституція України (розділи II, VIII);
- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Сімейний кодекс України;
- Цивільний кодекс України.

Судова практика

- Постанови Пленуму Верховного Суду України:
- «Про діяльність судів України по запобіганню злочинам та іншим правопорушенням при розгляді кримінальних і цивільних справ» від 22 серпня 1980 р. № 5;

- «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1990 р. № 9;
- «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996р. № 9.

Література

- Викут М. А., Зайцев І. М. Гражданский процесс: Курс лекций. — Саратов, 1998;
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Трещеникова. — М., 2003;
- Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007;
- Комаров В. В. Метод правового регулювання гражданских процессуальных отношений. — Харьков, 1980;
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006;
- Фахутдинов Я. Ф. Источники гражданского процессуального права. — Казань, 1986;
- Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К., 2006;
- Хутыз М. Х. Общие положения гражданского процесса (историко-правовое исследование). — М., 1979;
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006;
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 2. Принципи цивільного процесуального права

2.1. Поняття принципів цивільного процесуального права та їх значення

Принципи цивільного процесуального права — основні ідеї, уявлення про суд і правосуддя, які закріплюються в нормах цивільного процесуального права і внаслідок цього стають його основними положеннями, якісними особливостями, що визначають характер процесуального права, порядок його здійснення і перспективи розвитку

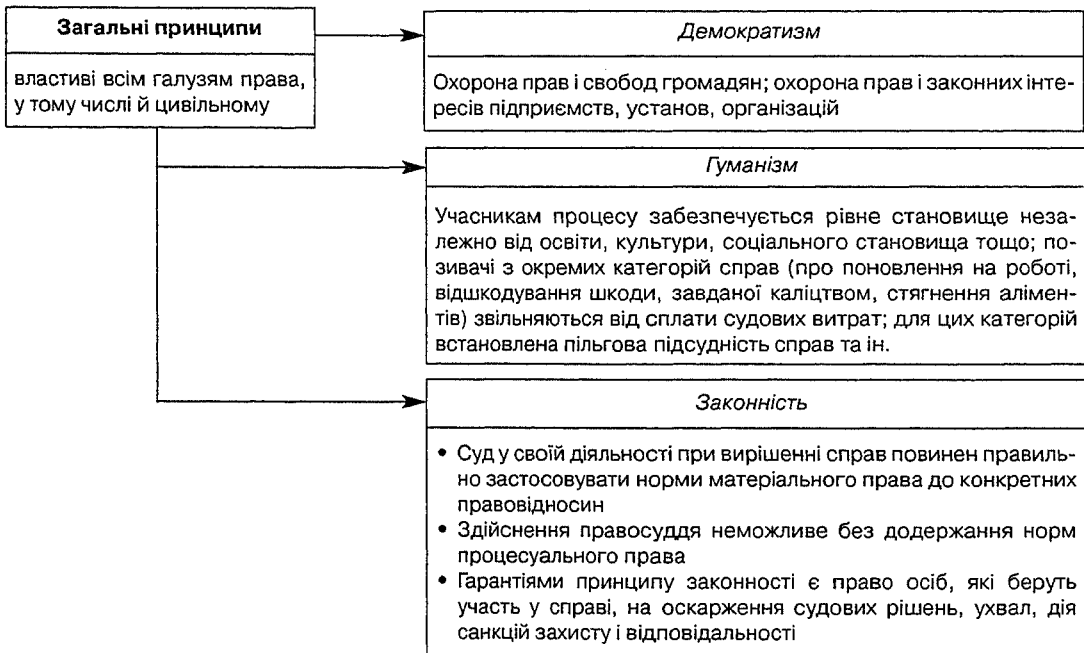
Ознаки принципів цивільного процесуального права:

- принцип включає (виражає) ідеї (погляд), що становить його зміст;
- ідея має бути закріплена в нормах цивільного процесуального права;
- принципи повинні безпосередньо пов'язуватись із цивільним процесом, визначаючи його основні властивості;
- принцип повинен мати загальне значення для цивільного процесу загалом;
- принцип визначає типові риси цивільного судочинства і може мати винятки, які не є принципом;
- принципами не можуть бути звичайні вимоги (правила), які не становлять одну з відомих альтернативних вимог;
- принципами не можуть бути положення, які дублюють інші принципи або виходять з них

2.2. Поняття систематизації принципів цивільного процесуального права

Систематизація принципів цивільного процесуального права — це зведення їх у групи згідно з вибраним критерієм, підставою

2.3. Систематизація принципів цивільного процесуального права за їх змістом і сферою дії

Міжгалузеві принципи

властиві цивільному процесуальному, кримінально-процесуальному та деяким іншим галузям права

Гласність судового процесу

Розгляд справи в усіх судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам схорони державної таємниці (ст. 129 Конституції України, ст. 9 Закону «Про судоустрій України», ст. 6, 99, 189, 197–200 ЦПК)

Участь громадськості в цивільному процесі

Громадяни України, політичні партії та громадські об'єднання мають право брати участь у цивільному процесі, захищати свої права та інтереси своїх членів (ст. 36, 38 Конституції України); з цією ж метою допускаються до участі в судочинстві в цивільних справах представники громадських організацій і трудових колективів інших об'єднань громадян (ч. 1 ст. 45, ст. 211 ЦПК)

Здійснення правосуддя тільки судом

Цей принцип діє у цивільному, кримінальному, господарському судочинстві (ст. 124 Конституції України, ч. 1 ст. 3 ЦПК, ч. 2 ст. 2 Закону «Про судоустрій»)

Рівність громадян перед законом і судом

Цей принцип забезпечується процесуальним законодавством і судовою діяльністю загалом. Згідно з цим принципом громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24, 124 п. 2 ст. 129 Конституції України, ст. 5, 292, 324 ЦПК, ст. 7 Закону «Про судоустрій», ст. 161 КК)

Колегіальність і одноособовість розгляду цивільних справ

Судочинство проводиться суддею одноособово і колегією суддів (ч. 5 ст. 129, ч. 4 ст. 127 Конституції України); суддею, народними засідателями, а також судом присяжних у випадках, визначених процесуальним законом (ч. 3 ст. 13 Закону «Про судоустрій»). Одноособовий розгляд справи закріплений ст. 18 ЦПК; колегіальність розгляду закріплена ст. 127 Конституції України, п. 9, 10, ч. 2 ст. 234 ЦПК

Незалежність суддів і підпорядкування їх тільки законові

Цивільні справи судді вирішують на основі закону, в умовах, що виключають сторонній вплив на них (ст. 129 Конституції України, ст. 3, 11 Закону «Про статус суддів», ст. 8, 213 ЦПК, ст. 14 ЗУ «Про судоустрій в Україні», ст. 376–379 КК)

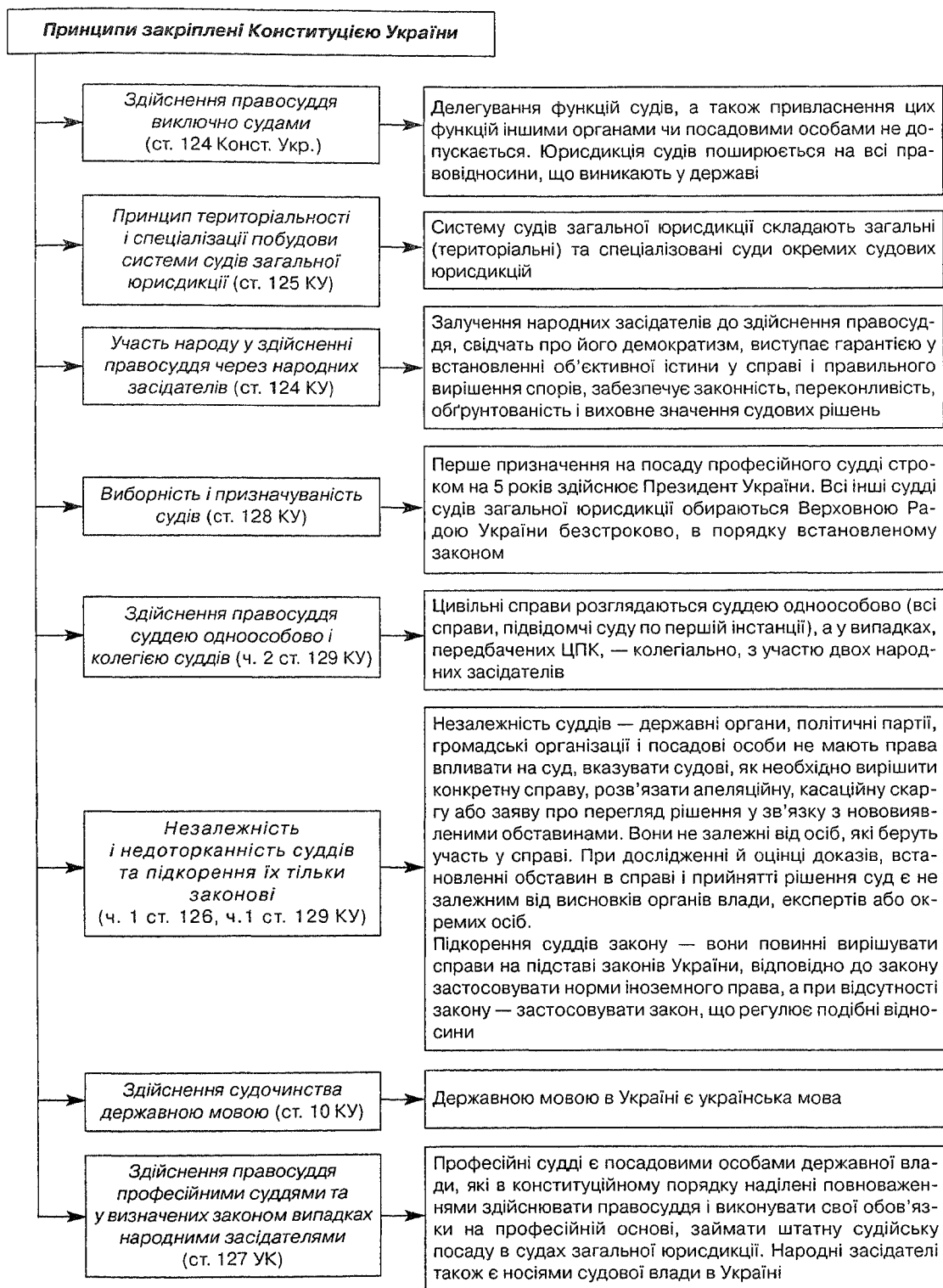
Державна мова судочинства

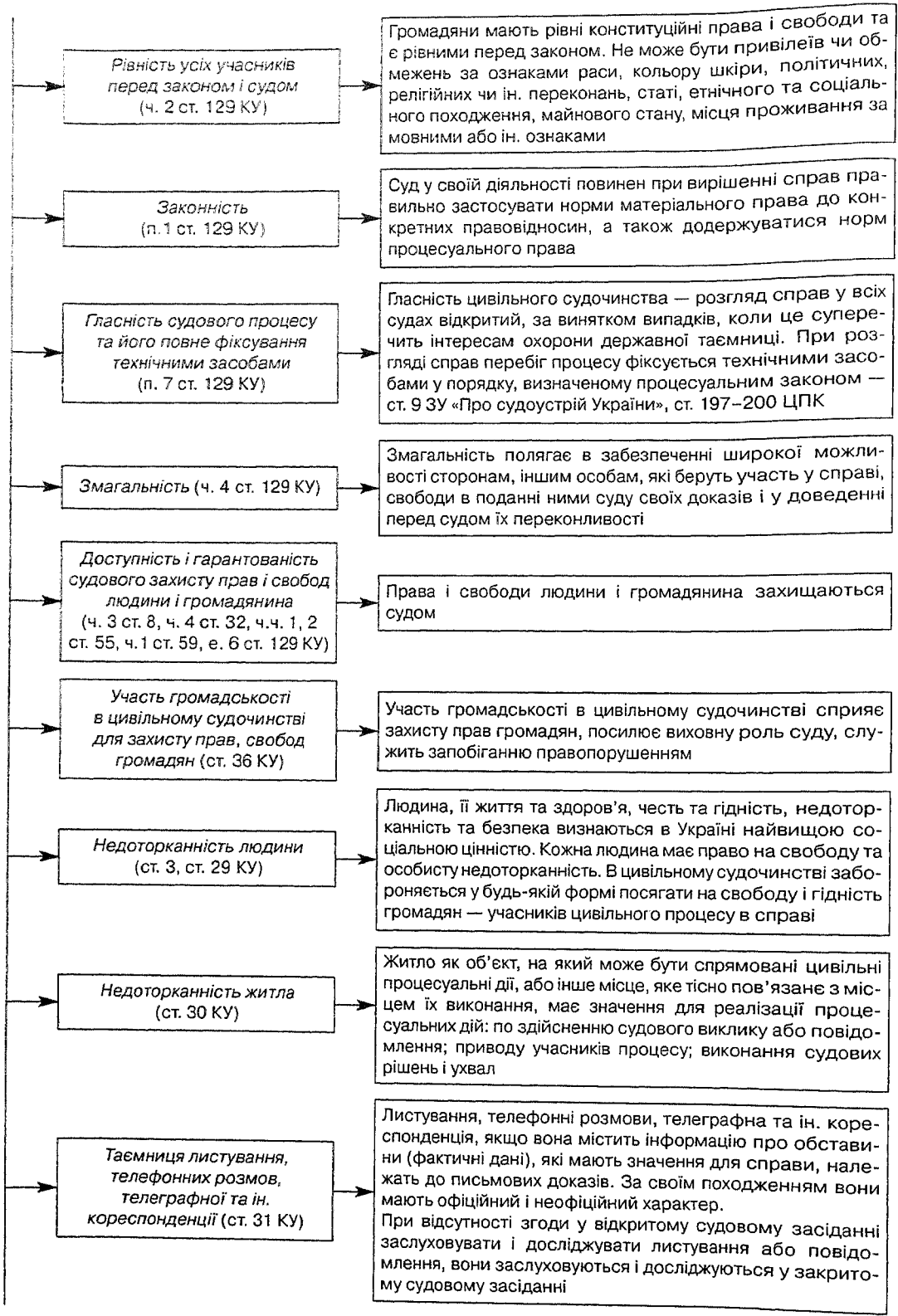
Державною мовою в Україні є українська, тому судочинство в державі проводиться нею. В окремих випадках законом передбачено, що при розгляді справи суд може використовувати іншу мову (допомога перекладача, виступи рідною мовою) (ст. 10 Конституції України, ст. 10 Закону «Про судоустрій», ст. 9 Закону «Про мови в Українській РСР»), ст. 7, 55, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 338 ЦПК

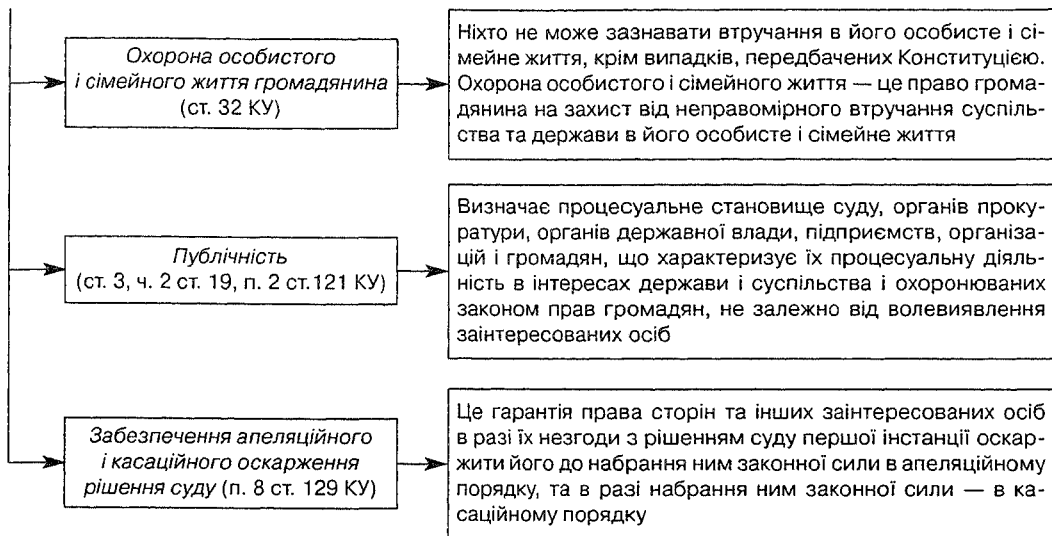
Об'єктивна істина

Відповідність висновків суду, викладених у рішенні, дійсним обставинам справи (ч. 4 ст. 10, ч. 2 ст. 160, п. 5 ч. 6 ст. 130, ч. 1 ст. 137, 212, 215 та ін. ЦПК)

2.4. Принципи, закріплені Конституцією України

2.5. Принципи, закріплені законодавством про судочинство

Принципи, закріплені законодавством про судочинство

Принципи, що закріплені в законодавстві про судочинство та нормах цивільного процесуального права, які регулюють суспільні відносини, що виникають при розгляді та вирішенні цивільних справ, а також перегляді судових рішень

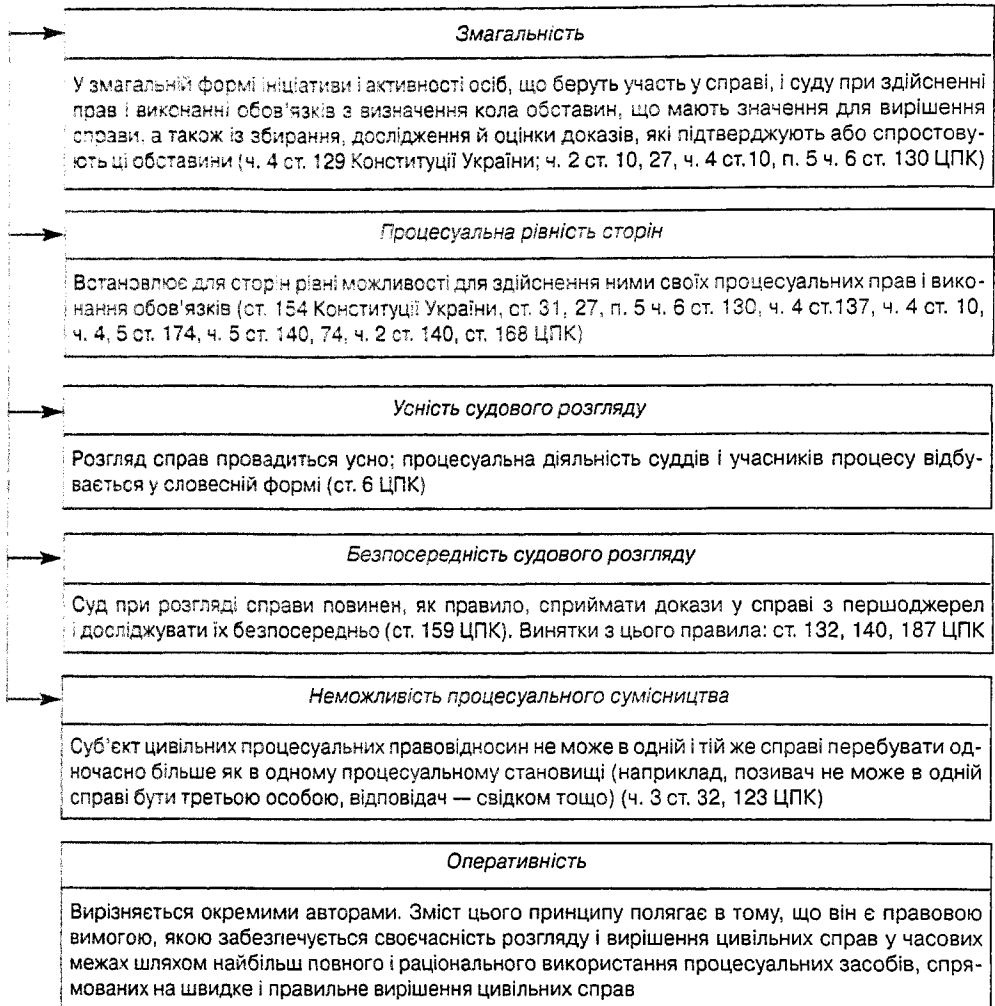
Диспозитивність

Характеризується такими положеннями:

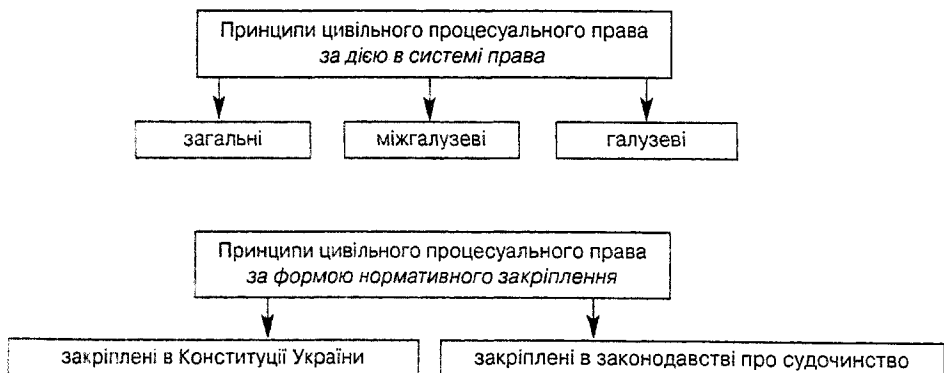
- хто хоче здійснити своє право, має сам потурбуватися про це;
- особа, якій належить право, може від нього відмовитися;
- нікого не можна примушувати пред'явити позов проти своєї волі — немає суду без позивача;
- суд не має виходити за межі вимог сторін, за винятками, встановленими законом;
- правом розпоряджатися об'єктом процесу. Тобто особа, яка бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Цим правом користуються особи (крім тих осіб, які не мають цивільної, процесуальної дієздатності) в інтересах яких заявлено вимоги (ст. 35, 55, 56, п. 4 ст. 129 Конституції України, ст. 3, 27, ч. 2 ст. 11, ст. 46, ст. 31, 34, 46 та ін. ЦПК);
- суд залучає відповідний орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє (ст. 11 ЦПК)

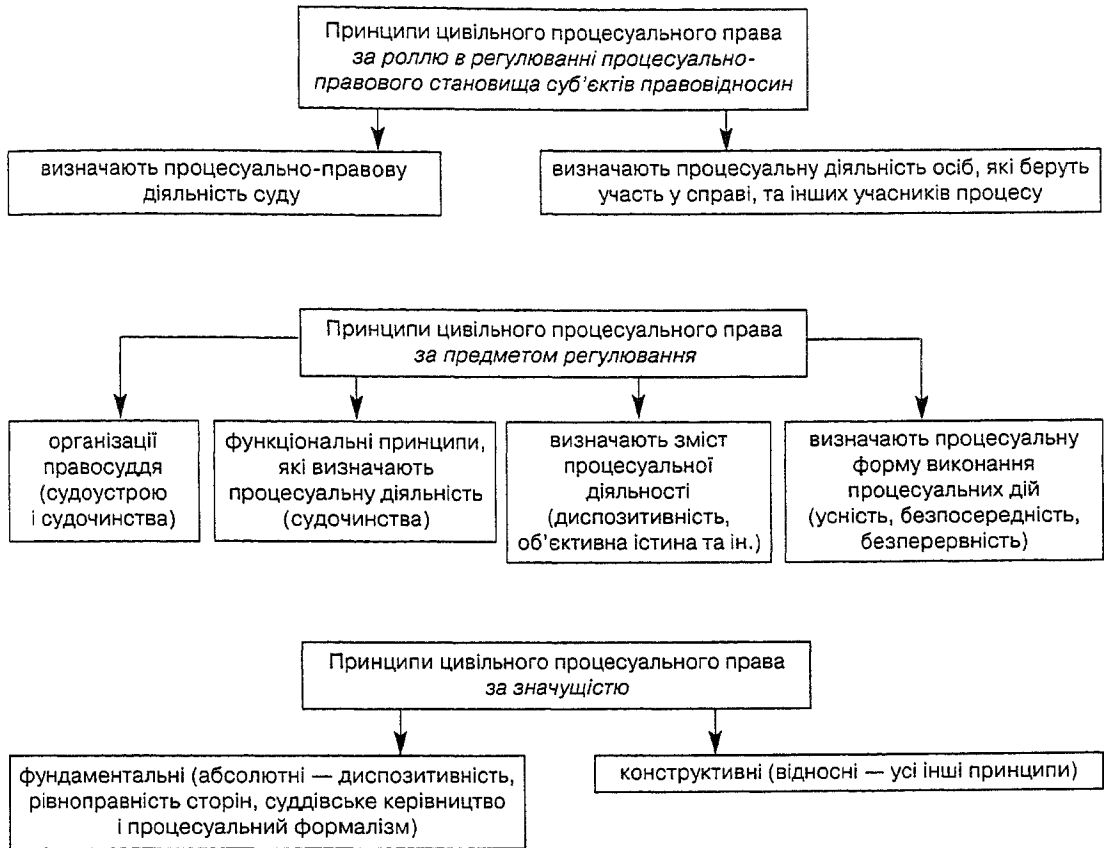
Раціональна процесуальна форма

Створення найбільш сприятливого порядку для процесуальної діяльності суду, для доступу в цивільний процес по справі заінтересованих і їх процесуальній діяльності (ст. 129, 323, 367, 294, 325, 67, 90, 160 та ін. ЦПК)

2.6. Класифікація принципів цивільного процесуального права за різними ознаками

Лекція 2

ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Поняття принципів цивільного процесуального права та їх значення

У науці цивільного процесу користуються поняттями, визначеннями, категоріями, які були створені і вдосконалювалися тривалий період часу в теорії цивільного процесу. До числа таких правових категорій відносяться принципи цивільного процесуального права.

Поняття «принцип» має латинське походження і в перекладі означає «основа», «начало», «засади». Для розкриття змісту, ознак і повного розуміння принципів галузевого характеру виникає потреба звернутися до з'ясування розуміння принципів взагалі та їх місця у правовій системі, оскільки принципи виступають як правовий феномен, який визначає спрямованість суспільної поведінки і стає найбільш загальним соціальним орієнтиром, закладає фундамент правового регулювання суспільних відносин. Для цього з'ясування сутності «принципу» необхідно звернутися як до загальної теорії права, так і до цивільної процесуальної науки.

Для процесуального права є характерним більш високий ступень узагальнення нормативних приписів і, відповідно, більша кількість, порівняно з матеріальним правом, приписів-принципів¹. У системі процесуального права принципи займають головне місце, вони завжди є первинними нормами, які не впливають одна з одної й охоплюють всі галузеві норми, в яких зміст цих принципів конкретизується і які цим принципам підпорядковані. Високий ступень узагальненості принципів, опосередкованість їх в інших правилах надають можливість принципам синхронізувати всю систему процесуальних норм, а також утворити єдність механізму процесуального регулювання. Саме такий взаємозв'язок загальності і конкретизування принципів забезпечує єдність процесуального порядку по всім юридичним справам, а також додержання законності в процесуальній діяльності.

Принципи права є керівними засадами, основними положеннями, його підставою², вони виступають як категорія праворозуміння³. Кожний принцип — це ідея, тобто думка як

продукт людського мислення, про загальне і найбільш суттєве уявлення про право, правове світосприйняття, про цінність права. З однієї сторони, ідеї-принципи надають уявлення, яким повинно бути право, з іншої сторони, принципи виступають у вигляді положень нормативного характеру. Тому, враховуючи ці зазначені дві характерні риси, в науці процесуального права є наступна поширена точна зору, що принципами процесуального права виступають основні, керівні ідеї, яким притаманний нормативно-правовий характер⁴. Проте деякі принципи ідеї не знаходять свого закріплення у правових нормах у якості спеціальних термінів і відповідних визначень. Тому зрозумілим стає той факт, що не потрібно ототожнювати принципи з процесуальними нормами, оскільки основні ідеї-принципи взагалі не закріплені у процесуальному законі, а впливають з змісту норм цього закону. В той же час незважаючи на те, що принципи формулюються наукою, необхідно зазначити, що вони набувають обов'язкової сили лише після закріплення у законодавстві.

Ідеї, які не отримали закріплення у законодавстві, залишаються основами праворозуміння, науковими висновками, виступають підставою для норми-принципу. Нормативність принципу є характерною його властивістю, яка є невід'ємною від природи процесу як особливої державно-правової діяльності. За своєю суттю процесуальні принципи мають імперативний, владний характер, вони містять обов'язкові приписи, виконання яких забезпечується визначеними правовими засобами.

У теорії права визначають регулятивну функцію правових принципів, яка проявляється в тому, що у разі прогалин в законі, неузгодженості конкретних правових норм або ускладнень у їх застосуванні необхідно керуватись правовими принципами⁵.

Призначення правових принципів також полягає в забезпеченні ідеологічної єдності правотворчості, правореалізації і правопорядку в цілому. Вони пронизують всю правову систему, орієнтують її розвиток на загальнонозначущі, найбільш цінні ідеали⁶.

Виходячи з вищезазначених положень у теорії права принципи процесуального права визначаються як теоретичні обґрунтування і законодавчо закріплені правові ідеї, що виражають демократичну і гуманістичну сутність юридичного процесу⁷.

Таким чином, враховуючи наведені розуміння загальної теорії права принципів та беручи їх за основу, можна переходити до галузевого з'ясування сутності принципів. Так, у науці цивільного процесуального права при визначенні принципів використовувались зазначені загальнотеоретичні положення, що відображають характерні риси принципів, але не розкривають їх суті і змісту та потребують додаткового тлумачення. Так, виходячи з етимологічного значення цього слова принципами цивільного процесуального права (процесу) є фундаментальні його положення, керівні правові ідеї, закріплені в нормах права найбільш загального характеру. Принципи пронизують усі цивільно-процесуальні інститути і визначають побудову цивільного процесу, забезпечують постановлення законних і обґрунтованих рішень та їх виконання.

Принципи виступають підставою системи норм цивільного процесуального права, центральним поняттям, основою системи процесуальних законів. Правовий принцип знаходить завжди конкретне закріплення в нормах права або він повинен бути абстрагований з норм чинного права⁸. Ті правові ідеї, концепції, які не закріплені в нормах права, залишаються існувати лише в галузі правового вчення, доктрини.

У принципах цивільного процесуального права конкретизуються погляди законодавця на характер і зміст сучасного судочинства по розгляду і вирішенню судом цивільних справ.

Принципи цивільного процесуального права мають свій вираз як в окремих нормах найбільш загального змісту, так і у низці процесуальних норм, в які включаються гарантії реалізації на практиці загальних правових приписів, оскільки без гарантуючих норм принципи перетворюються на гасла.

Зважаючи на те, що принципи цивільного процесуального права реалізуються у процесуальній діяльності, вони є не лише принципами права, а й принципами цивільного процесу, тобто діяльності.

Зазвичай кожна галузь права визначає склад принципів і цивільне процесуальне

право не є винятком. Термін «склад» використовується для визначення переліку, набору предметів, явищ. У науці цивільного процесуального права цим терміном визначають властиві для цивільного процесу сукупність всіх принципів, їх кількісний обсяг, перелік.

Принципи відіграють роль передумови подальшого розвитку і удосконалення цивільного процесуального законодавства у забезпеченні належного захисту судами прав громадян і організацій, оскільки вони (принципи) виникають на підставі нових поглядів на роль і значення судової влади в суспільстві як самостійної і незалежної ланки державної влади.

Принципи будь-якої галузі права, у тому числі й цивільного процесуального права, тісно взаємопов'язані та утворюють одну логічно побудовану систему. Лише в системі принципи характеризують цивільне процесуальне право як фундаментальну галузь права і визначають публічний характер цивільного судочинства, побудованого на основі законності, змагальності і диспозитивності.

Порушення одного принципу, наприклад безпосередності дослідження доказів, призведе, як правило, до порушення іншого принципу — законності або всієї системи принципів. Один принцип, який займає своє місце у системі, може розглядатися як гарантія реалізації інших принципів. Так, принцип державної мови судочинства є гарантією інших принципів процесу, безпосередньо принципів законності, усності.

На підставі наведених характерних рис, які розкривають зміст та сутність визначення принципу цивільного процесуального права, можна визначити наступні характерні ознаки: принцип відображає ідею, що складає його зміст; ідеї, відображені в принципах, повинні бути закріплені в нормах права; принципи повинні визначати основні властивості цивільного процесу; принципи мають загальне значення для всього цивільного процесу; принципи визначають типові риси цивільного судочинства; принципи складають одну з відомих альтернативних вимог; це самостійні положення, які не дублюють інші принципи. Відповідно до визначених ознак принципи цивільного процесуального права можна визначити як закріплені в нормах правові ідеї на завдання і мету правосуддя в цивільних справах

(цивільного судочинства), організації його побудови і процесуальної діяльності, процесуально-правових повноважень суду та процесуально-правового становища учасників процесу (громадян, підприємств, установ, організацій)⁹.

Принципи цивільного процесуального права, будучи взаємопов'язані між собою, в сукупності становлять систему (цей термін з грецької дослівно означає ціле, складене з частин). Кожний з принципів, з однієї сторони, відіграє самостійну роль, характеризує галузь у цілому, окрему стадію чи окремий процесуальний інститут, а з іншої — знаходиться у взаємодії з іншими принципами, забезпечуючи єдність мети і завдань цивільного судочинства, обумовлює дію інших принципів. Кожний з принципів не може існувати окремо від принципів системи, а тільки у взаємодії з ними, зміст окремих принципів розкривається з урахуванням змісту інших принципів галузі права.

Класифікація принципів цивільного процесуального права

Характеристика деяких принципів цивільного процесуального права

У теорії цивільного процесуального права прийнято проводити класифікацію принципів за якою-небудь ознакою, що називається підставою класифікації, за допомогою якої проводиться поділ складу принципів на окремі групи.

У теорії процесуальних галузей права (цивільного, господарського) принципи прийнято класифікувати за об'єктом правового регулювання.

За цією підставою (ознакою) весь склад принципів цивільного процесуального права поділяється на дві великі групи: принципи організаційно-функціональні, тобто ті, які визначають одночасно судовий устрій і процес, та принципи функціональні, які визначають лише процесуальну діяльність суду і інших учасників цивільного процесу.

Ці дві групи принципів знаходяться у тісному взаємозв'язку, при цьому одні й ті ж принципи можуть бути організаційно-функціональними та одночасно й функціональними. Тому будь-яка класифікація є умовним поділом та відсутня категоричність у віднесенні

одних принципів до організаційних, а інших тільки до функціональних.

Розвиток держави і права обумовив зміни в системі принципів у напрямі закріплення повноти їх змісту в нормативному регулюванні, встановлення нових принципів — публічності, охорони особистого і сімейного життя громадянина, неможливості процесуального сумісництва. Тому наука цивільного процесуального права покликана встановити всі принципи системи, розкрити їх зміст, роль і значення у функціонуванні цивільного судочинства, повноту законодавчого їх відтворення і шляхи розвитку. Цивільному процесуальному праву України притаманні й такі принципи, як публічність, раціональна процесуальна форма, неможливість процесуального сумісництва. Зміст принципу публічності визначають правила, які надають право і зобов'язують органи прокуратури, державної влади, інші організації та окремих юридичних та фізичних осіб захищати в цивільному судочинстві права інших осіб, державні і громадські інтереси (статті 45, 46, 193 нового ЦПК). Цей принцип характеризує також встановлене ЦПК активне процесуальне правове становище суду (статті 15, 60, 116, 174 нового ЦПК).

Принцип раціональної процесуальної форми впроваджений у правове регулювання процесуальних дій суду і учасників процесу (їх змісту, умов і порядку виконання) та спрямований на забезпечення швидкості, правильності й ефективності цивільного судочинства. Нemoжливiсть процесуального сумісництва як принцип полягає в тому, що кожний суб'єкт по одній справі може бути тільки в одному процесуальному становищі — позивача, свідка тощо (ст.ст. 67, 90, 129, 160, 294, 323, 325, 367 та інші нового ЦПК).

Для виявлення специфічних властивостей принципів вони класифікуються за різними іншими ознаками на групи: а) за дією в системі права на загальні, міжгалузеві і галузеві; б) за формою нормативного закріплення — закріплені Конституцією України і в законодавстві про судочинство; в) за роллю в регулюванні процесуально-правового становища суб'єктів правовідносин — на принципи, які визначають процесуально-правову діяльність суду, та на принципи, що визначають процесуальну діяльність осіб, які беруть участь у справі, й інших учасників процесу; г) за предметом регулювання — на принципи організації

правосуддя (судоустрою і судочинства) і функціональні — принципи процесуальної діяльності (судочинства); на принципи, які визначають зміст процесуальної діяльності (диспозитивність, об'єктивна істина та ін.), і принципи, що визначають процесуальну форму виконання процесуальних дій (усність, безпосередність, безперервність); д) за їх значимістю — на фундаментальні (абсолютні — диспозитивність, рівноправність сторін, суддівське керівництво і процесуальний формалізм) і на конструктивні (відносні — всі інші принципи). Класифікацію принципів можна проводити за змішаною основою, наприклад за дією в системі права і за формою нормативного закріплення або за предметом правового регулювання, але найбільш поширена класифікація принципів — за формою нормативного закріплення.

До принципів цивільного процесуального права, закріплених Конституцією України, належать такі: здійснення правосуддя виключно судами (ст. 124); принцип територіальності і спеціалізації побудови системи судів загальної юрисдикції (ст. 125); участь народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів (ст. 124); виборність і призначуваність суддів (ст. 128); здійснення правосуддя суддею одноособово і колегією суддів (ч. 2 ст. 129); незалежність і недоторканність суддів та підкорення їх тільки законові (ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129); здійснення правосуддя професійними суддями та, у визначених законом випадках, народними засідателями (ст. 127); законність (п. 1 ст. 129); рівність усіх учасників процесу перед законом і судом (п. 2 ст. 129); змагальність сторін та свобода в наданні ними судові своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості (п. 4 ст. 129); гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (п. 7 ст. 129); державна мова судочинства (ст. 10); забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (п. 8 ст. 129); ухвалення судами рішень іменем України і їх обов'язковість до виконання на всій території України (ч. 5 ст. 124, п. 9 ст. 129); доступність і гарантованість судового захисту прав і свобод людини та громадянина (ч. 3 ст. 8, ч. 4 ст. 32, чч. 1, 2 ст. 55, ч. 1 ст. 59, п. 6 ст. 129); участь громадськості для захисту прав громадян (ст. 36); публічність (ст. 3, ч. 2 ст. 19, п. 2 ст. 121);

недоторканність людини (статті 3, 29); недоторканність житла (ст. 30); таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); охорона особистого і сімейного життя громадянина (ст. 32).

До принципів цивільного процесуального права, закріплених законодавством про судочинство, належать: диспозитивність, об'єктивна істина, процесуальна рівноправність сторін, раціональна процесуальна форма, неможливість процесуального сумісництва, усність, безпосередність, оперативність (відповідно статті 10–13, 15, 45, 46, 60, 116, 174, 193 нового ЦПК та ін.).

Необхідно знати, які принципи входять до тієї чи іншої групи і вміти розкрити зміст кожного принципу. Особливо потрібно звернути увагу на принцип диспозитивності як гарантовану можливість для сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, вільно, на свій розсуд здійснювати і розпоряджатися своїми матеріальними та процесуальними правами, а також використовувати інші процесуальні засоби для їх захисту. Цей принцип покладений в основу нормативного визначення розвитку процесу — його виникнення, продовження, припинення. Слід зазначити, що новий ЦПК вперше нормативно закріпив та визначив принцип диспозитивності у ст. 11 нового ЦПК. Також принцип диспозитивності знайшов свою реалізацію й у ст.ст. 3, 27, 31, 34, 46 та інших нового ЦПК.

Щоб забезпечити реалізацію цих прав і відповідно до суспільних інтересів, ЦПК України визначає активне становище суду та інших учасників процесу, що характеризує принцип публічності, закріплений ст. 10 нового ЦПК.

Диспозитивність відрізняється від принципу змагальності, який характеризується широкою можливістю сторін визначати і використовувати в доказовій діяльності передбачені в ЦПК України необхідні засоби, фактичні дані і докази, що їх підтверджують.

Принцип об'єктивної істини полягає в тому, що висновки суду, зроблені ним у прийнятому рішенні, повинні відповідати дійсним обставинам справи (ч. 4 ст. 10, п. 5 ч. 6 ст. 130, ч. 1 ст. 137, ч. 2 ст. 160, ст.ст. 212, 215 та інші нового ЦПК).

Захисту підлягає право, порушення якого мало місце в дійсності, тому суд покликаний встановити всі ті факти по справі, які дозволяють йому дати правильну їх оцінку.

Норми ЦПК зобов'язують суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створити необхідні умови для всебічного і повного розгляду і вирішення цивільної справи.

Всебічне з'ясування обставин справи означає, що суд повинен з'ясувати всі питання по справі, як на користь, так і проти сторони. Вимога повноти дослідження обставин справи охоплює питання залучення всіх матеріалів, що мають значення для справи, відповідно до правил належності і допустимості доказів, не тільки тих, що подані сторонами, але і добутих іншим шляхом.

Вимоги принципу об'єктивної істини визначають активне становище осіб, які беруть участь у справі та інших учасників процесу, дії яких спрямовані на повне і об'єктивне з'ясування дійсних обставин справи.

Об'єктивність — це відповідність висновків суду, викладених у рішенні, дійсним обставинам справи.

Положення принципів усності і безпосередності судового розгляду закріплюється у ст.ст. 6, 159 нового ЦПК України.

Усна форма забезпечує швидкість і всебічність розгляду справи, але зміст процесуальних дій суду і учасників процесу фіксується письмово. Письмову форму мають: позовна заява, апеляційна скарга, касаційна скарга. Суд свої рішення оформлює письмово у вигляді рішень та ухвал.

З принципу безпосередності випливає вимога до суду безпосередньо дослідити матеріали по справі з першоджерел, а також гарантована можливість для осіб, які беруть участь у справі, на їх безпосередню участь у судовому засіданні по розгляду справи і проведенні поза ним окремих процесуальних дій.

Безпосередність — об'єктивованій вираз процесуальних дій стосовно учасників процесу і матеріалів справи, який полягає в тому, що суд, розглядаючи справу, повинен безпосередньо сприйняти здійснювані ними процесуальні дії та встановлювати фактичні обставини по справі на підставі особистого ознайомлення з доказами. На нього покладений обов'язок заслухати пояснення осіб, які беруть участь у справі, пояснення свідків, висновки спеціалістів та експертів, оглянути і дослідити речові та письмові докази. Цим самим забезпечується встановлення об'єктивної істини, правильне судження про обставини справи, права і обов'язки громадян

і організацій у спірних правовідносинах. Безпосередній зв'язок суду з учасниками процесу і матеріалами справи забезпечує можливість повно і всебічно вникнути у справу, в усі її деталі, усунути сумніви про наявність юридичних фактів, покладених в обґрунтування позову і заперечень проти нього.

Отже, безпосередність відноситься до форми вчинення процесуальних дій суду, учасників процесу і незмінності складу суду.

У діях суду вона забезпечує суддям, які розглядають справу, особисто досліджувати і сприймати фактичний склад по справі, всі докази і постановити рішення. Щодо учасників процесу безпосередність забезпечує їм можливість, подавати суду свої пояснення по суті справи, письмові та речові докази, висловлювати думку по окремих питаннях та ін.

Але безпосередня форма виконання процесуальних дій не завжди може бути раціональна, внаслідок незручності її застосування і необхідної швидкості виконання окремих процесуальних дій. На її зміну приходять опосередкована форма. На підставі ст. 132 нового ЦПК суд, який розглядав справу, в разі необхідності збирання доказів за межами його територіальної підсудності, доручає відповідному суду провести певні процесуальні дії. Опосередкована форма також має місце й при огляді речових та письмових доказів, які не можна доставити в суд, вони оглядаються за їх місцезнаходженням (ст.ст. 140, 187 нового ЦПК). Опосередкована форма характеризується виконанням процесуальних дій судовим представником — подача процесуальних паперів до суду через пошту. Безпосередню форму характеризує також місце виконання процесуальних дій. Таким є приміщення суду, але можливі виїзні сесії. Коли відбувається заміна одного з суддів в процесі розгляду справи, то розгляд розпочинається спочатку.

Принцип оперативності забезпечує встановлення допустимо мінімальних строків в судочинстві з метою найскорішого розгляду справи і захисту порушених чи оспорених прав, державних і громадських інтерес та ін.

Список посилань:

- ¹ Борисов Г. А. Отправные нормативные установления советского законодательства: Дис. ... д-ра юрид. наук. — Харьков, 1991. — С. 193.
- ² Мален Н. С. Правовые принципы, нормы и судебная практика // Государство и право. — 1996. — № 6. — С. 12.

- ³ Лукашева Е. А. Принципы социалистического права // Советское государство и право. — 1970. — № 6. — С. 22.
- ⁴ Принципы гражданского процессуального права. — СПб., 1993; Тараненко В. Ф. Принципы арбитражного процесса. — М., 1998.
- ⁵ Зажицкий В. И. Правовые принципы в законодательстве РФ // Государство и право. — 1996. — № 11. — С. 93.
- ⁶ Вопленко Н. Н. Сущность, принципы и функции права. — Волгоград, 1998. — С. 36.
- ⁷ Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права. — М., 2003. — С. 185.
- ⁸ Авдюков М. Г. Хрестоматия по гражданскому процессу. — М., 1996. — С. 38–91.
- ⁹ Штефан М. Й. Демократичні принципи радянського цивільного судочинства // Радянське право. — 1977. — № 7. — С. 18–22.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Поняття принципів цивільного процесуального права та їх значення.
2. Система принципів цивільного процесуального права та їх класифікація.
3. Характеристика окремих принципів цивільного процесуального права, закріплених Конституцією України, і принципів, визначених законодавством про цивільне судочинство.

II. Завдання

№ 1

Тамберідзе тривалий час перебував у фактичних шлюбних відносинах з Вірною, у них народилася дитина. В зв'язку з тим, що Тамберідзе відмовився надавати кошти на утримання дитини, Вірна звернулася з позовною заявою (за місцем свого проживання) до суду про стягнення з Тамберідзе аліментів.

Оскільки Тамберідзе не володів українською мовою, якою велося провадження цієї справи, а відшукати перекладача не вдалося, вірна, частково володіючи грузинською мовою, на пропозицію суду погодилася бути перекладачем, проти чого не заперечував і Тамберідзе. Суд розглянув справу і позов задовольнив. У апеляційній скарзі Тамберідзе просив скасувати рішення суду, мотивуючи це тим, що Вірна неправильно перекладала зміст процесуальних дій, які виконувалися в судовому засіданні ним, іншими учасниками процесу, а також судом, порушивши тим самим принцип державної мови судочинства.

Дайте відповідь про наявність такого порушення.

№ 2

Громадянин Кулик, який володів будинком на праві особистої власності, звернувся до суду з позовною заявою про виселення з кімнати будинку громадянина Скрипку на час проведення капітального

ремонту будинку (строком на 3 місяці). Проте при розгляді справи в судовому засіданні позивач просив суд постановити рішення про виселення Скрипки зовсім. В основу своїх вимог він поклав той факт, що відповідач більше 4-х місяців не сплачує квартплату, а кімната, яку він займає, тепер необхідна для його сина, який з сім'єю повернувся додому після демобілізації з військової служби. Ці доводи суд залишив поза увагою, оскільки на них позивач не посилався в позовній заяві. Суд в позові відмовив на тій підставі, що позивач не довів необхідність проведення капітального ремонту.

Чи відповідають дії суду принципам диспозитивності?

№ 3

Письменник Цвиргун звернувся з позовом до видавництва про стягнення гонорару за написання ним книги. У своєму поясненні видавництво заперечувало проти позову, посилаючись на те, що угода з автором не була укладена. При розгляді справи представник видавництва аргументував відмову у виплаті гонорару ще й тим, що книга Цвиргуна є кандидатською дисертацією, яку він написав, навчаючись в аспірантурі. Суддя зажадав, щоб це пояснення було викладено письмово і підтверджено необхідними доказами. Після перерви суддя пояснив сторонам, що рішення по справі буде винесено наступного дня. На другий день суддя вийшов до залу судового засідання і оголосив рішення, відмовивши в позові Цвиргуну на тій підставі, що він не виконав плану наукової роботи в інституті, в якому він працював викладачем, незважаючи на те, що цей факт не був предметом дослідження суду.

Визначіть відповідність таких дій судді принципам цивільного процесуального права.

№ 4

Судова палата з цивільних справ Верховного Суду України своєю ухвалою скасувала рішення обласного апеляційного суду про поновлення на роботі громадянина Хомяка з підстав неповного з'ясування обставин, що мають значення для справи, і направила справу на новий розгляд до того ж суду в іншому складі суддів. При новому розгляді справу розглядав суддя, який входив до складу колегії, рішення якої було скасоване.

Чи законний такий склад суду?

№ 5

При розгляді апеляційної скарги по справі громадянина Тараканова до спадкоємців про поділ будинку суд зробив одногодинну перерву на відпочинок. Після переви була проведена заміна судді, який раптово захворів і був відправлений до лікарні. Новий склад суду спочатку вирішив деякі питання по іншій справі, а потім продовжив розгляд справи про поділ будинку.

Визначіть відповідність цих дій принципам цивільного процесуального права.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Конституція України (розділи II, VIII);
- Цивільний процесуальний кодекс України .

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність суддів» від 12 квітня 1996 р. № 4;
- «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 р. № 9.

Література

- Викут М. А., Зайцев І. М. Гражданский процесс: Курс лекций. — Саратов, 1998.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушников. — М., 2003;

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.

Кілічева Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.

Колодий А. М. Принципы права Украины. — К., 1998.

Семенов В. М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. — М., 1986.

Тертишніков В. І. Принципи цивільного процесуального права. — Харків, 1991.

Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.

Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К., 2006.

Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.

Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 3. Цивільні процесуальні правовідносини

3.1. Поняття цивільних процесуальних правовідносин

Процес — це публічно-правові відносини, в яких сторони мають лише права, а суд — лише обов'язки.

Оскар Брюлов

У цивільних процесуальних правовідносинах права і обов'язки сторін і суду носять взаємний характер.

Вах

Цивільні процесуальні правовідносини є владними відносинами, оскільки суд — це державний орган, що здійснює державну функцію — правосуддя. Виконуючи цю функцію, суд реалізує у своїх рішеннях владу, що виходить від держави.

Н. Б. Зейдер

Процесуальні відносини є лише сторонами єдиних цивільних процесуальних правовідносин у процесі по кожній конкретній справі і жодного права на самостійне існування в силу закону не мають.

В. П. Мозолін

Цивільні процесуальні правовідносини — це врегульовані нормами цивільного процесуального права суспільні відносини, що виникають між судом та іншими учасниками процесуальної діяльності в процесі здійснення правосуддя по цивільним справам.

В. І. Тertiшніков

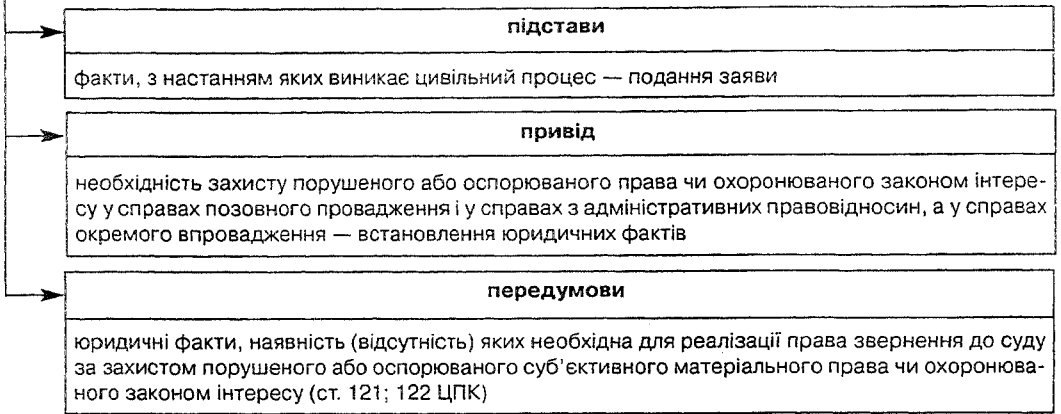
Цивільні процесуальні правовідносини — це врегульовані нормами цивільного процесуального права відносини, що виникають як між судами як між собою, так і між судами та учасниками процесу — громадянами і організаціями в цивільному судочинстві.

М. Й. Штефан

Ознаки цивільних процесуальних правовідносин:

- виникають на підставі норм цивільного процесуального права в результаті їх реалізації;
- створюються між учасниками суспільних відносин — судом і кожним з учасників цивільного процесу під час судочинства в цивільній справі;
- юридично закріплюють взаємну поведінку зазначених суб'єктів через їх суб'єктивні цивільні процесуальні права і обов'язки;
- реалізація суб'єктивних цивільних процесуальних прав і виконання суб'єктивних обов'язків забезпечуються заходами правового впливу — санкціями цивільного процесуального, кримінального, адміністративного і трудового права

Для виникнення цивільних процесуальних правовідносин у наявності повинні бути:

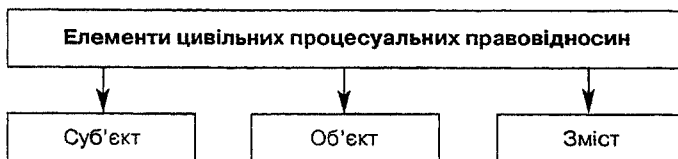
3.2. Передумови реалізації права на пред'явлення позову

Систему передумов реалізації права пред'явлення позову становлять такі обставини:

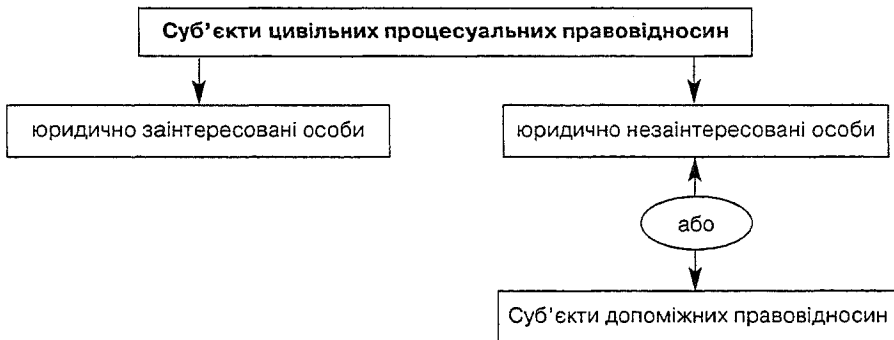
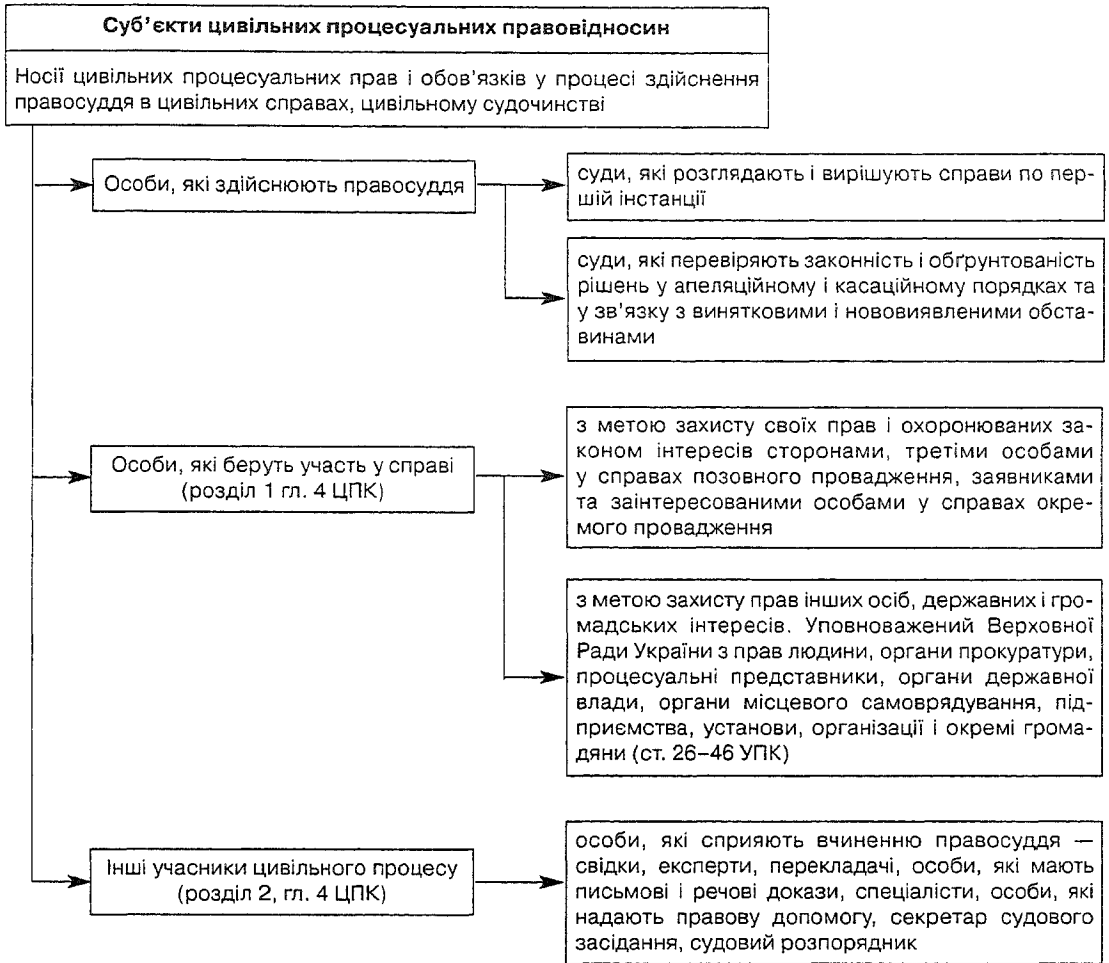
- правоздатність сторін, підвідомчість справ суду;
- відсутність рішення, що набрало законної сили у справі між тими ж сторонами про той же предмет і з тих же підстав, або ухвали суду про прийняття відмови позивача чи про затвердження мирової угоди сторін;
- відсутність договору між сторонами про передачу спору на вирішення третейського суду;
- додержання встановленого попереднього порядку розгляду спору (досудове врегулювання спору);
- відсутність у провадженні суду тотожної справи;
- підсудність справи судові;
- дієздатність особи, яка подає заяву;
- наявність повноваження у представника на подання заяви від імені заінтересованої особи;
- процесуальна заінтересованість сторін;
- правовий характер вимоги;
- наявність спору про право цивільне;
- відсутність прямої заборони на судовий захист

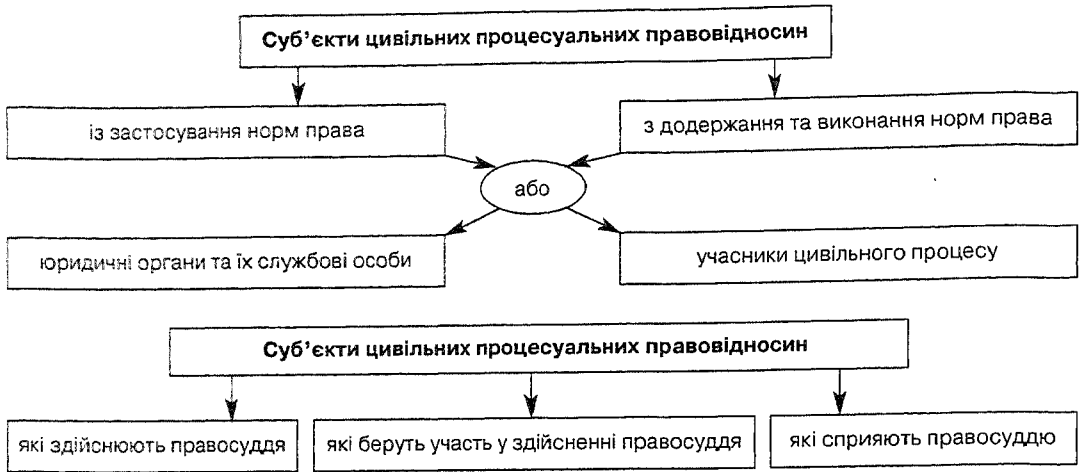
(Н. А. Чегина, В. Н. Щеглов, М. Й. Штефан та ін.)

3.3. Елементи цивільних процесуальних правовідносин

Класифікація цивільних процесуальних правовідносин

Об'єкт цивільних процесуальних правовідносин

Під об'єктом цивільних процесуальних правовідносин розуміють:*

- дії суб'єктів правовідносин;
- діяльність суду;
- матеріально-правові відносини, які захищаються судом;
- спір про право між учасниками матеріально-правових відносин, переданий на розгляд суду;
- передбачені законом наслідки процесуальних дій, які є метою цивільного судочинства (загальний об'єкт), захистом матеріальних прав і законних інтересів сторін і третіх осіб (спеціальний об'єкт) конкретної справи;
- цивільні процесуальні відносини не мають об'єкта

Цивільні процесуальні правовідносини виникають у процесі правоохоронної діяльності суду, у зв'язку з чим їх об'єкт тісно пов'язаний з об'єктом матеріальних правовідносин, з приводу якого виникає цивільне судочинство, і це ускладнює його визначення

Зміст цивільних процесуальних правовідносин**

Зміст цивільних процесуальних правовідносин становлять:

- процесуальні права й обов'язки суду та інших суб'єктів цих правовідносин
- дії (поведінка) учасників цивільних процесуальних правовідносин
- права, обов'язки і дії учасників цих правовідносин
- юридично значуща поведінка учасників цих правовідносин

* Тут наведено домінуючі точки зору, що існують у теорії цивільного процесу [165, с. 81–82; 170, с. 21] та ін.

** У цивільному процесуальному праві проблема змісту процесуальних правовідносин є однією з найскладніших. Тому тут наводяться основні типові визначення змісту процесуальних правовідносин, викладені в теорії цивільного процесу [135, с. 46–48; 165, с. 79–81] та ін.

Лекція 3 ЦИВІЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Поняття, значення та особливості цивільних процесуальних правовідносин

При розгляді конкретних цивільних справ між судом і учасниками процесу (фізичними та юридичними особами), виникають численні правові зв'язки, врегульовані ЦПК України, які є цивільними процесуальними правовідносинами.

У науці цивільного процесуального права правовідносини переважно розглядаються як врегульовані нормами цивільного процесуального права суспільні відносини, що виникають між судовими органами як між собою, так і з учасниками процесу — особами, які беруть участь у справі, особами, які не беруть участь у справі, але сприяють здійсненню правосуддя.

Правовідносини — це не заново створювані правом відносини, а такі, які виникають внаслідок правового врегулювання існуючих суспільних відносин. У результаті цього останні зберігаються, але набувають нову форму — правових відносин. Вони носять владний характер, оскільки будуються за ознакою влади і підпорядкування.

На відміну від інших суспільних відносин цивільні процесуальні правовідносини завжди виступають в одній і обов'язковій для них цивільній процесуальній формі — в цивільному судочинстві, в діяльності по здійсненню правосуддя в цивільних справах. Вони є способом реалізації норм цивільного процесуального права і виступають як відносини, що за своїм змістом закріплюють сукупність прав і обов'язків суб'єктів права, на поведінку яких впливають ці норми.

Вони виконують важливу роль: 1) у визначенні кола учасників процесу, оскільки ними можуть бути тільки ті особи, які віднесені до кола учасників цивільних процесуальних правовідносин; 2) у визначенні сфери можливої поведінки кожним суб'єктом в процесі, в основі якої покладена його мета участі в процесі, 3) в забезпеченні єдності всієї процесуальної діяльності по справі. Процесуально-правові відносини тісно пов'язані між собою і впливають на процесуальні дії, тому вони одночасно

виконують і роль стимулятора розвитку цивільного процесу.

Цивільно-процесуальні правовідносини мають свої специфічні ознаки, якими є: 1) вони виникають на підставі норм цивільного процесуального права в результаті їх реалізації; 2) створюються між учасниками суспільних відносин — судом і кожним з учасників процесу під час судочинства в цивільній справі; 3) юридично закріплюють взаємну поведінку зазначених суб'єктів через їх суб'єктивні цивільні процесуальні права і обов'язки; 4) реалізація суб'єктивних цивільних прав і виконання суб'єктивних обов'язків забезпечується заходами правового впливу — санкціями цивільного процесуального, кримінального, адміністративного і трудового права.

Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин і їх класифікація

У провадженні по справі виникають не одне, а численні цивільно-процесуальні відносини, які можуть бути класифіковані на групи: 1) відносини між судом першої інстанції і окремо з кожною особою, яка бере участь у розгляді справи. В стадії звернення рішення до виконання відносини виникають також між судом, органами державного виконання і зазначеними суб'єктами; 2) відносини між судами першої і апеляційної інстанції та кожною з осіб, які брали участь у розгляді справи; 3) відносини між судами першої, апеляційної інстанції та Верховним Судом України і кожною з осіб, які брали участь у справі; 4) відносини між судом, який розглядає справу у зв'язку з нововиявленими або винятковими обставинами і кожною з осіб, які брали участь у справі.

Цивільно-процесуальні правовідносини є двосуб'єктними, оскільки тільки праву однієї особи відповідає обов'язок другої і навпаки.

Суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин буде особа, про участь якої в процесі є норма права і яка може в одній з стадій процесу виконувати процесуальні дії, спрямовані на виникнення, розвиток і припинення процесу.

Такими суб'єктами будуть не лише особи, які беруть участь у справі, але і інші учасники процесу, наприклад свідки, експерти, перекладачі.

Виходячи з положень нового цивільного процесуального законодавства та процесуальних функцій, які виконують суб'єкти цивільних процесуальних відносин, їх можна класифікувати на: а) осіб, які здійснюють правосуддя, б) осіб, які беруть участь у справі (розділ 1 гл. 4 нового ЦПК), в) осіб, які не беруть участі у справі (розділ 2 гл. 4 нового ЦПК). Так, згідно із ст. 26 нового ЦПК до осіб, які беруть участь у справі належать: 1) у справах позовного провадження — сторони, треті особи, представники сторін і третіх осіб; 2) у справах наказного та окремого провадження — заявники, інші заінтересовані особи, їхні представники; 3) у будь-якому провадженні — органи та особи, яким за законом надане право захищати, права, свободи та інтереси інших осіб. До осіб, які не беруть участі у справі, але сприяють здійсненню правосуддя, відповідно до ст. 47 нового ЦПК України належать: секретар судового засідання; судовий розпорядник; свідок; експерт; перекладач; спеціаліст; особа, яка надає правову допомогу.

Характерна та об'єднуюча особливість осіб, які беруть участь у справі, полягає в тому, що вони мають у справі юридичну заінтересованість — суб'єктивну матеріально-правову або державну, або громадську.

У законодавстві країн СНД по різному вирішується питання про віднесення судових представників до осіб, які беруть участь у справі. Їх інтерес по справі носить похідний характер, обумовлений інтересом осіб, яких вони представляють в суді, тому є особами, які беруть участь у справі.

Зміст цивільних процесуальних правовідносин складають цивільно-процесуальні права і обов'язки суб'єктів цивільних правовідносин. Але це положення не безспірне у теорії цивільного процесу — дехто з авторів до змісту правовідносин включає також процесуальні дії.

Процесуальними діями реалізуються права і обов'язки. Вони є тими юридичними фактами, які викликають виникнення, зміну і припинення правовідносин.

Право врегульовує поведінку людей через правовідносини. Отже, цивільні процесуальні правовідносини виступають формою (способом,

методом) здійснення його учасниками суб'єктивних прав і обов'язків, тому самі права і обов'язки ніяк не можуть бути формою правовідносин. Вони складають їх зміст.

Обсяг і характер процесуальних прав і обов'язків суб'єктів правовідносин встановлений процесуальним законом в залежності від завдань і процесуальних функцій, які покликані вони здійснювати в цивільному судочинстві.

Цивільні процесуальні права і обов'язки суду та органу державного виконання складають повноваження, а їх сукупність — компетенцію. Процесуальні права і обов'язки інших суб'єктів правовідносин визначають їх процесуальне становище в цивільному судочинстві.

Об'єктом процесуальних правовідносин будуть процесуальні наслідки, на досягнення яких спрямована функціональна діяльність суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, тому кожні процесуальні правовідносини, що виникають між судом і окремою процесуальною фігурою, мають свій самостійний об'єкт, але об'єднуючою всіх їх виступає конкретна цивільна справа.

Для того, щоб бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин необхідно мати правосудатність, а щоб особисто здійснювати свої права і обов'язки в процесі — також дієздатність, зміст яких визначений ст. 28, 29 нового ЦПК.

Розглядаючи суб'єктів цивільних процесуальних відносин, виникає потреба дещо зупинитись на такому неоднозначному суб'єкті, як народні засідателі. Неоднозначність його місця у сучасному цивільному процесі полягає у тому, що законодавець спробував реанімувати інститут народного засідательства, передбачивши у ст. 21 Закону України «Про судову систему України» № 3018-III від 07.02.2002 р. можливість у суді першої інстанції розглядати справи колегією у складі судді і двох народних засідателів, які при здійсненні правосуддя користуються усіма правами судді. Згодом, аналогічна норма з'явилась у новому ЦПК України (ч. 2 ст. 18), проте це єдина згадка у ЦПК народних засідателів та більше в жодній нормі вони не згадуються, а також у практичній діяльності суди не залучають народних засідателів до розгляду справ. Можна припустити, що це спонукало окремо приділити увагу інституту народних засідателів у п. 3 розділу IV Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого

суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленою Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006. Закон передбачає, що народні засідателі мають брати участь у суді першої інстанції при розгляді справ про: 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; 2) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; 3) усиновлення; 4) надання особи психіатричної допомоги в примусовому порядку; 5) обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу. Вимоги, яким має відповідати особа, яка бажає бути народним засідателем, містяться у Законі України «Про судоустрій України» (ст. 65).

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Поняття цивільних процесуальних правовідносин.
2. Елементи цивільних процесуальних правовідносин: суб'єкти, зміст, об'єкт.
3. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин і їх класифікація.
4. Суд як обов'язковий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин.

II. Завдання

№ 1

Громадянин Соткін звернувся з позовом до громадянина Баглія про відібрання мотоцикла, який він залишив у нього в заставу за надану грошову позику. Як було зазначено в заяві, Соткін повертав позику, але Баглій не бажав її приймати і не віддавав мотоцикла. Очевидцями цієї обставини були Петренко і Земляк. У розгляді справи брав участь адвокат, інтереси Баглія захищав уповноважений з його місця роботи.

Визначіть, між ким і які виникли цивільні процесуальні правовідносини по цій справі, вкажіть їх елементи.

№ 2

Агропідприємство «Зірка» пред'явило позовну вимогу про визнання за ним права власності на будинок, який був побудований комірником Грабовим за кошти, як було встановлено слідчими органами, придбані злочинним шляхом (Грабовий не був засуджений у зв'язку з актом амністії). До суду надійшла заява від дружини Грабового про визнання за нею права на 1/3 будинку, оскільки більша половина її місячної зарплати протягом двох років

вкладалася в його спорудження, та від органів опіки в інтересах неповнолітньої дочки Галини про визнання за нею права на 1/3 будинку, оскільки на його спорудження були використані кошти, подаровані їй батьками матері.

У справу вступив банк і просив стягнути на його користь несплачену позику.

Інтереси агропідприємства захищав юрисконсульт, а інших заінтересованих осіб — адвокати. Для з'ясування деяких обставин будівництва суд залучив до участі в справі Портового, Семену, Барановського, які виконували будівельні та столярні роботи. Крім того, для визначення долі вкладених коштів кожним із членів сім'ї був залучений бухгалтер контори банку, а для визначення правильності можливого поділу будинку судом було залучено до участі в справі Бюро технічної інвентаризації державної адміністрації району.

Визначіть, між ким виникли цивільні процесуальні відносини по цій справі та покажіть їх схематично.

Визначіть процесуально-правове становище кожного з суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин і покласифікуйте їх на осіб, які беруть участь у справі, та осіб, які не беруть участі в справі, та обгрунтуйте такий поділ.

№ 3

Чи можуть бути суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин:

а) Марченко — 14 років, Гриценко — 13 років, душевнохворий Петров — 20 років, які своїми діями завдали шкоди заводу «Теплооб'єднання» (спалили тарний склад);

б) ательє індпошиву одягу, що має права юридичної особи, в зв'язку з пред'явленим до нього позовом про присудження сплати вартості зіпсованої тканини;

в) гастрономом № 7, що має (чи не має) права юридичної особи, за позовом продавця Кругленського про поновлення на роботі, оскільки наказ про його звільнення підписав директор гастроному;

г) організація у випадках поширення відомостей, що принижують її репутацію, по справі до засобів масової інформації з вимогами про їх спростування.

№ 4

У зв'язку з тим, що працівники кафе-бару, що знаходиться на самостійному балансі, неналежно доглядали за роботою пристроїв водопровідної системи в підсобному цеху, вода залила розташовану поверхом нижче, під кафе-баром, квартиру громадянина Григоренко і пошкодила його майно. Потерпілий вирішив відшкодувати понесені збитки за рахунок винних осіб.

Наявність яких юридичних фактів необхідна для виникнення цивільних процесуальних правовідносин? Визначіть суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин у цій справі.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

— Цивільний процесуальний кодекс України

Література

Викут М. А., Зайцев И. М. Гражданский процесс: Курс лекций. — Саратов, 1998.

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушников. — М., 2003.

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.

Комаров В. В., Радченко П. І. Цивільні процесуальні правовідносини та їх суб'єкти. — Харків, 1991.

Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право. Навчальний посібник. — К., 2007.

Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.

Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К., 2006.

Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. — М., 1974.

Чечина Н. А. Гражданские процессуальные правоотношения. — Л., 1966.

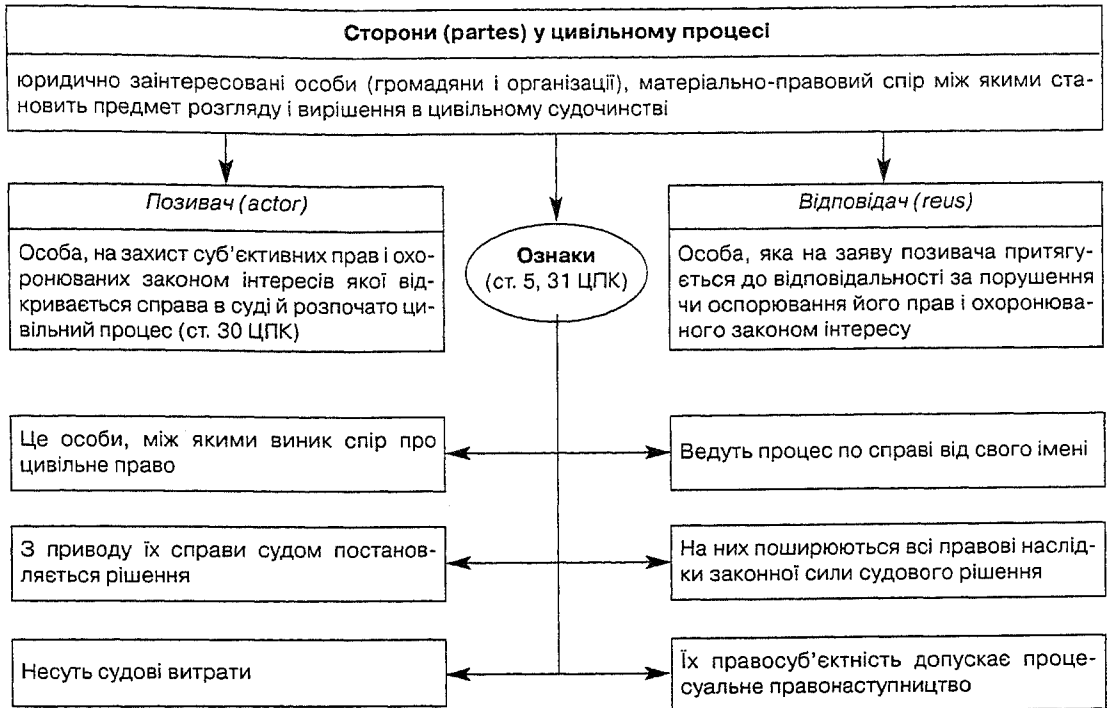
Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.

Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Щеглов В. Н. Гражданские процессуальные правоотношения. — М., 1966.

Глава 4. Сторони в цивільному процесі

4.1. Поняття сторін в цивільному процесі

Цивільні процесуальні права сторін

Права, які характеризують повноваження на порушення провадження в справі, права на пред'явлення позову (ст. 3, 118 ЦПК), зустрічного позову (ст. 123 ЦПК), вимоги про виправлення недоліків рішення судом, який його постановив (ст. 219–221 ЦПК); права апеляційного, касаційного оскарження судових рішень і ухвал (ст. 292, 324 ЦПК), про перегляд рішення, ухвали, що набрали законної сили, за нововиявленими і винятковими обставинами (ст. 362, 353 ЦПК), на пред'явлення вимоги про поворот виконання (ст. 381 ЦПК)

Права на зміну в позовному спорі — права позивача на зміну підстави або предмета позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, на відмову від позову; права відповідача на повне або часткове визнання позову; права сторін на укладення мирової угоди (ст. 31 ЦПК); доповнення, зміна апеляційної і касаційної скарги або відмова від них (ст. 300, 330 ЦПК)

Права на подання і витребування доказів та участь в їх дослідженні — права сторін подавати до суду свої пояснення, подавати письмові та речові докази (ст. 27, 176 ЦПК), вимагати залучення у справу свідків і призначення експертизи (ст. 130, 143 ЦПК); при розгляді справи — ставити питання один одному, свідкам, експертам (ст. 180, 182, 189, 190 ЦПК), представникам органів держави і місцевого самоврядування (ст. 191 ЦПК); ознайомлюватися з письмовими і речовими доказами, брати участь в їх огляді на місці (ст. 140 ЦПК); ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, одержувати копії рішень, ухвал, постанов та інших документів, що є у справі, подавати свої доводи, міркування, заперечення тощо (ст. 27 ЦПК)

Права, пов'язані із залученням до справи всіх заінтересованих осіб, — права вимагати від суду залучення до справи співучасників, третіх осіб, органів держави, органи місцевого самоврядування (ст. 36, 45, 130 ЦПК)

Права на участь у судових засіданнях з розгляду справи і у здійсненні окремих процесуальних дій у суді — першої інстанції у провадженні справи в апеляційній і касаційній інстанціях та в стадії перегляду справи за нововиявленими і винятковими обставинами (ст. 130, 135, 158, 304, 333, 365 ЦПК); на особисту участь і ведення справи або за участю чи через представника (ст. 38 ЦПК); на пояснення, заяви і виступи в суді рідною мовою і користування послугами перекладача (ст. 7 ЦПК); на одержання виклику та повідомлення про участь у судовому засіданні, вчинення окремих процесуальних дій (ст. 74 ЦПК)

Права, пов'язані із забезпеченням законного складу суду, об'єктивності розгляду справи, — права сторін заявляти клопотання про відводи суддів (ст. 20 ЦПК), прокурора, експертів, перекладача, спеціаліста і секретаря судового засідання (ст. 22 ЦПК)

Інші права, що забезпечують захист у процесі по справі, — вибір підсудності (ст. 110, 112 ЦПК), забезпечення доказів і позову (ст. 133 і 151 ЦПК), приєднання до апеляційної і касаційної скарги стороною (ст. 229, 329 ЦПК), передання справи на вирішення третейського суду (ст. 17 ЦПК) та ін.

Процесуальні обов'язки сторін

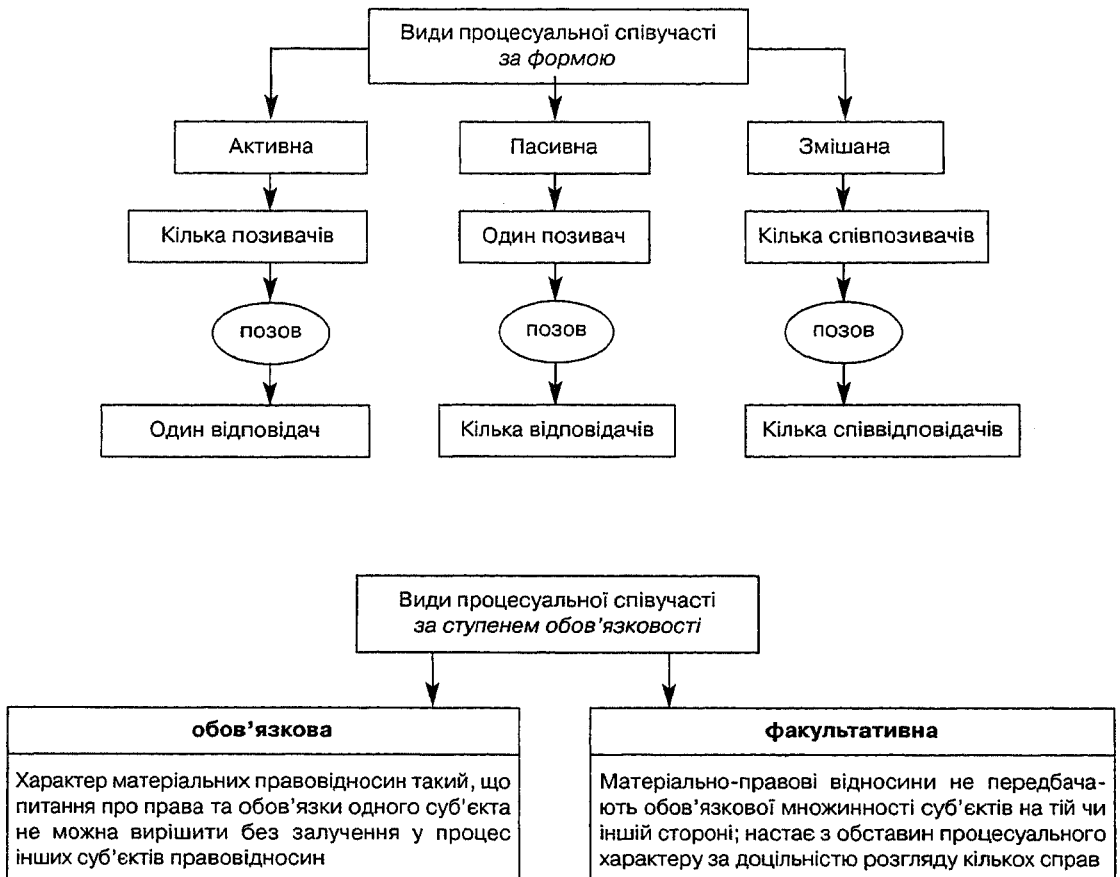
загальні — добросовісне користування належними процесуальними правами (ст. 27 ЦПК)

спеціальні — виконання певних процесуальних дій: повідомляти суд про зміну своєї адреси під час провадження по справі (ст. 77 ЦПК); позивач зобов'язаний подати копії позовної заяви, скаржник — копії апеляційних і касаційних скарг (ст. 120, 295, 326 ЦПК)

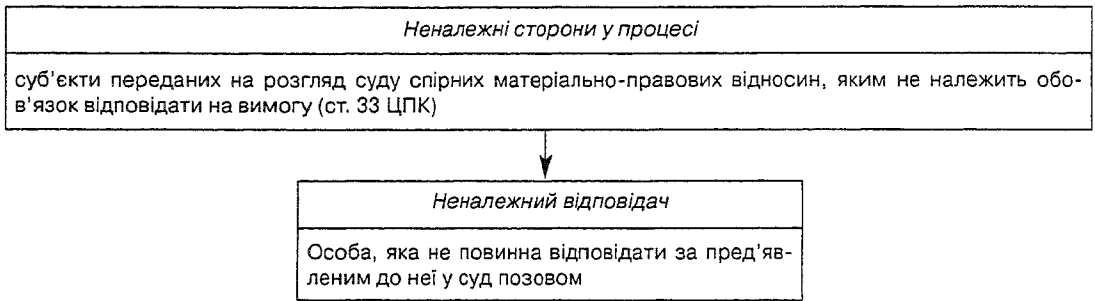
4.2. Процесуальна співучасть

Процесуальна співучасть
Спільне пред'явлення позову кількома позивачами або до кількох відповідачів. Характеризується тим, що вимоги виникають з одних правовідносин, в яких збігаються предмет і підстави (ст. 32 ЦПК)
Права та обов'язки співучасників
Співучасники користуються рівними процесуальними правами. Відносини між ними побудовані на основі автономії і кожний з позивачів або відповідачів щодо іншої сторони виступає у процесі самостійно; їх відносини залишилися б такими, якщо позови судом розглядалися окремо. Співучасники можуть доручити вести справу одному з них (ст. 32 ЦПК) і приєднатися до апеляційної чи касаційної скарги особи, на стороні якої вони виступають (ст. 229; 329 ЦПК). Процесуальна діяльність одних співучасників може викликати правові наслідки для інших, затримати розвиток процесу, зокрема при відкладенні розгляду справи, зупиненні у справі, залишенні заяви без розгляду (ст. 169, 207, 201, 202 ЦПК)

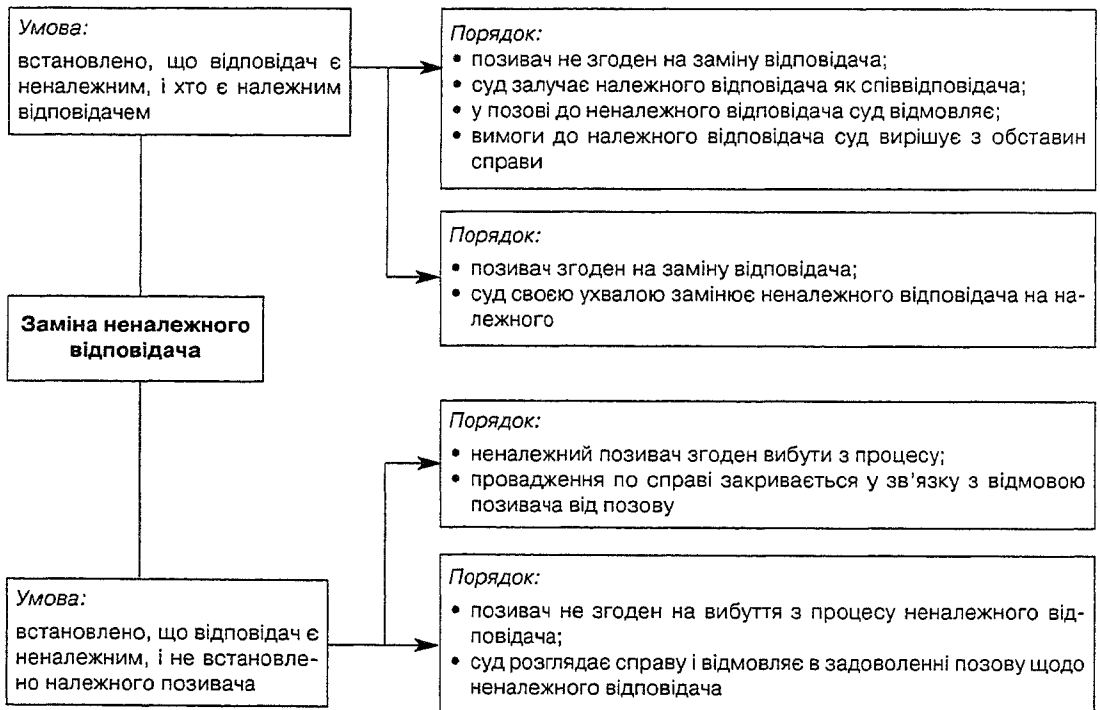
Класифікація процесуальної співучасті

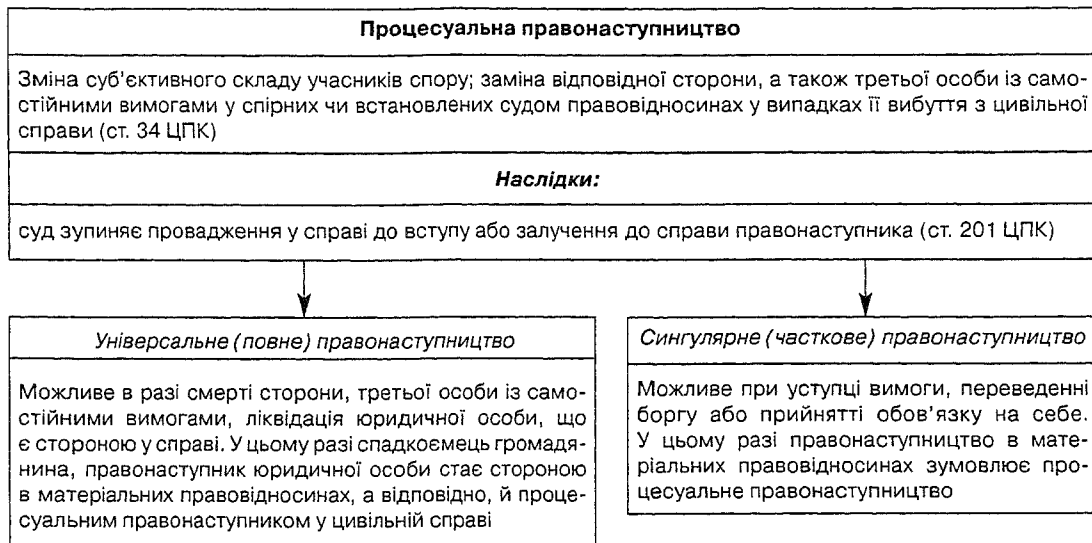
4.3. Неналежна сторона в процесі: умови і порядок заміни

Умови і порядок заміни неналежної сторони в цивільному процесі

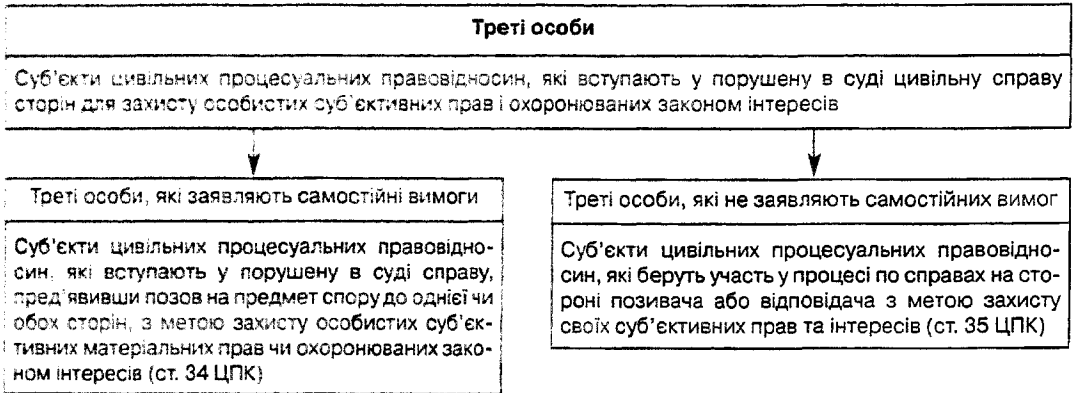

4.4. Процесуальне правонаступництво

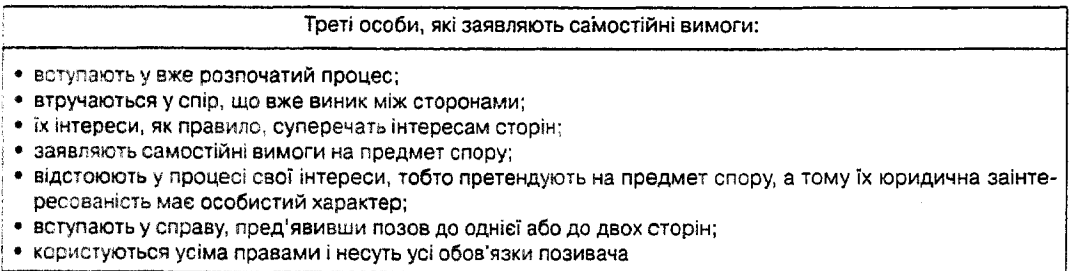

Глава 5. Треті особи в цивільному процесі

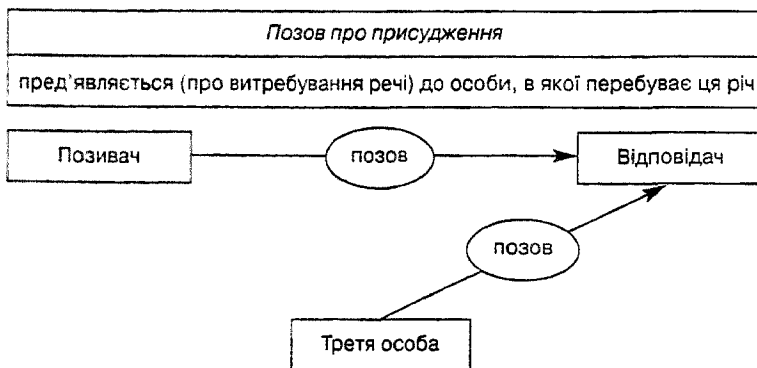
5.1. Поняття і види третіх осіб

5.2. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги

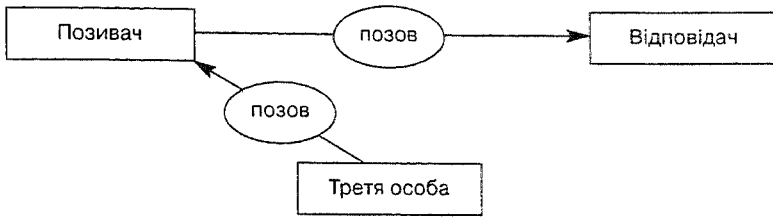

Вимоги до третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги

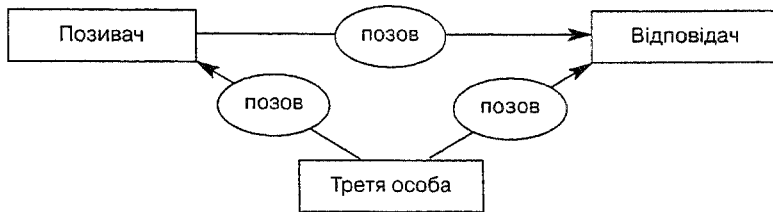

Позов про визнання права

пред'являється до особи, яка стверджує, що це право належить їй

Позов про присудження, коли невідомо, кому належить право на річ

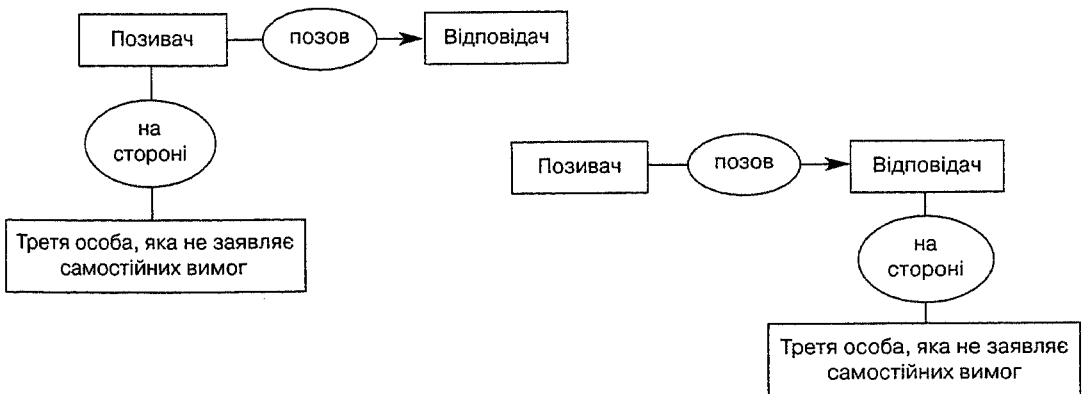

5.3. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог:

- заінтересовані в результаті спору (ст. 35 ЦПК);
- вступають у процес, не пред'являючи позовної вимоги;
- вступають у процес з своєї ініціативи, залучаються з ініціативи суду, сторін, інших осіб, які беруть участь у справі;
- користуються процесуальними правами і несуть процесуальні обов'язки осіб, які беруть участь у справі, крім прав на зміну підстав і предмету позову, збільшення чи зменшення позовних вимог, відмову від позову, визнання позову або укладення мирової угоди, вимоги виконання судового рішення, ухвали суду (ст. 27 ЦПК)

Види третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог

Лекція 4 СТОРОНИ І ТРЕТІ ОСОБИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Поняття сторін в цивільному процесі

Сторонами в цивільному процесі будуть особи (фізичні і юридичні), а також держава, спір про суб'єктивні права і охоронювані законом особисті інтереси яких підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства.

Вони є головними особами, які беруть участь у цивільній справі позовного провадження, без яких і неможливий сам процес. Сторонами стають суб'єкти спірних матеріально-правових відносин. Але спір може мати місце при відсутності таких відносин в дійсності, тому правосуб'єктність сторін можуть мати особи при наявності одного лише припущення, що між ними існують матеріально-правові відносини. Положення сторін в процесі тісно пов'язане з правопорушенням, але може бути і без нього, внаслідок помилки про наявність між ними спірних правовідносин. Крім того, особа може вимагати від суду усунення умов, які створюють реальну загрозу порушення.

Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач (ч. 1 ст. 30 ЦПК). Позивач — особа, на захист суб'єктивних прав і охоронюваних інтересів якої розпочинається цивільний процес. Він особисто про це може заявити вимогу суду, або, в його інтересах, в передбачених законом випадках можуть звернутися з заявою до суду інші особи (ст.ст. 5, 31 ЦПК). Відповідач — особа, яка на заяву позивача притягається до відповідальності за порушення, невизнання чи оспорення його прав і охоронюваних законом інтересів.

При пред'явленні і прийнятті судом зустрічного позову сторони не набувають подвійної правосуб'єктності — кожна з них не стає позивачем і відповідачем, оскільки зустрічним позовом буде вимога, заявлена відповідачем до позивача в процесі розгляду справи.

Для забезпечення виконання процесуальних функцій — захисту своїх майнових і особистих немайнових прав та охоронюваних законом інтересів, сторони наділяються численними цивільними процесуальними правами (ст.ст. 3, 7, 17, 20, 22, 27, 31, 36, 130, 219–221 та інші ЦПК).

Цивільна процесуальна співучасть

Участь у процесі на боці позивача чи відповідача кількох осіб створює цивільну процесуальну співучасть, яка буває активною (кілька позивачів, один відповідач), пасивною (навпаки — один позивач, кілька відповідачів), змішаною (кілька осіб на боці однієї другої сторони); обов'язковою і факультативною. Обов'язкова настає тоді, коли спірні матеріально-правові відносини характеризуються наявністю, спільністю прав і обов'язків декількох осіб і коли встановлення їх для певної особи по справі без визначення прав і обов'язків інших осіб є неможливим. Факультативна — в силу доцільності одночасного розгляду справи з участю усіх заінтересованих осіб, вона сприяє економії процесуальних засобів і часу.

Процесуальна співучасть характеризується тим, що вимоги виникають з одних правовідносин, в яких збігаються предмет і підстави (ст. 32 ЦПК).

Співучасники користуються рівними процесуальними правами. Відносини між ними побудовані на основі автономії, кожний з позивачів або відповідачів щодо другої сторони виступає в процесі самостійно, їх взаємовідносини залишаються такими, якими вони були б, коли й позови судом розглядалися окремо. Але процесуальна діяльність одних співучасників може викликати права і правові наслідки для других — затримати розвиток процесу, наприклад при відкладенні розгляду справи, зупинення провадження, порушення провадження про виправлення описок і явних граматичних помилок у рішенні та ін. Співучасники можуть доручити вести справу одному з співучасників (ст. 32 ЦПК) і приєднатися до апеляційної скарги особи, на боці якої вони виступають (ст.ст. 229, 329 ЦПК).

Процесуальні співучасники можуть вступити в справу за своєю ініціативою і бути притягненими за ініціативою суду і за клопотанням осіб, які беруть участь у справі.

Належність сторін до справи

Іноколи може виникнути ситуація, коли або після прийняття позову, або вже під час розгляду справи в суді, буде виявлено, що сторона є не належною. Належними сторонами в цивільному процесі будуть суб'єкти переданих на розгляд суду спірних матеріально-правових відносин. Слід зазначити, що ЦПК 1963 р. не містив у собі визначення неналежної сторони, а обмежився лише нормативним визначенням належного позивача та належного відповідача. Так, за визначенням ст. 105 ЦПК 1963 р. належний позивач — особа, якій належить право вимоги; належний відповідач — особа, яка мусить відповідати за позовом. Новий ЦПК у ст. 33 приділив увагу лише заміні неналежного відповідача — якщо позов пред'явлено не до тієї особи, яка має відповідати за позовом, та залученню у справу співвідповідача — в разі відсутності згоди позивача на заміну неналежного відповідача належним. Відкритим залишилася відповідь на питання, які дії має вчинити суд якщо буде встановлено, що позивач є неналежним, а належний буде бажати вступити у справу. Відповідь на це питання вбачається лише у діях суду, спрямованих на встановлення позивача належним або неналежним, у стадії прийняття позову, оскільки порядок заміни неналежного позивача належним, не припиняючи розгляду справи, взагалі не передбачено нормами нового ЦПК.

Доведення наявності у осіб процесуальної правосуб'єктності відповідача лежить на позивачеві та особах, які порушують процес по справі на захист прав і інтересів позивача. При встановленні неналежного відповідача, провадиться його заміна у порядку визначеному ст. 33 нового ЦПК.

Процесуальне правонаступництво (ст. 34, 201 ЦПК) допускається не тільки стосовно сторін, але і третіх осіб у разі вибуття їх спірних чи встановлених судом правовідносин.

Поняття третіх осіб у цивільному процесі

Третіми особами називаються суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають в розпочату в суді справу між сторонами для захисту особистих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів.

Як і сторони, треті особи заінтересовані у наслідках розгляду судом справи, і це пояснюється тим, що між ними і сторонами існують правові відносини, на які можуть вглинути наслідки розгляду судом спірної справи між сторонами. Так, заінтересованість у справі по спору між спадкоємцями буде мати і банк, який видав позику померлому громадянину на спорудження будинку, що входить до складу спадкового майна, і яку він не повернув. Заінтересованість третіх осіб носить матеріально-правовий і процесуально-правовий характер. Матеріально-правовий полягає в тому, що рішення, яке буде винесено судом по конкретному спору, може порушити матеріальні права або стати підставою для сторони вимагати відшкодування збитків від третьої особи — пред'явивши до неї позов за правом регресу. Процесуально-правова заінтересованість третіх осіб буде полягати в недопущенні постановлення судом несправедливого для себе рішення. Тому свої дії в процесі вони будуть спрямовувати на попередження присудження судом предмета цивільного спору позивачеві або залишення його за відповідачем або ж виступати проти сторін, вимагаючи присудження предмета спору собі. Вони будуть намагатися, щоб суд виніс таке рішення, яке б відповідало їх інтересам, обумовленим існуючими між ними і стороною правовідносинами або ж змінило їх на свою користь.

У залежності від мети і форми вступу в процес по справі треті особи поділяються на два види: а) які заявляють самостійні вимоги (ст. 34 ЦПК); б) які не заявляють самостійних вимог (ст. 35 ЦПК).

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги

Третіми особами, які заявляють самостійні вимоги, називаються суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають в порушену в суді справу, пред'явивши позов на предмет спору до однієї чи двох сторін, з метою захисту особистих суб'єктивних матеріальних прав чи охоронюваних законом інтересів.

Характерною ознакою цього виду третіх осіб є не наявність самостійних прав на предмет спору, які можуть бути встановлені судовим рішенням по розгляду справи по суті,

а заявлення самостійної вимоги на предмет спору між сторонами, яка пред'являється по їх справі. Такою третьою особою буде організація, яка вступила в справу по спору між спадкоємцями про розділ спадкового майна, пред'явивши до них вимогу на це майно, оскільки воно спадкодавцем за заповітом було передано організації.

Треті особи з самостійними вимогами можуть і не вступати в процес по справі між сторонами, а пред'явити позов по закінченні провадження по ній до тієї з сторін, яка шляхом одержання позитивного рішення суду на свою користь, порушила чи поставила під загрозу їх права та інтереси з приводу спірного предмета. Але вони не бажають закінчення вирішення судом справи, оскільки в них є побоювання, що визнання права за стороною може ускладнити чи зробити неможливим одержання спірного предмета, хоч в майбутньому суд і ствердить право за ними на нього. Отже, ті особи, які вступають в порушену в суді справу шляхом пред'явлення позову на предмет спору до однієї чи обох сторін, будуть третіми особами з самостійними вимогами. Такий вступ у справу можливий у суді першої інстанції до ухвалення судового рішення. Після вступу в справу третьої особи, яка заявила самостійні вимоги на предмет спору, справа за клопотанням цієї особи розглядається спочатку.

Треті особи без самостійних вимог

Треті особи без самостійних вимог вступають у процес на боці однієї з сторін з метою захисту особистих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів.

Їх вступ у справу в суді першої інстанції можливий за власною ініціативою, на клопотання осіб, які беруть участь у справі, та ініціативою суду до ухвалення ним рішення.

Вступ третіх осіб до справи обумовлюється тим, що рішення суду по справі між сторонами може порушити або вплинути на їх права і обов'язки щодо однієї з сторін. Такі правові наслідки можуть наступати тому, що треті особи перебувають з однією з сторін в інших правових відносинах, які не збігаються з правовідносинами сторін, але рішення по спору з останніх може мати принципове значення для перших.

Процесуальні права і обов'язки третіх осіб визначені ст. 27, 34, 35 та ін. ЦПК.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. *Поняття сторін в цивільному процесі, їх процесуальні права і обов'язки.*
2. *Процесуальна співучасть. Мета, підстави, види співучасті.*
3. *Належність сторін до справи. Поняття належної і неналежної сторони.*
4. *Процесуальне правонаступництво.*
5. *Поняття і види третіх осіб.*
6. *Треті особи, які заявляють самостійні вимоги.*
7. *Треті особи, які не заявляють самостійних вимог.*

II. Завдання

№ 1

Автор художньо-літературних праць М. звернувся до ДП «Українське агентство з авторських і суміжних прав» із заявою про стягнення з видавництва гонорару. ДП «УААСП» подало до суду позовну заяву в інтересах М. Видавництво в поясненні до суду зазначило, що згідно з протоколом засідання редакційної ради інституту всі витрати з видання праць бере на себе інститут. Протокол редакційної ради був доданий. У справі брав участь і автор праць М.

Які учасники процесу будуть сторонами по справі?

№ 2

СП «Тейковський» звернулося з позовом до Со-рокіна, Тихонова та інших (всього 23 особи) про стягнення збитків, спричинених потравою посівів їхньою худобою. Суд з'ясував, що худобу громадян доглядав пастух, який, перебуваючи в нетверезому стані, залишив череду без нагляду, і худоба потравила конюшину на площі 30 га, залучив пастуха Куванцева до участі в справі співвідповідачем і стягнув з нього частину збитків, звільнивши від відповідальності власників худоби.

Чи правильно був визначений судом відповідач по справі?

№ 3

Кададова звернулася до суду з позовом до Валуїської про визнання права власності на 1/5 житлового будинку і про поділ його в натурі, обґрунтувавши свої позовні вимоги тим, що він був придбаний за договором купівлі-продажу, який оформлений на ім'я матері чоловіка на спільні кошти. Вона і чоловік внесли половину вартості будинку, а другу половину внесла Валуїська з дочкою. Позов пред'явлений в зв'язку з тим, що після припинення подружніх відносин з чоловіком відповідачка перешкоджає їй з малолітньою дочкою користуватися спірним будинком. Відповідачка в судовому засіданні підтвердила пояснення Кададової, і суд позов задовольнив.

Визначіть сторони по справі.

Визначить сторони та вид процесуальної співучасті:

- а) по справі за позовом Шелудько О. і Шелудько Р. до Григоренка про стягнення завданих збитків;
- б) по справі за позовом тресту «Головліс» в інтересах Іванківського лісгоспзагу до матеріально відповідальних осіб лісгоспзагу Серпанка, Симоненка, Погорілка про стягнення з них вартості нестачі лісоматеріалів, що виявлена за результатами проведеної інвентаризації;
- в) по справі за позовом органів опіки про позбавлення батьківських прав Приходько, об'єднаним із позовом її колишнього чоловіка про відібрання сина Петра та з участю органів опіки, які виступили на захист інтересів неповнолітнього.

№ 5

Борсук І. Л. і його дружина Борсук С. Ф. були засуджені до позбавлення волі з конфіскацією майна. Разом з ними проживав син Тиміш з дружиною і неповнолітня його сестра, опікуном якої був призначений Борсук Ф. Д. — батько Борсук С. Ф.

Борсук Тиміш звернувся з позовом про виключення з опису конкретного майна, що належало йому, його дружині та неповнолітній сестрі Галіні.

Визначить сторони по справі.

№ 6

Ченюк П. М., який володів будинком на праві приватної власності, здавав 1/2 будинку наймачам: Сірко і Маркевичу. Маркевич своєю поведінкою систематично створював нестерпні умови для подальшого сумісного проживання громадянина Сірка. Вжиті заходи адміністративного впливу не вгамували Маркевича. Тоді Сірко звернувся до власника будинку Ченюка, щоб той виселив Маркевича, бо у разі відмови він припинить сплачувати за проживання.

Ченюк подав позовну заяву до суду про виселення Маркевича в зв'язку з неможливістю подальшого сумісного проживання. Громадянин Сірко був свідком.

Визначить сторони по справі. Як повинен діяти суд, коли б він встановив неналежність позивача до справи?

№ 7

Подружжя Сергієнко купило в магазині «Музика» піаніно з розстрочкою платежу. Виплати проводилися із зарплати чоловіка, а зобов'язання в магазині було оформлено на дружину. Через деякий час у сім'ї виник розлад. Між подружжям виник спір щодо піаніно, який був переданий на розгляд суду. Встановивши, що розстрочка магазину була виплачена лише на суму 40% вартості піаніно, суд повідомив магазин про наявність цієї справи в його провадженні. Магазин звернувся до суду з заявою про допуск його до участі у справі.

Визначить процесуальну правосуб'єктність магазину «Музика».

Подружжя Побігійло після розірвання шлюбу звернулося до суду з вимогою розв'язати спір з приводу власності на автомашину. Ця автомашина була подарована дочці батьком Побігійлом у день її одруження без нотаріального оформлення договору дарування, в зв'язку з чим він вважав, що автомашина є його власністю, і звернувся до суду з відповідною вимогою.

Яке процесуальне становище займає батько Побігійло та який процесуальний порядок вступу його до даної справи?

Чим відрізняються треті особи із самостійними вимогами від позивачів і співпозивачів?

№ 9

Агропідприємство «Нещерівський» звернулося в суд з позовом до пастухів Глимазя та Погребняка з вимогою відшкодування збитків як з осіб, винних у загибелі застрахованої худоби. Суд залучив до справи АТ «Оранта», яке провело страхування і, встановивши, що воно виплатило підприємству страхове відшкодування в зазначеній сумі, відмовив агропідприємству в позові і присудив суму збитків на користь АТ «Оранта».

Яке процесуальне становище АТ «Оранта» у цій справі? Чи законне таке рішення суду?

№ 10

Агент постачання заводу «Сільелектро» Долата одержував на залізниці ст. Петрівці будівельний ліс, який прибув для заводу з Коростенського ліспромгоспу. Вантажні роботи проводило спеціальне вантажне управління № 6 Південно-Західної залізниці. Кранівник, який подавав ліс на автоприцеп, не побачив паровоза (належав депо), що під'їжджав збоку, і при різкому повороті праворуч вдарив краном у паровоз, внаслідок чого кран зійшов з рейок і впав. При падінні крана стрілою частково зачепило кабінну автомашину, що рухалась і де сидів Долата, і нанесла останньому тяжкі тілесні ушкодження, внаслідок чого він став інвалідом 2 групи. Автомашину заводу спорядило автопідприємство № 8.

Визначить сторони та третіх осіб у справі, коли в інтересах Долата позов був пред'явлений профкомом автопідприємства № 8.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

— Цивільний процесуальний кодекс України

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про судову практику про виключення майна з опису» від 27 серпня 1976 р. № 6;
- «Про підготовку цивільних справ до судового розгляду» від 5 березня 1977 р. № 1;

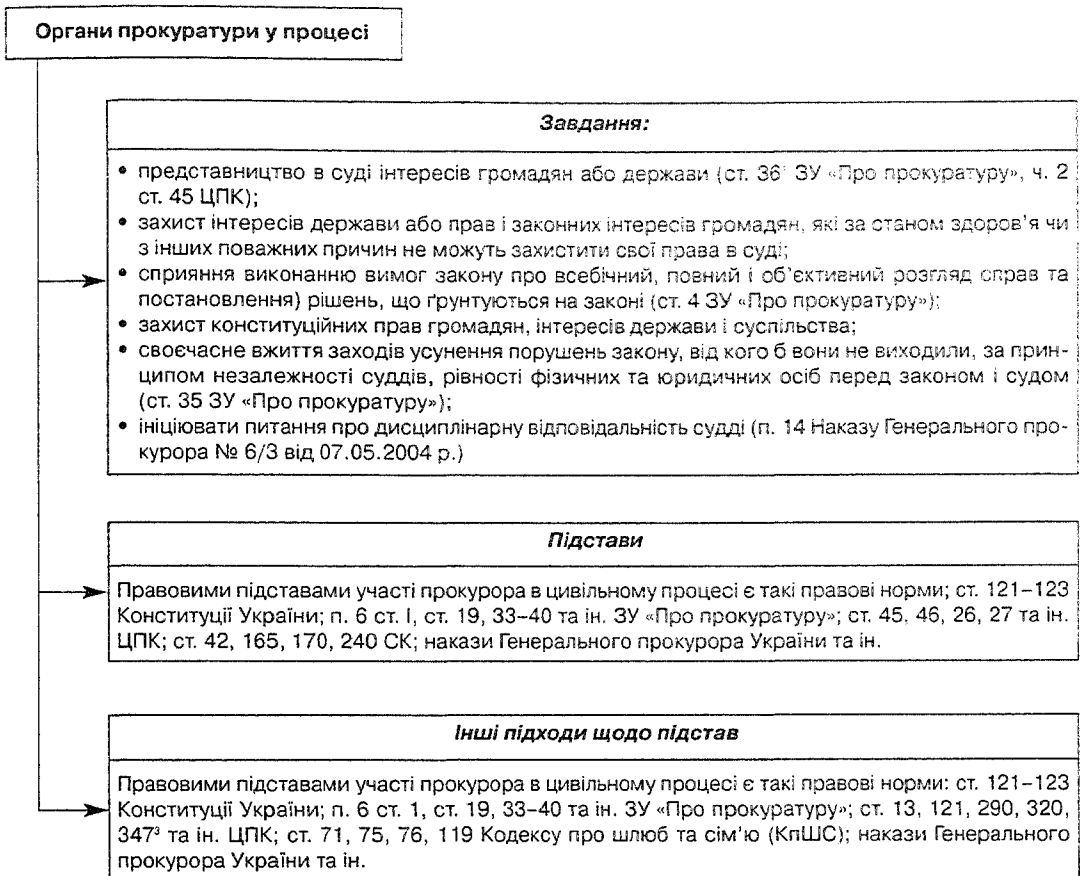
- «Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами Житлового кодексу України» від 12 квітня 1985 р. № 2;
- «Про практику застосування судами законодавства, що регулює право власності громадян на жилий будинок» від 4 жовтня 1991 р. № 7;
- «Про судову практику в справах за скаргами на нотаріальні дії або відмову в їх вчиненні» від 31 січня 1992 р. № 2;
- «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 6 листопада 1992 р. № 9;
- «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» від 31 березня 1995 р. № 5;
- «Про практику розгляду судами справ про встановлення неправильності запису в актах громадського стану» від 7 липня 1995 р. № 12;
- «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» (зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою № 15) від 22 грудня 1995 р. // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — № 1;
- «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 25 грудня 1996 р. № 13;
- «Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність судів» від 12 квітня 1996 р. № 4 (зі змінами від 3 грудня 1997р. постановою № 12) // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 1;
- «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів від 12 квітня 1996р. № 5 (зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою № 15)» // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 1;
- «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 № 9 // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 2;
- «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 25 грудня 1996 № 13 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — № 1;
- «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (зі змінами від 25 травня 1998 р. постановою і № 15) від 20 травня 1997 № 8 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — № 3;
- «Про практику розгляду судами справ за скаргами на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади органів місцевого самоврядування, юридичних, посадових осіб у сфері управлінської діяльності, які порушують права і свободи громадян» від 3 грудня 1997 № 13 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — № 4;
- «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України» від 12 червня 1998 р. № 16 // Вісник Верховного Суду України. — 1998. — № 4;

Література

- Аргунов В. Н. Участие третьих лиц в гражданском процессе. — М., 1991.
- Васильев С. В. Співучасть у справах про відшкодування шкоди, нанесеної при виконанні трудових обов'язків // Право України. — 1996. — № 6.
- Васильченко Н. М. Процессуальное положение ответчика в гражданском судопроизводстве. — Харьков, 1979.
- Викут М. А., Зайцев И. М. Гражданский процесс: Курс лекций. — Саратов, 1998.
- Гетьманцев О. В. Громадяни, як сторони в цивільному процесі України. Автореф. ... канд. дис. — К., 1997.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Трещинникова. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Грамошина Н. А. Процессуальное соучастие. — М., 1988.
- Заворотько П. П., Штефан М. Й. Особи, які беруть участь у справі. — К., 1967.
- Касюта М. Правове регулювання представницької функції Прокуратури // Право України. — 1997. № 12.
- Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.
- Колитвин В. В. Адвокат в гражданском судопроизводстве. — Воронеж, 1989.
- Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Радченко М., Глаговський В. Представництво прокурора і інтересів громадян або держави (теоретичний і практичний аспекти) // Право України. — 1997. — № 11.
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. /А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Шакарян М. С. Субъекты советского гражданского процессуального права. — М., 1970.
- Шакарян М. С. Участие в советском гражданском процессе органов государственного управления. — М., 1978.
- Шакарян М. С. Учение о сторонах в советском гражданском процессе. — М., 1983; Участие третьих лиц в советском гражданском процессе. — М., 1990.
- Шерстюк В. М. Система советского гражданского процессуального права. — М., 1989.
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.
- Штефан М. И. Трудовые коллективы и правосудие. — К., 1988; Підприємство і правосуддя. — К., 1992.
- Штефан М. И., Дрижчаная Е. Г., Гусев Е. В. Представительство граждан в суде. — К., 1991.
- Щеглов В. Н. Субъекты советского гражданского процессуального права. — Томск, 1979.

Глава 6. Участь органів прокуратури у цивільному процесі

6.1. Завдання і підстави участі прокурора у цивільному процесі

6.2. Форми і види участі прокурора в цивільному процесі

Підстави участі прокурора у цивільному процесі (ЗУ «Про прокуратуру» та ЦПК)

Факультативна

Процесуальна форма участі прокурора в цивільному процесі

закріплена в процесуальному законі можливість впливу його діяльності на розвиток цивільного провадження — на відкриття провадження цивільної справи в суді чи вступ у вже розпочатий іншими особами цивільний процес по справі

З власної ініціативи

Відкриття провадження у справі в цивільному процесі — звернення до суду із заявою на захист прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та інтересів держави (ст. 45 ЦПК); про визнання шлюбу недійсним (ст. 42 СК); про позбавлення батьківських прав (ст. 165 СК); про відібрання дітей у батьків та їх передачу на піклування до органів опіки і піклування (ст. 170 СК); про скасування усиновлення чи визнання його недійсним (ст. 240 СК)

Виняток

Імперативний характер порушення справи прокурором:

- з метою захисту інтересів держави, а також громадян, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права, прокурор або його заступник подає чи підтримує поданий потерпілим цивільний позов про відшкодування збитків, заподіяних злочином (ст. 33 ЗУ «Про прокуратуру»);
- подає чи підтримує поданий потерпілим цивільний позов по справах про відшкодування збитків заподіяних злочином (ст. 33 ЗУ «Про прокуратуру»);
- про усиновлення дітей, про позбавлення батьківських прав, про майнові та житлові права неповнолітніх, про відшкодування збитків за рахунок державного бюджету, про звільнення від арешту майна, що стягується в доход держави (п. 9.3 Наказу Генерального Прокурора від 07.05.2004 р.)

У випадках, зазначених у законі

Звернення до суду із заявою про захист інтересів держави або прав і законних інтересів громадян, якщо це передбачено чинним законодавством (ст. 35 ЗУ «Про прокуратуру»)

З ініціативи суду

При підготовці справи до розгляду суддя (суд) може визнати за необхідне участь прокурора у справі при вирішенні питання про склад осіб, які беруть участь у справі в попередньому судовому засіданні (п. 2, 4, 6 ст. 130 ЦПК)

Обов'язкова

Глава 7. Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким надано законом право захищати права, свободи та інтереси інших осіб

7.1. Мета та підстави участі органів та осіб, яким надано законом право захищати права, свободи та інтереси інших осіб в цивільному процесі

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та особи, яким законом надано право захищати права і свободи інших осіб

Підстави участі:

- норми цивільного процесуального права та інших галузей права, які надають їм повноваження захищати права та інтереси інших осіб (ст. 42, 165, 240, 170 та ін. СК, ст. 26, 27, 45 ЦПК, ст. 11 ЗУ «Про державну податкову службу в Україні», ст. 64–67 Кодексу України про надра, ст. 5, 20, 67–69 ЗУ «Про охорону навколишнього середовища», ст. 64, 65 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», ст. 44, 45 ЗУ «Про охорону атмосферного повітря», ст. 58 ЗУ «Про тваринний світ», ст. 97–101 Лісового кодексу України, ст. 11, 30, 44 ЗУ «Про охорону праці»);
- вступають у процес, коли суд визнає їх участь необхідною для надання висновку по справі (ст. 45 ЦПК)

Мета участі:

- здійснення покладених на них обов'язків;
- захист інтересів інших осіб шляхом пред'явлення позову в суд, подання висновку;
- надання суду допомоги у з'ясуванні справжніх обставин справи

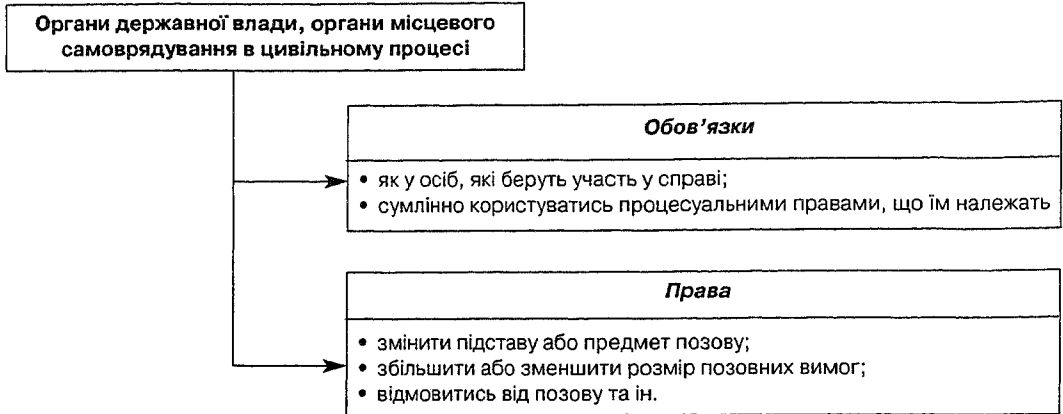
7.2. Форми участі органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цивільному процесі

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування в цивільному процесі

Відкриття провадження у цивільній справі — звернення до суду органів державної влади, органів місцевого самоврядування, профспілок, підприємств, установ і організацій, а також громадян (ч. 1 ст. 45 ЦПК)

Вступають у процес по справі для надання висновків з власної ініціативи чи з ініціативи суду (ч. 3 ст. 45 ЦПК)

7.3. Процесуальні обов'язки органів державної влади, органів місцевого самоврядування в цивільному процесі

Лекція 5

УЧАСТЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА УЧАСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ОРГАНІВ ТА ОСІБ, ЯКИМ НАДАНО ЗАКОНОМ ПРАВО ЗАХИЩАТИ ПРАВА, СВОБОДИ ТА ІНТЕРЕСИ ІНШИХ ОСІБ

Підстави і процесуальні форми участі прокурора в цивільному процесі

Перш за все необхідно чітко усвідомити, що зазначені особи є суб'єктами захисту прав інших осіб.

Стаття 361 Закону України «Про прокуратуру» та ч. 2 ст. 45 ЦПК надає прокуророві право вступати у справу в будь-якій стадії процесу, якщо цього вимагає захист конституційних прав громадян, інтересів держави і суспільства, та зобов'язує його своєчасно вжити передбачених законом заходів до усунення порушень закону, хоч би від кого вони виходили. Отже, участь прокурора в цивільному процесі спрямована на: захист прав і законних інтересів громадян та держави; сприяння судові у виконанні вимог закону про всебічний, повний і об'єктивний розгляд справ та постановлення судових рішень, що ґрунтуються на законі; своєчасне вжиття заходів до усунення порушень закону, від кого б вони не виходили, керуючись принципами законності, незалежності суддів, рівності фізичних і юридичних осіб перед законом і судом. За наявності порушень закону при здійсненні судочинства прокурор має вжити заходів до їх усунення, а також може ініціювати питання про дисциплінарну відповідальність суддів (п. 14 Наказу Генерального Прокурора України № 6/3 від 7.05.2004 р.).

Правовими підставами участі прокурора в цивільному процесі є: Конституція України (ст.ст. 121–123), Закон України «Про прокуратуру» (п. 6 ст. 1, ст. 19, 33–40 та ін.), ст.ст. 26, 27, 45, 46 та ін. нового ЦПК, ст.ст. 42, 165, 170, 240 СК та Накази Генерального прокурора України.

Вся діяльність прокурора в цивільному процесі незалежно від стадії судочинства відбувається у двох процесуальних формах:

1) відкриття провадження у справі в цивільному процесі — звернення до суду із заявою на захист прав і інтересів фізичних, юридичних осіб та державних інтересів (ст. 45 ЦПК): про визнання шлюбу недійсним (ст. 42

СК); про позбавлення батьківських прав (ст. 165 СК); про відібрання дітей у батьків та їх передачу на піклування до органів опіки і піклування (ст. 170 СК); про скасування усиновлення чи визнання його недійсним (ст. 240 СК);

2) вступ в цивільний процес по справі з ініціативи суду при вирішенні питання про склад осіб, які беруть участь у справі, в попередньому судовому засіданні (п. 2, 4, 6 ст. 130 ЦПК).

Вступ прокурора в процес по справі можливий за власною ініціативою, за ініціативою суду і на вимогу закону. Вступ в процес за власною ініціативою має факультативний (необов'язковий) характер, вступ за вимогою закону має обов'язковий (імперативний) характер.

Участь в цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб

Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, а також їх процесуальні права закріплені, перш за все ст. 45, 46 ЦПК.

Коло зазначених осіб визначено у ч. 1 ст. 45 ЦПК. Так, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах.

Підставами участі у розгляді і вирішенні справ в суді, зазначених осіб є норми цивільного процесуального права й інших галузей права, що надають їм повноваження захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ст.ст. 42, 165, 240, 170 та ін. СК, ст.ст. 26, 27, 45 ЦПК, ст. 11 Закону України «Про державну податкову службу в Україні», ст. 64–67 Кодексу України про надра, ст.ст. 5, 20, 67–69 Закону України «Про навколишнє природне

середовище», ст. 64–65 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», ст. 44–45 Закону України «Про охорону атмосферного повітря», ст. 58 Закону України «Про тваринний світ», ст. 97–101 Лісового кодексу України, ст.ст. 11, 30, 44 Закону України «Про охорону праці»).

Особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, реалізовувати це право можуть у двох процесуальних формах: 1) бути ініціатором відкриття провадження по справі, шляхом звернення до суду з відповідною заявою; 2) вступити у процес по справі для надання висновків за власною ініціативою чи за ініціативою суду.

Обсяг прав та обов'язків осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, у цивільному судочинстві збігається з правами і обов'язками особи, в інтересах якої вони діють, винятки становлять випадки, безпосередньо закріплені ст. 46 ЦПК.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. *Мета, підстави і процесуальна форма участі у цивільному процесі органів і осіб, яким за законом надано право захищати права та інтереси інших осіб.*
2. *Підстави і процесуальні форми участі прокурора в цивільному процесі, його процесуальні права і обов'язки.*
3. *Підстави і процесуальна форма участі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в цивільному процесі.*
4. *Мета участі в цивільному процесі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших організацій і окремих громадян, які захищають права і свободи інших осіб.*
5. *Участь підприємств, установ, організацій і окремих громадян у цивільному процесі як суб'єктів захисту прав інших осіб.*

II. Завдання

№ 1

Дорошенко звернувся до суду з позовом про поновлення на роботі на заводі «Дорбудмаш». Суд визнав обов'язкову участь прокурора в розгляді справи, який у судовому засіданні в інтересах заводу виклав думку про можливість зміни формулювання звільнення позивача, оскільки представник заводу був відсутній.

Чи має право суд визнати обов'язкову участь прокурора у цій справі, а прокурор викласти думку про зміну формулювання звільнення, коли заяву про це не подавала жодна зі сторін?

№ 2

Прокурор району пред'явив позов в інтересах фермера Кашкіна про відшкодування збитків, завданих в результаті порушення правил зберігання моркви та буряків до агронома Макухи, зоотехніка Симорода та бухгалтера Квача. У судовому засіданні представник фермера, враховуючи об'єктивні обставини, — непередбачені суворі зимові умови та природні втрати, — погодився з відповідачами про зменшення суми стягнення наполовину, про що і була подана до суду на затвердження мирова угода. Прокурор вимагав розглянути справу і задовольнити позов у повному обсязі.

Яку відповідь належить дати суду?

№ 3

Від батьківського комітету школи та опікунської ради району до прокурора надійшла заява про те, що учні 5-го і 7-го класів Косогона О. П. і Косогона Б. П. не відвідують школу внаслідок того, що їхні батьки перешкоджають їм у цьому, примушують працювати цілими днями в домашньому господарстві — доглядати худобу та обробляти город, не пускають погуляти з іншими дітьми. Перевіркою заяву було також встановлено, що батьки дітей не піклуються про них, ніде не працюють та зловживають алкоголем.

Як належить діяти прокурору? Визначіть учасників процесу по цій справі.

№ 4

Пред'явивши позов до ПП «Флодовочторгу» в інтересах фермера Жука, прокурор на підтвердження позовних вимог просив суд витребувати від ПП «Флодовочторгу» всі накладні про прийняття овочів від фермера за травень—серпень та акти товарних експертиз, а також призначити бухгалтерську перевірку щодо встановлення суми заборгованості торгом фермеру.

Розглянувши це клопотання, суд відмовив у його задоволенні, посилаючись на те, що обов'язок доказування і подання доказів лежить на сторонах. Стосовно призначення перевірки, то суд може задовольнити клопотання за умови, що попередньо будуть внесені кошти на її проведення.

Чи правильна ухвала суду? Які процесуальні дії має право вчинити прокурор, одержавши таку ухвалу?

№ 5

До опікунської ради від батьківського комітету та адміністрації школи надійшов лист із проханням позбавити батьківських прав подружжя Чорнов'язів, які не піклуються про матеріальне забезпечення і виховання своїх дітей Петра та Івана — учнів 3-го і 5-го класів середньої школи.

Опикунська рада розглянула цю заяву на своєму засіданні та на підставі прийнятого рішення звернулася з позовом до суду про позбавлення Чорнов'язів батьківських прав.

Суддя відмовив прийняти до свого провадження позовну заяву, мотивуючи це тим, що за законом опікунські ради таким правом не наділені, та поради звернутися до держадміністрації району, яка вправі пред'явити такий позов.

Чи правильна відмова судді? Визначіть згідно з Цивільним процесуальним кодексом України та Сімейним кодексом України, в яких справах можлива участь у цивільному процесі органів опіки і піклування для захисту прав інших осіб.

№ 6

Державне підприємство «Українське агентство з авторських і суміжних прав» звернулося з позовом в інтересах автора Д. про стягнення за написану ним книгу гонорару. В своєму поясненні до суду видавництво «Урожай» зазначило, що агентство є неналежним позивачем по справі і підлягає заміні.

Одержавши копію пояснення, Д. звернувся до трудового колективу за місцем своєї роботи з проханням підтримати вимогу, заявлену агентством, вступивши в процес на захист його інтересів. Клопотання Д. було задоволене. З місця роботи громадянина Д. звернувся до суду уповноважений з вимогою допустити його до участі в процесі замість агентства.

Яку відповідь має дати суд? Яка процесуальна правосуб'єктність агентства і представника трудового колективу? По яких справах вони вправі захищати права інших осіб і які для цього вони можуть використовувати процесуальні форми?

№ 7

Після смерті Сергієнка залишився будинок. Дружина померлого Сергієнка Д. М. та її син від першого шлюбу Коломієць Л. М. звернулись до суду з позовом про визнання їх спадкоємцями будинку, яким після смерті заволоділи його син — відповідач Сергієнко П. М. і другий син Сергієнко С. М., який видав доручення на одержання своєї частини спадщини будинку матері — позивачці по справі.

У позовній заяві до суду була викладена також вимога про поділ будівлі та визнання порядку користування земельною ділянкою. Готуючи справу до розгляду, суддя вважав, що для правильного вирішення справи необхідний висновок компетентного органу з приводу визнання найраціональнішого поділу будинку між спадкоємцями.

Хто і в якому порядку вправі надавати такий висновок та ще у яких цивільних справах?

№ 8

У справах щодо встановлення юридичних фактів суд залучив до участі в справі для надання висновку наступні органи державного управління: по встановленню факту реєстрації шлюбу, необхідного

для одержання пенсії в зв'язку зі смертю годувальника, — органи РАГСу; по встановленню належності трудової книжки особі, ім'я якої вказано в книжці, але яке не збігається з ім'ям, вказаним у паспорті, — організацію, яка видала книжку і відмовилася внести до неї відповідні виправлення; у справах по встановленню факту володіння особою спадковим майном та визнання родинних відносин для одержання спадщини — райфінвідділ; у справах по визнанню встановлення факту каліцтва на виробництві — профспілковий комітет організації.

Чи правильні такі дії суду? Визначіть справи, у розгляді яких можлива участь фінансових органів, органів соціального захисту та ін.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Конституція України (розділи VIII, XV);
- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Закон України «Про прокуратуру» № 1789-XII від 5 листопада 1991 р.;
- Закон України «Про охорону праці» № 2694-XII від 14 жовтня 1992 р.;
- Наказ Генерального Прокурора України «Про діяльність прокурорів по представництву інтересів громадян і держави в судах» від 28 жовтня 1998 р.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про судову практику в справах про визнання громадян обмежено дієздатними чи недієздатними» від 28 березня 1972 р.;
- «Про судову практику про виключення майна з опису» від 27 серпня 1976 р. № 6;
- «Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами Житлового кодексу України» від 12 квітня 1985 р. № 2;
- «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій» від 28 вересня 1990 р. № 7;
- «Про практику застосування судами законодавства, що регулює право власності громадян на жилий будинок» від 4 жовтня 1991 р. № 7;
- «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 6 листопада 1992 р. № 9;
- «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» від 31 березня 1995 р. № 5;
- «Про практику розгляду судами справ про встановлення неправильності запису в актах громадського стану» від 7 липня 1995 р. № 12;
- «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995р. (зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою № 15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — № 1;

- «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 25 грудня 1996 р. № 13;
- «Про застосування законодавства, що забезпечує незалежність судів» від 12 квітня 1996 р. № 4 (зі змінами від 3 грудня 1997 р. постановою № 12) // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 1;
- «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів (зі змінами, від 25 травня 1998 постановою № 15)» від 12 квітня 1996 р. № 5 // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 1;
- «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 № 9 // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 2;
- «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 25 грудня 1996 № 13 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — № 1;
- «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (зі змінами від 25 травня 1998 р. постановою і № 15) від 20 травня 1997 № 8 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — № 3;
- «Про практику розгляду судами справ за скаргами на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади органів місцевого самоврядування, юридичних, посадових осіб у сфері управлінської діяльності, які порушують права і свободи громадян» від 3 грудня 1997 № 13 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — № 4;
- Постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 1998 р. № 16 «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України» // Вісник Верховного Суду України. — 1998. — № 4;

Література

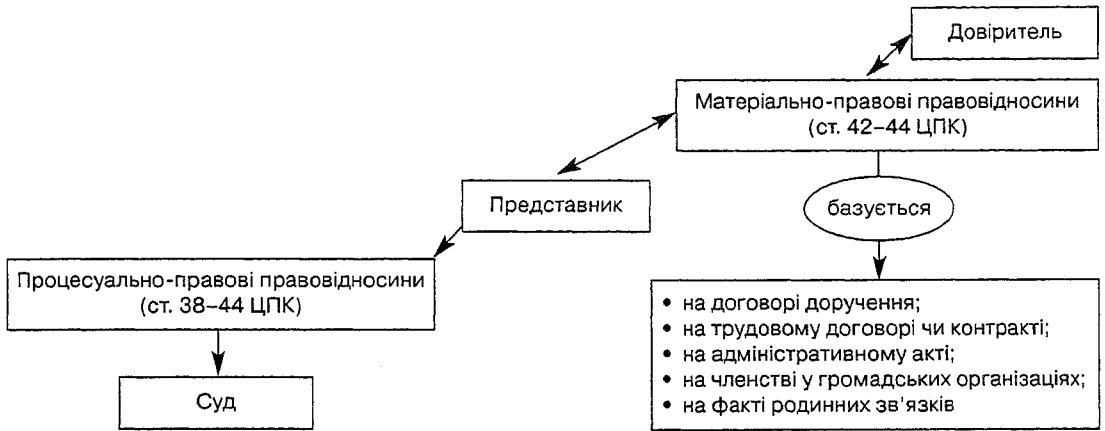
- Васильев С. В.* Співучасть у справах про відшкодування шкоди, нанесеної при виконанні трудових обов'язків // *Право України*. — 1996. — № 6.
- Васильченко Н. М.* Процессуальное положение ответчика в гражданском судопроизводстве, — Харьков, 1979.
- Гетьманцев О. В.* Громадяни, як сторони в цивільному процесі України. Автореф. ... канд. дис. — К., 1997.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Трешникова.* — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота.* — М., 1996.
- Грамошина Н. А.* Процессуальное соучастие. — М., 1988.
- Заворотько П. П., Штефан М. Й.* Особи, які беруть участь у справі. — К., 1967.
- Касюта М.* Правове регулювання представницької функції прокуратури // *Право України*. — 1997. — № 12.
- Колитвин В. В.* Адвокат в гражданском судопроизводстве. — Воронеж, 1989.
- Михеенко М. М., Молдаван В. В., Радзівєвська Л. К.* Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Радченко М., Глаговський В.* Представництво прокурора і інтересів громадян або держави (теоретичний і практичний аспекти) // *Право України*. — 1997. — № 11.
- Тертышников В. И.* Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.* — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Шакарян М. С.* Субъекты советского гражданского процессуального права. — М., 1970.
- Шакарян М. С.* Участие в советском гражданском процессе органов государственного управления. — М., 1978.
- Шерстюк В. М.* Система советского гражданского процессуального права. — М., 1989.
- Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.
- Штефан М. И.* Трудовые коллективы и правосудие. — К., 1988; Підприємство і правосуддя. — К., 1992.
- Штефан М. И., Дрижчаная Е. Г., Гусев Е. В.* Представительство граждан в суде. — К., 1991.
- Щеглов В. Н.* Субъекты советского гражданского процессуального права. — Томск, 1979.

Глава 8. Представництво в цивільному процесі

8.1. Поняття і значення процесуального представництва

Представництво в цивільному процесі — це процесуальна діяльність особи (представника, повіреного), спрямована на захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів іншої особи, яка бере участь у справі, державних і громадських інтересів, а також сприяння суду у всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванні обставин справи, в ухваленні законного і обґрунтованого рішення (ст. 55 Конституції України, ст. 38, 39 ЦПК)

Характер правовідносин

Представниками можуть бути:

адвокат або інша особа, яка: досягла вісімнадцяти років; має цивільну процесуальну дієздатність; належно посвідчені повноваження на здійснення представництва в суді

Одна й та ж особа не може бути одночасно представником іншої сторони, третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору або беруть участь у справі на другій стороні (ч. 2 ст. 40 ЦПК), тобто не допускається подвійна суб'єктність

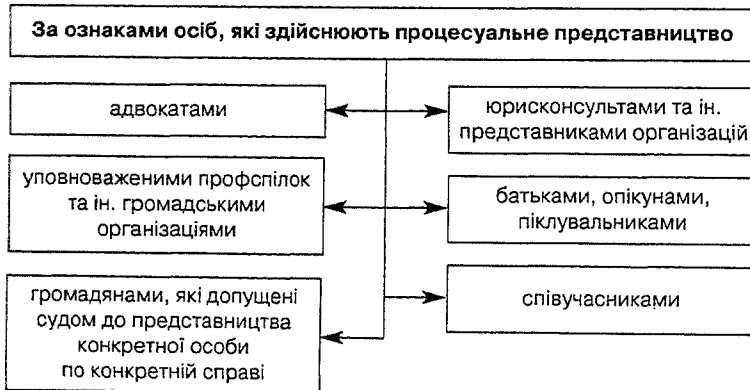
Представниками не можуть бути (ст. 41 ЦПК)

- особи, які діють у цьому процесі як секретар судового засідання, перекладач, експерт, спеціаліст, свідок;
- судді, слідчі, прокурори

за винятком випадків

коли вони діють як представники відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі або як законні представники, або коли вони діють не як посадові особи

8.2. Підстави і види представництва в суді

Види представництва в суді за підставами виникнення

Добровільне (договірне)

У його основі лежить договір

Представництво інтересів сторін і третіх осіб адвокатами.
Підстава: договір доручення на ведення справи в суді між представником і організацією адвокатів, адвокатом

Юрисконсульт, який представляє інтереси підприємств, організацій, установ виходячи з трудового договору.
Підстава: довіреність (документ про повноваження)

Представництво окремими громадянами інтересів сторін і третіх осіб у суді.

Можуть бути:

- працівники підприємств, організацій, установ — по справам цих підприємств, організацій, установ;
- один зі співучасників за дорученням інших співучасників (ч. 3 ст. 32 ЦПК);
- інші особи, які допущені судом, який розглядає справу, як представники по справі

Не можуть бути договірними представниками

- особи, які не досягли повноліття;
- особи, які не мають цивільної процесуальної дієздатності і правоздатності;
- адвокати, які прийняли доручення про надання юридичної допомоги з порушенням встановлених законодавством правил, а також особи, щодо яких припинена дія свідцтва про право займатися адвокатською діяльністю або воно анульовано.

Винятки: крім випадків, коли вони є законними представниками, представниками по справах організацій, де вони працюють, і представниками інтересів співучасників за своєю справою;

- судді, слідчі та прокурори.

Винятки: крім випадків, коли вони є законними представниками або представниками відповідного суду чи органів прокуратури, які є стороною у справі, або співучасниками у справі (ч. 2 ст. 41 ЦПК)

- секретар засідання, перекладач, експерт, спеціаліст, свідок.

Винятки: якщо вони діють як батьки, опікуни, піклувальники або як представники відповідного суду, органу, що є стороною чи співучасником у справі (ч. 1 ст. 41 ЦПК)

Законне

Представництво по справах недієздатних і обмежено дієздатних осіб

Батьки у справах своїх неповнолітніх дітей.

Підстава: факт походження, що підтверджується свідцтвом про народження

Усиновителі по справах усиновлених.

Підстава: факт усиновлення, що підтверджується судовим актом про усиновлення

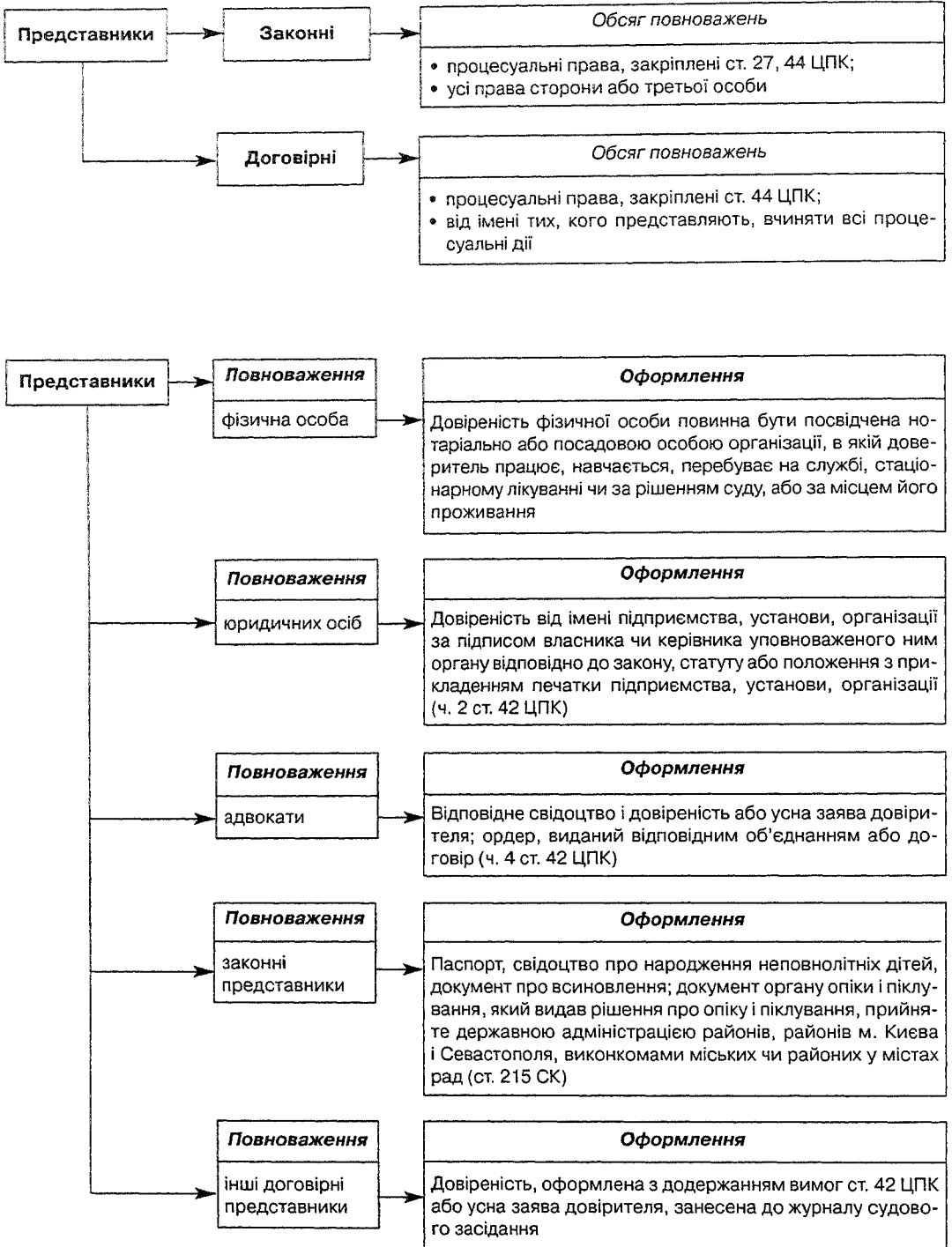
Опікуни і піклувальники по справах опікуваних і підопічних.

Підстава: акт про призначення їх опікунами і піклувальниками

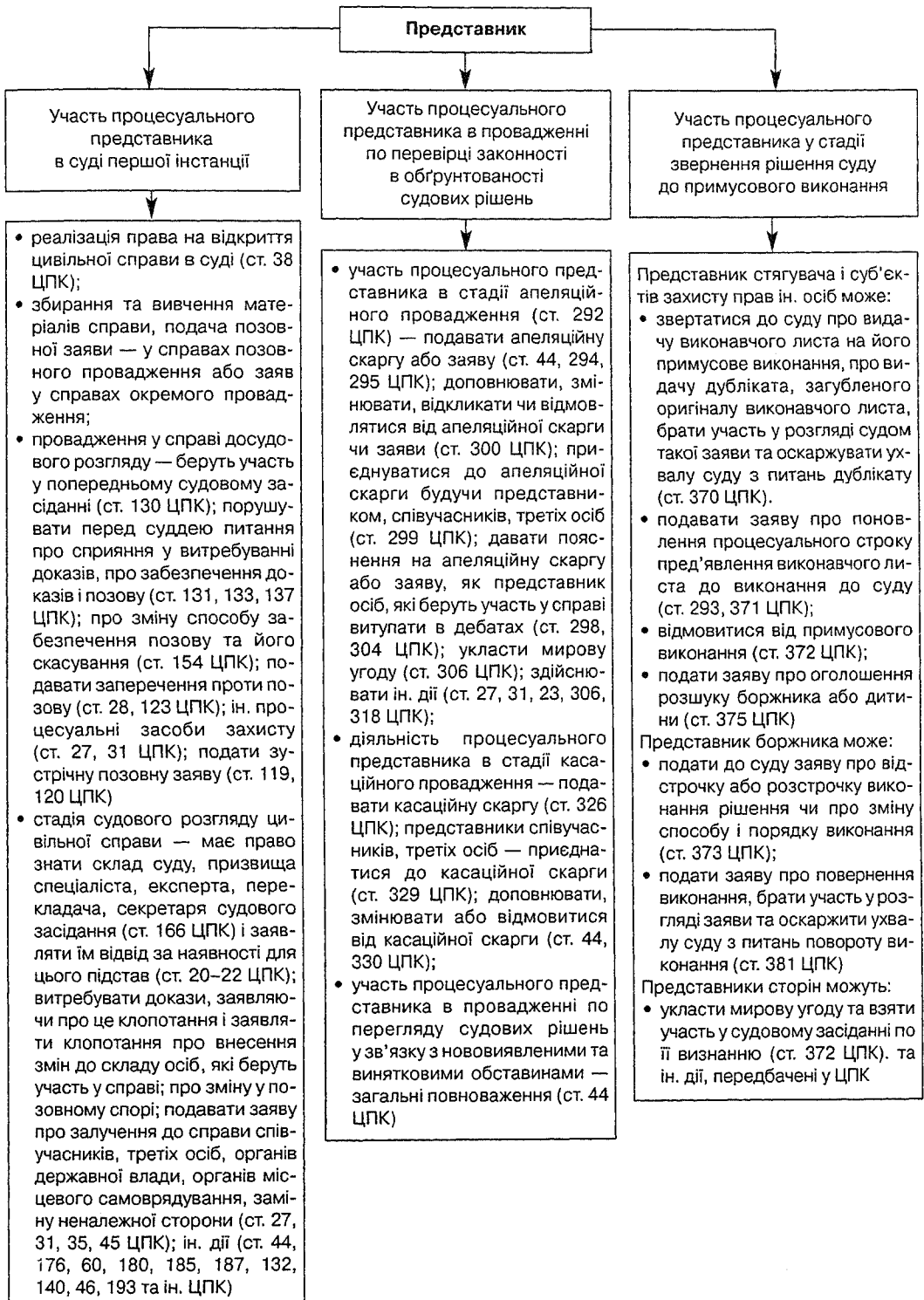
Громадське

Представництво сторін і третіх осіб у суді. Можуть бути уповноважені організації, яким згідно із статутом або положенням надано право представляти інтереси цих організацій

8.3. Повноваження представника в суді

8.4. Процесуально-правове становище представника в суді

Лекція 6 ПРЕДСТАВНИЦТВО В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Поняття, значення і види представництва в цивільному процесі

Процесуальне представництво є процесуальною діяльністю особи, яка спрямована на захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів іншої особи, яка бере участь у справі, державних і громадських інтересів, а також сприяння судові у всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванні обставин справи, постановленні законного і обґрунтованого рішення (ст.ст. 38, 39 ЦПК).

Процесуальний представник перебуває у подвійних правових відносинах: з особою, яку він представляє, та з судом. Треба знати, що процесуальне представництво відрізняється від представництва в цивільному праві, де діє сам суб'єкт права і представник не потрібний або діє представник, замінюючи сторону. Судовий представник не замінює сторону в процесі, він діє поряд з нею. Особиста участь сторін та інших осіб не позбавляє їх права мати в цій же справі представника (ч. 2 ст. 38 нового ЦПК).

Процесуальне представництво в теорії цивільного процесу класифікується на декілька видів: за підставою і способом виникнення та за ознаками осіб, права яких захищає представник в суді.

За підставою виникнення представництво поділяється на законне і договірне. За способом виникнення — добровільне і необхідне. За ознаками осіб — представництво сторін, третіх осіб, представництво органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій.

Процесуальні права і обов'язки представника в цивільному процесі

Для з'ясування, хто може бути судовим представником, слід звернутися до ст.ст. 40, 41 ЦПК. Необхідно зазначити, що законодавець у новому ЦПК, порівняно із ЦПК 1963 р. значно лояльніше підійшов до визначення кола осіб, які можуть бути представниками, та які ними не можуть бути. Так, представником у суді може бути адвокат або інша особа, яка

досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність і належно посвідчені повноваження на здійснення представництва в суді. Не можуть бути представниками в суді особи, які діють у цьому процесі як секретар судового засідання, перекладач, експерт, спеціаліст, свідок. Судді, слідчі, прокурори не можуть бути представниками в суді, крім випадків, коли вони діють як представники відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники.

Перелік документів, що стверджують повноваження представника, порядок їх оформлення врегульований ст. 42 ЦПК, а обсяг повноважень — ст. 44 ЦПК.

Слід звернути увагу на те, що законодавець ввів новелу, якою встановлюються умови призначення або заміни законного представника судом. Так, у разі відсутності представника у сторони чи третьої особи, визнаної недієздатною або обмеженою у цивільній дієздатності, а також у разі, коли законний представник цих осіб не має права вести справу в суді з підстав, встановлених законом, суд зупиняє провадження у справі і пропонує органу опіки і піклування чи іншому органу, визначеному законом, призначити або замінити законного представника. Проте, слід зазначити, що законодавець, на відміну від ЦПК 1963 р. (ст. 111), не передбачив коло осіб, які можуть бути представниками, а також їх повноваження по справам про визнання особи безвісно відсутньою та про визнання особи померлою. Відповіді на це немає й у спеціальних нормах нового ЦПК, якими регулюється порядок розгляду судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою (розділ IV гл. 4 ЦПК). Законодавець обмежується абстрактним терміном «заявник», при цьому не пояснює, яка саме особа може бути таким заявником, а трактування цього терміна покладає безпосередньо на суддів, які мають розглядати ці категорії справ. Цей недолік законодавець має бути усунутий. Оскільки не будь-яка особа, яка має цивільно-правову дієздатність може бути процесуальним представником по цих категоріях справ.

Необхідно звернути також й увагу на те, що новий ЦПК, на відміну від ЦПК 1963 р. (ст. 117), не містить норму, яка б встановлювала відповідальність цивільного процесуального представника. Відсутність зазначеної норми може також негативно впливати на розгляд та вирішення справи у суді, оскільки не завжди відповідальність представника може бути передбачена у договорі на ведення справи у суді. Відсутність положень про відповідальність процесуального представника у зазначеному договорі та законі створює також умови для зловживання представником своїм положенням. Цей недолік в законодавчому порядку має бути усунутий.

Відповідно до ст. 42 ЦПК повноваження процесуальних представників можуть бути посвідчені такими документами:

1) довіреністю фізичної особи — повинна бути посвідчена нотаріально або посадовою особою організації, в якій довіритель працює, навчається, перебуває на службі, стаціонарному лікуванні чи за рішенням суду, або за місцем його проживання;

2) довіреністю юридичної особи або документами, що посвідчують службове становище і повноваження її керівника — видається за підписом посадової особи, уповноваженої на це законом, статутом або положенням, з прикладенням печатки юридичної особи;

3) свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна;

Повноваження адвоката як представника можуть також посвідчуватись ордером, який виданий відповідним адвокатським об'єднанням, або договором. Фізична особа може надати повноваження представникові за усною заявою, яка заноситься до журналу судового засідання. Оригінали документів, зазначених документів, або копії з них, посвідчені суддею, приєднуються до справи.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

1. Запитання

1. Поняття та значення процесуального представництва.
2. Види процесуального представництва.
3. Особи, які можуть здійснювати функції процесуального представництва.
4. Документи, які підтверджують повноваження представника та їх оформлення.

II. Завдання

№ 1

У судовому засіданні представник заводу юри-сконсульт Боруля дав згоду на зміну формулювання звільнення позивача.

Чи мав він на це право, коли в довіреності зазначалось, що йому дозволяється захищати інтереси заводу всіма передбаченими ЦПК України процесуальними засобами?

Представник маргаринового заводу подав до суду довіреність такого змісту: «Видана Погодину в тому, що йому довіряється захист інтересів заводу з правом виконання всіх процесуальних дій, передбачених законом позивачу». У судовому засіданні він визнав позовні вимоги Некрутяк.

Чи мав він на це право?

№ 2

Беручи участь у справі, адвокат, на підтвердження своїх повноважень, подав суду ордер юридичної консультації; голова сільради — довіреність, підписану заступником і головою; громадянин Григоренко за позовом своєї дружини — свідоцтво про шлюб; Самофалов у справі своїх дітей 19 і 12 років — свідоцтва про їх народження; громадянин Горнобай у справі неієздатної племінниці — довідку будинкууправління, що він її дядько; громадянин Вернигора у справі свого батька — своє свідоцтво про народження; громадянин Пережат по справі фермерського господарства — довідку сільради, що він старший в сім'ї; громадянин Завадський у справі сільради про стягнення недоїмки по оподаткуванню — депутатське посвідчення.

Кого суд має право за цими документами допустити до участі в справі?

Визначіть вид представництва. Які документи стверджують повноваження представників?

№ 3

Комбінат «Будіндустрія» пред'явив до суду позов про виселення громадянина Коломійченка з квартири будинку відомчого фонду без надання іншого житлового приміщення на підставі того, що Коломійченко звільнився з роботи за власним бажанням. У судовому засіданні Коломійченко, запечеряючи проти позову, пояснив, що своє звільнення він погодив з директором комбінату і, по суті, перевівся на роботу до аналогічної будівельної організації, яка, як і «Будіндустрія», входить до тієї самої системи «Головківжитлобуду». Він просив суд витребувати про це пояснення від директора комбінату. Залученого до участі в справі директора комбінату суд допустив у процес на підставі посвідчення особи і попередив про кримінальну відповідальність за давання неправдивих свідчень.

Чи правильні дії суду?

Поясніть, чи можуть керівники одноособового і колегіального органу управління організації бути її представниками і які документи підтвердять їх повноваження?

Суд відмовив допустити до участі у справі представниками сторін: юрисконсульта заводу, який був виключений зі складу колегії адвокатів; громадянина М., що виступив на захист майнових інтересів своїх дітей, у зв'язку з тим, що він був в судовому порядку визнаний обмежено дієздатним і над ним була встановлена опіка; суддю районного суду у справі за позовом секретаря суду К. про поновлення на роботі; співпозивача за дорученням інших позивачів.

Визначіть правильність відмови суду.

При розгляді судом позову лісгоспу до громадянина Відюка про стягнення збитків, понесених внаслідок пожежі, що сталася з вини відповідача, інтереси лісгоспу представляв робітник Симодід.

Довіреність на захист інтересів лісгоспу йому було видано без будь-яких обмежень у виконанні окремих процесуальних дій, в зв'язку з чим він вважав, що всі визначені законом для позивача права в процесі він може реалізувати, і, виходячи з цього, відмовився від позову. Суд прийняв таку відмову і провадження по справі заклав.

Чи законні дії представника лісгоспу та суду?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Конституція України № 254к/96-ВР ;
- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Закон України «Про адвокатуру» № 2887-ХІІ від 19 грудня 1992 р.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про судову практику про виключення майна з опису» від 27 серпня 1976 р. № 6;
- «Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами Житлового кодексу України» від 12 квітня 1985 р. № 2;
- «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1990 р. № 9;
- «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій» від 28 вересня 1990 р. № 7;
- «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 6 листопада 1992 р. № 9;
- України «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» від 31 березня 1995 р. № 5;

- «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» (від 22 грудня 1995 р. зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою № 15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — № 1.

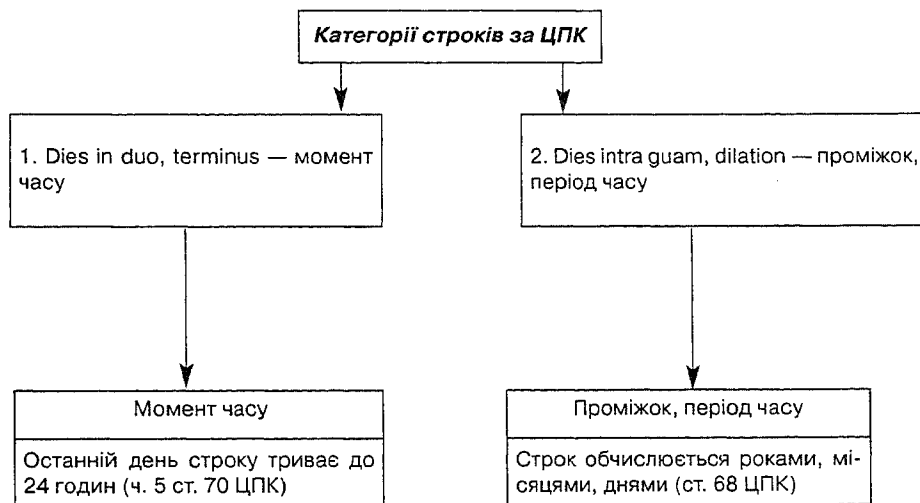
Література

- Аргунов В. Н. Участие третьих лиц в гражданском процессе. — М., 1991.
- Васильев С. В. Співучасть у справах про відшкодування шкоди, нанесеної при виконанні трудових обов'язків // Право України. — 1996. — № 6.
- Васильченко Н. М. Процессуальное положение ответчика в гражданском судопроизводстве, — Харьков, 1979.
- Гетьманцев О. В. Громадяни, як сторони в цивільному процесі України: Автореф. ... канд. дис. — К., 1997.
- Грамошина Н. А. Процессуальное соучастие. — М., 1988.
- Заворотько П. П., Штефан М. Й. Особи, які беруть участь у справі. — К., 1967.
- Касюта М. Правове регулювання представницької функції Прокуратури // Право України. — 1997. № 12.
- Кілічова Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007;
- Колитвин В. В. Адвокат в гражданском судопроизводстве. — Воронеж. — 1989.
- Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Радченко М., Глаговський В. Представництво прокурора і інтересів громадян або держави (теоретичний і практичний аспекти) // Право України. — 1997. — № 11.
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Шакарян М. С. Субъекты советского гражданского процессуального права. — М., 1970.
- Шакарян М. С. Участие в советском гражданском процессе органов государственного управления. — М., 1978.
- Шакарян М. С. Учение о сторонах в советском гражданском процессе. — М., 1983; Участие третьих лиц в советском гражданском процессе. — М., 1990.
- Штефан М. И. Трудовые коллективы и правосудие. — К., 1988; Підприємство і правосуддя. — К., 1992.
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.
- Щеглов В. Н. Субъекты советского гражданского процессуального права. — Томск, 1979.

Глава 9. Цивільні процесуальні строки

9.1. Поняття і значення процесуальних строків

Процесуальні строки — це період часу, визначений для здійснення процесуальних дій учасниками процесу і судом або іншими особами за вказівкою закону або за приписом суду (ст. 67 ЦПК)

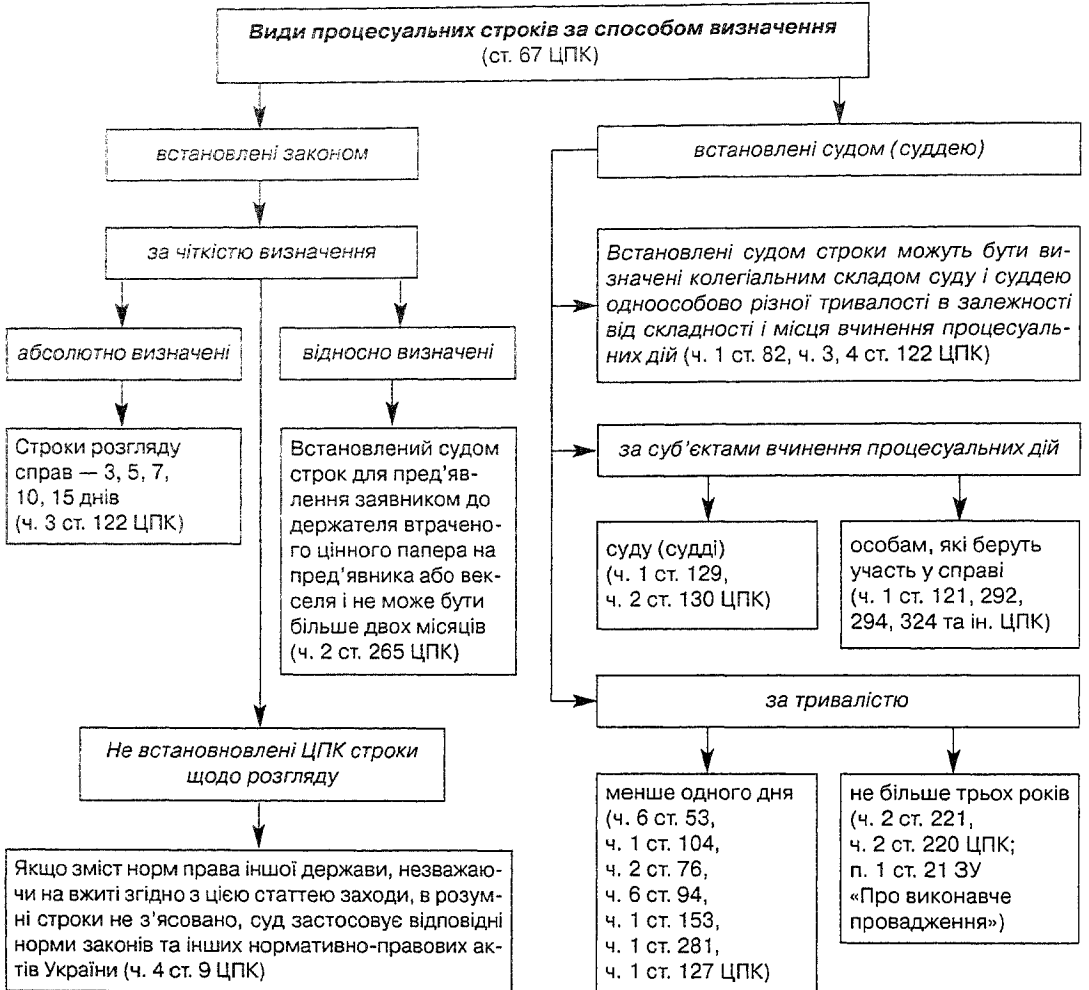

Процесуальні строки

Значення

Забезпечують не тільки правильний, а й своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з тим, щоб порушене цивільне право було з мінімальною витратою часу поновлене, але з додержанням норм цивільного процесуального права, забезпеченням гарантій у здійсненні особами, які беруть участь у справі, іншими учасниками процесу суб'єктивних процесуальних прав і виконанні покладених на них цивільних процесуальних обов'язків

9.2. Класифікація процесуальних строків

За тривалістю процесуальних строків

Процесуальні строки менше одного дня

невідкладно повідомити суд про неможливість проведення експертизи (ч. 6 ст. 53 ЦПК); надіслати боржникові копію судового наказу (ч. 1 ст. 104 ЦПК); в той самий день повернути до суду розписку про вручення повістки (ч. 2 ст. 76 ЦПК); негайно надіслати до суду ухвали та письмові пояснення особи про неможливість приводу свідка (ч. 6 ст. 94 ЦПК); заява про забезпечення позову розглядається судом в день її надходження (ч. 1 ст. 153 ЦПК); заява про примусову госпіталізацію до психіатричного закладу повинна бути розглянута протягом 24 годин (ч. 1 ст. 281 ЦПК); суд невідкладно надсилає особам, які беруть участь у справі копію ухвали про відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 127 ЦПК)

Дводенний процесуальний строк

для розгляду заяви про забезпечення позову, поданої до пред'явника позовної заяви (ч. 2 ст. 153 ЦПК); протокол про вчинення окремої процесуальної дії (ч. 3 ст. 200 ЦПК)

Триденний процесуальний строк

для розгляду заяви про примусовий психіатричний огляд (ч. 1 ст. 281 ЦПК); повинна бути розглянута судом справа про примусову госпіталізацію до туберкульозного закладу, після відкриття провадження (ч. 1 ст. 285 ЦПК); з дня прийняття заяви стягувача про видачу судового наказу видає такий по суті заявлених вимог (ч. 1 ст. 102 ЦПК); набрання законної сили судовим наказом у разі ненадходження заяви від боржника після закінчення строку на її подання (ч. 1 ст. 105 ЦПК); з дня постановлення ухвали суду про скасування судового наказу її копії надсилаються стягувачеві та боржникові (ч. 4 ст. 106 ЦПК)

П'ятиденний процесуальний строк

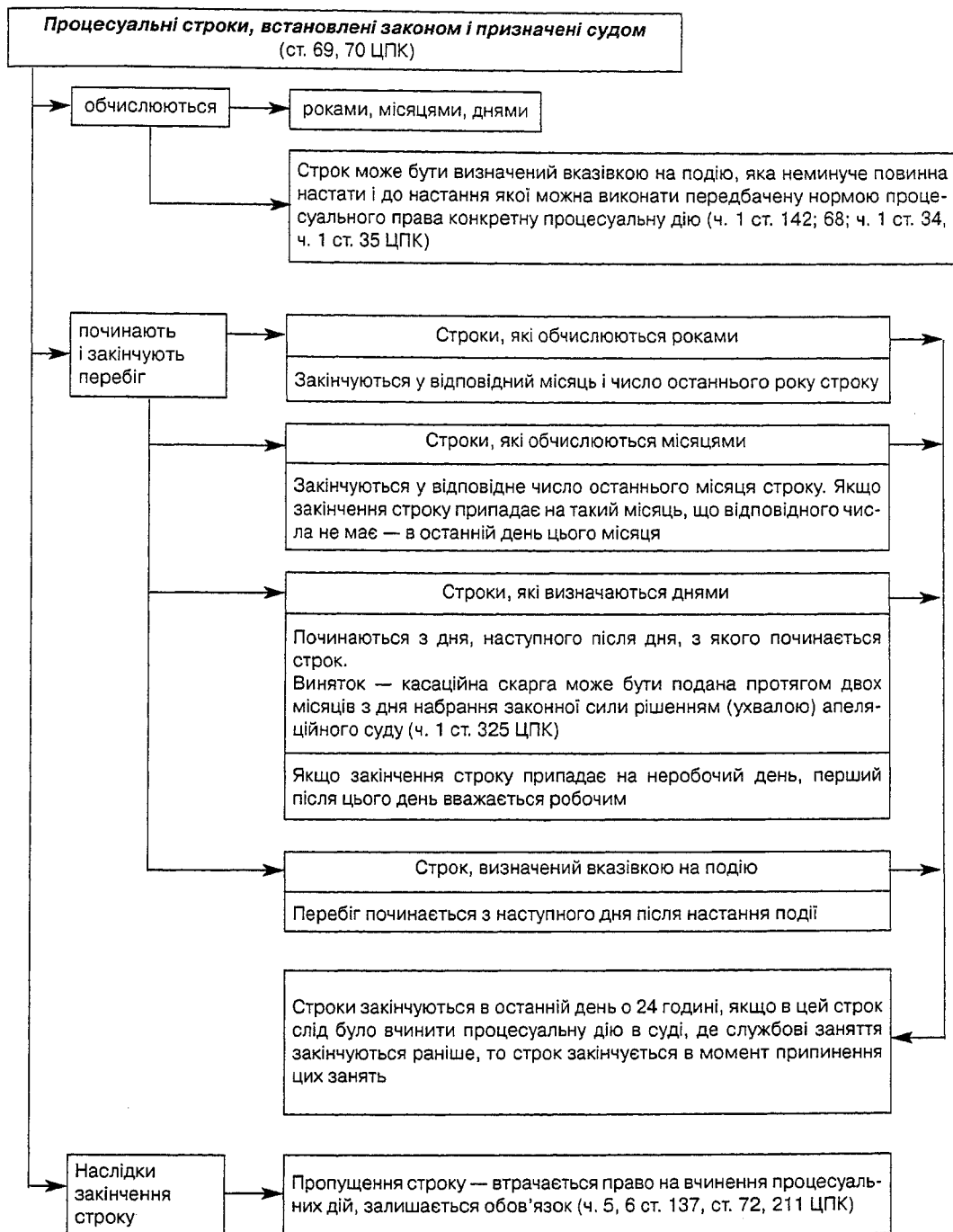
для розгляду заяви з дня її надходження до суду про скасування судового наказу (ч. 1 ст. 106 ЦПК); заява про забезпечення доказів з дня її надходження до суду (ч. 2 ст. 135 ЦПК); повідомити суд про неможливість виконати ухвалу суду про подачу доказів з дня отримання ухвали (ч. 4 ст. 137 ЦПК); подані до суду зауваження щодо технічного запису судового засідання чи журналу судового засідання розглядаються з дня їх подання (ч. 4 ст. 199 ЦПК); в залежності від складності справи складати повне рішення з дня закінчення розгляду справи (ч. 3 ст. 209 ЦПК); копії судового рішення надсилаються на вимогу особам, які беруть участь у справі, але не були присутні в судовому засіданні з дня проголошення рішення (ч. 3 ст. 222 ЦПК); надсилання копії заочного рішення відповідачам, які не з'явилися в судовому засіданні (ч. 1 ст. 227 ЦПК); розгляд судом справ про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю (ч. 1 ст. 289 ЦПК); подання заяви про апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції (ч. 2 ст. 294 ЦПК); після складання доповіді суддею — доповідачем, відбувається попередній розгляд справи (ч. 1 ст. 332 ЦПК); розглядається зауваження на неправильність технічного запису судового засідання та журналом судового засідання (ч. 1 ст. 199 ЦПК)

Семиденний процесуальний строк

Після проголошення рішення особи, які беруть участь у справі, можуть подати до суду письмові зауваження щодо неповноти або неправильності технічного запису судового засідання або в журналі судового засідання (ч. 1 ст. 199 ЦПК)

	<p align="center"><i>Десятиденний процесуальний строк</i></p>
	<p>десятиденний процесуальний строк. Вирішується суддею питання про відкриття провадження у справі або про відмову у відкритті (ч. 3 ст. 122 ЦПК); надається позовна заява в разі, якщо заява про забезпечення позову була подана до подання позовної заяви (ч. 5 ст. 152 ЦПК); подається заява про скасування судового наказу (ч. 2 ст. 104 ЦПК); розглядається заява про роз'яснення рішення (ч. 3 ст. 22 ЦПК); подається заява про перегляд заочного рішення (ч. 2 ст. 228 ЦПК); розглядається заява про подання примусової амбулаторної психіатричної допомоги, її продовження та продовження госпіталізації (ч. 1 ст. 281 ЦПК); подається апеляційна заява на рішення суду першої інстанції (ч. 1 ст. 294 ЦПК), підготовка до розгляду справи апеляційним судом (ч. 1 ст. 301 ЦПК); подання апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції (ч. 2 ст. 294 ЦПК); суд касаційної інстанції з дня постановлення ухвали про прийняття касаційної скарги, витребує справу, надсилає копії скарги особам, які беруть участь у справі і вчиняє інші дії (ч. 1 ст. 328 ЦПК); з дня одержання копії касаційної скарги особи, які беруть участь у справі мають право приєднатися до касаційної скарги, поданою особою, на стороні якої вони виступають (ч. 1, 2 ст. 329 ЦПК); після отримання справи суддя-доповідач готує доповідь для касаційного суду (ст. 331 ЦПК)</p>
	<p align="center"><i>П'ятнадцятиденний процесуальний строк</i></p>
	<p>після закінчення дій по підготовці справи до судового розгляду справа має бути призначена до судового розгляду (ч. 2 ст. 156 ЦПК); вирішується питання про допуск скарги до провадження у зв'язку з винятковими обставинами та витребування справи (ч. 1 ст. 356 ЦПК)</p>
	<p align="center"><i>Місячний процесуальний строк</i></p>
	<p>з дня відкриття провадження у справі призначається і проводиться попереднє судове засідання (ч. 1 ст. 129 ЦПК)</p>
	<p align="center"><i>Двомісячний процесуальний строк</i></p>
	<p>повернення предмета застави позивачеві, якщо позов про відшкодування збитків не подано протягом двох місяців (ч. 3 ст. 155 ЦПК); встановлений судом строк для пред'явлення заявником позову до держателя цінного папера на пред'явника, або векселя (ч. 2 ст. 265 ЦПК); з дня набрання рішенням законної сили може бути подано на нього касаційну скаргу (ч. 1 ст. 325 ЦПК)</p>
	<p align="center"><i>Тримісячний процесуальний строк</i></p>
	<p>з дня ухвалення рішення суду про амбулаторну психіатричну допомогу у примусовому порядку може бути подана заява фізичної особи про припинення подання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку (ч. 5 ст. 280 ЦПК); подається заява про перегляд рішення у зв'язку з поновленими обставинами (ч. 1 ст. 362 ЦПК)</p>
	<p align="center"><i>Трирічний процесуальний строк</i></p>
	<p>Подання заяви про роз'яснення рішення суду (ч. 2 ст. 221 ЦПК; п. 1 ст. 21 3/У «Про виконавче провадження»); подання заяви для ухвалення судом додаткового рішення (ч. 2 ст. 220 ЦПК)</p>
	<p align="center"><i>Розумні строки</i></p>
	<p>в разі не з'ясування змісту норм права іншої держави, суд застосовує відповідні норми законів та інших нормативно-правових актів України (ст. 9 ЦПК); суд розглядає справи (ч. 1 ст. 157 ЦПК); справа призначається до апеляційного розгляду (ч. 2 ст. 302 ЦПК)</p>

9.3. Обчислення, зупинення, продовження і поновлення процесуальних строків

Зупинення процесуальних строків

Настає у зв'язку із зупиненням провадження у справі (ст. 221, 222 ЦПК)

Підстави:
збігаються з підставами зупинення провадження у справі

Порядок:

- оформлюється ухвалою суду;
- зупинення починається з тієї події, внаслідок якої суд зупинив провадження;
- відновлюються з дня відновлення провадження у справі

Час, на який було зупинено провадження у справі чи виконання судового рішення, не входить до процесуального строку

Поновлення процесуальних строків

Підстави:
допускаються тільки з причин, визнаних судом поважними

Порядок:

- право на порушення питання перед судом мають особи, які беруть участь у справі та які пропустили строк, встановлений законом для вчинення конкретної процесуальної дії, шляхом подачі відповідної заяви (ч. 1 ст. 73 ЦПК);
- одночасно із заявою про поновлення строку подається документ або виконується та дія, щодо якої порушено питання;
- заява розглядається в судовому засіданні з викликом сторін і повідомленням інших осіб, які беруть участь у справі, — їх неявка не перешкоджає вирішення судом питання про поновлення та продовження строків;
- суд своєю аргументованою ухвалою поновлює або продовжує строк або відмовляє в його поновленні;
- ухвалу суду щодо відмови про поновлення або продовження можна оскаржити (п. 7 ст. 293 ЦПК);
- ухвала, якою поновлюється або продовжується строк, оскарженню не підлягає

Лекція 7

ЦИВІЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ

Поняття і значення процесуальних строків

Своєчасний захист прав та інтересів осіб які беруть участь у справі, є одним з найважливіших факторів, що визначає ефективність здійснення правосуддя. Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ (ст. 1 ЦПК). Цивільні процесуальні строки, так як й інші цивільні процесуальні засоби, повинні забезпечити гарантованість, реальність і оперативність судового захисту суб'єктивних прав заінтересованих осіб, які беруть участь у справі, та інтересів держави.

ЦПК нормативно не визначив термін «процесуальний строк». Та загальновизнане визначення, яке використовується у цивільно-процесуальній літературі, в повній мірі відповідає й новим положенням розділу 1 гл. 6 ЦПК, оскільки воно за своїм змістом є досить узагальненим. Так, під процесуальним строком у теорії цивільного процесу розуміється проміжок часу, встановлений законом або судом для здійснення тих чи інших процесуальних дій учасниками процесу.

Види процесуальних строків

Нормативно у ЦПК, а також у теорії цивільного процесу проводиться класифікація процесуальних строків. ЦПК 1963 р. у ст. 84 та новий ЦПК у ст. 67 передбачають два види цивільних процесуальних строків: встановлені законом та встановлені судом. Оскільки встановлені законом строки є чітко визначеними, у теорії цивільного процесу вони ще називаються абсолютно визначеними строками, а строки, встановлені судом, називаються відносно визначеними. Виходячи з цієї позиції строки, встановлені законом, в разі їх пропуску суд може лише поновлювати за наявності підстав, які дають можливість суду дійти висновку, що пропуск строку відбувся з поважних причин (хвороба особи, яка бере участь у справі, підтверджена відповідним документом або тривале відрадянження та ін. випадки). В разі пропуску процесуального

строку, встановленого судом, суд за наявності поважних причин може для вчинення процесуальних дій такий строк продовжити.

Різниця між продовженням та поновленням процесуальних строків пов'язана з правовим статусом суб'єктів, що їх встановили. Так, у разі пропуску строку, встановленого в законі, суд не має відповідної компетенції, щоб змінити тривалість такого строку, і тому не може його продовжувати, а може лише поновити при наявності поважних причин його пропуску. У випадку, коли пропущений строк встановлений судом, — суд (суддя) виходячи з обставин справи самостійно визначає строк, впродовж якого особа, яка бере участь у справі, має вчинити ту чи іншу процесуальну дію і, відповідно, в разі пропуску такого строку суд (суддя), не перевищуючи свої повноваження, має право продовжити тривалість процесуального строку, що ним встановлений.

Новелою ЦПК є введення в термінологічний обіг категорії «розумні строки». Так, ст. 9 ЦПК встановлює правило, за яким при застосуванні норм інших держав суд з'ясує їх зміст шляхом звернення до Міністерства юстиції України чи іншого компетентного органу або залучає експертів, але якщо зміст норм права іншої держави, в розумні строки не з'ясовано, суд застосовує відповідні норми законів та інших нормативно-правових актів України.

Виходячи з цього положення можна зробити висновок, що строки, встановлені законом, вже не можуть визнаватися абсолютними, оскільки категорія «розумні строки» є відносною і не містить часових обмежень. Використання цієї категорії, зміст якої законом не визначений у цивільному процесі, є неприпустимим, оскільки одним з головних завдань цивільного процесу є поновлення порушеного права з мінімальною витратою часу, але з додержанням норм цивільного процесуального права та із забезпеченням гарантій у здійсненні особами, які беруть участь у справі, їх суб'єктивних цивільно-процесуальних прав та обов'язків. Натомість цивільний процес є порядком провадження

у цивільних справах, одним з видів судочинства, здійснення судової влади, спрямованої на захист, майнових і особистих немайнових прав з цивільних, трудових, сімейних та інших спірних і порушених правовідносин. Тому цивільний процес повинен мати чіткий механізм провадження по справам і подібна «розмитість» процесуальних строків буде сприяти затягуванню процесу.

Категорія «розумних строків» законодавцем використовується й у інших нормах ЦПК. Так, протягом «розумного строку» суд розглядає справи, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів — одного місяця (ч. 1 ст. 157 нового ЦПК). За правилом ч. 2 ст. 302 ЦПК справа має бути призначена до розгляду у «розумний строк», але не пізніше п'ятнадцяти днів після закінчення дій підготовки справи до розгляду. У наведених прикладах законодавець, використовуючи категорію «розумних строків», встановлює граничні часові межі для здійснення особами, які беруть участь у справі, процесуальних дій. Проте, якщо проаналізувати зміст ч. 1 ст. 157 та ч. 2 ст. 302 ЦПК, то можна дійти висновку, що використання обороту «розумні строки» у даному контексті статей є зайвим.

Отже, виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що застосування судом «розумних строків» можливе тільки в окремих випадках, передбачених законом. Проте введення в систему процесуальних строків названих «розумних строків» не викликається потребою практики цивільного судочинства, а різний нормативний підхід до визначення тривалості «розумних строків» не сприятиме правильному їх застосуванню та реалізації принципу доступності цивільного процесу.

У теорії цивільного процесуального права процесуальні строки класифікуються в залежності від їх тривалості.

Так, згідно з нормами ЦПК 1963 р. процесуальні строки за своєю тривалістю поділялися на: процесуальний строк менше одного дня, триденний, п'ятиденний, семиденний, десятиденний, п'ятнадцятиденний, двадцятиденний, місячний, двомісячний, тримісячний, однорічний та трирічний процесуальні строки. Новелою цивільного процесу є введення новим ЦПК дводенного процесуального

строку, наприклад для розгляду заяви про забезпечення позову, поданої до пред'явлення позовної заяви (ч. 2 ст. 153 ЦПК)ю За ЦПК 1963 р. для вчинення цієї процесуальної дії надавався процесуальний строк менше одного дня (ст. 151 ЦПК) та оформлення протоколу про вчинення окремої процесуальної дії (ч. 4 ст. 200 ЦПК). Новий ЦПК не передбачає однорічного процесуального строку для вчинення тієї чи іншої процесуальної дії.

Новий ЦПК також змінив строки для вчинення тих чи інших процесуальних дій.

Так, процесуальний строк менше одного дня встановлюється для наступних процесуальних дій: невідкладне повідомлення суду про неможливість проведення експертизи (ч. 6 ст. 53 ЦПК); надіслати боржникові копію судового наказу (ч. 4 ст. 104 ЦПК); повернути до суду розписку про вручення повістки (ч. 2 ст. 76 ЦПК); надіслання до суду ухвали та письмові пояснення особи про неможливість приводу свідка (ч. 6 ст. 94 ЦПК); розгляд судом заяви про забезпечення позову (ч. 1 ст. 153 ЦПК); розгляд заяви про примусову госпіталізацію до психіатричного закладу (ч. 1 ст. 281 ЦПК); надсилання судом особі, яка бере участь у справі, копію ухвали про відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 127 ЦПК).

Слід зазначити, що категорія процесуального строку «менше одного дня» є відносно визначеною правовою категорією і, виходячи із змісту вищезазначених статей, з нею пов'язані такі словосполучення, що вживає законодавець, як «невідкладно», «негайно», «протягом 24 годин».

Триденний процесуальний строк встановлюється для: розгляду заяви про примусовий психіатричний огляд (ч. 1 ст. 281 ЦПК); розгляду судом справи про примусову госпіталізацію до туберкульозного закладу, після відкриття провадження (ч. 1 ст. 285 ЦПК); про видачу судового наказу (ч. 1 ст. 102 ЦПК); набрання законної сили судовим наказом у разі ненадходження заяви від боржника після закінчення строку на її подання (ч. 1 ст. 105 ЦПК); надсилання стягувачеві та боржникові копії ухвали суду про скасування судового наказу (ч. 4 ст. 106 ЦПК).

П'ятиденний процесуальний строк встановлюється законодавцем для: розгляду заяви з дня її надходження до суду про скасування судового наказу (ч. 1 ст. 106 ЦПК);

розгляду заяви про забезпечення доказів з дня її надходження до суду (ч. 2 ст. 135 ЦПК); повідомлення суду про неможливість виконати ухвалу суду про подачу доказів з дня отримання ухвали (ч. 4 ст. 137 ЦПК); подання до суду зауважень щодо технічного запису судового засідання чи журналу судового засідання розглядаються з дня їх подання (ч. 4 ст. 199 ЦПК); складання повного рішення суду з дня закінчення розгляду справи (ч. 3 ст. 209 ЦПК); надсилання копії судового рішення на вимогу особи, яка бере участь у справі, але не була присутньою у судовому засіданні з дня проголошення рішення (ч. 3 ст. 222 ЦПК); надсилання копії заочного рішення відповідачам, які не з'явилися у судовому засіданні (ч. 1 ст. 227 ЦПК); розгляд судом справи про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю (ч. 1 ст. 289 ЦПК); подання заяви про апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції (ч. 2 ст. 294 ЦПК); після складання доповіді суддею-доповідачем відбувається попередній розгляд справи (ч. 1 ст. 332 ЦПК); розгляду зауваження на неправильності технічного запису судового засідання та журналом судового засідання (ч. 1 ст. 199 ЦПК).

Семиденний процесуальний строк ЦПК встановлює для подання особами, які беруть участь у справі, до суду письмових зауважень щодо неповноти або неправильності технічного запису судового засідання та журналом судового засідання, який обчислюється після проголошення рішення (ч. 1 ст. 199 ЦПК).

Десятиденний процесуальний строк встановлюється для таких процесуальних дій як: вирішення суддею питання про відкриття провадження у справі або про відмову у відкритті (ч. 3 ст. 122 ЦПК); подання позовної заяви, в разі якщо заява про забезпечення позову була подана до подання позовної заяви (ч. 5 ст. 152 ЦПК); подання заяви про скасування судового наказу (ч. 2 ст. 104 ЦПК); розгляд заяви про роз'яснення рішення (ч. 3 ст. 221 ЦПК); подання заяви про перегляд заочного рішення (ч. 2 ст. 228 ЦПК); розгляд заяви про надання примусової амбулаторної психіатричної допомоги, її продовження та продовження госпіталізації (ч. 1 ст. 281 ЦПК); подання апеляційної заяви на рішення суду першої інстанції (ч. 1 ст. 294 ЦПК); підготовка до розгляду справи апеляційним судом (ч. 1 ст. 301

ЦПК); подання апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції (ч. 2 ст. 294 ЦПК); суд касаційної інстанції, з дня постановлення ухвали про прийняття касаційної скарги виступає особою, надсилає копії скарги особам, які беруть участь у справі і чиняє інші дії (ч. 1 ст. 328 ЦПК); з дня одержання копії касаційної скарги особи, які беруть участь у справі, мають право приєднатися до касаційної скарги, поданої особою на стороні, якої вони виступають (ч. 1, 2 ст. 329 ЦПК); підготовка доповіді для касаційного суду суддею-доповідачем після отримання справи (ст. 331 ЦПК).

У п'ятнадцятиденний процесуальний строк після закінчення дій по підготовці справи до судового розгляду справа має бути призначена до судового розгляду (ч. 2 ст. 156 ЦПК). У цей строк також вирішується питання про допуск скарги до провадження у зв'язку з винятковими обставинами та вистребовування справи (ч. 1 ст. 356 ЦПК).

Упродовж одного місяця з дня відкриття провадження у справі призначається і проводиться попереднє судово засідання (ч. 1 ст. 129 ЦПК).

ЦПК двомісячний процесуальний строк встановлюється для: повернення предмета застави позивачеві, якщо позов про відшкодування збитків не подано протягом двох місяців (ч. 3 ст. 155 ЦПК); пред'явлення заявником заяви до держателя цінного папера на пред'явника або векселя (ч. 2 ст. 265 ЦПК); подання касаційної скарги на рішення суду, що набрало законної сили (ч. 1 ст. 328 ЦПК).

Тримісячний процесуальний строк встановлюється для: подачі заяви фізичної особи про припинення надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку, строк обчислюється з дня ухвалення рішення суду про амбулаторну психіатричну допомогу у примусовому порядку (ч. 5 ст. 280 ЦПК); подання заяви про перегляд рішення у зв'язку з новоявленими обставинами (ч. 1 ст. 362 ЦПК).

Трирічний процесуальний строк встановлюється для: подання заяви про роз'яснення рішення суду (ч. 2 ст. 221 ЦПК, п. 1 ст. 21 Закону України «Про виконавче провадження»); подання заяви для ухвалення судом додаткового рішення (ч. 2 ст. 220 ЦПК).

Виходячи з вищевикладеного слід звернути увагу на те, що більшість статей ЦПК,

встановлюючи той чи іншій строк, нормативно закріплює момент (юридичний факт), від якого починається перебіг процесуального строку.

Відповідно до ст. 89 ЦПК 1963 р. нормативно були закріплені підстави та порядок, коли процесуальні строки продовжувались, а коли поновлювались. Так, продовжуватися за заявою сторони або іншої особи, яка бере участь у справі, могли строки, які були призначені судом. А пропущені строки, які були встановлені законом, за клопотанням сторони або іншої особи, яка бере участь у справі, могли бути тільки поновлені. Тобто, поки що чинна норма ЦПК 1963 р. встановлює правило про продовження або поновлення процесуального строку в залежності від виду строку, а точніше — від того, хто його встановив. Подібне положення повністю відсутнє у ст. 73 нового ЦПК. Зазначена стаття використовує терміни «поновлення» та «продовження» через словосполучення «або», «чи».

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що гл. 6 розд. I нового ЦПК «Процесуальні строки» містить положення, які не покращують цивільний процес в порівнянні з нормами встановленими гл. 7 ЦПК 1963 р., а навпаки ускладнюють та заплутують відповідні положення закону дії процесуальних строків.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. *Поняття і значення процесуальних строків.*
2. *Види процесуальних строків: встановлені законом і призначені судом; точно і відносно визначені; за тривалістю (в днях, місяцях, роках).*
3. *Обчислення процесуальних строків.*
4. *Зупинення, продовження і поновлення процесуальних строків.*

II. Завдання

№ 1

За тиждень до закінчення трирічного строку громадянин Костяк подав виконавчий лист до примусового виконання. Судовий виконавець провів необхідні дії і в зв'язку з тим, що боржник не працює і не має майна, на яке може бути накладено стягнення, повернув стягувачу виконавчий лист.

Протягом якого строку Костяк знову може подати виконавчий лист до примусового стягнення?

У чому полягає суть і підстави перерви і зупинення процесуальних строків?

№ 2

Суд відмовив Григоренку в прийнятті апеляційної скарги через пропуск встановленого для цього законом місячного строку. Григоренко, який вважав, що останній день, який припав на неробочий — суботу, не повинен бути зарахований, а таким мусить бути понеділок, в який і була виконана ним зазначена процесуальна дія, з цих підстав він звернувся з окремою скаргою до суду.

Чи правильні міркування Григоренка і які існують правила про закінчення процесуальних строків?

№ 3

У зв'язку з перебуванням позивача в тривалому службовому відрядженні суд з власної ініціативи зупинив провадження по справі. З поверненням із відрядження (через 3 роки) провадження по справі було поновлено. В судовому засіданні відповідач просив суд відмовити в позові, посилаючись на пропуск строку давності.

Чи може бути прийнята судом ця обставина як підстава для відмови у позові?

Які правила зміни та обчислення процесуальних строків?

№ 4

Суд задовольнив позов Коваленко про переважне право на вступ до садівницького кооперативу. На рішення суду в апеляційному порядку була подана скарга Кваско з пропуском встановленого строку.

Які вона викликає наслідки?

№ 5

Визначіть за ЦПК обчислені роками, місяцями і днями цивільно-процесуальні строки. Виділіть з них встановлені законом, призначені судом, абсолютно і відносно визначені та не визначені.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

— Цивільний процесуальний кодекс України

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними» від 28 квітня 1978 р. № 3;
- «Про практику розгляду судами справ про встановлення неправильності запису в актах громадського стану» від 7 липня 1995 р. № 12;
- «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня

- 1995 р. (зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою №15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — № 1;
- «Про підготовку цивільних справ до судового розгляду» від 5 березня 1977 р. № 9;
- «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгукі цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1991 р. № 3.

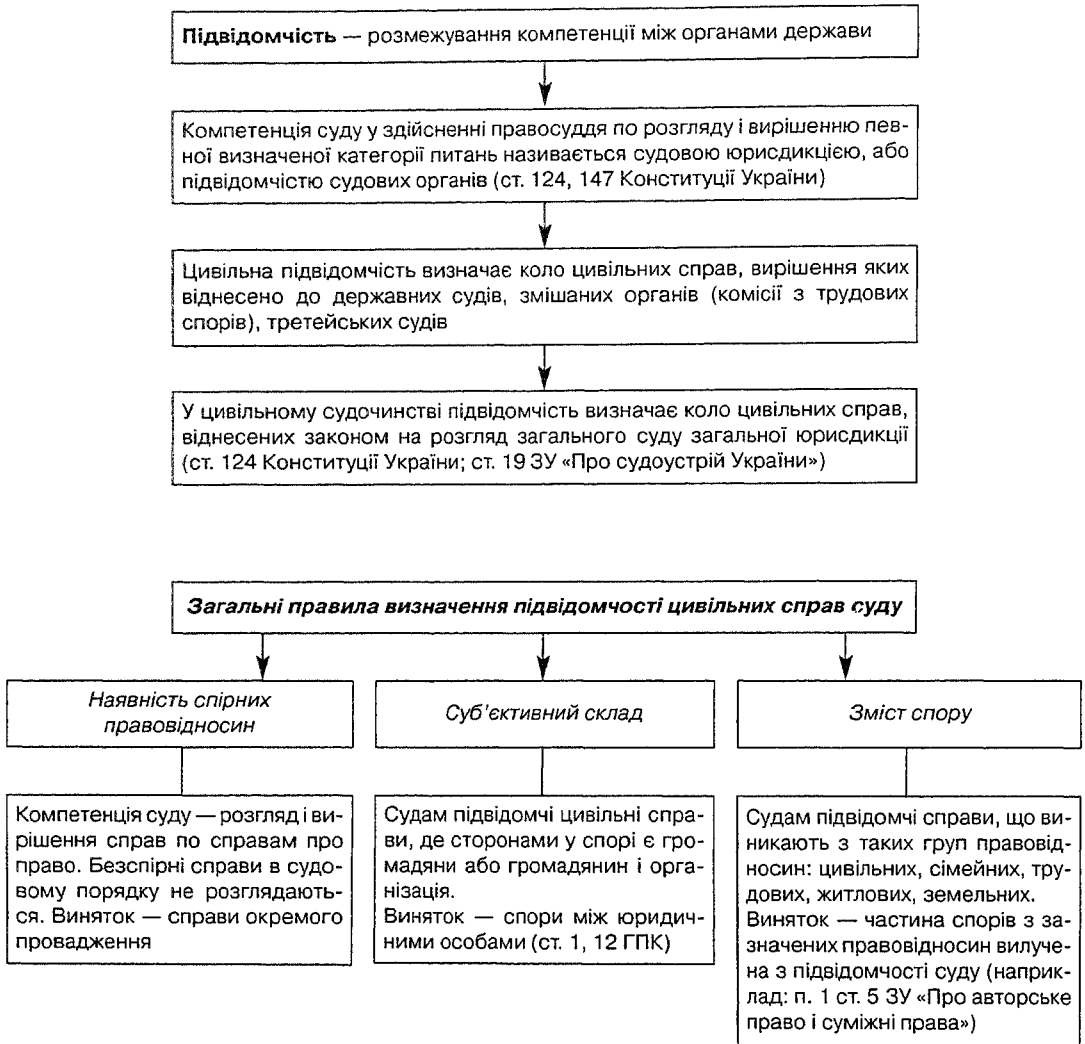
Література

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Трешникова. — М., 2003.

- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Кілічава Т. М.* Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.
- Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Радзієвська Л. К.* Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Тертышников В. И.* Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 10. Підвідомчість цивільних справ

10.1. Поняття і види підвідомчості

Види підвідомчості

Залежно від того, чи відносить закон вирішення спорів до відання виключно одних конкретних юрисдикційних органів або до компетенції кількох органів, розрізняють підвідомчість:

виключну

Розгляд певної категорії цивільних справ становить компетенцію виключно суду

численну

Залежно від способу вибору юрисдикційного органу з кількох, яким підвідомча справа, чи в разі недопущення такого вибору поділяється на такі види:

альтернативну

Розгляд спору віднесено до компетенції кількох органів за вибором особи, яка потребує захисту своїх прав (наприклад, ст. 288 КпАП)

договірну

Визначається взаємною угодою сторін (ст. 1 ЗУ «Про третейські суди» (11.05.2004 р.)

імперативну (умовну)

Справа розглядається кількома юрисдикційними органами у визначеній законом послідовності (наприклад, ст. 221, 224, 228 КЗпП)

змішану

Поєднує ознаки, властиві іншим видам підвідомчості, зокрема альтернативній (наприклад, ч. 1 ст. 19, ч. 2 ЦПК)

Підвідомчість загального суду загальної юриспруденції

Підвідомчість справ, що виникають з цивільних правовідносин

1. По спорах, пов'язаних з правом захисту честі, гідності та ділової репутації (ч. 3 ст. 297, ч. 2 ст. 209, ст. 16, 49, 275, 277, 278, 208 ЦК; ч. 2 ст. 124 КУ)
2. По спорах, пов'язаних з правом власності (ЗУ «Про власність» ст. 215 п. 6, ст. 319, 321, 393, 362, 386, 393 ЦК; ст. 1 ЗУ «Про приватизацію державного житлового фонду» п. 12 ст. 20, п. 1 ст. 21, п. 10 ст. 22 ЗУ «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»).
3. По спорах, пов'язаних з правом власності на жилий будинок (ст. 159–170 ЖК).
4. По спорах, що виникають із зобов'язального права (гл. 54–77 та ін. ЦК)
5. По спорах, що виникають щодо застосування законодавства про захист прав споживачів (ст. 14, 23, 24 ЗУ «Про захист прав споживачів»).
6. По спорах, що виникають з договору оренди (ст. 31–33 ЗУ «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 р.).
7. По спорах, що виникають з приватизації майна (ст. 29–30 ЗУ «Про приватизацію державного майна» від 4.03.1992 р.; ст. 8 ЗУ «Про приватизаційні папери» від 6.03.1992 р.).
8. По спорах, що виникають щодо застосування положень законодавства про зовнішньоекономічну діяльність (ст. 33, 38–39, ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991р.).
9. По спорах між іноземними інвесторами і державою з питань державного регулювання іноземних інвестицій та діяльністю підприємств з іноземними інвестиціями (ст. 50 ЗУ «Про режим іноземного інвестування» від 16.04.1996 р.).
10. Інші спори

Підвідомчість спорів, що виникають з житлових правовідносин

1. Спори про забезпечення громадян жилим приміщенням (ст. 52, 53 ЖК).
2. Спори, які виникають з приводу користування жилим приміщенням (ст. 54, 61, 64, 72, 75, 80, 87, 104, 108, 116, 100 ЖК).
3. Спори між житловобудівельними кооперативами (ЖБК) та їх членами й іншими громадянами (ст. 141–148, 94, 97 ЖК, 150 ЦК)

Підвідомчість справ по спорах, що виникають з правовідносин інтелектуальної власності

1. Спори, що виникають з авторських і суміжних прав (ЗУ «Про авторське право і суміжні права» в редакції від 11 липня 2001 р.).
2. Спори, що виникають з відносин, які врегульовані правом на відкриття, винаходи, корисні моделі промислові зразки, знаки для товарів та послуг (ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 р.; ЗУ «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12.1992 р.; ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1998р.).
3. Інші спори, що виникають з права інтелектуальної власності (ст. 471–508 ЦК)

Підвідомчість спорів, що виникають з шлюбно-сімейних правовідносин

1. Спори про поділ спільного майна подружжя (ст. 69 СК); про стягнення утримання (аліментів) від другого подружжя (ст. 77 СК); про визнання шлюбу недійсним (ст. 40, 108 СК); про визнання шлюбного договору недійсним (ст. 103 СК).
2. Спори про розірвання шлюбу подружжя, яке має дітей (ст. 106 СК); про розірвання шлюбу з особами, які визнані у встановленому порядку безвісно відсутніми, недієздатними, засудженими до позбавлення волі (ст. 107 СК); про батьківство (ст. 128; 136–140 СК); про прізвище та ім'я дітей (ст. 145–148 СК); про виховання та утримання дітей (ст. 159, 257, 161, 163, 164, 168, 170, 181, 185, 193, 204, 265–274 СК); про усиновлення дитини (ст. 223, 239, 238, 249 СК)

Підвідомчість спорів, що виникають з трудових правовідносин

1. Спори у сфері управлінської діяльності (ч. 3 ст. 16 ЗУ «Про звернення громадян», ст. 221, 222, 224, 228 КЗпП).
2. Спори про поновлення на роботі (ст. 232, ч. 3 ст. 221, ст. 229 КЗпП); про укладення трудового договору (ст. 232 КЗпП).
3. Інші спори з трудових правовідносин (ЗУ «Про порядок вирішення трудових спорів (конфліктів)» від 3.03.1998 р.; ст. 44 КУ та ін.)

Підвідомчість спорів, що виникають із земельних правовідносин

1. Спори про: використання земельних ділянок з меліоративними системами; про розподіл несільськогосподарських угідь при ліквідації сільськогосподарських підприємств; право спільної часткової власності на земельну ділянку; встановлення земельного сервітуту і про припинення дії земельного сервітуту; передачу земельної ділянки; продаж земельної ділянки у власність; примусове припинення права власності на земельну ділянку; викупну вартість земельної ділянки; вилучення земельних ділянок для суспільних і інших потреб; місце розташування об'єкта на земельній ділянці; усунення будь-яких порушень прав власника або землекористувача на землю; визнання недійсним чи розірвання договору викупу земельної ділянки; визнання права власності на нерухоме майно, яке самочинно збудоване на земельній ділянці; повернення самовільно зайнятих земельних ділянок; про оцінку земель (ст. 8, 124 КУ; ст. 26, 30, 97, 100, 118, 128, 143, 144, 148, 149, 151, 153, 161 ЗК; ЗУ «Про власність» від 7 лютого 1991 р.; ЗУ «Про оцінку земель» від 11 грудня 2003 р.; ст. 373–378 ЦК).
2. Спори з питань користування надрами (ст. 64–67 Кодексу України про надра).
3. Спори в галузі охорони навколишнього природного середовища (ст. 67, 68 ЗУ «Про охорону навколишнього середовища» зі змінами від 5.05.1993 р.; ст. 44, 45 ЗУ «Про охорону атмосферного повітря» від 19 жовтня 1992 р; ст. 65 ЗУ «Про природно-заповідний фонд» зі змінами від 5.05.1993 р; ст. 58 ЗУ «Про тваринний світ» від 3.03.1993 р.; ст. 100, 101 Лісовий кодекс

Підвідомчість спорів, що виникають із кооперативних та ін. правовідносин

1. Спори, що виникають з членства в колективних сільськогосподарських підприємствах (ст. 23 ЗУ «Про селянське (фермерське) господарство» ст. 3 КЗпП).
2. Цивільно-правові спори між гаражно-будівельними кооперативами

Лекція 8 ПІДВІДОМЧІСТЬ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Поняття і значення підвідомчості цивільних справ

Перш за все, розкриваючи цю тему, необхідно звернути увагу на сутність цього поняття, його зміст і значення підвідомчості цивільних справ суду, відмінність підсудності від повноважень суду і судової компетенції.

Розмежування компетенції між органами держави називається підвідомчістю. Компетенція суду в здійсненні правосуддя, по розгляду і вирішенню визначеної для нього певної категорії питань, називається судовою юрисдикцією або підвідомчістю судових органів. Відповідно до ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають в державі. Вона опосередковується розглядом питань про конституційність законів чи інших правових актів, розглядом цивільних і кримінальних справ, тому існує конституційна юрисдикція, кримінальна і цивільна юрисдикція. Але розгляд і вирішення цивільних справ віднесено до компетенції не тільки судових, але і інших органів держави. В зв'язку з чим цивільною юрисдикцією чи підвідомчістю називається коло цивільних справ, вирішення яких законом віднесено до державних судів, третейського суду.

У цивільному процесі підвідомчість визначає коло цивільних справ, вирішення яких віднесено до компетенції судових органів. Слід звернути увагу, що у новому ЦПК, на відміну від ЦПК 1963 р. (ст.ст. 24–26), норми, які встановлюють підвідомчість цивільних справ суду містяться у розділі 1 гл. 2 нового ЦПК. Законодавець вводить новелу, якою замінює термін «підвідомчість» на «цивільну юрисдикцію» та «компетенцію суду». Виходячи з вищевикладеного зрозумілим є те, що зміст підвідомчості розкривається через цивільну юрисдикцію судів загальної юрисдикції, тобто їх компетенцію щодо вирішення тих чи інших спірних правовідносин. Зазначені новели термінологічного характеру не можна визнати доцільними та необхідними, оскільки є вже стала, відшліфована роками цивільна процесуальна термінологія. Тому таке нововведення законодавця не містить

у собі нагальної потреби теорії та практики цивільного процесу, а може, лише, призвести до невизначеності та плутанини. Останнє можна прояснити, звернувшись до загальноприйнятих у теорії права визначень термінів «підвідомчість», «юрисдикція» та «компетенція».

Так, під підвідомчістю розуміють віднесення спорів про право або інших юридичних справ, які потребують свого державно-владного вирішення, до ведення (компетенції) того чи іншого державного, громадського органу або третейського суду, а також властивість юридичних справ, в силу якої вони підлягають вирішенню визначеним юрисдикційним органом¹.

Зміст поняття юрисдикції у теорії права розкривається через кілька аспектів. По-перше, під юрисдикцією розуміють встановлену законом сукупність правомочностей відповідних державних органів вирішити правові спори та справи про правопорушення, давати оцінку особам або іншим суб'єктам права з точки зору правомірності їх діяльності, застосовувати юридичні санкції до правопорушників. Юрисдикція визначається за різними ознаками: вид і характер справ, які вирішуються (наприклад, майнові спори, земельні спори та ін.); територіальна їх належність (наприклад, розгляд цивільної справи за місцем проживання відповідача); особи, які беруть участь у справі (наприклад, підсудність військовослужбовців військовим судам). По-друге, юрисдикція визначається територією, що знаходиться в підвідомчості певного органу влади; По-третє, юрисдикція визначається через здійснення правосуддя, а також іншої діяльності того чи іншого державного органу з розгляду спорів, справ про правопорушення і застосування санкцій².

Під компетенцією розуміють сукупність юридично встановлених повноважень, прав і обов'язків конкретного органу або посадової особи, а також вона визначає їх місце в системі державних органів³.

Таким чином, можна зробити висновок, що «підвідомчість» є більш загальним поняттям, а «юрисдикція» і «компетенція» — за своїм змістом практично ідентичні поняття.

Якщо звернутися до нормативного закріплення компетенції судів щодо розгляду цивільних справ, яка закріплена у ст. 15 ЦПК, можна зробити висновок, що у зазначеній нормі законодавець визначає саме «підвідомчість», оскільки суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Зазначена трактовка «компетенції» судів щодо розгляду цивільних справ законодавцем має низку недоліків та створює колізію закону.

По-перше, беручи до уваги наведене вище визначення терміна «компетенція», законодавець у ст. 15 ЦПК значно урізав поняття «компетенція судів», обмеживши його лише наведенням переліку спорів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин (слід додати, що коло правовідносин є не виключним і має застереження). Компетенція суду — це комплекс прав та обов'язків суду як державного органу, які він реалізує в процесі захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави.

По-друге, правовідносини, з яких виникають спори, згідно із загальною теорією права належать до правовідносин, які виникають з матеріальних галузей права. Нормативне закріплення законодавцем альтернативи щодо звернення заінтересованих осіб за вирішенням спірних питань до іншого судочинства (ч. 1 ст. 15 ЦПК) є не зовсім зрозумілим. Під судочинством у теорії права розуміють процесуальну форму здійснення правосуддя, діяльність суду. Судочинство є видом державної діяльності, пов'язаної з розглядом і вирішенням цивільних, кримінальних, адміністративних та ін. судових справ⁴. Тому виникає питання, чи це є заборонаю законодавця подавати цивільні позови у кримінальне провадження, чи це є неточність термінологічного характеру щодо визначення компетенції інших державних органів. Якщо ж законодавець мав на увазі саме розмежування компетенції державних органів, які мають право вирішувати

спірні правовідносини, то більш вдало це положення законодавець закріпив у ч. 2, 3 ст. 24 і ст. 25 ЦПК 1963 р.

По-третє, законодавець значно розширив юрисдикцію судів щодо розгляду цивільних справ. Якщо ЦПК 1963 р. у ст. 24 підвідомчість цивільних справ суду визначав через відповідність справ кільком обов'язковим критеріям — 1) вимога, щоб однією із сторін спірних правовідносин була фізична особа; 2) наявність спору про право; 3) зміст спору — справи, що виникають з цивільних, сімейних, трудових та ін. правовідносин — новий ЦПК у розділі I гл. 2 першого критерію не передбачає. Тобто згідно із положеннями нового ЦПК суд загальної юрисдикції в порядку цивільного судочинства може розглядати спори, в яких сторонами є фізичні особи, фізичні і юридичні особи, а також між юридичними особами. Закономірно постає питання, яким чином це положення буде співвідноситись та реалізовуватись на практиці, наприклад, з нормами Господарського кодексу. Відповіді на це питання не дає й ст. 3 ЦПК, яка у декларативному вигляді закріплює право на звернення до суду за захистом, та яка не містить визначення суб'єктів, яким це право належить. Проте, виходячи із змісту ст.ст. 1, 12 ГК, можна зробити висновок, що справи між юридичними особами розглядаються не судами загальної юрисдикції в порядку цивільного судочинства, а господарськими судами. Зазначена колізія закону має бути негайно усунута законодавцем, оскільки практичне застосування норм нового ЦПК може призвести до анархії в судовій системі держави.

Проте слід зазначити, що наявність спору про право та зміст спору законодавець у ст. 15 ЦПК не забув та не забув закріпити деякі виключення з загальних правил.

Так, наявність спору про право передбачає, відповідно до загальних цивільних процесуальних положень, розгляд спорів у позовному провадженні. В той же час справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, за певних умов, можуть розглядатися не лише у позовному провадженні, а й у наказному та окремому провадженні.

Звертає увагу своєю неоднозначністю ст. 16 ЦПК, якою закріплюється заборона об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різного виду судочинства. Якщо припустити, що цією нормою законодавець забороняє розглядати пов'язані між собою вимоги, з яких одні підвідомчі суду, а інші, наприклад, господарському суду, то можна зробити висновок, що законодавець обмежив компетенцію суду, порівняно з положеннями ЦПК 1963 р., яким у ст. 26 дозволялось об'єднання кількох зв'язаних між собою вимог, і перевага у їх розгляді та вирішенні надавалася суду. Відсутність такого положення у новому ЦПК може призвести до дублювання процесуальних дій при розгляді справ, наприклад, судом загальної юрисдикції та господарським судом, що позначиться на економії часу та ресурсу.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ:

- ¹ Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2000. — С. 434.
- ² Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2000. — С. 696.
- ³ Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2000. — С. 264.
- ⁴ Юридична енциклопедія. — Т. 5. — К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2003. — С. 718.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Поняття і значення підвідомчості.
2. Види підвідомчості: виключна, альтернативна, договірна, імперативна (умовна).
3. Загальні правила підвідомчості цивільних справ суду.

II. Завдання

№ 1

За рішенням адміністрації її працівнику В. була надана двокімнатна квартира в незавершеному спорудженні будинку з умовою закінчення її будівництва за власні кошти, що ним і було зроблено. Після звільнення з роботи в адміністрації був проведений перерозподіл квартир, і квартира В. була надана М., який звернувся до суду з позовом про визнання ордеру, виданого В., недійсним і виселення його з квартири.

Чи підвідомча ця справа суду? Які справи з жит-

лових правовідносин підвідомчі суду?

№ 2

Катер Дніпровського пароплавства в затоці Дніпра перевернув шлюпки риболовецького кооперативу і громадянина К., внаслідок чого була знищена виловлена риба і риболовецькі знаряддя. Кооператив і громадянин К. вирішили пред'явити позови про стягнення нанесених збитків.

Хто вправі їх розглянути?

№ 3

Коопбуд за угодою з районним відділенням Агропромислового банку зобов'язався спорудити адміністративний будинок певної площі, але в зв'язку із застосуванням прогресивної технології виникла економія матеріалів, в результаті чого за погодженням з банком будинок був споруджений більшої площі (на 36 кв. м). Коопбуд подав банку для оплати додатковий рахунок, але банк відмовився його сплатити.

Хто вправі розглянути цю вимогу та куди її належи заявити?

№ 4

Зуєва пред'явила в суд позов про розірвання шлюбу у зв'язку з тим, що Зуєв, давши згоду на розірвання шлюбу, тепер відмовляється від подання відповідної заяви до органів РГСу. Дітей у них немає, а в питанні поділу майна досягнута згода. Суд позов задовольнив. У апеляційній скарзі Зуєв просив провадження по справі закрити за невідомістю, посилаючись на те, що розірвання шлюбу в таких випадках мусить бути проведено в органах РАГСу.

Чи правильно визначена підвідомчість цієї справи? Які шлюбно-сімейні відносини підвідомчі суду?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Конституція України (розділи II, VIII);
- Цивільний процесуальний кодекс України

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про практику розгляду судами справ про встановлення неправильності запису в актах громадського стану» від 7 липня 1995 р. №12;
- «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995 р. (зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою № 15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — №1;
- «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 25 грудня 1996 № 13 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — №1;

- «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (зі змінами від 25 травня 1998 р. постановою і № 15) від 20 травня 1997 № 8 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — № 3;
- «Про практику розгляду судами справ за скаргами на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади органів місцевого самоврядування, юридичних, посадових осіб у сфері управлінської діяльності, які порушують права і свободи громадян» від 3 грудня 1997 № 13 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — № 4;
- Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 1998 р. № 16 «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України» // Вісник Верховного Суду України. — 1998. — № 4.

Література

- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушникова. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Жуйков В. М. Судебная защита прав граждан и юридических лиц. — М., 1997.
- Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.
- Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Осипов Ю. К. Подведомственность юридических дел. — Свердловск, 1973.
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і преспективи: Науково-практичний посібник. — К., 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Шевчук П. І. Вирішення судами колективних трудових спорів/конфліктів // Вісник Верховного Суду України. — 1999. — № 9.
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 11. Підсудність цивільних справ

11.1. Поняття підсудності

Підсудність виходячи зі структури ЦПК (розділ 3 гл. 1) — це інститут цивільного процесуального права, тобто система норм права, які регулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку з визначенням конкретного суду при поданні позову або заяви

Підсудність — властивість конкретної справи, в силу якої вона підлягає розгляду у певному суді як у суді першої інстанції

Підсудність — розмежування компетенції між окремими ланками судової системи, між судами однієї ланки щодо розгляду і вирішення підвідомчих їм цивільних справ

Компетенція різних судів системи визначається так:

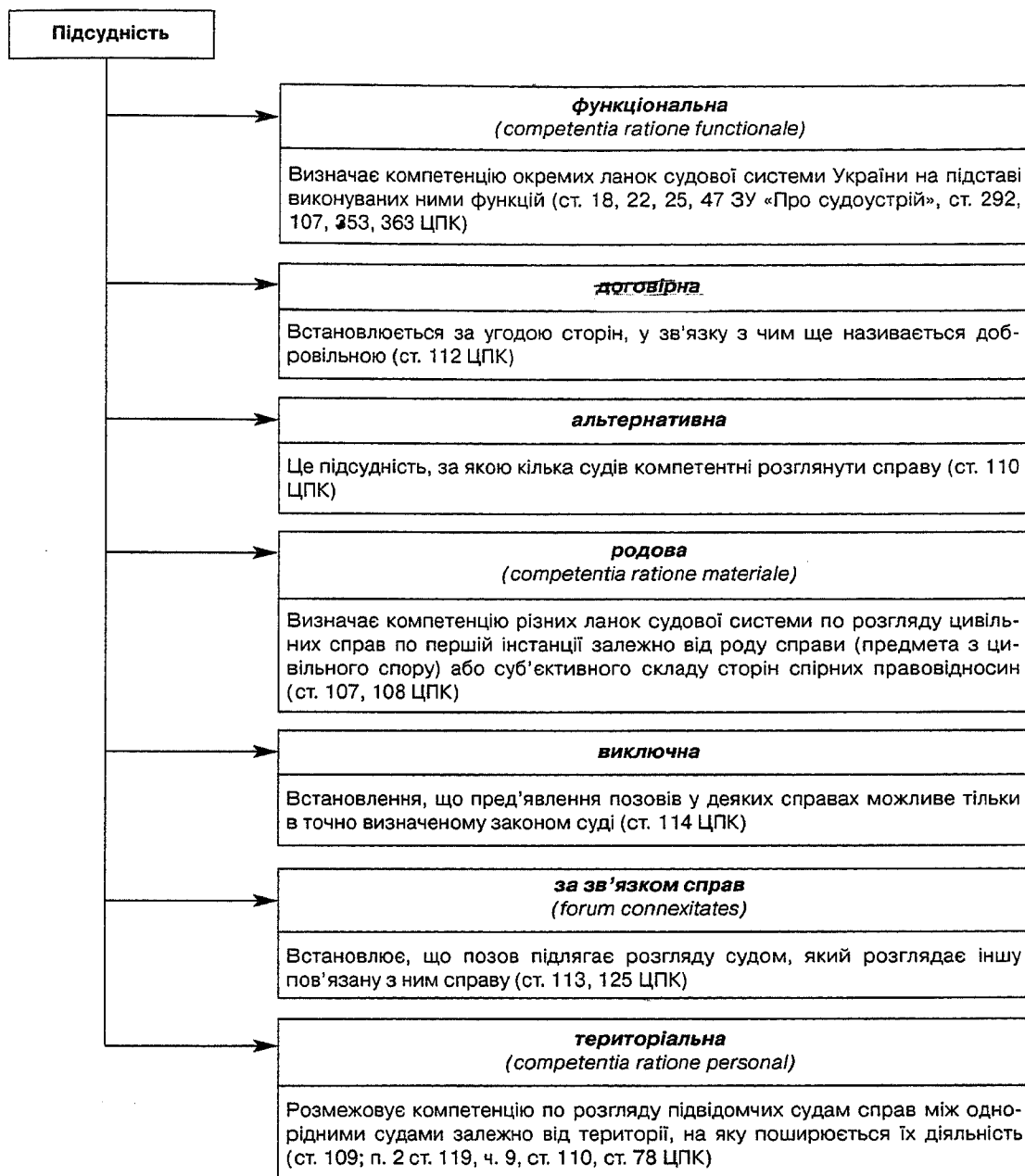
Залежно від виконуваних ними функцій

Залежно від роду (предмета) справи

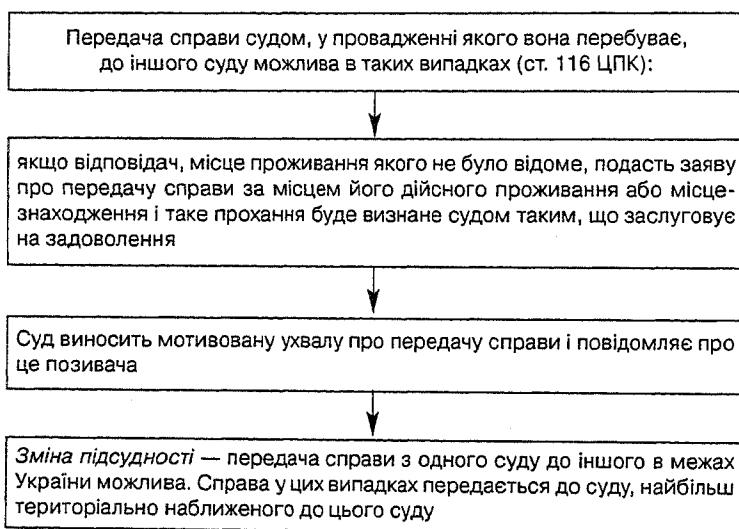
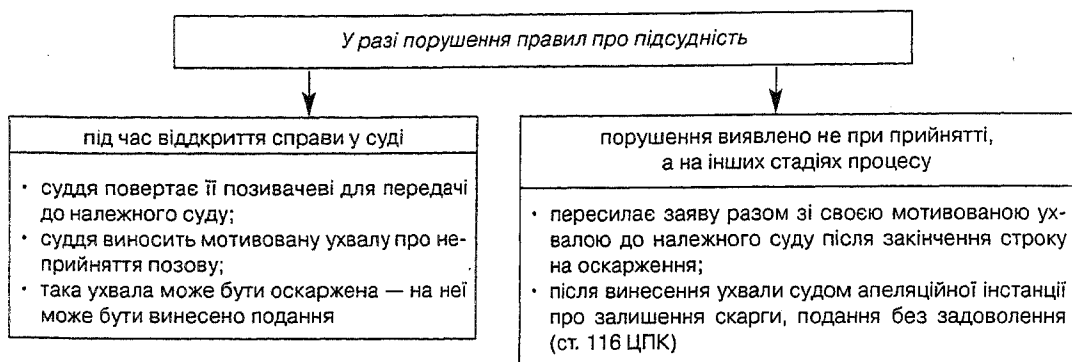
Залежно від суб'єктів спору, що підлягає розгляду

Залежно від місця (території), на яку поширюється діяльність певного суду

11.2. Види підсудності

11.3. Правила зміни підсудності

Лекція 9 ПІДСУДНІСТЬ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Поняття та значення підсудності

Згідно з ст. 124 Конституції України, законодавством про судоустрій і судочинство правосуддя в Україні здійснюється виключно судами України. Згідно із ст. 3 Закону України «Про судоустрій України» від 07.02.2002 р. № 3018-III судова система України складається із судів загальної юрисдикції і Конституційного Суду України. А ст. 18 цього Закону встановлює наступну систему судів загальної юрисдикції: місцеві суди (районні, міські, кількох районів, військові суди гарнізонів, спеціалізовані суди), апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди і Верховний Суд України.

На відміну від підвідомчості, яка розмежує компетенцію між державними органами і громадськими організаціями щодо вирішення спорів, підсудність розмежує компетенцію в тій самій сфері, але між різними судами. У зв'язку із цим при поданні позовної заяви заінтересовані особи, вказані у ст. 3 ЦПК, повинні встановити, у який суд вони мають право звернутися з позовом або заявою. Це питання є другим після визначення підвідомчості справи при поданні позовної заяви.

Підсудність можна розуміти у двох значеннях. В об'єктивному розумінні, підсудність — це інститут цивільного процесуального права, тобто це система норм права, які регулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку з визначенням конкретного суду у разі подання позову або заяви (розділ III гл. 1 ЦПК). В суб'єктивному розумінні, підсудність — це властивості конкретної справи, в силу чого вона підлягає розгляду у певному суді як суді першої інстанції.

Види підсудності

Підсудність розподіляє підвідомчі судам спори між різними судовими ланками (родова) і судами однієї ланки (територіальна).

Територіальна підсудність поділяється на кілька видів: загальна або за місцем знаходження відповідача (ст. 109 нового ЦПК), альтернативна або за вибором позивача (ст. 110 ЦПК), договірна (ст. 112 ЦПК), виключна

(ст.ст. 111, 114 ЦПК) і пов'язаних між собою справ (ст. 113 ЦПК).

За загальною підсудністю позови пред'являються в суді за місцем проживання відповідача.

Позов до юридичних осіб пред'являється за їх місцем знаходження.

У даному випадку слід звернути увагу на те, що згідно з ст. 109 ЦПК відкритим є питання, до якого (територіально) суду слід пред'являти позов або заяву, якщо структурні органи юридичної особи територіально розрізнені. ЦПК 1963 р. у ст. 125 закріплював, що позови до юридичних осіб подаються за місцем знаходження їх органу управління. Вбачається доцільним наведене положення ЦПК 1963 р. перенести до нового ЦПК, оскільки її відсутність може негативно позначитись на ефективності відправлення судочинства.

Необхідно звернути увагу на те, що за правилами загальної підсудності можуть бути пред'явлені всі позови окрім тільки тих, для яких встановлена виключна підсудність. Пред'явлення позову за місцем проживання відповідача створює сприятливі умови для захисту відповідача, оскільки самим пред'явленням позову він у більш складному становищі, ніж позивач. Крім того, первісні витрати по справі (відправлення судового збору, суми, що підлягають виплаті свідкам, експертам тощо) несе позивач, тому загальна підсудність дисциплінує позивача від пред'явлення безпідставних позовів, оскільки відмова від заявленої вимоги приведе до невиправданих затрат позивача — він понесе збитки. Місцем проживання відповідача є житловий будинок, квартири, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово (ст. 29 ЦК).

Підсудність справи визначається при пред'явленні позову. Справа мусить бути розглянута тим судом, якому справа була підсудна під час пред'явлення позову, незважаючи на те, що при провадженні справи підсудність могла змінитися. Зазначене теоретичне положення доцільно було б закріпити у ЦПК.

Альтернативною називається підсудність, за правилами якої декілька судів мають право розглянути справу.

Позов може бути пред'явлений у один із судів, визначених законом. Оскільки право вибору суду належить позивачеві, інколи цю підсудність в теорії цивільного процесуального права називають підсудністю справ за вибором позивача (ст. 110 ЦПК). Альтернативна підсудність не виключає дію положень загальної підсудності. Вона надає можливість позивачу використати одну з них.

Альтернативна підсудність встановлена для невеликої категорії справ, судові рішення з яких мають особливе значення для фізичних осіб, оскільки ними вирішуються питання праці, заробітної плати та інших видів матеріального забезпечення (з трудових правовідносин, стягнення аліментів, авторського і винахідницького права, відшкодування збитків та ін.).

Виключною називається підсудність, правила якої складають виключення з загальних положень територіальної підсудності. Вона встановлена законом для незначної частини справ, до яких не може бути застосовано інший вид територіальної підсудності. Слід звернути увагу, що у новому ЦПК дещо змінився підхід до визначення виключної підсудності. Так, позови, що виникають з приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини. Позови про виключення майна з опису пред'являються за місцезнаходженням цього майна або основної його частини. Позови кредиторів спадкодавця, що подаються до прийняття спадщини спадкоємцями, пред'являються за місцезнаходженням спадкового майна або основної його частини. Позови до перевізників, що виникають з договорів перевезення вантажів, пасажирів, багажу, пошти, пред'являються за місцезнаходженням перевізника (ст. 114 ЦПК). Підсудність справи про спір між громадянами України, якщо обидві сторони проживають за її межами, за клопотанням позивача визначається ухвалою судді Верховного Суду України. У такому самому порядку визначається підсудність справи про розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, які проживають за межами України (ст. 111 ЦПК).

Договірною називається підсудність, яка встановлюється за угодою сторін. У зв'язку

з чим її інколи в теорії цивільного процесу називають добровільною. Слід зазначити, що деяких змін від законодавчого впливу зазнала на собі й договірна підсудність. Так, згідно з ЦПК 1963 р. у ст. 129 сторонам надавалось право встановлювати тільки договірну територіальну підсудність, але ні в якому разі родову. Вони не мали права звернутися прямо в суд другої інстанції, а також змінити існуючі правила виключної підсудності. А відповідно до ст. 112 нового ЦПК сторони мають право письмово визначити територіальну підсудність справи, крім справ, для яких встановлена виключна підсудність. Тобто можна зробити висновок, що сторонам надано права змінювати родову підсудність.

Для угоди сторін про підсудність законом не встановлено обов'язкової форми. Угода сторін про підсудність є договором, тому вона повинна відповідати всім умовам, які пред'являються до договору. Угода сторін про підсудність може бути викладена окремим договором, або включена до змісту цивільно-правового договору, наприклад, купівлі-продажу, позики, тощо.

Підсудність кількох вимог, пов'язаних між собою у теорії цивільного процесу, має назву підсудність по зв'язку справ. При такій підсудності справа підлягає розгляду в тому суді, в якому розглядається інша, пов'язана з нею справа. Стаття 113 ЦПК зазначає, що зустрічний позов незалежно від його підсудності пред'являється в суді за місцем розгляду первісного позову. Позови третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, підлягають розгляду в тому суді, в якому розглядається справа між сторонами. Слід зазначити, що в ЦПК відсутнє положення щодо зв'язку цивільної справи з кримінальною справою, тобто коли вимоги цивільно-правового характеру впливають з кримінальною справою. Це питання врегульовувалось у ч. 3 ст. 131 ЦПК 1963 р., за якою цивільний позов, що впливає з кримінальної справи, якщо він не був заявлений або не був вирішений при провадженні кримінальної справи, пред'являється в порядку цивільного судочинства за правилами підсудності, встановленими ЦПК (тобто правила загальної територіальної підсудності). Зазначене положення ЦПК 1963 р. доцільно було б відобразити й у новому ЦПК.

Порушена в суді справа з дотриманням правил про підсудність повинна бути прийнята

ним до свого провадження і розглянута по суті. Але інколи, в силу причин суб'єктивного і об'єктивного характеру настає необхідність передачі справи до іншого суду.

Слід звернути увагу, що зазнали змін й наслідки порушення правил підсудності. Положення ЦПК має урізаний характер і передбачає єдиний випадок: якщо суддя, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі, встановить, що справа не підсудна цьому суду, заява повертається позивачеві для подання до належного суду, про що постановляється ухвала. Ухвала суду разом із заявою та всіма додатками до неї надсилаються позивачеві (ст. 115). Натомість положення ст. 132 ЦПК 1963 р. є більш досконалими. Так, якщо суддя визнає, що справа даному судові не підсудна, він повертає позивачеві для подачі до належного суду його позовну заяву з усіма додатками до неї разом з мотивованою ухвалою про причини неприйняття позовної заяви. На ухвалу про неприйняття позовної заяви з мотивів непідсудності може бути подано скаргу, внесено окреме подання. Якщо позовну заяву надіслано до суду поштою або якщо її непідсудність даному судові виявлена не при прийнятті її, суддя повинен негайно повідомити про це позивача та переслати заяву разом з своєю мотивованою ухвалою до належного суду після закінчення строку на подання скарги, внесення подання на цю ухвалу, а в разі подання скарги, подання — після постановлення ухвали про залишення скарги, подання без задоволення. Забороняється передавати до іншого суду справи, розпочаті розглядом по суті, за винятком випадків, передбачених ст. 133 ЦПК. Викладені положення доцільно було б зберегти й у новому ЦПК.

Змін зазнали й правила передачі справи з одного суду до іншого в межах України. За новим ЦПК, на відміну від ЦПК 1963 р., передавати справи може будь-який суд, в той час коли право змінити підсудність належало Голові Верховного Суду України, його заступникам, а також голові Верховного Суду Республіки Крим, обласного, Київського і Севастопольського міських судів, військового суду регіону, Військово-Морських Сил на клопотання сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, за заявою прокурора або з власної ініціативи витребувати будь-яку цивільну справу, що є у провадженні того чи

іншого суду, і передати її на розгляд до іншого суду України (ч. 1 ст. 133 ЦПК 1963 р.). Новий ЦПК у ст. 116 розширив коло підстав передачі справ з одного суду до іншого. Так суд передає справу на розгляд іншому суду, якщо: 1) задоволено клопотання відповідача, місце проживання якого раніше не було відоме, про передачу справи за місцем його проживання або місцезнаходженням (з додержанням правил територіальної підсудності); 2) після відкриття провадження у справі і до початку судового розгляду виявилось, що заяву було прийнято з порушенням правил підсудності (з додержанням правил територіальної підсудності); 3) після задоволення відводів (самовідводів) неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи; 4) ліквідовано суд, який розглядав справу. Останні дві підстави є новелами законодавця, які породжені сучасним станом політики держави щодо судових органів.

Слід звернути увагу, що недопустимість спорів про підсудність дістало своє закріплення й у новому ЦПК. Відповідно до положень ст. 117 ЦПК, справа, передана з одного суду до іншого, повинна бути прийнята до провадження судом, якому вона надіслана.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. *Поняття і значення підсудності.*
2. *Види підсудності: функціональна, родова і територіальна.*
3. *Види територіальної підсудності: загальна (за місцем знаходження відповідача), альтернативна (за вибором позивача), договірна, виключна, за зв'язком справ.*
4. *Порядок передачі справи в інший суд.*
5. *Процесуальні наслідки недотримання правил про підвідомчість та підсудність справи.*
6. *Недопустимість суперечки між судами про підсудність.*

II. Завдання

№ 1

За договором між фермером К. і Харківською парфумерною фабрикою місцем виконання поставки ефірних рослин була передбачена залізнична станція Люботин. З прибуттям вантажу була виявлена значна нестача. Оскільки фермер відмовився допоставити нестачу, фабрика вирішила пред'явити до нього позов.

Визначіть підвідомчість цього позову і підсудність.

№ 2

Фермерське господарство «Слобідка» за договором зобов'язане було передати у зазначений строк на пристані Стайки «Плодоовочторгу» 10 т полуниць.

Представник торгу в зазначений день на пристань не прибув, внаслідок чого ягоди зіпсувалися, і фермерське господарство понесло збитки.

Хто вправі розглянути позов?

№ 3

Торговельне судно Одеського пароплавства було приписане до Херсонського порту. З вини кермового під час рейсу з Херсона до Ізмаїла пароплав зіткнувся з баржею «Крим», яка належала громадянину Б., і пошкодив її. Громадянин Б. заявив позов про відшкодування збитків.

Хто вправі його розглянути? Куди необхідно було б подати позов, коли б торговельне судно завдало збитків юридичній особі?

№ 4

Кропивницькому на час роботи на заводі була надана кімната в гуртожитку. Після переходу на іншу роботу він відмовився з сім'єю звільнити кімнату. Завод вирішив заявити позов до суду про його виселення.

Який суд вправі його розглянути?

№ 5

Власниця будинку Добриня продала 1/2 будинку Варенику, 1/4 — Пелиху, 1/8 — Шаповалову. Між власниками будинку виник спір відносно порядку користування земельною ділянкою.

Визначіть підвідомчість і підсудність цієї справи.

№ 6

Власюк подав до суду, за місцем свого проживання, позов до Лукаєвої про визнання недійсним усиновлення відповідачкою його сина Петра. Районний суд відмовив у прийнятті позову, посилаючись на те, що справи про скасування усиновлення йому непідвідомчі.

За пропозицією голови обласного суду, куди звернувся з окремою скаргою Власюк, районний суд прийняв справу до свого провадження і надіслав матеріали до м. Харкова, за місцем проживання відповідачки, та повістку Власюк про те, що справа буде розглядатися за місцем проживання позивача, куди вона викликається.

Чи правильно була визначена підвідомчість і підсудність цієї справи?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Конституція України (розділи II, VIII);
- Цивільний процесуальний кодекс України.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про практику розгляду судами справ про встановлення неправильності запису в актах громадського стану» від 7 липня 1995 р. № 12;
- «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995 р. (зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою № 15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — № 1;
- «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» від 25 грудня 1996 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — № 1;
- «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (зі змінами від 25 травня 1998 р. постановою і № 15) від 20 травня 1997 р. № 8 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. № 3;
- «Про практику розгляду судами справ за скаргами на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади органів місцевого самоврядування, юридичних, посадових осіб у сфері управлінської діяльності, які порушують права і свободи громадян» від 3 грудня 1997 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — № 4;
- «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України» від 12 червня 1998 р. № 16 // Вісник Верховного Суду України. — 1998. — № 4.

Література

- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушников. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Жуйков В. М. Судебная защита прав граждан и юридических лиц. — М., 1997.
- Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.
- Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Осипов Ю. К. Подведомственность юридических дел. — Свердловск, 1973;
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К., 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Шевчук П. І. Вирішення судами колективних трудових спорів/конфліктів // Вісник Верховного Суду України. — 1999. — № 9.
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 12. Витрати по провадженню цивільної справи

12.1. Поняття та види судових витрат, їх значення

Витрати по провадженню справи в цивільному судочинстві (розділ 1 гл. 8 ЦПК) — це витрати, які несуть сторони, треті особи із самостійними вимогами у справах позовного провадження, заявники і зацікавлені особи у справах наказного і окремого провадження, за вчинення в їх інтересах цивільних процесуальних дій, пов'язаних з розглядом справи у порядку цивільного судочинства. Витрати по провадженню справи в цивільному судочинстві складаються (ст. 79 ЦПК):

з судового збору

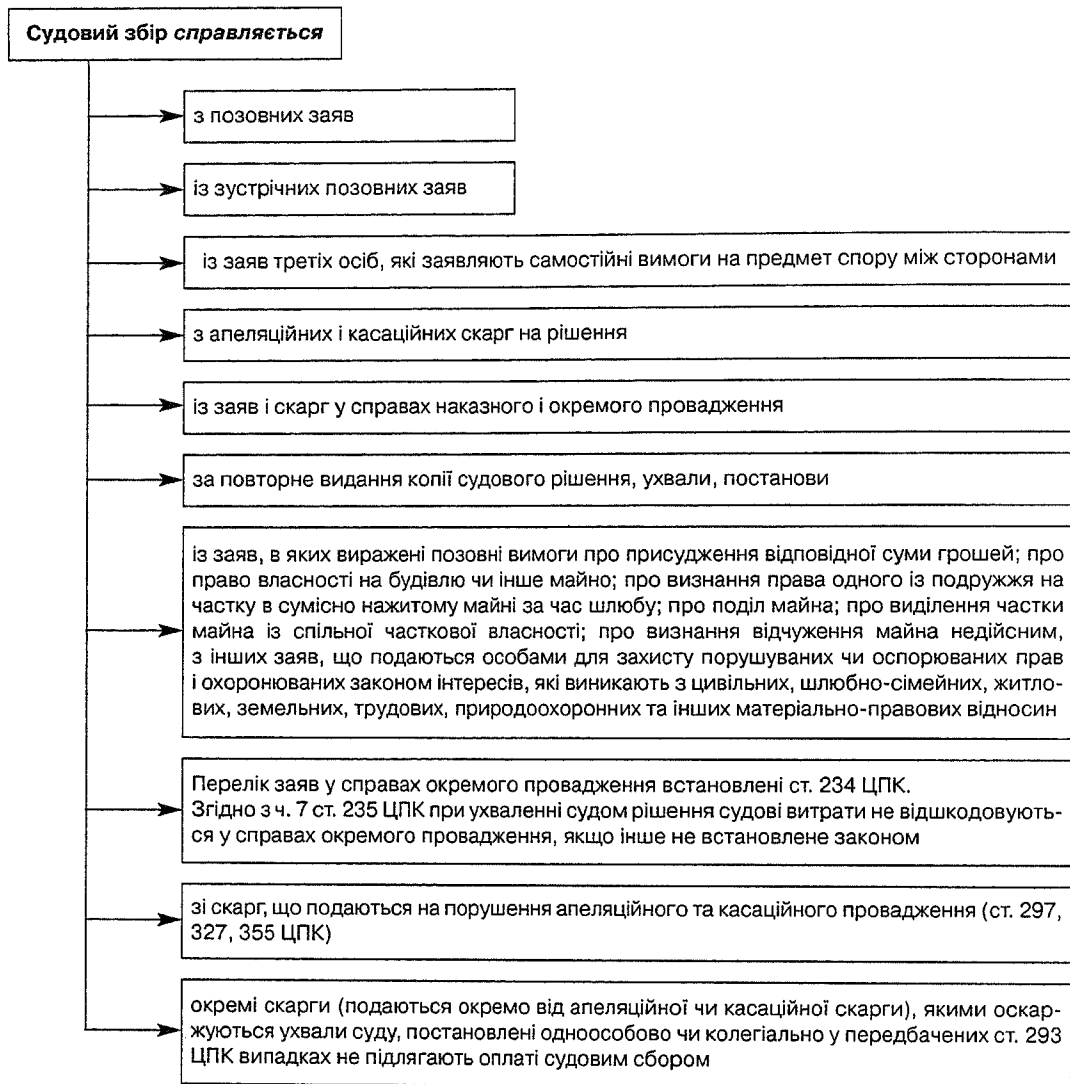
Це грошовий збір, що справляється в судових органах із заяв і скарг, які подаються фізичними і юридичними особами до суду, та за видання їм копії документів (судових рішень, ухвал). Цей збір зараховується до бюджету місцевого самоврядування

з витрат, пов'язаних з розглядом справи у суді

Складаються з витрат на інформаційно-технічне забезпечення; витрат сторін та їх представників, пов'язаних з явкою до суду; витрат, пов'язаних із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, проведенням судових експертиз; витрат, пов'язаних з проведенням огляду доказів за місцем їх знаходження та вчиненням інших дій.

Витрати, що покладені на сторін та інших зацікавлених осіб, покликані гарантувати добровільне виконання ними своїх обов'язків із спірних матеріальних правовідносин, запобігти тяганині, пред'явленню безпідставних позовів, виникненню недобросовісних спорів проти законних і обґрунтованих вимог сторони, сприяти економії цивільних процесуальних засобів

12.2. Судовий збір

Сплачене мито підлягає поверненню частково або повністю у випадках і в порядку, передбачених ст. 83 ЦПК, ст. 8 Декрету «Про державне мито»

Державні органи, які приймають рішення:

- суддя чи суд своєю ухвалою;
- фінансовий орган району чи міста, до бюджету якого надійшло мито, на заяву платника мита, подану ним протягом року з дня зарахування мита до бюджету.

Державне мито, сплачене в іноземній валюті, і висновок з цього питання органу, в якому було сплачено мито, разом із заявою платника подаються в Експертно-імпортний банк України, який вирішує питання повернення мита платнику в іноземній валюті

Зменшення розміру позовних вимог або внесення мита в більшому розмірі, ніж передбачено чинним законодавством

Відмови у відкритті провадження у справі

Повернення позивачу позовної заяви, заявнику — заяви чи скарги, а особі, яка оскаржила рішення суду, — касаційної скарги, в разі невиконання ними вимог судді про виправлення недоліків, виявлених у зазначених процесуальних документах

Закриття провадження у справі на тих підставах, що остання не підлягає розгляду в судах, або якщо заінтересованою особою, яка звернулася до суду, не дотримано встановленого для цієї категорії справ порядку попереднього позасудового вирішення спору або коли позов пред'явлений недієздатною особою

Залишення заяви без розгляду на тих підставах, що заінтересованою особою, яка звернулася до суду, не дотримано встановленого для цієї категорії справ порядку попереднього позасудового вирішення справи і можливість застосування цього порядку

Якщо державне мито вже було стягнуто в прибуток бюджету

Інші випадки, передбачені законодавством України

12.3. Витрати, пов'язані з розглядом справи в суді

До витрат, пов'язаних з розглядом цивільної справи в суді належать (ст. 79 ЦПК)

1. Витрати на інформаційно-технічне забезпечення (ст. 81 ЦПК)

Звільнення від витрат встановлюється по категоріям справ про:

- обмеження дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;
- надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;
- надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;
- відшкодування шкоди, завданої особі незаконними рішеннями (діями) або бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду

Звільнені від оплати при зверненні до суду покладаються на сторони після розгляду справи судом у справах про:

- поновлення на роботі;
- стягнення заробітної плати, компенсації працівникам вихідної допомоги, відшкодування за затримку їх виплати;
- відшкодування шкоди завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи;
- стягнення аліментів;
- визнання батьківства або материнства

Сплачена сума коштів повертається у випадках:

ПОВНІСТЮ

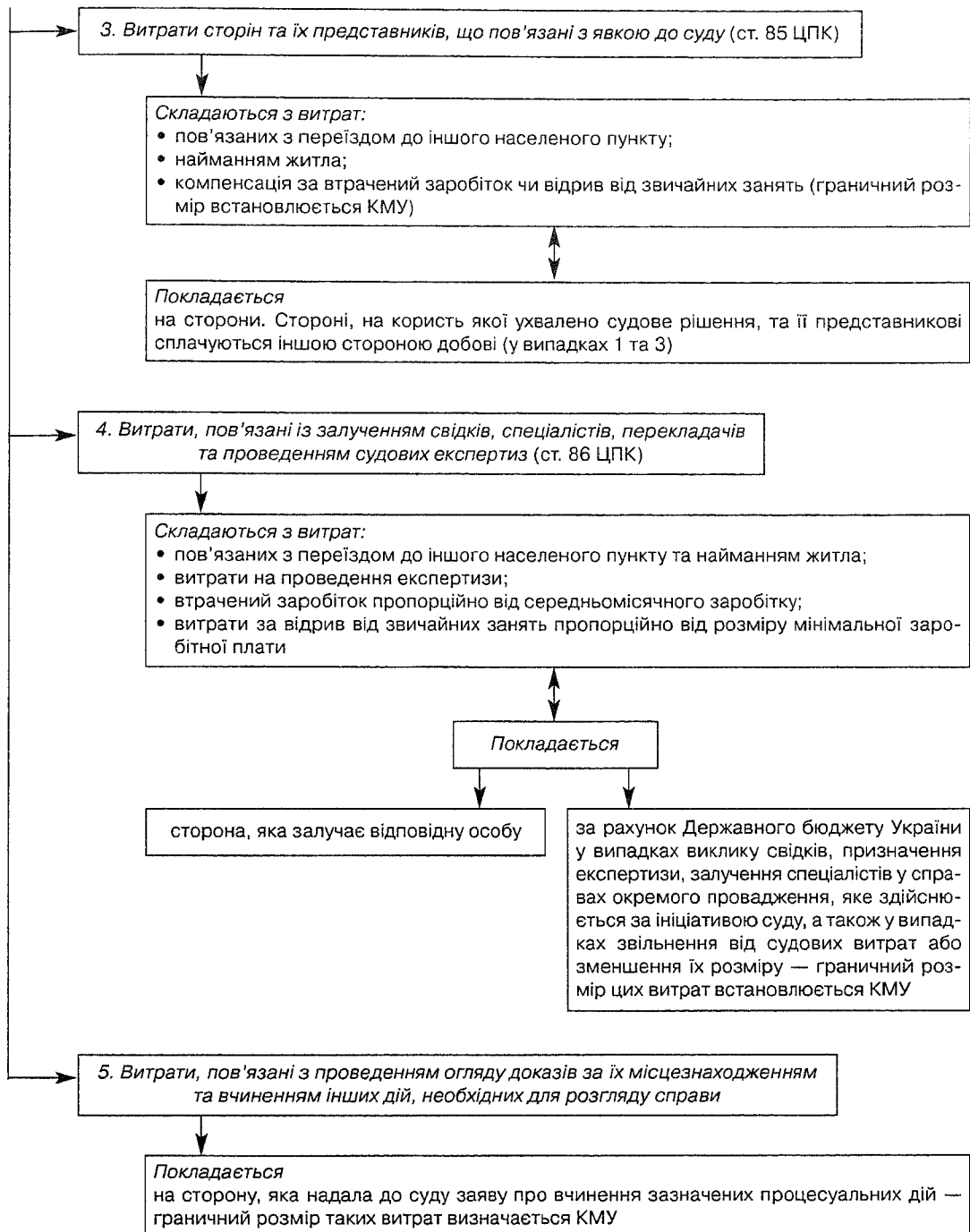
- повернення заяви або скарги;
- відмова у відкритті провадження у справі;
- закриття провадження у справі, яка не підлягає в порядку цивільного судочинства;
- залишення заяви без розгляду з підстав: подання заяви особою, яка не має цивільної процесуальної дієздатності; подання заяви від імені заінтересованої особи особою, яка не має повноваження на ведення справи в суді, провадження у справі було відкрито за заявою, яка не відповідає вимогам ст.ст. 119, 120 ЦПК, та яку не було оплачено витратами на інформаційно-технічне забезпечення справи і позивач не усунув цей недолік у встановлений судом строк (ч. 2. ст. 83, п.п. 1, 2, 8 ч. 1 ст. 207 ЦПК).

ЧАСТКОВО

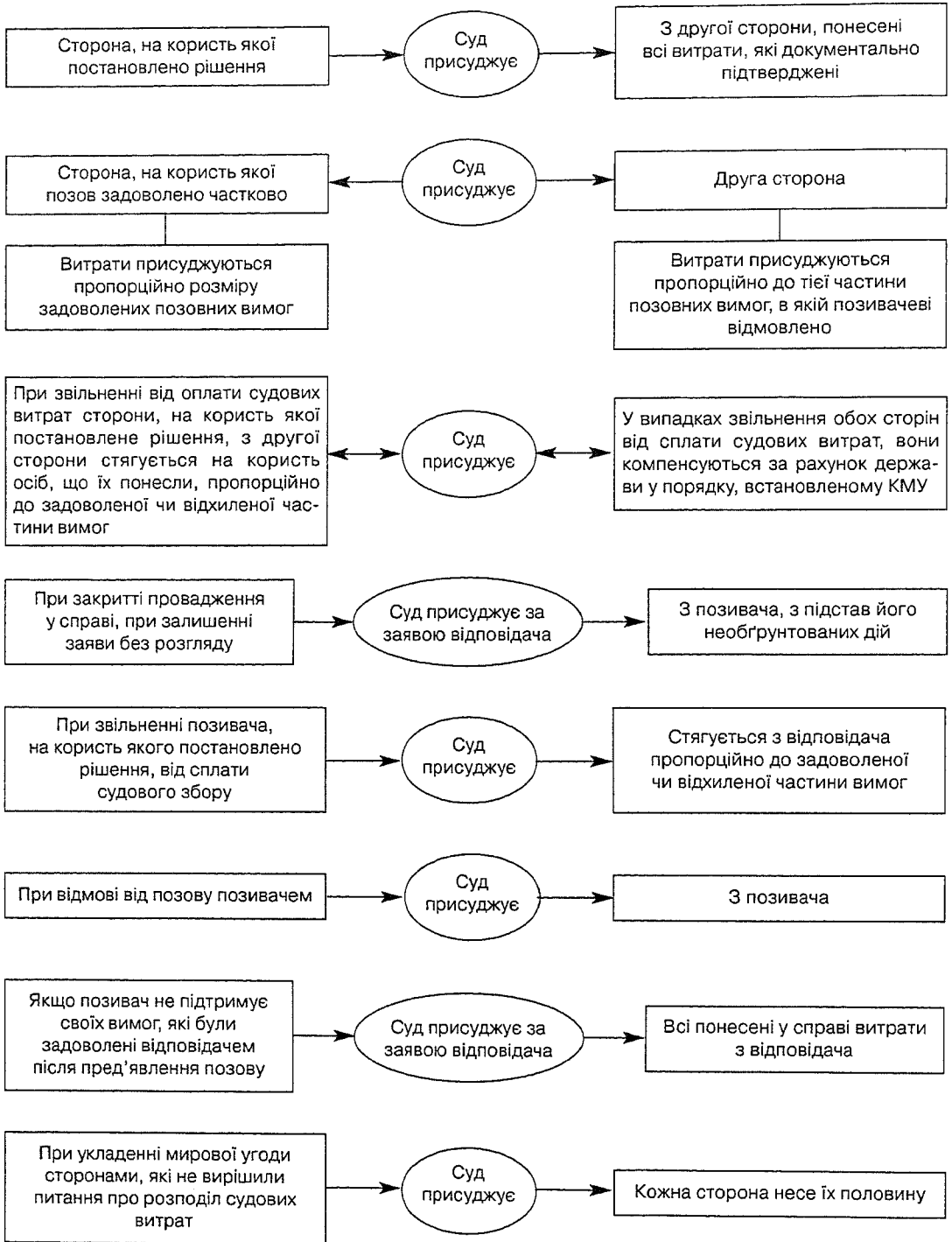
- внесення коштів у більшому розмірі, чим встановлено в законі

2. Витрати на правову допомогу

- надається адвокатами або іншими фахівцями в галузі права, оплачуються сторонами за винятком, коли сторони звільнені від витрат у випадках, встановлених законом (ч. 4 ст. 81 ЦПК);
- граничний розмір компенсації встановлюється законом

12.4. Розподіл судових витрат між сторонами*

* Статті 88, 89 ЦПК України.

Лекція 10

ВИТРАТИ ПО ПРОВАДЖЕННЮ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ

Поняття та види судових витрат

Судові витрати — це витрати, що несуть сторони, заявники та заінтересовані особи за вчинення в їх інтересах цивільних процесуальних дій, пов'язаних із розглядом справи у порядку цивільного судочинства

Судові витрати складаються з судового збору (ст. 79 ЦПК) та з витратами, пов'язаними з провадженням справи в цивільному судочинстві (розділ I гл. 8 ЦПК).

Судовий збір належить до обов'язкових платежів, що надходять до бюджету при зверненні до суду. Розмір судового збору, порядок його сплати встановлюється законом (п. 5 Перехідних та прикінцевих положень ЦПК України), проте на сьогоднішній день такого закону не існує. Сьогодні порядок сплати і розмір державного мита встановлений Декретом Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 р. № 7-93. Порядок обчислення та справляння державного мита встановлюється Інструкцією «Про порядок обчислення та справляння державного мита», затвердженою наказом Головної державної податкової інспекції України № 15 від 22.04.1993 р.

Витрати, пов'язані з провадженням справи в цивільному судочинстві, — це витрати, які несуть сторони, треті особи з самостійними вимогами у справах позовного провадження, заявники і заінтересовані особи у справах наказного і окремого провадження, за вчинення в їх інтересах процесуальних дій, пов'язаних з розглядом справи в порядку цивільного судочинства.

Державне мито — це встановлений законом державний грошовий збір, який справляється в судових органах у разі подання фізичними і юридичними особами до суду заяв і скарг, при одержанні від суду копій процесуальних документів. Судовий збір зараховується до бюджету місцевого самоврядування.

Розмір державного мита визначається безпосередньо особою, яка звертається до суду, відповідно до встановлених ставок. У разі неможливості визначити ціну позову

при подачі його до суду, державне мито сплачується у сумі, яка буде визначена суддею. При неправильному обчисленні державного мита суддя залишає позовну заяву без руху і надає певний строк, впродовж якого має бути усунутий цей недолік, а в разі його не усунення заінтересованою стороною — позовна заява повертається та вважається такою, що не була подана. При сплаті державного мита понад встановлену ставку особа, при наявності відповідної ухвали суду, може звернутися протягом року до відповідного відділення державного казначейства із заявою про повернення зайво внесеної суми.

Сплачене державне мито підлягає поверненню повністю або частково у таких випадках: 1) зменшення розміру позовних вимог або внесення судового збору у більшому розмірі, ніж це встановлено законом; 2) повернення заяви або скарги; 3) відмова у відкритті провадження у справі; 4) залишення заяви або скарги без розгляду; 5) закриття провадження у справі.

До витрат, пов'язаних з розглядом судової справи, належать:

- 1) витрати на інформаційно-технічне забезпечення;
- 2) витрати на правову допомогу;
- 3) витрати сторін та їх представників, що пов'язані з явкою до суду;
- 4) витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз;
- 5) витрати, пов'язані з проведенням огляду доказів за місцем їх знаходження та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи.

Розмір та порядок витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи залежно від категорії справ встановлюються постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення розгляду цивільних справ та їх розмірів» № 1258 від 21.12.2005 р.

Витрати на правову допомогу несуть сторони, крім випадків надання безоплатної правової допомоги. Граничний розмір компенсації

витрат на правову допомогу встановлений постановою Кабінету Міністрів України «Про граничний розмір компенсації витрат, пов'язаний з розглядом цивільних і адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» № 590 від 27.04.2006 р.

Необхідно зазначити, що законодавець у ЦПК дещо змінив порядок визначення ціни позову (ст. 80), правила розподілу судових витрат між сторонами, звільнення їх від сплати судових витрат, повернення держмита (ст.ст. 87–89 ЦПК).

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Поняття і види витрат у цивільному процесі, їх значення.
2. Державне мито.
3. Витрати, пов'язані з розглядом справи.
4. Звільнення від судових витрат.
5. Розподіл судових витрат. Відшкодування судових витрат.

II. Завдання

№ 1

Перебуваючи в зареєстрованому шлюбі з Перепелицею, Байрачна звернулася з позовом про стягнення з нього на період вагітності та пологів щомісячно по 600 грн., оскільки Перепелиця не надавав їй ніякої матеріальної допомоги.

Позов Байрачної був задоволений. Місячний зарібок відповідача становить 850 грн.

З кого і в якому розмірі мусить бути стягнуто державне мито? Який це вид мита? Яка різниця між державним митом і судовими витратами, пов'язаними з розглядом справи?

№ 2

Громадянин Кобзар позичив громадянину Борисюку на будівництво будинку 50 тис. грн з таким розрахунком, що той надасть йому для постійного проживання в цьому будинку одну кімнату площею 16 кв. м. Угода про позику була нотаріально посвідчена. У зв'язку з невиконанням Борисюком умов договору Кобзар звернувся з позовом про визнання права власності на одну кімнату або повернення позики з виплатою 3 % річних.

Як і в якій сумі необхідно сплатити державне мито за розгляд заяви в суді? Як визначається ціна позову?

№ 3

Елістратова пред'явила позов до Елістратова про розділ майна, сплативши мито в сумі 140 грн.

Елістратов пред'явив позов до Елістратової про розірвання шлюбу, сплативши мито в сумі 15 грн. Обидва позови були об'єднані та розглянуті по суті. Суд розділив майно і стягнув на користь Елістратової компенсацію в сумі 1,9 тис. грн з урахуванням витрат на сплату державного мита. Судова палата в цивільних справах обласного апеляційного суду збільшила компенсацію на користь Елістратової до 2,5 тис. грн, і їй була частково повернена з коштів бюджету сплачена сума державного мита.

Чи правильно враховане державне мито по справі та допущено його повернення?

№ 4

Ремізов, який володів будинком на праві сумісної власності, звернувся до суду з позовом до Гитука і Сан про визнання за ним права власності на підвальну частину будинку та про знесення веранди, яка прибудована до цієї частини будинку. На рішення суду про відмову в позові Ремізов подав апеляційну скаргу, сплативши мито, але ще до розгляду справи звернувся до суду з заявою про відмову від скарги та про повернення мита.

Яку відповідь належить дати суду Ремізову про повернення мита?

№ 5

Габелко заповідав належні йому кошти у вигляді грошового вкладу в сумі 40 тис. грн. школі, де він раніше працював вчителем. Після смерті Габелко його сини звернулися з позовом до цієї школи про визнання заповіту недійсним. При подачі позовної заяви вони сплатили мито, встановлене для позовів не майнового характеру. Суддя залишив заяву без розгляду до внесення позивачами державного мита в сумі, яка встановлена для позовів майнового характеру.

Визначіть, хто правильно вирахував розмір державного мита?

№ 6

Муравейко одержав на виробництві тяжке ушкодження здоров'я через порушення адміністрацією комбінату «Будіндустрія» техніки безпеки, в результаті чого був визнаний інвалідом II групи довічно з втратою 70 % процентів професійної працездатності і 50 % загальної.

Місцевий орган соціального захисту призначив йому пенсію. Після цього Муравейко звернувся з позовом до комбінату про стягнення різниці між призначеною пенсією і зарплатою, яку він одержував до каліцтва. Суд задовольнив клопотання позивача, присудивши йому періодичні виплати в сумі 120 грн довічно.

Визначіть склад осіб, які зобов'язані брати участь у розгляді цієї справи. Хто і в якому розмірі повинен платити державне мито по справі?

Чи змінилося б становище, коли б суд стягнув тільки 50 % суми, що просив позивач? Які і кому встановлені законом пільги по сплаті судових витрат?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література

Законодавство

- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» № 7-93 від 21 січня 1993 р.;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про визначення розміру витрат, пов'язаних з розшуком відповідача у цивільних справах» від 1 лютого 1995 р. № 78;
- Інструкція про порядок обчислення та справляння державного мита, затверджена наказом Головної державної податкової інспекції України від 22 квітня 1993 р. № 5;
- Інструкція про порядок і розміри відшкодування витрат та виплат винагороди особам у зв'язку з їх викликом до органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду або до органів, службових осіб, у провадженні яких перебувають справи про адміністративне правопорушення, і виплати державним науково-дослідним установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710.

Судова практика

- Постанови Пленуму Верховного Суду України:
- «Про судову практику в справах про визнання угод недійсними» від 28 квітня 1978 р. № 3;
 - «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації

громадян та організацій» від 28 вересня 1990 р. № 7;

- «Про практику розгляду судами справ про встановлення неправильності запису в актах громадського стану» від 7 липня 1995р. № 12 ;
- «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995р. (зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою № 15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — №1;
- «Про практику застосування процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1990 р., № 9.

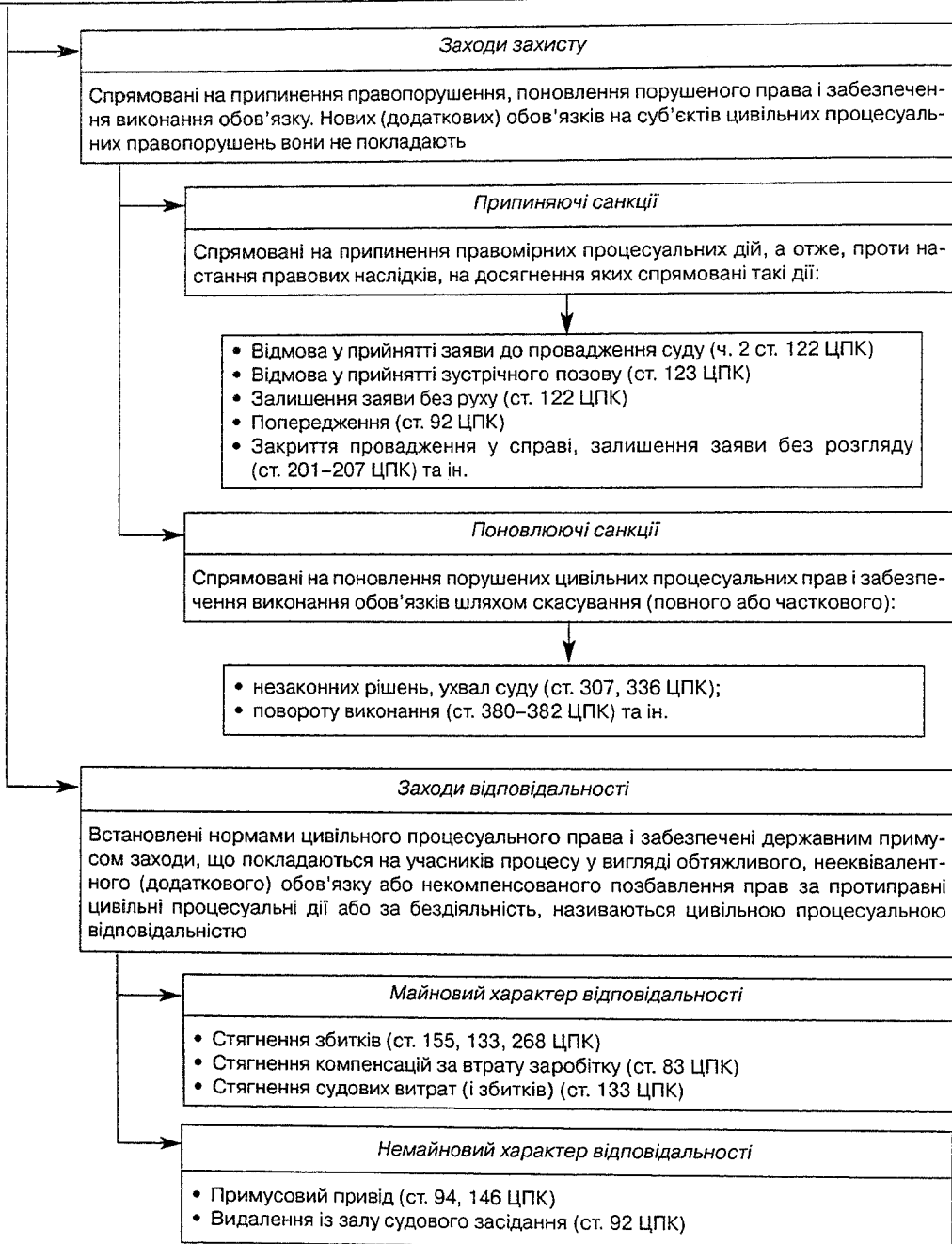
Література

- Бородин М., Кройтор В.* Судебные и арбитражные расходы. — Харьков, 1997.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Трещушниковой. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Кілічава Т. М.* Цивільне процесуальне право. Навчальний посібник. — К., 2007.
- Кройтор В. А.* Защита прав и интересов в суде. — Харьков, 1999.
- Тертышников В. И.* Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.
- Якименко О.* До питання про судові витрати // Право України. — 1992, № 4.

Глава 13. Санкції цивільного процесуального права

13.1. Поняття і види санкцій цивільного процесуального права

Санкції цивільного процесуального права — це встановлені в нормах цивільного процесуального права наслідки, що настають за їх недодержання і порушення, тобто правові наслідки, які забезпечують їх реалізацію

Інші види відповідальності

Режим законності в цивільному судочинстві забезпечується застосуванням до суб'єктів цивільних процесуальних правопорушень також таких заходів відповідальності:

кримінальної

за злісне і небезпечне цивільне процесуальне правопорушення, яке водночас має склад кримінального злочину:

- свідок (ст. 384, 385 КК, ст. 55 ЦПК);
- експерт (ст. 384, 385 КК, ст. 53 ЦПК);
- перекладач (ст. 384, 385 КК, ст. 55 ЦПК);
- за втручання у вирішення судових справ, за погрозу судді, народному засідателю, за посягання на їх життя тощо (ст. 376, 377, 379, 382 КК)

адміністративної

- за неповагу до суду, що виявилось у злісному ухиленні від явки в судове засідання свідка, позивача, відповідача;
- за невідкорення свідками, сторонами та іншими особами розпорядженням головуючого, порушення порядку під час судового засідання, а також за вчинення будь-яких дій, які свідчать про явну неповагу до суду або до встановлених у суді правил (ст. 1853 КпАП);
- за залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали (постанови) суду або подання судді чи нежиття заходів усунення зазначених у них порушень закону, а також несвоєчасну відповідь на окрему ухвалу (постанову) чи подання (ст. 185⁶ КпАП)

дисциплінарної

- щодо судді — члени колегії адвокатів за несумлінне ведення справи (ст. 117 ЦПК);
- судді за порушення законності, допущення навмисного порушення закону або несумлінність, що призвело до скасування чи зміни судового рішення (ст. 147 КЗпП, ст. 16 ЗУ «Про адвокатуру»)

громадська або дисциплінарна

- представники сторін і посадові особи, члени колегії адвокатів за несумлінне ведення справи (ст. 147 КЗпП, ст. 16 ЗУ «Про адвокатуру»)

Застосування санкцій захисту і відповідальності, які забезпечують реалізацію їх функцій

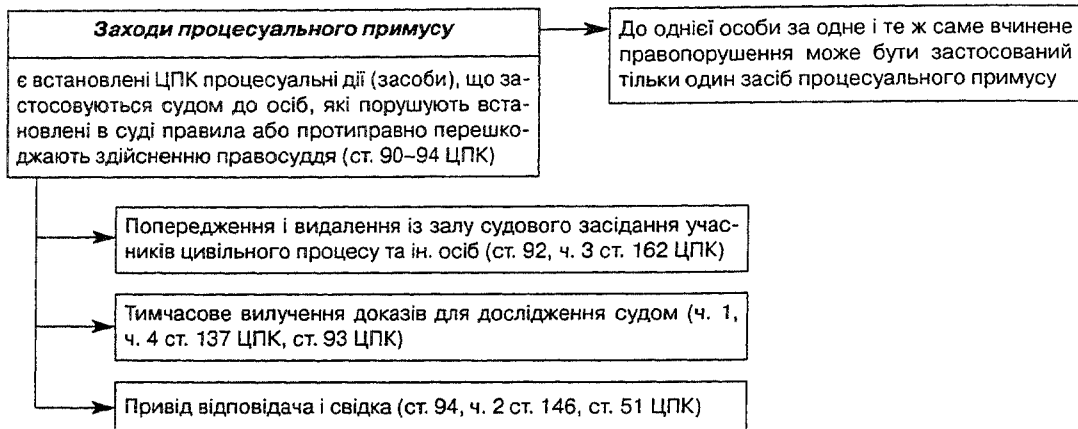
Поновлення порушеного цивільного процесуального правопорядку шляхом припинення неправомірних дій (бездіяльності) суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин і спонукання їх до виконання своїх обов'язків, а також забезпечення реалізації кореспондуючих їм прав суду або органу судового виконання

Зміцнення законності в цивільному судочинстві та запобігання цивільним процесуальним правопорушенням

Захист прав громадян і організацій як конкретних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, порушених неправомірними діями

Виховання суб'єктів правовідносин, інших громадян в дусі неухильного виконання норм цивільного процесуального права

13.2. Заходи процесуального примусу

Лекція 11 САНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Поняття, види і функції заходів процесуального примусу

Заходами процесуального примусу є встановлені цивільно-процесуальним законодавством процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства. Заходи процесуального примусу застосовуються судом негайно після вчинення порушення шляхом постановлення ухвали (розділ I, гл. 9 ЦПК України). До однієї особи не може бути застосовано кілька заходів процесуального примусу за одне й те саме правопорушення.

Слід зазначити, що в теорії цивільного процесу інколи заходи процесуального примусу ототожуються із цивільно-процесуальними санкціями, що є не зовсім правильним. Під цивільно-процесуальними санкціями розуміється встановлені в нормах цивільного процесуального права наслідки, що настають у разі їх недодержання і порушення, тобто всі правові наслідки, які забезпечують реалізацію норм. Цивільно-процесуальні санкції поділяються на заходи захисту і заходи відповідальності.

Заходи захисту спрямовані на: 1) припинення правопорушення (наприклад, відмова у прийнятті заяви до провадження суду (ч. 2 ст. 122 ЦПК України); відмова у прийнятті зустрічного позову (ст. 123 ЦПК України); залишення заяви без руху (статті 212, 297 ЦПК України); попередження (ст. 92 ЦПК України); закриття провадження у справі і залишення заяви без розгляду (статті 201–207 ЦПК України); 2) поновлення порушеного права і забезпечення виконання обов'язку (наприклад, повне або часткове скасування незаконних рішень та ухвал суду (статті 307, 336 ЦПК України); поворот виконання (статті 380–382 ЦПК України). Заходи захисту спрямовуються на саме правопорушення, його наслідки та дії або бездіяльність правопорушника.

Заходи відповідальності покладають на правопорушника додатковий обов'язок — відшкодувати збитки сплатити штраф. До цивільно-процесуальних заходів відповідальності можна віднести, наприклад, стягнення збитків

(статті 133, 155, 268 ЦПК України), стягнення компенсації за втрату заробітку (ст. 85 ЦПК України), стягнення судових витрат і збитків (ст. 133 ЦПК України), примусовий привід (статті 94, 146 ЦПК України), видалення із залу судового засідання (ст. 92 ЦПК України). Заходи відповідальності спрямовуються на майно і особу правопорушника.

У той же час до заходів цивільно-процесуального примусу законодавець відносить:

- 1) попередження (ст. 92 ЦПК);
- 2) видалення із залу судового засідання (ст. 92 ЦПК);
- 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом (ст. 93 ЦПК);
- 4) привід (ст. 94 ЦПК).

Таким чином, можна зробити висновок, що поняття «цивільно-процесуальна санкція» є більш широким і включає таке поняття, як «заходи цивільно-процесуального примусу». В той же час поняття «цивільно-процесуальна санкція» і «заходи цивільно-процесуального примусу» можна об'єднати під однією назвою — цивільна процесуальна відповідальність. Цивільна процесуальна відповідальність — це встановлені нормами цивільного процесуального права і забезпечені державним примусом заходи, що покладаються на учасників процесу у вигляді обтяжливого, нееквівалентного, додаткового обов'язку або некомпенсованого позбавлення прав за протиправні цивільні процесуальні дії або за бездіяльність.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Поняття, види і функції заходів процесуального примусу.
2. Попередження і видалення із залу судового засідання як захід процесуального примусу.
3. Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом як захід процесуального примусу.
4. Привід як захід процесуального примусу.

II. Завдання

№ 1

- а) Відшукайте в ЦПК України норми, якими встановлені цивільні процесуальні санкції захисту

та відповідальності. Дайте їм визначення, розкрийте відмінність і значення.

б) За позовом органів опіки і піклування про визнання недійсним усиновлення Кривеньким двох його синів — Павла і Петра від фактичного шлюбу з Веселою до суду були викликані свідками Дірко-ніс та Гетьман.

Дірконіс не з'явилася без поважних причин і була оштрафована судом. Гетьман хоч і прибув до суду, але відмовився свідчити, в зв'язку з чим був також оштрафований.

Оштрафована була і колишня дружина Кривенького — Самойленко, яка на вимогу суду не подала листа Кривецького, в якому він просив її згоди на розлучення та на дозвіл про усиновлення.

Чи мав право суд накладати штраф на свідків та Самойленко і в якому розмірі?

№ 2

За позовом Борового до Кривошії в судове засідання були викликані свідки Білокінь, Самой-ліченко, Кравець та експерт Знаменський.

У залі судового засідання перебували близькі та рідні Берегового та Кривошії. Під час судового засідання між свідком Білоконем та присутнім Гаврилюком зчинилась сварка, в зв'язку з чим суд прийняв постанову про накладення на них штрафу.

Свідок Кравець за неявку в судове засідання також був оштрафований судом. Експерт Знаменський, який не підкорився розпорядженню судді, був видалений із залу судового засідання.

Чи законні всі ці дії суду?

№ 3

Суддя постановив ухвалу про накладання штрафу на відповідача за неявку в судове засідання по справі про стягнення з нього аліментів. На повторний виклик він знову не з'явився до суду.

Які санкції відповідальності може застосувати до нього суд?

№ 4

Адміністрація фабрики «Світоч» затримала на 25 днів рішення суду про поновлення на роботі Філоненка, в зв'язку з чим суд, який постановив це рішення, за заявою позивача виніс ухвалу про стягнення з фабрики середнього заробітку позивача за весь час затримки у виконанні рішення.

Чи може заподіяна шкода фабриці бути стягнена з службової особи, яка не виконала рішення суду?

Який це вид відповідальності? За наявності яких умов вона настає? Який порядок стягнення нанесеної шкоди?

№ 5

Відповідачу, на користь якого було постановле-но рішення, суд присудив з позивача всі судові витрати, хоч він і був звільнений від сплати судових витрат на користь держави. Крім того, з нього, в зв'язку з пред'явленням безпідставного позову, було стягнуто оплату відповідачеві винагороди за фактичну втрату робочого часу.

По іншій справі на відповідача, який безпідставно заявив спір проти позову, систематично проти-діяв правильному і швидкому розгляду та вирішенню справи, суд поклав сплату на користь позивача винагороди за фактичну втрату робочого часу.

Чи можна вважати такі заходи суду як притяг-нення сторін до цивільно-процесуальної відпові-дальності? Які необхідні умови для її застосування?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Конституція України (розділи II, VIII);
- Цивільний процесуальний кодекс України.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про практику застосування судами процесуаль-ного законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1990 р. № 9;
- «Про діяльність судів України по запобіганню зло-чинам та іншим правопорушенням при розгляді кримінальних і цивільних справ» від 22 серпня 1980 р. № 5;
- «Про строки розгляду судами України криміналь-них і цивільних справ» від 1 квітня 1994 р. № 3.

Література

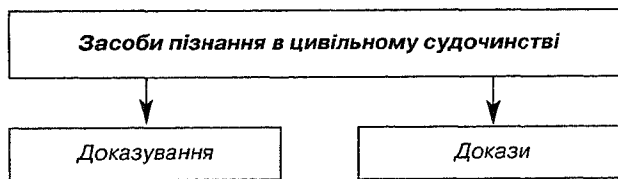
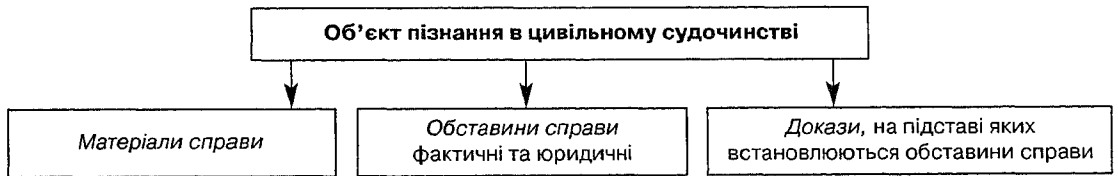
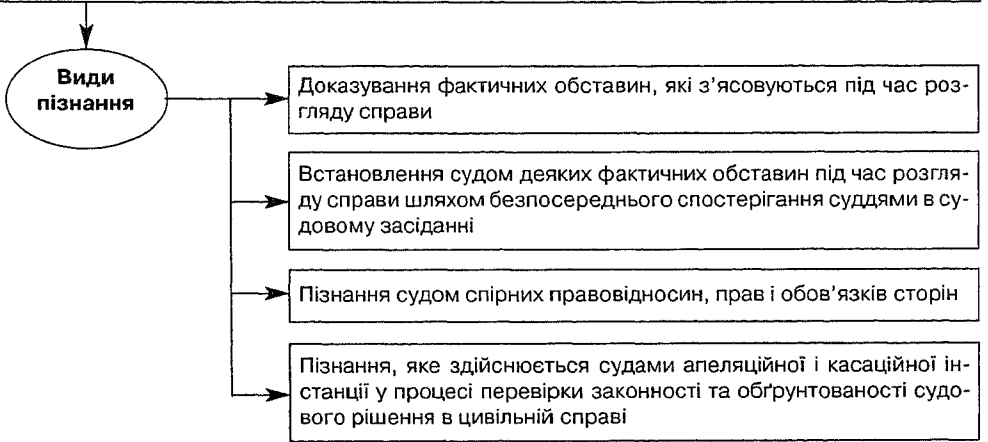
- Братусь С. Н.* Юридическая ответственность и законность: Очерк теории. — М., 1976.
- Бутнев В. В.* Сушность и порядок реализации гражданской процессуальной ответственности. Текст лекций. — Ярославль, 1989.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушников. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Кілічава Т. М.* Цивільне процесуальне право. Навчальний посібник. — К., 2007.
- Лейст О. С.* Санкции и ответственность по советскому праву. — М., 1981.
- Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Радзієвська Л. К.* Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Тертышников В. И.* Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Чечина Н. А.* Понятие гражданской процессуальной ответственности // Проблемы гражданского и трудового права, гражданского процесса. — М., 1982.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Штефан М. И.* Гражданская процессуальная ответственность. // Повышение роли гражданско-правовой ответственности в охране прав и интересов граждан и организаций. — Киев, 1988.
- Штефан М. И.* Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 14. Докази і доказування в цивільному процесі

14.1. Роль доказів і доказування в цивільному процесі

Пізнання в цивільному судочинстві — процес відбиття в свідомості суддів і осіб, які беруть участь у справі, обставин конкретної справи і доказів, що їх підтверджують та об'єктивно існують

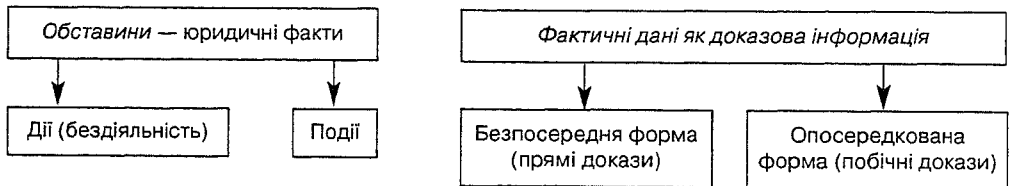
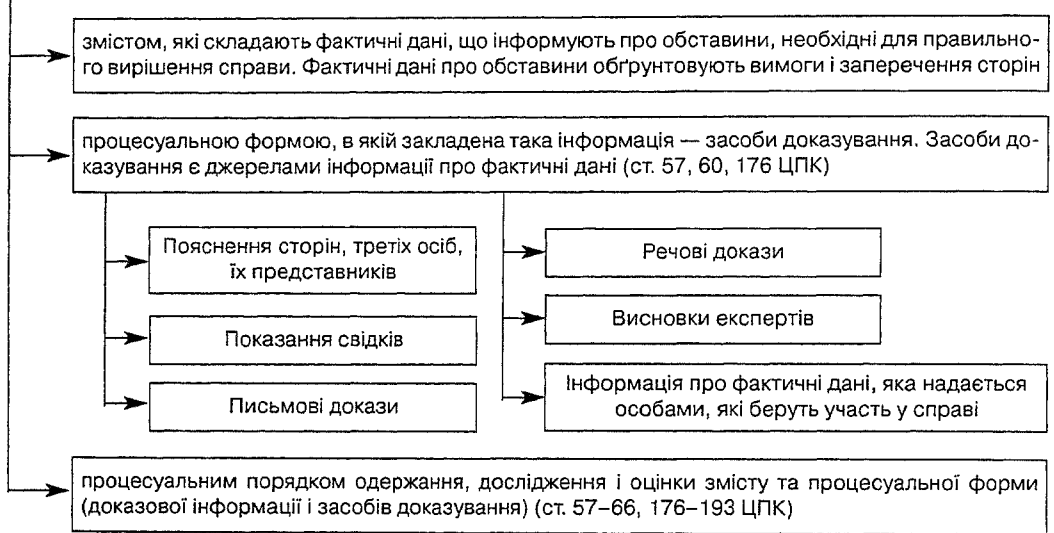
Складається з діалектичної єдності розумової і процесуальної діяльності суду і осіб, які беруть участь у справі. Відбувається у процесі подання, витребування, дослідження та оцінки матеріалів цивільної справи

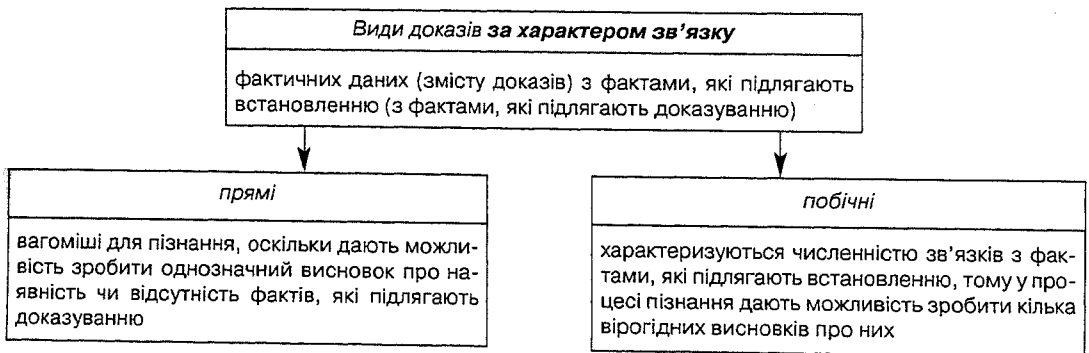
14.2. Поняття і види доказів

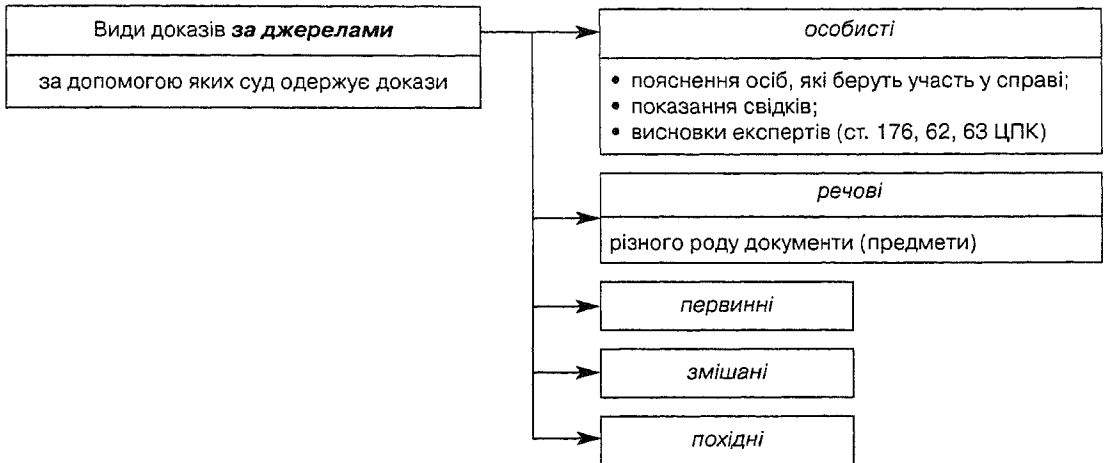
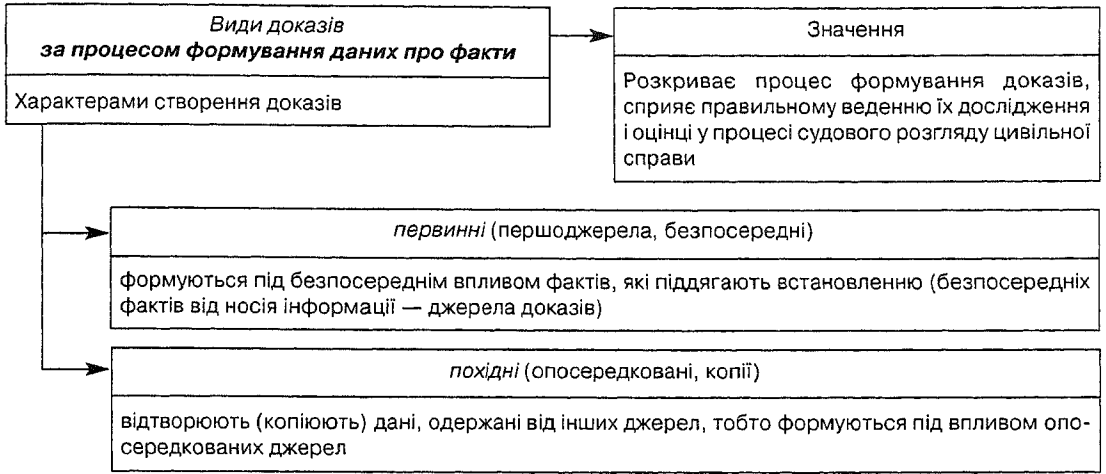
Докази в цивільному судочинстві — одержані за допомогою передбачуваних законом і допустимих ним засобів доказування у визначеному порядку будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (ст. 57 ЦПК)

Характеризуються

Класифікація доказів

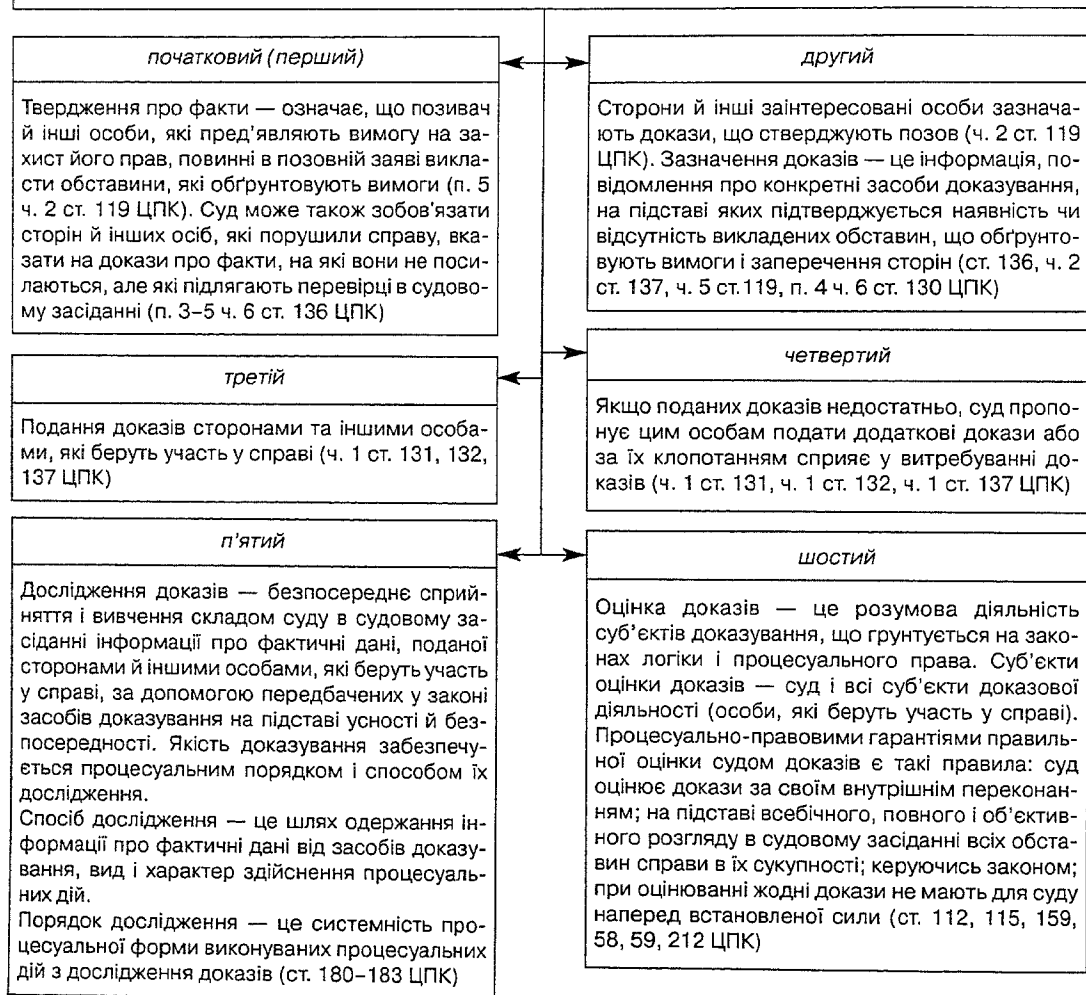

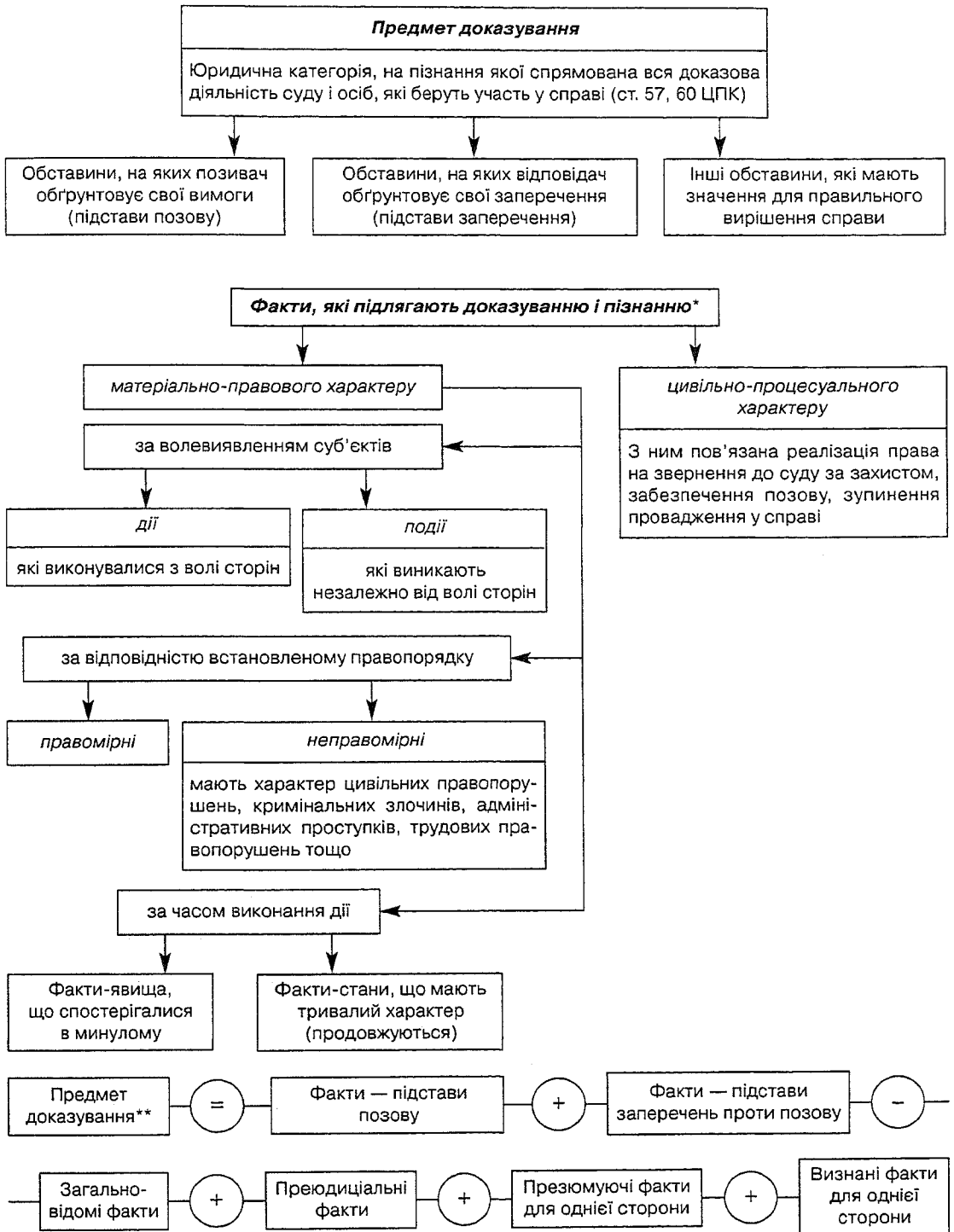
14.3. Доказування

Доказування
<ul style="list-style-type: none"> • процесуальна і розумова діяльність суб'єктів доказування, яка здійснюється в урегульованому цивільному процесуальному порядку і спрямована на з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін, встановлення певних обставин шляхом ствердження юридичних фактів, визначення доказів, а також подання, прийняття, збирання, витребування, дослідження і оцінки доказів; • докази і доказування є процесуальними засобами пізнання в цивільному судочинстві

Процес доказування
(на достовірність знань про предмет) відбувається в межах передбачених процесуальних форм і структурно складається з кількох взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів або ступенів (стадій)

Ступені доказування
Складаються із сукупності процесуальних дій, які виконуються суб'єктами доказування і об'єднуються спільністю мети

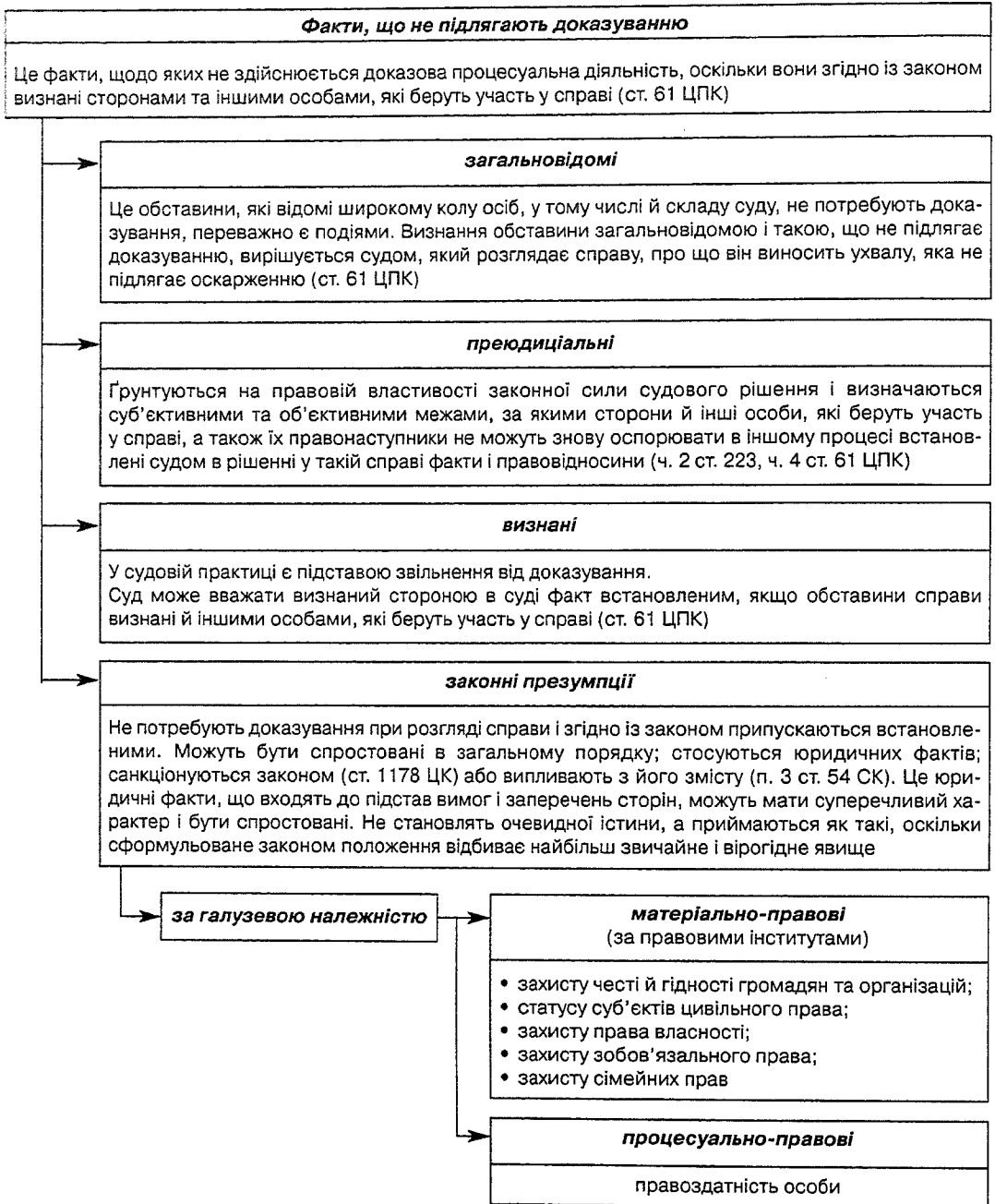

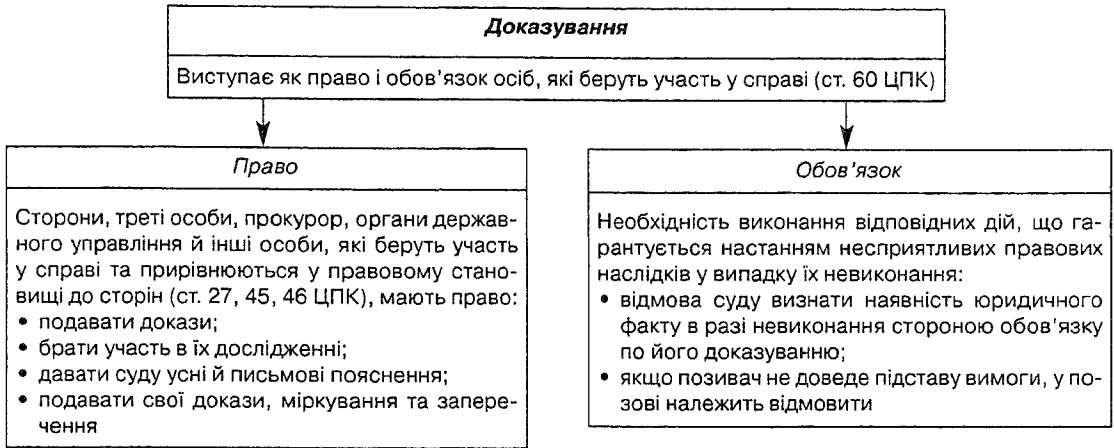
* В юридичній літературі наводяться й інші класифікації: факти, що породжують, змінюють і припиняють права і обов'язки та перешкоджають виникненню прав і обов'язків [165]; поділ фактів на правостворюючі, легітимації сторін і приводу до позову [169].

** Зміст предмета доказів наводить В. І. Тертишніков [135].

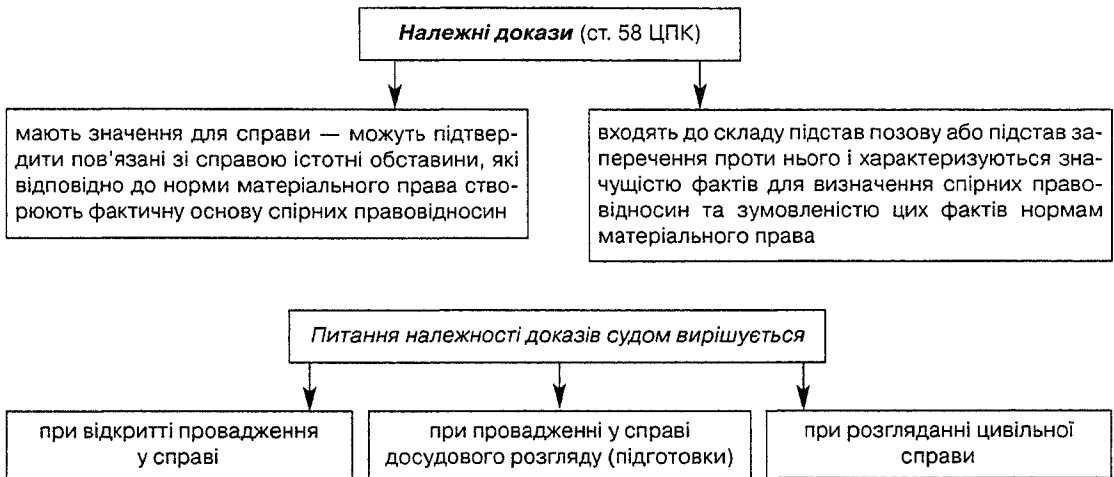
Факти, що не підлягають доказуванню

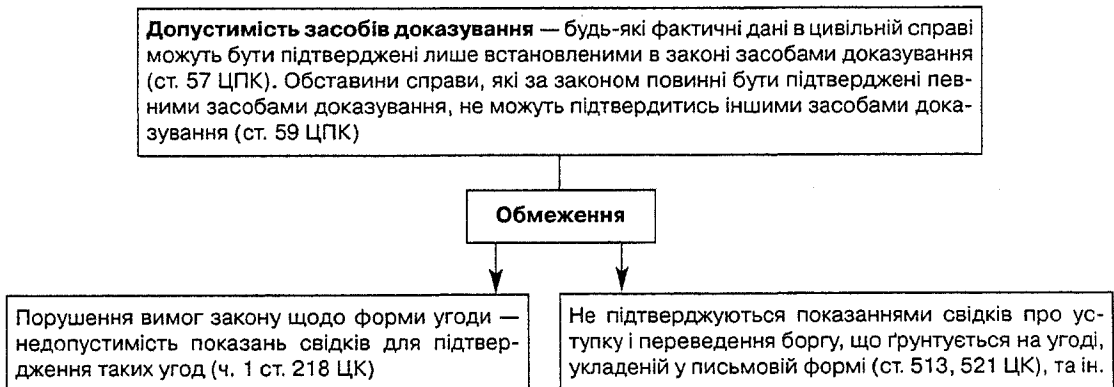
Розподіл обов'язків за доказуванням

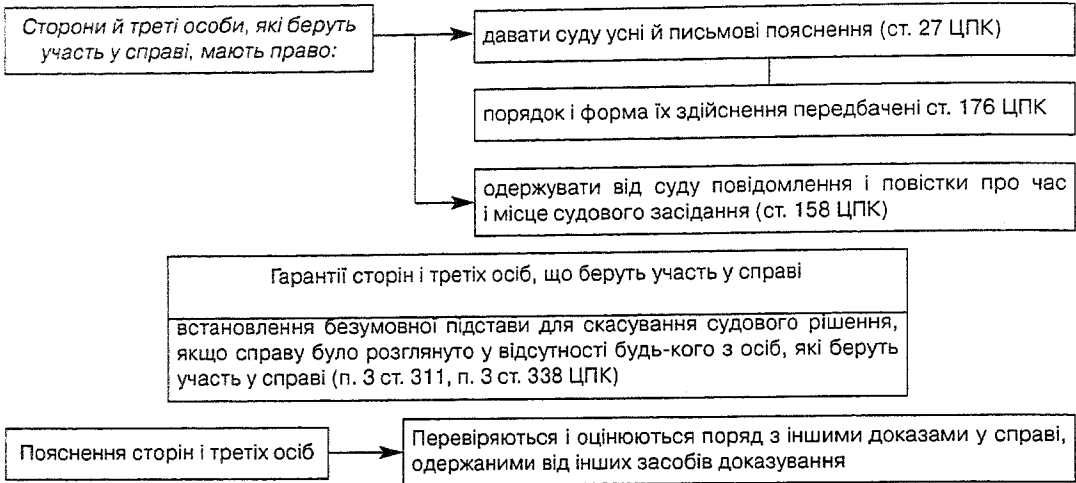
Належність доказів

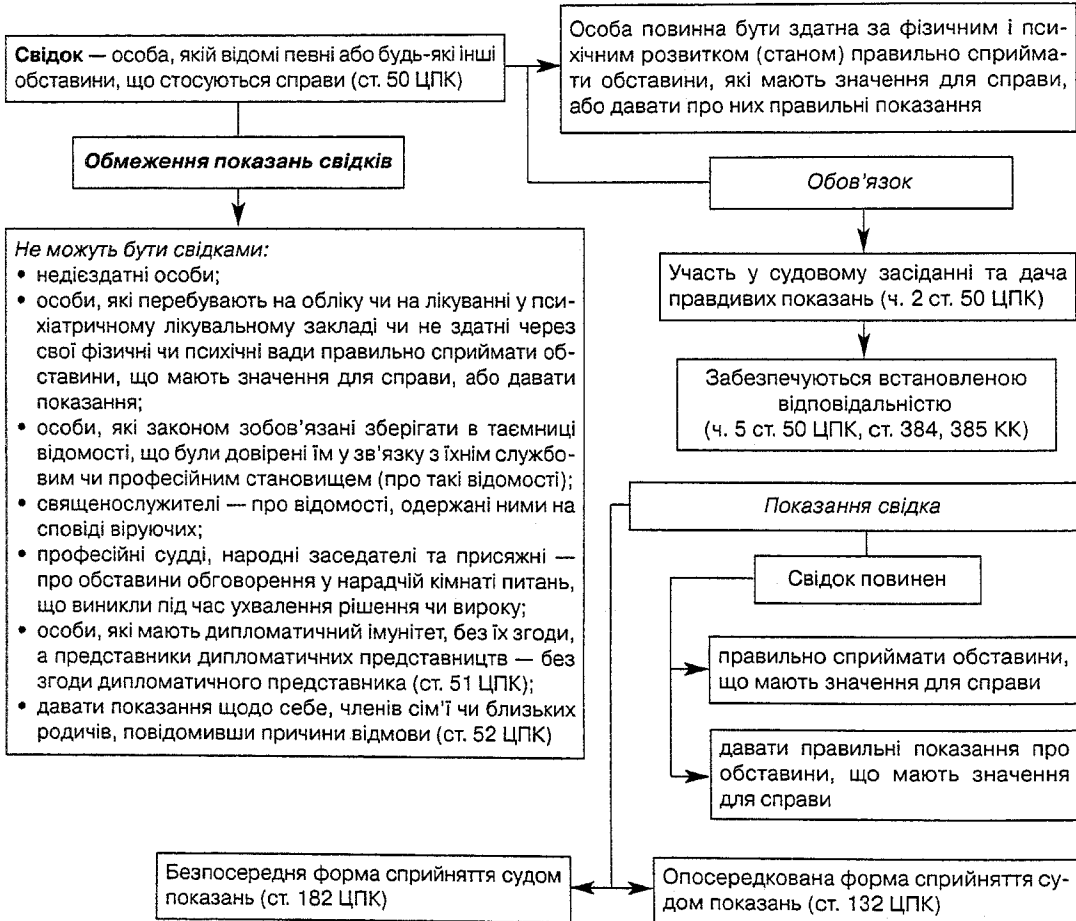
Допустимість засобів доказування

14.4. Засоби доказування

Показання свідків

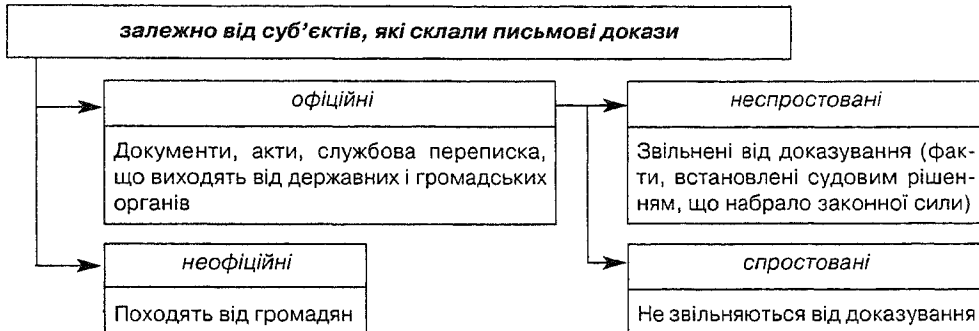

Письмові докази

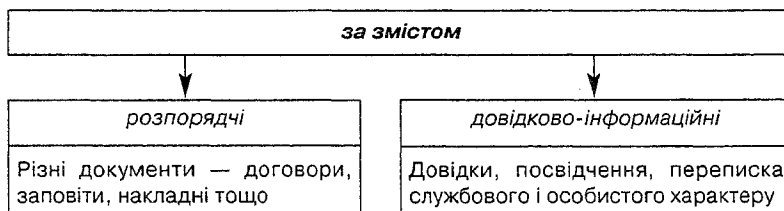
Письмові докази

Виконані на предметі в будь-який спосіб письмові знаки, що поєднані у відповідну систему і структуру та в яких виражені думки (ідеї), що містять інформацію (повідомлення) про обставини, які мають значення для справи

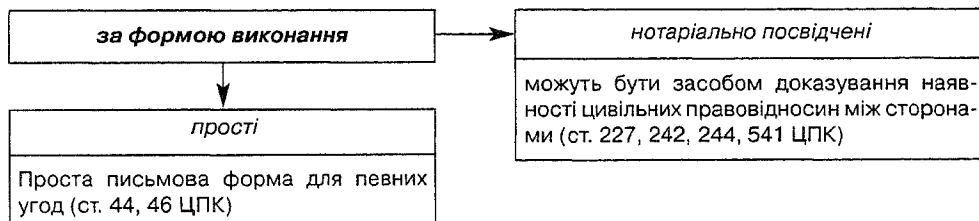
залежно від суб'єктів, які склали письмові докази

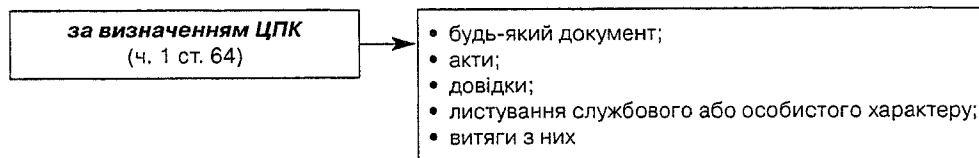
за змістом

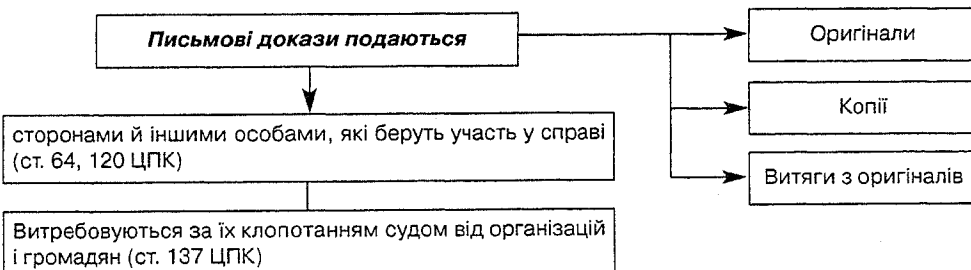
за формою виконання

за визначенням ЦПК (ч. 1 ст. 64)

Письмові докази подаються

Речові докази

Речові докази — предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи (ч. 1 ст. 65 ЦПК)

Дослідження речових доказів
(ст. 131, 137, ч. 2 ст. 133, 139, ч. 2 ст. 141 ЦПК)

у судовому засіданні

Особистий огляд судом, пред'явлення для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, а також експертам, спеціалістам і свідкам (ст. 187 ЦПК)

за місцем знаходження речових доказів

Які не можуть бути доставлені до суду (ч. 5 ст. 140 ЦПК)

за судовим дорученням

Іншим судом, якщо речові докази не можуть бути доставлені до суду, який розглядає справу (ст. 132 ЦПК)

Висновки експертів

Експерти

Особи, які мають спеціальні знання в галузі науки, мистецтва, техніки або ремесла і залучаються судом до участі в цивільному процесі з метою з'ясування обставин, що мають значення для справи

Це особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, що виникають під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань (ч. 1 ст. 53 ЦПК)

Умови:

- повинні мати спеціальні знання;
- бути спеціалістами високої кваліфікації;
- бути авторитетами в конкретній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла

Експертиза

Дослідження на вимогу суду поданих ним об'єктів, яке проводять експерти на базі спеціальних пізнань і на науковій основі з метою одержання даних про факти, що мають значення для правильного вирішення справи

висновок експерта

докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, задані судом (ст. 66 ЦПК)

здійснюється у процесуальному порядку

Дослідження — це спосіб виявлення і пізнання фактичних обставин

Призначення експертизи по справі
(ст. 57, 258, 260 ЦПК)

за заявою осіб, які беруть участь у справі

з ініціативи судді або суду

за вимогою закону

Особа, призначена експертом,

не може виконувати експертизу:

- якщо вона є членом сім'ї або близьким родичем сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, їх представників;
- якщо вона особисто, прямо чи побічно заінтересована в наслідках справи;
- яка перебуває або перебувала раніше у службовій чи іншій залежності від сторін, інших осіб, які беруть участь у справі

Обов'язки

- з'явитися на виклик суду;
- провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок щодо поставлених на розгляд питань

Кримінальна відповідальність за невиконання обов'язків (ст. 384, 385 КК; ч.ч. 3, 6, 10, 12, 13 ст. 53 ЦПК)

Права:

- ознайомитися з матеріалами справи;
- брати участь у розгляді справи судом;
- просити суд про надання додаткових матеріалів; якщо експерт не згодний з висновками інших експертів, він складає окремий висновок (ч. 2, 3 ст. 147, ч. 2 ст. 148 ЦПК);
- може відмовитись від дачі висновку, якщо наданих матеріалів недостатньо або якщо експерт не має достатніх знань для виконання покладеного на нього обов'язку

Висновок експерта

Письмове викладення даних про обставини, що мають значення для справи, які встановлені експертом на основі спеціальних знань і одержаних у результаті експертного дослідження матеріалів справи

категоричний

Позитивний або негативний

вірогідний

Про неможливість відповісти на поставлені запитання за наявних вихідних даних. Не може бути прямим доказом і на ньому не може ґрунтуватися судове рішення

умовний

Формулюються різні категоричні висновки залежно від того, які фактичні дані, що покладені в обґрунтування висновків, будуть доказані в судовому засіданні

Висновки експерта(ів) оцінюються судом (ст. 212 ЦПК)
<i>До змісту оцінки включаються:</i>
<ul style="list-style-type: none"> • аналіз одержання процесуального порядку підготовки, призначення і проведення експертизи; • аналіз висновку експерта за питаннями (завданнями), поставленими судом; • аналіз повноти висновку; • оцінка наукового обґрунтування висновку; • оцінка наявних у висновку експерта фактичних даних з точки зору її належності й місця в системі інших доказів

У результаті оцінки судом висновку

висновок визнається повним і обґрунтованим та може бути покладений в основу судового рішення

висновок визнається недостатньо чітким або неповним і призначається додаткова експертиза на підставі відповідної ухвали

висновок визнається необґрунтованим, що викликає сумнів у його правильності, і призначається додаткова експертиза (ч. 7 ст. 147 ЦПК)

Забезпечення доказів

Забезпечення доказів
Вжиття судом термінових заходів закріплення у визначеному процесуальному порядку фактичних даних з метою використання їх як докази при розгляді цивільних справ (ст. 10, 60, 131, 133–135 ЦПК)

Підстави для забезпечення доказів:
побоювання сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, що подача потрібних доказів стане згодом неможливою або ускладненою (ст. 133 ЦПК)

У заяві зазначаються:

- докази, які необхідно забезпечити;
- обставини, що можуть бути підтверджені цими доказами;
- обставини, які свідчать, що подання потрібних доказів може стати неможливим або декларованим;
- справа, для якої потрібні ці докази, або з якою метою потрібно їх забезпечити (ст. 134 ЦПК)

На ухвалу суду (судді) про відмову забезпечити докази може бути подано скаргу, яка не зупиняє її виконання і не перешкоджає розгляду справи (ч. 4 ст. 135 ЦПК)

Способи забезпечення доказів:

- допит свідків;
- призначення експертизи;
- витребовування та огляд письмових і речових доказів

Тимчасові заходи забезпечення доказів (ст. 53 ЗУ «Про авторське право і суміжні права»):

- заява розглядається за участю заявника у дводенний строк з дня її подання, про що виноситься ухвала суду;
- ухвала про задоволення заяви про застосування тимчасового заходу підлягає негайному виконанню в порядку, встановленому для виконання судових рішень органом державної виконавчої служби з участю заявника

Лекція 12

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Поняття, мета і зміст доказування в цивільному процесі

Вивчення судових доказів доцільно розпочинати із з'ясування суті процесу доказування і яка роль в цьому належить доказам. Розкриваючи поняття доказів, треба мати на увазі, що ЦПК відрізняє зміст доказів як фактичні дані від їх процесуальної форми — процесуальних засобів доказування. Згідно з ч. 1 ст. 57 ЦПК доказами будуть будь-які фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку суд встановлює наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Джерела, які допомагають встановити такі обставини, називаються засобами доказування. Ними є пояснення сторін і третіх осіб, їх представників, допитаних як свідки (це є законодавчою новелою), показання свідків, письмові докази, речові докази, зокрема звуко-, відеозаписи, висновки експертів (ч. 2 ст. 57 нового ЦПК). Згідно із ст. 63 Конституції України та ст. 52 ЦПК України особа не несе відповідальність за відмову давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. До того ж постановою Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами норм Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1. 11. 1996 р. № 9 у п. 20 роз'яснює, що у випадку, коли під час судового засідання суддя не попередить про те, що ці особи мають право відмовитись від дачі показань, то слід визнати, що такі показання зазначених осіб одержані із порушенням закону, і, відповідно, такі показання недопустимо використовувати як засоби доказування. Слід звернути увагу на такі питання загальнового вчення про докази, як належність і допустимість доказів, предмет доказування і розподіл обов'язків доказування, оцінка доказів, класифікація доказів і забезпечення доказів. Доказування — це діяльність по встановленню фактичних обставин по справі. Процес доказування точно врегульований законом і складається з подання, збору і дослідження доказів.

Предмет доказування складають відшуковані факти, які суд повинен встановити по справі. Ними виходячи зі змісту ст. 60 ЦПК будуть юридичні факти, обставини, вимоги і заперечення сторін. Доказові факти — це неюридичні факти, які підлягають також доказуванню по справі, оскільки на їх підставі можна зробити висновок про існування юридичних фактів.

Для визначення предмета доказування необхідно з'ясувати не тільки те, які факти підлягають доказуванню, але також і те, які факти не підлягають доказуванню, — загальновідомі і преюдиціальні факти та роль доказових презумпцій, і дати їм характеристику (ст. 61 ЦПК).

Опрацьовуючи правила про належність і допустимість доказів (ст.ст. 58, 59 ЦПК), необхідно звернути увагу на те, що належність доказів по кожній конкретній справі встановлюється судом, тоді як допустимість того чи іншого засобу доказування для підтвердження відповідних фактів встановлено законом.

Складовим питанням цієї теми є класифікація доказів. У науці процесуального права їх поділ проводиться: 1) за джерелом, 2) за способом створення, 3) за формою зв'язку доказу з фактом, що підлягав доказуванню.

Забезпечення доказів

Інститут забезпечення доказів спрямований на те, щоб усунути у майбутньому неможливість або ускладненість подання заяви про забезпечення доказів суду. Стаття 133 ЦПК встановлює правило про те, що вимога про забезпечення доказу може бути надана особам до подачі позову, разом з позовом (вміщена в позовній заяві) і після подачі позову. У разі подання заяви про забезпечення доказів до подання позовної заяви заявник повинен подати позовну заяву протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення доказів. У разі неподання позовної заяви у зазначений строк особа, яка подала заяву про забезпечення доказів, зобов'язана відшкодувати судові витрати, а також збитки, заподіяні у зв'язку із забезпеченням доказів.

Відповідно до ст. 135 ЦПК заява про забезпечення доказів розглядається судом, який розглядає справу, а якщо позов ще не пред'явлено, — місцевим загальним судом, у межах територіальної підсудності якого можуть бути вчинені процесуальні дії щодо забезпечення доказів. Заява про забезпечення доказів розглядається протягом п'яти днів з дня її надходження з повідомленням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Присутність цих осіб не є обов'язковою. У разі обгрунтованої вимоги заявника, а також якщо не можна встановити, до кого може бути згодом пред'явлено позов, заява про забезпечення доказів розглядається судом невідкладно лише за участю заявника. Питання про забезпечення доказів вирішується ухвалою. Оскарження ухвали про забезпечення доказів не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає розгляду справи. Якщо після вчинення процесуальних дій щодо забезпечення доказів позовну заяву подано до іншого суду, протоколи та інші матеріали щодо забезпечення доказів надсилаються до суду, який розглядає справу.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Роль доказів і доказування в цивільному процесі.
2. Поняття і види доказів.
3. Доказування: поняття, ступені доказування, предмет доказування; факти, що не підлягають доказуванню; належність доказів і допустимість засобів доказування.
4. Засоби доказування.
5. Забезпечення доказів.

II. Завдання

№ 1

Берекчан відмовився повернути автомобіль «Ауді» Жиліну, який той надав йому за дорученням у користування на три роки, в зв'язку з чим він звернувся до нього з позовом. Берекчан пояснив у суді, що «Ауді» він купив у присутності свідків за 10 тис. у.о. у Жиліна і просив визнати дійсним договір купівлі-продажу. Суд, враховуючи свідчення Гордієнка і Чайкіна, визнав дійсним укладення такого договору за 10 тис. у.о. і одержання цієї суми Жиліним.

Визначіть дотримання судом правил допустимості доказів.

За наслідками інвентаризації в інженера Землянікіна була виявлена нестача дошок 4,5 куб. м.

У своєму поясненні Землянікін зазначив, що він одержав накладну № 3718 на 15 куб. м дошок. Із завідуючим складом Костяницею вони домовились, що він розписується за одержання всіх 15 куб. м, але буде брати по 1,5-2 куб. м, про що щоразу на третьому примірнику завідуючий буде робити відповідну помітку про кубатуру і кількість дошок, тому насправді він одержав тільки 10,5 куб. м.

Костяниця пояснив, що виписані по накладній № 7318 дошки Землянікін одержав повністю, що з кількістю відпущених 289 дошок, відмічених на 3 прим. накладної, що є в Землянікіна, він згодний, а з кубатурою — ні. Під час перевірки дошок на складі в Костяниці ні нестачі, ні лишку не було виявлено.

Комісія, яка перевіряла кубатуру 289 дошок, встановила, що вони складають тільки 10,5 куб. м. Під час перевірки завезення дошок було встановлено, що виписані 15 куб. м були з числа завезених 50 куб. м з прикарпатського ліспромгоспу, які з товарної станції одержав Голота. При цьому в залізничній накладній склад товарної станції зробив помітку, що ліс був вивезений 16 автомашинами, а згідно з дорожними листами — тільки 15. Але завідуючий складом Костяниця подав до бухгалтерії прибутковий акт на всі 50 куб. м.

Підприємство «Маяк» заявило позов до Землянікіна, Костяниці та Голоти (з усіма ними був укладений договір на повну матеріальну відповідальність) про стягнення вартості 4,5 куб. м дошок.

У судовому засіданні Костяниця пояснив, що 4,5 куб. м дошок могли бути розібрані працівниками підприємства — на поточну роботу, оскільки відповідного складу для будівельного матеріалу немає, дошки знаходяться у дворі, прямо на відкритому майданчику і ніким не охороняються.

Визначіть предмет доказування, хто і які факти мусить довести і за допомогою яких засобів доказування.

Чи може бути в даному випадку покладено в основу рішення визнання Костяницею нестачі 4,5 куб. м дошок? Який це вид визнання?

№ 3

Виноробне підприємство «Наддніпрянський» заявило позов до суду про стягнення з колишнього завідуючого складом готової продукції Постолакі вартості нестачі 9 тонн вина. Заява митом не була сплачена, оскільки, як зазначив позивач, «проти відповідача порушувалася кримінальна справа, яка потім була закрита за недоцільністю». У судовому засіданні відповідач просив призначити експертизу для встановлення природної втрати в процесі зберігання й розливу вина за 10 років, оскільки такі розрахунки ніколи ніхто не проводив, інвентаризація проходила формально, про що стверджують свідки Петровська та інші. Беручи до уваги, що

вино не належить до швидковипаровуючих речовин, суддя відмовив відповідачу в клопотанні. Справа була розглянута і позов комбінату був задоволений.

Чи правильна відмова суду в призначенні експертизи? Які докази мусять подати сторони по цій справі?

№ 4

За порушення трудової дисципліни Передерій, за згодою комітету профспілки фабрики, був звільнений з роботи. Оскільки він вважав своє звільнення незаконним, то звернувся з заявою до суду про поновлення на роботі та виплату зарплати за час вимушеного прогулу, заявивши клопотання перед судом допитати свідків Дем'яна, Сніжко та директора фабрики Довбиню.

При розгляді справи Дем'ян відмовився давати свідчення, посилаючись на те, що факти, про які необхідно дати свідчення на вимогу суду, є державною та службовою таємницею, за що був оштрафований суддею. Свідок Довбиня на засідання не прийшов, але суд мав відомості про те, що повістка йому вручена. Справа була розглянута, і Передерій був поновлений на роботі з виплатою зарплати за вимушений прогул за рахунок директора заводу, який був залучений третьою особою.

Визначіть предмет доказування та правильність дій суду.

№ 5

Михайлюк працював на цукровому заводі і з ним під час роботи стався нещасний випадок. Акт про нещасний випадок не зберігся, внаслідок чого він був позбавлений можливості одержати пенсію за трудовим каліцтвом. Звертаючись до суду, Михайлюк у своїй заяві просив встановити факт нещасного випадку, який трапився на виробництві, для чого викликати і допитати свідків Письменного, Гладкого, Рагуби.

Ознайомившись із заявою, суддя викликав до себе Михайлюка і попередив його, що справа не буде призначена до слухання до того часу, поки до заяви не буде доданий акт про нещасний випадок. Одержавши письмові свідчення від Гладкого і Письменного, Михайлюк звернувся з заявою до комітету профспілки заводу про видачу йому акта. У комітеті профспілки Михайлюку пояснили, що на підставі цих свідчень вони не можуть видати акт, але на засіданні профкому була прийнята постанова про те, що Михайлюк одержав каліцтво на цукровому заводі.

Додавши до заяви цю постанову, Михайлюк заявив судді клопотання про допит свідка Рагуби за місцем його проживання в м. Килії.

Чи підлягає задоволенню заява Михайлюка? Який порядок допиту свідків, що проживають поза місцем знаходження суду? Який порядок допиту свідків в судовому засіданні? В чому полягає особливість допиту неповнолітніх свідків?

№ 6

Директор ресторану видав наказ про звільнення з роботи завідуючого складом кафе-кондитерської Міхельсона, в зв'язку зі скороченням обсягу робіт. У зв'язку з заявленням останнім позову суд за його заявою витребував від ресторану:

- 1) копію наказу про його звільнення;
- 2) рішення профкому про згоду на звільнення Міхельсона;
- 3) довідку про його зарплату, зазначивши, що ці документи необхідно подати до суду до 18 травня поточного року.

У зв'язку з тим, що начальник відділу кадрів Соколій, якому було доручено виконати цю вимогу суду, до 18 травня її не виконав, суддя наклав на нього штраф.

Чи мав право ресторан відмовити видати Міхельсону ці документи на руки, якщо суд уповноважив його на їх одержання безпосередньо від тресту? Чи правильно накладений суддею штраф на Соколія?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література

Законодавство

- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Закон України «Про судову експертизу» № 4038-XII від 25.02.1994 р.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про підготовку цивільних справ до судового розгляду» від 5 березня 1977 р. № 1;
- «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1990 р. № 9;
- «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій» від 28 вересня 1990 р. № 7;
- «Про судові рішення» від 29 грудня 1992 р.;
- «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995 р. (зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою № 15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — № 1.

Література

- Васильєв С. В. Доказывание и доказательства по делам о возмещении вреда, причиненного личности. — Харьков, 2000.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушниковой. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.

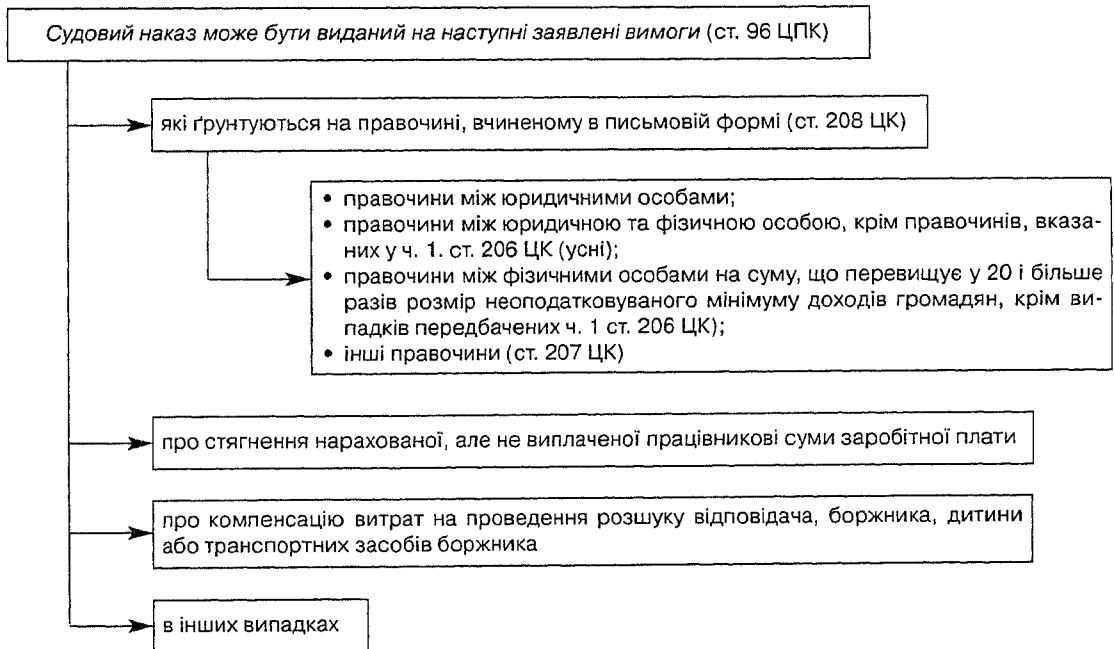
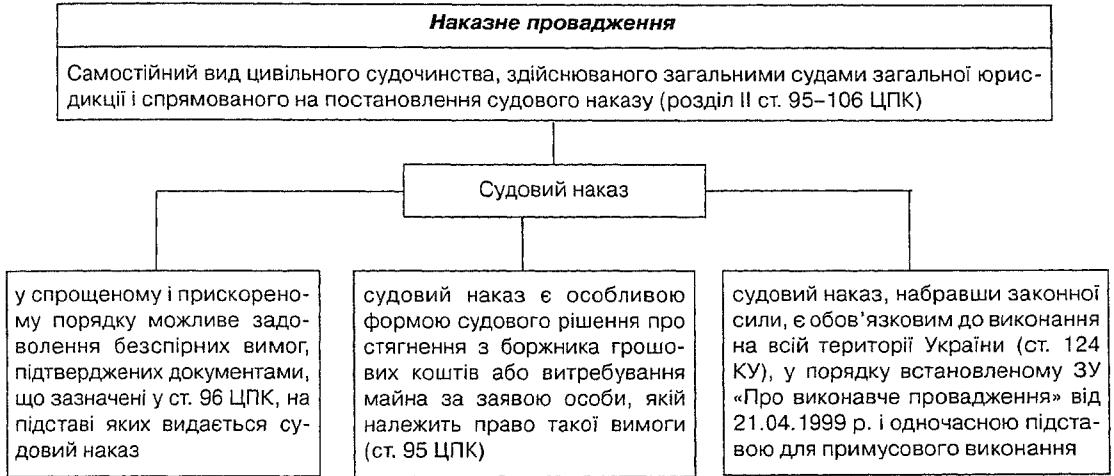
- Гриненко А. Д., Шульженко Г. Г.* Практика використання в цивільному судочинстві матеріалів судових експертиз // Вісник Верховного Суду України. — 1997. — № 3.
- Захарова О. С.* Докази та доказування в справах, що виникають із шлюбно-сімейних правовідносин: Автореф. ... канд. дис. — К., 1995.
- Кілічава Т. М.* Цивільне процесуальне право. Навчальний посібник. — К., 2007.
- Коломыцев В. Й.* Письменные доказательства по гражданским делам. — М., 1978.
- Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Радзівєвська Л. К.* Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Молчанов В. В.* Собираание доказательств в гражданском процессе. — М., 1991.
- Омельченко М. П.* Докази і доказування як процесуальні засоби встановлення об'єктивної істини по цивільній справі. — К., 1996.
- Тертышников В. И.* Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Треушников М. К.* Судебные доказательства. — М., 1997.
- Фурса С. Я., Цюра Т. В.* Докази і доказування у цивільному процесі: науково-практичний посібник. — К., 2005.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Розділ II ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

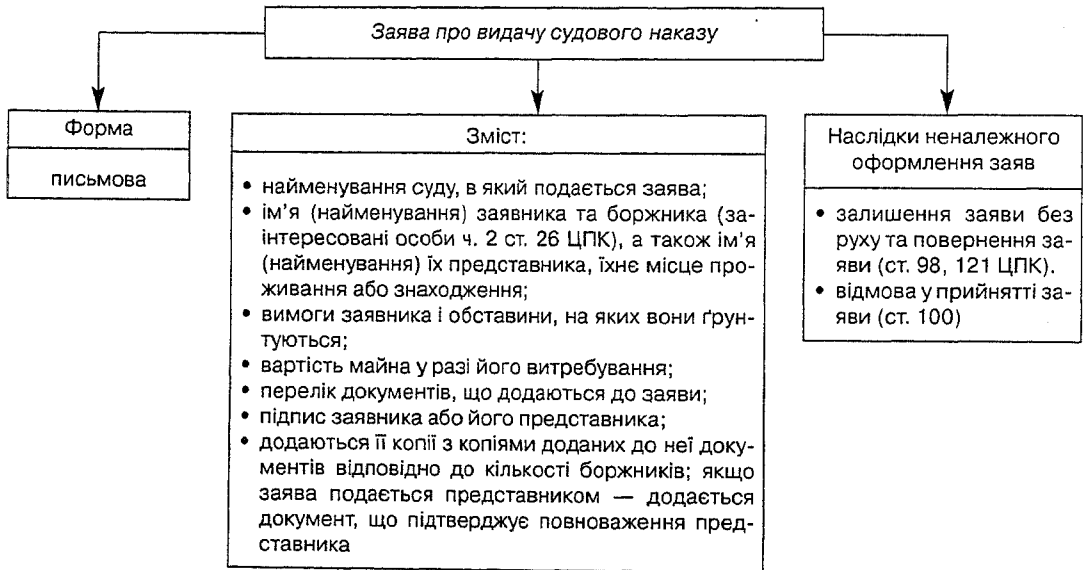
А. НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Глава 15. НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

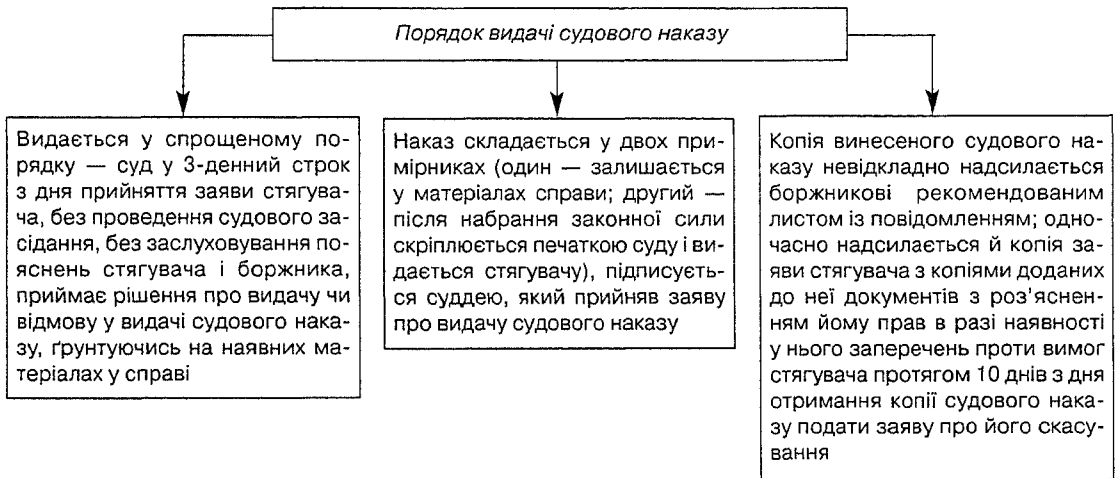
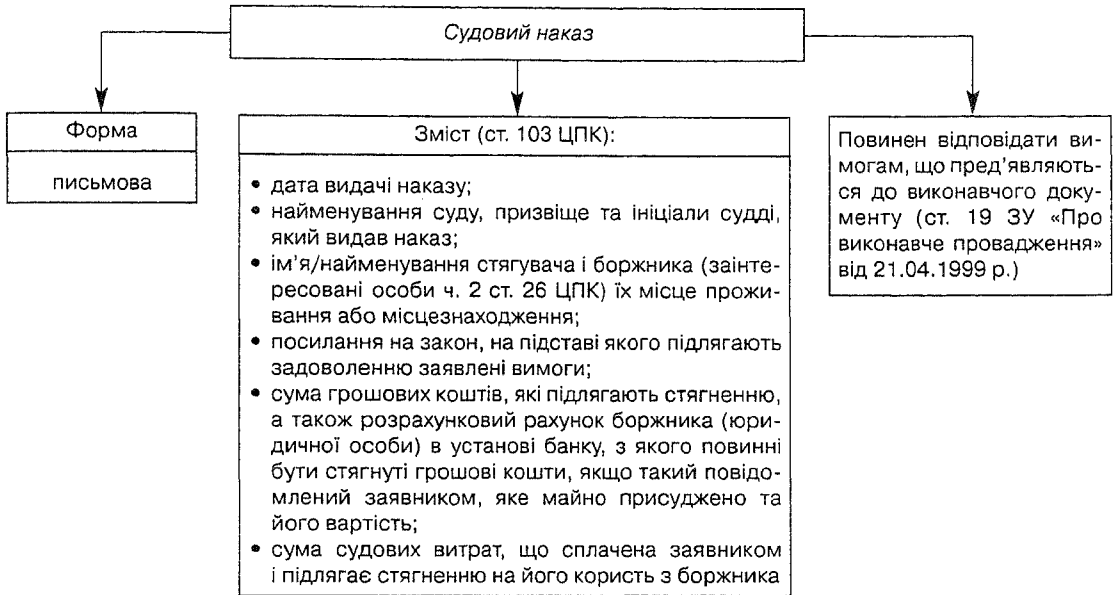
15.1. Поняття судового наказу і умови, необхідні для його видачі

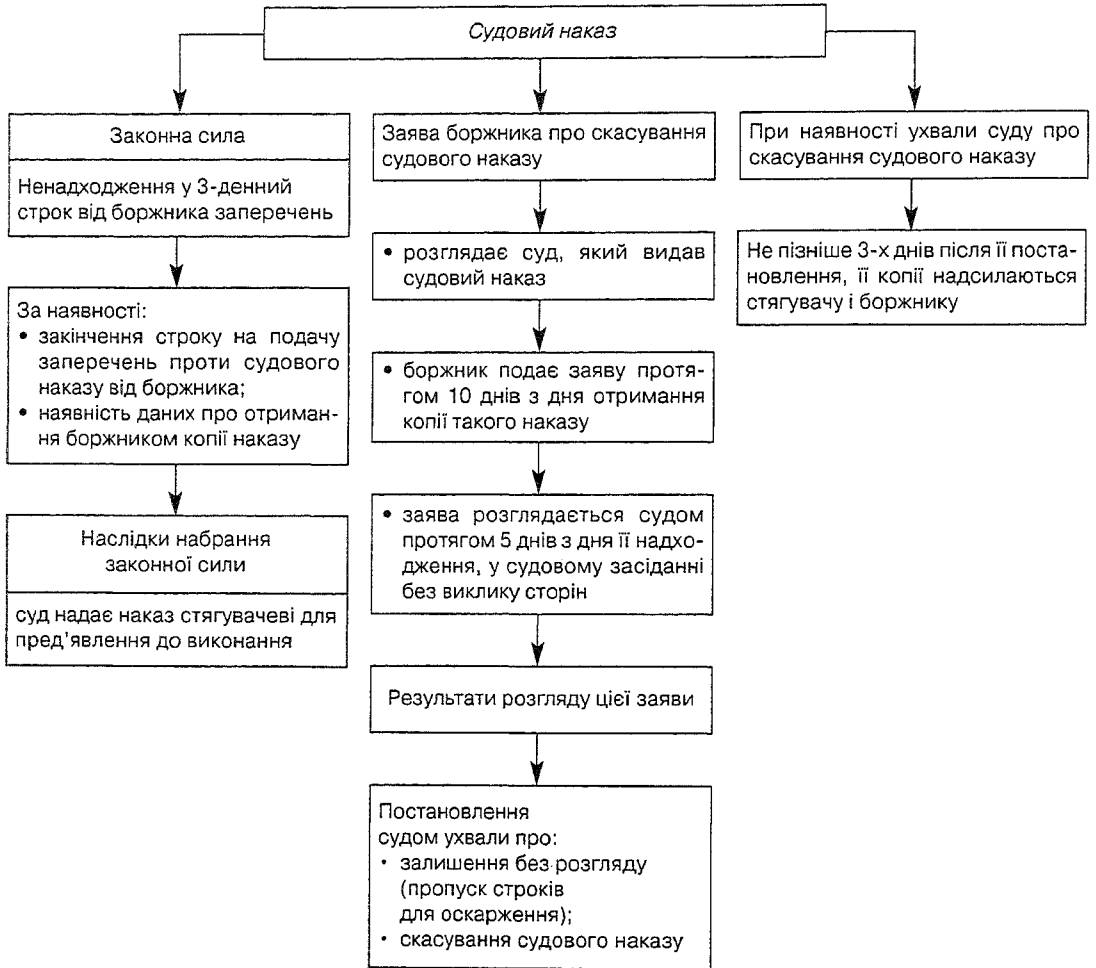
15.2. Заява про видачу судового наказу

15.3. Порядок видачі судового наказу і його зміст

15.4. Законна сила судового наказу і його скасування

Лекція 13

НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Сутність наказного провадження та судового наказу: поняття, значення та зміст

Застосування до вирішення усіх без винятку матеріально-правових спорів усіх загальних вимог позовного провадження, як свідчить судова практика, у багатьох випадках призводить до затягування провадження по цивільній справі, чим на значний строк відкладається безпосередній захист прав і законних інтересів сторін. Така ситуація стосується тих випадків, коли вимоги заявника не викликають сумнівів щодо їх підстав, а сторона, яка несе відповідальність не заперечує вимог, що до неї висуваються. Бажання розглядати та вирішувати будь-які справи — без урахування характеру поведінки сторін і ступеню обґрунтованості їх вимог — у межах однієї процесуальної форми роз'єднує кінцеву мету судочинства і методи її досягнення. Таким чином, можливість існування спрощеної процедури, у випадках прямо передбачених законом, з одного боку, та обумовлених природою матеріально-правових вимог — з іншого, підвищують ефективність захисту права та не обтяжують роботою суд. З цих підстав, введення законодавцем нового виду провадження у новий ЦПК — наказне провадження — є однією з позитивних рис щодо удосконалення роботи суду загальної юрисдикції при розгляді цивільних справ у процесі проведення судової реформи.

Розділ II ЦПК («Наказне провадження») передбачає можливість спрощення стягнень на підставі документів, які підтверджують правомірність вимог, складається з 12 статей. Вони містять норми, які визначають порядок видачі судового наказу, а також порядок скасування судового наказу. У ч. 2 ст. 95 ст. 105 ЦПК зазначається, що судовий наказ прирівнюється по своїй силі до виконавчого документа. Стягнення по ньому проводяться у порядку, встановленому для виконання судових рішень. У ст. 103 ЦПК встановлюється зміст, якому повинний відповідати судовий наказ, а ст. 96 ЦПК встановлює не виключний перелік вимог, за якими може бути виданий судовий наказ.

Розділ II ЦПК не містить нормативно закріпленого визначення наказного провадження, хоча й має таку назву, а за своїм змістом встановлює порядок видачі судового наказу. Тому доцільніше було б назвати розділ II ЦПК не «Наказне провадження», а «Судовий наказ», чим було б відображено сутність та зміст розділу. Проте термін «наказне провадження» використовується у цивільно-процесуальній літературі у різній модифікації — «судове провадження з видачі судового наказу»¹, «спрощена правова процедура провадження з видачі судового наказу»². Зазначені визначення за своєю суттю є правильними, проте остаточними їх визнати не можна, оскільки національна цивільно-процесуальна наука детально ще не розробляла проблеми наказного провадження.

Наказному провадженню притаманні специфічні риси, які відрізняють його від заочного, позовного та окремого провадження. Виходячи із змісту розділу II ЦПК, а також нормативного визначення судового наказу у ст. 95 ЦПК, наказне провадження можна визначити як діяльність суду пов'язану з врегулюванням питань стягнення судом з боржника грошових коштів або витребування майна у порядку видачі судового наказу у встановлених ст. 96 ЦПК випадках при відсутності спору про право (п. 2 ст. 100 ЦПК). Проте слід зазначити, що у безспірному порядку національне законодавство передбачає стягнення заборгованості на підставі виконавчих написів нотаріусів, у випадках визначених Постановою Кабінету Міністрів України від 23 червня 1999 року № 1172 «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса». З цього вбачається, що окремі вимоги Переліку (наприклад, п. 1) збігаються з вимогами, за якими може бути виданий судовий наказ (наприклад, п. 1 ч. 1 ст. 96 ЦПК), тому у ЦПК необхідно нормативно встановити розмежування судової та нотаріальної підвідомчості вирішення вимог на підставі судового наказу і вирішення вимог на підставі виконавчих написів нотаріуса.

Наказне провадження, маючи властиві тільки йому риси, складається з окремих стадій, кожна з яких має свою мету.

Перша — подання заяви про видачу судового наказу (ст.ст. 95–101 ЦПК). Норми, що регулюють цю стадію провадження, визначають правила подачі, форми і зміст заяви, порядок визначення судового збору за подання заяви, а також встановлюються підстави для відмови у прийнятті заяви про видачі судового наказу та наслідки повернення або відмови у прийнятті заяви.

Друга — порядок розгляду заяви про видачу судового наказу, його зміст та набрання ним законної сили (ст. 102–105 ЦПК).

Третя — скасування судового наказу (ст. 106 ЦПК).

Згідно з чинним процесуальним законодавством, наказне провадження є спрощеним порівняно з позовним провадженням, яке ґрунтується на достовірних письмових доказах, досліджених в суді першої інстанції.

Даючи визначення наказному провадженню, слід враховувати специфіку його стадій, а також особливості самого судового наказу як постанови суду про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна.

Розмежування правил наказного провадження від загальних правил, що регулюють цивільну процесуальну форму, обумовлюється певними чинниками.

Так, наприклад, у теорії цивільного процесуального права окремі автори, розглядаючи наказне провадження як спрощену процедуру захисту цивільних прав, виділяють об'єктивні та суб'єктивні його передумови. До об'єктивних передумов належить судова діяльність і специфіка предмета судової діяльності, а до суб'єктивних — стан судової практики у сфері захисту цивільних прав⁹. З цим визначенням передумов можна погодитись, якщо визнавати інститут наказного провадження як один з варіантів спрощення цивільної процесуальної форми. Саме на таке становище наказного провадження вказує ст. 102 ЦПК — заява про видачу судового наказу судом розглядається у триденний строк, без судового засідання і виклику стягувача та боржника та без заслуховування їх пояснень.

Від передумов виникнення інституту наказного провадження слід відмежовувати умови, які визначають можливість вирішення спірного правовідношення в порядку наказного

провадження за чинним процесуальним законодавством. До них слід віднести: 1) особливий характер вимог (виникають з правовідносин «кредитор-боржник» і встановлюються нормами нового ЦПК); 2) наявність у заявника письмових доказів.

Сторонами у наказному провадженні є стягувач (кредитор) та боржник (п. 3 ч. 1 ст. 103 ЦПК). Ці новельні положення законодавця вимагають деяких пояснень. У науці цивільного процесуального права існує багато визначень сторін у цивільному процесі. Так, наприклад, сторони визначаються як особи, яким надане право порушувати судову діяльність і виступати самим на захист своїх суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, які самі захищають свої оспорені або порушені суб'єктивні матеріальні права або охоронювані законом інтереси⁴; сторонами також визначалися учасники спорів про права та обов'язки між громадянами, установами, підприємствами і організаціями⁵; сторонами у цивільному процесі є особи, спір яких про суб'єктивне право або охоронюємий законом особистий інтерес суд повинен вирішити⁶. Проте кожне з вищенаведених визначень сторін у цивільному процесі мають як позитивні риси, так і певні недоліки. Новий ЦПК у питанні нормативного визначення сторін цивільного процесу повторив недолік ЦПК 1963 року, і у ст. 30 нового ЦПК обмежився вказівкою на те, що сторонами у цивільному процесі є позивач і відповідач. Враховуючи нормативний зміст нового ЦПК сторонами у цивільному процесі будуть юридично заінтересовані особи (фізичні і юридичні особи), матеріально-правовий спір між якими є предметом розгляду і вирішення в цивільному судочинстві. Використання законодавцем у розділі II ЦПК визначення сторін як «кредитор та боржник» є неправильним та безпідставним, оскільки це терміни цивільно-правові, а не цивільно-процесуальні. Тому законодавцю можна запропонувати замінити «кредитора» на «заявника», а «боржника» на «особу, яка відповідає». Ця пропозиція спрямована на ліквідацію створеної законодавцем суперечності, оскільки загальна норма ч. 2 ст. 26 ЦПК суперечить розділу II ЦПК, безпосередньо п. 3, 6 ч. 1 ст. 103 ЦПК. Визначити сторін наказного провадження як позивач та відповідач не можна. Це пояснюється тим, що у наказному провадженні розглядаються

справи у безспірному порядку, тобто у не-позовному.

Визначення спору про право та його ознаки є також дискусійним питанням у теорії цивільного процесу. Якщо виходити з наявних точок зору та змісту ЦПК, спір про право являє собою як суперечність, зовнішній прояв неспівпадіння в правових переконаннях сторін щодо існуючих прав та обов'язків або з приводу наявності (відсутності) правовідносин або їх змісту та викликане цим неспівпадінням їх протилежна поведінка. До того ж науковці-процесуалісти наголошують на тому, що для виникнення спору про право не вимагається наявність активної протидії боржника, а достатньо щоб він ухилився від своїх обов'язків⁷. Суперечність між кредитором (який звертається до суду з заявою про видачу судового наказу) і боржником (який не виконує зобов'язань, за твердженням кредитора, що покладені на нього) можуть проявлятися у різних формах: 1) боржник відкрито відмовляє у поверненні боргу; 2) боржник, знає про вимоги кредитора, але борг не повертає; 3) боржник згоден з вимогами кредитора, визнає своє зобов'язання, але не виконує його з різних підстав. У всіх вищезазначених випадках має місце зовнішній прояв неспівпадіння у правових переконаннях сторін. Але у першому випадку має місце більш явний прояв неспівпадіння, що відображається як у діях так й у бездіяльності, а також у словесній формі, у другому випадку — проявляється лише у діях або бездіяльності боржника як відповідь на вимогу кредитора повернути грошові кошти або майно, у третьому випадку — також мають місце дії або бездіяльність, але з формальною згодою боржника виконати свої зобов'язання щодо кредитора.

Проте у всіх трьох випадках кредитор звертається в суд за захистом свого порушеного або оспореного права і його вимога ґрунтується на формально визначених доказах. У всіх трьох випадках має місце порушення прав кредитора (борг або майно не повернено), а оспорення права має місце, коли із слів та поведінки боржника кредитор дізнається не лише про його небажання повернути борг, а й про його незгоду з існуванням самого зобов'язання будь-що повертати.

Наказне провадження, так само як і позовне провадження, має на меті вирішення

правового конфлікту, спору, що виник між сторонами матеріальних правовідносин. Проте, на відміну від позовного провадження, наказне провадження вирішує такий конфлікт у спрощеній формі — з метою процесуальної економії та прискорення здійснення реального судового захисту суб'єктивних прав учасників матеріальних правовідносин шляхом надання правомочній стороні від органів судової влади права на примусове стягнення з відповідача його заборгованих грошових коштів або майна за допомогою державної системи виконавчого провадження.

Виходячи з вищевикладеного з одного боку можна говорити, що у наказному провадженні має місце спір про право в особливій формі прояву, а з другого боку — наказне провадження є безспірним. Безспірний порядок наказного провадження означає, що поперше, відсутній прояв принципу змагальності сторін; по-друге, є спрощеним провадженням, яке не містить стадії судового розгляду. Тобто безспірний характер наказного провадження проявляється у процесуальному порядку вирішення матеріально-правового спору. Проте наказне провадження характеризується наявністю сторін і спором між ними про матеріальне право, а визначення сторін як учасників процесу, спір між якими повинен вирішити суд, також може застосовуватись до сторін наказного провадження.

Аналіз розділу II ЦПК дає змогу зробити висновок, що кредитор і боржник у наказному провадженні займають процесуальне становище сторін. Це пояснюється тим, що: поперше, законодавець пов'язує поняття сторін у цивільному процесі з наявністю матеріально-правового спору між ними; по-друге, на осіб, які беруть участь у наказному провадженні, поширюється правила позовного провадження, за винятком тих, які не відповідають специфіці наказного провадження. Саме тому можна дійти висновку, що на осіб, які беруть участь у наказному провадженні — кредитора та боржника — слід поширювати поняття сторін, при цьому враховувати, що вони наділені правами та обов'язками сторін позовного провадження з урахуванням специфіки наказного провадження.

У цивільній процесуальній літературі можна натрапити на думку, згідно із якою наказне провадження у цивільному процесі є процедурною альтернативою позовному провадженню⁸.

Тобто мається на увазі, що лише від кредитора залежить, чи буде він заявляти вимогу про видачу судового наказу або звичайний позов. Новий ЦПК не містить у собі будь-яких роз'яснень з цього приводу, єдине про що, згадується у ст. 101 ЦПК, це можливість звернення в суд з позовною заявою у випадках, коли заявнику відмовлено у прийнятті заяви про видачі судового наказу, або згідно ч. 3 ст. 106 ЦПК коли судовий наказ було скасовано. Відсутність у цивільному процесуальному законодавстві вказівок на альтернативний характер наказного провадження, у судовій практиці може призвести до того, що суди будуть приймати до свого провадження позовні заяви, розглядати їх без згоди позивача у наказному провадженні і закінчувати їх видачею судових наказів. Цей недолік законодавець повинен усунути, оскільки наказне провадження повинно існувати виключно як альтернативна форма звичайному позовному порядку розгляду цивільних справ, втілюючи у собі гарантії захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб або інтересів держави, а також реалізуючи принцип диспозитивності в цивільному судочинстві.

Принцип диспозитивності у наказному провадженні проявляється у двох напрямках: по-перше, звертаючись до суду із заявою про видачу судового наказу диспозитивність проявляється у матеріальному розумінні (розпорядження своїми матеріальними правами у цивільному процесі). Це виражається у тому, що заявник самостійно обирає форму судового захисту своїх прав, наприклад, врегулювати спір в адміністративних органах, у третейському суді та ін.; по-друге, звертаючись із заявою про видачу судового наказу, диспозитивність проявляється у формально-процесуальному розумінні (розпорядження процесуальними засобами захисту своїх прав, вибір засобів захисту). Це проявляється у виборі між позовним та наказним провадженням як шляхами вирішення спору у суді загальної юрисдикції. Цей вибір визначає у подальшому можливість використання тих чи інших засобів захисту, які мають відрізняльні ознаки позовного та наказного провадження.

На підставі вищевикладеного до характерних ознак наказного провадження можна віднести наступні:

1) наказне провадження — спрощене порівняно з позовним цивільним судочинством у суді першої інстанції, яке охоплює подачу кредитором (стягувачем) заяви про видачу судового наказу; видачу судового наказу суддею (відмова у його видачі); скасування судового наказу;

2) наказне провадження — специфічна форма захисту прав та інтересів кредитора як особи, яка у своїх вимогах проти сторони, яка не виконує зобов'язань, спирається на письмові докази, які відрізняються високим ступенем достовірності;

3) наказне провадження використовується для вирішення у спрощеному порядку вимог, що виникають з різноманітних правовідносин у сфері грошових коштів та майна;

4) наказне провадження має на меті забезпечити механізм примусового виконання зобов'язань, які підтверджуються достовірними документами, чим захищаються права, свободи та інтереси осіб. Доказова сила письмових доказів визначається їх об'єктивною формою, яка безпосередньо сприймається, а також відомостями, які вони містять і юридична експертиза яких у суду не викликає складнощів;

5) наказне провадження обумовлено правовою природою матеріально-правових вимог, які підлягають захисту. Прелік вимог, за якими може бути виданий судовий наказ, закріплений у ЦПК;

6) передумови виникнення інституту наказного провадження поділяються на об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні передумови виражаються у змісті судової діяльності і специфіці предмета процесуальної діяльності. Суб'єктивні передумови — це місце судового наказу у сфері захисту цивільних прав;

7) сторонами у наказному провадженні зачинним законодавством є стягувач (кредитор) та боржник, при цьому вимоги стягувача (кредитора) є предметом судового розгляду;

8) наказне провадження характеризується відсутністю: виклика у судові засідання кредитора та боржника та заслуховуванням їх пояснень; судового засідання; засобів фіксації процесуальних дій (протоколювання);

9) розгляду справи передую дослідження судом наданих письмових доказів;

10) наказне провадження є альтернативним позовному. Вибір провадження, в якому буде розглядатися справа (позовне або наказне), є виключним правом особи, яка

звертається до суду за захистом своїх прав, свобод та інтересів.

Виходячи з вищенаведених характерних ознак наказного провадження та норм нового цивільного процесуального законодавства наказне провадження можна визначити як спрощене і скорочене провадження порівняно з позовним, яке є альтернативним позовному, засноване на достовірних письмових доказах провадження у суді першої інстанції, що має на меті захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, шляхом забезпечення можливості примусового виконання низки зобов'язань та обумовлене правовою природою матеріальних вимог, зазначених в законі, за якими може бути виданий судовий наказ.

Таким чином, виходячи з визначення наказного провадження та враховуючи зміст розділу II ЦПК та безпосередньо ст. 95 ЦПК, судовий наказ:

1) є особливою формою судового рішення про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги;

2) має силу виконавчого документа, за яким провадиться стягнення після набрання судовим наказом законної сили в порядку ст. 105 ЦПК;

3) ухвалюється по формі та змісту, що встановлюється ст. 103 ЦПК.

Сутність судового наказу проявляється у наступних його рисах:

1) особливість судового наказу проявляється у тому, що він є єдиним судовим актом, який поєднує у собі властивості постанов суду, яким вирішується справа по суті заявлених вимог, а також виконавчого документа;

2) судовий наказ має властивості як умовного, так і безумовного наказу. Умовність наказу проявляється в особливостях процедури скасування його за ініціативою боржника, а безумовність — та обставина, що наказ має силу виконавчого документа;

3) судовий наказ має риси подібності до судових рішень і в той же час відноситься до виконавчих документів. Але сутність відмежування від виконавчих написів та судових рішень не дають можливість віднести наказ ані до першого, ані до другого типу;

4) предметом судового наказу є матеріально-правові відносини, безспірність яких встановлюється на підставі наданих стягувачем (кредитором) документів;

5) судовий наказ наділений силою норми матеріального права, а видача наказу судом являє собою правозастосовчий акт органу держави;

6) серед виконавчих документів він займає особливе місце: по-перше, є судовим рішенням, яке безпосередньо звернено до виконання; по-друге, вимоги, які пред'являються до судового наказу, відрізняються від вимог, що пред'являються до усіх інших виконавчих документів, та закріплюються не у спеціальному законі (Закон України «Про виконавче провадження»), а у ЦПК (ст. 103);

7) судовий наказ є єдиним судовим рішенням, яка пов'язує цивільний процес і виконавче провадження, тобто, на відміну від інших судових постанов, звертається до виконання без видачі виконавчих листів (ст. 105 ЦПК).

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що судовий наказ є немотивованим рішенням суду першої інстанції, яке видається за правилами наказного провадження за заявою стягувача (кредитора) про стягнення грошових коштів або витребування майна від боржника, що ґрунтується на наданих стягувачем (кредитором) письмових доказах, має силу виконавчого документа, стягнення або витребування за яким провадиться після набрання ним законної сили та у порядку, встановленому для виконання судових рішень.

Список посилань

- ¹ Комментарий к ГПК РСФСР / Под ред. проф. М. К. Треушникова. — М., 2003. — С. 169.
- ² Аргунов В. Н. Судебный приказ и исполнительная надпись // Российская юстиция. — 1996. — № 7. — С. 31.
- ³ Вершинин А. П. Способы защиты гражданских прав в суде: Дис. ... в виде науч. докл. д-ра юрид. наук. — СПб., 1998. — С. 33–37.
- ⁴ Якубов С. А. Основы гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик о правовом положении некоторых лиц, участвующих в деле. — 1962. — № 8. — С. 49–50.
- ⁵ Гражданский процесс. Учебник для вузов / Отв. ред. проф. Осипов Ю. К. — М., 1995. — С. 58.
- ⁶ Шакарян М. С. Учение о сторонах в гражданском процессе. — М., 1983. — С. 4.

- ⁷ Воложинин В. П. Несудебные формы разрешения гражданско-правовых споров. — Свердловск, 1974. — С. 10; Жеруолис И. Сущность советского гражданского процесса. — Вильнюс, 1969. — С. 97.
- ⁸ Гражданский процессуальный кодекс советских республик / Под ред. А. Малицкого. — Харьков, 1926. — С. 218.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Наказне провадження: поняття та характерні ознаки.
2. Вимоги, які є підставою для звернення за видачею наказу.
3. Процесуальний порядок розгляду вимог про видачу наказу.
4. Правова природа судового наказу і його форма.
5. Оскарження судового наказу і його виконання.
6. Відмінність наказного провадження від нотаріального провадження про видачу нотаріальних написів.

II. Завдання

№ 1

Громадянин К. позичав у громадянина Н. 1500 грн на строк 6 місяців. У встановлений строк позика не була повернута. Громадянин Н. звернувся із заявою про видачу судового наказу до суду. На обґрунтування своїх вимог заявник надав суду розписку про отримання грошей із зазначенням дати їх повернення. Суд визнав вимоги заявника законними на підставі п. 1 ст. 96 ЦПК України і видав судовий наказ.

Чи правильно вчинив суд, видавши судовий наказ? За яких підстава суд має право видати судовий наказ?

№ 2

Кредитна спілка ТОВ «Кредит-Центр» звернулася із заявою до суду про видачу судового наказу для стягнення солідарної заборгованості за кредитним договором з громадян Т. та В. у сумі 7 479,00 грн. Свої вимоги заявник обґрунтував наявністю договору позики та копіями попередження про можливість звернення до суду за видачею наказу, які були направлені боржникам рекомендованим листом і були ними залишені без відповіді. Суд визнав вимоги заявника законними на підставі п. 1 ст. 96 ЦПК України і видав судовий наказ.

Чи правильно вчинив суд, видавши судовий наказ та задовольнивши вимоги стягувача? За яких підстава суд має право видати судовий наказ?

№ 3

Начальник обласної державної податкової інспекції у Харківській області звернувся до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення з громадянина В. суми земельного податку, який не був сплачений ним до місцевого бюджету у встановлений строк. Суд своєю ухвалою відмовив у видачі наказу у зв'язку з тим, що дана вимога не передбачена ст. 96 ЦПК України.

Чи правильно вчинив суд, відмовивши у видачі судового наказу? За яких підстава суд має право видати судовий наказ?

№ 4

Громадянин П. звернувся із заявою про видачу судового наказу до суду. Заявник вимагав повернення власних грошових коштів переданих АКБ «Інтерконтент» на підставі депозитного договору. Боржник у встановлений строк надав суду заяву про скасування наказу. На підставі ч. 1 ст. 106 ЦПК України суд своєю ухвалою скасував судовий наказ.

Дайте правовий аналіз дій суду щодо видачі судового наказу та його скасування. За яких умов судовий наказ може бути скасований?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 р. № 7-93.

Література

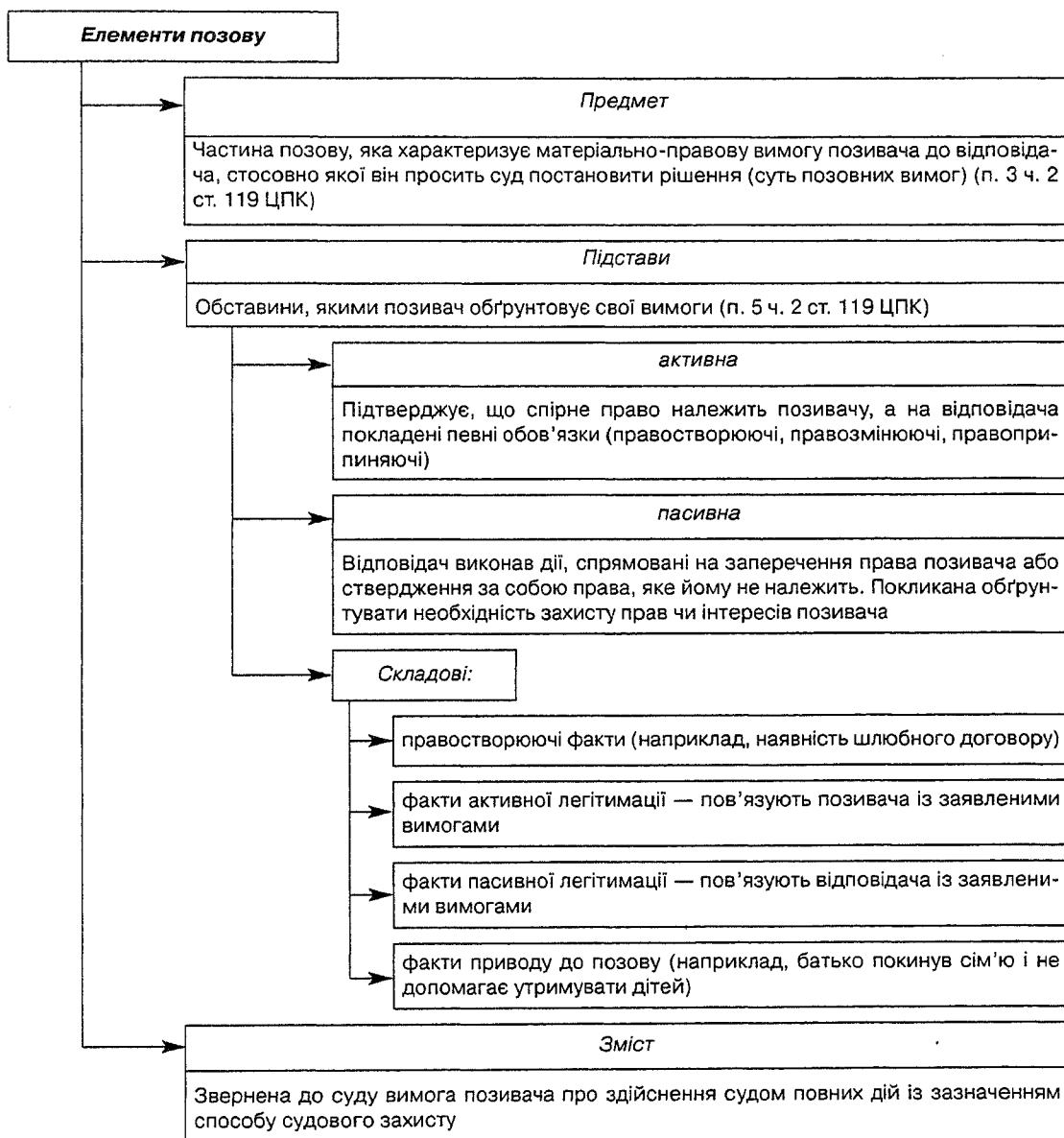
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушникова. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Клічача Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К., 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю.В. Білоусова. — К., 2006.
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Б. ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

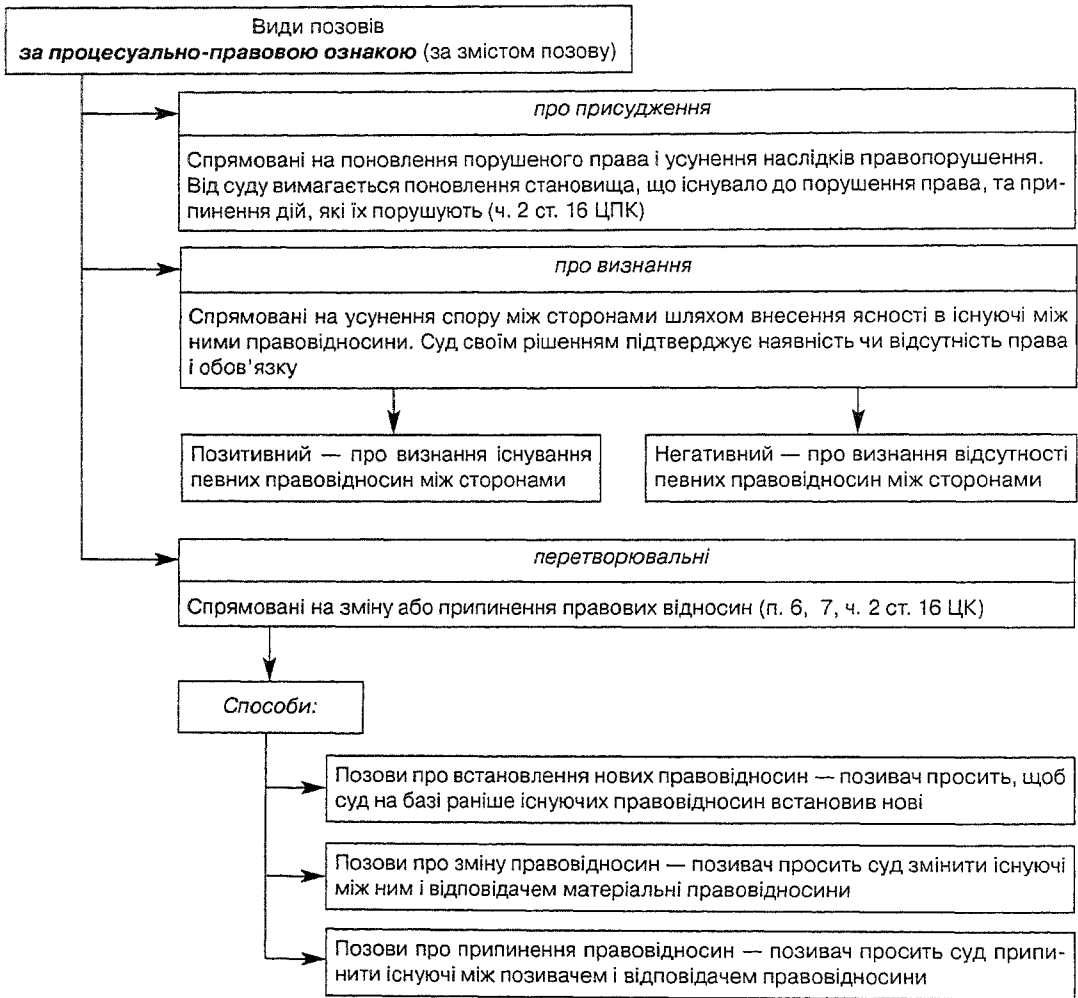
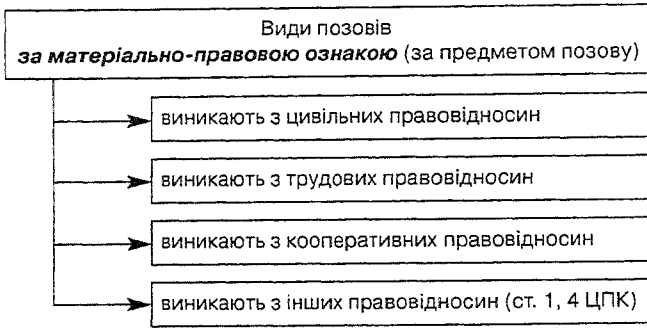
Глава 16. Порушення цивільної справи в суді

16.1. Позов як процесуальний засіб реалізації права на відкриття провадження у цивільній справі в суді

Позов — вимога заінтересованої особи (позивача) до суду про прийняття ним до свого провадження на розгляд і вирішення матеріально-правової вимоги, пред'явленої нею до другої особи (відповідача), з метою захисту порушеного або оспорюваного суб'єктивного права визначеним способом і на зазначеній підставі (ст. 3, 115, 118 ЦПК; ст. 16 ЦК)

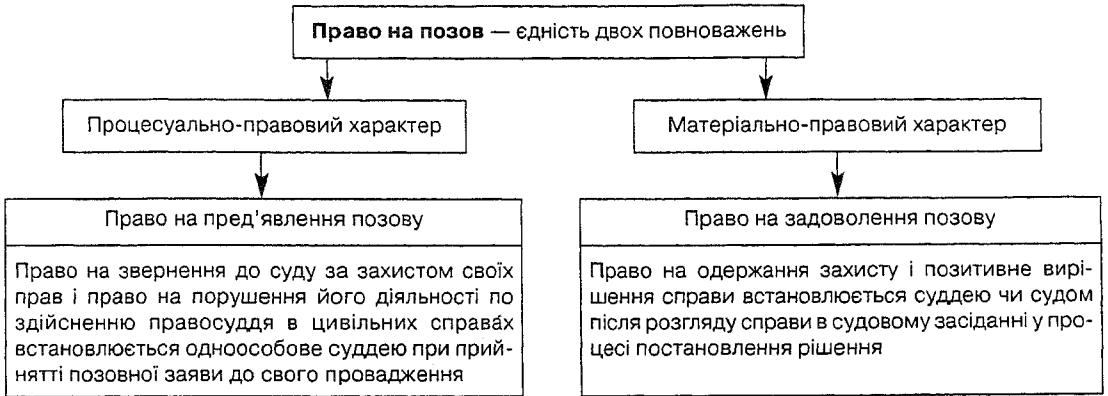

Види позовів

16.2. Право на позов

Право на пред'явлення позову і процесуальний порядок його реалізації

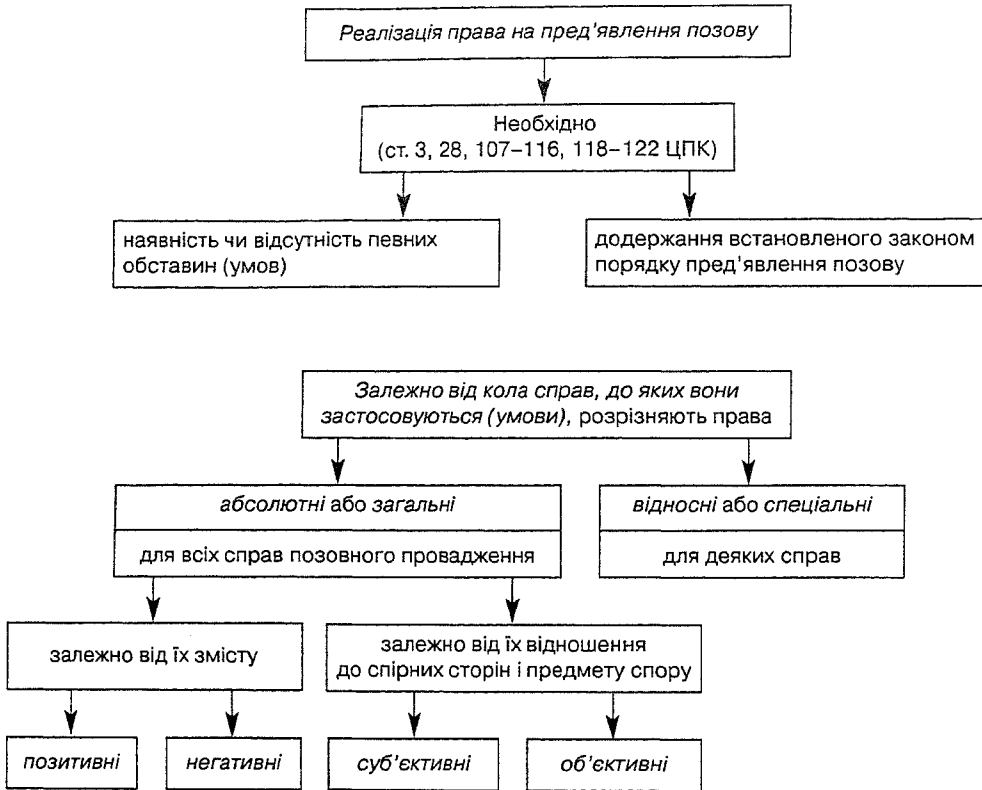
Право на пред'явлення позову — це надана і забезпечена заінтересованим особам можливість звернутися до суду першої інстанції з вимогою про розгляд і вирішення цивільно-правового спору з метою захисту майнових та особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів

наділені

- усі громадяни, підприємства, установи, організації (ст. 28 ЦПК);
- іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні підприємства і організації (ст. 410 ЦПК);
- прокурор, органи державної влади та місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи (ст. 3, 45 ЦПК)

особи, які беруть участь у справі (ст. 26 ЦПК)

Реалізація права на пред'явлення позову

Умови реалізації права на пред'явлення позову

Наявність цивільної процесуальної правосудності (ст. 28 ЦПК)

Здатність мати цивільні процесуальні права і обов'язки, які визнаються за всіма громадянами і юридичними особами і які можуть бути сторонами у справі, третіми особами, заявниками та заінтересованими особами у справах окремого провадження, представниками, свідками, експертами, перекладачами. Усі ці особи мають різну правосуб'єктність

Відсутність рішення третейського суду (п. 4 ч. 2 ст. 122 ЦПК)

Тобто тоді, коли немає рішення третейського суду в межах його компетенції щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком — коли суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду, або скасував рішення третейського суду і розгляд справи в тому ж третейському суді виявився неможливим

Наявність спору про право (ст. 3, 15 ЦПК)

Наявність розбіжностей між суб'єктами спільних матеріальних правовідносин з приводу їх прав і обов'язків та неможливості їх здійснення без усунення перешкод у судовому порядку, а також коли на шляху до здійснення особою права виникають перешкоди, які можуть бути усунуті за допомогою суду

Віднесення правової вимоги позивача на розгляд судових органів (підвідомчість справи суду) (п. 1 ч. 2 ст. 122 ЦПК, ст. 124 Конституції України)

Серед юрисдикційних органів тільки загальний суд має право вирішувати спір у конкретній справі чи спорах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових, житлових і земельних правовідносин

Відсутність рішення суду, що набрало законної сили, постановленого по тотожній справі (п. 2, 3 ч. 2 ст. 122 ЦПК)

Іншими словами, відсутність спору між тими ж сторонами про той же предмет із тих же підстав чи ухвали суду про прийняття відмови позивача від позову або про затвердження мирової угоди сторін, а також відсутність у провадженні суду тотожної справи

Вибуття із справи однієї сторони (п. 5 ч. 2 ст. 122 ЦПК)

Тобто після смерті фізичної особи, а також у зв'язку з припиненням юридичної особи, які є однією із сторін у справі, в разі коли спірні правовідносини не допускають правонаступництва

Встановлений законом процесуальний порядок пред'явлення позову, у результаті чого відкривається цивільна справа в суді

Додержання процесуальної форми позову (ст. 119 ЦПК)

Нею є позовна заява, якою визначається коло учасників процесу, належність доказів і допустимість засобів доказування у справі, необхідність забезпечення позову і тим самим здійсненості рішення. За змістом у позовній заяві мають бути зазначені всі елементи позову та інші дані, необхідні для провадження у справі

Подання позовної заяви з додержанням правил про підсудність (ст. 107–116, ч. 1 ст. 115 ЦПК)

Якщо позовна заява даному суду непідсудна:

- суд не приймає її і повертає позивачеві, постановляючи про це ухвалу, де зазначає, до якого суду слід звернутися;
- коли це виявляється після прийняття заяви до провадження, то вона передається судом за належною підсудністю

Оплата позовної заяви державним митом (ст. 79, 80 ЦПК, Декрет КМ України «Про державне мито» від 21 січня 1993 р.)

Наслідки несплати позовної заяви державним митом:

- за ухвалою судді позов залишається без руху (повідомляється позивач і надається строк для виправлення недоліків);
- при неусуненні в зазначений строк недоліків позовна заява за мотивованою ухвалою вважається неподаною і повертається позивачеві

Дієздатність особи, яка подає позовну заяву (ст. 29, 39 ЦПК, ст. 42, 165, 240 СК)

Такою особою має бути суб'єкт порушеного і оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу, і суб'єкт захисту прав інших осіб. В інтересах недієздатної особи її права і обов'язки здійснюють законні представники (батьки, усиновителі, піклувальники або за їх дорученням представники, а також органи опіки та піклування)

Наявність повноваження на ведення справи у представника, який подає заяву від імені позивача (ст. 42, ч. 1 ст. 121, ч. 7 ст. 119 ЦПК)

Підтверджується документами. За відсутності належно оформленого повноваження суддя зобов'язаний відмовити у прийнятті позовної заяви

16.3. Об'єднання і роз'єднання позовів

Об'єднання позовів

В одному провадженні у справі може бути об'єднано кілька однорідних позовних вимог, пов'язаних між собою, одного і того ж позивача до того ж відповідача чи до різних відповідачів або за позовами різних позивачів до одного і того ж відповідача (ст. 126, 16, 216 ЦПК, ст. 71, 105, 216 ЦК)

Однорідність вимог

Вимоги, що випливають з одних і тих же правовідносин (наприклад, поновлення на роботі й виплата середнього заробітку за вимушений прогул)

Вимоги можуть бути обумовлені особливостями спірних матеріальних правовідносин

Об'єднання позовів можливе

з ініціативи позивача (ч. 2 ст. 118 ЦПК)

Коли кілька однорідних позовних вимог об'єднуються в одну позовну заяву. Але кожна з цих вимог може бути пред'явлена до суду окремою позовною заявою і якщо у провадженні буде кілька справ, то сторони можуть просити суд об'єднати їх для спільного розгляду

з ініціативи суду (ч. 1 ст. 126 ЦПК)

Суддя може постановити ухвалу про об'єднання в одне провадження кількох однорідних позовних вимог за позовами одного і того ж позивача до того ж відповідача чи до різних відповідачів або за позовами різних позивачів до одного й того ж відповідача. При об'єднанні позовів кожен з них зберігає самостійне значення і всі вони підлягають вирішенню судом спільно в одному процесі

Роз'єднання позовів

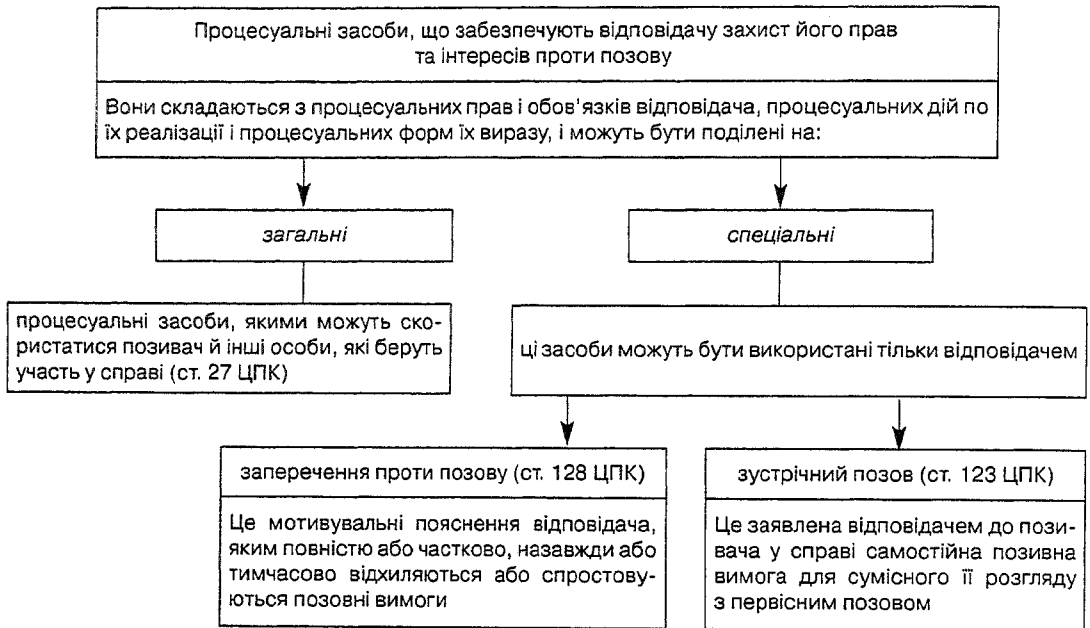
Залежно від обставин справи суддя вправі постановити ухвалу про роз'єднання одного або кількох об'єднаних в одне провадження позовів у самостійне провадження, якщо їх спільний розгляд ускладнює вирішення справи (ч. 2 ст. 126 ЦПК)

МОЖЛИВЕ

якщо вимоги про поділ квартири і паю заявлені одночасно з позовом про розірвання шлюбу (Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 18 вересня 1987р. «Про практику застосування судами законодавства про житлово-будівельні кооперативи»)

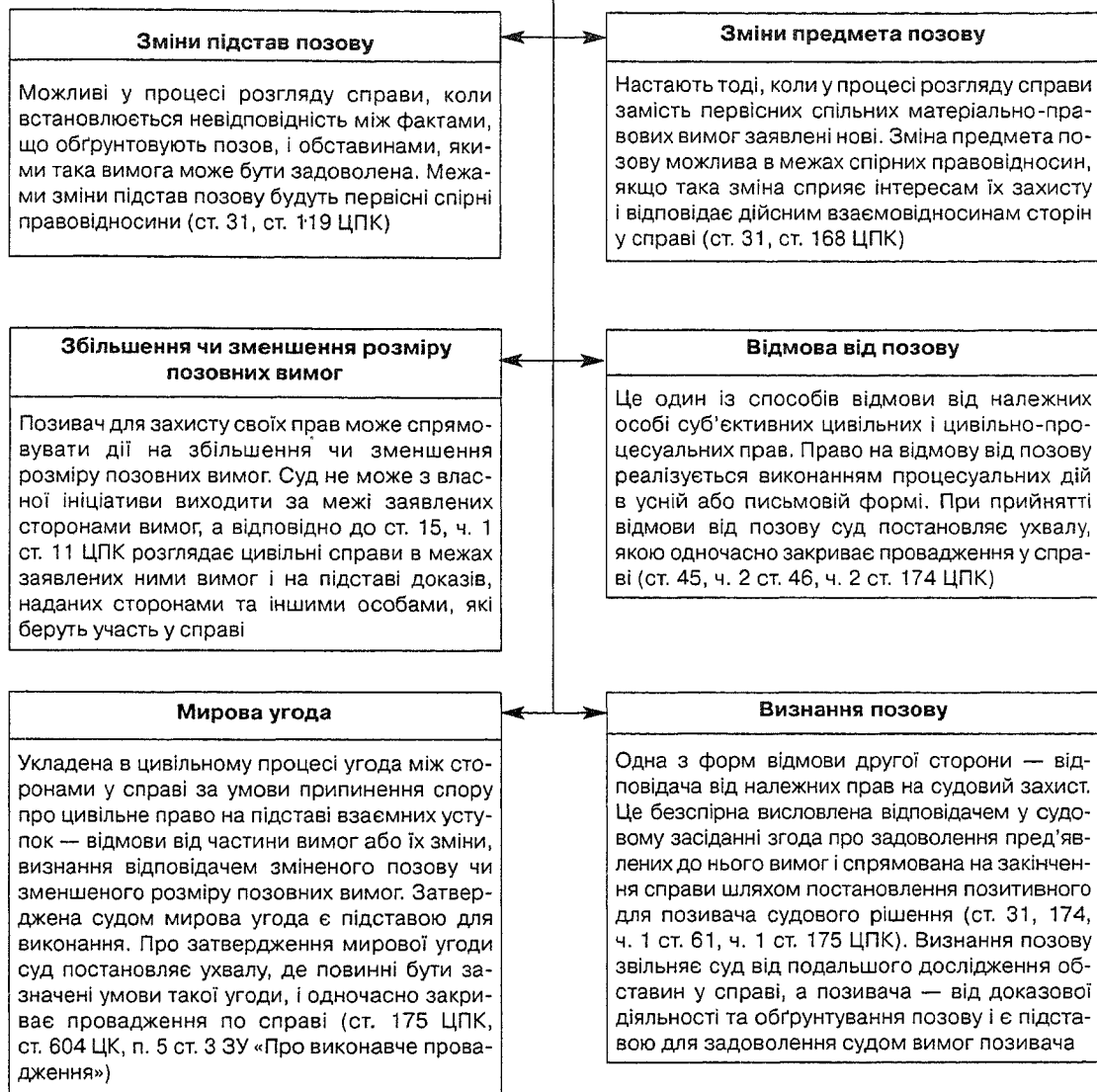
для спрощення розгляду справ із самостійними позовними вимогами (Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 5 березня 1977 р. «Про підготовку цивільних справ до судового розгляду»)

16.4. Процесуальні засоби, що забезпечують відповідачу захист його прав та інтересів проти позову

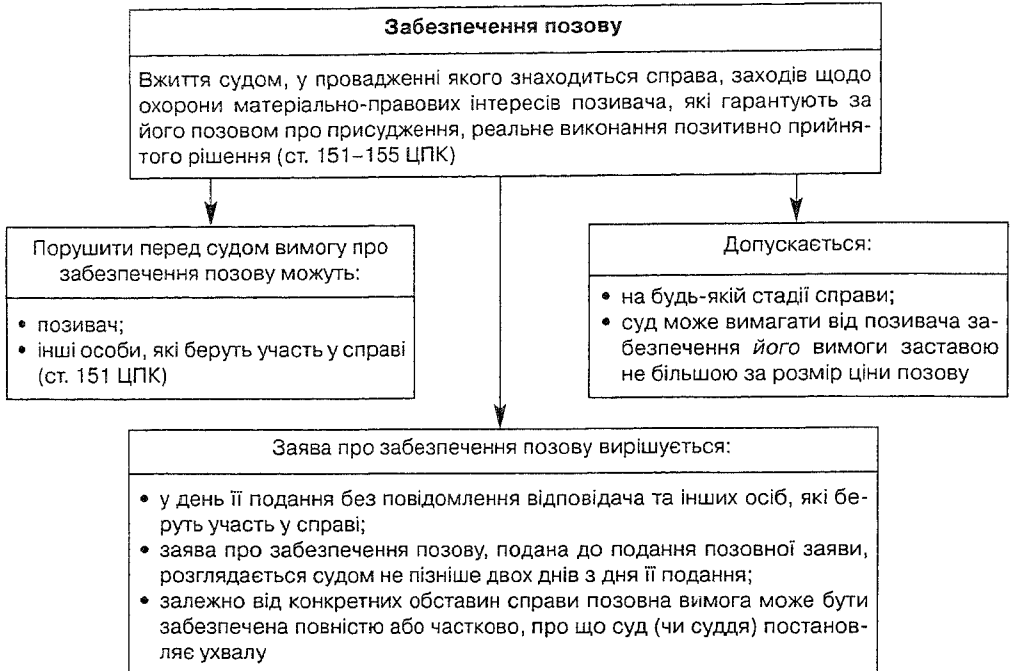

16.5. Зміни в позовному спорі

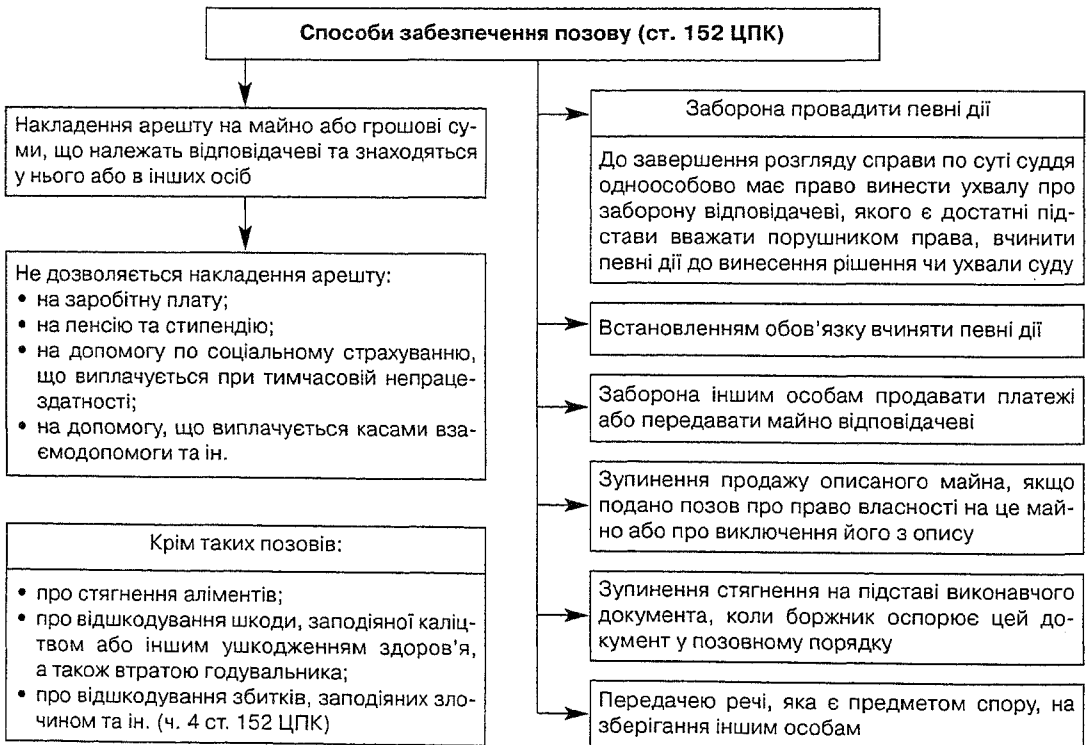
Зміни в позовному спорі

16.6. Забезпечення позову

Способи забезпечення позову

Лекція 14

ПОРУШЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ В СУДІ

Поняття позову та його елементи

Складність цієї теми полягає в тому, що в юридичній літературі відсутнє єдине поняття позову — він розглядається в матеріальному або тільки в процесуальному аспекті, а також в матеріально-процесуальному: а) як засіб захисту судом (або іншим органом) суб'єктивного матеріального (або тільки цивільного) права; б) як засіб звернення до суду першої інстанції за захистом права і охоронюваного законом інтересу і порушення судової діяльності; в) як процесуальна дія, спрямована на порушення цивільного процесу з метою здійснення правосуддя по цивільно-правовому спору або як процесуальна діяльність позивача протягом всього цивільного процесу в суді першої інстанції; г) як вимога про усунення порушення права, пред'явлена однією особою до другої для примусового здійснення через суд. При визначенні позову як процесуального засобу судового захисту права не виправдано спрощується існуючий зв'язок позову з його пред'явленням, розглядом і вирішенням судом, чи іншим органом, який здійснює захист права. Органом, що здійснює правосуддя, захист суб'єктивних прав, державних і громадських інтересів, є суд, то і засобом судового захисту права може бути процесуальний акт суду.

При визначенні позову як засобу звернення до суду з проханням чи вимогою про захист права, він ототожнюється з процесуальними діями, що не відповідає нормам ЦПК, які користуються поняттям «позов» і «пред'явлення позову» (ст.ст. 118–126, 151, 174 та ін. ЦПК). До цього слід додати, що процесуальні дії самі по собі не виникають. Вони є засобом реалізації прав і обов'язків, втілених у процесуальних формах: вимогах, клопотаннях, заявах. Необхідність в позові виникає тоді, коли виникає потреба в розгляді і вирішенні правового спору між заінтересованими особами з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави. Кожна заінтересована особа, зазначається в ст. 3 нового ЦПК, має

право у встановленому законом порядку звернутися до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Право на звернення до суду за захистом втілюється в заявах уповноважених осіб (ст.ст. 45, 46 ЦПК).

Заява до суду про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів в справах позовного провадження названа в ЦПК позовною заявою або вимогою (розділ III гл. 2 ЦПК).

Виходячи зі змісту ст. 3 ЦПК позов може бути визначений як звернена до суду вимога про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

Суть позову буде правильно визначена тільки з врахуванням єдності його матеріальної і процесуальної сторін. Відрив і недооцінка однієї з сторін робить його нежиттєвим, а значить, і малокорисним для практики.

Позов, крім процесуальної сторони — вимоги до суду про розгляд і вирішення спору про право, має матеріальну сторону — вимогу позивача до відповідача про усунення умов, що створюють перешкоди в користуванні правом.

Крім того, позов спрямований не лише на захист суб'єктивного цивільного права, але трудового, сімейного, житлового, авторського, та ін., а також на охорону всіх форм власності. Позовом як процесуальним засобом порушення діяльності належного органу на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів можуть скористатися лише певні процесуально правосуб'єктні особи.

Отже, з врахуванням зазначеного, позовом називається вимога, в якій втілено право належної процесуально-правосуб'єктної особи на порушення судової діяльності (або іншого правомочного органу) по розгляді і вирішенню правового питання з метою захисту, передбаченими в законі способами, порушеного, невизнаного чи оспорюваного іншими особами суб'єктного матеріального права або охоронюваного законом інтересу.

Це вимога процесуально правосуб'єктної особи спрямована на порушення діяльності

компетентного органу по розгляду і вирішенню правового питання з метою захисту суб'єктивних прав, державних і громадських інтересів.

Щоб позов виконав роль засобу порушення судової діяльності на захист права, він повинен містити в собі такі частини або елементи: 1) вимогу до суду про захист права, про здійснення судом певних дій із зазначенням способу судового захисту (зміст); 2) матеріальну вимогу позивача до відповідача або існуючі між сторонами правовідносини, що підлягають захисту (предмет); 3) обставини, що обґрунтовують вимогу позивача; 4) юридичні факти, що підтверджують наявність прав і обов'язків сторін (підстава).

Для засвоєння питання предмета позову слід повторити з курсу загальної теорії держави і права вчення про правовідносини і з курсу цивільного процесуального права — про цивільно-процесуальні правовідносини. Оскільки предмет позову, на відміну від предмета спору, є не річчю, не грошима, а є матеріально-правові вимоги, які позивач висуває відповідачу, наприклад, повернення речі, відшкодування збитків, визнання існуючих правовідносин та ін. А для вивчення підстави позову — повторити вчення про юридичні факти з курсу загальної теорії права і цивільного права. Це пояснюється тим, що підставою позову є сукупність юридичних фактів, що передбачені у гіпотезі матеріальної норми права, що регулює спірні правовідносини, із яких позивач формує свої вимоги відповідачу, наприклад, наявність шлюбу між батьками, батько не сплачує аліментів на утримання дитини та ін.

Види позову

Позови класифікуються за процесуальною ознакою (змістом позову) на позови про присудження, визнання і правоперетворювальні. Більшість авторів-процесуалістів останній вид позовів окремо не виділяють, а відносять їх в залежності від їх характеру до позовів про присудження або позовів про визнання.

Перетворювальними позови називаються так тому, що вони спрямовані на створення, зміну або припинення правових відносин. А практичне значення їх перебуває в залежності від тих правовідносин, які ними пере-

творюються. Такі позови спрямовані, як правило, на додаткове врегулювання таких правовідносин, які нормою права до кінця не врегульовані, причому суду надано право зробити це (зміна розміру періодичних платежів і т. п.), але здебільшого такі позови спрямовані на припинення певних правовідносин (найму житлового приміщення, розірвання шлюбу, поділ загального майна).

Заперечуючи наявність перетворювальних позовів, оскільки закон не відносить перетворювальну діяльність до завдань правосуддя і суд не є творцем права, слід визнати їх існування не як самостійного виду, а як складової частини (підвиду) позовів про присудження і визнання.

Позови про виключення майна з опису спрямовані не на перетворення правовідносин, а на визнання за особою прав на певне майно і виключення його з опису. Роблячи поділ загального майна, суд не виконує перетворювальних дій, а визнає за конкретною особою право на певне майно і присуджує відповідачу передати його позивачу.

Класифікація позовів надає можливість встановити особливості кожного окремого виду позову, його елементів і його окреме практичне значення, пов'язане з його предметом.

Право на позов і право на пред'явлення позову

Право на позов має дві сторони — в матеріальному і процесуальному розумінні. Наукою цивільного-процесуального права вивчається право на позов у процесуальному розумінні, тобто право на пред'явлення позову, на звернення до суду.

Право на пред'явлення позову мають усі фізичні та юридичні особи. А ст. 3 ЦПК України зазначає, що відмова від права звернення до суду за захистом є недійсною.

Наявність або відсутність права на звернення до суду з позовом у кожного конкретного суб'єкта залежить від певних обставин. Для з'ясування яких важливе значення мають передумови реалізації права на пред'явлення позову і наслідки їх відсутності, а також умови пред'явлення позову і наслідки недотримання цього порядку. Передумовами права на позов є ті обставини, з наявністю або відсутністю яких цивільний процесуальний закон пов'язує можливість пред'явлення позову

до суду, можливість порушення справи в суді. Ці положення закріплені у ст. 118–121 нового ЦПК, їх належить детально проаналізувати.

Порядок пред'явлення позову та порядок відкриття провадження у справі

Виконання позовом процесуального засобу порушення судової діяльності на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави стане можливим тоді, коли він буде втілений у визначену законом для нього цивільну процесуальну форму — письмову позовну заяву, конструкція якої має відповідати ст. 119 ЦПК.

Значення позовної заяви полягає в тому, що в ній відображаються всі елементи позову й інші відомості, необхідні для правильного і швидкого розгляду і вирішення цивільних справ.

Позовна заява, складена з дотриманням пред'явлених до неї вимог, сприяє виявленню тотожності позову шляхом порівняння його з іншим, який був розв'язаний або перебуває в провадженні суду: 1) за суб'єктами спірних відносин; 2) за матеріально-правовою підставою; 3) за видом позову. Значення позовної заяви для захисту прав та інтересів фізичних, юридичних осіб та держави полягає в тому, що вона є процесуальною формою позову, вона втілює вимогу до суду на порушення процесуальної діяльності для такого захисту і визначає таку можливість: нею визначаються характер і межі підготовки справи до розгляду і вирішення. Вона допомагає суду визначити обсяг дослідження, належність і допустимість різних засобів доказування по справі.

Позовна заява пред'являється шляхом подання її до суду першої інстанції через загальну канцелярію або поштою. В суді вона реєструється, оформлюється і передається судді в порядку черговості, а суддя вносить ухвалу про відкриття провадження по справі.

З питань захисту відповідача проти позову необхідно засвоїти суть заперечення (ст. 128 нового ЦПК), а також зустрічного позову (ст.ст. 123, 124 ЦПК), з'ясувавши різницю між цими процесуальними інститутами в їх змісті, призначенні і наслідках здійснення.

При вивченні цієї теми слід також приділити увагу питанню про забезпечення позову.

Забезпечення позову — це вжиття судом заходів, у провадженні якого знаходиться справа, щодо охорони матеріально-правових інститутів, які гарантують за його позовом про присудження реальне виконання позитивно прийнятого рішення. Інститут забезпечення позову врегульований статтями 151–155 ЦПК України і спрямований проти несумлінних дій відповідача, який може сховати майно, продати, знищити або знецінити його. Необхідно також мати на увазі, що процедура забезпечення позову додатково детально роз'яснена у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» від 22.12.2006 р. № 9.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. *Поняття позову, його елементи, види позовів.*
2. *Право на позов і право на пред'явлення позову. Умови реалізації права на пред'явлення позову.*
3. *Процесуальний порядок пред'явлення позову. Наслідки його недотримання.*
4. *Позовна заява як процесуальна форма виразу позову, її зміст і форма.*
5. *Прийняття позовної заяви суддею. Підстави для відмови в її прийнятті. Правові наслідки порушення цивільних справ в суді.*
6. *Захист інтересів відповідача. Заперечення проти позову: матеріально-правові і процесуальні. Зустрічний позов, порядок його пред'явлення.*
7. *Забезпечення позову. Підстави, порядок, зміна і скасування забезпечення позову.*

II. Завдання

№ 1

Загнойко був звільнений з роботи з посади столяра за профнепридатністю. Вважаючи звільнення неправильним, Загнойко звернувся з позовом до фабрики «Меблі» про поновлення на роботі та виплату за вимушений прогул. При підготовці справи до розгляду суд залучив на сторону відповідача третьою особою начальника цеху фабрики, за ініціативою якого був звільнений Загнойко. До розгляду справи наказом по фабриці Загнойко був поновлений на роботі і з цих підстав звернувся до суду з заявою про відмову від позову. Суд прийняв його відмову і провадження по справі закрив.

Визначіть елементи позову і правильність прийняття судом відмови від позову.

№ 2

Автомашина підприємства «Таксі» внаслідок порушення правил вуличного руху водієм Кузнецовим нанесла тілесні ушкодження Васильковій, яка переходила вулицю, повертаючись з роботи додому.

У довідці лікарні зазначалося, що Василькова перебувала на стаціонарному лікуванні з 10 по 30 липня, куди була доставлена каретою швидкої допомоги з діагнозом: струс головного мозку, перелом носових кісток, вибито зуби, пошкоджено в багатьох місцях шкіру обличчя, рук, ніг.

Від роботи Василькова була звільнена з 10 до 22 липня. За цей час вона отримала допомогу в розмірі 90 % зарплати. При виході зі стаціонару лікарі порекомендували Васильковій одночасно з прийняттям ліків пройти обов'язково курс лікування в санаторії загального типу та посилити і покращити харчування.

Лікарсько-трудова експертною комісією Василькова була визнана інвалідом 2 групи на один рік. Районний відділ соціального захисту призначив їй пенсію.

Василькова подала до суду позов про стягнення з відповідача щомісячної доплати різниці між зарплатою і пенсією, а також вартість пошкодженого плаття з шовкової тканини та ремонт годинника.

Визначить предмет, підставу, вид позову та обсяг спірних правовідносин. Хто повинен бути відповідачем по справі? Напишіть позовну заяву від імені Василькової.

№ 3

Павлов позичив своєму сусідові Якюнасу 6 тис. грн, оформивши цей договір згідно з вимогами закону. Оскільки 20 вересня закінчувався термін позовної давності, а Якюнас гроші не повернув, Павлов 19 вересня надіслав поштою до суду м. Василькова заяву, в якій просив стягнути з відповідача позичену суму.

Суддя, знайомлячись із надісланими матеріалами, звернув увагу на те, що позовна заява не сплачена державним митом та в ній відсутні відомості як про місце постійного проживання, так і про місце постійної роботи відповідача.

Залишивши без руху заяву, суд повідомив позивача, щоб він до 30 вересня виправив зазначені недоліки. Павлов, без будь-яких на те поважних причин, виконав цю вказівку суду тільки 10 жовтня, після чого справа була призначена до слухання.

20 жовтня суд виніс рішення, задовільнивши позовні вимоги Павлова.

Чи мав право суд розглядати цю справу? Визначить предмет, підставу, вид позову та об'єкт спірного правовідношення.

№ 4

До районного суду поштою надійшла заява агрофірми про вилучення у Карого майна, яке відповідач незаконно привласнив, працюючи завідувачим клубом, і добровільно не повертає.

Суддя виніс ухвалу про відмову в прийнятті заяви, посилаючись на те, що позивач у ній не зазначив докази, які підтверджують позов, і не сплатив належну суму мита.

Чи мав на це підставу суддя?

№ 5

Бригада теслярів за договором підряду зобов'язалась побудувати сховище для сільгосппродукції. Бригада свої зобов'язання виконала в строк і якісно, кооператив же відмовився сплатити гроші в зв'язку з тим, що кошторисом витрати на це будівництво не були передбачені. Бригада пред'явила позов. У позовній заяві було також зазначено прохання забезпечити позов шляхом накладення арешту на рахунок кооперативу в банку.

Чи підлягає задоволенню заява бригади про забезпечення позову? Чи може бути заміна способу забезпечення позову? Які права має сторона, якщо забезпеченням позову їй були нанесені збитки?

№ 6

Будинок Старостіна разом із фруктовими деревами, що були посаджені на присадибній ділянці, в зв'язку з будівництвом інституту підлягав знесенню. За оцінкою комісії Старостін мав отримати 219 тис. грн, але він вважав, що оцінка вкладеної праці по вирощенню дерев проведена неправильно і йому необхідно доплатити ще 12 тис. грн, про що він і просив у позовній заяві до суду. Оскільки представник інституту в суді, перевірівши розрахунки, погодився переглянути своє рішення, Старостін відмовився від заявленого позову. Ця відмова була прийнята судом.

На другий день Старостін прибув до інституту, де були перевірені розрахунки, з яких видно, що інститут може доплатити 2 тис. грн., у той час, коли Старостін наполягає на тому, щоб йому заплатили всю суму. Оскільки згода знову не була досягнута, Старостін заявив позов, який судом був розглянутий і задоволений.

Чи мав право суд розглядати такий позов?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

— Цивільний процесуальний кодекс України

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

— «Про підготовку цивільних справ до судового розгляду» від 5 березня 1977 р. № 1;

— «Про практику розгляду судами справ про встановлення неправильності запису в актах громадського стану» від 7 липня 1995 р. № 12;

— «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995 р. (зі змінами, від 25 травня 1998 р.

- постановою № 15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — № 1;
- «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1990 р. № 9;
- «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» від 22.12.2006 р. № 9

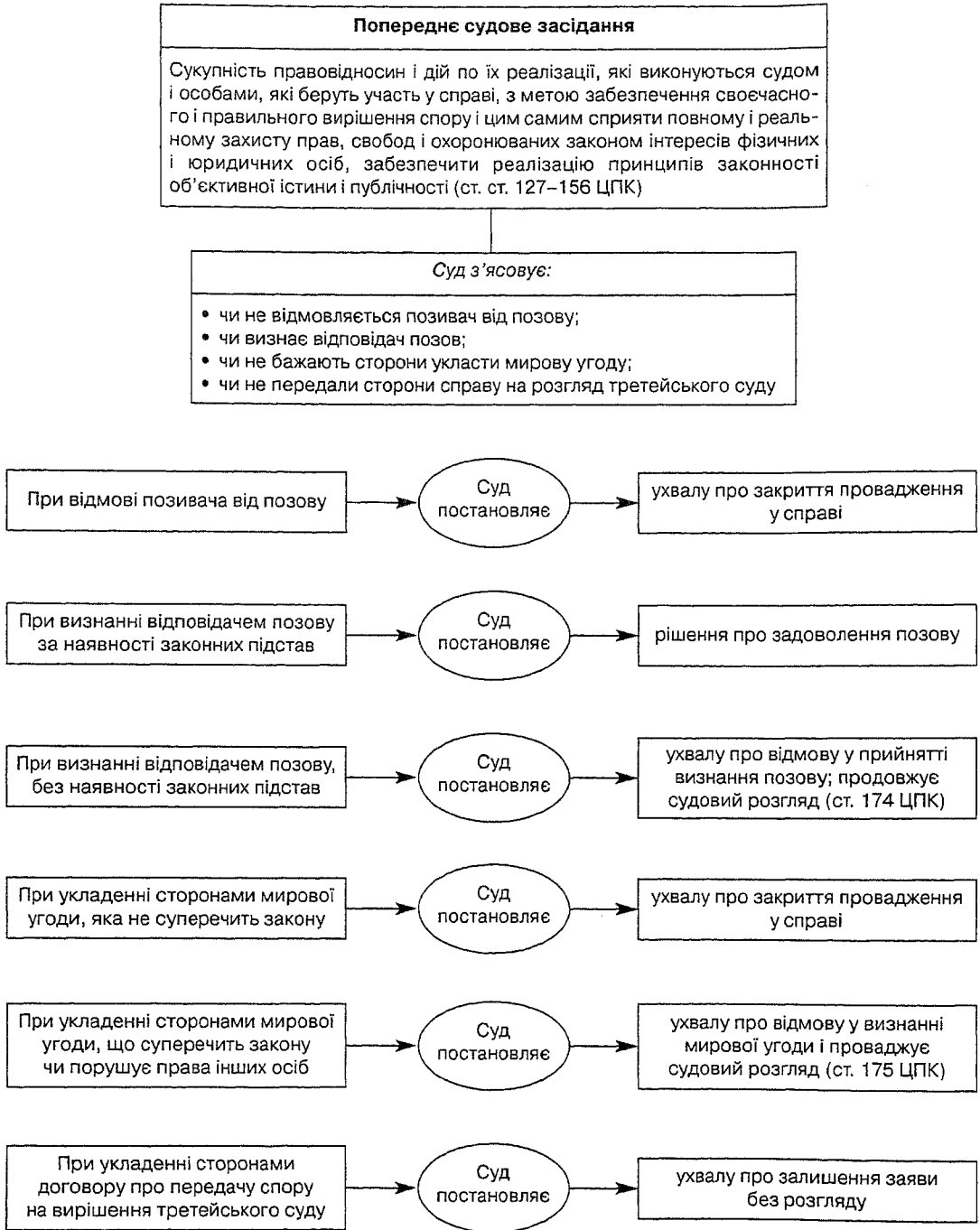
Література

- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушников. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Гурвич М. А. Учение об иске. — М., 1981.
- Добровольский А. А., Иванова С. А. Основные проблемы исковой формы защиты права. — М., 1979.
- Зайцев И. М. Функции иска в судопроизводстве // Государство и право. — 1996. — № 7.
- Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007;
- Кожухарь А. Н. Право на судебную защиту в исковом производстве. — Кишинев, 1989.

- Кройтор В. Защита прав граждан и организаций. — Харьков, 1995.
- Михеенко М. М., Молдаван В. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Осокина Г. Л. Право на защиту в исковом производстве., — Томск, 1990; Проблемы иска и право на иск. — Томск, 1989.
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К., 2006.
- Ченцов Н. В. Проблемы защиты государственных интересов в гражданском судопроизводстве. — Томск, 1989.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Штефан М. И. Захист прав соціалістичних організацій в суді. Випуск перший. Процесуальні засоби порушення цивільного судочинства. — К., 1973.
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 17. Провадження у справі до судового розгляду

17.1. Попереднє судове засідання

Дії суду за відсутності негативних підстав (ст. 130 ЦПК)

1. Уточнює позовні вимоги або заперечення проти позову (ст. 39, 45 ЦПК).
2. Вирішує питання про склад осіб, які братимуть участь у справі (ст. 39, 45 ЦПК).
3. Визнає факти, які необхідно встановити для вирішення спору і які з них визнаються кожною стороною, а які підлягають доказуванню (ст. 61 ЦПК).
4. З'ясовує, якими доказами кожна сторона буде обґрунтовувати свої доводи чи заперечення щодо невизнаних обставин та встановлює строки їх подання (ч. 2, 3 ст. 60 ЦПК).
5. За клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує у встановленому порядку питання про:
 - виклик свідків (ст. 136 ЦПК);
 - проведення експертизи (ст.ст. 143–150 ЦПК);
 - залучення до участі у справі спеціалістів (ст. 54 ЦПК);
 - залучення до участі у справі перекладача (ст. 55 ЦПК);
 - залучення до участі у справі особи, яка надає правову допомогу (ст. 56 ЦПК);
 - судові доручення щодо збирання доказів (ст. 132 ЦПК).
6. У невідкладних випадках проводить огляд на місці, огляд письмових і речових доказів в порядку, встановленому ст. 140–142 ЦПК.
7. За клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про вжиття заходів забезпечення позову (ст. 151–155 ЦПК).
8. Визначає інші дії, необхідні для підготовки справи до судового розгляду та забезпечення правильного і своєчасного вирішення справи (ст. 133–155 ЦПК).
9. Визначає час і місце судового розгляду.

Попереднє судове засідання

Може бути відкладено за заявою сторони чи сторін про неможливість явки їх до суду з причин, визнаних судом поважними, при відсутності таких поважних підстав і при неповідомленні суду про відсутність сторони, суд з'ясовує обставини справи на підставі тих матеріалів, що є у справі

Є обов'язковим для кожної справи і проводиться за правилами гл. 4 розд. III ЦПК, з винятками, передбаченими гл. 3 розд. III ЦПК

При закінченні судом підготовки справи до судового розгляду суддя постановляє ухвалу, в якій перераховуються всі підготовчі дії, які були ним проведені в цій стадії судочинства і встановлюється дата розгляду справи, що має бути не пізніше 15 днів після закінчення дій по підготовці її до судового розгляду (ст. 156 ЦПК)

17.2. Судові виклики і повідомлення

Повістки про виклик до суду надсилаються:

- особам, які беруть участь у справі;
- свідкам;
- експертам і спеціалістам;
- перекладачам;
- іншим особам, участь яких у судовому засіданні або вчиненні окремих процесуальних дій є обов'язковою

Повістки-повідомлення надсилаються судом

- особам, які беруть участь у справі, з приводу вчинення процесуальних дій, в яких участь цих осіб не є обов'язковою

Виклик у суд через оголошення у пресі, в друкованому органі, встановленому КМУ

- будь-який учасник процесу (свідки, експерти, спеціалісти та ін.).

При умові:

- позивачу невідомо місце проживання або місцезнаходження відповідача;
- звернення до адресного бюро і органів внутрішніх справ

Усі учасники процесу можуть бути повідомлені або викликані в суд:

- телеграмою або факсом;
- інші засоби зв'язку, які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику

Судова повістка про виклик повинна містити (ст. 75 ЦПК):

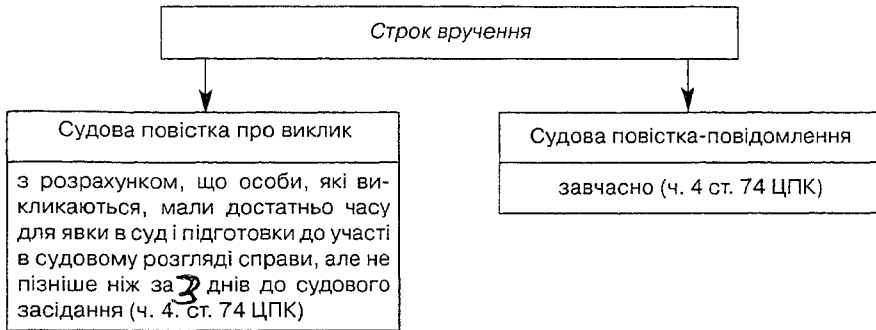
- ім'я фізичної особи чи найменування юридичної особи, якій адресується повістка;
- найменування та адресу суду;
- зазначення місця, дня і часу явки за викликом;
- назву справи, за якою робиться виклик;
- зазначення в якості кого викликається особа (як позивач, відповідач, третя особа, експерт, свідок та ін.);
- у разі необхідності — пропозицію особі, яка бере участь у справі, подати всі раніше неподані докази;
- зазначення обов'язку особи, яка одержала повістку, в зв'язку з відсутністю адресата, за першої можливості вручити її адресату;
- роз'яснення про наслідки неявки залежно від процесуального статусу особи, яка викликається (примусовий привід, розгляд справи за відсутності, залишення заяви без розгляду), і про обов'язок повідомити суд про причини неявки

Оголошення у пресі про виклик відповідача повинно містити:

- ті ж самі реквізити, що містяться у повістці про виклик;
- виняток складають положення, встановлені у п. 8 ч. 1 ст. 75 ЦПК (зазначення обов'язку особи, яка одержала судову повістку в зв'язку з відсутністю адресата, за першої можливості вручити її адресату)

Судова повістка-повідомлення повинна містити (ч. 3. ст. 75 ЦПК)

- найменування та адресу суду;
- назву справи;
- вказівку про те, яку дію буде вчинено;
- місце, день і час вчинення процесуальної дії;
- вказівку про те, що участь у вчиненні процесуальної дії для цієї особи не є обов'язковою

Вручення судової повістки

1. Судова повістка разом з розпискою та копіями відповідних документів надсилається поштою рекомендованим листом із повідомленням або через кур'єра зазначеною стороною чи іншою особою, яка бере участь у справі
2. Сторони чи її представники за їх згодою можуть бути видані судові повістки для вручення відповідним учасниками цивільного процесу
3. Судова повістка може бути вручена безпосередньо в суді, а у разі відкладення розгляду справи про час і місце наступного засідання може бути повідомлено під розписку
4. Особи, які беруть участь у справі, а також свідки, експерти, спеціалісти і перекладачі можуть бути повідомлені або викликані в суд телеграмою, факсом чи за допомогою інших засобів зв'язку, які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику

Судова повістка надсилається

1. За місцем знаходження/проживання фізичної особи
2. Якщо фізична особа не проживає за адресою повідомленою суду, судова повістка надсилається за місцем її роботи
3. Юридичній особі — направляється за її місцезнаходженням або за місцезнаходженням її представництва, філії, якщо позов виник у зв'язку з її діяльністю

Порядок вручення судових повісток

Адресовані фізичним особам — вручаються під розписку, яка повертається до суду з поміткою про вручення

Адресовані юридичним особам — відповідній службовій особі, яка розписується про одержання повістки — розписка про одержання повертається до суду

У разі не виявлення особи в місці проживання — повістка під розписку вручається будь-кому з повнолітніх членів сім'ї, які проживають разом з нею, а при відсутності таких — відповідній житлово-експлуатаційній організації або виконавчому органу місцевого самоврядування

У разі відсутності адресата — повістка негайно повертається до суду з поміткою про причини невручення

У разі вручення повістки представникові особи, яка бере участь у справі, вважається врученою цій особі

У разі перебування особи під вартою або відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, знаходження у дисциплінарному батальйоні (військовослужбовці), обмеження волі, арешту, повістка та інші судові документи такій особі вручаються під розписку адміністрацією місця утримання, яка негайно надсилає розписку та письмові пояснення цієї особи до суду

У разі проживання особи за межами України судова повістка вручається в порядку, визначеному міжнародними договорами, а в разі відсутності таких — через дипломатичні представництва та консульські установи України за місцем проживання цих осіб

У разі відмови адресата одержати судову повістку, особа, яка її доставляє, робить відповідну помітку на повістці і повертає її до суду. Особа, яка відмовилася одержати судову повістку, вважається повідомленою

Якщо місцеперебування відповідача невідоме, суд розглядає справу після надходження до суду відомостей щодо його виклику до суду (ст. 78 ЦПК)

Розшук відповідача

По справам про:

- стягнення аліментів;
- відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншими ушкодженнями здоров'я або смертю фізичної особи

Оголошує суд

Проводиться органами внутрішніх справ

Витрати на проведення розшуку стягуються з відповідача в дохід держави за рішенням суду

Лекція 15 ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Провадження у справі до судового розгляду як стадія цивільного процесу, її мета, значення і зміст

Цивільне процесуальне законодавство закріпило правило про обов'язкову підготовку кожної цивільної справи до розгляду. При вивченні цієї теми необхідно звернути увагу не тільки на питання про мету і значення цієї стадії, але і на питання, які процесуальні дії повинен виконувати суддя в цій стадії процесу та обов'язковість процесуального закріплення суддею проведеної підготовки справи до розгляду, винесенням ухвали.

Норми, які регламентують проведення попереднього судового засідання по цивільних справах, є новелами нового ЦПК. Перш за все, слід звернути увагу, що ЦПК 1963 р. містив гл. 18 «Підготовка цивільних справ до судового розгляду», але не містив норм, які б передбачали проведення попереднього судового засідання по цивільних справах. На противагу цьому новий ЦПК ввів гл. 3 «Провадження у справі до судового розгляду», зміст норм якої передбачає саме комплекс підготовчих дій, які має вчинити суддя до призначення справи до розгляду. Використання законодавцем терміну «провадження» до вчинення суддею підготовчих дій до розгляду справи є некоректним. Оскільки і теорія, і практика цивільного процесуального права під провадженням здебільше розуміє комплекс дій, вчиняємих особами, які беруть участь у справі, що охоплюються кінцевою метою, а під стадією розуміють сукупність процесуальних дій, що об'єднані не кінцевою метою, а найближчою метою процесу. Тобто за новим ЦПК будуть наступні види провадження: позовне провадження, до якого також належить заочне провадження (гл. 8 ЦПК) та відновлення втраченого судового провадження (розд. IX ЦПК), а також непозовне провадження, до якого відносяться окреме провадження (ст. 234 ЦПК), наказне провадження (розд. II ЦПК), провадження по справах на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця чи інших посадових осіб державної

виконавчої служби під час виконання судового рішення (розд. VII ЦПК), провадження по справах про визнання та виконання рішень судів іноземних держав. Провадження за своїм змістом являє собою відповідну послідовність дій, які вчиняють особи, які беруть участь у справі, однорідні дії об'єднуються у стадії, що характеризують внутрішню структуру провадження. Виходячи з положень законодавства цивільне провадження за новим ЦПК складається з наступних стадій: відкриття провадження (ст.ст. 2, 122), підготовка справ до судового розгляду (ст.ст. 127–156), судовий розгляд справи (ст.ст. 157–196 ЦПК), оскарження рішень та ухвал суду (ст.ст. 291–322, 323–352), перегляд рішень та ухвал суду, що набрали законної сили у зв'язку з винятковими та нововиявленими обставинами (ст.ст. 353–357, 361–366), виконання судових постанов (ст. 367–382), відновлення втраченого судового провадження (розд. IX). Якщо порівнювати види провадження та види стадій, закріплених у новому ЦПК можна дійти висновку, що деякі стадії цивільного процесу за своєю назвою та змістом збігаються з деякими видами провадження. Зокрема, провадження по перегляду рішень та ухвал суду в апеляційній та касаційній інстанціях збігається з одноіменними стадіями, відновлення втраченого судового провадження може також бути також і стадією цивільної справи та ін. Така термінологічна неточність породжує непорозуміння з точки зору практики та теорії цивільного процесу. В той же час, якщо виходити із змісту гл. 3 ЦПК, то в ній мова йде саме про стадію, а не про різновид провадження.

Додатковим аргументом на користь цього висновку виступають наступні міркування. За загальним правилом першою стадією будь-якого провадження є стадія порушення справи у суді, другою стадією, за логікою процесу та за законом (ст.ст. 127–156 ЦПК), є стадія підготовки справи до судового розгляду, третьою стадією — є безпосередній розгляд справи по суті заявлених вимог та постановлення по ним рішення. Якщо припустити, що друга стадія цивільного процесу перетво-

риться у самостійний вид провадження, як це пропонує законодавець, тоді будь-яке провадження, окрім провадження по підготовці справи до судового розгляду, по суті розбивається на дві стадії, тобто підготовки справи до розгляду, а це суперечить і судовій практиці, і процесуальному законодавству, і логіці процесу. Якщо навіть погодитись з такою позицією законодавця, то стає незрозумілим, яким чином повинен діяти суддя у випадку коли порушується, наприклад, позовне провадження. Тобто якщо суддя приймає позов до свого розгляду, виникає питання, що він повинен процесуально робити далі: призупинити це провадження і відкрити нове провадження по досудовому розгляду справи, і якщо це самостійний вид провадження, як про це говорить гл. 3 ЦПК, то що є підставою для його порушення, з яких стадій воно складається і яким чином прийняте по ньому рішення може мати юридичні наслідки для призупиненого позовного провадження. Тобто прийняття ухвали про закінчення підготовки справи до судового розгляду (ст. 156 ЦПК) повинно мати якісь процесуальні наслідки для подальшого руху призупиненого позовного провадження.

Якщо порівнювати дії, які має вчинити суддя відповідно до ст. 143 ЦПК 1963 р. щодо підготовки справи до судового розгляду, із діями, що вчиняє суддя відповідно до ст. 130 нового ЦПК у досудовому засіданні, за своїм змістом вони не змінилися. Єдина відмінність полягає у перенесенні акценту законодавця щодо ролі суду у врегулюванні спірних правовідносин на стадії підготовки справи, не переходячи до судового розгляду по суті (укладення мирової угоди, зупинення провадження по справі, залишення заяви без розгляду, припинення провадження по справі та ін.).

Запровадження досудового засідання по цивільним справам замість економії часу та коштів щодо розгляду цивільної справи у суді на практиці може призвести до ще більшого затягування процесу, ніж це існує на сьогоднішній день. Це пояснюється кількома аргументами. По-перше, ст. 129 нового ЦПК встановлює місячний термін від дня відкриття провадження у справі, впродовж якого повинне бути призначене та проведене попереднє судове засідання, а ст. 146 ЦПК 1963 р. встановлює семиденний строк для підготовки справи до судового розгляду по суті та не

більше 20 днів — щодо особливо складних справ. По-друге, ч. 8 ст. 130 нового ЦПК передбачає можливість відкладення попереднього судового засідання за наявності заяви однієї або обох сторін про неможливість явки до суду з причин, що можуть бути визнані судом поважними.

ЦПК 1963 р. у гл. 18 не передбачав фіксування деяких дій та їх результатів, які вчиняє суддя готуючи справу до судового розгляду, окрім положення ст. 147, якою на суддю покладається обов'язок вказати в ухвалі про призначення справи до судового розгляду, які підготовчі дії були ним вчинені. Новий ЦПК в гл. 3, наприклад, дозволяє фіксувати пояснення сторін при їх опитуванні на стадії підготовки справи до судового розгляду. В той же час безпосереднє введення законодавцем у цивільне судочинство інституту попереднього судового засідання є кроком до формалізації процесу.

Беручи до уваги вищевикладені обставини, було б доцільно змінити назву гл. 3 «Провадження у справах до судового розгляду» нового ЦПК на «Підготовку цивільних справ до судового розгляду», що буде відповідати безпосередньому змісту гл. 3 як стадії провадження по розгляду цивільних справ в суді загальної юрисдикції. Крім цього, необхідно виключити положення, що стосуються попереднього судового засідання, як не своєчасне нововведення, і замінити їх на дії судді по підготовці справи до судового розгляду, а також змінити місячний строк, що відводиться судді на підготовку справи до судового розгляду, на менший.

У той же час можна зрозуміти законодавця у питанні, чому у новому ЦПК України з'явилась гл. 3 під назвою «Провадження у справах до судового розгляду». Згідно із ст. 143 ЦПК України 1963 р. визначалося, що метою підготовки справи до судового розгляду є забезпечення своєчасного і правильного вирішення справи із постановленням законного і обґрунтованого рішення. Проте суди у своїй практичній діяльності досить часто не приділяли уваги безпосередньому змісту цієї стадії провадження і її процесуальному оформленні, що в купі призводило до прийняття необґрунтованих рішень, і як результат — скасування таких рішень вищестоящим судом. Тому 21.12.1990 р. Пленум Верховного Суду України виніс Постанову «Про практику

застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» № 9, де у п. 5 наголошувалось, що суди повинні виконувати вимоги ст. 143 ЦПК України і, що проведення підготовки справи до судового розгляду є обов'язковою по кожній справі, включаючи і новий розгляд справи після скасування вищестоящим судом рішення.

Виникає також потреба звернути увагу й на визначену у ч. 1 ст. 130 нового ЦПК України мету провадження у справі до судового розгляду. Якщо ЦПК України 1963 р. визначав мету підготовки справи до судового розгляду як забезпечення правильного і своєчасного розгляду і вирішення справи, то чинний ЦПК України мету визначає як забезпечення правильного та швидкого вирішення справи. В цьому контексті закономірно виникає питання, який зміст законодавець закладає у словосполучення «швидке вирішення справи», яке за своєю суттю є незрозумілим.

Відповідно до змісту гл. 3 чинного ЦПК України стадія підготовки справи до судового розгляду охоплює п'ять груп питань, які повинні бути з'ясовані судом у цій стадії, а саме: 1) чи можна врегулювати спір до судового розгляду (ч. 3 ст. 130 ЦПК України); 2) вирішує питання учасників процесу по конкретній справі (п.п. 1, 2 ч. 6 ст. 130 ЦПК України); 3) з'ясовує предмет доказування та докази (п.п. 3–6 ч. 6 ст. 130 ЦПК України); 4) вирішує інші питання, характерні конкретній справі (п.п. 7, 8 ч. 6 ст. 130 ЦПК України); 5) признає справу до розгляду (п. 9 ч. 6 ст. 130 ЦПК України).

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. *Мета, значення і зміст стадії підготовки справи до судового розгляду.*
2. *Процесуальні дії судді по підготовці справи до розгляду.*

II. Завдання

№ 1

Фірсова і Гуляйдум вступили в зареєстрований шлюб, від якого народилася дочка Марія. В зв'язку з тим, що сімейні відносини склались погано, дитина з десятимісячного віку перебувала на утриманні і вихованні батьків чоловіка — Гуляйдумів, які проживали в м. Полтаві, де і батьки дитини.

Через деякий час сумісне життя подружжя припинилось, і Гуляйдум перейшов жити до батьків, а Фірсова подала позов про передачу на її виховання дочки.

Які дії мусить провести суддя для підготовки цієї справи до судового розгляду? Визначить відповідача по справі.

№ 2

Подружжя Рябокінь перебували в шлюбі, від якого народилися син Петро і дочка Марія. Рябокінь звернувся в суд з позовом про розірвання шлюбу, мотивуючи тим, що його дружина, за її власними словами, припиняє спільне з ним проживання.

Рябокінь просила суд присудити з позивача аліменти на утримання сина та дочки.

Що являє з себе ця заява? Які докази належить подати сторонам до суду? Які дії повинен провести суддя для підготовки справи до судового розгляду?

№ 3

Григоренку була надана однокімнатна квартира площею 31 кв. м. Цього ж року Григоренко прописав на свою площу Соловійову, з якою мав намір зареєструвати шлюб, але зареєстрував шлюб з Сонцевою і заявив до Соловійової позов про виселення її з кімнати, посилаючись на те, що вона проживала в нього на правах піднайму, а тому самостійного права на житлоплощу не має.

Які докази необхідно подати сторонам в суд? Які дії належить провести судді для підготовки цієї справи до судового розгляду?

№ 4

Працюючи техніком-будівельником, Ободковський викрав будівельні матеріали та продав їх, за що був притягнутий до кримінальної відповідальності та засуджений із позбавленням волі та конфіскацією майна.

Для забезпечення позову в квартирі Ободковського було описано майно, в тому числі речі, які особисто належали його брату Ободковському Є. К. та його дружині.

Ободковський Є.К. подав позов про виключення з опису належного йому і дружині майна. На підтвердження обставин справи просив викликати та допитати свідків Булашенка і Зарненка.

Кого належить викликати до суду у цій справі, і яке буде його процесуальне становище? Хто і які судові витрати буде нести у справі? Які докази належить зібрати суду для вирішення цієї справи?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

— Цивільний процесуальний кодекс України

Судова практика

- Постанови Пленуму Верховного Суду України:
- «Про підготовку цивільних справ до судового розгляду» від 5 березня 1977 р. № 1;
 - «Про практику розгляду судами справ про встановлення неправильності запису в актах громадського стану» від 7 липня 1995 р. № 12;
 - «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995 р. (зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою № 15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — № 1;
 - «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1990 р. № 9;
 - «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» від 22.12.2006 р. № 9.

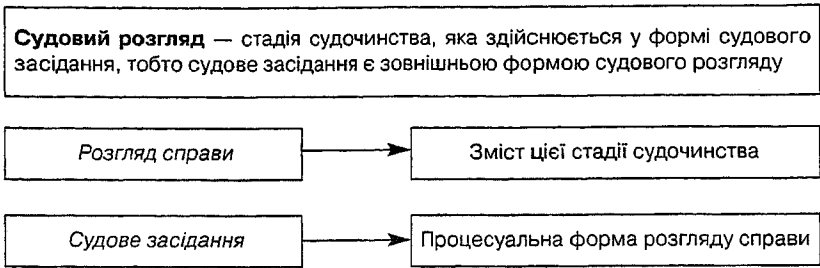
Література

- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушников. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Гурвич М. А. Учение об иске. — М., 1981.
- Добровольский А. А., Иванова С. А. Основные проблемы исковой формы защиты права. — М., 1979.

- Зайцев И. М. Функции иска в судопроизводстве // Государство и право. — 1996. — № 7.
- Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.
- Кожухарь А. Н. Право на судебную защиту в исковом производстве. — Кишинев, 1989.
- Кройтор В. Защита прав граждан и организаций. — Харьков, 1995.
- Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Осокина Г. Л. Право на защиту в исковом производстве. — Томск, 1990; Проблемы иска и право на иск. — Томск, 1989.
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К., 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Ченцов Н. В. Проблемы защиты государственных интересов в гражданском судопроизводстве. — Томск, 1989.
- Штефан М. И. Захист прав соціалістичних організацій в суді. Випуск перший. Процесуальні засоби порушення цивільного судочинства. — К., 1973;
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 18. Судовий розгляд цивільних справ

18.1. Значення стадії судового розгляду цивільних справ

18.2. Судове засідання — процесуальна форма розгляду цивільних справ

Складові судового засідання

I. Підготовча частина судового засідання

Зміст підготовки необхідних умов успішного розгляду і вирішення цивільної справи (ст. 163–172 ЦПК)

Головуючий (суддя) відкриває судове засідання і оголошує, яка справа розглядається, хто позивач і відповідач та пропонує їм та представникам зайняти свої місця

З'ясувати питання, чи можна при даній явці осіб, що беруть участь у справі, розглянути дану цивільну справу (перевірка їх явки, вирішення питання про наслідки неявки та ін.)

З'ясувати питання, чи можна у даному складі суду розглянути дану цивільну справу (вирішення питання про відводи) (ст. 24 ЦПК)

З'ясувати питання, чи можна при даних доказах розглянути дану справу (перевірка явки і вирішення питань про наслідки неявки свідків, експертів)

Роз'яснити учасникам процесу їх процесуальні права і обов'язки

II. Розгляд справи по суті

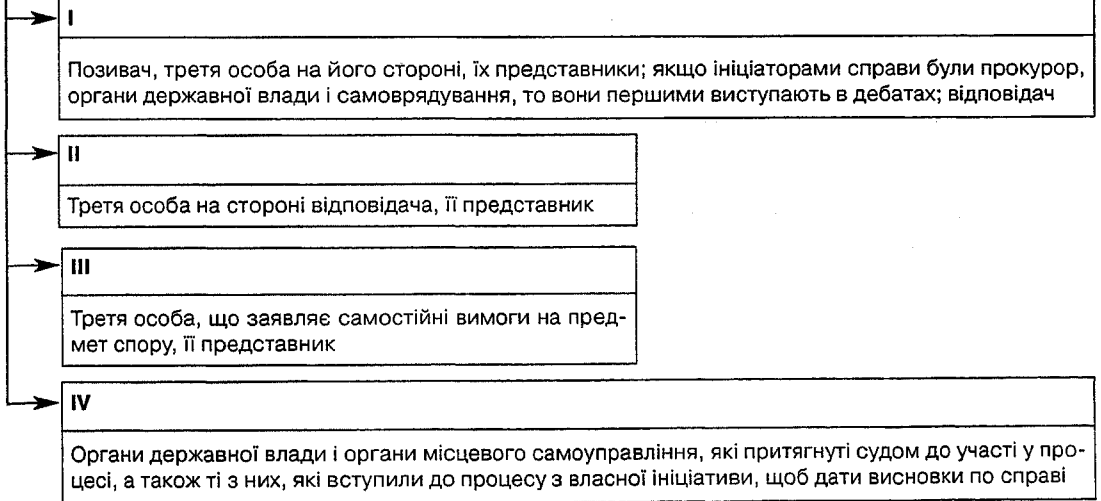
Встановлення і перевірка обставин даної цивільної справи (ст. 173–190 ЦПК)

III. Судові дебати

У цій частині сторона та інші особи, які беруть участь у справі, виступають з промовами. Порядок їх виступів встановлено ст. 193 ЦПК

У разі необхідності суд після судових дебатів може прийняти ухвалу про відновлення розгляду справи по суті (ст. 196 ЦПК)

IV. Постановлення і проголошення судового рішення

Це заключна частина розгляду справи, коли суд після судових дебатів виходить до нарадчої кімнати для постановлення рішення (ст. 195, 196, 209, 214, 215, 218 ЦПК)

Рішення постановляється з додержанням таємниці нарадчої кімнати (ст. 196 ЦПК)

Ніхто не має права бути присутнім у нарадчій кімнаті, крім складу суду в даній справі

Судді не мають права розголошувати міркувань, що були висловлені в нарадчій кімнаті

У нарадчій кімнаті суддя (суд) робить висновки по справі:

щодо наявності обставин (фактів), якими обґрунтовувались вимоги і заперечення та якими доказами вони підтверджувались

щодо наявності інших фактичних даних, які мають значення для вирішення справи, а також доказів та їх підтвердження щодо правовідносин, зумовлених встановленими фактами

щодо правової норми, яка регулює ці правовідносини

щодо задоволення позову чи відмови в його задоволенні

щодо розподілу судових витрат між сторонами

щодо наявності підстав для негайного виконання судового рішення

щодо наявності підстав для скасування заходів забезпечення позову

Рішення постановляється більшістю голосів, а при одноособовому розгляді справи його постановляє суддя, який розглядав справу (ст. 215, 209 ЦПК)

Постановлене судове рішення головуючий оголошує прилюдно. Суддя (суд) роз'яснює зміст постановленого і оголошеного рішення, порядок і строк оскарження (ст. 218 ЦПК)

18.3. Ускладнення у процесі судового розгляду цивільних справ

Ускладнення у процесі судового розгляду цивільних справ можливе у процесуальних формах тимчасового припинення здійснення процесуальних дій у справі й закінчення провадження в ній без постановлення судом рішення

Відкладення розгляду справ (ст. 169, 170 ЦПК)

Справа в даному судовому засіданні не розглядається, а переноситься судом на призначений ним день нового судового засідання. При відкладенні розгляду справи вчиняються процесуальні дії, спрямовані на усунення обставин, які стали підставою для відкладення

Зупинення провадження у справі (ст. 201–204 ЦПК)

При настанні повних об'єктивних обставин, точно визначених нормами цивільного процесуального права, припиняється тимчасово на невизначений строк здійснення процесуальних дій по розгляду справи. Настання одних обставин породжує обов'язок суду зупинити провадження у справі, настання інших — право зупинити провадження

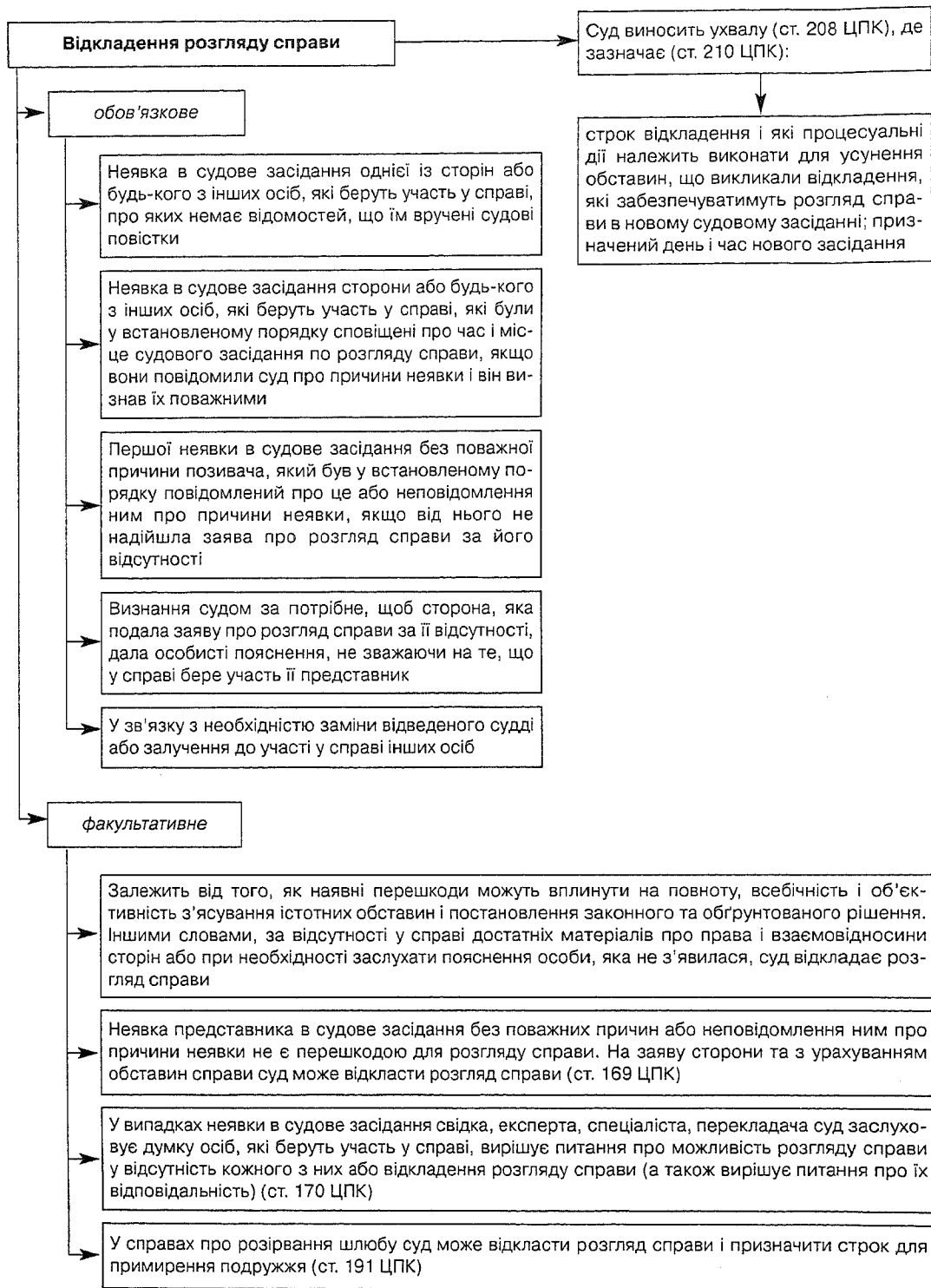
Закриття провадження у справі (ст. 205 ЦПК)

Розвиток процесу розгляду справи не може продовжуватися і бути доведеним до постановлення рішення (закривається) за наявності обставин, точно встановлених законом, тобто провадження у справі закінчується без постановлення судом рішення. Підставами для закриття провадження у справі є обставини, які підтверджують неправомірність виникнення процесу і неправомірність його подальшого продовження. Закриття провадження у справі виключає можливість повторного порушення в суді тотожної справи.

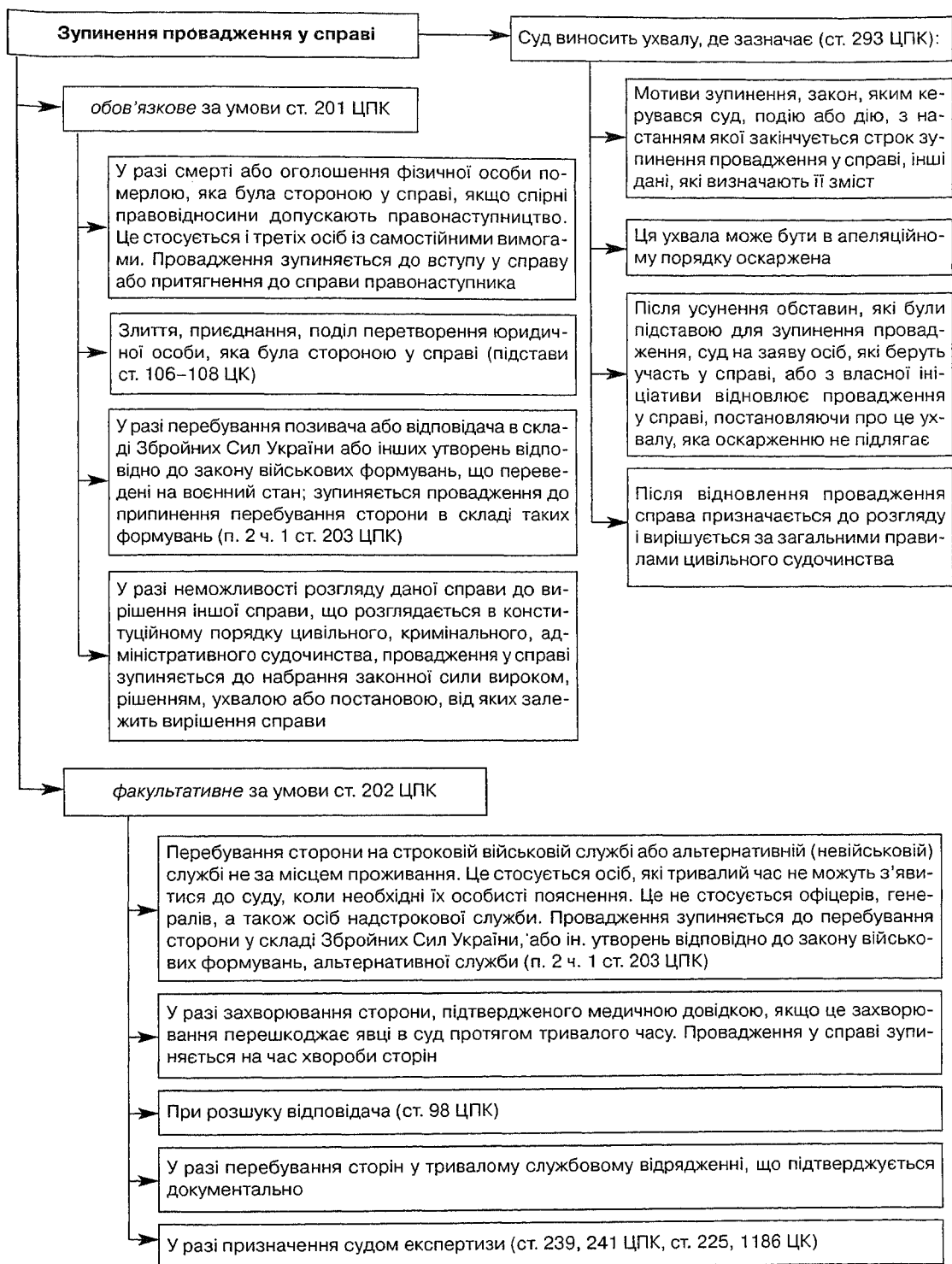
Залишення заяви без розгляду (ст. 207 ЦПК)

Провадження у справі в суді закінчується без постановлення рішення за наявності точно встановлених у законі обставин, які свідчать про недодержання умов реалізації прав на звернення до суду за захистом і можливість застосування яких не втрачена, а також при повторній неявці сторін

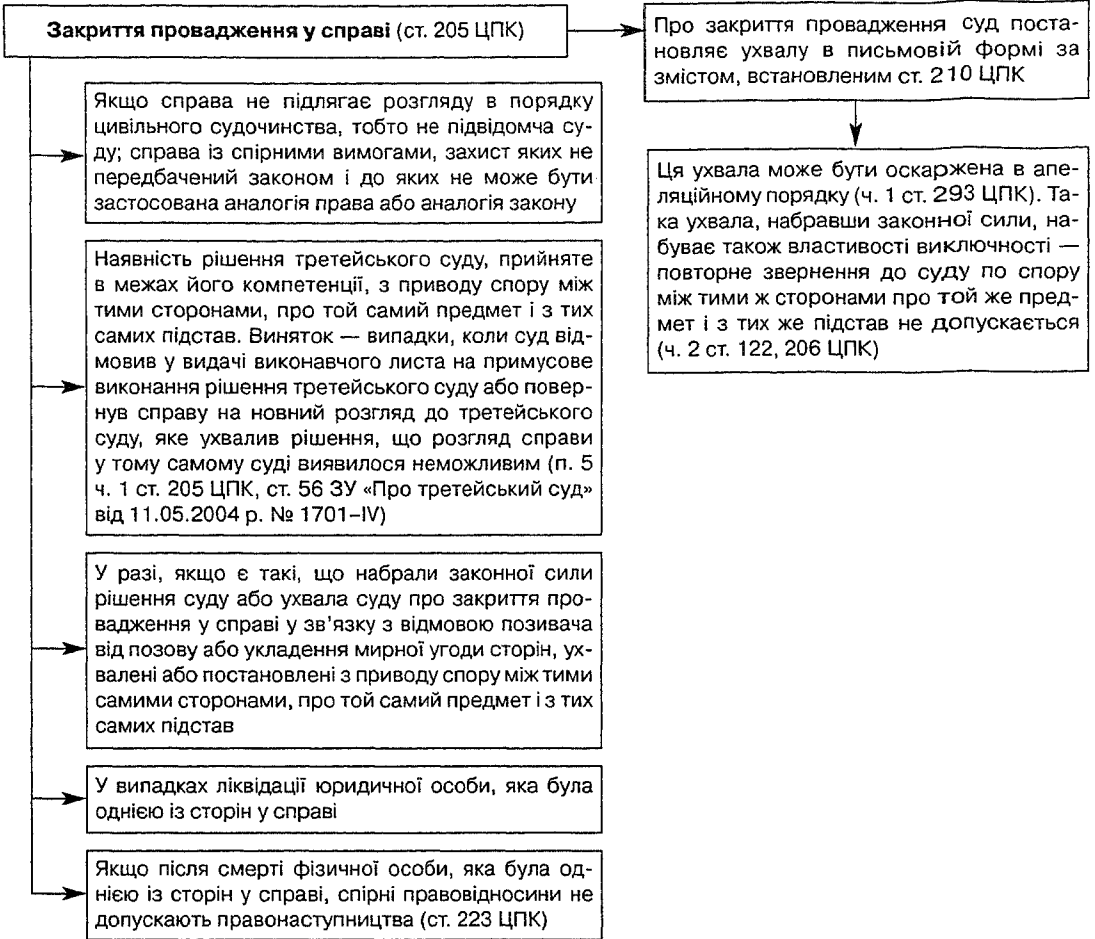
Відкладення розгляду справи

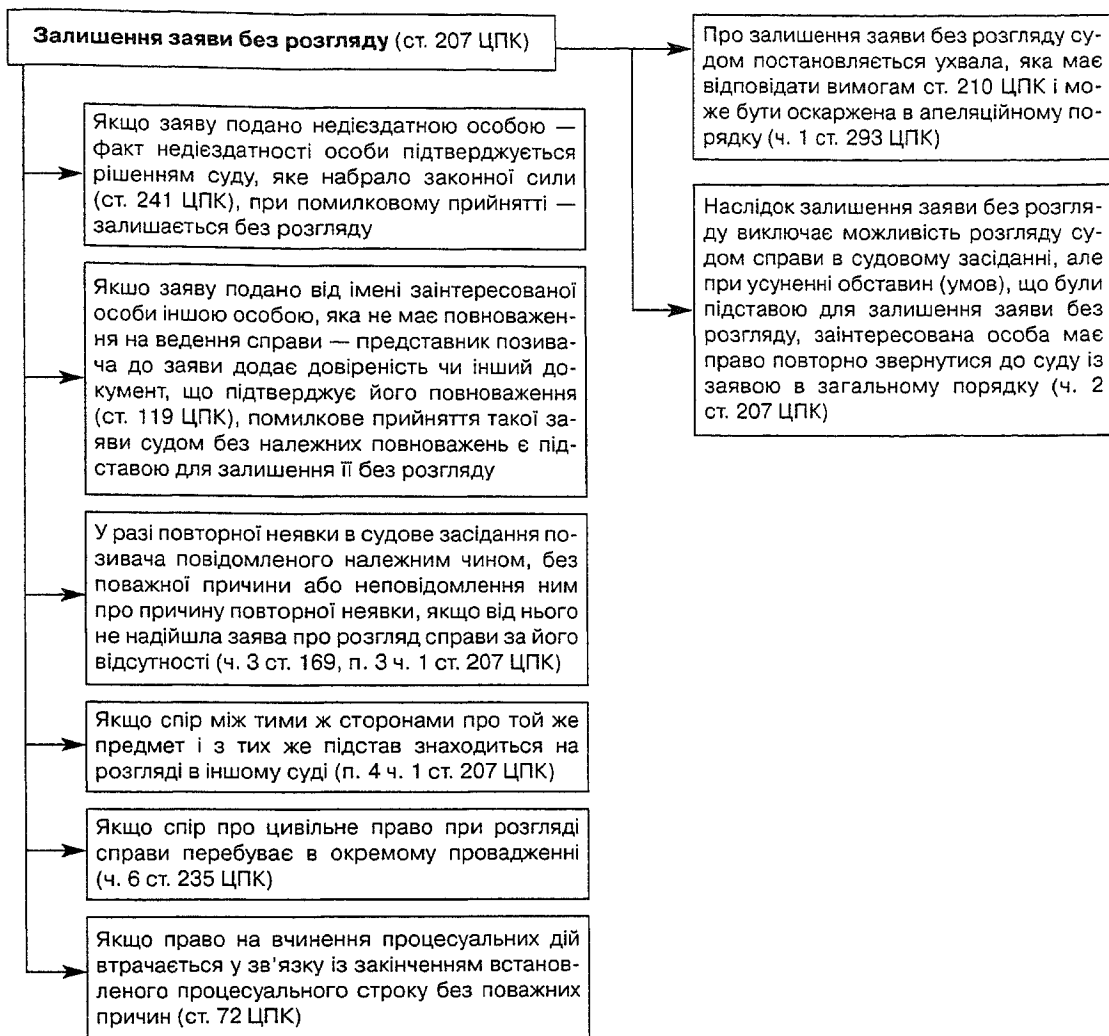
Зупинення провадження у справі

Закриття провадження у справі

Залишення заяви без розгляду

18.4. Фіксування цивільного процесу

Фіксування цивільного процесу

це засоби за допомогою яких засвідчується здійснення або нездійснення учасниками процесу всіх процесуальних дій, що відбувались під час судового розгляду справи

Фіксування засідання технічними засобами (ст. 197 ЦПК, п. 7 ст. 129 КУ)

здійснюється секретарем судового засідання або іншим працівником апарату за розпорядженням головуєчого. Цей запис є додатком до журналу судового засідання і по закінченні судового засідання приєднується до матеріалів справи

Журнал судового засідання

веде секретар судового засідання по конкретній справі в письмовій формі і встановленого ст. 198 ЦПК змісту. Особи, які беруть участь у справі, мають право протягом 7 днів, з дня проголошення рішення у справі, подати до суду письмове зауваження щодо неповноти або правильності їх запису

Протокол про окремі процесуальні дії

про кожну окрему процесуальну дію, вчинену поза судовим засіданням, складається протокол в письмовій формі, не пізніше наступного дня від дня вчинення такої дії, за змістом, передбаченим ст. 200 ЦПК. Цей протокол приєднується до матеріалів справи

Лекція 16 СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Поняття і значення стадії судового розгляду цивільних справ

Судовий розгляд справ має велике значення не тільки для захисту цивільних прав, але і для попередження цивільних правопорушень. Це пояснюється тим, що судовий розгляд не просто стадія цивільного судочинства, а перш за все це інститут цивільного процесуального права, тобто система норм права, які регулюють суспільні відносини між судом (суддею) та іншими учасниками процесуальної діяльності при розгляді і вирішенні цивільної справи по суті. Стадія судового розгляду є ключовою стадією цивільного судочинства, оскільки в ній найбільш повно реалізуються поставлені перед судом задачі та принципи цивільного процесуального права.

По цій темі слід звернути увагу на значення для судового розгляду процесуальних наслідків неявки осіб, що викликаються в судове засідання, і також на інші обставини, що стають підставою для відкладення справи, зупинення провадження по справі, закриття провадження по справі і залишення позову без розгляду.

Ускладнення цивільного судочинства в стадії судового розгляду

З питань про явку сторін в судове засідання і наслідки їх неявки, необхідно знати як загальні, так і спеціальні правила, встановлені ст. 169 ЦПК.

Суд зобов'язаний відкласти розгляд справи в разі: 1) неявки в судове засідання однієї із сторін або будь-кого з інших осіб, які беруть участь у справі, про яких нема відомостей, що їм вручені судові повістки; 2) неявки в судове засідання сторони або будь-кого з інших осіб, які беруть участь у справі, оповіщених у встановленому порядку про час і місце судового розгляду, якщо вони повідомили про причини неявки, які судом визнано поважними; 3) першої неявки без поважних причин належним чином повідомленого позивача в судове засідання або неповідомлення ним про причини неявки, якщо від нього не надійшла заява про розгляд справи за його від-

сутності; 4) якщо суд визнає потрібним, щоб сторона, яка подала заяву про розгляд справи за її відсутності, дала особисті пояснення.

Викликати позивача або відповідача для особистих пояснень можна і тоді, коли в справі беруть участь їх представники. Неявка представника в судове засідання без поважних причин або неповідомлення ним про причини неявки не є перешкодою для розгляду справи. За клопотанням сторони та з урахуванням обставин справи суд може відкласти її розгляд. У разі повторної неявки в судове засідання позивача, повідомленого належним чином, без поважної причини або неповідомлення ним про причину повторної неявки, якщо від нього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності, суд залишає заяву без розгляду. Якщо суд не має відомостей про причину неявки відповідача, повідомленого належним чином, або причину неявки буде визнано неповажною, суд вирішує справу на підставі наявних у ній даних чи доказів (постановляє заочне рішення). Наслідки, зазначені вище, можуть настати і в разі, якщо сторона залишить залу судового засідання.

Дещо по-іншому вирішується питання наслідків неявки інших осіб, які не беруть участі у справі, але сприяють її розгляду (свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі). Так, у разі неявки в судове засідання свідка, експерта, спеціаліста, перекладача суд заслуховує думку осіб, які беруть участь у справі, про можливість розгляду справи за відсутності свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, які не з'явилися, та постановляє ухвалу про продовження судового розгляду або про відкладення розгляду справи на певний строк. Одночасно суд вирішує питання про відповідальність свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, які не з'явилися (ст. 170 ЦПК).

Зупинення провадження по справі означає тимчасове припинення проведення процесуальних дій у випадках настання обставин, точно передбачених у законі, на строки їх усунення. Зупинення відбувається внаслідок того, що на шляху провадження по справі виникають обставини, що перешкоджають її розгляду. Такі обставини точно передбачені

законом і мають в своїй основі суб'єктивний характер, виникають внаслідок дій учасників процесу, але є такі, які пов'язані з об'єктивними факторами розвитку подій. Після усунення таких обставин або настання нових, які замінюють ті, що стали підставою для зупинення, провадження по справі поновляються.

Зупинення провадження по справі можливе обов'язкове (ст. 201 ЦПК) і факультативне (ст. 202 ЦПК). Так, суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі:

1) смерті або оголошення фізичної особи померлою, яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво;

2) злиття, приєднання, поділу, перетворення юридичної особи, яка була стороною у справі;

3) перебування позивача або відповідача у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан;

4) неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного, цивільного, господарського, кримінального чи адміністративного судочинства;

5) призначення або заміни законного представника сторони чи третьої особи у випадках, встановлених ЦПК.

Суд може за заявою особи, яка бере участь у справі, а також з власної ініціативи зупинити провадження у справі у випадках:

1) перебування сторони на строковій військовій службі або альтернативній (невійськовій) службі не за місцем проживання;

2) захворювання сторони, підтвердженого медичною довідкою, що виключає можливість явки до суду протягом тривалого часу;

3) перебування сторони у тривалому службовому відрядженні;

4) розшуку відповідача в разі неможливості розгляду справи за його відсутності;

5) призначення судом експертизи.

Слід зазначити, що суд не зупиняє провадження у перших трьох вищевикладених випадках, в разі, якщо відсутня сторона веде справу через свого представника.

Слід враховувати, що підстави для зупинення провадження вичерпно викладені в розділі III гл. 6 ЦПК і розширеному тлумаченню

не підлягають. Рішення про зупинення провадження суд оформлює ухвалою.

Цивільне судочинство передбачає дві форми закінчення справи в суді без винесення судового рішення: закриття провадження по справі і залишення позову без розгляду ст.ст. 205–207 ЦПК.

Закриття провадження виключає можливість відновлення процесуальних дій по справі тим же самим судом, внаслідок відсутності передумов права на судовий захист і які не можуть бути усунені. Так, згідно із ст. 205 ЦПК суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо:

1) справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства;

2) набрали законної сили рішення суду або ухвала суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін, ухвалені або постановлені з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав;

3) позивач відмовився від позову і відмова прийнята судом;

4) сторони уклали мирову угоду і вона визнана судом;

5) є рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції, з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, за винятком випадків, коли суд відмовив у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або повернув справу на новий розгляд до третейського суду, який ухвалив рішення, але розгляд справи у тому самому третейському суді виявився неможливим;

6) померла фізична особа, яка була однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва;

7) ліквідовано юридичну особу, яка була однією із сторін у справі.

Слід зазначити, що в разі закриття провадження у справі повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається. Наявність ухвали про закриття провадження у зв'язку з прийняттям відмови позивача від позову не позбавляє відповідача в цій справі права на звернення до суду за вирішенням цього спору.

При залишенні позову без розгляду право на судовий захист може бути реалізовано

з усуненням обставив, що перешкоджають цьому. Підставами, для того щоб суд постановив ухвалу про залишення заяви без розгляду, ст. 206 ЦПК визнає:

1) заяву подано особою, яка не має цивільної процесуальної дієздатності;

2) заяву від імені заінтересованої особи подано особою, яка не має повноважень на ведення справи;

3) належним чином повідомлений позивач повторно не з'явився в судові засідання без поважних причин або повторно не повідомив про причини неявки, якщо від нього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності;

4) спір між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав розглядається в іншому суді;

5) позивач подав заяву про залишення позову без розгляду;

6) між сторонами укладено договір про передачу спору на вирішення до третейського суду і від відповідача надійшло до початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами заперечення проти вирішення спору в суді;

7) особа, в інтересах якої у встановлених законом випадках відкрито провадження у справі за заявою іншої особи, не підтримує заявлених вимог і від неї надійшла відповідна заява;

8) провадження у справі відкрито за заявою, поданою без додержання вимог, які закріплені ст.ст. 119 і 120 ЦПК, та не було сплачено судовий збір чи не було оплачено витрати на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи і позивач не усунув цих недоліків у встановлений судом строк;

9) позивач до закінчення розгляду справи покинув судові засідання і не подав до суду заяви про розгляд справи за його відсутності.

Фіксування цивільного процесу

Новелою для цивільного процесу є порядок та засоби фіксування цивільного процесу (розділ III гл. 5 ЦПК).

Стаття 129 Конституції України серед засад судочинства передбачає його повне фіксування технічними засобами судового засідання. Це конституційне положення дістало своє втілення у ст. 197 ЦПК України та Інструкції «Про порядок фіксування судового

процесу технічними засобами», затвердженої Наказом Державної судової адміністрації України № 84 від 21.07.2005 р.

Фіксування цивільного процесу — це засоби, за допомогою яких засвідчується здійснення або не здійснення учасниками процесу всіх процесуальних дій, що відбувалися під час судового розгляду.

Обов'язок фіксування судового засідання покладається на секретаря судового засідання або інших працівників апарату згідно з розпорядженням головуючого. Цей запис є додатком до журналу судового засідання і по закінченні судового засідання приєднується до матеріалів справи. Журнал судового засідання по конкретній справі веде секретар судового засідання в письмовій формі і встановленого ст. 198 ЦПК змісту. Особам, які беруть участь у справі, надано право протягом 7 днів з дня проголошення рішення по справі подати до суду письмові зауваження щодо неповноти або неправильності їх запису. ЦПК для фіксування окремих процесуальних дій передбачений і Протокол. Кожна окрема процесуальна дія, яка вчинена поза судовим засіданням, повинна бути письмово оформлена в Протокол, не пізніше наступного дня від дня вчинення такої дії та відповідати вимогам, закріпленим ст. 200 ЦПК. Цей Протокол приєднується до матеріалів справи.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. *Поняття і значення стадії судового розгляду цивільних справ.*
2. *Складові частини судового засідання та їх зміст: підготовка, розгляд справи по суті, судові дебати, винесення і оголошення судового рішення.*
3. *Ускладнення цивільного судочинства в стадії судового розгляду: відкладення розгляду справи, зупинення провадження в справі, закриття провадження в справі, залишення заяви без розгляду.*
4. *Фіксування цивільного процесу технічними засобами.*
5. *Порядок складання та оформлення протоколів про окремі процесуальні дії.*

II. Завдання

№ 1

Чернухіна звернулася з позовом до Бойка та його дружини про виселення з будинку, посилаючись

на те, що право власності на будинок у неї виникло за договором дарування, але вона не має можливості в ньому оселитися, оскільки там проживають відповідачі, які оселилися після смерті її брата. Бойко пред'явив до Чернухіної зустрічний позов про визнання договору дарування недійсним і передачу будинку йому, а також про стягнення з позивачки 12 тис. грн., мотивуючи це тим, що згідно з заповітом власником будинку є він, а Чернухіна після смерті його батька заволоділа належним йому майном на суму 12 тис. грн. і відмовилася його повернути.

Суд, розглянувши справу за відсутності відповідачів Бойків (із справи вбачається, що їм вручена повістка про день, час і місце слухання справи), визнав Чернухіну власником 3/4 частини спірного будинку, але, враховуючи потребу сім'ї Бойка в житлі, залишив будинок за останніми, стягнувши з них на користь Чернухіної 17 тис. грн — вартості її частини будинку.

Визначіть, чи дотримувався суд процесуального порядку розгляду справи.

№ 2

Комбінат пред'явив позов про стягнення з комірника Монастирського суми нестачі інструменту.

У судовому засіданні Монастирський і його представник вимагали закриття справи провадженням у зв'язку з пропуском 3-річного строку позовної давності.

Яку відповідь належить дати суду?

№ 3

Кондитерська фабрика пред'явила позов до комірника Горбатька про стягнення з нього 5 тис. грн вартості кондитерських виробів, які ним не були передані торговельній базі.

Горбатько, заперечуючи проти позову, просив суд притягнути до участі в справі на його стороні третю особу — фірму «Гастроном», у зв'язку з чим справа була відкладена слуханням на 8 днів. У призначений день під час слухання справи виявилось, що суд повістку фірмі про виклик її в судове засідання послав через Горбатька, який розписку про її вручення адресату загубив. Справа була розглянута за відсутності третьої особи і позов був задоволений.

Чи законне рішення суду? Що собою являє відкладення розгляду справи, які його підстави?

№ 4

Кандак Я. Д. пред'явив позов до шиферного заводу про відшкодування шкоди у сумі щомісячних платежів у зв'язку з каліцтвом, яке було йому заподіяно з вини відповідача. На засіданні суду

представник відповідача був відсутній. Суд вважав, що його участь у розгляді справи необхідна, а тому слухання справи відклали, надіславши повістку, яка і була вручена директору заводу.

У призначений строк представник відповідача на засідання суду знову не прибув з причин тяжкого захворювання, в зв'язку з чим за ухвалою судді провадження по справі було зупинено.

Що собою являє зупинення провадження по справі, його види і підстави?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

— Цивільний процесуальний кодекс України.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

— «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1990 р. № 9;

— «Про практику розгляду судами справ про встановлення неправильності запису в актах громадського стану» від 7 липня 1995 р. № 12;

— «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995 р. (зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою № 15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — № 1;

— Інструкція «Про порядок фіксування судового процесу технічними засобами», затверджена Наказом Державної судової адміністрації України № 84 від 21.07.2005 р.

Література

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушникова. — М., 2003.

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.

Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.

Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право. — К., 1993.

Треушников М. К., Шерстюк Б. М. и др. Особенности рассмотрения отдельных категорий гражданских дел. — М., 1987.

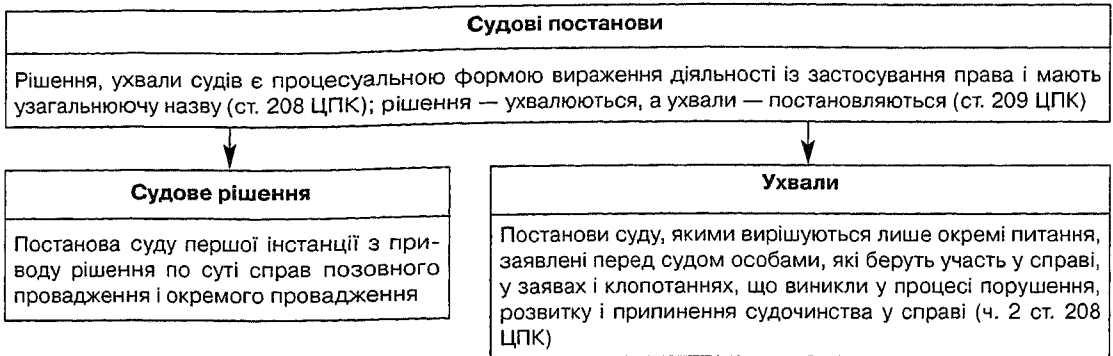
Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.

Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.

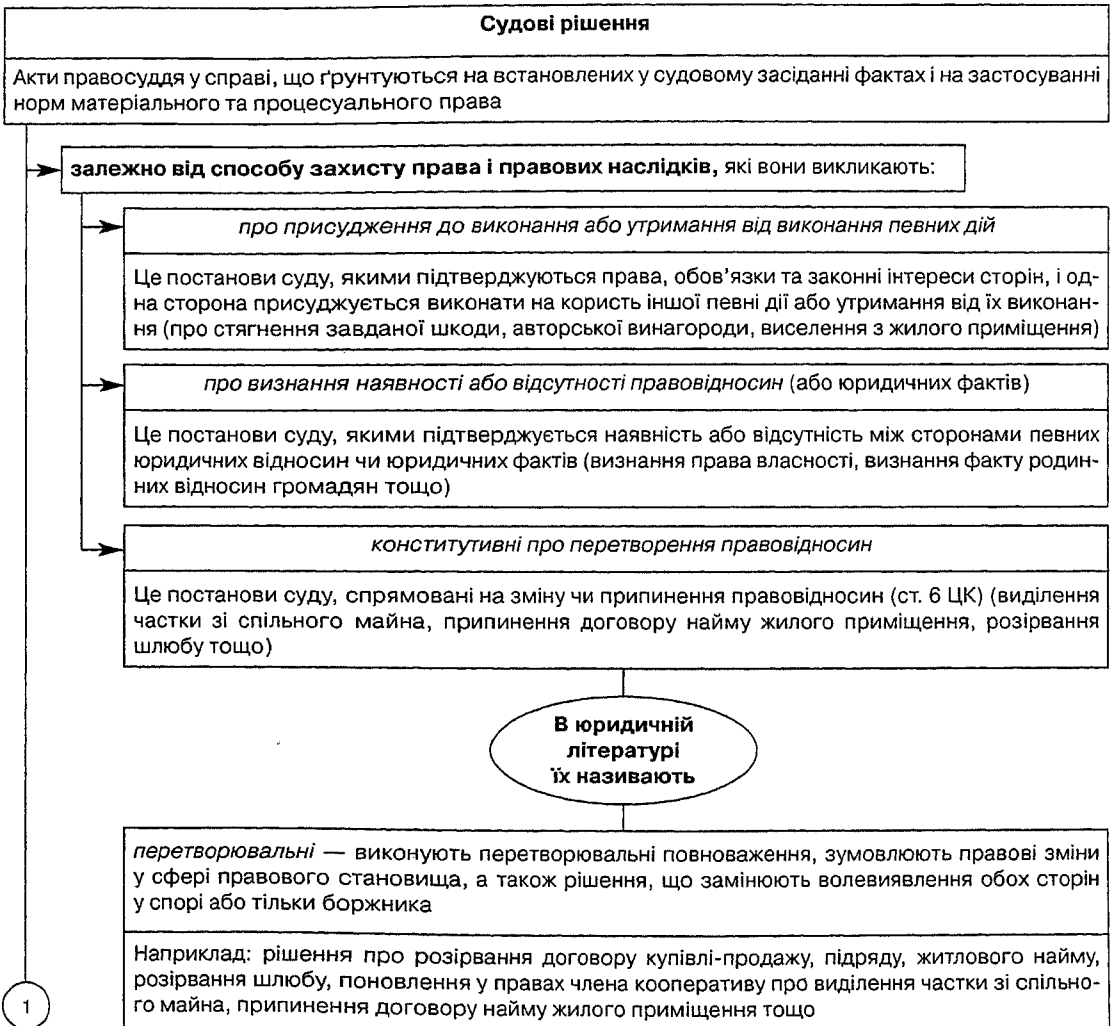
Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 19. Постанови суду першої інстанції

19.1. Поняття і види судових постанов

Види судових рішень

1

залежно від обсягу розв'язуваних ними питань (ст. 220 ЦПК):

завершальні (основні)

Цими рішеннями повністю вирішені всі правові вимоги, передані на розгляд суду

додаткові

Вирішують окремі правові вимоги, з приводу яких сторони подавали докази і давали пояснення, які не були вирішені основним рішенням

залежно від рівня покладених зобов'язань, які містяться в рішенні:

альтернативні

Ними встановлюються два можливих точно визначених способи виконання, передбачені нормами матеріального права для захисту правовідносин з альтернативних зобов'язань; можливе пред'явлення позову з альтернативним характером вимог і винесенням альтернативного за змістом рішення суду. Постановлення альтернативного рішення можливе також тоді, коли позивач у процесі розгляду справи погодився змінити спірний предмет на інший або одержати його вартість

факультативні

Ці рішення зобов'язують відповідача до виконання певних дій, а в разі неможливості їх виконання одночасно визначають інший спосіб (ст. 217 ЦПК)

19.2. Вимоги, яким має задовольняти судове рішення

Вимоги, яким має задовольняти судове рішення

Законність

Вимога до формальної, юридичної сторони судового рішення. Ст. 8, 213, 215 ЦПК встановлюють такі вимоги законності:

- правильне застосування закону, який підлягає застосуванню;
- незастосування закону, який не підлягає застосуванню;
- правильне тлумачення закону

Рішення законне тоді, коли суд, виконавши всі вимоги цивільного процесуального права та всебічно перевіривши обставини, вирішив справу відповідно до норм матеріального права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин, а в разі їх відсутності — на підставі закону, який регулює подібні відносини, або виходячи із загальних засад і змісту законодавства України

Обґрунтованість

Вимога до фактичної, обґрунтованої сторони рішення. Ст. 8, 213, 215 ЦПК визначають такі умови обґрунтованості рішення:

- повне з'ясування обставин, що мають значення для справи;
- доведеність обставин, які мають значення для справи і які суд вважає встановленими;
- відповідність висновків суду, викладених у рішенні, обставинам справи

Рішення, в якому відображені всі обставини, що мають значення для справи, всебічно і повно з'ясовані в судовому засіданні, а висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними, такими, що відповідають дійсності і підтверджуються достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні

Якість, визначеність

У судовому рішенні у зрозумілій формі повинна бути дана відповідь на головні питання справи:

- про долю позову;
- про розмір задоволених вимог та ін. (ст. 214 ЦПК)

Прохання роз'яснити судове рішення можуть заявити:

- особи, які беруть участь у справі;
- органи державного управління за таких умов:
 - якщо рішення не виконано;
 - якщо строк позовної давності не закінчився

Суд дає роз'яснення рішення:

- у судовому засіданні з викликом сторін, неявка яких при належному повідомленні не заважає вирішенню цього питання;
- роз'яснення рішення не повинно змінювати його змісту;
- відповідною ухвалою, яка може бути у встановленому порядку оскаржена (ч. 1 ст. 218 ЦПК)

Чіткість

Вимога до змісту судового рішення: судове рішення має бути викладене чітко, грамотно, не повинно містити помилок, описок, явних арифметичних помилок

Невиконання цієї вимоги при винесенні рішення може бути виконано шляхом виправлення описок і арифметичних помилок

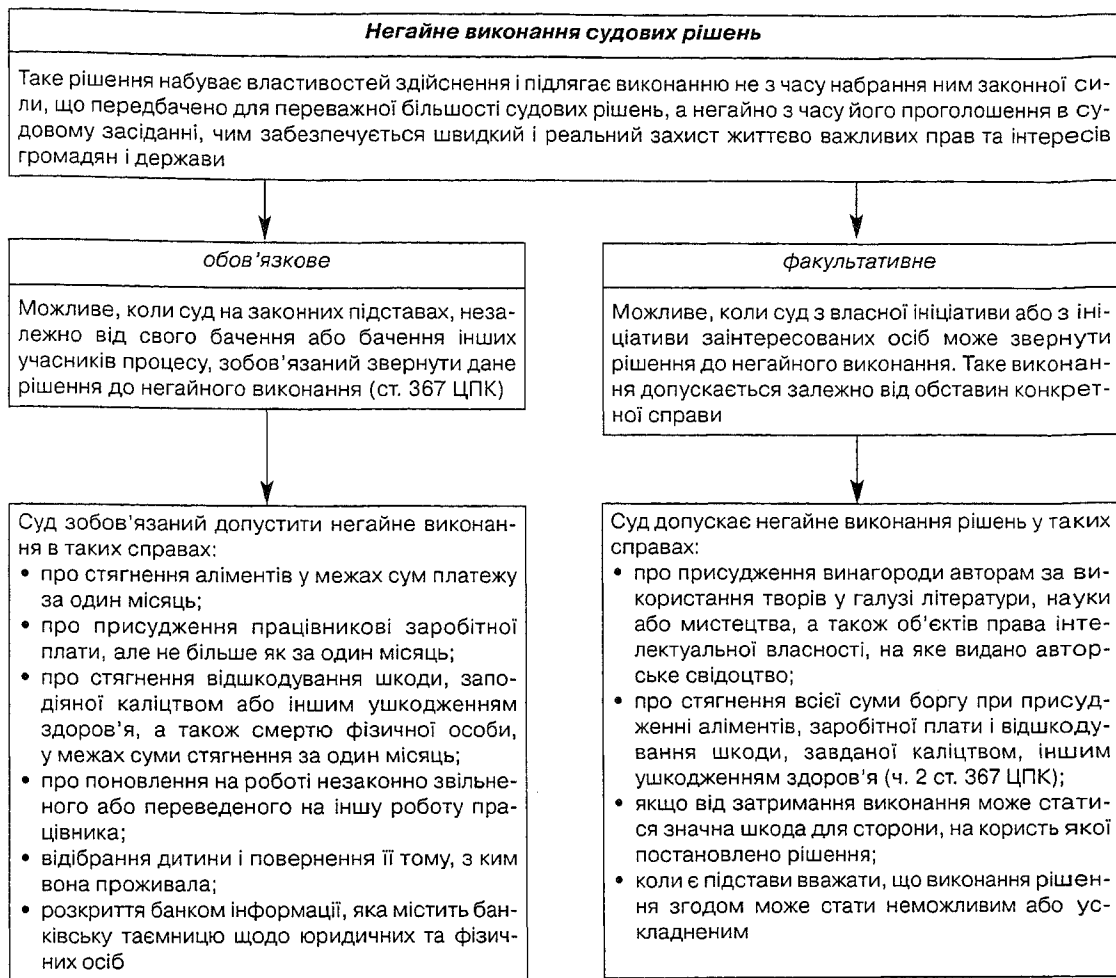
Суд виправляє нечіткість свого рішення:

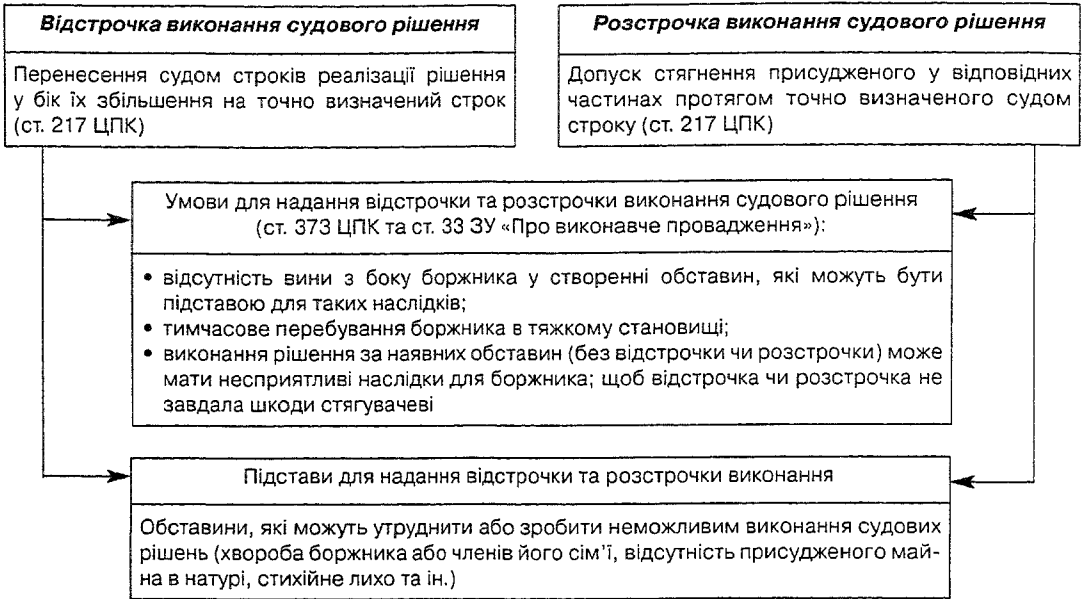
- з власної ініціативи; з ініціативи осіб, які беруть участь у справі;
- у судовому засіданні з викликом осіб, що беруть участь у справі;
- їх неявка не заважає розгляду питання при належному повідомленні цих осіб про засідання суду;
- ухвала, в якій містяться виправлення, може бути у встановленому порядку оскаржена (ст. 219–221; ч. 1 ст. 293 ЦПК)

Зміст рішення (його складові)

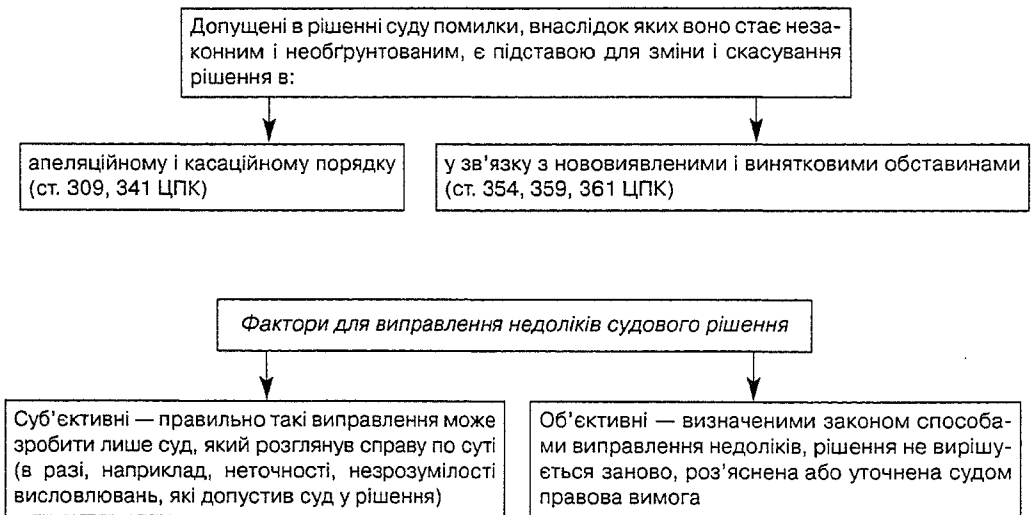
Зміст судового рішення	
Це його структура у взаємозв'язку, взаємозумовленості та послідовності його частин і їх елементів (ст. 214 ЦПК)	
→	Вступна частина <p>Це перша частина, яка розпочинається найменуванням та вказівкою на ім'я України, від якої воно постановляється. У вступній частині послідовно зазначаються:</p> <ul style="list-style-type: none">• час і місце постановлення рішення, найменування суду, що його ухвалив;• прізвище та ініціали судді (суддів);• прізвище та ініціали секретаря судового засідання;• імена (найменування) сторін та інших осіб, які брали участь у справі;• предмет позовних вимог
→	Описова частина <p>Ця частина містить обставини справи так, як їх подали до суду заінтересовані особи в заявах та поясненнях, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none">• узагальнений виклад позиції відповідача;• пояснення осіб, які беруть участь у справі;• інші докази дослідженні судом
→	Мотивувальна частина <p>У цій частині рішення наводяться всі міркування суду, на яких ґрунтується рішення у справі. Це фактичні та юридичні мотиви висновків суду у справі, де наводяться:</p> <ul style="list-style-type: none">• встановлені судом обставини і визначені до них правовідносини;• мотиви, з яких суд вважає встановленими наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалися вимоги чи заперечення, бере до уваги або відхиляє докази, застосовує зазначені в рішенні нормативно-правові акти;• чи були порушені, не визнані або оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких особа звернулася до суду, а якщо були, то ким;• назви статті, її частини, абзацу, пункту, підпункту закону, на підставі якого вирішено справу, а також процесуального закону, яким суд керувався
→	Резолютивна частина <p>У цій частині повинні міститися сформульовані в імперативній формі завершені висновки суду по суті справи:</p> <ul style="list-style-type: none">• висновки суду про задоволення позову або відмову в позові повністю або частково;• висновки суду по суті позовних вимог;• розподіл судових витрат;• строк і порядок набрання рішенням суду законної сили та його оскарження

19.3. Види виконання судових рішень

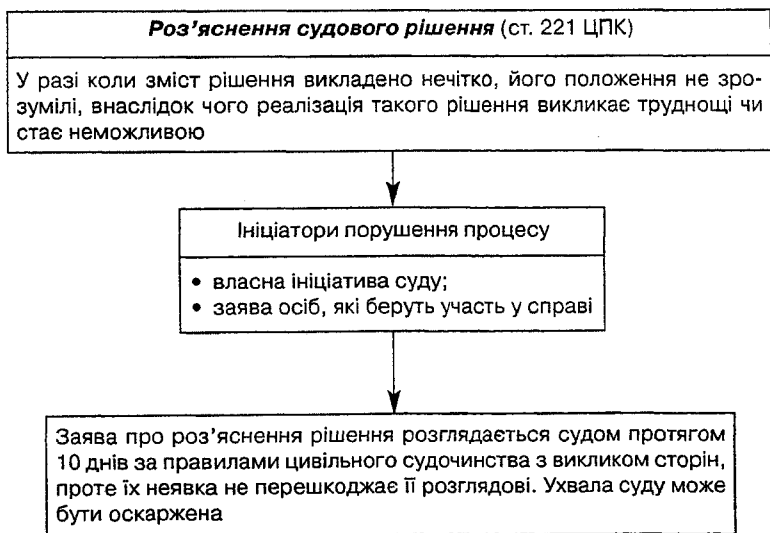
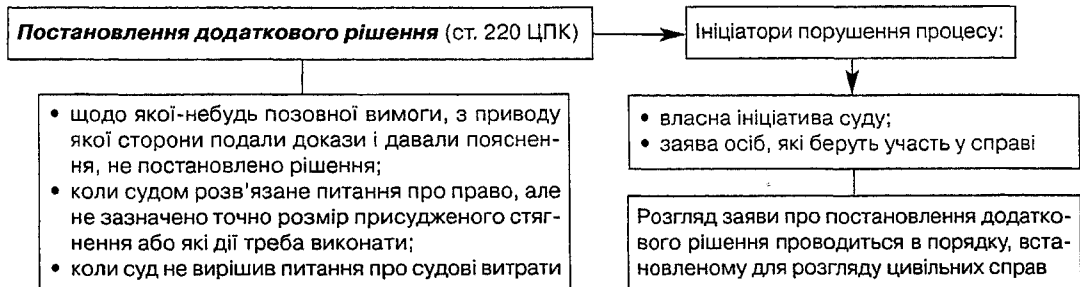
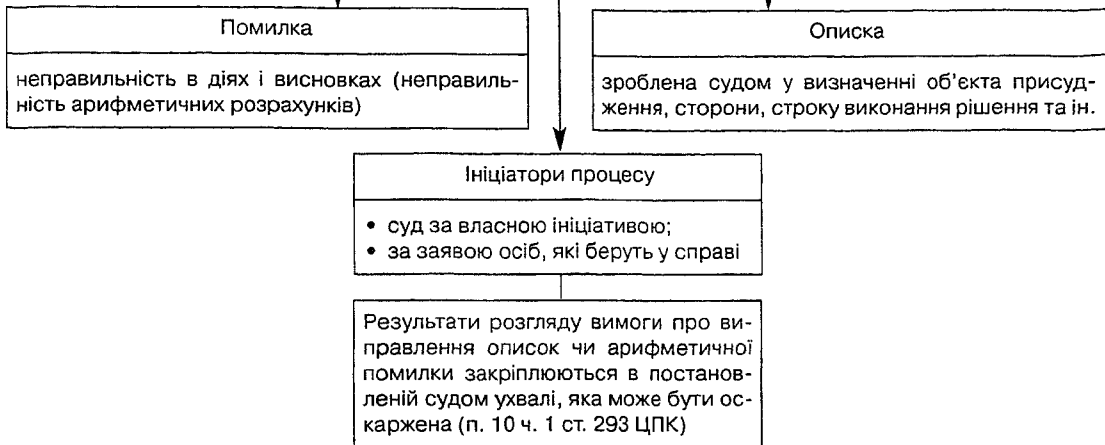

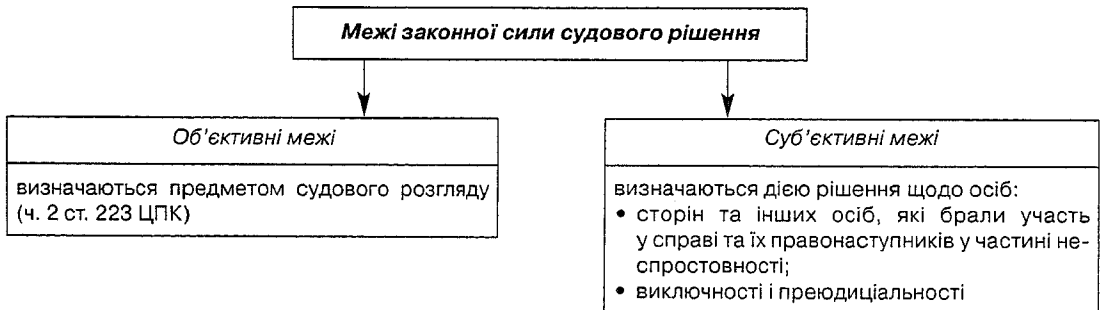
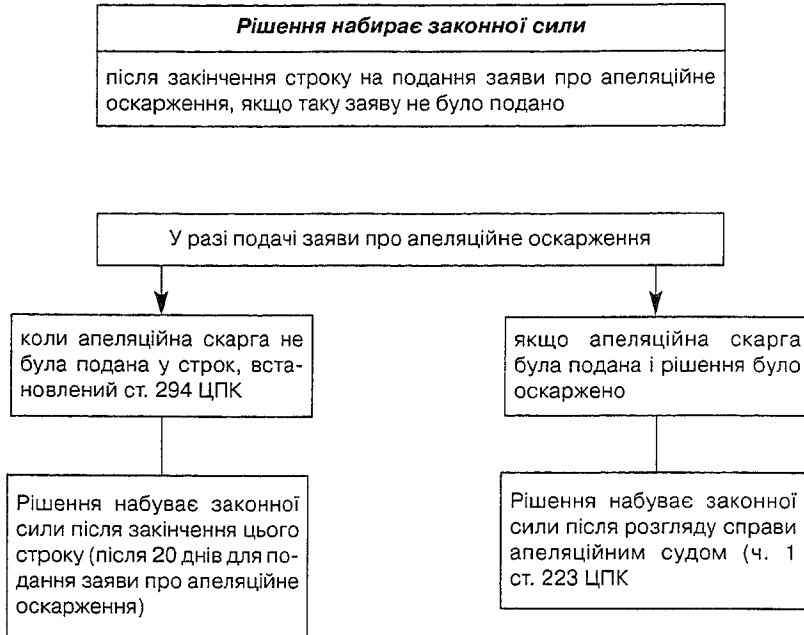
19.4. Виправлення недоліків рішення судом, що його постановив

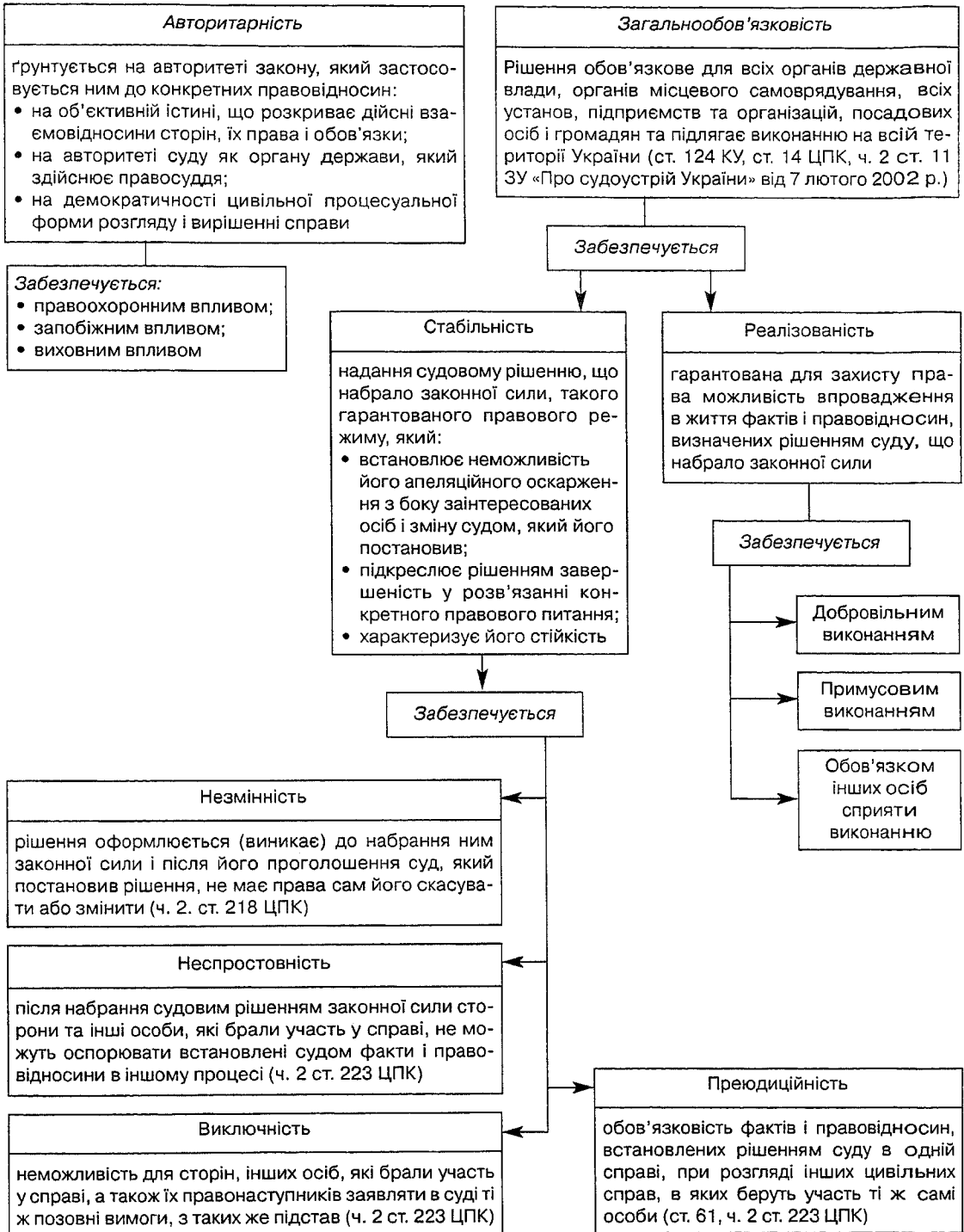
Виправлення опісок і арифметичних помилок у судовому рішенні (ст. 219 ЦПК)

19.5. Набрання рішенням суду законної сили

Принципи, на яких ґрунтується законна сила судового рішення

У протоколі судового засідання, який веде письмово секретар, зазначаються (ст. 198 ЦПК):

• рік, місяць, число і місце судового засідання; час початку судового засідання або проведення окремої процесуальної дії

• назва суду, який розглядає справу, прізвище та ініціали судді, секретаря судового засідання, прокурора

• справа, що розглядається, повна і точна назва сторін та інших осіб, які беруть участь у справі

• відомості про явку осіб, які беруть участь у справі, представників, експертів, спеціалістів, перекладачів, або про їх неявку, причини відсутності та про вручення їм судових повісток

• відомості про роз'яснення сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, їх процесуальних прав та обов'язків

• усі розпорядження головуючого та ухвали, постановлені без виходу до нарадчої кімнати, а також відомості про оголошення ухвал, постановлених у нарадчій кімнаті, дані про застосування технічних засобів фіксування судового процесу

• заяви і клопотання сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, хід їх обговорення

• основний зміст пояснень сторін, третіх осіб, їх представників та інших осіб, які беруть участь у справі, а також показання свідків, усне роз'яснення експертами своїх висновків і відповідей на поставлені їм додаткові запитання; пояснення спеціалістів та роз'яснення висновків прокурора або органів державної влади, органів місцевого самоврядування, які залучені судом до участі у справі або які вступили до справи з власної ініціативи

• подані в судовому засіданні докази, звуко- і відеозаписи, хід дослідження доказів, а у разі, якщо докази не додаються до справи — номер, дата та зміст письмових доказів, а також ознаки і властивості речових доказів, звуко- і відеозаписів

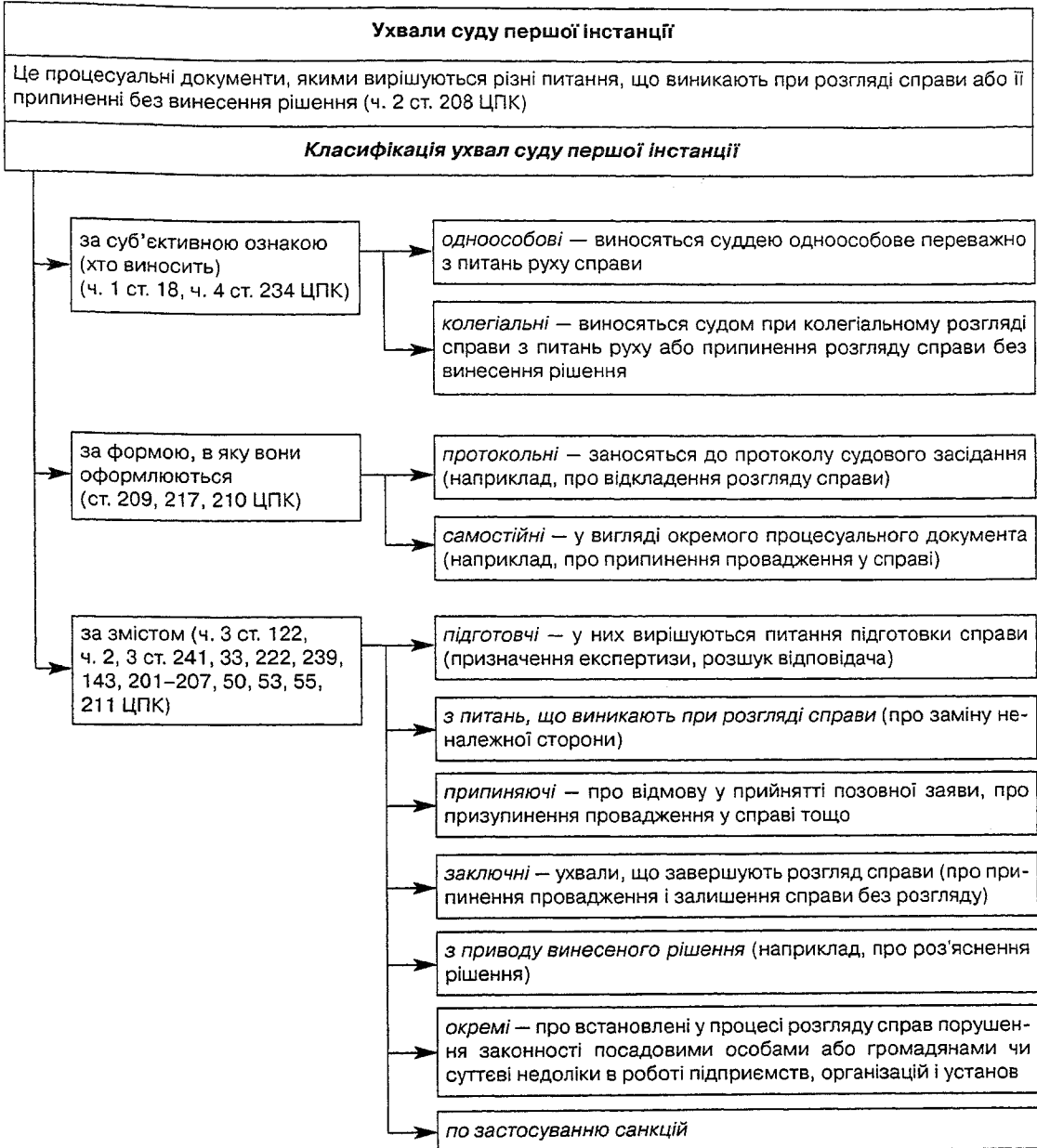
• зміст судових дебатів

• відомості про оголошення рішення, ухвали

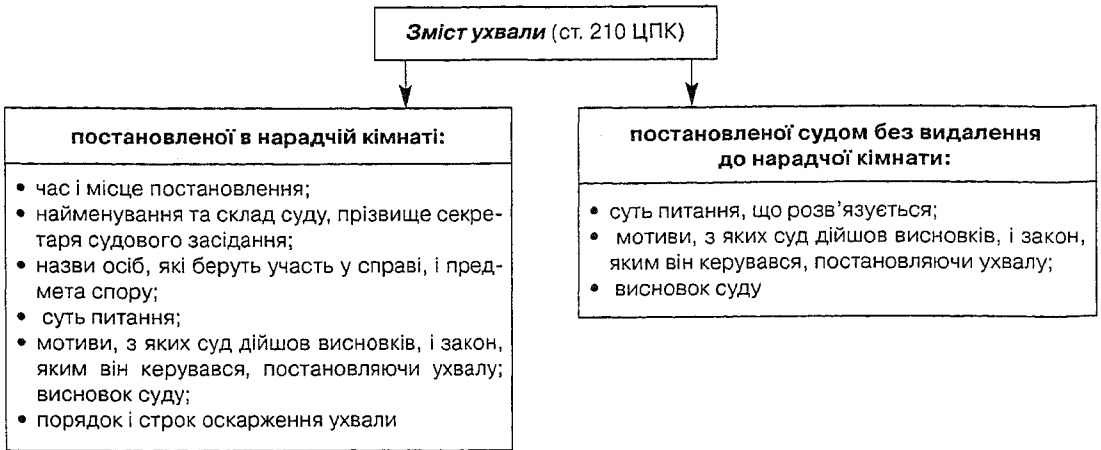
• роз'яснення сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, змісту рішення, ухвали, порядку і строку їх оскарження, права та порядок подачі заяви про виготовлення обґрунтування висновків суду, а також права на ознайомлення з протоколом судового засідання та подачу на нього зауважень

• час закінчення судового засідання в даній справі

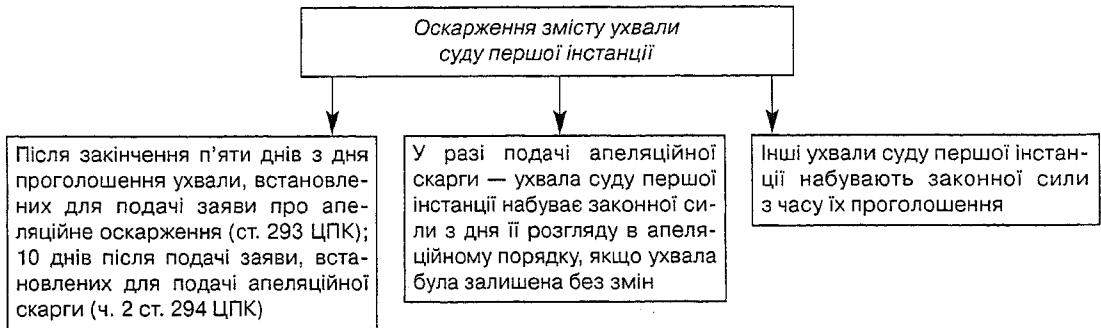
19.6. Ухвали суду першої інстанції

Зміст ухвали суду першої інстанції

Зміст ухвали суду першої інстанції

Лекція 17 ПОСТАНОВИ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Поняття і види судових постанов

Законодавчих змін, відповідно до нового ЦПК, зазнали й постанови суду першої інстанції — процесуальні форми виразу діяльності суду із застосування права з узагальноною назвою. Глава 7 розд. III нового ЦПК України під назвою «Судові рішення» невдало кардинально змінила теоретичні, практичні і нормативні існуючі основи щодо розуміння суті постанов суду. Це пояснюється тим, що, по-перше, запозичення у якості назви глави ЦПК видового терміна «судове рішення», під яким розуміється індивідуальний процесуальний документ, є невдалим, оскільки змішується процесуальна термінологія. А по-друге, ст. 208 ЦПК України встановлює два види судових рішень: ухвали і рішення. Проте у змістовній частині зазначеної статті ЦПК України і ухвала, і рішення називаються формами. Слід зазначити, що терміни «вид» і «форма» мають різне змістовне наповнення. Так, під «видом» розуміється основна структурна і класифікаційна одиниця, а під «формою» — зовнішній вираз будь-якого змісту. Виходячи з теорії і практики цивільного процесу судові рішення і ухвали є видами судових постанов, а не формами. Тому доцільно було б змінити назву розділу III гл. 7 нового ЦПК України на «Судові постанови», а у змістовній частині ст. 208 ЦПК України — «форми судових постанов» замінити на «види судових постанов». Крім цього, виходячи із змісту ст. 208 ЦПК України, можна назвати три різновиди постанов суду: рішення, ухвали та окремі ухвали. Також слід звернути увагу, що ст. 95 ЦПК України у якості особливої форми судового рішення називає «судовий наказ», і, якщо брати до уваги існуючу назву розділу III гл. 7 нового ЦПК України «Судові рішення», можна дійти висновку, що ЦПК України передбачає чотири різновиди судових постанов, а саме: рішення, ухвали, окремі ухвали, судовий наказ.

Рішення суду першої інстанції

Суть і значення судового рішення. Вимоги, яким повинно задовольняти судове рішення.

Судове рішення — це владне судження з приводу основного питання, переданого на розгляд суду з метою ліквідації спору з ма-

теріально-правових відносин і усунення правопорушення (наскільки це можливо з усіма правовими наслідками), чи з метою забезпечення права в майбутньому, виключивши можливість спорів і порушень або визначення в належності існування певних юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення, зміну чи припинення особистих або майнових прав.

Судові ухвали — це постанови суду, які приймають в процесі провадження по справі по розгляду окремих питань, пов'язаних з його виникненням, розвитком і припиненням. Слід звернути увагу на те, що згідно із ст. 208, 209 нового ЦПК, судові рішення — ухвалюються, а ухвали — постановляються судом.

Владні судження суду апеляційної інстанції з приводу законності і обґрунтованості рішень і ухвал суду першої інстанції закріплюються у формі таких процесуальних документів, як ухвала і рішення суду.

Суть судового рішення необхідно визначати виходячи зі змісту ст. 3 Закону України «Про судоустрій», ст. 1 ЦПК. Воно є актом охорони суспільного і державного ладу, усіх форм власності, захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Судове рішення виконує покладені на нього завдання тоді, коли воно буде задовольняти пред'явленим до нього вимогам — бути законним і обґрунтованим, вичерпним, визначеним, безумовним і викладеним письмово, за встановленою законом формою і змістом.

Вперше у новому ЦПК, нормативно закріплено визначення вимог, згідно з якими рішення буде визнаватися законним і обґрунтованим (ст. 213 ЦПК). Так, законним є рішення, яким суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно із законом. Тобто, іншими словами, законність судового рішення характеризується правильним застосуванням судом по справі норм матеріального права і вирішення на підставі дотримання норм цивільного процесуального права і судоустрою. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посиляються як на підставу своїх вимог і заперечень,

підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Тобто обґрунтованість судового рішення — це його правильність з фактичної сторони. Зміст обґрунтованості судового рішення визначається всебічним, повним і об'єктивним з'ясуванням дійсних обставин, які мають значення для справи; доведеністю обставин, що мають значення для справи і які суд вважає встановленими; істинністю висновків суду в рішенні, обставинами справи.

Відповіді на всі поставлені питання можуть бути вичерпними, визначеними і безумовними.

Під вичерпністю судового рішення слід розуміти його повноту відповідей на всі правові питання, що були поставлені перед судом на вирішення.

Як акт правосуддя, рішення повинно дати чітку відповідь на всі питання, передані на розгляд суду, — що, з кого і на користь кого присуджується, яке право чи факти визнається або визнаються, тобто бути визначеним.

Безумовність судового рішення визначається тим, що вирішення судом спору не залежить від виникнення в майбутньому певних обставин. Дія судового рішення не може бути поставлена в залежність від настання чи ненастання будь-яких умов (безумовність).

Слід звернути увагу на той факт, що у новому ЦПК не знайшли окремого нормативного закріплення деякі види судових рішень, які передбачалися ЦПК 1963 р., а саме: рішення про стягнення грошових сум юридичних осіб (ст. 205 ЦПК); рішення про присудження майна або його вартості (ст. 206 ЦПК); рішення, що зобов'язує відповідача виконати певну дію (ст. 207 ЦПК). Єдиний різновид рішення суду, з зазначенням деяких особливостей, дістав своє закріплення у новому ЦПК — рішення на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів (ст. 216 ЦПК).

Змісту судового рішення присвячені ст.ст. 213–215 ЦПК. Законодавчою новелою є нормативне закріплення переліку питань, на які повинен відповісти суд під час ухвалення рішення (ст. 214 ЦПК), а також нормативне закріплення частин та їх складових судового рішення (ст. 215 ЦПК).

Законодавець у ст. 218 ЦПК уніфікував існуючу судову практику щодо проголошення судового рішення. Так, рішення суду або його вступна та резолютивна частини проголошу-

ються негайно після закінчення судового розгляду і прилюдно, крім випадків, встановлених ЦПК (закрите судове засідання, заочне рішення та ін.). Головуючий роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. У разі проголошення у судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин судового рішення суд повідомляє, коли особи, які беруть участь у справі, зможуть ознайомитися з повним рішенням суду.

Після проголошення рішення суду, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити це рішення. Проте суд може з власної ініціативи або за заявою осіб, які беруть участь у справі, виправити допущені у судовому рішенні описки чи арифметичні помилки. Порядок виправлення допущених у судовому рішенні описок чи арифметичних помилок закріплюється ст. 219 ЦПК.

Суд, що ухвалив рішення, може за заявою осіб, які беруть участь у справі, чи з власної ініціативи ухвалити додаткове рішення. Повний перелік підстав для ухвалення судом додаткового рішення закріплюється ст. 220 ЦПК, які розширеному тлумаченню не підлягають.

Підстави та порядок роз'яснення рішення суду закріплюється ст. 221 ЦПК.

Час набрання рішенням законної сили і правові наслідки законної сили рішення закріплюються ст.ст. 14, 223 ЦПК.

З набранням рішенням законної сили, воно викликає певні правові наслідки, стає результативним. Результативність судового рішення ґрунтується на його авторитетності і загальнообов'язковості.

Авторитетність судового рішення, що набрало законної сили, ґрунтується на авторитеті закону, який застосовується ним до конкретних правовідносин: на об'єктивній істині, що розкриває дійсні правовідносини сторін, їх права і обов'язки; на авторитеті суду як органу держави, який здійснює правосуддя; на демократичній цивільній процесуальній формі розгляду і вирішенні справи.

Загальнообов'язковість забезпечує впровадження в життя положень рішення. Набравши законної сили воно є обов'язковим для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягає виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених

міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, — і за її межами. Обов'язковість судового рішення не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням порушуються їхні права, свободи чи інтереси. Невиконання судового рішення є підставою для відповідальності, встановленої законом (ст. 14 ЦПК). Загальнообов'язковість судового рішення характеризується стабільністю і здійсненістю. Стабільність забезпечується незмінністю, виключністю і преюдиціальністю.

Незмінність означає, що після оголошення рішення суду, який його ухвалив, не вправі скасувати або змінити це рішення (ч. 2 ст. 118 нового ЦПК). Виключність означає, що сторони, які брали участь у справі, а також їх правонаступники не можуть знову заявляти в суді ті ж позовні вимоги і з тих же підстав (ч. 2 ст. 122 ЦПК). В силу приюдиційності фактів і правовідносин, які були встановлені судовим рішенням, вони є обов'язковими при розгляді інших справ, в яких беруть участі ті ж самі особи (ст. 61 ЦПК).

Здійсненість — це гарантована можливість виконання судового рішення. Забезпечується добровільним виконанням і примусовим виконанням, обов'язком інших організацій сприяти виконанню (ст. 30, 53 Закону України «Про виконавче провадження», ст. 368 ЦПК).

Законна сила судового рішення має об'єктивні і суб'єктивні межі. Об'єктивні межі визначаються предметом судового розгляду — встановлені судом правовідносини і юридичні факти розглянутої справи.

Суб'єктивні межі законної сили судового рішення визначаються його дією щодо осіб: сторін та інших осіб, які брали участь у справі, та їх правонаступників у частині неспростовності, виключності і преюдиціальності.

Здійсненість поширюється на матеріально заінтересованих осіб — сторін, третіх осіб із самостійними вимогами, їх правонаступників, а також третіх осіб без самостійних вимог, проти яких був поданий регресний позов, заявників і заінтересованих осіб у справах, що виникають з окремого провадження.

Ухвали суду першої інстанції, поняття, зміст, види

Судом вирішуються питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопо-

тання і заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, про зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, шляхом постановлення ухвали (ч. 2 ст. 208 ЦПК).

Ухвалами суду першої інстанції вирішуються питання, спрямовані на виникнення, розвиток або припинення цивільних процесуальних правовідносин, на створення належних умов для всебічного, повного і об'єктивного розгляду та вирішення справи, на реалізацію і захист процесуальних прав суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Для виявлення специфіки ухвал в юридичній літературі наводиться їх класифікація за різними підставами.

Залежно від вирішення вимоги, спрямованої на розвиток провадження у справі, вони можуть бути класифіковані на такі види: а) за суб'єктивною ознакою (ч. 1 ст. 18, ч. 4 ст. 234 ЦПК) на: одноособові та колегіальні ухвали; б) за формою (ст.ст. 209, 217, 210 ЦПК) на: протокольні та самостійні ухвали; в) за змістом (ст.ст. 33, 50, 53, 55, ч. 3 ст. 122, ч. 2, 3 ст. 241, ст. 143, 201–207, 211 ЦПК) на: підготовчі; з питань, що виникають при розгляді справи; припиняючі; заключні; з приводу винесеного рішення; окремі ухвали; з питань застосування санкцій.

Усі ухвали оголошуються одразу після їх постановлення. Питання про те, чи набирають вони законної сили, умови і порядок набрання, правові наслідки законної сили, новий ЦПК, так само як і ЦПК 1963 р. окремо не врегульовані. В теорії цивільного процесу щодо цього були висловлені різні думки.

Аналіз норм ЦПК свідчить, що всі ухвали набирають законної сили, але одні з них, які підлягають оскарженню, після закінчення строку на апеляційне оскарження (ст.ст. 293, 294 ЦПК), інші — з часу проголошення.

Заключні ухвали з набранням законної сили набувають властивостей законної сили судового рішення.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

1. Запитання

1. Поняття і значення судових постанов.
2. Суть і значення судового рішення.
3. Вимоги до судового рішення.

4. Визначення порядку і строків виконання рішення: негайне виконання, розстрочка і відстрочка виконання.
5. Усунення недоліків судового рішення судом, який його постановив: виправлення опісок і явних арифметичних помилок, додаткове рішення, роз'яснення рішення.
6. Законна сила судового рішення та її правові наслідки.
7. Ухвала суду першої інстанції: поняття, зміст, види. Законна сила ухвал.

II. Завдання

№ 1

Винокур працював на підприємстві інженером з техніки безпеки. Знав свою справу і виконував її сумлінно. За його пропозицією органами державного енергетичного нагляду оштрафували головного інженера підприємства за систематичні порушення техніки безпеки проведення робіт. Директор підприємства, довідавшись про те, що Винокур не має диплома інженера, звільнив його з роботи за непридатністю, мотивуючи тим, що Винокур не має відповідної освіти і не забезпечує ділянку цієї роботи.

Винокур звернувся з позовом про поновлення на роботі. Суд розглянув справу і прийняв відповідну постанову.

Яка її назва і зміст? Напишіть її.

№ 2

Шилов Н. М. на праві особистої власності володів будинком у м. Василькові. Після його смерті залишився син Василь — офіцер Збройних Сил України, який проживав разом із батьком, і дочка Марія, яка жила з сім'єю в м. Одесі.

Через 6 місяців Шилов В. Н. одержав свідоцтво на право спадкоємства, а ще через 6 місяців Шилова М. Н. порушила справу в суді про визнання за нею права на половину спадщини, залишеної батьком.

У судовоє засідання відповідати Шилов В. Н. не прибув, але прийшла його дружина і повідомила, що вже 3 місяці, як він переведений командуванням Збройних Сил України в Луганську область, додавши до цього довідку військової частини.

Яку постанову прийме суд? Напишіть її.

№ 3

Філінова подала заяву про зарахування її на роботу на підприємство «Промбуд», не зазначивши в заяві на яку саме посаду.

Адміністрація «Промбуду» зарахувала її комірником, але працювала Філінова в економічному відділі статистом.

У червні Філінова з роботи була звільнена у зв'язку зі скороченням обсягу робіт. У серпні в штат «Промбуду» була введена посада економіста. Зважаючи на це, Філінова звернулася до комісії по розгляду трудових спорів «Промбуду» з клопотанням поновити її на роботі на посаді економіста.

Сторони в комісії не дійшли згоди, і Філінова пред'явила позов до «Промбуду» про поновлення на роботі, але як на перший, так і на повторний виклик до суду не з'явилась.

Яку постанову прийме суд? Напишіть її.

№ 4

У рішенні суду за позовом Ситниченка до Дрофа було вказано: «Зобов'язати Дрофу повернути Ситниченку костюм або будь-який інший одяг вартістю 850 грн». Протягом року Дрофа костюм Ситниченку не повернув, посилаючись у своєму поясненні на те, що йому не зрозуміло, який одяг він повинен передати Ситниченку замість костюма.

Які заходи повинен вжити суд, щоб захистити права Ситниченка? Яким вимогам повинно відповідати рішення суду?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

— Цивільний процесуальний кодекс України.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

— «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1990 р. № 9;

— «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995 р. (зі змінами, від 25 травня 1998 р. постановою № 15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — № 1;

— «Про судові рішення» від 29 грудня 1976 р. № 11.

Література

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушников. — М., 2003.

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.

Гурвич М. А. Судебное решение. Теоретические проблемы. — М., 1976.

Заворотько П. П., Штефан М. Й. Судове рішення. — К., 1970.

Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.

Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право. — К., 1993.

Ткачев М. И. Законность и обоснованность судебных постановлений по гражданским делам. — Саратов, 1987.

Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.

Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К., 2006.

Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.

Чуйков Ю. Н. Частное определение в гражданском судопроизводстве. — М., 1974.

Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 20. Заочний розгляд цивільних справ

20.1. Поняття та зміст заочного розгляду цивільних справ

Заочне рішення (ч. 1. ст. 224 ЦПК)
Постановлене за наявними у справі доказами, у разі неявки в судове засідання відповідача, який належним чином був повідомлений і від якого не надійшло інформації про причини неявки або зазначені ним причини визнані неповажними судом, якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи

Умови для проведення заочного розгляду справи

- повідомлення відповідача про час і місце судового засідання по розгляду справи;
- неявка відповідача в судове засідання;
- не надання відповідачем повідомлення про поважність причин неявки;
- визнання судом причин неявки відповідача неповажними;
- відсутність заперечення позивача проти такого вирішення справи, тобто в заочному провадженні

Заочний розгляд справи

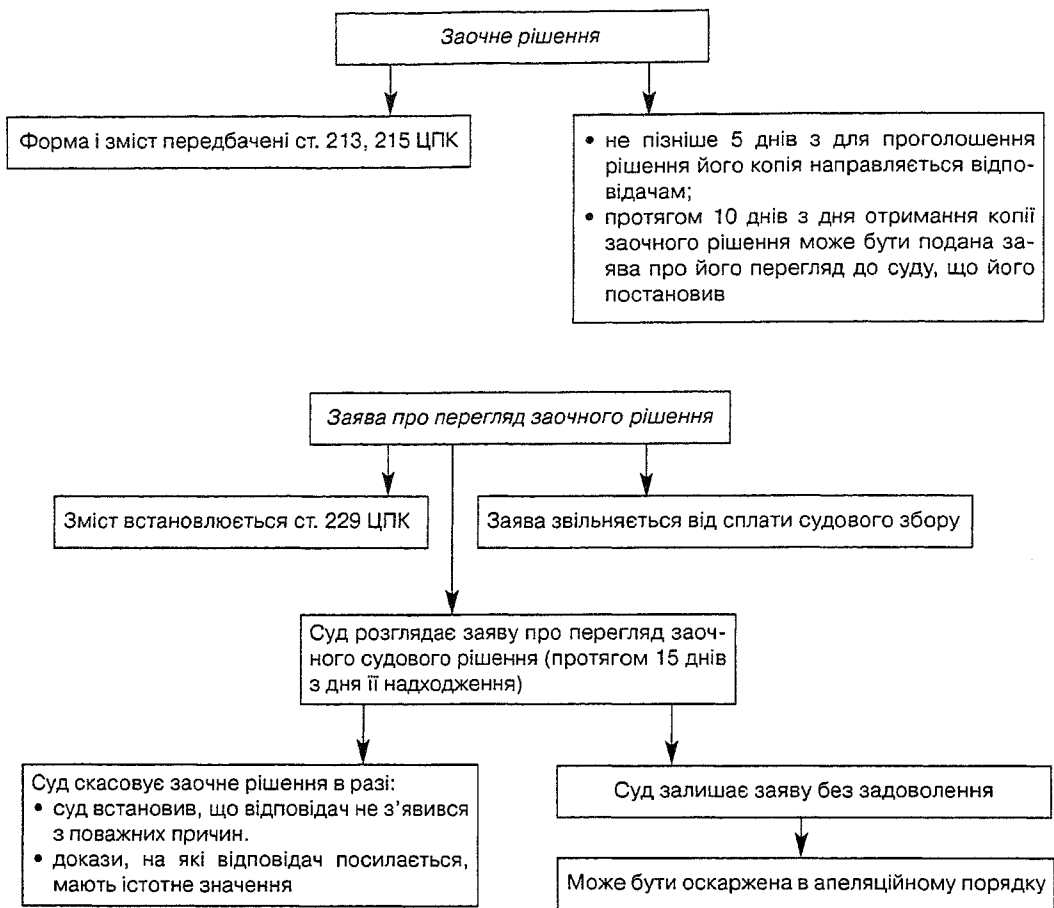
не проводиться

- при відсутності заперечення позивача проти заочного вирішення справи, в разі заміни ним предмета або підстави позову, зміни розміру позовних вимог

Суд відкладає судовий розгляд справи

проводиться

- суд постановляє ухвалу про заочний розгляд справи, за загальними правилами суд розглядає справу і постановляє по ній заочне рішення

Лекція 18 ЗАОЧНИЙ РОЗГЛЯД ЦИВІЛЬНИХ СПРАВИ

Сутність заочного розгляду справи

Новий ЦПК закріпив нові положення, які спрямовані на посилення впливу процесуальної процедури на інтереси сторін, перш за все на активну участь у доказовій діяльності своїх правомочностей. Однією з таких новел є інша інтерпретація принципу змагальності — одного з фундаментальних принципів цивільного процесуального права. Даний принцип дістав своє закріплення у ст. 10 ЦПК України. Змагальність сторін визначається через рівність їх прав щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості, а також на суд покладається обов'язок сприяти всебічному і повному з'ясуванню всіх обставин справи. В той же час гл. 8 ЦПК України вводить заочний розгляд справ, який дозволяє розглядати та вирішувати справи без участі однієї з сторін (відповідача) на підставі наявних у справі доказів. Поєднавши вищезазначені два положення можна зробити висновок, що безпосередньо від самих сторін залежить, чи будуть вони брати участь у змагальному процесі чи ні, причому ухилення від участі у такому процесі може тягнути негативні наслідки не для суду, а для сторони.

Таким чином, законодавство надає сторонам право вибору форми своєї участі у процесі: або активна форма, в ході якої реалізується у повному обсязі принцип змагальності, або пасивна форма — коли фактично принцип змагальності не може бути реалізований у повному обсязі, оскільки друга сторона не бере участі у судовому засіданні. Заочне провадження з'явилося ще у римському процесі, тривалий час використовується світовою юридичною практикою і зарекомендувало себе ефективним правовим засобом в руках правосуддя.

Інститут заочного провадження давно існував також й у дореволюційному російському процесі (який діяв і на території сучасної України).

У радянській період українське законодавство також використовувало цей порядок

розгляду справ. Положення щодо заочного провадження містилися у ЦПК УРСР, який був прийнятий 3 вересня 1924 р., та проіснували до 5 листопада 1929 р., тобто до того часу доки не була затверджена нова редакція ЦПК УРСР. Відмова від цих положень була зумовлена появою соціалістичного права, побудованого на концепції правосуддя, в основу якого був покладений принцип об'єктивної істини. У відповідності з цим принципом на суд покладався обов'язок всесторонньо і повно дослідити обставин справи та ухвалити рішення, яке б являло собою відображення об'єктивно існуючої дійсності. Вирішення справи за відсутності однієї з сторін розглядалося як наявна перепона у встановленні істини і захисту прав та інтересів особи, яка звернулася до суду. Безсумнівно, новий ЦПК України також містить принцип об'єктивної істини. Однак сьогодні він є більш гнучким. Суть його зводиться до всебічного і повного з'ясування обставин справи, обов'язку суду роз'яснити особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки та попередити про наслідки вчинення або не вчинення процесуальних дій, а також обов'язку суду сприяти здійсненню їхніх прав у випадках встановлених ЦПК України (ч. 3 ст. 10 ЦПК України).

Необхідність введення цього процесуального інституту у національному законодавстві викликано змінами економічних, політичних та соціальних умов життя українського суспільства, зокрема необхідністю фіксації додаткових гарантій реалізації принципу змагальності цивільного процесу та розширеного тлумачення поняття принципу об'єктивної істини, підвищення рівня відповідальності сторін за свої дії (бездіяльність), запобігання тяганні та зловживанню процесуальними правами із сторони відповідача. Також можна припустити, що безпосередньо вплинули на появу цього виду провадження у цивільному процесі положення, які існували у ЦПК України. А саме, ч. 3 ст. 172 ЦПК 1963 р. надавала можливість суду розглянути цивільну справу, при наявності в справі достатніх матеріалів про права та взаємовідносини

сторін, за відсутності позивача або відповідача, в разі їх повторної неявки в судове засідання, не залежно від причин, а ч. 5 ст. 172 ЦПК 1963 р. надавала право суду розглянути справу, при наявності в справі достатніх матеріалів, у разі неявки в судове засідання відповідача за викликом суду.

Відповідач повинен усвідомлювати, що заявлена позивачем до нього вимога буде судом задоволена у разі його пасивності, ухилення без поважних причин від участі в процесі. Заочне провадження має на меті спонукати відповідача до активної участі у цивільному судочинстві, використанню всіх наданих законом процесуальних прав, причому з самого початку провадження по справі.

У той же час аналіз положень гл. 8 «Заочний розгляд справи» ЦПК України дозволяє зробити висновок про наявність недоліків, які під час практичного застосування цього виду провадження ускладняють можливість захисту охоронюваних прав і законних інтересів громадян в порядку цивільного судочинства.

Так, гл. 8 ЦПК України не містить визначення заочного розгляду справ, а ст. 224 ЦПК України передбачає лише умови, за наявності яких цивільна справа може бути розглянута та по ній суд може ухвалити заочне рішення. До підстав заочного розгляду справи законодавець відносить: неявку в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений і від якого не надійшло повідомлення про причини неявки; неявку в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений і від якого надійшли повідомлення про причини неявки, але зазначені ним причини судом визнані неповажними; якщо позивач не заперечує проти заочного вирішення справи. Водночас ст. 169 ЦПК України встановлює випадки відкладення розгляду справи та залишення заяви без розгляду, а також передбачає можливість розгляду справи у заочному провадженні. Глава 6 ЦПК України містить обов'язкові та факультативні підстави зупинення провадження у справі (ст.ст. 201, 202), підстави для закриття провадження (ст. 205) та підстави для залишення заяви без розгляду (ст. 207). Всі ці обставини «ускладнення цивільного процесу» мають одну спільну ознаку — відсутність у судовому засіданні сторони. Новий ЦПК

України передбачає можливість розгляду справи в заочному провадженні та можливість відкладення розгляду справи при відсутності однієї з сторін по справі в залежності від визнання судом причин неявки сторони у судове засідання поважними або невизнання такими. Вирішення на законодавчому рівні питання про підстави, які будуть визнаватися судом поважними, і, відповідно, які не можуть бути визнані такими, має практичне значення, оскільки в одному випадку неявка сторони у судове засідання є підставою для відкладення розгляду справи, а в іншому випадку — підставою для розгляду справи у заочному провадженні. Законодавче визначення юридичних фактів, наявність яких впливає на розвиток цивільно-процесуальних правовідносин під час заочного провадження, припинить практику вільного тлумачення суддями «поважних причин неявки» та «неповажних причин».

Практика іноземних держав, законодавство яких передбачає заочне провадження, свідчить, що інституту заочного провадження притаманні не лише позитивні риси. Існують і проблеми в його застосуванні, які пов'язані з недостатнім його розробленням, відсутністю єдності у питаннях тлумачення норм, що регламентують заочний порядок розгляду справ в процесі їх застосування. Врахування національним законодавцем існуючої практики заочного провадження інших країн світу може сприяти підвищенню рівня ефективності цього виду провадження на національному ґрунті. Так, наприклад, ст. 2131 ЦПК Російської Федерації підставою для заочного провадження визначає неявку в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений про час та місце судового засідання та при відсутності заперечень проти цього із сторони позивача. Тобто законодавець Російської Федерації обійшов стороною суб'єктивізм суду у визнанні причин неявки поважними або неповажними. Враховуючи досвід Росії доцільно виключити з ст. 224 ЦПК України таку підставу, як неявка в судове засідання відповідача, який належним чином повідомлений і від якого надійшли повідомлення про причини неявки, але зазначені ним причини судом визнані неповажними.

У гл. 8 ЦПК України законодавець використовує поняття «заочний розгляд справи» та

«заочне рішення». Так, ст. 224 ЦПК України називається «заочний розгляд справи», проте в самій статті йдеться про визначення умов проведення заочного розгляду справи, де застосовується вже термін «заочне рішення». Усі інші норми гл. 8 ЦПК України також присвячені саме «заочному рішенням». В той же час «заочний розгляд» та «заочне рішення» є різними за своїм змістом поняттями. На підтвердження цієї тези доцільно звернутися до світової практики з цивільного судочинства, яка тривалий час використовує заочне провадження та до історії виникнення та основних напрямків розвитку цього виду провадження. Як свідчить практика, не всі справи, які починають розглядатися у заочному провадженні, закінчуються ухваленням заочного рішення, оскільки існує можливість переведення справи у звичайний порядок. Така можливість передбачається й новим ЦПК України (ч. 2 ст. 225). Проте кожне заочне рішення є ухваленим в результаті розгляду справи у порядку заочного провадження. Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що заочний розгляд справи (заочне провадження) не є процесом ухвалення заочного рішення судом. Заочний розгляд справи (заочне провадження) — це перш за все порядок розгляду цивільних справ, яким властиві процесуальні особливості.

Термін «заочний» у словнику-тлумачнику визначається як такий, що відбувається при відсутності будь-кого з заінтересованих осіб¹.

Історія розвитку інституту заочного провадження наглядно демонструє, що на етапі його становлення поняття «заочний» використовувалось буквально та механічно переносилось на порядок розгляду цивільних справ. Заочним називалось рішення, яке було ухвалене на підставі факту неявки однієї сторони. Результат такого розгляду справи був передбачуваним виходячи з того, яке значення надавалось факту неявки відповідача. Так, у римському праві існувало положення, у відповідності з яким претор надавав позивачу *missio in bona* — право користування майном відповідача, який ухиляється від суду². Здебільше суддя задовольняв вимоги сторони, яка була присутня, не маючи уявлення про спірне право, оскільки сама неявка тягнула за собою осуд.

Таким чином, римське приватне право містило у собі ухвалення заочного рішення, але безпосередньо заочного провадження не передбачало, оскільки була відсутня така його обов'язкова ознака, як дослідження обставин справи з метою вирішення спору.

Організація заочного провадження стала досягненням римського когніційного процесу. Позивач, при відсутності явки відповідача, допускався до доведення своїх прав, та рішення ухвалювалось на підставі розгляду-аналізу спірного правовідношення на підставі доказів, які були у справі, та на цьому було засноване ухвалюване рішення³. Але й при такій організації порядку вирішення спору не було такої обов'язкової ознаки заочного провадження, як можливість оскарження ухваленого рішення в спрощеному порядку.

Уперше можливість скасувати заочне рішення було введено у 1667 р. Орданансом у Франції. Таке рішення скасовувалось відкликом відповідача і його заявою про готовність з'явитись до розгляду справи⁴.

В історії національного цивільного процесу можна простежити подібний розвиток заочного провадження.

Перше згадування про наслідки відсутності сторони при розгляді справи міститься у «Руській Правді», згодом норми «Руської Правди» отримали своє закріплення та розвиток у джерелах права, які діяли на Лівобережній Україні в другій половині XVII — в першій половині XVIII ст., а саме: «Права, по которым судитсы малороссийский народ» 1743 р., Литовський статут 1588 р., «Саксон» або «Prawa polskie Maydeburskie nazywajace Speculum Saxonum» 1581 р., «Порядок» або «Porzadek sadow u spraw mieyskich prawa Maydeburskiego w Koronie Polskiej» 1764 р. Всі ці вищезазначені джерела права містили норми, згідно з якими відповідач мусив прийти в суд або відрядити свого представника (повіреного). Свою неявку він міг виправдати тільки важливими причинами. В разі неявки відповідачеві надсилався повторний виклик. Коли відповідач чи його представник і втретє не з'являвся до суду, або коли з'являвся, але не сплатив збитків, а також не хотів перебувати під арештом, тоді він втрачав своє право, а позивачу присуджувалось все те, чого той вимагав на підставі доказів. Таке рішення приймалось заочно.

Суд задовольняв позов і в тому випадку, коли відповідач на суді створював тяганину, не захищався по суті справи або самовільно залишав зал засідання, не доручивши продовжувати справу своєму повіреному. У тих випадках, коли відповідач ухилився від суду і йому не можна було вручити позовний виклик, позивач міг схопити його і доставити в суд, використавши допомогу сторонніх⁵. Норми, які існували у зазначених джерелах права, свідчать не про наявність заочного провадження, а про прийняття заочного рішення. Таке становище зберіглося й у «Екстракте малороссийского права» 1767 р. після проведення судової реформи 1763 р. Проте, як свідчать історичні обставини, українські землі в період з 1648 — по 1654 рр. перебували під впливом Заходу, а після возз'єднання України з Росією в 1654 р. — під впливом Росії.

У Росії, на відміну від України, лише у 1864 р. Уставом цивільного судочинства, в основу якого була покладена модель французького уставу цивільного судочинства, вводиться інститут заочного рішення. Проте норми, які встановлювались цим Уставом, поєднували правила про заочне рішення та правила про заочне провадження — спір розглядався на основі дослідження односторонніх пояснень позивача та заочне рішення могло бути відізане відповідачем через суд, який ухвалив рішення, або оскаржене у вищестоящій інстанції.

Порівнюючи положення вказаних джерел права з сучасним цивільним процесом, можна зробити висновок, що розуміння терміна «заочний», тобто такий, що проходить за відсутності кого-небудь із заінтересованих сторін, є досить вузьким, оскільки поняття «заочне» повинно наділяти даний вид провадження особливими властивостями порівняно із звичайним порядком розгляду справ. Так, наприклад, Устав цивільного судочинства 1864 р. містив виключний перелік справ, які могли бути розглянуті у заочному провадженні, та щодо кожної з них були закріплені деякі властивості, які характеризувалися особливим строком явки сторін, обов'язковістю письмової форми, більш коротким строком оскарження. Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що існуючі положення гл. 8 ЦПК України є менш досконаліми, ніж норми УЦС 1864 р., оскільки, сучас-

ний цивільний процесуальний закон не містить норм щодо строків та порядку розгляду справ у заочному провадженні. Такий розгляд проводиться за загальними правилами (ст. 225 ЦПК України), а існуюча різниця полягає у тому, що заочне рішення може бути переглянуте судом, який його ухвалив (ст. 228 ЦПК України) або може бути оскаржене в загальному порядку (ст. 232 ЦПК). Більш того, існуючі норми гл. 8 ЦПК України ставлять у дискримінуюче становище відповідача з наступних підстав: по-перше, його причини неявки судом можуть бути визнані неповажними (ст. 224 ЦПК України), а це є проявом суб'єктивної думки суду; по-друге, відсутній перелік категорій справ, які не можуть бути розглянуті у заочному провадженні, а це підриває основи конституційних гарантій захищеності людини та громадянина. Ці недоліки треба було б ліквідувати. Поряд з цим доцільно було б звернутися до норм заочного провадження ЦПК УРСР 1924 р., згідно з якими ухвалення заочного рішення допускалось як у відсутності відповідача, так і позивача.

У спеціальній юридичній цивільно-процесуальній літературі заочне провадження називається спрощеною процедурою⁶. Спрощеність процедури розгляду справи при заочному провадженні буде проявлятися у винятках щодо додержання процесуальної форми, яка є характерною для звичайного змагального порядку провадження. Це пояснюється тим, що у розгляді справи не бере участі відповідач, тому заочний порядок розгляду справи буде мати «усічений» характер, у цьому провадженні відсутня можливість пред'явлення зустрічного позову, а також участь у справі третіх осіб, зупинення та відкладення розгляду справи.

В юридичній літературі на сьогоднішній день нема єдності в розумінні необхідності заочного розгляду справ. Згідно з однією точкою зору, змагальний процес є можливістю вирішення спору, а у разі відсутності однієї з сторін спору взагалі не буде (А. М. Раєвський, Л. І. Фішман). Інша точка зору пояснює необхідність заочного провадження теорією та практикою цивільного судочинства, оскільки судові рішення є відображенням матеріальної істини, а заочне провадження цьому сприяє, до того ж у більшості випадків відповідач не з'являється в судові засідання

з поважних причин (А. С. Ратнер, І. І. Черних). Представники третьої точки зору ототожнюють інститут заочного провадження з процесуально-правовою санкцією, що застосовується до відповідача в разі недодержання ним стандартів змагальності, та виражається у настанні негативних для відповідача, з точки зору процесу, наслідків (С. А. Шишкін, М. А. Вікут, І. М. Зайцев). Остаточо вирішити, яку точку зору поділяти, можна буде тоді, коли з'явиться сучасна національна судова практика заочного розгляду справ. Проте зараз можна звернутися до досвіду судової практики щодо заочного розгляду справ, яка формувалася під час дії ЦПК УРСР 1924 р.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що заочний процес являє собою спосіб здійснення цивільної процесуальної форми, що використовується для реалізації права на судовий захист особи, яка звернулася до суду за вирішенням спору, у тих випадках, коли відсутня можливість додержатись стандартів змагальної форми.

Беручи до уваги той факт, що заочне провадження має однобоке сприйняття судом обставин справи, що безперечно може відобразитись на ухваленому рішенні. Цей момент врахував національний законодавець. Керуючись принципом рівності сторін у процесі у ст. 228 ЦПК України законодавець надав відповідачу право на перегляд та скасування заочного рішення, у спрощеному порядку, при додержанні ним деяких умов.

Як свідчить практика Російської Федерації, суди застосовують здебільше заочне провадження при розгляді справ, що виникають з адміністративно-правових відносин⁷. Враховуючи ту обставину, що в Україні йде процес проведення судової реформи, в результаті якого в окремий вид судочинства виділяються з цивільного судочинства справи з адміністративно-правових відносин і порядок їх судового розгляду буде регламентуватись не ЦПК України, а Адміністративним процесуальним кодексом України, визначення категорій спірних правовідносин, які будуть розглядатись в заочному судочинстві, вимагає свого вирішення.

З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що заочному провадженню притаманні наступні риси: по-перше, спір має бути вирішеним на підставі дослідження обставин справи, матеріалів, які надані осо-

бами, що беруть участь у справі, а також усних пояснень присутньої сторони; по-друге, у дослідженні обставин справи бере участь лише присутня сторона; по-третє, при розгляді справи немає усної змагальності сторін; по-четверте, відсутній стороні надається право вимагати скасування заочного рішення у спрощеному порядку.

Список посилань

- ¹ Ожегов С. И. Словарь русского языка. — М., 1988. — С. 156.
- ² Энгельман И. Е. Курс гражданского производства. — Юрьев, 1912. — С. 370.
- ³ Римское частное право / Под ред. И. Б. Новицкого и И. С. Перетерского. — М., 1994. — С. 79.
- ⁴ Хрестоматия по гражданскому процессу / Под ред. М. К. Треушниковой. — М., 1996. — С. 162–163.
- ⁵ Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII ст. (1648–1782). — Львів, 1967. — С. 124–125.
- ⁶ Гражданское процессуальное право России. / Под ред. М. С. Шакарян — М., 1996. — С. 222.
- ⁷ Гражданское процессуальное право России. / Под ред. М. С. Шакарян. — М., 1996. — С. 231.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Умови проведення заочного розгляду справи.
2. Відмінності заочного та змагального судочинства.
3. Зміст заочного рішення та його властивості.
4. Оскарження заочного рішення.
5. Порядок розгляду заяви про перегляд заочного рішення.
6. Скасування заочного рішення та поновлення змагального процесу.

II. Завдання

№ 1

Громадянин Галкін звернувся у туристичну компанію з метою оформлення відповідних документів для участі у конференції, що мала проходити у Швейцарії. На підставі укладеного договору з туристичним агентством Галкін перерахував 15 тис. грн, за послуги щодо реєстрації його як учасника конференції, отримання візи, бронювання квитків на літак та бронювання номеру у готелі. Проте громадянину Галкіну було відмовлено у наданні візи, через що туристичне агентство йому повернуло лише половину коштів. Галкін, вважаючи, що йому мали повернути усі переаховані ним гроші, звернувся до суду із позовом, вимагаючи також моральної компенсації. Позовна заява та повістка про виклик до суду представників туристичного агентства були

відправлені за їх юридичною адресою. Проте фактична адреса туристичного агентства була інша, тому у туристичному агентстві не знали, що до них пред'явлений позов. Після того, як суд не отримав жодної реакції від туристичного агентства на другу повістку про виклик до суду, суддя виніс ухвалу про заочний розгляд цієї справи, в результаті чого задовольнив вимоги Галкіна у повному обсязі. Коли рішення суду було звернуто до примусового виконання, туристичне агентство дізналося, що до них був позов і є відповідне рішення суду.

Чи були підстави у суду розглядати позовні вимоги Галкіна у заочному провадженні? Чим відрізняється заочний розгляд цивільних справ від позовного провадження? Які дії може вчинити туристичне агентство для захисту своїх інтересів?

№ 2

Громадянин Британії Джефрі звернувся до суду на території України про розірвання шлюбу з громадянкою України Пилько, яка є резидентом Британії. У зв'язку із тим, що Пилько доглядала за їх сумісною малолітньою захворівшою дитиною на території Британії, вона не могла з'явитися за викликом суду у судове засідання, про що належним чином повідомила суд. Проте, на вимогу позивача, суддя прийняв рішення про розгляд цієї справи в заочному провадженні і ухвалив рішення про розлучення.

Чи мав право суддя розглядати цю справу у заочному провадженні? За яких умов справа може бути заочно розглянута судом?

№ 3

Громадянин Возня звернувся з позовом про повернення боргу громадянином Мокруєм до суду. Оскільки громадянин Мокруй не з'явився за викли-

ком суду у судове засідання, суд прийняв рішення розглядати справу у заочному порядку. В процесі розгляду справи судом громадянин Возня збільшив свої позовні вимоги, проте суд не повідомив громадянина Мокруя про подібну зміну позовних вимог і у цьому ж засіданні ухвалив рішення, яким були задоволені позовні вимоги.

Чи мав право суддя розглядати цю справу у заочному провадженні? За яких умов справа може бути заочно розглянута судом? Чи були порушені права відповідача? Як мав вчинити суд у разі збільшення позивачем позовних вимог?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

— Цивільний процесуальний кодекс України.

Література

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Трещникова. — М., 2003.

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.

Кілічева Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007;

Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.

Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К., 2006.

Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.

Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

В. НЕПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Глава 21. Окреме провадження

21.1. Суть і значення окремого провадження

Окреме провадження

Один з видів провадження в суді першої інстанції, в яких розглядається визначене законом коло справ, спільною рисою яких є відсутність спору про право, а мета — встановити юридичний факт або стан. Це вид неповного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 1 ст. 234 ЦПК)

Розглядаються і вирішуються такі справи (ст. 234 ЦПК)

обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності

надання неповнолітній особі повної цивільної недієздатності

про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою

про усиновлення

про встановлення фактів, що мають юридичне значення

про поновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника

про передачу безхазної нерухомої речі у комунальну власність

про визнання спадщини відумерлою

про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку

про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу

про закриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних і фізичних осіб

про надання права на шлюб

про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей

про поновлення шлюбу після його розірвання

про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя та ін. справи, встановлені законом

Особливості

Вирішує вимогу про встановлення певних обставин, юридичних фактів

Справа порушується за заявою, а не за позовом

Є заявник і заінтересовані особи, а не позивач і відповідач, оскільки відсутній спір про право

Коло заявників чітко визначене законом

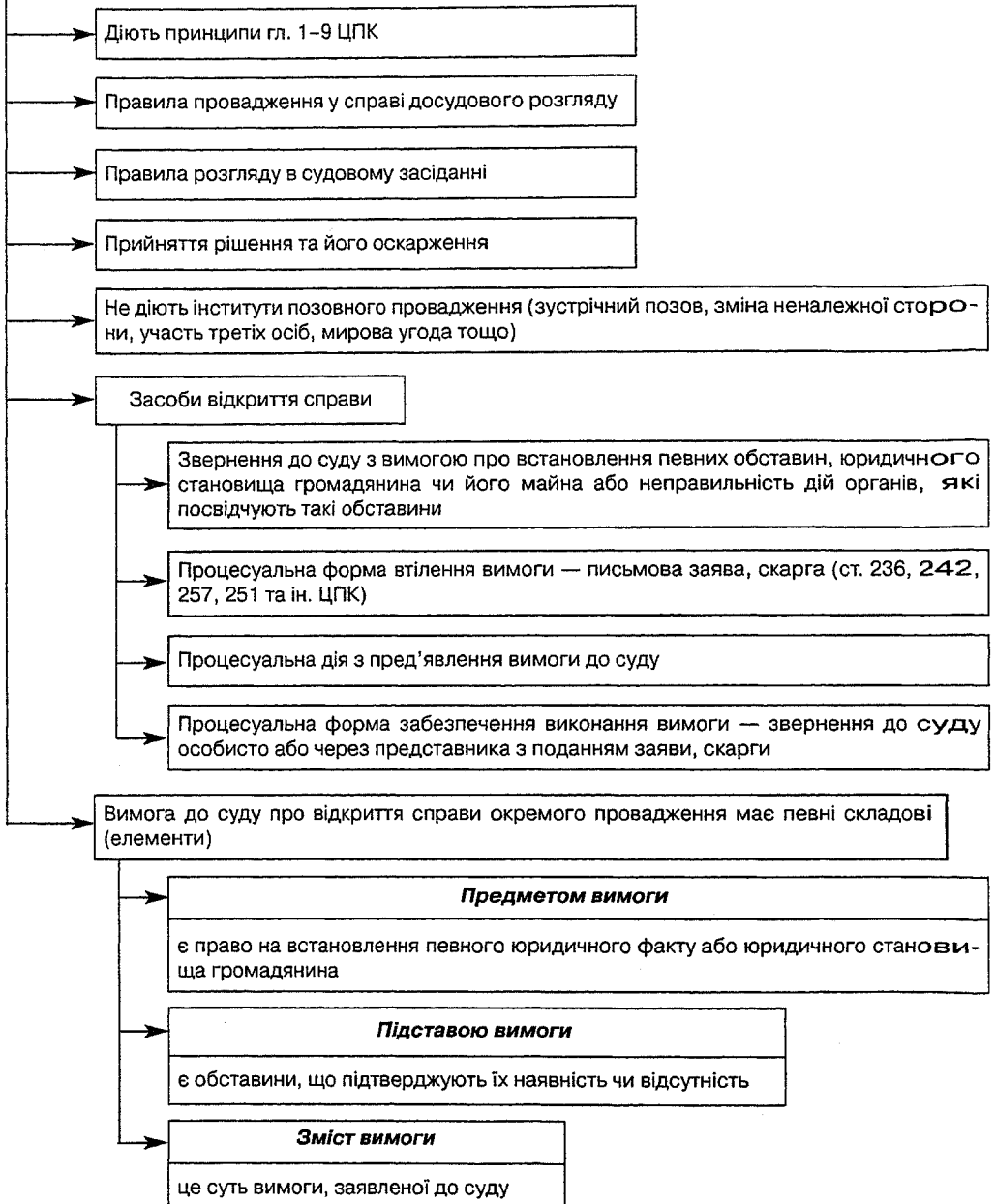
Відсутні інститути, властиві позовному провадженню: співучасть, відмова від позову, визнання позову, мирова угода, треті особи та ін.

Ці справи розглядаються за загальними правилами ЦПК, але з доповненнями і винятками, обумовленими особливостями цих справ

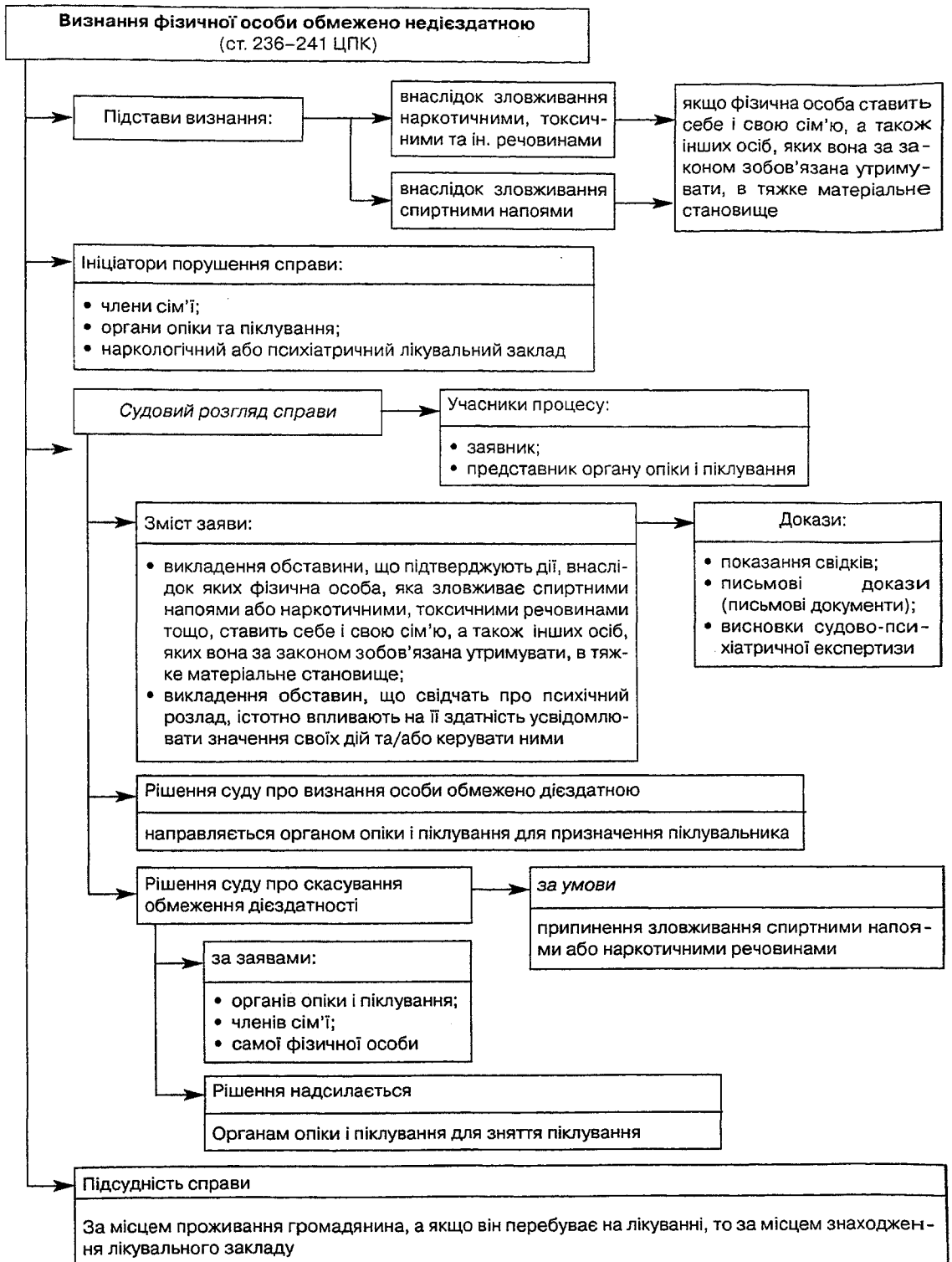
21.2. Процесуальний порядок розгляду справ окремого провадження

Процесуальний порядок розгляду справ окремого провадження

Розглядається за правилами ст. 2, 235 ЦПК, за винятками положень щодо змагальності та меж судового розгляду, а також інших положень і доповненнями, передбачених розділом IV гл. 2–12 ЦПК

21.3. Визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним

Визнання фізичної особи недієздатною (ст. 236–241 ЦПК)

Підстави визнання — психічний розлад здоров'я фізичної особи

Ініціатори порушення справи:

- члени сім'ї, близькі родичі — незалежно від їх спільного проживання;
- орган опіки та піклування;
- психіатричний лікувальний заклад

Зміст заяви

викладення обставин, що свідчать про хронічний, стійкий психічний розлад, внаслідок чого особа не здатна усвідомлювати значення своїх дій та/або керувати ними

Підсудність справи

- за місцем проживання фізичної особи
- за місцем знаходження лікувального закладу, якщо фізична особа перебуває на лікуванні

- суд за наявності достатніх даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу;
- у виняткових випадках, коли особа, щодо якої відкрито провадження у справі, явно ухиляється від проходження експертизи, суд в судовому засіданні за участю лікаря-психіатра може постановити ухвалу про примусове направлення особи на судово-психіатричну експертизу

Рішення про визнання фізичної особи недієздатною

надсилається до органів опіки і піклування для призначення опікуна

Рішення про поновлення дієздатності громадянина:

за умови значного покращення стану здоров'я громадянина

за заявами:

- органів опіки і піклування;
- опікуна

на підставі висновків судово-психічної експертизи

Після набрання законної сили надсилається органу опіки і піклування для зняття опіки

Обмеження або позбавлення права неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися:

- своїм заробітком;
- стипендією;
- іншими доходами (ст. 236–241 ЦПК)

Підстави обмеження або позбавлення:

- негативні матеріальні, психічні чи інші наслідки для неповнолітнього здійснення ним права на розпорядження своїми доходами

Ініціатори порушення справи:

- батьки (усиновителі);
- піклувальники;
- органи опіки та піклування

Підстави обмеження або позбавлення:

- за місцем проживання неповнолітньої особи;
- за місцем знаходження лікувального закладу — якщо неповнолітня особа перебуває на лікуванні у наркологічному або психіатричному закладу

Зміст заяви:

викладення обставин, що свідчать про негативні матеріальні, психічні чи інші наслідки для неповнолітнього здійснення ним права на розпорядження своїм доходом

Докази:

- показання свідків;
- письмові докази;
- висновки судово-психіатричної експертизи

Судовий розгляд справи

Учасники процесу:

- заявник;
- представник органу опіки і піклування;
- фізична особа, щодо якої розглядається справа — це питання вирішує суд індивідуально у кожному випадку

Рішення суду про обмеження або позбавлення права неповнолітньої особи розпоряджатися своїми доходами

надсилається органу опіки та піклування

Рішення суду про скасування обмеження або позбавлення права неповнолітньої особи розпоряджатися своїми доходами

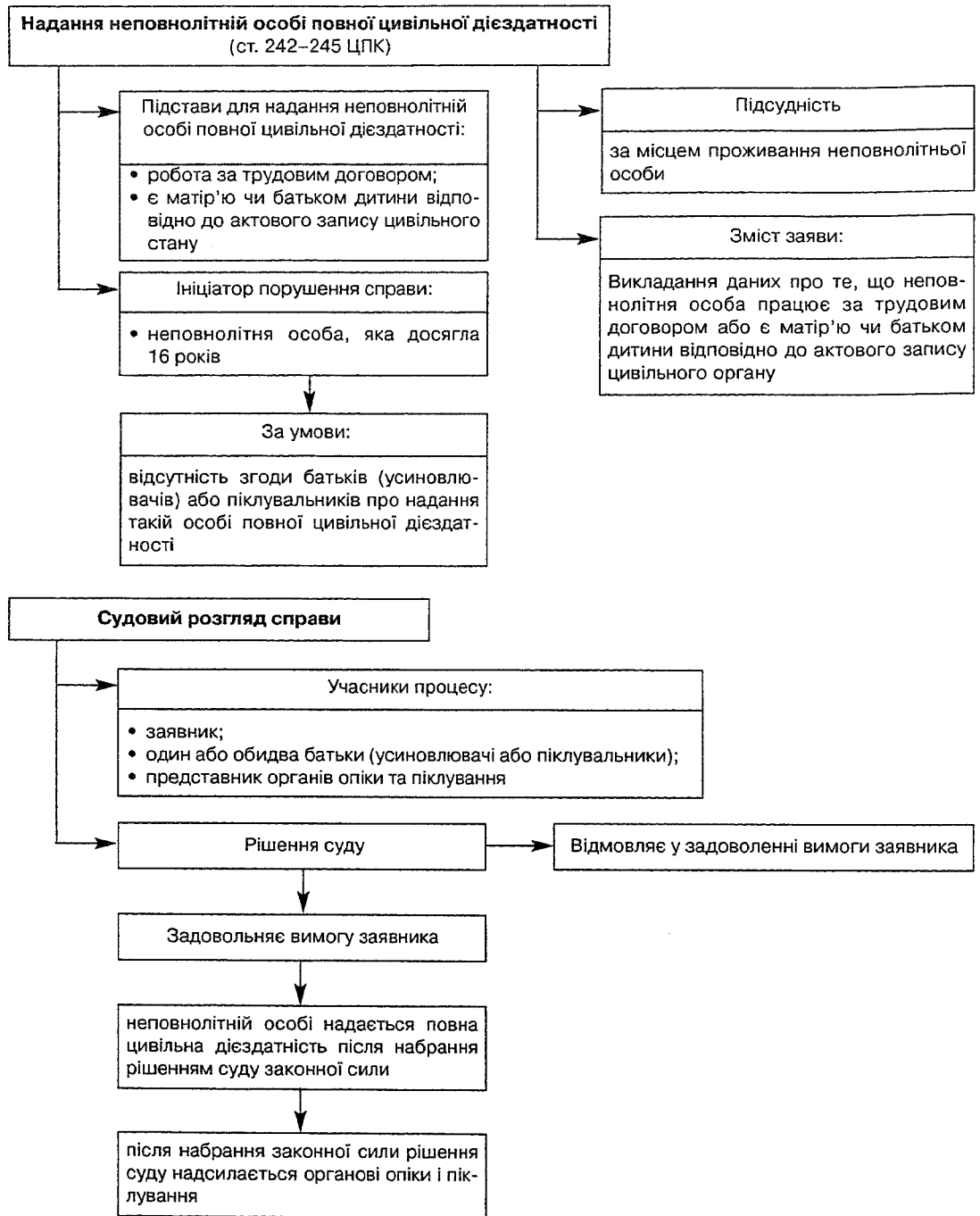
За заявами:

- неповнолітньої особи;
- членів сім'ї;
- органів опіки або піклування

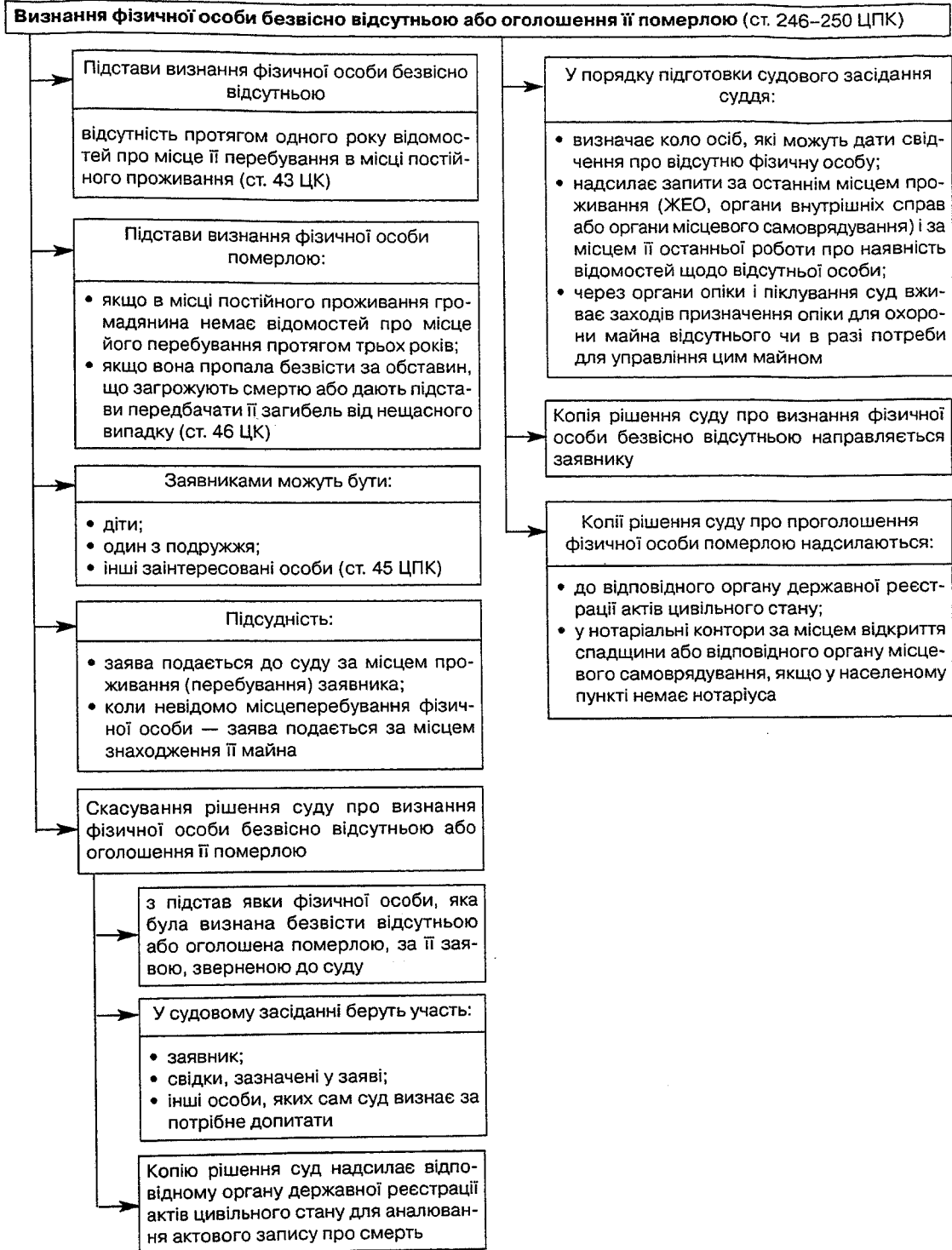
Рішення надсилається

органам опіки і піклування для зняття опіки чи піклування

21.4. Надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності

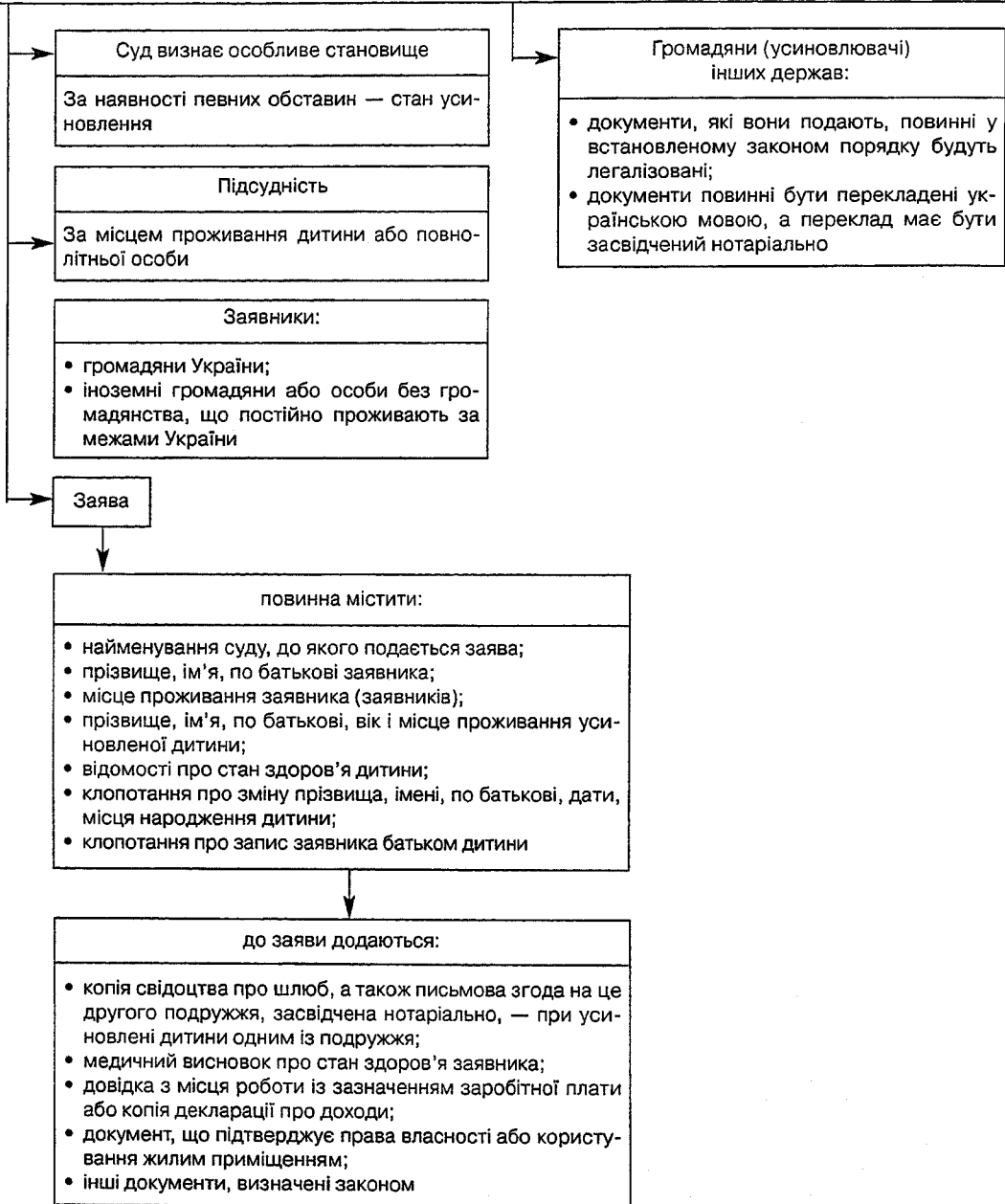

21.5. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою

21.6. Усиновлення дітей, які проживають на території України, громадянами України та іноземними громадянами

Усиновлення дітей, які проживають на території України, громадянами України та іноземними громадянами (ст. 251–255 ЦПК)

Особи без громадянства, що постійно проживають за межами України або іноземці, до заяви про усиновлення дитини додають:

- дозвіл уповноваженого органу виконавчої влади;
- висновок компетентного органу відповідної держави про умови їх життя і можливість бути усиновлювачами;
- дозвіл компетентного органу відповідної держави на в'їзд усиновленої дитини та його постійне проживання на території цієї держави;
- зобов'язання усиновлювача, оформлене в нотаріальному порядку, про надання представникам дипломатичної установи України інформації про усиновлену дитину та можливість спілкування з дитиною

Громадяни України про усиновлення дитини, яка є громадянином іншої держави, до заяви про усиновлення дитини додають:

- згоду законного представника дитини;
- згода компетентного органу держави, громадянином, якої є дитина

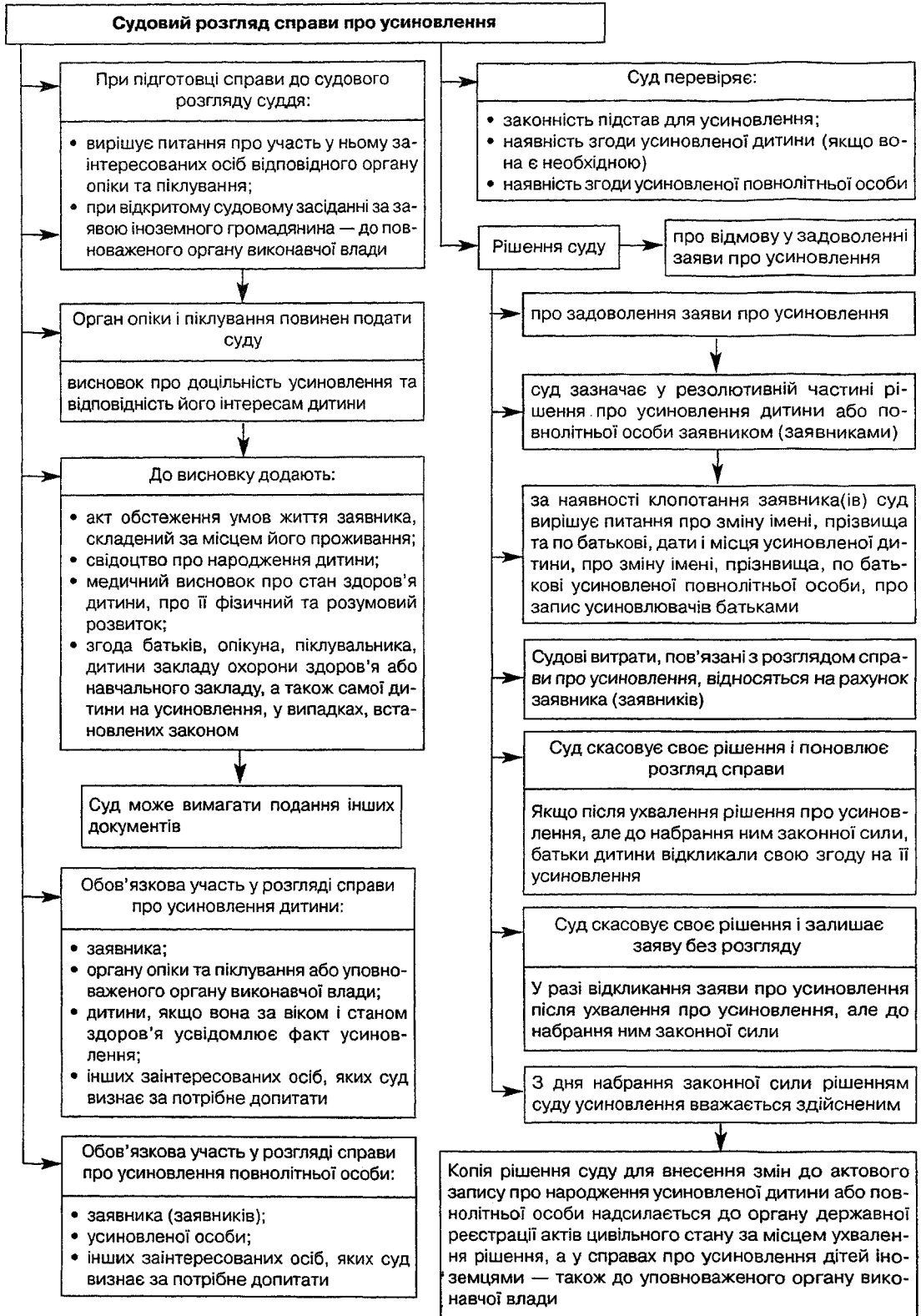
Заява про усиновлення повнолітньої особи додатково повинна містити:

дані про відсутність матері, батька або позбавлення піклування

До заяви додається додатково:

згода особи на усиновлення

21.7. Встановлення фактів, що мають юридичне значення

Встановлення фактів, що мають юридичне значення (ст. 156–259 ЦПК)

Виникнення, зміна або припинення правовідносин залежить від юридичних фактів, які підтверджуються відповідними документами. В окремому провадженні встановлення фактів є кінцевою метою суду, осіб, які беруть участь у справі

Умови встановлення юридичних фактів судом:

- юридичні факти, тобто такі, які тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення правовідносин;
- заявниками по цих справах можуть бути лише громадяни;
- якщо чинний закон допускає судовий порядок встановлення факту;
- якщо в іншому порядку встановити факт неможливо;
- при встановленні факту не повинен вирішуватися спір про цивільне право

Підсудність

За місцем проживання заявника

Рішення суду

має містити вказаний факт, що встановлений судом, мету його встановлення і докази встановлення факту

є підставою для одержання документів, що визначаються органами державної реєстрації актів цивільного стану або нотаріусом

У судовому порядку можуть бути встановлені такі факти (ст. 256 ЦПК):

родинних відносин між фізичними особами

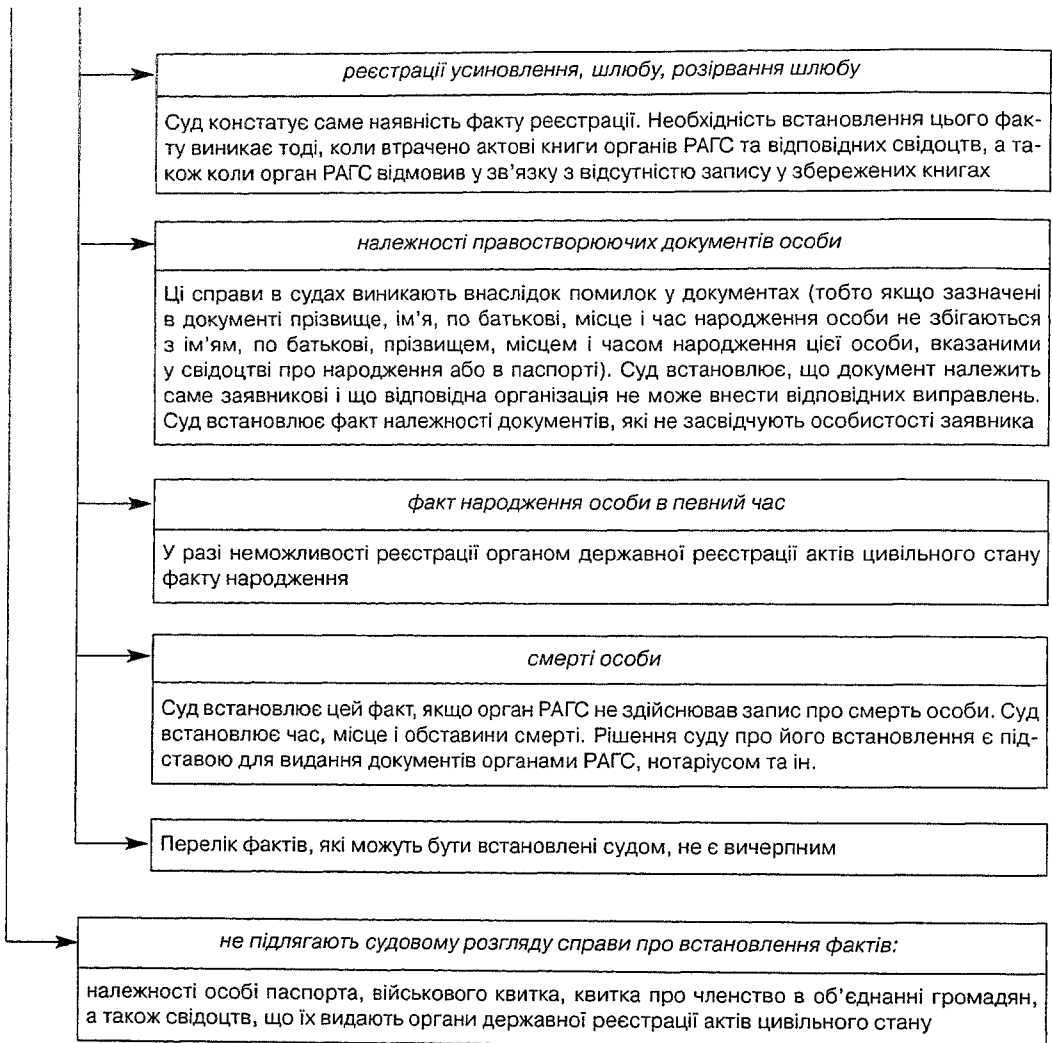
У заяві повинні бути вказані мета встановлення факту, який орган РАГС і коли відмовив видати відповідний документ. Підтверджується лише такий ступінь родинних відносин, який може зумовлювати правові наслідки для заявника

перебування фізичної особи на утриманні

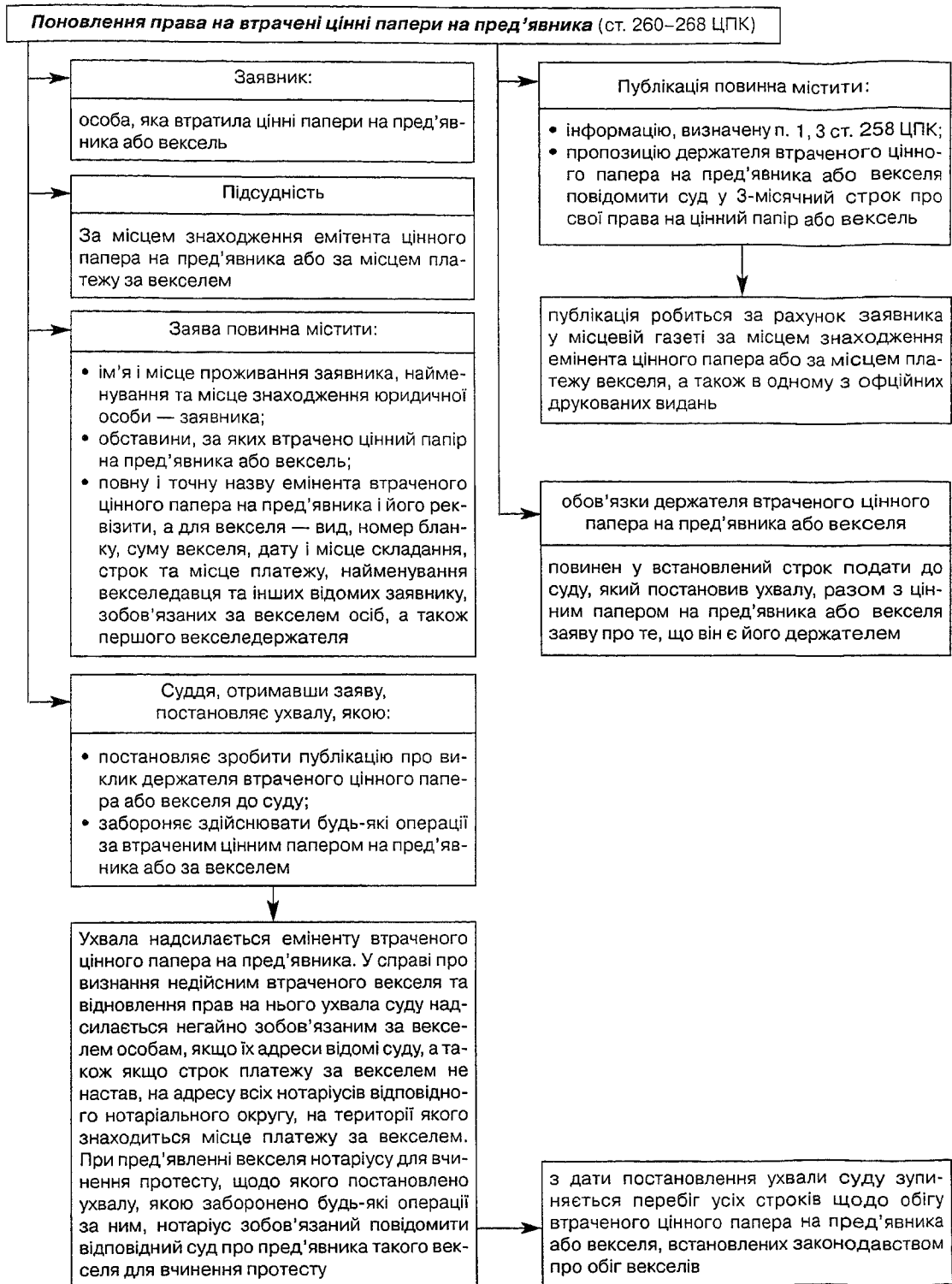
Цей факт зазвичай підтверджується довідкою житлово-експлуатаційних органів; тільки якщо її не можна в такий спосіб отримати, то заінтересована особа може звернутися в суд із заявою. Суд встановлює, що було саме утримання, що воно тривало саме такий проміжок часу, щоб призводити до правових наслідків

каліцтва

Цей факт встановлюється, якщо він необхідний для отримання пенсії, допомоги по соціальному страхуванню, а також внаслідок втрати акта про нещасний випадок або якщо при його складанні була допущена помилка

21.8. Поновлення права на втрачені цінні папери на пред'явника та вексели

Строк пред'явлення позову заявником до держателя втраченого цінного папера або векселя

Якщо держатель цінного папера на пред'явника або векселя у встановлений строк подає до суду заяву, суддя постановляє ухвалу про залишення заяви про визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним та відновлення прав на нього без розгляду та встановлює строк для пред'явлення заявником позову в загальному порядку до держателя цього цінного папера на пред'явника або векселя про їх виступування

Строк пред'явлення позову заявником до держателя втраченого цінного папера або векселя не може бути більшим двох місяців

Якщо заявник у встановлений строк не пред'явить позов до держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя, суд постановляє ухвалу про зняття заборони здійснювати будь-які операції за цінними паперами на пред'явника або за векселем

Копія ухвали надсилається:

- емітенту втраченого цінного папера на пред'явника;
- зобов'язаним за векселем особам

Судовий розгляд справи

Призначення справи до розгляду:

- якщо протягом 3-місячного строку з дня публікації про виклик держателя втраченого цінного папера на пред'явника або векселя не надійде заява суд призначає справу до розгляду;
- про день розгляду справи суд повідомляє заявника, емітента втраченого цінного папера на пред'явника або зобов'язаних за векселем осіб

Держатель цінного папера на пред'явника або векселя, який не заявив вчасно з будь-яких причин про своє право на цінний папір на пред'явника або вексель, може пред'явити позов до особи, за якою визнано право на цінний папір на пред'явника або на вексель

Рішення суду:

Про відмову в задоволенні заявленої вимоги

Держатель цінного папера на пред'явника або векселя має право звернутися до суду із заявою про відшкодування за рахунок заявника збитків, заподіяних йому заборонами здійснювати будь-які операції за цінним папером на пред'явника або векселя

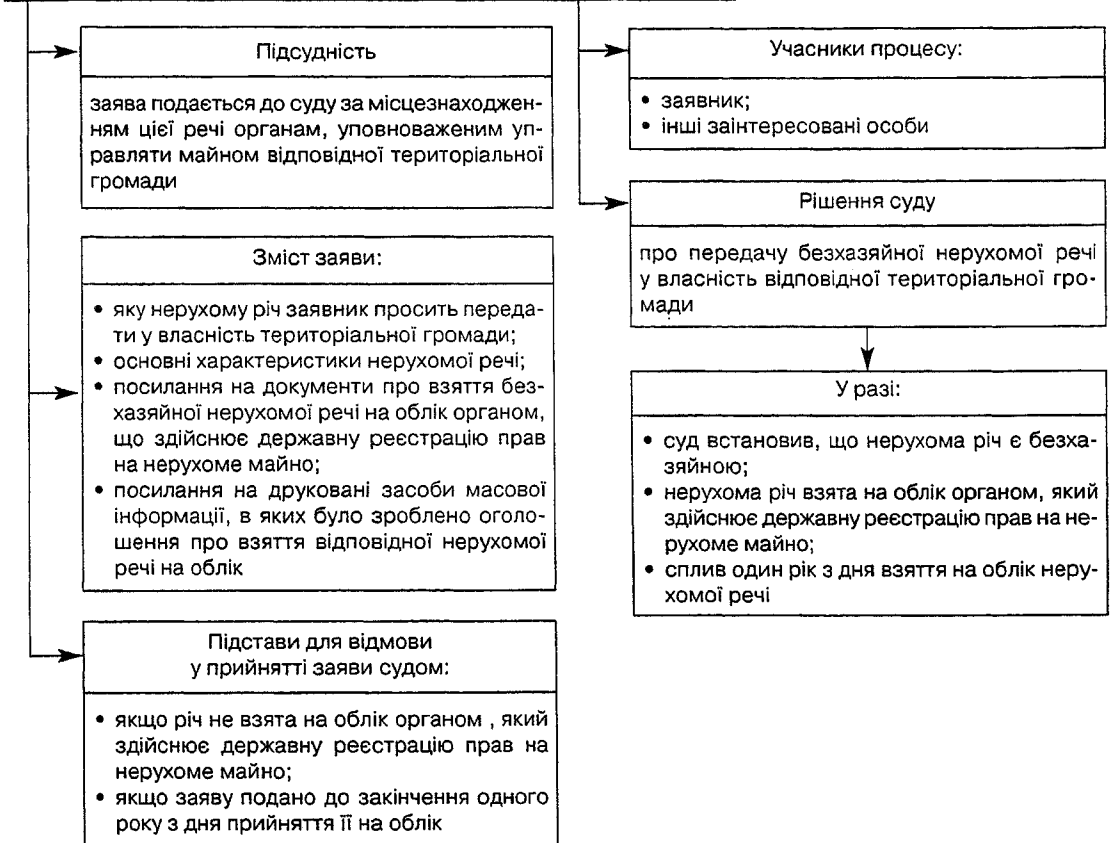
Про задоволення заявленої вимоги

Рішення про визнання втраченого цінного папера на пред'явника або векселя недійсним є підставою для видачі заявникові цінного папера на пред'явника замість визнаного недійсним або проведення визначених меж операцій.
Рішенням суду про визнання недійсним втраченого цінного папера на пред'явника або векселя публікується (ст. 263 ЦПК)

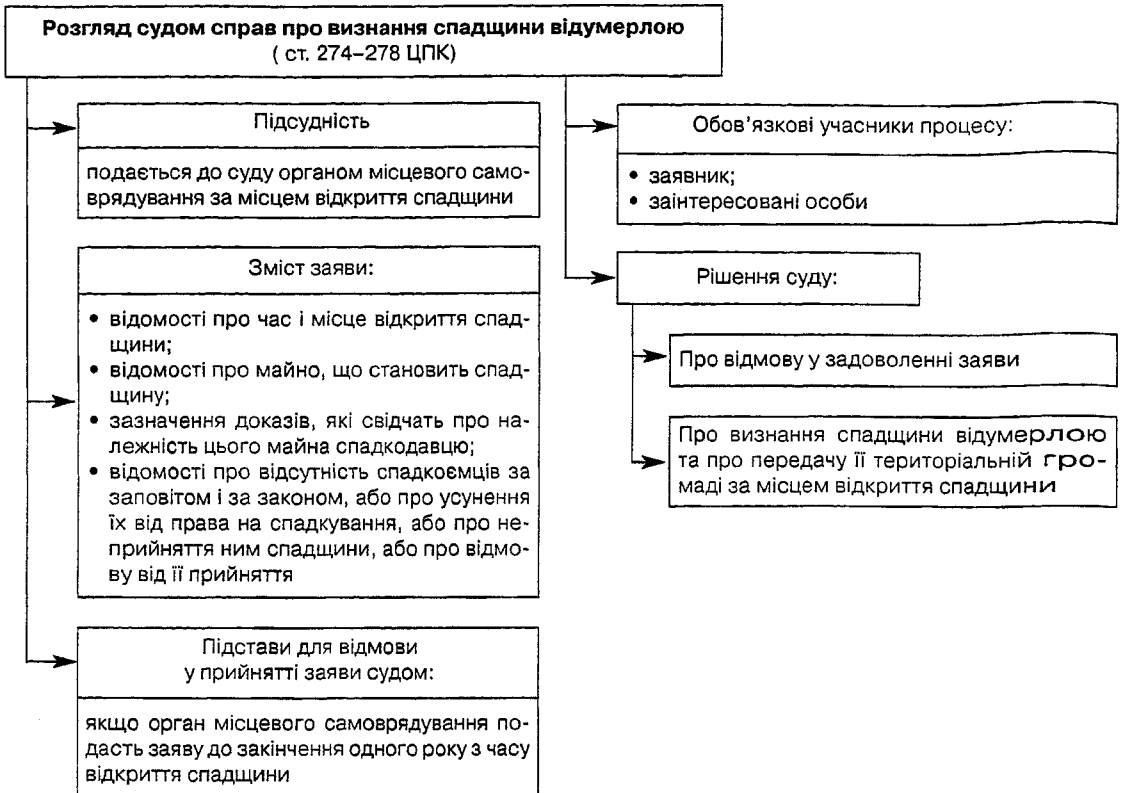
21.9. Передача безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність

Безхазяйна нерухома річ
річ, яка не має власника або такий власник невідомий

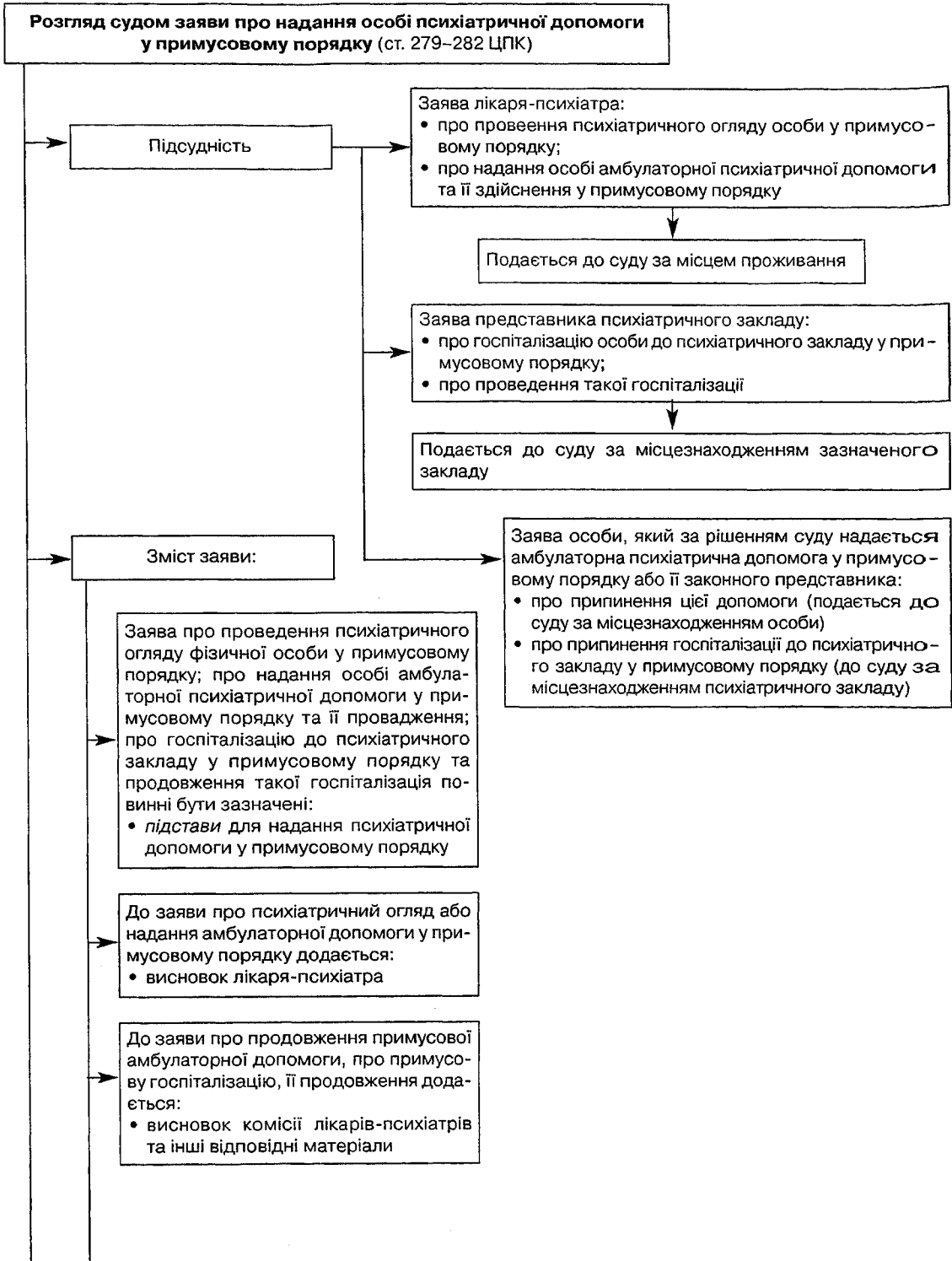
Розгляд судом справ про передачу безхазяйної нерухомої речі в комунальну власність (ст. 269–273 ЦПК)

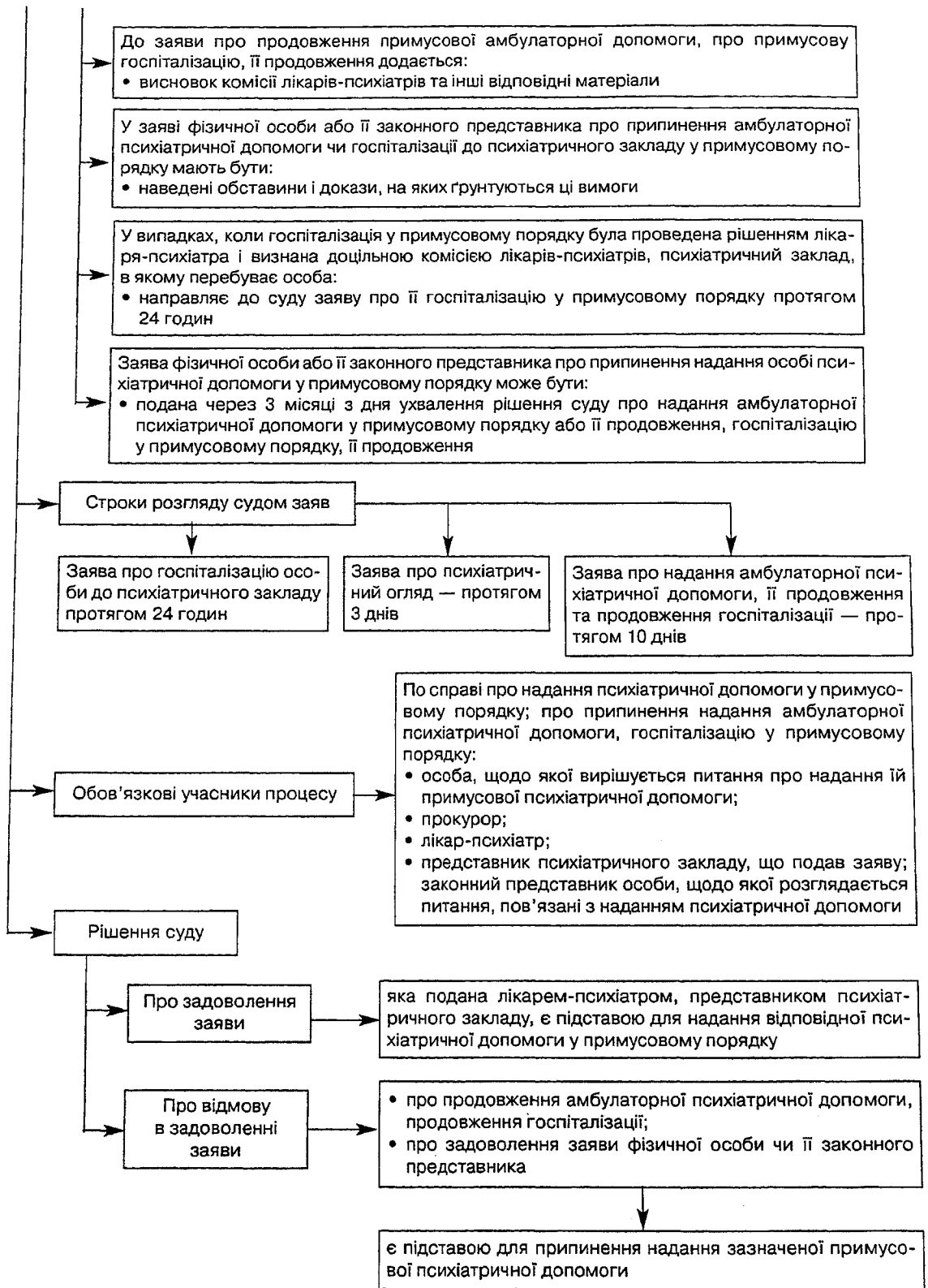

21.10. Визнання спадщини відумерлою

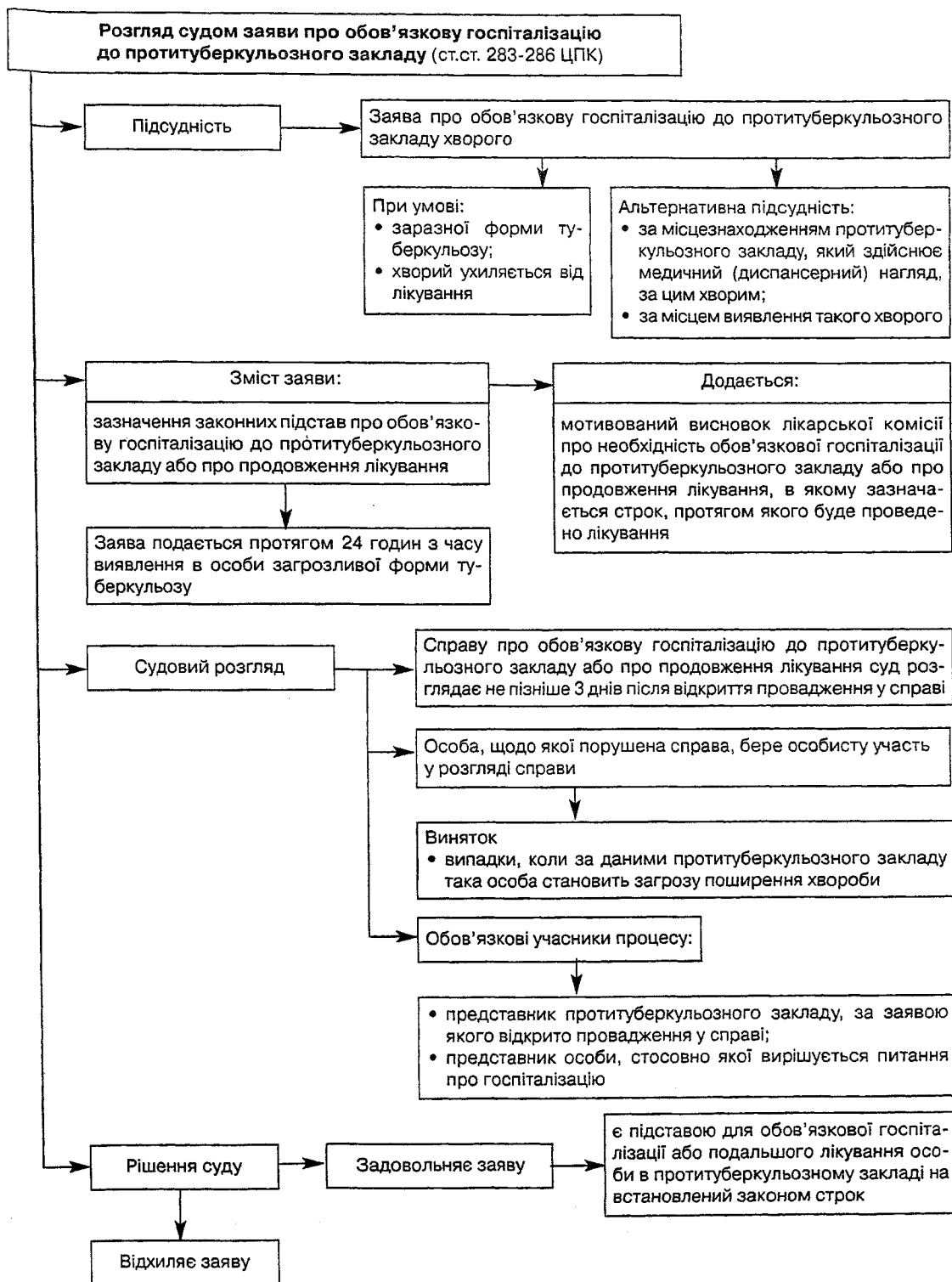

21.11. Надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку

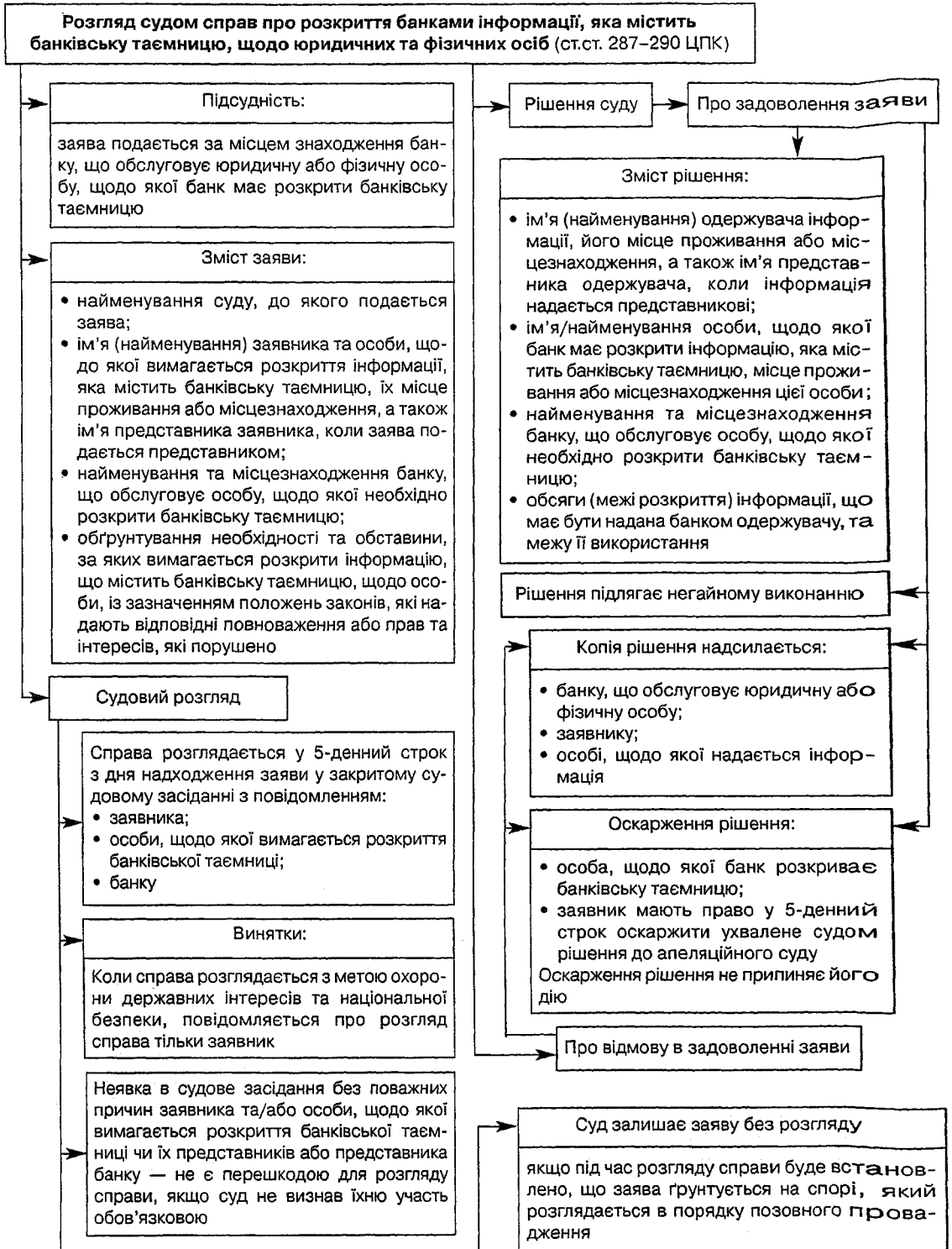

21.12. Обов'язкова госпіталізація до протитуберкульозного закладу

21.13. Розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб

Лекція 19 ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Поняття та порядок розгляду справ в окремому провадженні

Відповідно до ЦПК 1963 р. окремому провадженню присвячувались гл. 33–39, які передбачали сім категорій справ, що розглядалися в окремому провадженні. Новий ЦПК окремому провадженню присвятив розділ IV та виділив одинадцять категорій справ, що розглядаються у цьому виді провадження.

На відміну від ЦПК 1963 р. вперше було нормативно закріплено визначення цього виду провадження у ст. 234 нового ЦПК. Так, законодавець визначає окреме провадження як вид позовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. З цього визначення однозначно можна зробити висновок, що вперше на законодавчому рівні, а не в теорії цивільного процесуального права зазначено, що це вид позовного провадження. Тобто це вид цивільного судочинства, який відрізняється від позовного відсутністю спору про право та, як наслідок цього, відсутністю сторін, що спорять та мають протилежний юридичний інтерес. Окреме провадження характеризується як позовне, одностороннє провадження. Проте слід зазначити, що хоча окремому провадженню не притаманний спір про право, але можливий спір про факт, який потребує свого судового підтвердження, оскільки не завжди встановлюваний судом факт є очевидним, стосовно якого можуть бути документи суперечливого змісту, суперечливі судження. У таких випадках суд повинен виходити з конкретних обставин справи у встановленні істини по справі при оцінці доказів. Таким чином, спір про факт в окремому провадженні може мати місце, а наявність або відсутність факту повинна бути встановлена судом, якщо спір про факт не перейде у спір про право¹.

Розкриваючи зміст окремого провадження, законодавець зв'язав поняття юридичного факту із настанням правових наслідків, що можуть настати у зв'язку із підтвердженням їх наявності або відсутності. При цьому законодавець з загального числа юридичних фактів, які можуть встановлюватись у судовому порядку і впливати на правовий статус громадянина, у ст. 234 ЦПК згадує лише про ті, які мають значення для охорони, реалізації та для підтвердження наявності або відсутності неоспорюваних прав. Поза увагою законодавця залишилися юридичні факти, які впливають на виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин, а також факти, наявність або відсутність яких є передумовою для визнання особи належною стороною у правовідносинах. Відсутність прямої вказівки на зазначені факти в законодавстві і обмеження їх лише тими, що пов'язані з охороною та реалізацією при правозастосуванні цієї норми, розширить межі вільного бачення суду щодо підвідомчості справ в порядку окремого провадження. Оскільки саме суд буде вимушений тлумачити, що таке «охорона» і що таке «реалізація», та які факти будуть впливати на охорону та реалізацію прав.

Зважаючи на вищевикладене, законодавцю можна запропонувати наступне визначення окремого провадження як виду цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи, за якими підтверджується наявність або відсутність юридичних фактів, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих або майнових прав громадян або підтвердження наявності або відсутності безспірного права, а також визначається правовий статус громадянина.

Проводячи порівняння категорій справ, що розглядаються в окремому провадженні, які передбачені ст. 254 ЦПК 1963 р. та ст. 234 нового ЦПК, слід зазначити, що новий кодекс деякі із категорій справ змінив, а деякі перейменував та розширив перелік, привівши його у відповідність з чинним ЦК.

Так, новий ЦПК у п. 1 ч. 2 ст. 234 передбачає категорію справ про обмеження цивільної

дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи. Раніше у ЦПК 1963 р. ця категорія справ мала назву «справи про визнання громадянина обмежено дієздатним або недієздатним», хоча за своїм змістом гл. 34 ЦПК містила також норми, які стосувалися й поновлення дієздатності особи. Пункт 2 ст. 234 нового ЦПК вводить нову категорію справ, яка відповідає положенням ст. 35 ЦК — справи про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності. У новому ЦПК залишилася категорія справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою (п. 3 ст. 234). Законодавець у новому ЦПК перейменував категорію справ про усиновлення дітей, що проживають на території України (п. 21 ст. 254 ЦПК) на справи про усиновлення (п. 4 ст. 234 нового ЦПК). Новий ЦПК залишив таку категорію справ, як справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення (п. 5 ст. 234 нового ЦПК). Зміни у діючому цивільному законодавстві обумовили необхідність доповнити новий ЦПК такою категорією справ, як справи про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі (п. 6 ст. 234 нового ЦПК). Не дістали свого закріплення справи про оскарження нотаріальних дій або відмову у їх вчиненні (п. 6 ст. 254 ЦПК), хоча поряд з цим були введені нові категорії справ. Так, на розвиток цивільного законодавства п. 7 ст. 234 нового ЦПК передбачає справи про передачу беззаявної нерухомої речі у комунальну власність, що відповідає нормам ст.ст. 133–135 ЦПК. Виходячи із положень ст. 1277 ЦК новий ЦПК передбачив і справи про визнання спадщини відумерлою (п. 8 ст. 234 нового ЦПК). В той же час досить сумнівним є введення в новий ЦПК таких категорій справ, як надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку (п. 9 ст. 234 нового ЦПК), а також справи про госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (п. 10 нового ЦПК), оскільки це може розглядатися як обмеження прав людини та громадянина. В даному випадку на суд покладаються не властиві йому функції. Відповідно до ч. 1 ст. 234 нового ЦПК суд повинен встановити юридичні факти, а виходячи із зазначених категорій справ, суд вимушений буде вирішувати питання щодо примусової госпіталізації в лікувальні заклади. Серед

нових справ законодавець передбачив і справи про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб (п. 11 ЦПК). ЦПК окремо присвятив увагу шлюбним відносинам і передбачив в розділі IV — справи про надання права на шлюб, про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, про поновлення шлюбу після його розірвання, про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя. Розгляд цих категорій справ в порядку окремого провадження є досить сумнівним та на практиці суд може зіткнутися із різними проблемами, головною з яких може бути перехід справи у спір про право. Законодавець у новому ЦПК ввів ще одну новелу — не виключний перелік справ, що можуть бути розглянуті в порядку окремого провадження. Це є недоречним, оскільки норми процесуального права спрямовуються на розвиток матеріального законодавства та перш за все цивільного, тому процесуальне законодавство містить положення, пов'язані з особливостями процесу захисту та відновлення охоронюваних прав та інтересів особи, а норми матеріального права не можуть містити положень, у якому провадженні має бути розглянутий спір або бути вирішене проблемне питання. Тому використання законодавцем обороту «та інші справи у випадках, встановлених законом» потребує своєї нової редакції.

Частина 6 ст. 235 ЦПК містить положення про те, що коли між заявником і заінтересованою особою виникне спір про право, підвідомчий судовим органам, то суд не може розглядати такі справи в порядку окремого провадження, а роз'ясняє заінтересованим особам, що вони вправі пред'явити позов на загальних підставах. Такі процесуальні наслідки настануть тоді, коли спір буде мати цивільно-правовий характер і підвідомчий суду. Коли спір не підвідомчий судовим органам, то суд зобов'язаний розглянути справу про встановлення юридичного факту.

Наявність безпосереднього зв'язку між фактом і правом, внаслідок чого заява може бути залишена без розгляду, в разі пред'явлення позову на вирішення підвідомчого суду спору про право та про встановлення факту, порушена з метою необхідності вирішення у судовому порядку спору про право цивільне.

У результаті настання перешкод у здійсненні прав, але не з конкретних цивільних правовідносин, а у зв'язку із здійсненням функцій державних органів і потреб громадян, заінтересована особа може звернутися до суду в порядку окремого провадження за їх вирішенням. Проте на вирішення суду передається не спір, який виникає в процесі такої діяльності, а тільки питання про встановлення юридичного факту, судово підтвердження наявності чи відсутності якого тягне за собою усунення перешкод у здійсненні права.

Справи окремого провадження, відповідно до ч. 2 ст. 26 ЦПК, суд розглядає за участю заявника, інших заінтересованих осіб та їхніх представників. Слід зазначити, що законодавець допустив неузгодженість положень загальної статті, що стосується осіб, які беруть участь у розгляді справи, та спеціальної статті, відповідно до якої справи окремого провадження суд розглядає за участю заявника і заінтересованих осіб (ч. 4 ст. 235 ЦПК). Тобто законодавець десь загубив таких суб'єктів, як представників заявника та заінтересованих осіб. Цей недолік має бути у законодавчому порядку ліквідований.

Заявником буде та особа, для якої встановлення певних обставин чи певного юридичного стану, буде мати правові наслідки — виникнення, зміну, припинення особистих немайнових і майнових прав. У переважній більшості справ особи, які можуть бути заявниками, встановлюється безпосередньо в нормах права (ст.ст. 237, 274, 276, 286 ЦПК). Заінтересованими будуть громадяни і організації, на майнові і особисті права яких може вплинути юридичний факт, що підлягає судовому встановленню.

Уповноважений Верховною Радою України з прав людини, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, які беруть участь у цих справах, не як заінтересовані особи, а як суб'єкти захисту прав інших осіб (ст. 45, 46 ЦПК) також можуть бути учасниками цього виду провадження.

Судова діяльність по розгляді справ окремого провадження розпочинається на підставі заяви, в якій міститься вимога до суду підтвердити певні обставини чи певний юридичний стан особи.

Рішення суду про встановлення наявності чи відсутності юридичного факту не вико-

нується примусовим порядком органом державного виконання. В той же час відповідно до такої властивості судового рішення, що набуло законної сили, як загальнообов'язковість, стає підставою для вчинення державними органами певних дій щодо оформлення майнових чи особистих прав, які виникли внаслідок встановлення факту, як-от: призначення пенсії, видача свідоцтва про спадщину, видання свідоцтва про право власності на будинок та ін.

Необхідно звернути увагу на принципи розмежування підвідомчості у справах окремого провадження між судовими і адміністративними органами. Слід мати також на увазі, що цивільно-процесуальним законодавством передбачена диференціація в провадженні цієї категорії справ.

Деякі положення ЦПК стосовно розгляду справ окремого провадження не відповідають чинному ЦК України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 241 ЦПК рішення суду про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи (у тому числі про обмеження або позбавлення права неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїми доходами) чи визнання фізичної особи недієздатною після набрання ним законної сили надсилається органам опіки та піклування. Таке рішення є підставою для призначення фізичній особі, обмеженій у цивільній дієздатності, піклувальника, а недієздатній фізичній особі — опікуна. Всупереч цьому положенню Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України» від 03.03.2005 р. ввів новелу, згідно з якою суд встановлює опіку над фізичною особою у разі визнання її недієздатною і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування. Суд встановлює піклування над фізичною особою у разі обмеження її цивільної дієздатності і призначає піклувальника за поданням органу опіки та піклування. Суд встановлює опіку над малолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування. Суд встановлює піклування над неповнолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає піклувальника за поданням органу опіки та піклування (нова редакція ст. 60 ЦК)². Цим законом на суд покладені функції, які йому не

властиві. Органи опіки і піклування не перебувають у підпорядкування суду і тому суд не може затверджувати кандидатури осіб, які пропонуються у якості опікуна або піклувальника. Цей нонсенс законодавства вимагає свого негайного усунення.

Список посилань

- ¹ Чечот Д. Н. Неисковое производство. — М., 1973. — С. 19; Добровольский А. А., Иванова С. А. Основные проблемы исковой формы защиты права. — М., 1979. — С. 151–154.
- ² Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України» від 3 березня 2005 року. — ВВР України. — 2005. — № 13. — Ст. 234.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Суть і значення окремого провадження.
2. Особи, які беруть участь у справах окремого провадження.
3. Процесуальні засоби порушення цивільного процесу по справах окремого провадження.
4. Особливості розгляду справ окремого провадження.

II. Завдання

№ 1

Шелудько і Миронов довгий час перебували у фактичних шлюбних відносинах, але шлюб не зареєстрували. Від цього шлюбу Шелудько народила дитину, а через рік сторони зареєстрували шлюб в органах РАГСу, вказавши в заяві, що у них є дитина.

Миронов помер від нещасного випадку. Для того, щоб одержати для дочки кошти, Шелудько звернулася до суду з заявою про встановлення факту батьківства, її вимога була задоволена. Орган РАГСу видав свідоцтво про народження дочки Шелудько, в якому батьком дитини був зазначений Миронов.

Чи підлягає судовому встановленню факт батьківства? Визначіть заявників і заінтересованих осіб по справі.

№ 2

До суду звернулися з заявою Григоренко і Миколенко. Перший — по встановленню факту про трудовий стаж, другий — по встановленню факту закінчення в 1974 р. Київського лісогосподарчого інституту та про те, що він є племінником померлого дядька — Миколаєнка С. І.

Чи підвідомчі розгляду суду такі справи?

№ 3

Морік Петро Борисович звернувся до суду з заявою, в якій просив визнати, що трудова книжка на ім'я Моріка Пінкуса Борисовича, довідка коопера-

тиву «Хімтруд» № 174 від 31 січня 1971 р. на ім'я Моріка Пінкуса Берковича, довідка магазину «Гастроном» за № 17 від 17 січня 1976 р. на ім'я Моріка Петра Берковича — належать йому.

Суд відмовив у розгляді цієї справи, порадивши заявнику звернутися до органів міліції, які внесуть в паспорт синоніми його імені та по батькові.

Порадившись із адвокатом, Морік звернувся зі скаргою до судової палати в цивільних справах обласного суду.

На які порушення закону він повинен вказати? Як називатиметься така скарга? Яку ухвалу належить винести судовій палаті у цивільних справах обласного суду?

№ 4

Жителька м. Біла Церква Конякіна Т. М. подала до суду заяву, в якій просила винести рішення про оголошення померлим її чоловіка — Конякіна І. М., з яким вона 5 січня 1987 р. зареєструвала шлюб.

У 1988 р. він виїхав на роботу «Домбаршахтобуд» (Воркута). Працюючи на шахті, Конякін Г. М., в результаті нещасного випадку, в лютому 1988 р. загинув. Це підтверджено довідкою Домбаровського шахтоуправління за № 172-ок від 14 березня 1988 р. Для того, щоб зареєструвати на себе будинок, одержаний у спадщину, Конякіна Т. М. у лютому 1989 р. звернулася за свідоцтвом до нотаріальної контори, де їй роз'яснили, що для цього необхідно свідоцтво РАГСу про смерть Конякіна І. Орган Домбаровського РАГСу, куди вона звернулася з проханням вислати копію свідоцтва про смерть чоловіка, повідомив, що актовий запис про смерть чоловіка РАГСом не проводився.

Це було підтверджено також довідкою обласного архіву. Суд, розглянувши справу, виніс рішення, яким оголосив Конякіна І. М. померлим.

Чи правильно була вирішена ця справа?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Сімейний кодекс України № 2947-III;
- Цивільний кодекс України № 435-IV;
- Господарський кодекс України № 436-IV;
- Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480-IV від 23.02.2006 р.;
- Закон України «Про обіг векселів в Україні» № 2374-III від 5.04.2001 р.;
- Закон України «Про інформацію» № 2657-XII від 2.10.1992 р.;
- Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 7.12.2000 р.;
- Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» № 7-93 від 21.01.1993 р.;
- Порядок ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину, та здійснення нагляду за дотриманням прав

дітей після усиновлення затверджений
Постановою Кабінету Міністрів України
№ 1377 від 28.08.2003 р.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції» від 21 грудня 1990 р. № 9;
- «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995р. (зі змінами, від 25 травня 1998р. постановою № 15) // Правовісник. Додаток до журналу «Право України». — 1996. — № 1;
- «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення» від 31 березня 1995 р. № 5;
- «Про практику розгляду судами справ про встановлення неправильності запису в актах громадського стану» від 7 липня 1995 р. №12;
- «Про судову практику в справах про визнання громадян обмежано дієздатними чи недієздатними» від 28 березня 1972 р. № 3.

Література

Барсукова В. М. Розгляд судами справ про усиновлення (удочеріння) дітей // Вісник Верховного Суду України. — 1999. — № 1.

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушникова. — М., 2003.

Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Музина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.

Заворотько П. П., Штефан М. И. Непозовне провадження в радянському цивільному процесі. — К., 1969.

Кайгородов В. Д. Процессуальные особенности рассмотрения дел об установлении фактов, имеющих юридическое значение. — Свердловск, 1987; Судебное установление правового состояния граждан. — Екатеринбург, 1992.

Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.

Михеенко М. М., Молдаван В. В., Радзівєвська Л. К. Порівняльне судове право. — К., 1993.

Пятилетов И. М. Особенности судопроизводства по делам о признании гражданина недееспособным. — М., 1984.

Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.

Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.

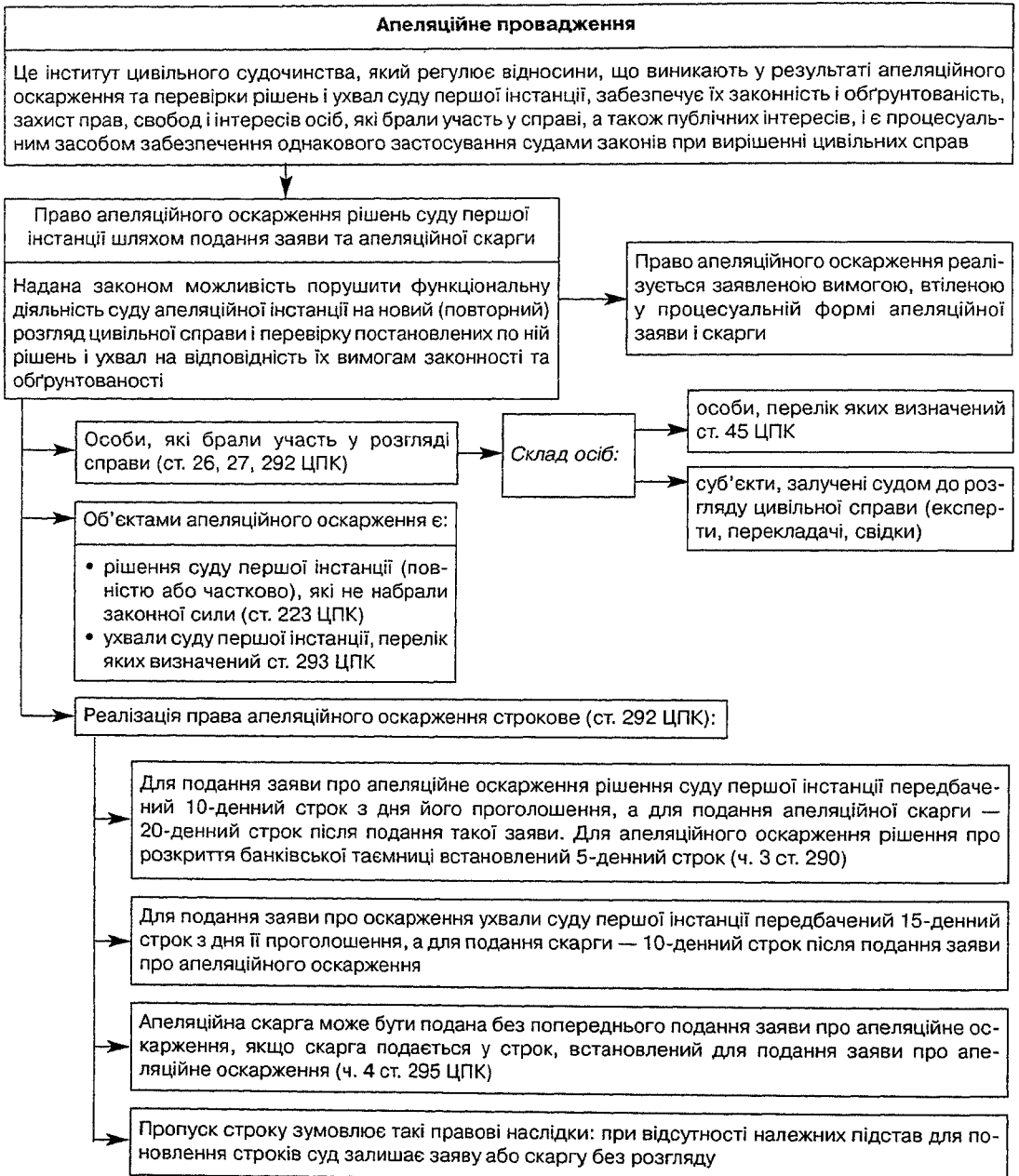
Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Штефан М. Й., Дріжчана О. Г. Процесуальна правова природа окремого провадження // Вісник КДУ. Юр. Науки, — 1985. — № 25.

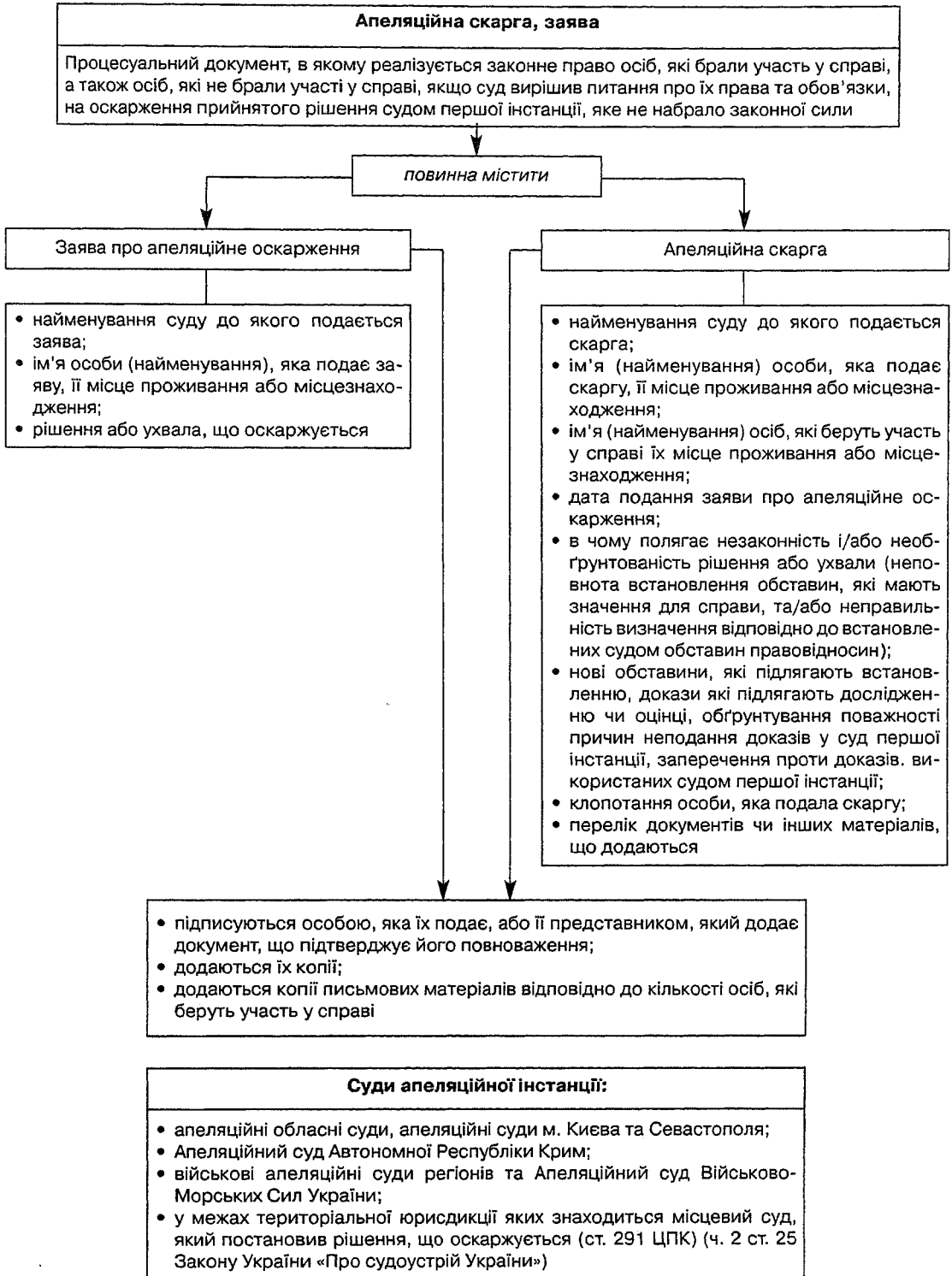
Розділ III ПРОВАДЖЕННЯ ПО ОСКАРЖЕННЮ І ПЕРЕГЛЯДУ РІШЕНЬ, УХВАЛ СУДУ

Глава 22. Апеляційне провадження

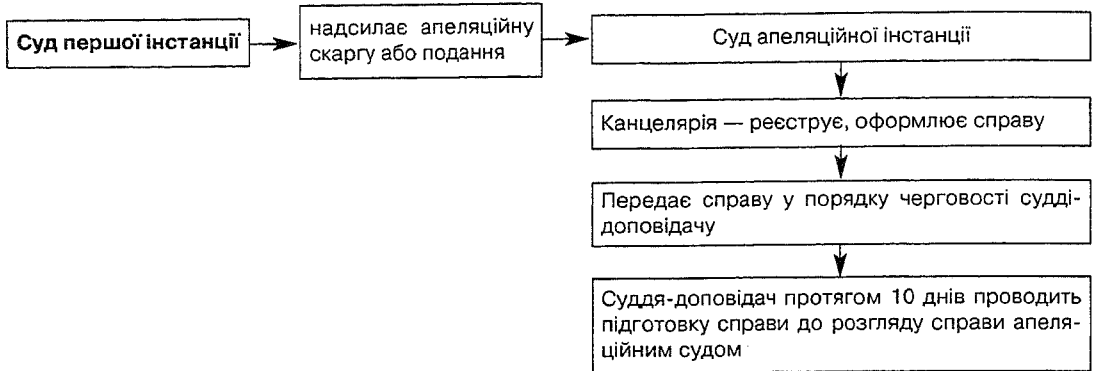
22.1. Поняття і право апеляційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції та процесуальний порядок його реалізації

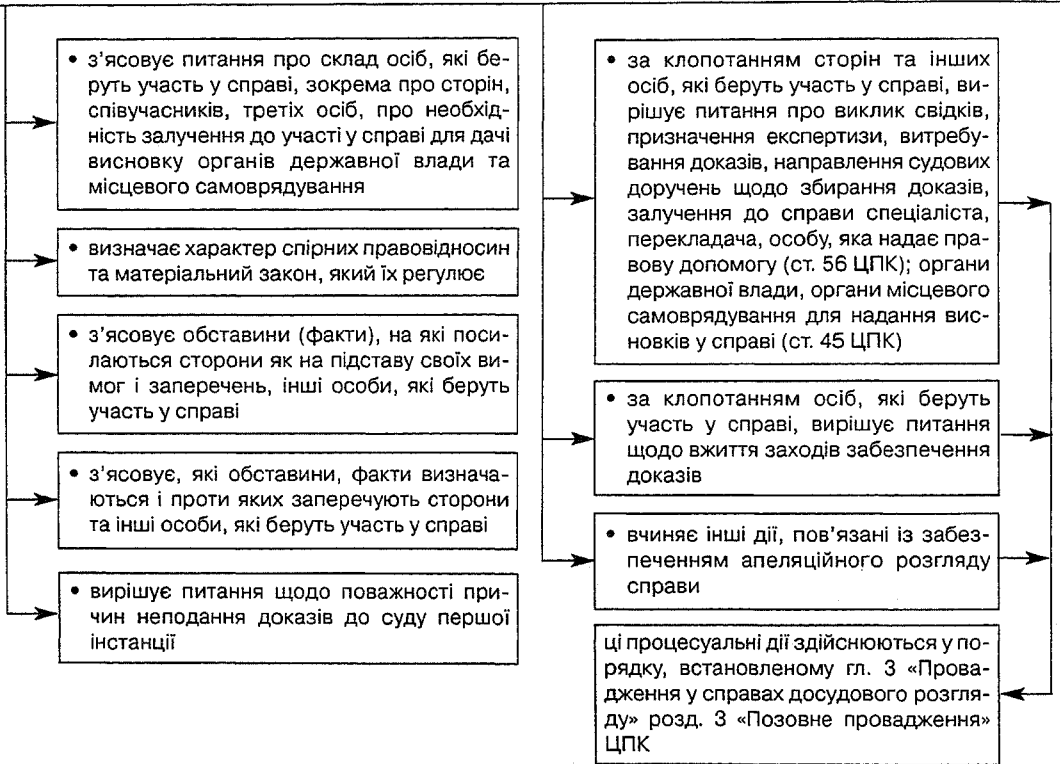
22.2. Апеляційна скарга, заява

22.3. Підготовка і розгляд справи судом апеляційної інстанції

Порядок підготовки справи до апеляційного розгляду суддею-доповідачем (ст. 301 ЦПК)

Колегія суддів може рекомендувати судді-доповідачу вчинити додатково окремі процесуальні дії, необхідні для підготовки справи до апеляційного розгляду та призначає справу до розгляду не пізніше 15-ти днів з дня закінчення підготовки

Вид судового засідання

Процесуальний порядок розгляду справ судом апеляційної інстанції встановлений ст. 304 ЦПК

Справа в апеляційному суді розглядається у відкритому судовому засіданні у складі не менше трьох професійних суддів (ч. 3 ст. 18 ЦПК)

Закрите судове засідання допускається за мотивованою ухвалою суду з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони особистого і сімейного життя осіб, які беруть участь у справі, а також забезпечення таємниці усиновлення та охорони державної таємниці

Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної чи письмової інформації про результати розгляду його судової справи (ст. 6 ЦПК, ст. 9 і 13 ЗУ «Про судоустрій України»)

Головуючий відкриває судове засідання і оголошує, яка справа, за чією апеляційною скаргою та на рішення якого суду підлягає розгляду. З'ясовує, хто з осіб, які беруть участь у справі, з'явився, перевіряє їх особу, а також повноваження службових осіб і представників

Неявка осіб, які беруть участь у справі: якщо суд визнає поважним їх неявку, суддя відкладає розгляд справи (ст. 305 ЦПК)

Про відкладення справи суддя постановляє ухвалу. Після відкладення справа починається заново

Головуючий оголошує склад суду, який розглядатиме справу, апеляційну скаргу, а також прізвища прокурора, експерта, перекладача, секретаря судового засідання і роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх право заявляти відводи (ст. 20–23 ЦПК)

Головуючий роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх процесуальні права та обов'язки і встановлює, чи є у них клопотання та заяви

Клопотання та заява можуть стосуватись доповнення, заміни, відкладення, відмови від апеляційної скарги, укладення сторонами мирової угоди, відмови від позову, визнання позову, визнання апеляційної скарги (ч. 2, ст. 174, ч. 3 ст. 175, ч. 4, 5, 6 ЦПК)

Межі розгляду судом справи апеляційної інстанції:

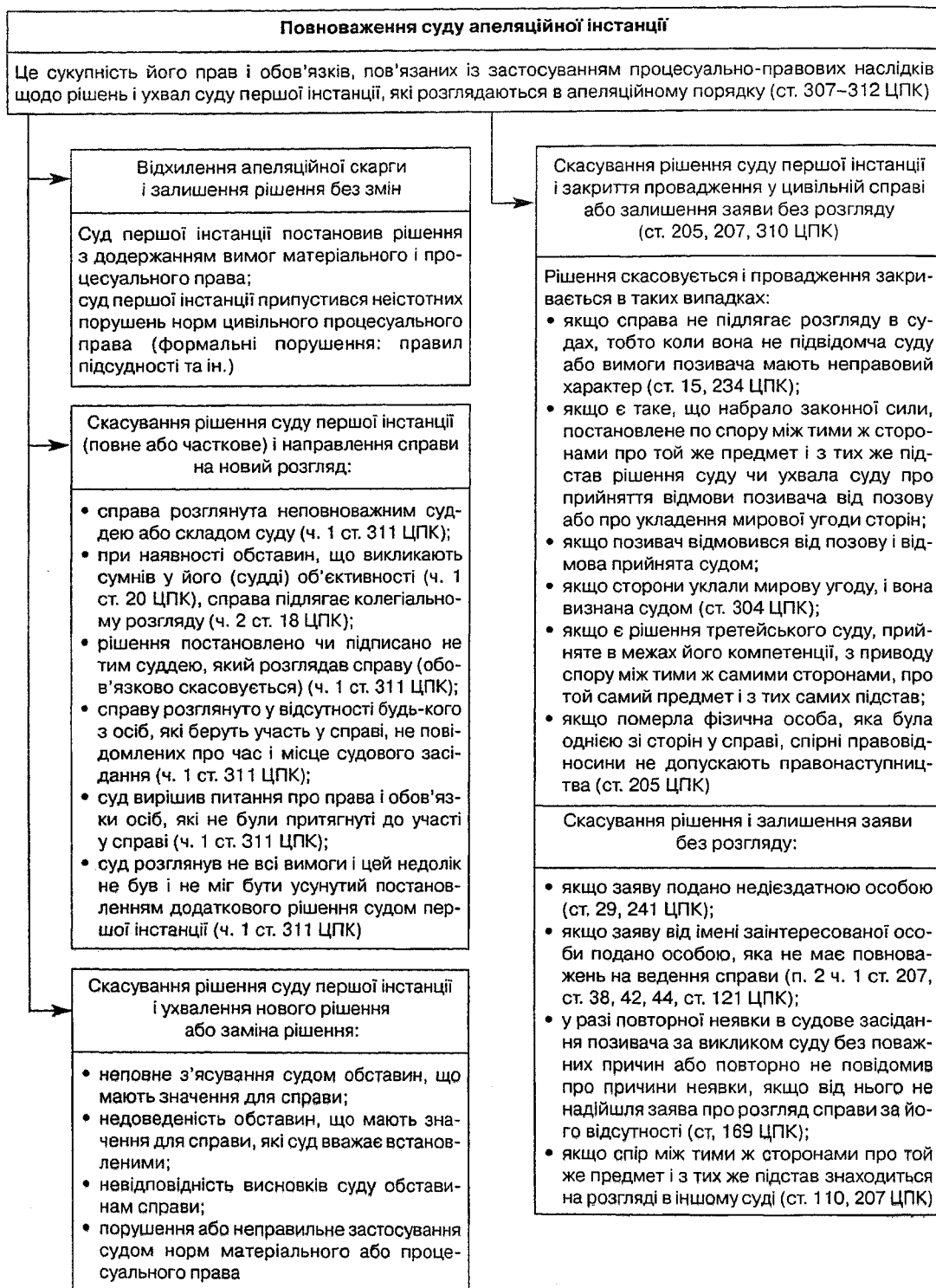
- суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги;
- суд може встановити нові факти, дослідити нові докази, а також докази, які судом першої інстанції не були досліджені

Після вирішення клопотань і заяв сторін суд переходить до розгляду справи, дотримуючись правил ст. 174, 175, 304, 303 ЦПК:

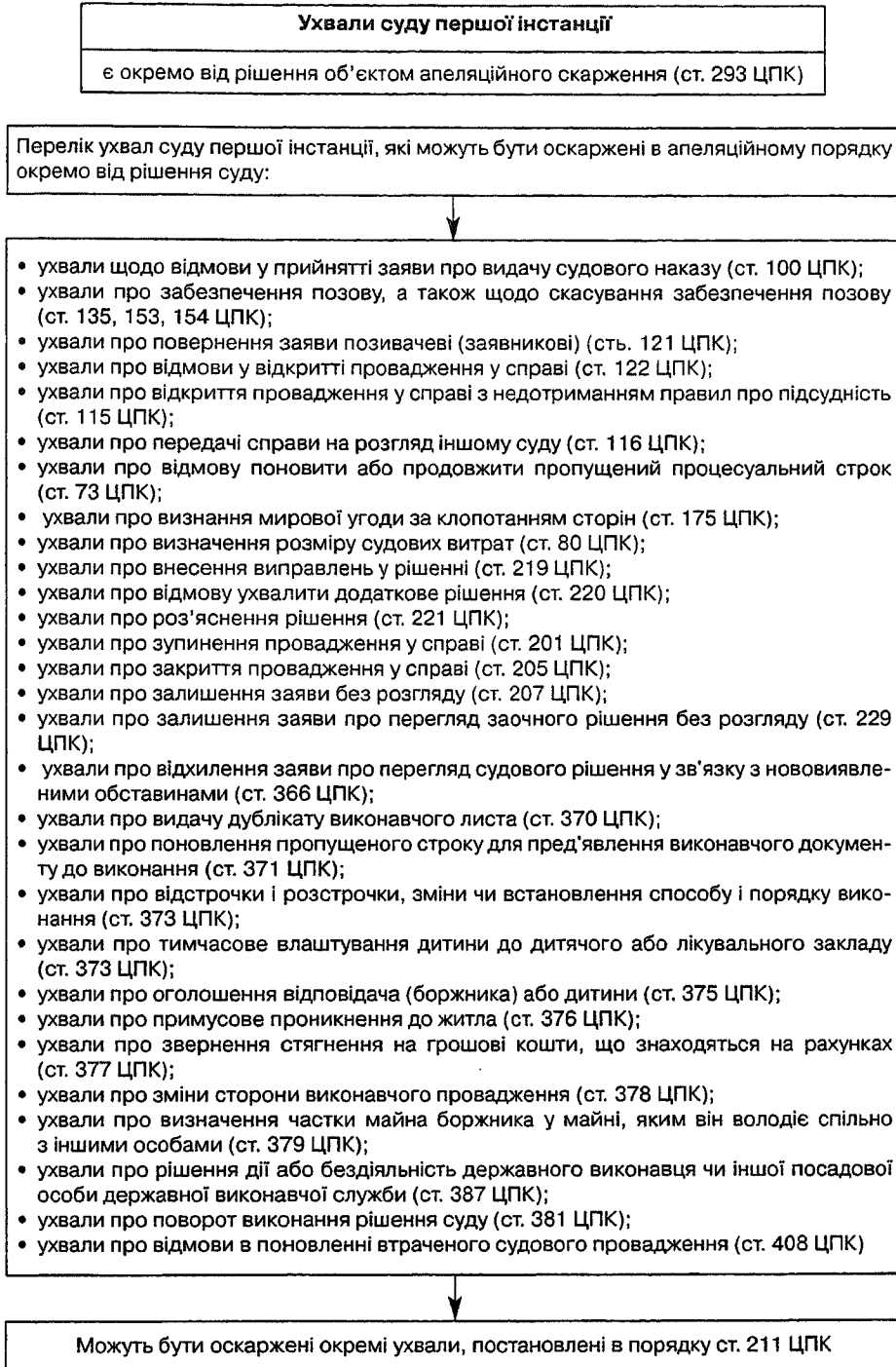
- суддя-доповідач доповідає зміст оскаржуваного рішення (ухвали) суду першої інстанції, мотиви апеляційної скарги чи апеляційного подання прокурора, межі перевірки законності й обґрунтованості рішення суду першої інстанції, а також щодо досліджених доказів і обставин (фактів), встановлених судом першої інстанції;
- після доповіді судді пояснення дає особа, яка подала апеляційну скаргу (у разі апеляційного оскарження рішення суду обома сторонами першим дає пояснення позивач);
- після встановлення обставин (фактів) і перевірки доказів суд апеляційної інстанції надає особам, які беруть участь у справі, та прокурору можливість виступати в дебатах у тій же послідовності, в якій вони давали пояснення. Суд може обмежити тривалість судових дебатів, встановлюючи для всіх учасників процесу однаковий проміжок часу, про що оголошується на початку судового засідання

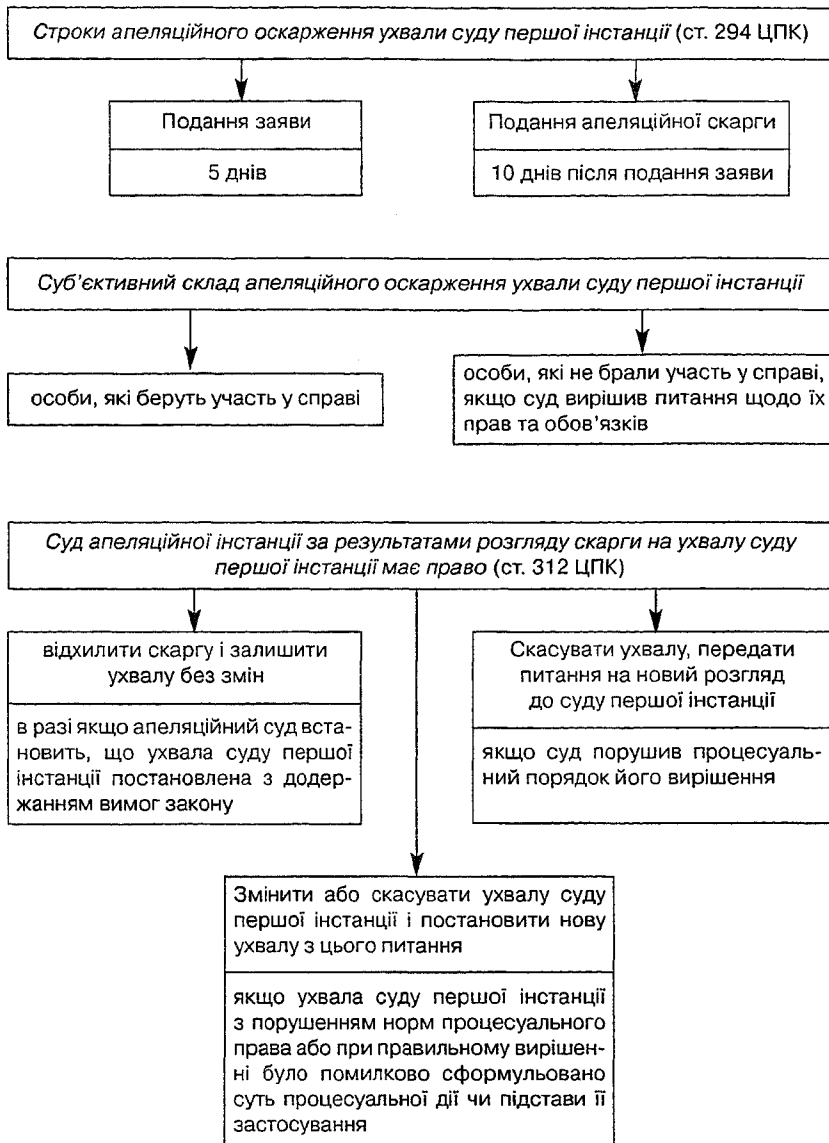
Залежно від обґрунтованості скарги суд постановляє ухвалу або рішення (ст. 307, 318 ЦПК)

22.4. Повноваження суду апеляційної інстанції

22.5. Апеляційне оскарження і перевірка ухвал суду першої інстанції

22.6. Рішення і ухвала суду апеляційної інстанції

За результатами розглянутої у апеляційному порядку справи суд постановляє

Рішення

Постановляється у разі прийняття нового рішення по суті позовних вимог

Зміст (ст. 313 ЦПК)

I. У вступній частині:

- час і місце його ухвалення;
- найменування суду;
- прізвища та ініціали голосуючого, суддів, секретаря судового засідання;
- найменування справи та повних імен (найменувань) осіб, які беруть участь у справі.

II. В описовій частині:

- короткий зміст позовних вимог і рішення суду першої інстанції;
- узагальнені доводи особи, яка подала апеляційну скаргу;
- узагальнені доводи та заперечення інших осіб, які беруть участь у справі;
- короткий зміст вимог апеляційної скарги.

III. У мотивувальній частині:

- мотиви щодо зміни рішення, скасування рішення суду першої інстанції і ухвалення нового рішення;
- встановлені судом першої інстанції та неоспоровані обставини, а також обставини, встановлені апеляційним судом і визначені відповідно до них правовідносини;
- чи були і ким порушені, невизнані чи оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких особа звернулася до суду;
- назва статті, її частина, абзац, пункт закону, на підставі якого вирішено справу, а також процесуальний закон, яким суд керувався.

IV. У резолютивній частині:

- висновок апеляційного суду про зміну чи скасування рішення, задоволення позову або відмову в позові повністю чи частково;
- висновок апеляційного суду по суті позовних вимог;
- розподіл судових витрат;
- строк і порядок набрання рішенням законної сили та його оскарження

Рішення суду апеляційної інстанції оформлюється суддею-доповідачем і підписується всім складом суду, який розглядав справу

Ухвалу

Постановляє у випадках, якщо суд не постановляє рішення

Зміст (ст. 315)

I. У вступній частині:

- час і місце її постановлення;
- найменування суду;
- прізвища та ініціали голосуючого і суддів, секретаря судового засідання;
- найменування справи та повних імен (найменувань) осіб, які беруть участь у справі.

II. В описовій частині:

- короткий зміст вимог апеляційної скарги і рішення суду першої інстанції;
- узагальнені доводи особи, яка подала апеляційну скаргу;
- узагальнені доводи та заперечення інших осіб, які беруть участь у справі;
- встановлені судом першої інстанції обставини.

III. У мотивувальній частині:

- мотиви, за якими суд апеляційної інстанції дійшов до свого висновку;
- посилання на закон, яким керувався суд апеляційної інстанції.

IV. У резолютивній частині:

- висновки апеляційного суду по справі відповідно до його повноваження (ст. 307 ЦПК) та про розподіл судових витрат, строки і порядок набрання ухвалою законної сили, та про її оскарження;
- при відхиленні апеляційної скарги — мотиви її відхилення; якими конкретними даними спростовується її доводи;
- при скасуванні рішення суду першої інстанції і направленні справи на новий розгляд до суду першої інстанції — мотиви, в чому полягає незаконність рішення, які порушення закону були допущені судом першої інстанції (ст. 311 ЦПК)

Висновки і мотиви як підстави для скасування рішення суду першої інстанції є обов'язковими для нього при новому розгляді справи (ч. 2 ст. 311 ЦПК)

Лекція 20 АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Поняття та загальна характеристика апеляційного провадження

Інститут оскарження і перегляду судових рішень і ухвал, що не набрали законної сили, врегульований в розділі V гл. 1 ЦПК «Апеляційне провадження».

Апеляційне оскарження як провадження по перегляду судових рішень і ухвал, що не набрали законної сили, є важливою процесуальною гарантією захисту прав і охоронюваних законом інтересів осіб, які брали участь у розгляді справи, — фізичних і юридичних осіб, а також держави. Воно є засобом зміцнення законності в цивільному судочинстві і успішного здійснення правосуддя.

Такі наслідки досягаються перевіркою апеляційною інстанцією судових рішень та ухвал з правової і фактичної сторони шляхом повторного розгляду справи (перевирішення), по суті, по матеріалах, що містяться у справі і додатково поданими особами, які беруть участь у справі, з можливістю встановлювати нові факти, досліджувати нові докази.

Таким чином, апеляційне провадження як перевірка рішень і ухвал суду першої інстанції забезпечує їх законність і обґрунтованість, захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, а також публічних інтересів.

Водночас апеляційне провадження є однією з форм, що забезпечує однакове застосування судами законів при вирішенні цивільних справ. Розгляд справ за апеляційними скаргами і апеляційними заявами дозволяє виправляти помилки судів першої інстанції і спрямовувати їх роботу, забезпечуючи правильний і однаковий підхід до застосування норм матеріального і процесуального права, а також має превентивний характер — попереджає порушення норм права громадянами, організаціями, посадовими і службовими особами.

Апеляційна система характеризується:

а) централізацією — апеляційну функцію виконують суди вищої інстанції відносно нижчих;

б) принципом розгляду справи в межах поданої скарги позовних вимог, заявлених в суді першої інстанції;

в) широтою повноважень апеляційної інстанції, яка може відхилити скаргу, скасувати рішення, змінити або постановити нове рішення;

г) простотою і доступністю — об'єктом оскарження є всі рішення суду першої інстанції, право оскарження належить особам, які брали участь у розгляді справи; справу у суді заінтересовані особи можуть вести особисто або через представника; скарга оплачується в половинному розмірі від суми позову із звільненням від судових витрат по найважливіших справах для громадян (аліментні, відшкодування збитків, авторського права тощо);

д) широтою і повнотою процесуальних прав заінтересованих у справі осіб — особи, які беруть участь у справі, можуть подавати пояснення на скаргу, співучасники — приєднатися до скарги, подати нові матеріали, давати усні пояснення а судовому засіданні, заявляти клопотання по всім питанням, пов'язаним з розглядом справи; позивач — відмовитись від позову, сторони — укласти мирову угоду.

Право на апеляційне оскарження і порядок його реалізації

Окремо від рішення суду першої інстанції можуть бути подані апеляційні скарги на ухвали суду першої інстанції, виключний перелік яких закріплюється ст. 293 ЦПК України.

Реалізація права на апеляційне оскарження є строковим. Законодавець у ст. 294 ЦПК України запровадив нові строки для подання апеляційної скарги. Так, заяву про апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції може бути подано протягом десяти днів з дня проголошення рішення. Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом двадцяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження. Заяву про апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції може бути подано протягом п'яти днів з дня проголошення

ухвали. Апеляційна скарга на ухвалу суду подається протягом десяти днів після подання заяви про апеляційне оскарження. Заява про апеляційне оскарження чи апеляційна скарга, подані після закінчення строків на апеляційне оскарження, залишаються без розгляду, якщо апеляційний суд за заявою особи, яка їх подала, не знайде підстав для поновлення строку, про що постановляється ухвала.

Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції повинна буди втілена у процесуальній формі та відповідати своїм змістом вимогам, закріпленим ст. 295 ЦПК України. Апеляційна скарга оплачується державним митом, розмір якого встановлений у Декреті Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 р. № 7-93, і становить 0,5 ставки, яка передбачена для сплати за позовною заявою. Витрати на інформаційно-технічне забезпечення сплачуються в розмірі, передбаченому за подачу позовної заяви, заяви до суду першої інстанції (Наказ Державної судової адміністрації України «Про визначення Механізму перерахування коштів для оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення розгляду цивільних справ» № 17 від 23.02.2006 р.).

Процесуальні дії, які має вчинити суд апеляційної інстанції щодо розгляду апеляційних скарг і заяв на рішення суду першої інстанції, закріплені ст.ст. 296–304 ЦПК України.

Цивільно-процесуальним законодавством чітко визначені повноваження суду апеляційної інстанції і підстави до скасування і зміни рішень суду першої інстанції (ст.ст. 307–312 ЦПК України). В теорії цивільного процесуального права, розглядаючи повноваження суду апеляційної інстанції як сукупності його прав і обов'язків, які реалізуються в процесі і в результаті розгляду апеляційної скарги, їх класифікують на кілька груп: 1) повноваження щодо перегляду рішень та ухвал (ст. 307 ЦПК України); 2) повноваження, які стосуються справи, що переглядається (ст. 303 ЦПК України); 3) повноваження, які стосуються нових матеріалів по справі, що переглядається (ст. 298 ЦПК України); 4) повноваження, які впливають на рух справи (ст. 306 ЦПК України); 5) повноваження, які пов'язані із певним результатом щодо справи, яка переглядається (ст. 307–310, 320 ЦПК України).

Порядок ухвалення рішень та постановлень ухвал судом апеляційної інстанції за

результатами розгляду справи, їх оформлення, а також вимоги, яким має відповідати ухвали та рішення апеляційного суду, закріплюються ст.ст. 313–321 ЦПК України.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Суть і значення апеляційного провадження.
2. Право на апеляційне оскарження і процесуальний порядок його реалізації.
3. Форма і зміст апеляційної скарги (подання).
4. Процесуальний порядок і строки розгляду справи у апеляційній інстанції.
5. Повноваження суду апеляційної інстанції.
6. Підстави для скасування, зміни і постановлення нового рішення.
7. Постанови суду апеляційної інстанції.

II. Завдання

№ 1

Районний суд розглянув справу за позовом громадянина Козака до Управління залізниці про стягнення плати за оренду складських приміщень і в позові відмовив з тією причиною, що позивач не звертався з претензією до Управління залізниці.

Чи є підстави для апеляційного оскарження цього рішення суду?

№ 2

Громадянин Маренко в позовній заяві до видавництва і до громадянина Луковського просив суд визнати його автором перекладу та стягнути з відповідачів авторський гонорар, забезпечивши позов накладанням арешту на частину нарахованої Луковському суми авторського гонорару.

Громадянин Маренко на підтвердження своїх позовних вимог посилався на те, що видавництво в жовтні видало книгу польського вченого Т. Переклад 8,3 друкованих аркушів книги він зробив на весні цього року, між тим перекладачем значиться громадянин Луковський. На той час, коли перекладена позивачем частина книги була одержана громадянином Луковським від громадянина Ольховського, на прохання якого позивач зробив переклад, і подана громадянином Луковським до видавництва, яке видало книгу, де був зазначений перекладачем лише громадянин Луковський, чим видавництво порушило його авторські права, а громадянин Луковський одержав гонорар за зроблений позивачем переклад і незаконно збагатився.

До цього ж суду звернувся громадянин Тесленко про стягнення винагороди за переклад — перекладачем книги значиться також громадянин Луковський, тоді як за проханням громадянина Ольховського цей переклад зробив він сам.

Позивачі просили суд допустити негайне виконання по справі. Розглянувши позовні вимоги громадян Маренка і Тесленка, суд постановив визнати їх авторами названих перекладів і стягнути з Луковського на користь Маренка та на користь Тесленка заявлені суми гонорару.

Як належить діяти позивачам, якщо вони вважають, що в цій частині рішення суду незаконне?

Із справи вбачається, що громадянин Маренко не подав жодних доказів, які б стверджували, що переклад, поданий громадянином Луковським у видавництво, зроблений позивачем, а не відповідачем. Маренко, як у позовній заяві, так і в суді, стверджував, що Луковський переклад списав з його рукопису, але цього рукопису в суд не подав.

Суд не звернув уваги і на ту важливу обставину, де Маренко стверджує, що переклад він зробив навесні цього року, тоді як з копії редакційної картки видно, що Луковський свій переклад до видавництва здав ще в жовтні минулого року.

Те ж саме було встановлено і відносно часу роботи над перекладом Тесленка. Звідси вбачається і безпідставність висновку експерта, який визнав, що переклад Луковського є копією перекладу Тесленка. Крім того, призначаючи експертизу, суд поставив перед експертом завдання встановити, хто є автором перекладу.

Чи є підстави для скасування судового рішення? Визначить суб'єкт оскарження. Напишіть апеляційну скаргу.

№ 3

Яку ухвалу належить постановити судовій палаті у цивільних справах апеляційного суду, яка, розглянувши скаргу, встановила:

а) у справі за позовом житлового кооперативу, у якій брав участь громадянин Кирик як голова кооперативу, хоча під час розгляду справи він ним не був, а суд не мав відомостей, що правління кооперативу було повідомлене про день і час розгляду справи;

б) що один із суддів повідомив сторонам усі ті судження, які висловлювали інші судді в нарадчій кімнаті при вирішенні їхньої справи;

в) у одному рішенні суду були зроблені дописки від руки — призвищ свідків і підписів складу суду; в другому рішенні — була підчищена і втерта дата постановлення ухвали, виправлена дата надання відстрочки виконання рішення і ці виправлення судом не були застережені;

г) що суд залучив до у часті у справі третю особу ТОВ «Житловик-плюс» і рішенням поклав на неї обов'язок відкрити особливий рахунок громадянину Калиті на частину спірної житлової площі;

д) суд відмовив у позові заводу про стягнення-переплачених грошових сум громадянину Шульзі, виходячи із нормативних розцінок за фарбування

адміністративного будинку, не з'ясувавши вартості робіт за цими розцінками.

№ 4

Рішенням суду за позовом міськмолзаводу до громадянина Криничного з нього було стягнуто 1/4 частину від пред'явленого позову, виходячи з того, що адміністрація заводу не організувала належного обліку і зберігання готової продукції, але відповідні службові особи, які зобов'язані були це зробити, — директор, заступник директора, головний бухгалтер, начальник цеху та інші не були залучені до справи спільдоповідачами.

Міськмолзавод оскаржив це рішення суду, вимагаючи його скасування.

Яку ухвалу прийме суд другої інстанції за апеляційною скаргою міськмолзаводу?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 р. № 7-93;
- Наказ Державної судової адміністрації України «Про визначення Механізму перерахування коштів для оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення розгляду цивільних справ» № 17 від 23.02.2006 р.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про діяльність судів України по запобіганню злочинам та іншим правопорушенням при розгляді кримінальних і цивільних справ» від 22 серпня 1980 р. № 5;
- «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» 1 листопада 1996 № 9 // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 2.

Література

- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Трещинникова. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007;
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 23. Касаційне провадження

23.1. Поняття і право касаційного оскарження та перевірки рішень і ухвал суду першої й апеляційної інстанції

Касаційне провадження (ст. 323–352 ЦПК)	
	Суд касаційної інстанції за скаргою осіб, які беруть участь у справі, і осіб, які брали участь у справі, стосовно яких суд вирішив питання про їх права і обов'язки, перевіряє законність рішень і ухвал суду першої інстанції, їх відповідність нормам матеріального і процесуального права, які були предметом апеляційного розгляду, а також рішень і ухвал суду апеляційної інстанції з метою захисту прав і свобод таких заінтересованих громадян, прав і охоронюваних законом інтересів юридичних осіб, держави, публічних інтересів
→	Функція Захист прав заінтересованих осіб шляхом перевірки законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, і забезпечення однакового застосування закону
→	Цивільний процесуальний строк для реалізації права касаційного оскарження, подання протягом двох місяців з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) апеляційного суду (ст. 325 ЦПК)
	↓
→	Пропущений строк може бути поновлений судом у межах не більше одного року з дня виникнення права на касаційне оскарження (ч. 4 ст. 325 ЦПК)
→	Суд касаційної інстанції Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України (п. 3 розд. VII ЗУ «Про судоустрій України», п. «Г» розд. XI ЦПК)
→	Суб'єкти права касаційного оскарження: <ul style="list-style-type: none">• сторони;• інші особи, які беруть участь у справі;• особи, які не брали участі у справі, але суд постановив рішення чи ухвалу, якими вирішив їх права і обов'язки;• прокурор, який бере участь у розгляді цивільної справи
→	Право касаційного подання (оскарження) реалізується так: подається в письмовій формі касаційна скарга (ст. 326 ЦПК)
→	Об'єкти касаційного оскарження, подання: <ul style="list-style-type: none">• рішення і ухвали, постановлені судом першої інстанції у зв'язку з порушенням ними матеріального чи процесуального права, які були оскаржені в апеляційному порядку;• рішення і ухвали, постановлені судом апеляційної інстанції;• з підстав неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. Щодо ухвал суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також постановлені за результатами перегляду ухвали апеляційного суду, можуть бути оскаржені в касаційному порядку, тільки ті з них, які перешкоджають подальшому провадженню у справі (ст. 324 ЦПК)

23.2. Касаційна скарга, подання

Касаційна скарга, подання

Процесуальний документ, в якому реалізується законне право осіб, які брали участь у справі, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, на оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також рішення і ухвали апеляційного суду

Зміст касаційної скарги (ст. 326 ЦПК)

- назва суду, до якого подається скарга, подання
- зазначаються особа, яка подає скаргу, її місце проживання або знаходження
- ім'я (найменування) осіб, які беруть участь у справі, їх місце проживання або місце знаходження
- рішення (ухвала), що оскаржується
- в чому полягає неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права
- клопотання особи, яка подає скаргу
- перелік письмових матеріалів, що додаються до скарги
- підпис особи, яка подає скаргу, або її представника

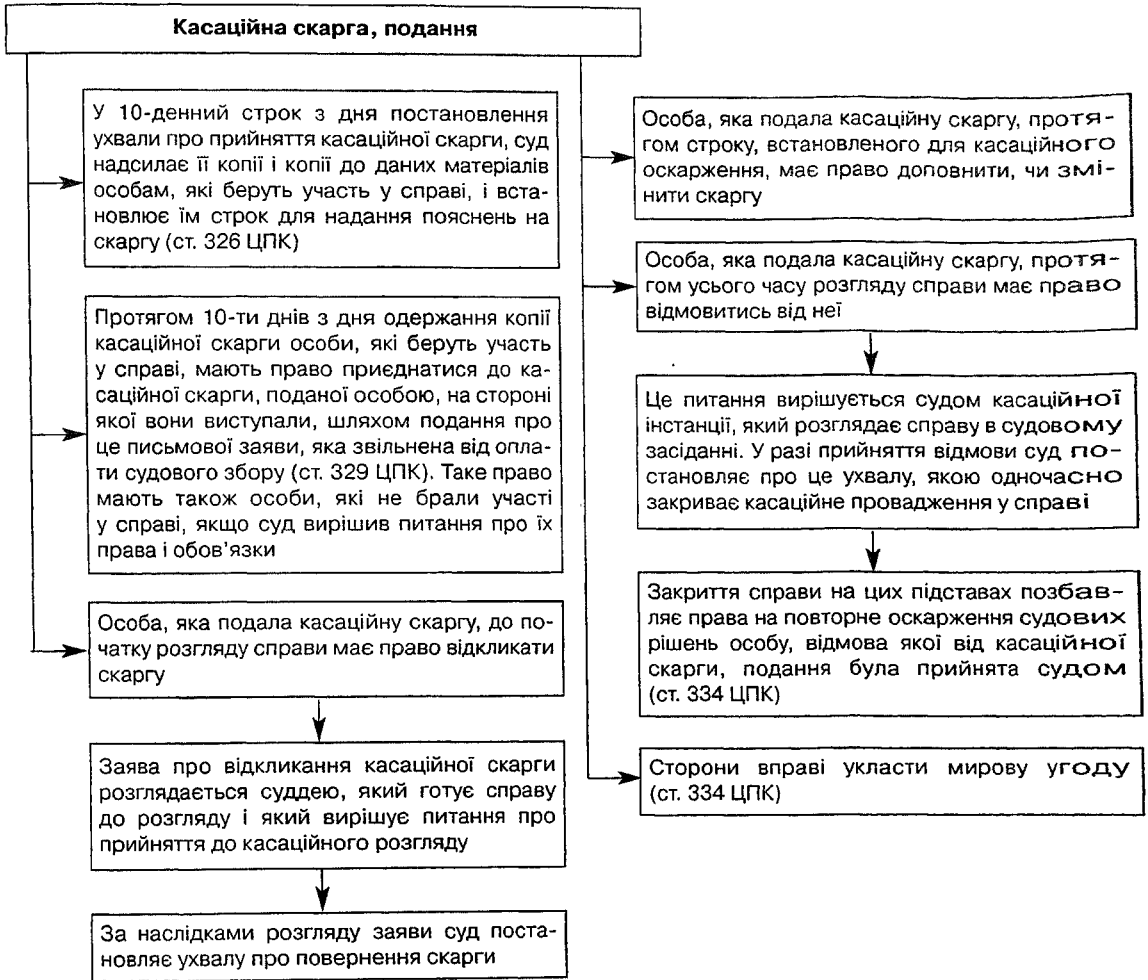
Касаційна скарга подається особисто суб'єктом оскарження або його представником чи надсилається по пошті безпосередньо до суду касаційної інстанції, де вона реєструється і передається в порядку черговості судді доповідачу, який у 10-денний строк вирішує питання про прийняття скарги до розгляду касаційним судом, а також при наявності клопотання вирішує питання про зупинення виконання рішення (ухвали)

Подаються їх копії та копії доданих до них матеріалів відповідно до числа осіб, які беруть участь у справі, а також документ, який підтверджує сплату касаційної скарги державним митом. Якщо скаргу подає представник, додається довіреність або інший документ, що посвідчує повноваження представника, коли у справі відсутній такий документ

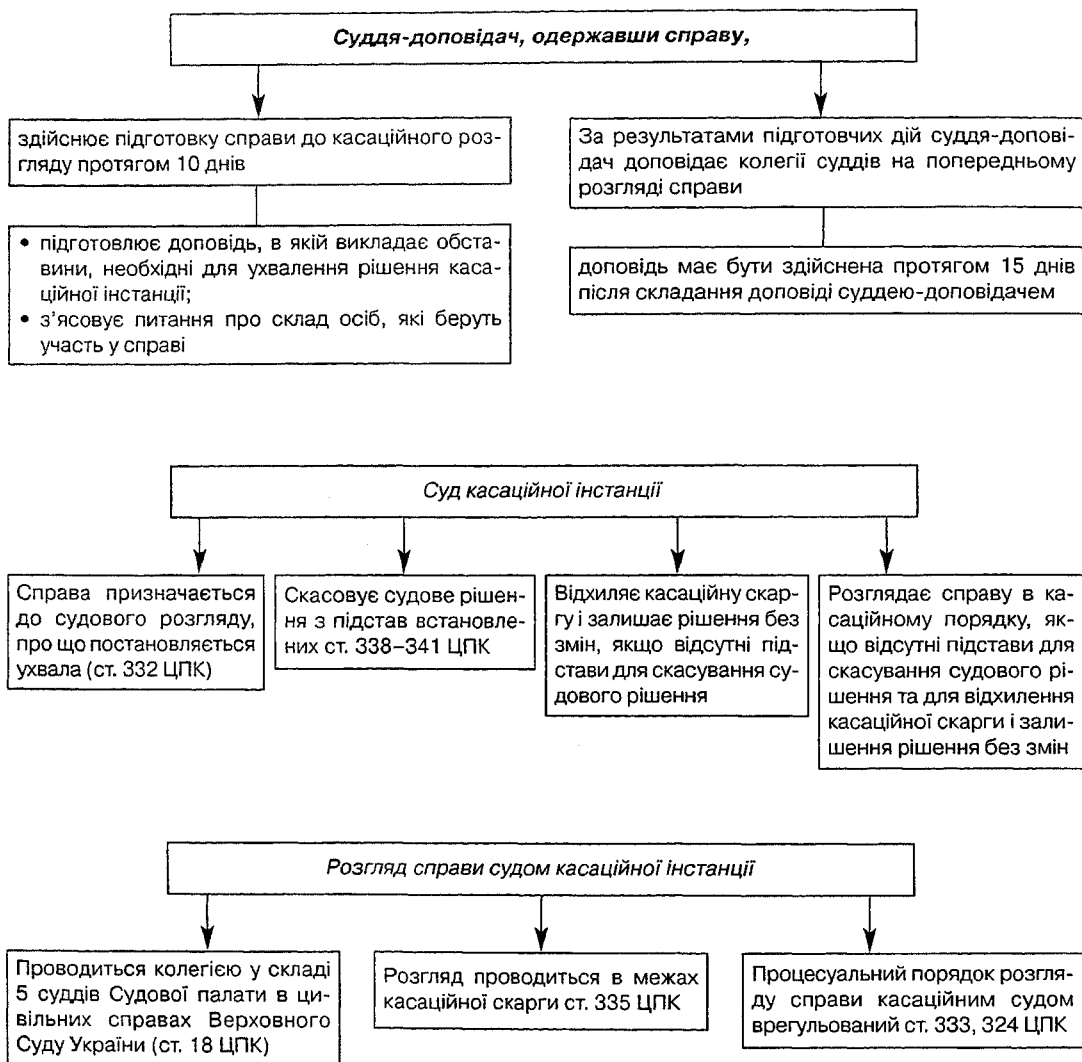
У разі не оформлення скарги — наслідки передбачені ст. 121 ЦПК

Суддя постановляє ухвалу про залишення скарги без руху, про що повідомляє особу, що подала скаргу і надає строк для виправлення недоліків

При виправленні скарги в зазначений строк вона вважається поданою в день первісного подання до суду, інакше скарга вважається неподаною і повертається особі, яка її подала, про що суддя постановляє мотивовану ухвалу

23.3. Процесуальний порядок розгляду справи судом касаційної інстанції

23.4. Повноваження суду касаційної інстанції, його рішення та ухвали

Повноваження суду касаційної інстанції

Це сукупність його прав та обов'язків, пов'язаних із застосуванням процесуально-правових наслідків щодо рішень і ухвал суду першої інстанції та апеляційної інстанції, постановлених у цивільних справах, законність яких перевіряється в касаційному порядку (ст. 336 ЦПК)

Відхилення касаційної скарги і залишення рішення без змін (ст. 336 ЦПК) здійснюється в таких випадках:

- якщо судове рішення відповідає принципу законності, постановлене з додержанням вимог матеріального і процесуального права (ст. 337 ЦПК);
- якщо було порушення закону, а рішення є правильним з інших підстав, що діяли на час його постановлення, або якщо допущені при постановленні рішення порушення закону мають формальний характер і не вплинули на правильність оскаржуваного рішення;
- не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення з одних лише формальних міркувань (ст. 337 ЦПК)

Скасування рішення апеляційного суду і залишення в силі судового рішення першої інстанції, що було помилково скасовано апеляційним судом (ст. 336 ЦПК)

Якщо касаційним судом буде встановлено, що апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, постановлене у відповідності з вимогами норм матеріального і процесуального права, правильно застосував належну норму матеріального права, яка регулює спірні правовідносини сторін, і розглянув справу відповідно до порядку, встановленого нормами цивільного процесуального права (ст. 339 ЦПК)

Скасування судового рішення і постановлення нового рішення або заміна рішення, передання справи на новий розгляд

Якщо застосовано закон, який не поширюється на ці правовідносини або не застосовано закон, який підлягав застосуванню

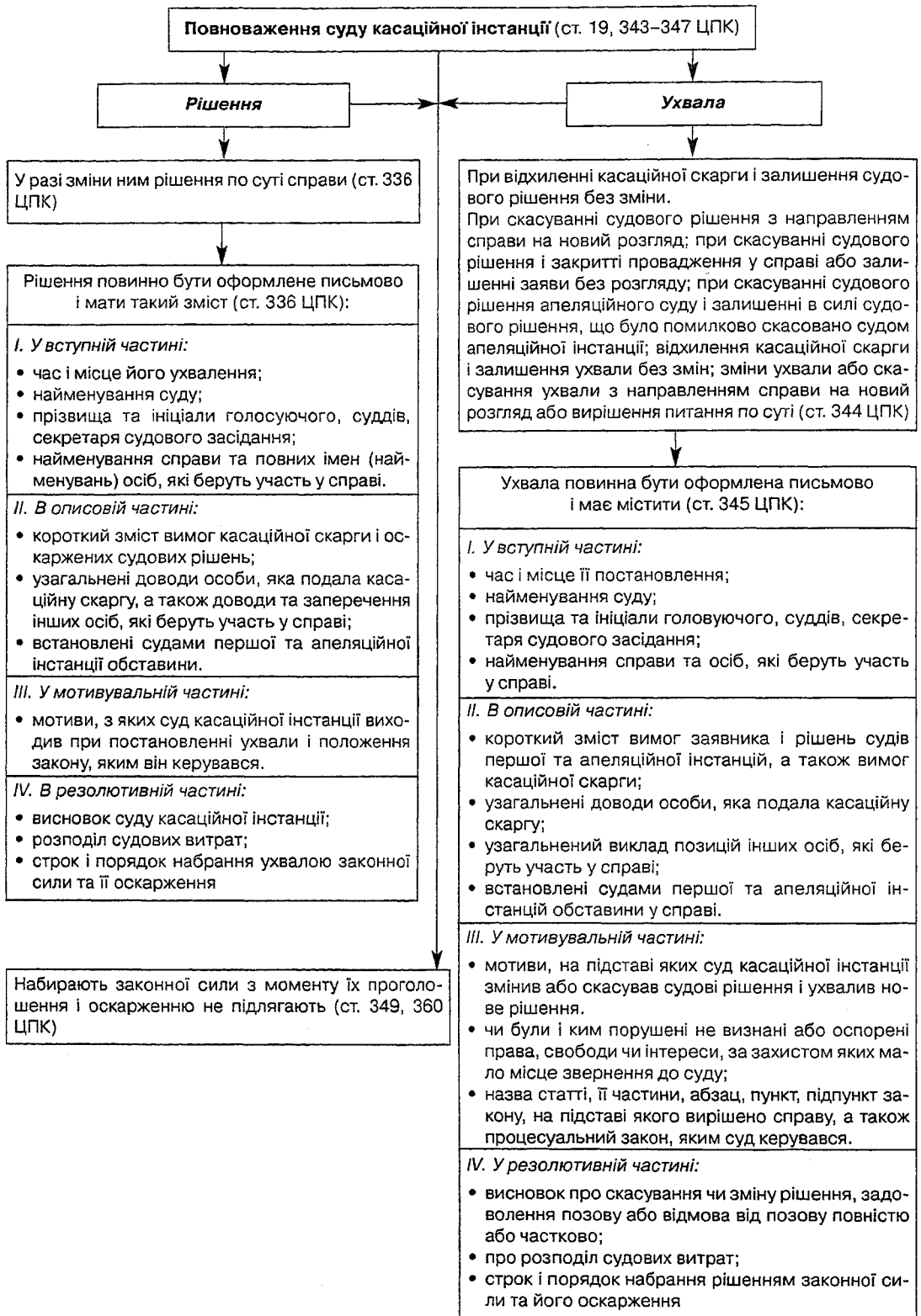
Повне або часткове скасування оскаржуваного рішення і направлення справи на новий розгляд у суд першої або апеляційної інстанції (ст. 336 ЦПК) відбувається в таких випадках:

- якщо справа розглядалась неповноважним суддею або складом суду;
- якщо рішення постановлено чи підписано не тим суддею чи суддями, які розглянули справу;
- якщо справу було розглянуто за відсутності будь-кого з осіб, які повинні брати участь у справі належним чином, за умови, що їх не було повідомлено про час і місце судового засідання;
- якщо суд вирішив питання про права і обов'язки осіб, які не брали участі в справі;
- якщо суд розглянув не всі вимоги і цей недолік не був або не міг бути усунений постановленням додаткового рішення (ст. 338 ЦПК);
- інші випадки порушення або неправильного застосування норм процесуального права можуть бути підставою для скасування рішення суду першої інстанції лише за умови, що ці порушення призвели до неправильного вирішення справи

Скасування судом рішень і закриття провадження у цивільній справі або залишення заяви без розгляду (ст. 336 ЦПК)

Суд закриває провадження у справі:

- якщо після смерті громадянина, який був однією зі сторін у справі, спірні правовідносини не допускають правонаступництва (ст. 205 ЦПК);
- якщо постановлене законне, обґрунтоване і справедливе рішення, постановлене судом першої і апеляційної інстанції;
- якщо смерть фізичної особи — сторони в спірних правовідносинах після постановлення рішення, що не допускає правонаступництва, не може бути підставою для скасування такого рішення і закриття провадження в справі (ст. 310 ЦПК)

Лекція 21 КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Поняття і сутність перегляду судових постанов в касаційному порядку

Виконання судами завдань цивільного судочинства всебічно залежить від постановлення ними по конкретних справах законних і обґрунтованих рішень. Досягнення таких наслідків забезпечується численними процесуальними гарантіями, які діють в провадженні суду першої інстанції, а саме: демократичні принципи судочинства, обов'язковість підготовки справи до розгляду і її обсяг, активне положення суду в доказовій діяльності та ін.

Законність і обґрунтованість судового рішення забезпечується також наявністю такого ефективного засобу, як апеляційне оскарження та перегляд судових рішень судом апеляційної інстанції. Проте цим не виключається вступ у законну силу помилкових, необ'єктивних рішень.

Зазначені обставини вимагають створення додаткових гарантій забезпечення законності судових рішень. Такою гарантією є касаційне оскарження і перегляд судом рішень і ухвал, що набрали законної сили.

Створений відповідно до Закону України від 21 червня 2001 р. «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України» цей процесуально-правовий інститут характеризується новим змістом у порівнянні з інститутом касаційного оскарження рішень і ухвал суду, який був передбачений ЦПК України 1963 р. главами сороковою і сорок першою. Деякі положення касаційного провадження зазнали своїх змін й у новому ЦПК. Ним передбачається можливість оскарження рішень і ухвал, постановлених судом першої інстанції, після їх перегляду в апеляційному порядку лише у зв'язку з порушенням матеріального чи процесуального закону, а також рішення і ухвали суду апеляційної інстанції. На відміну від апеляційного, касаційний суд не є судом, що повторно, наново розглядає будь-яку справу. Його основною функцією є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення

закону або сам їх допустив, і забезпечення однакового застосування закону.

Право касаційного оскарження рішень і ухвал суду та процесуальний порядок його реалізації

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку рішення і ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також рішення і ухвали апеляційного суду. Ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також постановлені за результатами їх перегляду ухвали апеляційного суду можуть бути оскаржені у касаційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі (ст. 324 ЦПК України).

Законодавець дещо змінив цивільно-процесуальні строки для реалізації права касаційного оскарження та наслідків їх пропущення. Так, касаційна скарга може бути подана протягом двох місяців з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) апеляційного суду. У разі пропущення цього строку з причин, визнаних судом поважними, суд касаційної інстанції за заявою особи, яка подала скаргу, може поновити цей строк, але не більш як у межах одного року з дня виникнення права на касаційне оскарження. Касаційна скарга, подана після закінчення строку на касаційне оскарження, повертається судом касаційної інстанції особі, яка її подала, якщо вона не порушує питання про поновлення цього строку, а також коли у поновленні строку відмовлено. Питання про поновлення строку на касаційне оскарження і про повернення касаційної скарги вирішується ухвалою суду касаційної інстанції.

Форма та зміст касаційної заяви має відповідати вимогам, закріпленим ст. 326 ЦПК України, а порядок її подання має відповідати ст. 327–330 ЦПК України.

Порядок розгляду справ у касаційному провадженні

Розгляд справи у касаційному провадженні проходить кілька етапів: 1) підготовка справи до касаційного розгляду (ст. 331 ЦПК України); 2) попередній розгляд справи (ст. 332 ЦПК України); 3) розгляд справи судом касаційної інстанції (ст. 333 ЦПК України); 4) ухвалення рішення та постановлення ухвал судом касаційної інстанції (ст. 334–346 ЦПК України); набрання законної сили рішеннями та ухвалами касаційної інстанції (ст. 349–351 ЦПК України).

Справи у суді касаційної інстанції розглядаються колегією у складі п'яти суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України без повідомлення осіб, які беруть участь у справі. У разі необхідності особи, які брали участь у справі, можуть бути викликані для надання пояснень у справі.

При розгляді справи в касаційному порядку перевіряється в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права. При цьому суд касаційної інстанції не може: 1) встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні вищестоячого суду чи відкинуті ним; 2) вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу; 3) про перевагу одних доказів над іншими. Касаційний суд перевіряє законність судових рішень лише в межах позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції. Суд не обмежений доводами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення (ст. 335 ЦПК України).

Касаційне провадження є самостійною формою забезпечення однакового застосування законодавства судами першої та апеляційної інстанцій. Наявність касаційного оскарження і перевірки судових рішень і ухвал сприяє формуванню у громадян, службових і посадових осіб переконаності в тому, що кожне незаконне рішення буде скасовано, що їх політичні, трудові та інші соціально-економічні права і свободи, а також права організації і публічні інтереси дістануть належний судовий захист.

Необхідно звернути увагу на повноваження суду касаційної інстанції.

Суд касаційної інстанції відхиляє касаційну скаргу, якщо визнає, що рішення ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права. Не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення з одних лише формальних міркувань (ст. 337 ЦПК України).

Суд касаційної інстанції обов'язково повинен скасувати рішення суду та передати його на новий розгляд у разі, якщо:

1) справу розглянуто неповноважним суддею або складом суду;

2) рішення ухвалено чи підписано не тим суддею або суддями, які розглядали справу;

3) справу розглянуто за відсутності будь-кого з осіб, які беруть участь у справі, належним чином не повідомлених про час і місце судового засідання;

4) суд вирішив питання про права та обов'язки осіб, які не брали участь у справі;

5) суд розглянув не всі вимоги і цей недолік не був або не міг бути усунений ухваленням додаткового рішення.

Слід зазначити, що викладені вище випадки скасування рішення суду не є вичерпними, і що можуть бути інші випадки порушення або неправильного застосування норм процесуального права, які можуть бути підставою для скасування рішення суду лише за умови, що це порушення призвело до неправильного вирішення справи. В разі якщо порушення закону, з наведених п'яти підстав, було допущено судом першої інстанції і не було усунено апеляційним судом або одночасно допущено апеляційним судом після скасування судових рішень, справа передається на новий розгляд суду першої інстанції. У разі допущення цих порушень лише апеляційним судом справа передається на новий апеляційний розгляд. Висновки і мотиви суду касаційної інстанції, з яких скасовані рішення, є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції при повторному розгляді справи.

Суд касаційної інстанції скасовує судові рішення суду апеляційної інстанції і залишає в силі судові рішення суду першої інстанції в разі, якщо встановить, що апеляційним судом скасовано судові рішення, яке було ухвалене згідно із законом (ст. 340 ЦПК).

Судове рішення підлягає скасуванню в касаційному порядку із закриттям провадження

у справі або залишенню заяви без розгляду з підстав, які закріплюються ст.ст. 205 і 207 ЦПК. Проте це положення не може бути застосовано до випадків, якщо суд першої або апеляційної інстанції ухвалив законне і обґрунтоване рішення, смерть фізичної особи чи припинення юридичної особи, при цьому ці особи мають цивільно-процесуальне положення сторони в спірних правовідносинах, що не допускають правонаступництва, після ухвалення рішення.

Суд касаційної інстанції має право скасувати судові рішення і ухвалити нове рішення або змінити рішення, якщо застосовано закон, який не поширюється на ці правовідносини, чи не застосовано закон, який підлягав застосуванню.

Вичерпний перелік підстав для відхилення касаційної скарги на ухвалу суду або її зміни чи скасування закріплений ст. 342 ЦПК. Так, розглянувши касаційну скаргу на ухвалу суду, суд касаційної інстанції може:

1) відхилити скаргу і залишити ухвалу без змін, якщо судом прийнято ухвалу з додержанням вимог закону;

2) скасувати ухвалу і передати питання на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції, якщо було порушено порядок, встановлений для його вирішення;

3) змінити або скасувати ухвалу і постановляє ухвалу з цього питання, якщо воно було вирішено всупереч нормам процесуального права або при правильному вирішенні було помилково сформульовано суть процесуальної дії чи підстави її застосування.

Особливості порядку ухвалення рішення та постановлення ухвали судом касаційної інстанції, їх форма та зміст, набрання ними законної сили закріплюється ст.ст. 343-351 ЦПК.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

1. Запитання

1. Суть і значення касаційного оскарження і перегляду рішень і ухвал суду апеляційної і касаційної інстанції.
2. Право касаційного оскарження рішень і ухвал суду та процесуальний порядок його реалізації.
3. Передача справ на касаційний розгляд складу судової палати, підготовка до розгляду і процесуальний порядок розгляду справи судом касаційної інстанції.
4. Повноваження суду касаційної інстанції, його рішення та ухвали.

II. Завдання

№ 1

Зарічанське відділення комерційного банку пред'явило позов до громадянина Кролика про стягнення простроченої заборгованості за довгостроковою позикою, яка була йому надана строком на 7 років, із нарахованими процентами на день подачі позовної заяви.

Суд позов банку повністю задовольнив і на забезпечення виконання наклав арешт на будинок, що належав відповідачу. Апеляційний суд скаргу громадянина Кролика відхилив. У касаційній скарзі громадянин Кролик зазначив, що справа в суді була розглянута без позивача і відповідача, без з'ясування причин неявки їх в суд і за відсутності даних про вручення їм повістки. Коли і які суми сплатив Кролик в рахунок одержаної позики, чи ставив позивач до відома Кролика про необхідність сплати заборгованості, яка причина прострочки, що допустив відповідач, — суд не встановив і ніяких заходів до з'ясування всіх цих необхідних для правильного рішення спору обставин не вжив. Постановляючи рішення, суд не врахував, що подані позивачем дані про розмір заборгованості суперечливі: в позовній заяві зазначено, що Кролик мав заборгованість 550 тис. грн, в довідці банку було зазначено, що Кролик виплатив з моменту одержання позики тільки 50 тис. грн, що решта складає 500 тис. грн, в особистому рахунку зазначено, що Кролик вніс 55 тис. грн, в довідці банку, доданої до касаційної скарги, зазначалось, що Кролик сплатив борг за позикою в сумі 57 тис. грн. Не перевірявши цих розрахунків, суд не мав можливості обґрунтувати й своє рішення по суті.

Враховуючи, що факти, зазначені в скарзі, відповідали дійсності, вкажіть, як мусить реагувати касаційний суд на цю скаргу? Складіть від імені громадянина Кролика відповідний процесуальний документ.

Які підстави для оскарження судового рішення в касаційному порядку? Визначіть можливих суб'єктів оскарження судового рішення у цій справі.

№ 2

Приватне підприємство заявило позов до громадянина Голоденка про стягнення заподіяної шкоди в результаті нестачі та псування продовольчих товарів на складі підприємства, де відповідач працював завідувачим складом. Позов був задоволений частково — на 80 % заявленої суми і стягнено вартість експертизи. При розгляді справи відповідач подав до суду акти та інші виправдувальні документи на підтвердження того, що нестачі та псування товарів у нього немає. Суд не дав цим документам оцінки в своєму рішенні. Крім того, суд не врахував також висновок судово-бухгалтерської експертизи, яка вважала, що позов підприємства до громадянина Голоденка заявлений безпідставно.

Ухвалою апеляційного суду це рішення суду було залишено в силі.

Чи є підстави для оскарження в касаційному порядку цих постанов суду? Які норми ЦПК України були порушені?

Напишіть касаційну скаргу від імені громадянина Голоденка.

№ 3

Громадянка Коломійченко А. Р. заявила позов до діда своєї дитини громадянина Коломійченка М. С. про стягнення аліментів. Свої позовні вимоги позивачка обґрунтувала тим, що рішенням суду м. Слав'янська з її колишнього чоловіка Коломійченка П. М. було присуджено аліменти на утримання дочки Валі, але відповідач сплатив аліменти лише за два місяці, а потім виїхав невідомо куди. З приводу того, що батько дитини ухиляється від сплати аліментів, позивачка просила суд зобов'язати діда дитини сплачувати на утримання своєї онуки Валі 500 грн щомісячно. Міський суд м. Слав'янська постановив: стягувати з Коломійченка М. С. на утримання внучки Валі в особі її матері — Коломійченко А. Р. по 250 грн щомісячно, починаючи з 1 листопада цього року до зміни матеріального становища сторін і розшуку батька дитини Коломійченка П. М.

Справа розглядалась за відсутності відповідача Коломійченка М. С. Суд з достатньою повнотою не з'ясував всіх обставин по справі: не встановив дійсних прав сторін, їхнього матеріального становища і обґрунтованості позовних вимог позивачки до відповідача про стягнення аліментів. За апеляційною скаргою Коломійченка М. С. апеляційний суд змінив рішення суду в частині розміру аліментів і визначив стягувати з Коломійченка М. С. по 200 грн щомісячно, а в іншій частині рішення суду залишив в силі.

Чи є підстави для скасування цих постанов суду в касаційному порядку?

№ 4

ТОВ «Житловик-плюс» пред'явило позов про розірвання з громадянином Вірченком договору жилого найму на підставі того, що він на спірній житлоплощі не проживає кілька років, а лише прописаний. До такого висновку, задовольнивши позов, прийшов суд беручи до уваги показань свідків — сусідів відповідача по квартирі, які повідомили, що вони громадянина Вірченка рідко бачать у квартирі і що він не бере участі у витратах на загальні комунальні послуги. Між тим з матеріалів справи вбачається, що Вірченко є постійним жителем міста, працює старшим інженером науково-дослідного

інституту, ніякої іншої житлоплощі, окрім спірної, не має, і всі обов'язки наймача виконує сумлінно.

Апеляційний суд скаргу Вірчинка відхилив, а рішення районного суду залишив в силі. Громадянин Вірченко звернувся із скаргою до касаційного суду.

Яке має бути рішення справи?

№ 5

Аптекоуправління подало позовну заяву про виселення Криворучко на тій підставі, що відповідачка була звільнена з роботи провізора в зв'язку з виходом на пенсію за віком, а тому мусить звільнити службову житлоплощу. Суд позов аптекоуправління задовільнив.

В апеляційному порядку справа не розглядалася.

Чи є підстави для касаційного оскарження рішення суду першої інстанції?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

— Цивільний процесуальний кодекс України.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про діяльність судів України по запобіганню злочинам та іншим правопорушенням при розгляді кримінальних і цивільних справ» від 22 серпня 1980 р. № 5;
- «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» 1 листопада 1996 № 9 // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 2.

Література

- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушникова. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Глава 24. Провадження по перегляду судових рішень у зв'язку з винятковими і нововиявленими обставинами

24.1. Провадження по перегляду судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами

Провадження по перегляду судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами (ст. 353–360 ЦПК)

Є цивільно-процесуальною гарантією, яка забезпечує законність рішень суду касаційної інстанції та захист прав осіб, які беруть участь у справі, і публічних інтересів. Є різновидом касаційного провадження (ч. 1 ст. 357 ЦПК)

Особи, які мають право оскарження:

- сторони;
- особи, які беруть участь у справі;
- особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права і обов'язки

Підстави (ч. 1 ст. 354 ЦПК):

- неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону;
- визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною таким, що порушує міжнародні зобов'язання України

Скарга про перегляд судового рішення:

- може бути подана до Верховного Суду України;
- протягом 1-го місяця з дня відкриття виняткових обставин;
- за правилами подання касаційних скарг у касаційному провадженні

Скарга виконується в письмовій формі, а за змістом має відповідати вимогам ст. 326 ЦПК; до скарги додаються копії судових рішень, які оскаржуються; недотримання вимог, що пред'являються до скарги — настають наслідки, передбачені ст. 121 ЦПК

Судове засідання:

- протягом 15-ти днів з дня надходження скарги колегія у складі 7-ми суддів вирішує питання про допуск скарги до провадження у зв'язку з винятковими обставинами і витребування;
- позитивне вирішення питання — якщо не менше 3-х суддів дійшли висновку про допуск скарги до провадження, про що постановляється ухвала

Повноваження Верховного Суду України:

- відхилити скаргу і залишити рішення ухвали без змін;
- повністю або частково скасувати судове рішення і направити справу відповідно на новий розгляд у суд першої апеляційної або касаційної інстанції;
- скасувати судове рішення і залишити в силі судове рішення, що було помилково скасовано судом апеляційної або касаційної інстанції;
- скасувати судове рішення і закрити провадження в справі або залишити заяву без розгляду;
- скасувати судові рішення і ухвалити нове рішення по суті справи або змінити рішення, не передаючи справу на новий розгляд

24.2. Суть і підстави перегляду рішень, ухвал суду, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами

Перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами судових рішень, ухвал, що набрали законної сили

Це самостійний вид перевірки їх законності й обґрунтованості процесуальним засобом, що забезпечує їх правильність з фактичної і правової сторін, а також захист прав і охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та держави

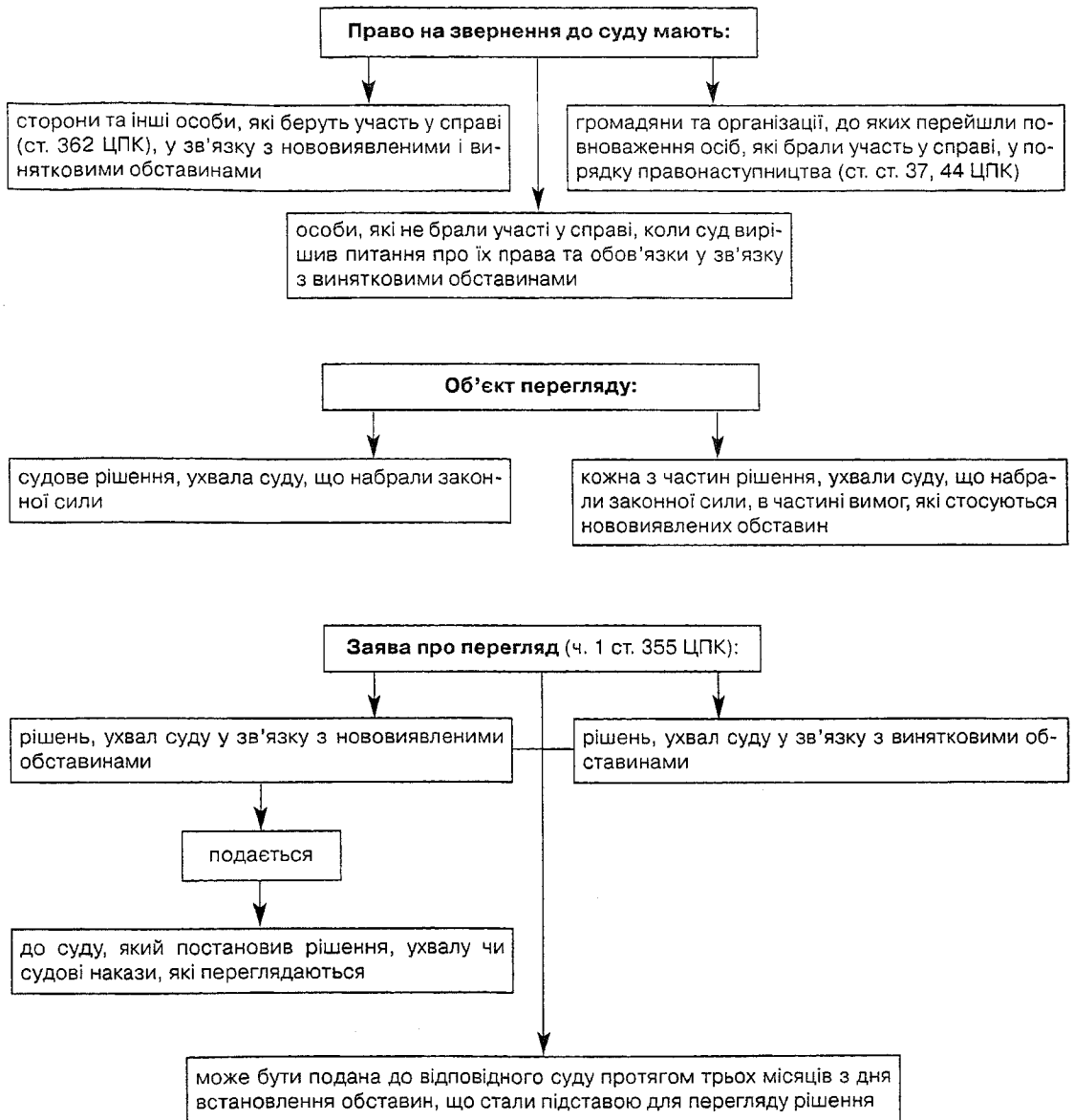
Підстави для перегляду (ст. 361 ЦПК)

- істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою на час розгляду справи
- встановлено вироком суду, який набрав законної сили, завідомо неправдиві показання свідків, завідомо неправдивий висновок експерта, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення
- скасування судового рішення, яке стало підставою для постановлення рішення чи ухвали, що підлягають перегляду
- встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане

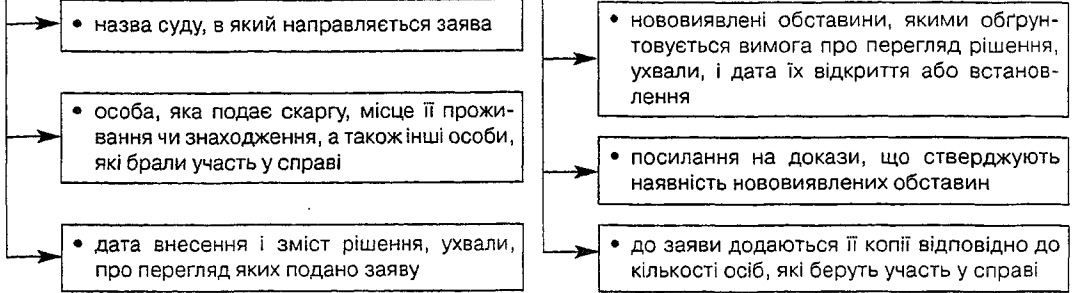
Ознаки нововиявлених обставин

- Найявність характеру істотності, тобто можливості впливу цих юридичних фактів на висновки суду про права й обов'язки сторін та інших осіб, що брали участь у справі, на законність та обґрунтованість постановленого без їх урахування судового рішення. Цим вони відрізняються від засобів їх доказування — джерел, доказів, які підтверджують такі обставини. Вони відрізняються і від нових доказів (нових, додаткових матеріалів), які можуть бути подані до апеляційної та касаційної інстанцій для підтвердження чи скасування скарги
- Найявність їх в об'єктивній дійсності під час розгляду і вирішення справи. Якщо вони проявляються після розгляду справи, то це вже будуть нові або змінені обставини, які не є підставою для перегляду рішення суду вказаним способом
- Коли певні факти не відомі суду та особам, які беруть участь у справі, з не залежних від них причин
- Виявлення таких фактів особами, які брали участь у справі, після набрання рішенням законної сили

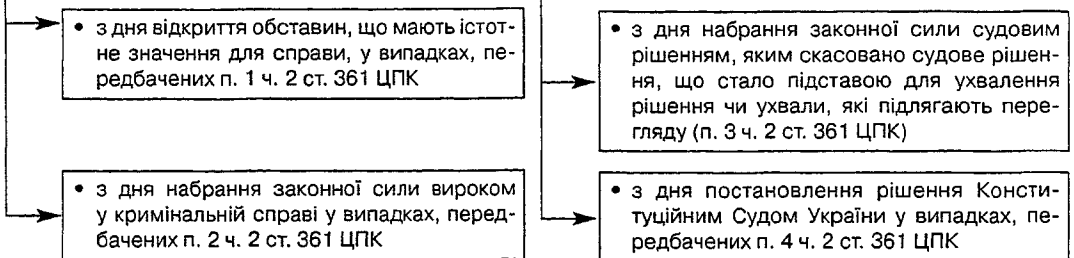
24.3. Процесуальний порядок перегляду справ у зв'язку з нововиявленими і винятковими обставинами

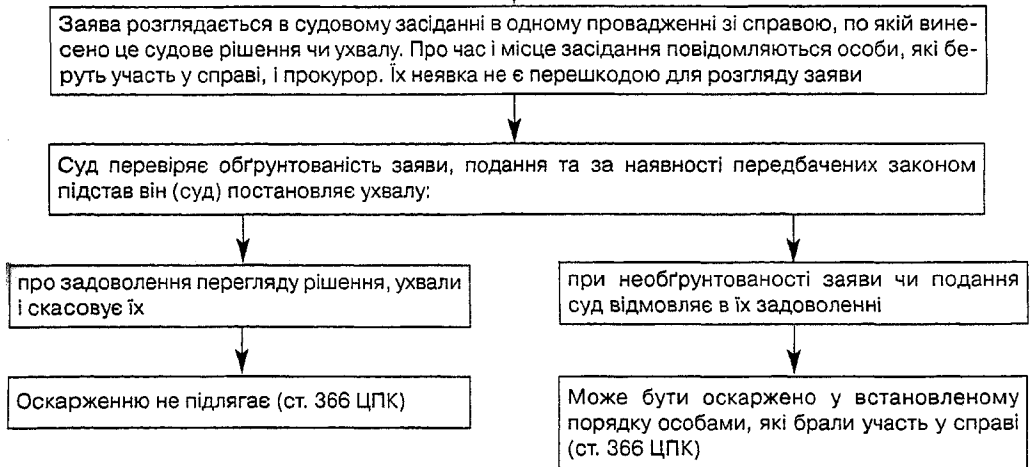
Зміст заяви про перегляд рішень, ухвал, постанов суду у зв'язку з нововиявленими та винятковими обставинами (ч. 1 ст. 364, 119–121 ЦПК)

Обчислення тримісячного строку, встановленого ч. 2 ст. 326 ЦПК для подання заяви:

Розгляд судом заяви про перегляд рішення чи ухвали у зв'язку з нововиявленими обставинами (ст. 363 ЦПК)

ПРОВАДЖЕННЯ ПО ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З ВИНЯТКОВИМИ І НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Сутність і значення перегляду у зв'язку з винятковими та нововиявленими обставинами судових рішень, ухвал і постанов, що набрали законної сили

Перегляд у зв'язку з винятковими та нововиявленими обставинами судових рішень, ухвал і постанов, що набрали законної сили, є процесуальним засобом для забезпечення їх законності і обґрунтованості та захисту прав і охоронюваних законом інтересів громадян і організацій.

Цей спосіб гарантує введення в судовий розгляд виняткових та нововиявлених обставин, які не були предметом судового розгляду по незалежних від суду і осіб, які брали участь у справі, причинах, для з'ясування можливого впливу їх на результати розгляду справи і скасування судових рішень, що не відповідають об'єктивній істини, правам і обов'язкам осіб.

Слід зазначити, що новий ЦПК розмежував особливості провадження у зв'язку з винятковими обставинами (розділ V гл. 3) та провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами (розділ V гл. 4), в той час як ці два види провадження ЦПК 1963 р. об'єднувалися у гл. 42.

Відповідно до положень ЦПК 1963 р. перегляд судових рішень за винятковими та нововиявленими обставинами не був доповненням до касаційного способу і його різновидністю перевірки рішень, а був окремим самостійним процесуальним засобом захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, а також інтересів держави. Натомість новий ЦПК у ч. 1 ст. 357 прямо нормативно закріпив, що розгляд справи у зв'язку з винятковими обставинами є різновидом касаційного провадження.

Підстави та порядок перегляду рішень і ухвал суду у зв'язку з винятковими обставинами

Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі

у справі, коли суд вирішив питання про їх права і обов'язки, мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку.

Підставами оскарження судового рішення у зв'язку з винятковими обставинами може бути:

- 1) неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону;
- 2) визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України.

Слід звернути увагу на те, що новий ЦПК значно зменшив підстави оскарження судового рішення у зв'язку з винятковими обставинами, передбачивши лише неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону (ч. 1 ст. 354 нового ЦПК), в той час як ЦПК 1963 р. ч. 2 ст. 3472 відніс до підстав перегляду справи за винятковими обставинами виявлене після касаційного розгляду справи неоднозначне застосування судами загальної юрисдикції одного й того ж положення закону або його застосування всупереч нормам Конституції України. З цього приводу також виникає питання, як на практиці повинен тлумачитись термін «неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону» і хто це вправі визначити. Відповідь на ці питання має обов'язково дати законодавець шляхом внесення відповідних змін до нового ЦПК, оскільки в іншому випадку ця норма права буде залишатися на рівні декларативної і не буде мати практичної реалізації.

Виникає потреба, розглядаючи таку підставу оскарження судового рішення у зв'язку з винятковими обставинами, як визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України, брати до уваги положення ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та

застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV від 23.02.2006 р. Так, перегляд рішень суду у зв'язку з визнанням судового рішення України Європейським судом з прав людини таким, що порушує міжнародні зобов'язання України, є додатковими заходами індивідуального характеру, які спрямовані на відновлення попереднього юридичного стану особи.

Скарга може бути подана заінтересованими особами протягом одного місяця з дня відкриття виняткових обставин. Скарга у зв'язку з винятковими обставинами подається за правилами подання касаційних скарг у касаційному провадженні. До скарг у зв'язку з винятковими обставинами висуваються загальні вимоги з деякими особливостями, які закріплені ст. 355 ЦПК України.

Новелою ЦПК є процедура допуску скарги до провадження у зв'язку з винятковими обставинами, що закріплена ст. 356 ЦПК України. Питання про допуск скарги до провадження у зв'язку з винятковими обставинами і витребування справи вирішується колегією у складі семи суддів без виклику осіб, які беруть участь у справі, протягом п'ятнадцяти днів з дня надходження скарги. Одночасно може бути вирішене питання про поновлення строку на оскарження у зв'язку з винятковими обставинами.

Скарга вважається допущеною до провадження у зв'язку з винятковими обставинами і справа витребується, якщо хоча б три судді дійшли висновку про необхідність цього. Про допуск скарги і витребування справи або відмову у цьому суд постановляє ухвалу, яка оскарженню не підлягає. Ухвала про допуск скарги і витребування справи надсилається до відповідного суду. Копія ухвали про допуск скарги і витребування справи надсилається разом з копією скарги особам, які беруть участь у справі, а у разі відмови у допуску — особі, яка подала скаргу. Якщо скарга допущена до провадження у зв'язку з винятковими обставинами, суд своєю ухвалою може зупинити виконання відповідних рішень. Слід зазначити, що ст. 356 ЦПК України встановлює виняток для скарг, поданих з підстав визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України. До таких скарг процедура допуску скарги до провадження у зв'язку

з винятковими обставинами не застосовується, а суд лише своєю ухвалою про порушення провадження у зв'язку з винятковими обставинами, може зупинити виконання відповідних рішень. Такий підхід законодавця можна пояснити наявністю ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV від 23.02.2006 р. Так, перегляд рішень суду у зв'язку з визнанням судового рішення України Європейським судом з прав людини таким, що порушує міжнародні зобов'язання України, є додатковим заходом індивідуального характеру, який спрямований на відновлення попереднього юридичного стану особи.

Порядок провадження у зв'язку з винятковими обставинами закріплюється ст. 357 ЦПК України. Так, справа в порядку провадження у зв'язку з винятковими обставинами розглядається колегією суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України за наявності не менш як двох третин її чисельності. Проте законодавець встановлює й виняток, якщо після касаційного розгляду справи виявлено неоднакове застосування судами касаційної інстанції одного і того самого положення закону, то справа розглядається колегією суддів на спільному засіданні відповідних судових палат Верховного Суду України за наявності не менш як двох третин чисельності кожної палати. Головує на спільному засіданні Голова Верховного Суду України або один з його заступників. Провадження у зв'язку з винятковими обставинами здійснюється за правилами, встановленими новим ЦПК для касаційного провадження, з урахуванням деяких особливостей.

Розглядаючи справу в порядку провадження у зв'язку з винятковими обставинами, Верховний Суд України має право:

- 1) постановити ухвалу про відхилення скарги і залишення рішення, ухвали без змін;
- 2) постановити ухвалу про повне або часткове скасування судового рішення і направити справу відповідно на новий розгляд у суд першої, апеляційної або касаційної інстанції;
- 3) постановити ухвалу про скасування судового рішення і залишити в силі судове рішення, що було помилково скасовано судом апеляційної або касаційної інстанції;

4) постановити ухвалу про скасування судових рішень і закрити провадження в справі або залишити заяву без розгляду;

5) скасувати судові рішення і ухвалити нове рішення по суті справи або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд.

У випадках, коли допущені судом першої інстанції порушення закону не були усунені судом апеляційної чи касаційної інстанції або одночасно допущені судом першої, апеляційної і касаційної інстанцій, Верховний Суд України скасовує всі рішення та ухвали у справі.

Слід звернути увагу на той факт, що законодавець, закріпивши повноваження Верховного Суду України при розгляді справ у зв'язку з винятковими обставинами (ст. 358 ЦПК), створив колізію закону, оскільки повноваження Верховного Суду України вступають у суперечність з підставами оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами (ч. 1 п. 1 ст. 354 нового ЦПК). Колізія закону полягає в тому, що до підстав оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами законодавець відніс неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону, а до повноважень Верховного Суду України у цьому виді провадження, відніс вирішення долі рішення не лише касаційного суду, а й суду першої та апеляційної інстанції. Зазначена колізія закону має бути обов'язково законодавцем усунута.

Звертає увагу й той факт, що законодавець у ст. 359 ЦПК прирівнює підстави для скасування чи зміни судових рішень з підставами оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами. Такий підхід законодавця є не припустимим, оскільки він порушує усю концепцію цивільного процесуального права, а також положення, які сам закріпив у ЦПК. Це пояснюється тим, що підстави оскарження судових рішень є гарантією прав та інтересів осіб, які брали участь у справі, та осіб, щодо прав та обов'язків яких суд вирішив питання, на законність, обґрунтованість рішення суду, його правильність з фактичної і правової сторони дійсним обставинам справи. В той час як підстави для скасування чи зміни судових рішень є безпосередньою компетенцією суду як спеціального державного юрисдикційного органу. І у будь-якому разі не можна змішувати права, свободи та інтереси фізичних осіб,

права та інтереси юридичних осіб, а також інтереси держави, які є у часниками процесу, або особами, які надають допомогу при розгляді справи, з компетенцією спеціального органу державної влади — суду. Слід зазначити, що таким підходом «прирівнювання» законодавець порушив і принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, оскільки незаконно змінив компетенцію (повноваження) судової влади. Ця колізія права має бути негайно законодавцем ліквідована.

Ухвалені Верховним Судом України рішення або постановлені ним ухвали набирають законної сили з моменту їх проголошення і оскарженню не підлягають.

Підстави і порядок перегляду рішень і ухвал суду у зв'язку з нововиявленими обставинами

Нововиявлені обставини, що підлягають встановленню, їх наявність або відсутність характеризують обґрунтованість і законність судового акта (рішення або ухвали суду, судового наказу). Істотні для справи обставини, які не могли бути відомі заявнику, є однією з підстав для перегляду судових постанов тому, що впливають на повноту з'ясування обставин, які мають значення для справи, висновки суду, викладені в рішенні, обставинами справи, тобто характеризують необґрунтованість судового рішення. А оскільки вимога обґрунтованості судового рішення передбачена в законі (ч. 3 ст. 213 нового ЦПК), то незаконність і необґрунтованість судового рішення характеризують інші підстави перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, але вони є наслідком не «помилки» суду, як підстави для скасування судових рішень в апеляційному і касаційному провадженнях, а відкриттям нових обставин.

Підставами для перегляду рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами відповідно до ст. 362 ЦПК є:

1) істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;

2) встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдивий показання свідка, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправильний переклад,

фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення;

3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, що підлягають перегляду;

4) встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане.

Заяви про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами можуть бути подані сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, протягом трьох місяців з дня встановлення обставини, що є підставою для перегляду. Особливості обчислення строку для подання заяви про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами закріплюються ст. 362 ЦПК України.

Перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал суду чи судового наказу здійснює суд, який ухвалив таке рішення, постановив ухвалу або видав судовий наказ. Слід звернути увагу на те, що ухвала суду апеляційної чи касаційної інстанції, якою було відхилено скаргу на рішення суду першої чи апеляційної інстанції, в разі перегляду рішення чи ухвали у зв'язку з нововиявленими обставинами втрачає законну силу (ст. 363 ЦПК України).

Вимоги щодо форми і змісту заяви про перегляд рішень, ухвал суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами закріплюються ст. 364 ЦПК України.

Розгляд заяви про перегляд рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами здійснюється у відповідності з правилами того виду провадження (позовного, наказного, окремого), у якому було ухвалене таке рішення, постановлена ухвала або виданий судовий наказ. За результатами розгляду справи суд може своєю ухвалою або задовольнити заяву і скасувати рішення, ухвалу суду чи судовий наказ у зв'язку з нововиявленими обставинами або відмовити у її задоволенні у разі необґрунтованості заяви.

Ухвала суду про задоволення заяви про перегляд судового наказу, заочного рішення, рішення або ухвали у зв'язку з нововиявленими обставинами оскарженню не підлягає. Ухвала суду про відмову в задоволенні заяви

про перегляд судового наказу, заочного рішення, рішення або ухвали у зв'язку з нововиявленими обставинами може бути оскаржена у відповідному порядку, який визначений ЦПК України.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. *Суть і значення перегляду у зв'язку з нововиявленими і винятковими обставинами рішень і ухвал, що набрали законної сили.*
2. *Підстави для перегляду у зв'язку з нововиявленими і винятковими обставинами рішень і ухвал суду.*
3. *Суб'єкти права і об'єкти перегляду, строки порушення процесу.*
4. *Зміст і форма заяви.*
5. *Суди, які переглядають справу.*
6. *Процесуальний порядок розгляду заяв.*
7. *Зміст ухвали суду про розгляд заяви про перегляд справи у зв'язку з нововиявленими і винятковими обставинами.*

II. Завдання

№ 1

Рішенням суду був визначений такий порядок користування земельною ділянкою: 13 соток закріплено за громадянином Ізраловичем А. К., 15 соток — за громадянами Хачатрян В. С. і Ізраловичем Г. А. З набуттям рішенням законної сили громадянка Хачатрян В. С. звернулася до суду про перегляд судового рішення, посилаючись на те, що суд при визначенні порядку користування земельною ділянкою виходив з того, що вона складається з 28 соток, тоді як сільська рада на її клопотання, після розгляду справи в суді, зменшила ділянку на 3 соток — незручних для користування.

Яку відповідь належить дати суду на заяву Хачатрян В. С.?

№ 2

Громадянам Совенку і Черненку належав на праві особистої власності житловий будинок. Після смерті Совенка за дорученням фінансового відділу старший інспектор Сергієнко продав Самойличенку частину будинку (1/3) як виморочне майно. Передача будинку була оформлена у вигляді «акту продажу», підписаного інспектором Сергієнком і Самойличенком. На підставі цього «акту продажу» Самойличенко зареєстрував у Бюро технічної інвентаризації куплену частину будинку на своє ім'я.

Через деякий час померла Черненко. Частина будинку, яка належала їй як виморочне майно, перейшла до держави і надійшла у володіння районного управління комунального майна. Самойличенко звернувся до суду з позовом про поділ між

ним і Управлінням комунального майна зазначеного будинку. Суд виніс рішення, яким поділив між сторонами будинок, визнавши за Самойличенком право на 3 кімнати на другому поверсі, а за Управлінням — право на 3 кімнати на першому поверсі і дві кімнати на другому поверсі.

Судова палата з цивільних справ обласного суду це рішення залишила в силі. Слідчим обласної прокуратури Самохваловим, який вів кримінальну справу про службові зловживання Сергієнка, було встановлено, що належну частину будинку Совенко, яка перейшла у власність держави, Сергієнко продав за заниженою ціною Черненку як своєму родичу. Ці обставини були підтверджені в судовому засіданні і Сергієнко був засуджений до позбавлення волі.

Чи є підстави для порушення провадження про перегляд цього рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами?

Визначить суб'єктів порушення процесу про перегляд справ за нововиявленими обставинами та судові органи, які вправі зробити такий перегляд.

№ 3

Між спадкоємцями Григоришиною і Бліноюю виник спір з приводу поділу спадкового майна. Блінова вважала, що при визначенні її розміру частки майна не повинні враховуватися предмети домашнього вжитку. Розглянувши справу, суд поділив майно порівну між спадкоємцями, включивши до нього і предмети домашнього вжитку.

Через місяць до цього ж суду звернувся Буркаль із заявою до Григоришиної і Бліноюї про визнання права власності на спадкове майно, яке було поділене між відповідачами, і яке йому належить за заповітом померлого батька Буркаля Г. К.

Яке буде рішення суду на цю вимогу?

№ 4

При розгляді справи про поновлення на роботі Березного, звільненого за прогул без поважних причин, свідки Гурін і Лукіна дали показання в судовому засіданні про те, що невихід на роботу Березного протягом 3-х днів обумовлюється тим, що він рятував державне майно від пожежі і отримав незначні ушкодження здоров'я, йому була надана медична допомога і листок непрацездатності на 3 дні.

Враховуючи ці обставини, суд поновив на роботі Березного, виніс окрему ухвалу на незаконні дії адміністрації автопідприємства, де працював позивач. Через деякий час адміністрація автопідприємства одержала заяву від своїх працівників про те, що Березний одержав ушкодження здоров'я не при рятуванні державного майна, а в заподіяному ним дебоші, але приховав це. Тюрін і Лукіна знали про це, але остання використала своє службове стано-

вище фельдшера, допомогла Березному незаконно одержати листок непрацездатності.

Перевіркою ці факти були підтверджені. Чи є підстави для перегляду рішення за нововиявленими обставинами?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV від 23.02.2006 р.;
- Закон України «Про доступ до судових рішень» № 3262-IV від 22.12.2005 р.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про діяльність судів України по запобіганню злочинам та іншим правопорушенням при розгляді кримінальних і цивільних справ» від 22 серпня 1980 р. № 5.
- «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» 1 листопада 1996 № 9 // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 2.
- «Про практику перегляду судами у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал і постанов у цивільних справах, що набрали законної сили» від 27 лютого 1981 р., № 17.

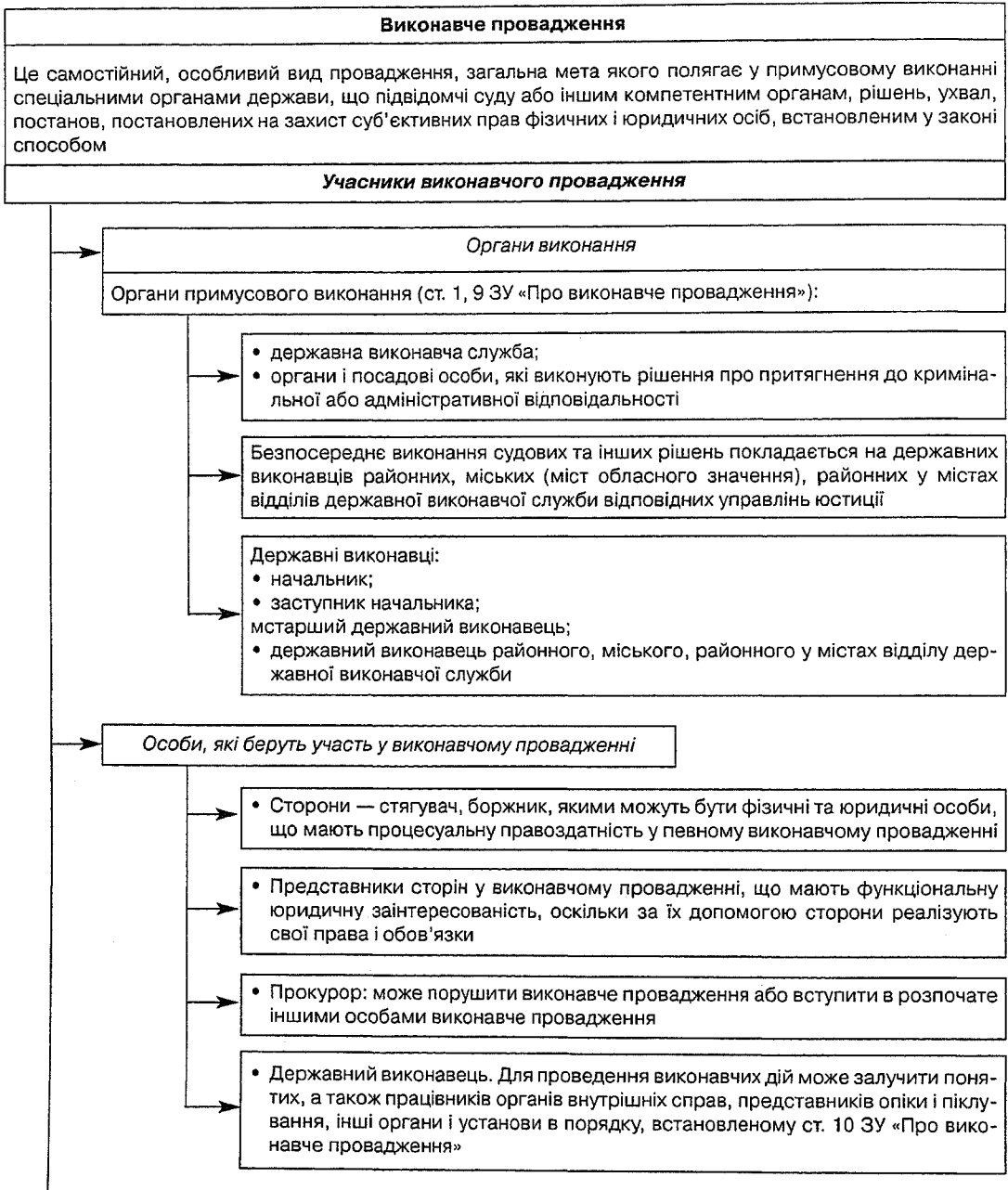
Література

- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушников. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Кілічова Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007;
- Кравченко І. Перегляд судами цивільних справ у зв'язку з нововиявленими обставинами // Рад. право. — 1977. — № 5.
- Ломоносова Е. М. Пересмотр гражданских дел в связи с вновь открывшимися обстоятельствами. — Львов, 1972.
- Михеско М. М., Молдаван В. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Розділ IV ЗВЕРНЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ДО ВИКОНАННЯ

Глава 25. Звернення судових рішень до виконання та поворот виконання

25.1. Рішення, які звертаються до примусового виконання, виконавчі документи

Особи, які залучаються до здійснення виконавчих дій:

- експерти, спеціалісти, перекладачі, поняті, представники громадських організацій і трудових колективів, працівники органів внутрішніх справ, хранителі майна та ін.;
- Суд. Розглядає такі питання:
 - про рішення, дії і бездіяльність посадових осіб державної виконавчої служби (ст. 85 ЗУ «Про виконавче провадження»);
 - про поновлення строку виконавчої давності (ст. 23 ЗУ «Про виконавче провадження»);
 - про відстрочку або розстрочку виконання, зміну способу і порядку виконання рішення (ст. 33 ЗУ «Про виконавче провадження»);
 - оголошує розшук боржника або дитини (ст. 42 ЗУ «Про виконавче провадження») та ін.

Примусовому виконанню піддаються у передбачених законом випадках ухвали суду, які за змістом характеризуються реалізованістю і вимагають примусового виконання:

про забезпечення позову (ч. 9 ст. 153 ЦПК)

привід свідка (ч. 3 ст. 94 ЦПК)

про поворот виконання (ст. 380 ЦПК) та ін.

Для примусового виконання рішень, ухвал, постанов суду видається

виконавчий лист

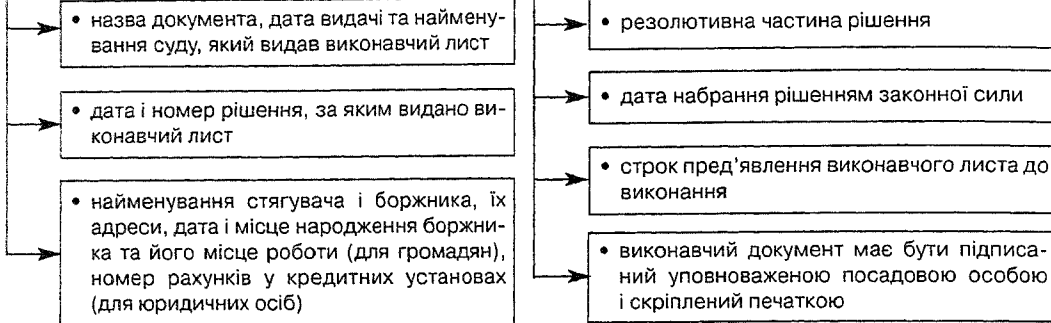
Письмовий документ встановленої форми і змісту, який видається судом загальної юрисдикції і зобов'язує боржника, інших юридичних та фізичних осіб точно і своєчасно виконати рішення суду й сприяти державному виконанню у примусовому їх виконанні

на підставі (п. 1.3 Інструкції про проведення виконавчих дій, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 15 грудня 1999 р. № 74/57)

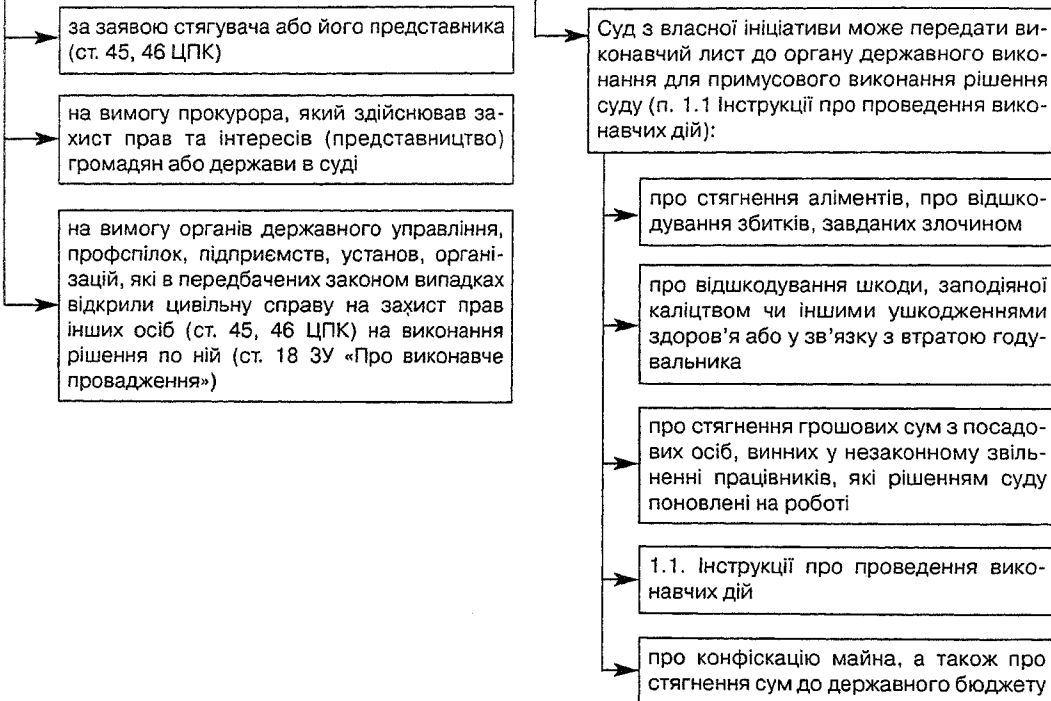
рішень, вироків, ухвал, постанов судів загальної юрисдикції

рішень іноземних судів та арбітражів, якщо вони визнані й допущені до виконання на території України у встановленому законом порядку

Зміст виконавчого документа (ст. 19 ЗУ «Про виконавче провадження», ст. 369 ЦПК)

Виконавчий лист видається

Виконавча давність

Це встановлений ЗУ «Про виконавче провадження» строк, впродовж якого виконавчий документ може бути пред'явлений до примусового виконання

Перебіг строку

Починається з дня вступу рішення в законну силу або з наступного дня після його постановлення при негайному виконанні рішення. Переривання перебігу строку може бути в разі пред'явлення виконавчого документа до виконання, а також при частковому виконанні рішення.

Після переривання строку його перебіг поновлюється (час до переривання строку до нового строку не зараховується). Якщо строк пропущено з поважних причин, він поновлюється. Якщо таких причин немає, то він не поновлюється

Виконавчі документи можуть бути пред'явлені до виконання (ст. 21 ЗУ «Про виконавче провадження»)

Виконавчі листи та інші документи

протягом 3 років - *трик*

Накази арбітражних судів

протягом 3 місяців

Посвідчення комісій з трудових спорів

протягом 3 місяців

Постанови органів (посадових осіб),
уповноважених розглядати справи
про адміністративні правопорушення

протягом 3 місяців

Інші виконавчі документи

протягом року, якщо інше не встановлено
законом

25.2. Повноваження суду, пов'язані з виконавчим провадженням по примусовому виконанню його рішень

У порядку цивільного судочинства розглядаються численні питання, пов'язані з примусовим виконанням судових рішень, зокрема:

Роз'яснення рішення, яке підлягає виконанню

Рішення — повинно давати чітку, конкретну і зрозумілу відповідь на всі позовні вимоги, які розглядалися судом в цивільній справі; суд роз'яснює своє рішення за правилами ст. 221 ЦПК; звернутися до суду за роз'ясненням можуть державний виконавець (ст. 28 ЗУ «Про виконавче провадження»), особи, які брали участь у справі; суд виносить ухвалу про роз'яснення рішення (його резолютивної частини); на неї може бути подано скаргу, внесено окреме подання

Відмова від стягнення і затвердження мирової угоди

Стягувач має право відмовитись від стягнення (ч. 2 ст. 29 ЗУ «Про виконавче провадження»); сторони мають право укласти мирову угоду, яка затверджується судом (ч. 3 ст. 29 ЗУ «Про виконавче провадження»). Про прийняття (відхилення) судом відмови від стягнення, про затвердження (відмови у затвердженні) мирової угоди суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена (ст. 373, 293 ЦПК)

Відстрочка або розстрочка виконання, зміна способу і порядку виконання рішення суду

Відстрочка виконання полягає в тому, що на вчинення виконавчих дій встановлюється перерва на точно визначений строк.

Розстрочка — виконання провадиться не одразу в повному обсязі, а у відповідних частинах, протягом точно визначеного судом строку; для відстрочки і розстрочки — обставини, що ускладнюють виконання, для зміни способу і порядку виконання — обставини, що роблять виконання неможливим. Заява про відстрочку, розстрочку, зміну способу і порядку виконання розглядається у 10-денний строк з постановленням ухвали, яка може бути оскаржена, або може бути внесено окреме подання (ст. 217, 373, 293 ЦПК, ст. 5, 21, 33 ЗУ «Про виконавче провадження»)

Поворот виконання

Це цивільна процесуальна гарантія захисту майнових прав відповідача. Поворот виконання полягає у поверненні (стягувачем) відповідачу (боржнику) всього одержаного за скасованим рішенням. Правове регулювання повороту виконання проведено у ст. 380–382 ЦПК. Для настання повороту виконання необхідно: одержування позивачем (стягувачем) майна або грошових сум в порядку виконання рішення суду; скасування такого рішення суду і закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду, або відмова у задоволенні позову чи зміна рішення шляхом задоволення позовних вимог у меншому розмірі, або скасування рішення з поверненням справи на новий розгляд, при якому позовні вимоги задовольняються в меншому розмірі чи має місце відмова в їх задоволенні.

У зазначених випадках, постановляючи рішення, суд повинен зобов'язати позивача повернути відповідачеві безпідставно стягнене з нього за скасованим рішенням.

Питання про поворот виконання вирішується судом вищої інстанції, що розглядає справу в апеляційному, касаційному порядку, який скасовує або змінює рішення, чи судом, рішення якого було скасовано при новому розгляді ним справи. Заяву про поворот виконання розглядає суд і виносить ухвалу, яка може бути оскаржена (ч. 3 ст. 380 ЦПК).

Поворот виконання з окремих категорії справ має особливості, передбачені ст. 382 ЦПК

Оголошення розшуку боржника або дитини

У разі відсутності відомостей про місцепроживання (знаходження) боржника за виконавчими документами про стягнення аліментів, відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом чи іншими ушкодженнями здоров'я або у зв'язку з втратою годувальника, а також про місцезнаходження дитини за виконавчими документами про оголошення розшуку боржника — громадянина або дитини (процесуальний порядок оголошення розшуку боржника або дитини врегульовано ст. 375 ЦПК) суд постановляє ухвалу, виконання якої покладається на органи внутрішніх справ. Ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку (п. 22 ст. 293 ЦПК)

Поновлення пропущеного строку для пред'явника виконавчого документа до виконання

Стягувач має право подати заяву про поновлення пропущеного строку до суду, який видав виконавчий лист, або у суд за місцем виконання. Заява повинна бути розглянута у 10-ти денний строк, з повідомленням сторін, які беруть участь у справі (ст. 371 ЦПК)

Тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу

Вирішується судом за поданням державного виконавця, яке розглядається у 10-ти денний строк з обов'язковою участю представників опіки і лікування (ст. 374 ЦПК)

Інші питання

- про примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 376 ЦПК, ст. 30 Конституції України);
- про звернення стягнення на грошові кошти, що знаходяться на рахунках (ст. 377 ЦПК);
- про заміну сторони виконавчого провадження (ст. 378 ЦПК) та ін.

Сутність виконання судових рішень, що набрали законної сили, як останньої стадії судового процесу

Судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, — і за її межами (ст. 14 ЦПК).

У разі, якщо судові рішення не виконуються добровільно та у встановлений строк особою, виконуються примусово органами Державної виконавчої служби, які входять до системи органів Міністерства юстиції України, в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV (далі — Закон).

Слід зазначити, що положення нового ЦПК України щодо виконання судових рішень у примусовому порядку (розділ VI) в деякій мірі дублюють положення Закону.

Звертає на себе увагу й назва розділ VI ЦПК України, яка передбачає вирішення, за допомогою норм ЦПК, питань виконання не лише судових рішень по цивільним справам, а й виконання рішень інших органів (посадових осіб). Проте, згідно із ч. 1 ст. 368 ЦПК України питання, пов'язані із зверненням судового рішення до виконання, вирішує місцевий суд, який розглянув справу, а зміст норм розділу VI ЦПК України обмежується лише вирішенням деяких питань виконання судових рішень по цивільним справам. Таким чином, можна зробити висновок, що назва розділу VI ЦПК не відповідає дійсному змісту норм, які в ньому закріплені.

Новелою розділу VI ЦПК України, є положення, присвячені питанням компетенції суду стосовно виконання судових рішень щодо здійснення деяких дій, пов'язаних з примусовим виконанням судових рішень. Так, суд вирішує питання про: тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу

(ст. 374 ЦПК); оголошення розшуку боржника або дитини (ст. 375 ЦПК); примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 376 ЦПК); звернення стягнення на грошові кошти, що знаходяться на рахунках (ст. 377 ЦПК).

У примусовому порядку виконуються державним виконавцем, як правило, рішення суду в цивільних справах, якими задоволені позовні вимоги про присудження боржника до виконання певних дій (про присудження майна, грошових коштів, відібрання дитини, поновлення на роботі, виселення, вселення, примусовий обмін жилого приміщення, тощо).

Рішення про відмову в позовах про присудження, про визнання і встановлення фактів і правовідносин та перетворення правовідносин (перебування громадянина на утриманні, визнання договору недійсним, розірвання шлюбу тощо) не потребують примусового виконання, але в частині стягнення судових витрат вони можуть виконуватися в примусовому порядку. В іншій частині рішення про визнання і перетворення правовідносин не потребують примусового виконання внаслідок їх загальної обов'язковості (ст. 14 ЦПК), і виступають підставами для їх реалізації іншими способами, зокрема, реєстрацією компетентними органами держави встановлених судом правовідносин (бюро технічної інвентаризації — видачею свідоцтва про право власності на жилий будинок), чи правового статусу громадянина (органи реєстрації актів громадянського стану — свідоцтва про розірвання шлюбу, про смерть громадянина тощо).

Підлягають примусовому виконанню і ухвали суду у випадках, передбачених законом, які за змістом характеризуються реалізованістю і вимагають примусового виконання, зокрема, про забезпечення позову; стягнення цивільних процесуальних заходів (санкцій) цивільної процесуальної відповідальності до осіб, які не виконали покладених на них конкретних процесуальних обов'язків в складі цивільних процесуальних правовідносин у справі; про поворот виконання, а також ухвали апеляційної та касаційної інстанції.

Виконавчий лист, його зміст, видача виконавчого листа, строк пред'явлення до примусового виконання

Звернення судових рішень до примусового виконання провадиться на підставі виконавчого листа. Питання, пов'язані із зверненням судового рішення до виконання, вирішує місцевий суд загальної юрисдикції, який розглянув справу. Це письмовий документ встановленої форми і змісту, який видається судом загальної юрисдикції і зобов'язує боржника, інших юридичних і фізичних осіб точно і своєчасно виконати рішення суду і сприяти державному виконавцю у примусовому їх виконанні.

Згідно з Інструкцією про проведення виконавчих дій, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 15 грудня 1999 р. № 74/5, виконавчі листи видаються на підставі: рішень, вироків, ухвал, постанов судів загальної юрисдикції; рішень іноземних судів та арбітражів, якщо вони визнані й допущені для виконання на території України у встановленому законодавством порядку (п. 1.3).

Відповідно до ст. 19 Закону, яка встановлює вимоги до змісту виконавчого документа, у виконавчому листі має бути зазначено:

- назва документа, дата видачі та найменування суду, який видав виконавчий лист;
- дата і номер рішення, за яким видано виконавчий лист;
- найменування стягувача і боржника, їх адреси, дата і місце народження боржника та його місце роботи (громадян), номера рахунків у кредитних установах (для юридичних осіб);
- резолютивна частина рішення;
- дата набрання законної сили рішенням;
- строк пред'явлення виконавчого листа до виконання.

Виконавчий лист має бути підписаний суддею і скріплений печаткою. Законом можуть бути встановлені також інші вимоги до виконавчого листа.

Суд за власною ініціативою може передати виконавчий лист до органу державного виконання для примусового виконання рішення суду про стягнення аліментів, про відшкодування збитків, завданих злочином; про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я або втратою

годувальника; про стягнення грошових сум з посадових осіб, винних у незаконному звільненні чи переведенні працівників або в невиконанні рішення суду про поновлення на роботі; про конфіскацію майна, а також про стягнення сум до державного бюджету (п. 3.1 Інструкції).

Виконавчий лист видається не пізніше наступного дня після набрання рішенням, ухвалою, постановою законної сили, а в справах, у яких допущено негайне виконання, — в день його постановлення.

По кожному судовому рішенням, яке набрало законної сили, за заявою осіб, на користь яких воно ухвалено, видається один виконавчий лист. Якщо на підставі ухваленого рішення належить передати майно, що перебуває в кількох місцях, або якщо рішення ухвалено на користь кількох позивачів чи проти кількох відповідачів, суд має право за заявою стягувачів видати кілька виконавчих листів, точно зазначивши, яку частину рішення треба виконати за кожним виконавчим листом (ст. 368 ЦПК).

Але не на кожне судове рішення на їх виконання видається виконавчий лист. Рішення про визнання права і перетворення правовідносин, зокрема: про встановлення юридичних фактів, зміни правового статусу громадян (розірвання шлюбу та ін.), не потребують примусового виконання і не виконуються органами державної виконавчої служби, а реалізуються органами реєстрації актів громадянського стану на підставі належно оформленої копії такого рішення.

Деякі ухвали суду виступають одночасно підставами виконання і виконавчими документами. Так, відповідно до Інструкції про проведення виконавчих дій виконавчими документами є ухвали судів у випадках, передбачених законом (п. 1.3). Інструкція визначає, що виконавчими документами є також ухвали судів загальної юрисдикції про затвердження мирових угод (п. 1.3) — ухвала суду першої інстанції про затвердження мирових угод і закриття провадження у справі. Ними є ухвала суду апеляційної та касаційної інстанції про затвердження мирової угоди, скасування постановленого рішення суду першої інстанції і закриття провадження у справі.

Виконавчий лист реєструється в суді, про що одночасно робиться відмітка в самому листі, і видається стягувачу чи іншій

уповноваженій особі під розписку на зворотній стороні судового рішення.

Виконавчий лист може бути пред'явлений до примусового виконання органу державної виконавчої служби протягом трьох років з наступного дня після набрання рішенням законної сили чи закінчення строку, встановленого в разі відстрочки чи розстрочки виконання, а про стягнення періодичних платежів — протягом усього періоду, на який присуджені платежі (ст. 21 Закону).

Стягувач, який пропустив строк для пред'явлення виконавчого листа до виконання, може звернутися із заявою до суду, який видав виконавчий документ, або до суду за місцем виконання про поновлення пропущеного строку. Така заява розглядається судом у десятиденний строк (ст. 23 Закону «Про виконавче провадження») і за наслідками розгляду постановляється відповідна ухвала. У разі пропуску строку давності пред'явлення виконавчого листа до виконання з поважних причин він може бути поновлений, якщо інше не встановлено законодавством. Поважними причинами визнаються такі обставини суб'єктивного і об'єктивного характеру, які перешкодили стягувачу вчинити у встановлений строк дії по пред'явленню виконавчого документа до виконання.

Ухвала суду про відмову поновлення строку може бути оскаржена.

У разі втрати виконавчого листа або судового наказу суд, який видав виконавчий лист або судовий наказ, має право за заявою стягувача або поданням державного виконавця видати його дублікат. Заява про видачу дубліката розглядається в судовому засіданні з викликом сторін і заінтересованих осіб. Їх неявка не є перешкодою для вирішення питання про видачу дубліката.

Повноваження суду, пов'язані з провадженням по примусовому виконанню рішення

У порядку цивільного судочинства розглядаються численні питання, пов'язані з примусовим виконанням судових рішень, зокрема, про:

- роз'яснення рішення;
- відстрочку, розстрочку виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання;

- розгляд скарг на дії, бездіяльність державного виконавця;
- поворот виконання;
- інші питання, передбачені законом.

Роз'яснення рішення, яке підлягає виконанню

Постановлене судом рішення повинно бути визначеним — давати чітку, конкретну і зрозумілу відповідь на всі позовні вимоги, які розглядалися судом в цивільній справі.

У разі коли рішення є не зрозумілим у визначенні розміру задоволеної вимоги, у встановленні обсягу визнаних прав та ін., які перешкоджають його правильному виконанню, то дані недоліки рішення можуть бути усунені в порядку його роз'яснення судом, який вирішив справу.

Стаття 28 Закону «Про виконавче провадження» надає право державному виконавцю в разі якщо резолютивна частина рішення, викладена у виконавчому документі, є не зрозумілою, звернутися до суду, який видав виконавчий документ, із заявою про роз'яснення відповідного рішення.

Суд роз'яснює своє рішення за правилами, встановленими ст. 221 нового ЦПК, яка надає право звернутися до суду з заявою також особам, які брали участь у справі. Право на звернення до суду з заявою про роз'яснення рішення може бути реалізовано, якщо воно ще не виконано або не закінчився строк, протягом якого виконавчий лист на його виконання може бути пред'явлено до примусового виконання (три роки — ст. 21 Закону).

Заява про роз'яснення рішення розглядається судом з викликом сторін, проте їх неявка не перешкоджає її розгляду. За наслідками розгляду суд постановляє відповідну ухвалу. Ухвала про роз'яснення рішення може вирішувати тільки питання більш повного і ясного викладення тих положень резолютивної частини рішення, розуміння яких викликає труднощі, не змінюючи змісту його і не вирішуючи питань, які не були розв'язані в ньому.

На ухвалу суду про роз'яснення рішення може бути подано скаргу і внесено окреме подання.

Відстрочка або розстрочка виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання рішення суду

Суд, який постановив рішення, може надати відстрочку або розстрочку його виконання, а також змінити чи встановити спосіб і порядок виконання. Відстрочка виконання полягає в тому, що на вчинення виконавчих дій встановлюється перерва на точно зазначений строк.

Розстрочка — виконання провадиться не одразу в повному обсязі, а у відповідних частинах протягом точно визначеного судом строку.

Обставини, що викликають відстрочку або розстрочку виконання, можуть мати суб'єктивний та об'єктивний характер, але бути єдиними в своїй суті — повинні ускладнювати виконання рішення або робити виконання неможливим. Стаття 33 Закону, ст. 373 ЦПК їх тільки називає, але не розкриває змісту. В ст. 373 ЦПК не наведено повного переліку обставин, що ускладнюють виконання або роблять його неможливим, але дана норма встановлювала напрями загальних відправних для правильного їх визначення.

Відстрочка і розстрочка виконання може бути застосована при врахуванні не тільки інтересів боржника, а й стягувача. Тому для вирішення питання про відстрочку або розстрочку необхідно враховувати такі умови: відсутність вини боржника у створенні обставин, що можуть бути підставою для таких наслідків; тимчасове перебування боржника у такому стані; виконання може мати особливо несприятливі наслідки для боржника; щоб відстрочка або розстрочка не завдали шкоди стягувачу.

Заява про відстрочку або розстрочку його виконання, а також змінити чи встановити спосіб і порядок виконання може бути подана до суду протягом строку давності пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання (трьох років — ст. 21 Закону «Про виконавче провадження»), коли, безумовно, за рішенням ще не відбулося стягнення.

У нормативному порядку не визначено конкретної форми і змісту такої заяви. Але, у будь-якому разі, виходячи з норм ЦПК за формою вона має бути письмовою, оскільки в тих випадках, коли допускається усна заява,

про це зазначається в самій нормі права. За змістом в заяві належить зазначити, до якого суду вона подається, від кого, адреса такої особи, по якій справі, в чому суть прохання і чим воно викликано, докази, які стверджували б наявність обставин, що ускладнюють його виконання або роблять неможливим, дата подання заяви і підпис особи, яка її подала.

Коли наданий судом строк для відстрочки або розстрочки виконання пройшов, а обставини, що ускладнюють виконання, не змінилися і стягнення не відбулося, то заінтересовані особи вправі знову подати до суду заяву про відстрочку або розстрочку виконання рішення суду. Після закінчення відстрочки виконання провадження по примусовому виконанню рішення здійснюється в порядку, встановленому Законом «Про виконавче провадження».

Суд, який видав виконавчий лист на виконання постановленого ним рішення, може змінити спосіб або порядок його виконання, під якими розуміється здійснення таким судом нових заходів для реалізації прав осіб, на користь яких було постановлено дане рішення.

Статтею 33 названого вище Закону для зміни способу і порядку виконання встановлено аналогічні підстави як для відстрочки і розстрочки виконання рішення.

Зміна способу і порядку виконання настає тоді, коли за винесеним рішенням визначеним судом порядком виконання неможливо провести стягнення внаслідок відсутності, обезцінення об'єкта стягнення чи з інших причин.

Коли суд присудив відповідачу передати позивачеві певні індивідуальні речі, а вони були знищені чи обезцінені або вибули з володіння відповідача, то, безумовно, виконати рішення, застосувавши такий захід примусового виконання, як вилучення у боржника і передача стягувачеві предметів, зазначених у виконавчому документі, неможливо. Тут не може наставати відстрочка або розстрочка виконання, а настане зміна способу і порядку виконання. В законі не міститься переліку обставин, які можуть бути підставою для цього, але обставини, що ускладнюють виконання в одних справах, можуть бути обставинами, що роблять виконання неможливим у інших. Хвороба боржника може створити неможливість для виконання рішення суду, за яким він зобов'язаний особисто виконати певні дії на користь стягувача, які потребують певних

фізичних зусиль. У той же час хвороба боржника не може перешкодити виконанню рішення суду про передачу наявного у нього майна стягувачу. А за рішенням про виселення ця обставина стане підставою для прийняття відстрочки виконання. Зміна способу і порядку виконання може виникнути при виконанні рішення про відібрання дитини. У разі потреби державний виконавець може звернутися до суду з поданням щодо вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого чи лікувального закладу (ст. 78 Закону).

Отже, для відстрочки і розстрочки виконання та зміни способу і порядку виконання існують різні підстави. Для відстрочки і розстрочки — обставини, що ускладнюють виконання, для зміни способу і порядку виконання — обставини, що роблять виконання неможливим. Такі уточнення доцільно було б внести до ст. 33 зазначеного Закону та ст. 373 ЦПК.

Виходячи з того, що надання відстрочки і розстрочки виконання, зміна способу і порядку виконання — компетенція суду, який видав виконавчий документ (статті 5, 33 Закону), правило ч. 2 ст. 76 Закону, яке надає державному виконавцеві право організувати виконання рішення без участі боржника зі стягненням з нього двократного розміру витрат на проведення виконавчих дій, фактично уповноважує державного виконавця провести зміну і порядок виконання рішення, а тому воно як таке, що суперечить ст. 33 Закону, підлягає скасуванню.

Відмова від стягнення і затвердження мирової угоди

Стягувач має право відмовитись від стягнення (ч. 2 ст. 29 Закону). Сторони мають право укласти мирову угоду, яка затверджується судом (ч. 3 ст. 29 Закону).

Процесуальний порядок розгляду судом відмови сторін або відмова стягувача від примусового виконання і затвердження мирової угоди сторін передбачений ст. 372 ЦПК.

Заява стягувача про відмову від примусового виконання, зменшення розміру стягнення і мирова угода сторін з заявою про її затвердження подаються в письмовій формі державному виконавцеві, який не пізніше триденного строку передає її до районного

(міського) суду за місцем виконання рішення для визнання. До прийняття відмови від стягнення (зменшення його розміру) та до затвердження мирової угоди сторін, суд роз'яснює стягувачеві або сторонам наслідки відповідних процесуальних дій.

Суд вправі перевірити і не прийняти відмову стягувача від стягнення, не затвердити мирову угоду сторін, якщо такі дії суперечать закону або порушують чий-небудь права і охоронювані законом інтереси. Про прийняття (відхилення) судом відмови від стягнення, про затвердження (відмову в затвердженні) мирової угоди суд постановляє ухвалу. В ній повинні бути зазначені умови затверджуваної судом мирової угоди сторін.

Дії державного виконавця, його відмова від вчинення виконавчих дій, а також відмова у задоволенні заяви про відвід державного виконавця можуть бути оскаржені особами, які беруть участь у виконавчому провадженні або залучаються до виконання виконавчих дій у порядку, встановленому ч. 3 ст. 7 Закону «Про виконавче провадження», а також розділом VII нового ЦПК «Судовий контроль за виконанням судових рішень». Раніше ЦПК 1963 р. ці питання врегульовувались в гл. 31-Г ЦПК «Скарги на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби».

До суду можуть бути оскаржені також дії інших посадових осіб Державної виконавчої служби. Статтею 85 Закону встановлено, що на дії (бездіяльність) державного виконавця та інших посадових осіб Державної виконавчої служби по виконанню рішення або на відмову в здійсненні вказаних дій стягувачем чи боржником може бути подана скарга до начальника відповідного відділу Державної виконавчої служби або до суду за місцем знаходження її відповідного відділу або до іншого суду згідно з вимогами Закону.

Зазначені правила були розширені ст. 248²⁰ ЦПК 1963 р. та повторені ст. 383 нового ЦПК, за якою учасники виконавчого провадження та особи, які залучаються до проведення виконавчих дій, мають право звернутися до суду зі скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби, під час виконання судового рішення, порушено їх права чи свободи.

Отже, рішення, дії, бездіяльність державного виконавця та інших посадових осіб Державної виконавчої служби можуть бути оскаржені до суду на підставі нормативних правил ч. 2 ст. 55 Конституції України, статей 7, 85 Закону, ст. 383 ЦПК.

Об'єктивність і правильність виконавчого провадження забезпечуються правилом ст. 17 Закону про відводи, за яким державний виконавець, експерт, спеціаліст, перекладач не можуть брати участі у виконавчому провадженні й підлягають відводу (самовідводу), якщо вони є близькими родичами сторін, їх представників або інших осіб, що беруть участь у виконавчому провадженні, або заінтересовані в результатах виконання рішення, або є інші обставини, що викликають сумнів у їх неупередженості.

Заява сторін або їх представників про відвід державного виконавця вирішується начальником відповідного відділу Державної виконавчої служби, а заява про відвід експерта, спеціаліста, перекладача державним виконавцем, постанова якого затверджується начальником відповідного відділу.

Постанова про відмову в задоволенні відводу державного виконавця може бути оскаржена до відповідного суду в десятиденний строк, а постанова про відмову в задоволенні відводу експерта, спеціаліста, перекладача — у той же строк начальнику відповідного відділу Державної виконавчої служби, а у разі його відмови — до суду. Скарга подається до районного (міського) суду за місцем знаходження відповідного відділу Державної виконавчої служби (ст. 85 Закону).

Скарга розглядається в судовому засіданні з повідомленням сторін, проте їх неявка не перешкоджає її розгляду. За наслідками розгляду скарги постановляється відповідна ухвала, яка може бути оскаржена.

До суду в десятиденний строк може бути оскаржена заявником постанова державного виконавця про відкладення відкриття виконавчого провадження і про відмову у його відкритті, а сторонами — постанова про відкриття виконавчого провадження (ч. 5 ст. 24, ч. 3 ст. 26, ч. 4 ст. 27 Закону).

Якщо державний виконавець виніс постанову про відкладення провадження виконавчих дій, то вона може бути оскаржена до суду в триденний строк (ч. 3 ст. 32 Закону).

Постанова державного виконавця про зупинення виконавчого провадження може

бути оскаржена до суду в десятиденний строк (ч. 2 ст. 39 Закону). В цей же строк може бути оскаржена постанова державного виконавця про повернення виконавчого листа і авансованого внеску (ч. 4 ст. 40 Закону), постанова про закриття виконавчого провадження (ч. 3 ст. 37 Закону), постанова про накладення штрафу (ч. 2 ст. 87 Закону), інші рішення, дії, бездіяльність державного виконавця та інших посадових осіб Державної виконавчої служби, пов'язані з виконанням рішення суду (ст. 85 Закону, ч. 2 ст. 55 Конституції України).

У порядку цивільного судочинства розглядаються інші питання, пов'язані з виконавчим провадженням.

При зверненні стягнення на майно боржника у випадках, коли боржник володіє майном спільно з іншими особами, стягнення звертається на його частину, що визначається судом за поданням державного виконавця (ч. 5 ст. 50 Закону). Отже, частка боржника в спільній власності подружжя або спільній (сумісній) власності інших громадян, на яку звертається стягнення на виконання рішення суду, визначається судом у порядку цивільного судочинства за поданням державного виконавця.

Майнові права осіб, порушені у виконавчому провадженні шляхом накладання на їх майно арешту, забезпечуються правом на звернення таких осіб до суду з вимогою про звільнення майна з-під арешту.

Статтею 59 Закону «Про виконавче провадження» встановлено, що особа, яка вважає, що майно, на яке накладено арешт, належить їй, а не боржникові, може звернутися до суду з позовом про визнання права на майно і про звільнення його з-під арешту.

Для реалізації цього права подається позовна заява, належно оформлена і оплачена державним митом, а також з дотриманням правил про підсудність, — за місцем знаходження майна, на яке накладено арешт, або його основної частини. Відповідачами у справах про виключення майна з опису (звільнення з-під арешту) притягуються боржник, особа, в інтересах якої накладено арешт на майно, і в необхідних випадках — особа, якій передано майно, якщо воно було реалізоване. У тих випадках, коли арешт накладається на майно, яке підлягає стягненню на користь держави, як відповідач притягується відповідна державна податкова інспекція.

Справа розглядається за правилами цивільного судочинства, які врегульовують позовне провадження у справах в суді першої інстанції, з постановленням рішення, яке може бути оскаржене.

На захист майнових прав стягувача у виконавчому провадженні спрямовано правило ст. 86 Закону, за яким стягувач має право звернутися з позовом до юридичної особи, яка зобов'язана провадити стягнення коштів з боржника, у разі невиконання рішення з вини цієї юридичної особи такий позов розглядається за правилами цивільного судочинства.

Поворот виконання

Як цивільна процесуальна гарантія захисту майнових прав відповідача, поворот виконання полягає у поверненні (стягувачем) відповідачу (боржнику) всього одержаного за скасованим рішенням. Правове регулювання повороту виконання закріплено в ст.ст. 380–382 ЦПК. Для настання повороту виконання необхідно: одержання позивачем (стягувачем) майна або грошових сум в порядку виконання рішення суду; скасування такого рішення суду і закриття провадження у справі, або залишення позову без розгляду, або відмова у задоволенні позову чи зміна рішення шляхом задоволення позовних вимог в меншому розмірі, або скасування рішення з поверненням справи на новий розгляд, при якому позовні вимоги задовольняються в меншому розмірі чи має місце відмова в їх задоволенні.

Питання про поворот виконання вирішується судом вищої інстанції, що розглядає справу в апеляційному, касаційному порядку, який скасовує або змінює рішення, чи судом, рішення якого було скасовано при новому розгляді ним справи. Якщо поворот виконання не був вирішений зазначеними судами, відповідач у межах загальних строків позовної давності може звернутися до суду першої інстанції, в якому знаходиться справа, з заявою про повернення коштів, майна й інших стягнень з нього за скасованим рішенням. Заява розглядається з викликом сторін і суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена. При неможливості повернення майна в натурі відшкодовується вартість останнього в розмірі суми, одержаної від його реалізації (ч. 3 ст. 380 ЦПК).

Поворот виконання з окремих категорій справ має особливості, передбачені ст. 382 ЦПК.

У разі скасування у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень у справах про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, поворот виконання допускається, якщо скасоване рішення було обґрунтоване на повідомлених позивачем неправдивих відомостях або поданих ним підроблених документах.

У справах про стягнення аліментів, а також у справах про стягнення заробітної плати чи інших виплат, що впливають з трудових правовідносин, поворот виконання не допускається незалежно від того, у якому порядку ухвалено рішення, за винятком випадків, коли рішення було обґрунтоване на підроблених документах або на завідомо неправдивих відомостях позивача.

Отже, чинним законодавством до компетенції суду віднесені численні питання, пов'язані з виконавчим провадженням, із звернення рішення до виконання, і які розглядаються у порядку цивільного судочинства, що забезпечує захист прав й інтересів сторін та учасників виконавчого провадження, його законність і обґрунтованість.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Рішення, які звертаються до примусового виконання.
2. Виконавчий лист, його зміст, видача виконавчого листа, строк пред'явлення до примусового виконання. Дублікат виконавчого листа.
3. Повноваження суду, пов'язані з провадженням по примусовому виконанню рішення: відстрочка або розстрочка виконання; зміна способу і порядку виконання; оголошення розшуку боржника і дитини; роз'яснення рішення; розгляд скарг на дії, бездіяльність державного виконавця і інших посадових осіб Державної виконавчої служби; поворот виконання; розгляд інших питань, встановлених законом.

II. Завдання

№ 1

Рішенням районного суду на користь Попової з Мазура присуджені аліменти на утримання сина. В зв'язку з втратою виконавчого листа Попова звернулася в суд із заявою про видачу його

дубліката. Суд постановив видати дублікат виконавчого листа та, враховуючи, що син відповідача від першого шлюбу не досяг повноліття, змінив розмір стягнення аліментів на користь Попової, постановивши стягувати з відповідача 1/4 частину всіх видів заробітку до повноліття дитини.

Чи правильне таке рішення суду?

№ 2

При розгляді кримінальної справи по звинуваченню Негоди в шахрайстві були задоволені цивільні позови до нього універмагу та громадянина Сергієнка.

Державний виконавець, який проходив по справі свідком, 12 жовтня попросив секретаря суду, щоб вона виписала і передала виконавчий лист йому до примусового виконання.

Як має вчинити секретар суду?

№ 3

Районний суд присудив громадянам Смирновій, Мироновій, Кареліній на користь заводу відшкодувати збитки, нанесені крадіжкою державного майна. Смирнова, посилаючись на те, що з її пенсії вже вираховано значну суму, звернулася до суду з заявою про розстрочку виконання і зниження розміру стягнень з пенсії по старості до 25%.

Який процесуальний порядок надання розстрочки виконання і зниження розміру утримань із зарплати та пенсії?

№ 4

Взуттєва фабрика подала позов до Садчикової про виселення з двокімнатної квартири в будинку фабрики, яка була переуступлена відповідачці Петикіною. Враховуючи, що Садчикова перебувала з фабрикою в трудових відносинах та проживала в цьому ж будинку, суд задовольнив позов фабрики з наданням їй кімнати в другій квартирі цього ж будинку. З набранням рішенням законної сили директор фабрики подав до суду заяву про закриття виконавчого провадження. Суддя задовольнив це клопотання.

Чи законна ухвала судді про закриття виконавчого провадження по справі?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Закон України «Про державну виконавчу службу» від 24 березня 1998 р.;
- Закон України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р.;
- Інструкція про проведення виконавчих дій, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 15 грудня 1999 р. № 74/5.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- «Про діяльність судів України по запобіганню злочинам та іншим правопорушенням при розгляді кримінальних і цивільних справ» від 22 серпня 1980 р. № 5;
- «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» 1 листопада 1996 № 9 // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 2.

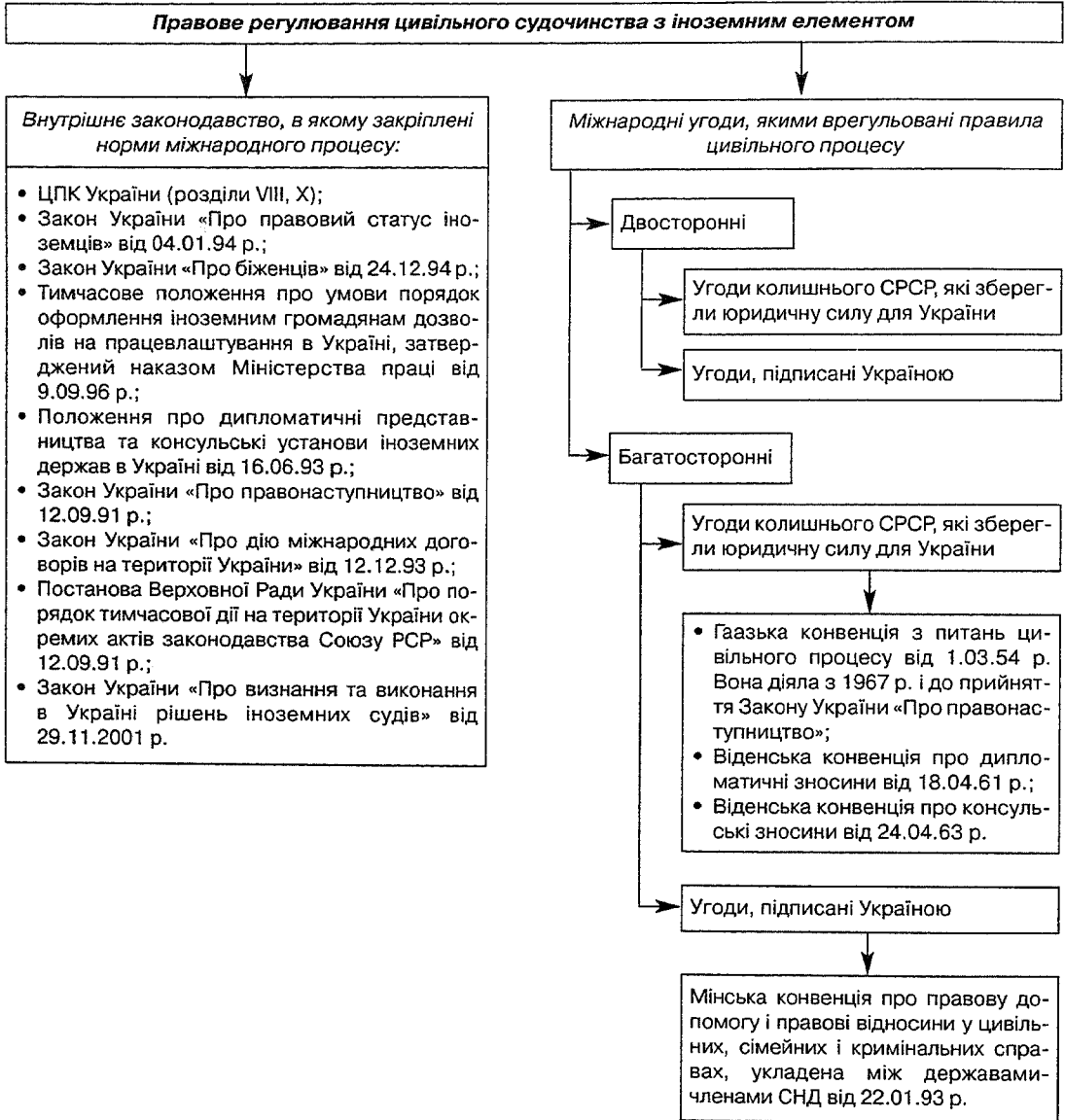
Література

- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. М. К. Треушников. — М., 2003.
- Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чеченой, Д. М. Чечота. — М., 1996.
- Заворотько П. П., Штефан М. Й. Судове виконання. — К., 1970.
- Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.
- Михеєнко М. М., Молдаван В. В., Радзівєвська Л. К. Порівняльне судове право. — К., 1993.
- Тертышников В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Фурса С. Я. Судове рішення та його реалізація в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення // Ерліховський збірник: Випуск 1. — Чернівці, 1994.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

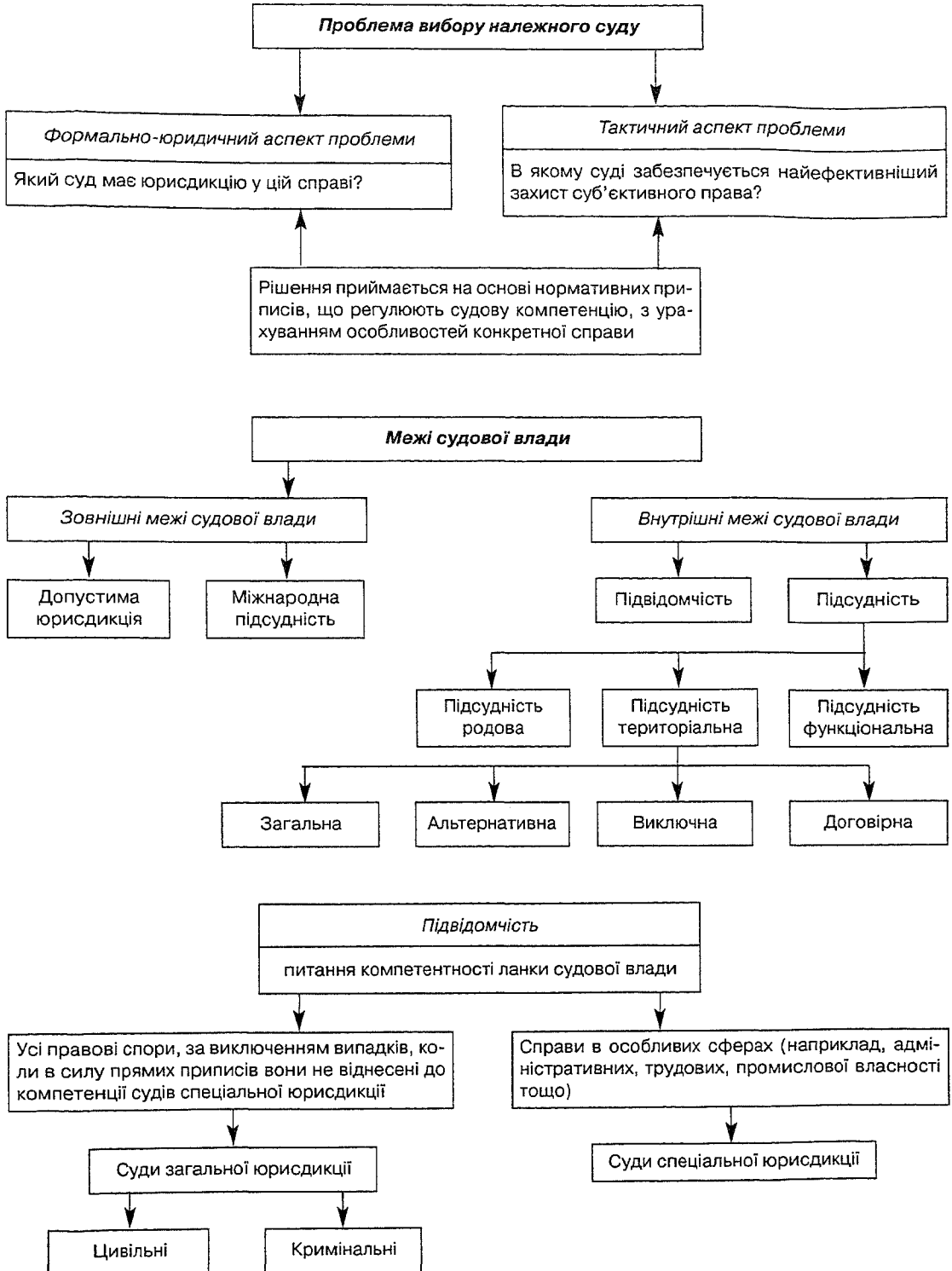
Розділ V МІЖНАРОДНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

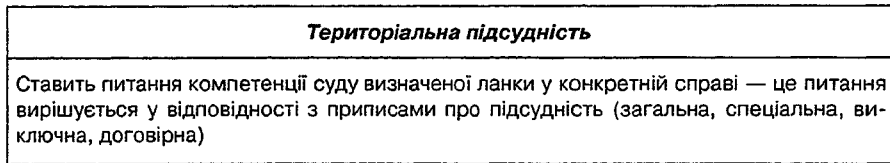
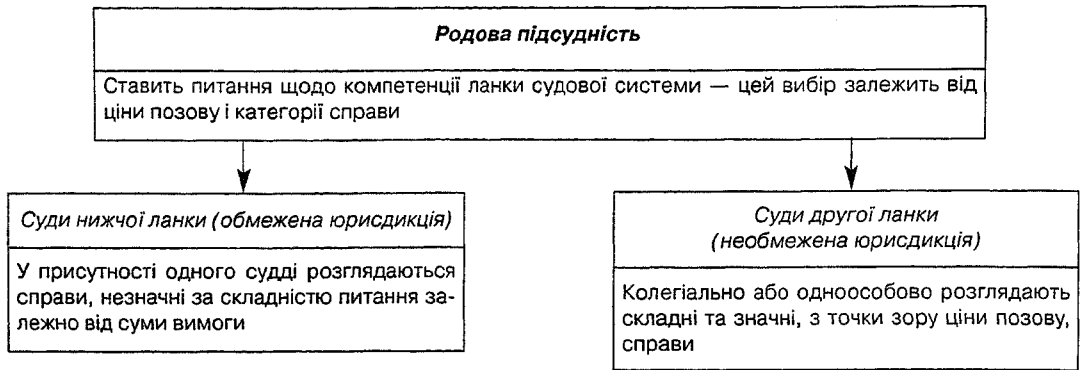
Глава 26. Цивільне судочинство України з іноземним елементом

26.1. Правове регулювання цивільного судочинства з іноземним елементом

26.2. Загальна характеристика підсудності, підвідомчості та судоустрою

Суд першої або другої ланки

Рух провадження по інстанціях

Суди першої інстанції (суди нижчих ланок)

Місцеві, обмеженої або необмеженої юрисдикції, приймають позов до свого провадження і розглядають його по суті

Апеляційні суди (суди середньої ланки)

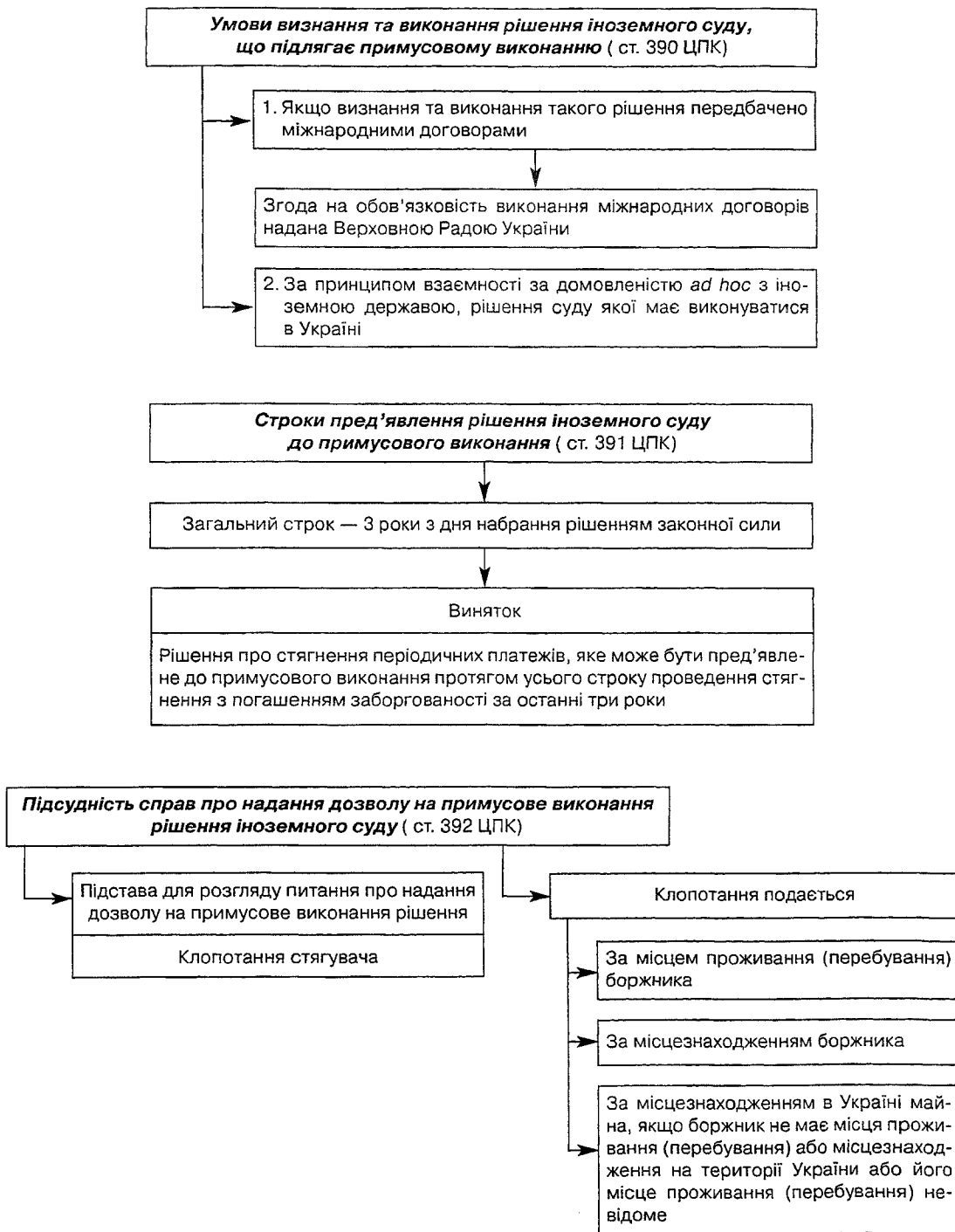
Апеляція — проміжне оскарження. Апеляційні суди розглядають скарги на постанови суду першої інстанції

Верховний суд (вища інстанція)

Касація — кінцеве оскарження судових постанов

Глава 27. Визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні

27.1. Визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню

Порядок подання клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду (ст.ст. 393, 394 ЦПК)

Подається клопотання

до суду безпосередньо стягувачем

до суду через органи державної влади, якщо міжнародним договором такий порядок передбачається

порядок визначається міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

Вимоги до клопотання

Форма — письмова

Зміст:

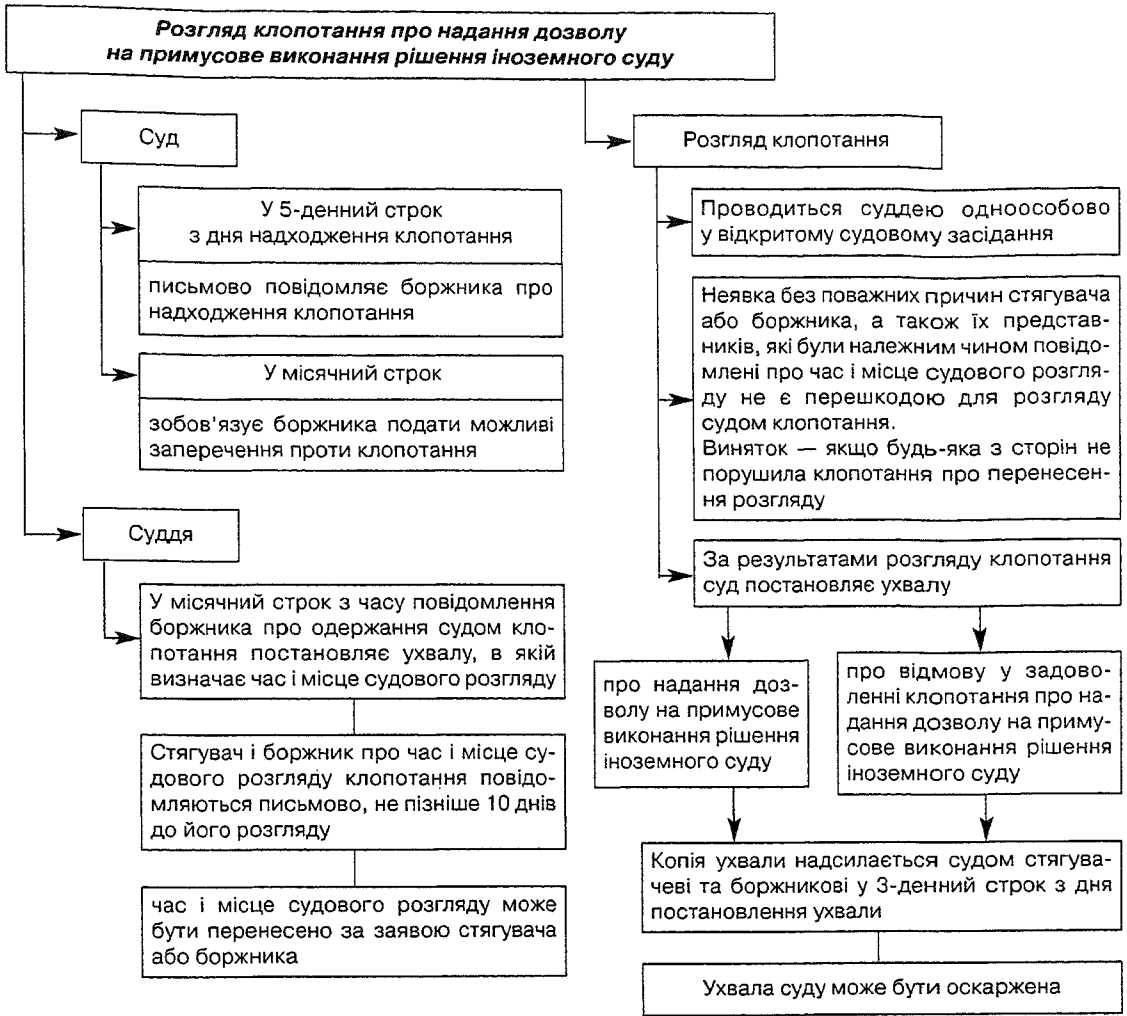
- ім'я (найменування) стягувача або його представника (якщо клопотання подається представником), зазначення їхнього місця проживання (перебування) або місцезнаходження;
- ім'я (найменування) боржника, зазначення його місця проживання (перебування) або місцезнаходження;
- мотиви подання клопотання.

• *Додатки* — документи, передбачені міжнародними договорами.

• *У разі якщо відсутній перелік документів у міжнародному договорі до клопотання додаються:*

- 1) засвідчена у встановленому порядку копія рішення іноземного суду про примусове виконання якого подається клопотання;
- 2) офіційний документ про те, що рішення іноземного суду набрало законної сили (якщо це не зазначено в самому рішенні);
- 3) документ, який засвідчує, що сторона, стосовно якої постановлено рішення іноземного суду і яка не брала участі в судовому процесі, була належним чином повідомлена про час і місце розгляду справи;
- 4) документ, що визначає, в якій частині, чи з якого часу рішення іноземного суду підлягає виконанню (якщо воно вже виконувалося раніше);
- 5) документ, що посвідчує повноваження представника стягувача (якщо клопотання подається представником);
- 6) засвідчений, відповідно до законодавства, переклад перелічених документів українською мовою або мовою, передбаченою міжнародними договорами України

В разі, якщо клопотання і документи, що до нього додаються неналежним чином оформлені або якщо до клопотання не додані необхідні документи — суд залишає клопотання без розгляду і повертає його разом з додатками стягувачеві (або його представнику)

Підстави для відмови у задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду:

- випадки, передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- якщо рішення іноземного суду за законодавством держави, на території якої воно постановлене, не набрало законної сили;
- якщо сторона, стосовно якої постановлене рішення іноземного суду, була позбавлена можливості взяти участь у судовому процесі через те, що їй не було належним чином повідомлено про розгляд справи;
- якщо рішення ухвалене у справі, розгляд якої належить виключно до компетенції суду або іншого уповноваженого, відповідно до закону, органу України.
- якщо ухвалене рішення суду України у спорі між тими самими сторонами, з того ж предмета і на тих же підставах, що набрало законної сили, або якщо у провадженні суду України є справа у спорі між тими самими сторонами, з такого ж предмета і на тих же підставах до часу відкриття провадження у справі в іноземному суді;
- якщо пропущено встановлений міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та ЦПК України, строк пред'явлення рішення іноземного суду до примусового виконання в Україні.
- якщо предмет спору за законами України не підлягає судовому розгляду;
- якщо виконання рішення загрожувало б інтересам України;
- в інших випадках, встановлених законами України

Підстави для видачі судом виконавчого листа

- Рішення іноземного суду.
- Ухвала про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, що набрала законної сили

27.2. Визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню

Умови визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню

або

якщо визнання такого рішення передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

за принципом взаємності за домовленістю *ad hoc* з іноземною державою, рішення суду якої має виконуватися в Україні

Порядок надання клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню (ст.ст. 392–394, 400 ЦПК)

Форма клопотання — письмова, зміст — визначається ст. 394 ЦПК

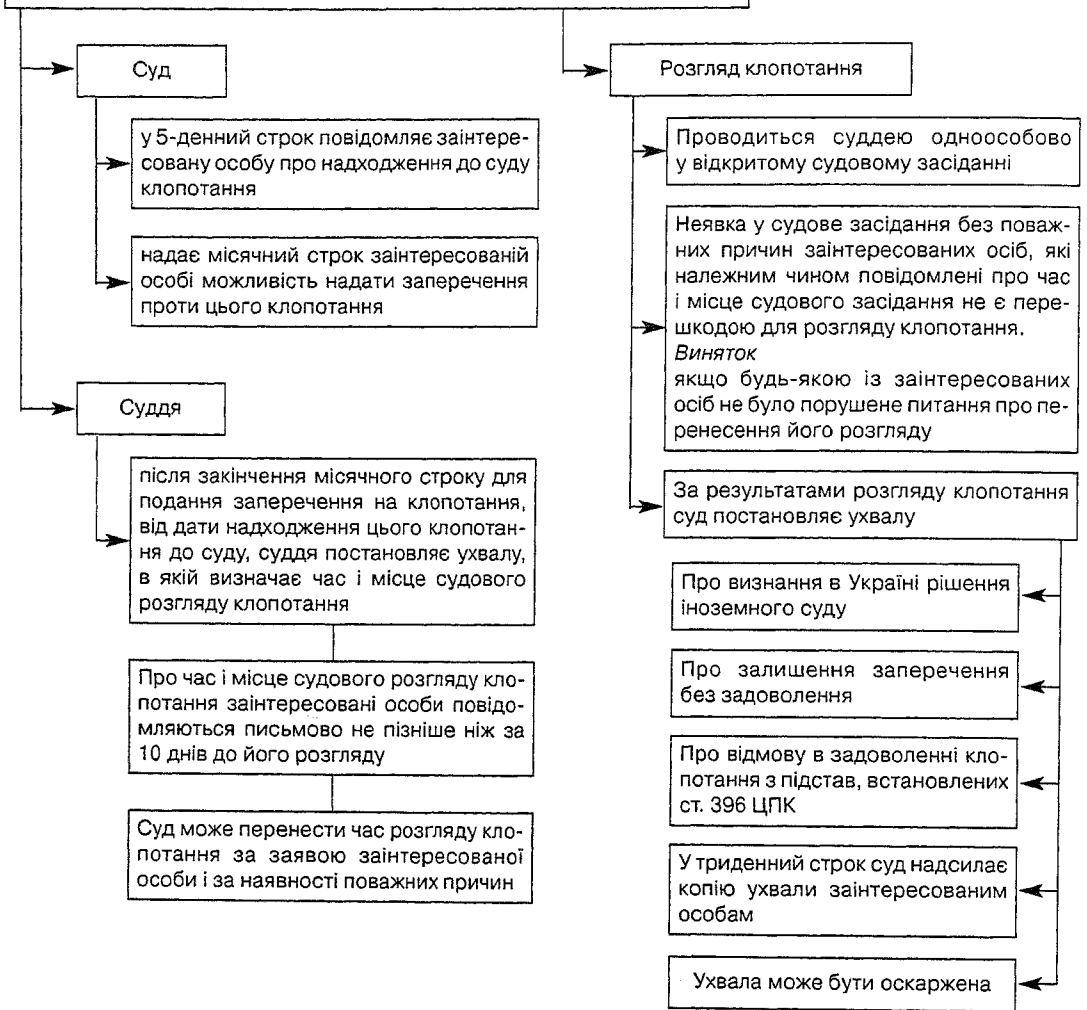
Додатки до клопотання:

- засвідчена у встановленому порядку копія рішення іноземного суду, про визнання якого порушується клопотання;
- офіційний документ про те, що рішення іноземного суду набрало законної сили, якщо це не зазначено в самому рішенні;
- засвідчений відповідно до законодавства переклад перелічених документів українською мовою або мовою, передбаченою міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 400 ЦПК)

Підсудність цієї категорії справ встановлюється ст. 392 ЦПК

Порядок подання клопотання до суду встановлюється ст. 393 ЦПК

**Розгляд клопотання про визнання рішення іноземного суду,
що не підлягає примусовому виконанню**

Лекція 24

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Порядок визнання та звернення до виконання рішень іноземних судів, що підлягають примусовому виконанню

Порядок виконання судових рішень іноземних держав значно відрізняється від виконання рішень національних судів. Це пояснюється тим, що при виконанні рішень іноземних судів проявляються владні повноваження іншої суверенної держави. Для виконання таких рішень попередньо необхідно отримати їх визнання. Процедура визнання і значення цього поняття різні в залежності від того, чи це рішення іноземного суду по майновому чи немайновому спору.

Визнання іноземних судових рішень з питань майно-правового характеру у більшості випадків здійснюється за допомогою так званої екзекутури (від лат. *exsequor* — виконання). Згідно з положеннями чинного ЦПК України 1963 р. (ст. 427) та Закону України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів» від 29 листопада 2001 р. (далі — Закон) встановлюють порядок виконання рішень іноземних судів на підставі наявності міжнародних договорів України або на підставі принципу взаємності. В той же час на відміну від міжнародного приватного права національний законодавець виділяє рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню, та те, яке не підлягає примусовому виконанню. Новий ЦПК в деякій мірі продублював у розділі VIII положення Закону, й також не поділяє рішення іноземних судів з точки зору майнових чи немайнових справ.

Для того, щоб рішення іноземного суду було визнано та було примусово виконане на території України, воно повинно відповідати умовам, встановленим ст. 390 ЦПК, а саме: щоб його визнання та виконання було передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності за домовленістю *ad hoc* з іноземною державою, рішення суду якої має виконуватися в Україні.

Рішення іноземного суду може бути пред'явлено до примусового виконання в Україні

протягом трьох років з дня набрання ним законної сили, за винятком рішення про стягнення періодичних платежів, яке може бути пред'явлено до примусового виконання протягом усього строку проведення стягнення з погашенням заборгованості за останні три роки (ст. 391 ЦПК України).

Питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду на клопотання стягувача розглядається судом за місцем проживання (перебування) або місцезнаходження боржника. Якщо боржник не має місця проживання (перебування) або місцезнаходження на території України або його місце проживання (перебування) або місцезнаходження невідоме, питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду розглядається судом за місцезнаходженням в Україні майна боржника.

Порядок подання клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду безпосередньо закріплюється ст. 393 ЦПК України. Так, клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду подається до суду безпосередньо стягувачем або у порядку, встановленому міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено подання клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду через органи державної влади України, суд приймає до розгляду клопотання, що надійшло через орган державної влади України. Клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду має відповідати вимогам, закріпленим ст. 394 ЦПК.

Порядок розгляду клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду закріплений ст. 395 ЦПК.

Підстави для відмови у задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду відповідно до ст. 396 ЦПК можна поділити на дві групи. Так, клопотання про надання дозволу на

примусове виконання рішення іноземного суду не задовольняється:

а) у випадках, передбачених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

б) в разі якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, такі випадки не передбачено, у задоволенні клопотання може бути відмовлено:

1) якщо рішення іноземного суду за законодавством держави, на території якої воно постановлено, не набрало законної сили;

2) якщо сторона, стосовно якої постановлено рішення іноземного суду, була позбавлена можливості взяти участь у судовому процесі через те, що їй не було належним чином повідомлено про розгляд справи;

3) якщо рішення ухвалене у справі, розгляд якої належить виключно до компетенції суду або іншого уповноваженого відповідно до закону органу України;

4) якщо ухвалене рішення суду України у спорі між тими самими сторонами, з того ж предмета і на тих же підставах, що набрало законної сили, або якщо у провадженні суду України є справа у спорі між тими самими сторонами, з того ж предмета і на тих же підставах до часу відкриття провадження у справі в іноземному суді;

5) якщо пропущено встановлений міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та ЦПК строк пред'явлення рішення іноземного суду до примусового виконання в Україні;

6) якщо предмет спору за законами України не підлягає судовому розгляду;

7) якщо виконання рішення загрожувало б інтересам України;

8) в інших випадках, встановлених законами України.

Ухвала про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду або про відмову у задоволенні клопотання з цього питання може бути оскаржена у порядку і строки, які передбачені ЦПК. На підставі рішення іноземного суду та ухвали про надання дозволу на його примусове виконання, що набрала законної сили, суд видає виконавчий лист, який надсилається для виконання в порядку, встановленому законом.

Рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, визнається в Укра-

їні, якщо його визнання передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності за домовленістю *ad hoc* з іноземною державою, рішення суду якої має виконуватися в Україні (ст. 399 ЦПК).

Клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, за умови, що це передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, подається заінтересованою особою до суду в порядку, встановленому ст.ст. 392–394 ЦПК для подання клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, з урахуванням особливостей, які закріплені розділом VII гл. 2 ЦПК.

До клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, додаються документи, встановлені у ст. 400 ЦПК, а саме:

1) засвідчена в установленому порядку копія рішення іноземного суду, про визнання якого порушується клопотання;

2) офіційний документ про те, що рішення іноземного суду набрало законної сили, якщо це не зазначено в самому рішенні;

3) засвідчений відповідно до законодавства переклад перелічених документів українською мовою або мовою, передбаченою міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Особливості розгляду клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, закріплені ст. 401 ЦПК. Про надходження клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, суд у п'ятиденний строк письмово повідомляє заінтересовану особу і пропонує їй у місячний строк подати можливі заперечення проти цього клопотання. Після подання заінтересованою особою заперечень у письмовій формі або у разі її відмови від подання заперечень, а так само коли у місячний строк з часу повідомлення заінтересованої особи про одержане судом клопотання заперечення не подано, суддя постановляє ухвалу, в якій визначає час і місце судового розгляду клопотання, про що заінтересовані особи повідомляються письмово не пізніше ніж за десять днів до його розгляду. За заявою заінтересованої

особи і за наявності поважних причин суд може перенести час розгляду клопотання, про що повідомляє заінтересовані особи. Розгляд клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, проводиться суддею одноособово у відкритому судовому засіданні. Неявка без поважних причин у судові засідання заінтересованих осіб або їх представників, стосовно яких суду відомо про своєчасне вручення їм повістки про виклик до суду, не є перешкодою для розгляду клопотання, якщо будь-якою із заінтересованих осіб не було порушено питання про перенесення його розгляду. За наслідками розгляду клопотання, а також заперечення у разі його надходження суд постановляє ухвалу про визнання в Україні рішення іноземного суду та залишення заперечення без задоволення або про відмову у задоволенні клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню. У визнанні в Україні рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, може бути відмовлено з підстав, закріплених у ст. 396 ЦПК. Копія ухвали надсилається судом заінтересованим особам у триденний строк з дня постановлення ухвали. Ухвала про визнання в Україні рішення іноземного суду або про відмову у задоволенні клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, може бути оскаржена в порядку і строки, що встановлені ЦПК.

Європейська (Брюссельська) конвенція про юрисдикцію та виконання (іноземних) судових рішень по цивільним та торговим справам 1968 р. (далі — Європейська конвенція) [1] визначає механізм виконання судових рішень іноземних держав (країн ЄС) по майновим і немайновим справам. Європейська конвенція застосовується у тих випадках коли судові рішення, прийняте в одній з країн — учасниці Конвенції, визнається іншою країною — учасницею і підлягає виконанню в останній. Проте під дію конвенції підпадають не всі майнові справи, безпосередньо із сфери її застосування виключені спори з майнових відносин подружжя і спадково-правові спори (ст. 1), в той же час підключення не підпали аліментні справи. Конвенція передбачає, що будь-яке іноземне судове рішення може бути визнане навіть у випадку коли воно не набрало законної

сили (ст. 25). В Україні виходячи з положень національного законодавства визнанню підлягають ті рішення іноземних судів, які набрали законної сили, оскільки суд постановляє ухвалу про надання дозволу на примусове виконання рішення (ст. 472 ЦПК) та встановлює спеціальну процедуру визнання. А згідно з ст. 26 (1) Конвенції визнання у країнах ЄС, як правило, здійснюється без застосування спеціальних процедур. Так, згідно з Конвенцією рішення по майновим спорам у країнах ЄС визнається наступним шляхом:

а) визнання без позовного провадження. Закордонний кредитор, не подаючи позову, запитує у суду виконавчий напис на іноземне судове рішення. Одночасно з запитом він повинен надати іноземне судове рішення з відповідними документами, які підтверджують його дійсність, а при необхідності надати переклад. Суд перевіряє не коректність іноземного суду з правової точки зору, на відміну від положень національного законодавства, а з точки зору наявності чи відсутності перепон щодо його виконання. Проте суд може перевірити рішення у правовому аспекті в разі, якщо будуть надані докази, що рішення було винесене за відсутністю відповідача, за умов які не залежать від нього (наприклад, неналежним чином була вручена повістка до суду та інші випадки, коли відповідач не міг здійснити захист своїх інтересів). Зазначена ситуація може бути підставою для невизнання рішення іноземного суду.

б) виконавчий напис суду. Після того, як належним чином оформлено запит про виконавчий напис суду та відповідний суддя не знайшов підстав для відмови у визнанні, іноземне рішення отримує цей напис, і може виконуватись аналогічно рішенню національного суду. Боржника у цьому випадку, як правило, не заслуховують, чим прискорюються процесуальні дії. При цьому Конвенція передбачає можливості захисту прав боржника: він може оскаржити видачу екзекватури примусового виконання судового рішення щодо обмеження забезпечувальних заходів (ст. 39). А згідно з ст. 38 Конвенції боржник шляхом подання зустрічної скарги може порушити процес та оскаржувати рішення, яке підлягає виконанню, в країні, де воно було постановлене. Зазначені дії можуть призвести до відстрочки видачі екзекватури або до застосування заходів щодо забезпечення позову.

в) спеціальне провадження за позовом про визнання. В деяких випадках передбачається перевірка правильності визнаного іноземного судового рішення, наприклад в межах процедури видачі екзекватури (ст. 26 (2)). Також воно може бути не залежно від інших процесуальних дій, при наявності підстава запиту про визначення предмета спору (ст. 26 (2)). Наприклад, якщо іноземне судове рішення встановлює право власності на будь-яку річ, при наявності заперечень з боку третьої особи або коли є два протилежних рішення і не зрозуміло, яке з них є компетентним.

Зазначені положення, які містяться у Європейській Конвенції, доречно було б відобразити у національному законодавстві. Оскільки спрощена процедура визнання рішень іноземних судів значно скоротила б час та процесуальні засоби.

Питання визнання рішень іноземних судів по немайновим справам в країнах ЄС регулюється як двосторонніми угодами, так і багатосторонніми. Так, до багатосторонніх угод належить Конвенція про визнання судових рішень по шлюбно-сімейним справам від 08.09.1967 р., Гаагська конвенція про визнання розірвання шлюбів і роздільного проживання подружжя від 01.06.1970 р., Європейська конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень по справам про піклування батьків і про поновлення батьківських прав від 20.05.1980 р.

Згідно з зазначеними міжнародно-правовими актами офіційна процедура визнання рішень іноземних судів передбачена лише стосовно тих рішень, які набрали законну силу по сімейним справам. Зазвичай по немайново-правовим спорам суди приймають конститутивні рішення, які регулюють правовий статус сторін та діють стосовно кожного. У цих випадках діє правило, згідно з яким конститутивне рішення має проміжний характер. Так, наприклад, якщо у справі про спадкоємство є рішення іноземного суду про встановлення батьківства, то суд спочатку повинен вирішити питання про визнання такого рішення. Відповідно рішення про визнання буде діяти лише стосовно сторін справи. Таким чином, можлива ситуація, коли у справі про спадкоємство батьківство згідно з іноземним судовим рішенням буде визнано, а у справах про аліменти — ні. Тому зазначені міжнародно-правові акти передбачають спеціальне

регулювання порядку визнання немайнових спорів з метою виключення можливості прийняття різних за своїм змістом проміжних рішень про визнання. Тому у більшості країни ЄС визнання рішень іноземних судів по немайновим спорам проходить офіційний порядок, коли в суді з'ясовуються правові питання такого рішення.

Посилання:

- 1 BGBl. 1972 II 774, i. d. F. des 3. Beitrittsubk. v. 26.5.1989 (ABL. EG 1990 C 189/2). Text bei Jayme / Hausmann Nr. 72.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. Порядок визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню.
2. Порядок визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню.

II. Завдання

№ 1

Громадянин Росії Кваша написав фантастичний роман «Загублені в Океанії» та уклав авторський договір на видання свого твору з українським видавництвом «Полюс». Через два роки після того, як твір Кваші вийшов у світ, він дізнався, що його авторські права були порушені: видавництво без отримання згоди автора надрукувало додатковий тираж твору, який успішно був проданий, і готувало ще один такий же тираж, при цьому автор не отримав авторської винагороди за продажний додатковий тираж. Кваша звернувся з позовною заявою до районного суду м. Москви, за місцем свого проживання, з вимогою про захист своїх авторських прав, стягнення авторської винагороди за додатковий тираж та відшкодування моральної шкоди. Суд, розглянувши всі обставини справи, своїм рішенням задовольнив позовні вимоги Кваші у повному обсязі.

Які дії має вчинити громадянин Росії Кваша, щоб рішення було виконане на території України? Якими нормативними актами регулюється це питання?

№ 2

Громадянка України Карбукова у 2000 році уклала шлюб з підданим Великобританії Чейзом і переїхала на постійне проживання у Великобританію. Через рік у них народилась дочка, яка отримала громадянство Великобританії, а через півроку Чейз відкрив свою справу на території України. У 2004 році Карбукова, будучи резидентом Великобританії та

отримуючи соціальні виплати по безробіттю та соціальну допомогу на утримання дитини, подала до суду графства позов про розлучення з Чейзом, який на той момент вже був резидентом України, а також Карбукова вимагала стягнення аліментів на утримання дитини та розподіл сумісного майна, у тому числі й того, яке знаходиться на території України. Суд, розглянувши справу, прийняв рішення про розлучення Карбукової та Чейза, присудив виплату аліментів на утримання дитини та розділів майно. Після того, як рішення набрало законної сили, вона не отримала аліментів на утримання дитини від Чейза, оскільки той не з'являвся на території Великобританії.

Які дії має вчинити Карбукова, щоб рішення суду Великобританії у питанні стягнення аліментів та розподілу майна, яке знаходиться на території України, було виконане на території України? Які нормативно-правові акти регулюють це питання?

Чи зміниться ситуація, якщо одночасно ця справа була розглянута й у суді на території України і було постановлене по ній ще одне рішення?

№ 3

Громадянин України Федько поїхав на заробітки у Білорусію, де згодом працевлаштувався комірником на склад у компанію по виробництву дверей. Через деякий час повернувся в Україну, а за результатами ревізії на складі в Білорусії була виявлена нестача. Справа розглядалася судом на території Білорусії і за результатами розгляду справи суд задовольнив у повному обсязі позовні вимоги адміністрації компанії до Федька. Отримавши рішення суду, яке ще не набрало законної сили, представник білоруської компанії по виробництву дверей звернувся у відповідний орган на території України для примусового виконання рішення суду і стягнення з Федька завданих збитків. Проте представнику білоруської компанії по виробництву дверей було відмовлено у відкритті виконавчого провадження.

Чи правильно була дана відмова у відкритті виконавчого провадження? За яких умов рішення суду, прийняте на території Білорусії, буде виконане на території України? Які нормативно-правові акти регулюють це питання?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Закон України «Про виконавче провадження» № 606-X IV від 21.04.1999 р.;
- Закон України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV від 23.06.2005 р.;
- Закон України «Про міжнародні договори України» № 1906-IV від 29 червня 2004 р.;
- Закон України «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів» № 2860-III від 29 листопада 2001 р.

Судова практика

Постанови Пленуму Верховного Суду України:

- Про практику розгляду судами клопотань про визнання та виконання рішень іноземних судів та арбітражі і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» № 12 від 24.12.1999 р.;
- «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» 1 листопада 1996 № 9 // Вісник Верховного Суду України. — 1996. — № 2.

Література

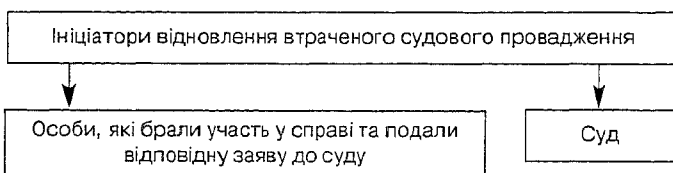
- Богуславський М. М.* Международное частное право. — М., 1998.
- Елисеев Н. Г.* Гражданское процессуальное право зарубежных стран: учеб. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2006.
- Кілічава Т. М.* Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.
- Кисіль В.* Міжнародне приватне право: питання кодифікації. — К., 2000.
- Лунц Л. А., Малышева Н. И.* Курс международного частного права: Международный процесс. — М., 1967.
- Тертышников В. И.* Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Феденяк Г. С., Феденяк Л. С.* Міжнародне приватне право. — К., 2000.
- Фурса С. Я., Щербак С. В., Євтушенко О. І.* Цивільний процес України: Проблеми і перспективи: Науково-практичний посібник. — К., 2006.
- Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. — За ред. Ю. В. Білоусова. — К., 2006.
- Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

Розділ VI ВІДНОВЛЮВАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

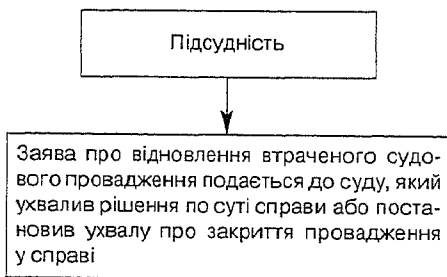
Глава 28. Відновлення втраченого судового провадження

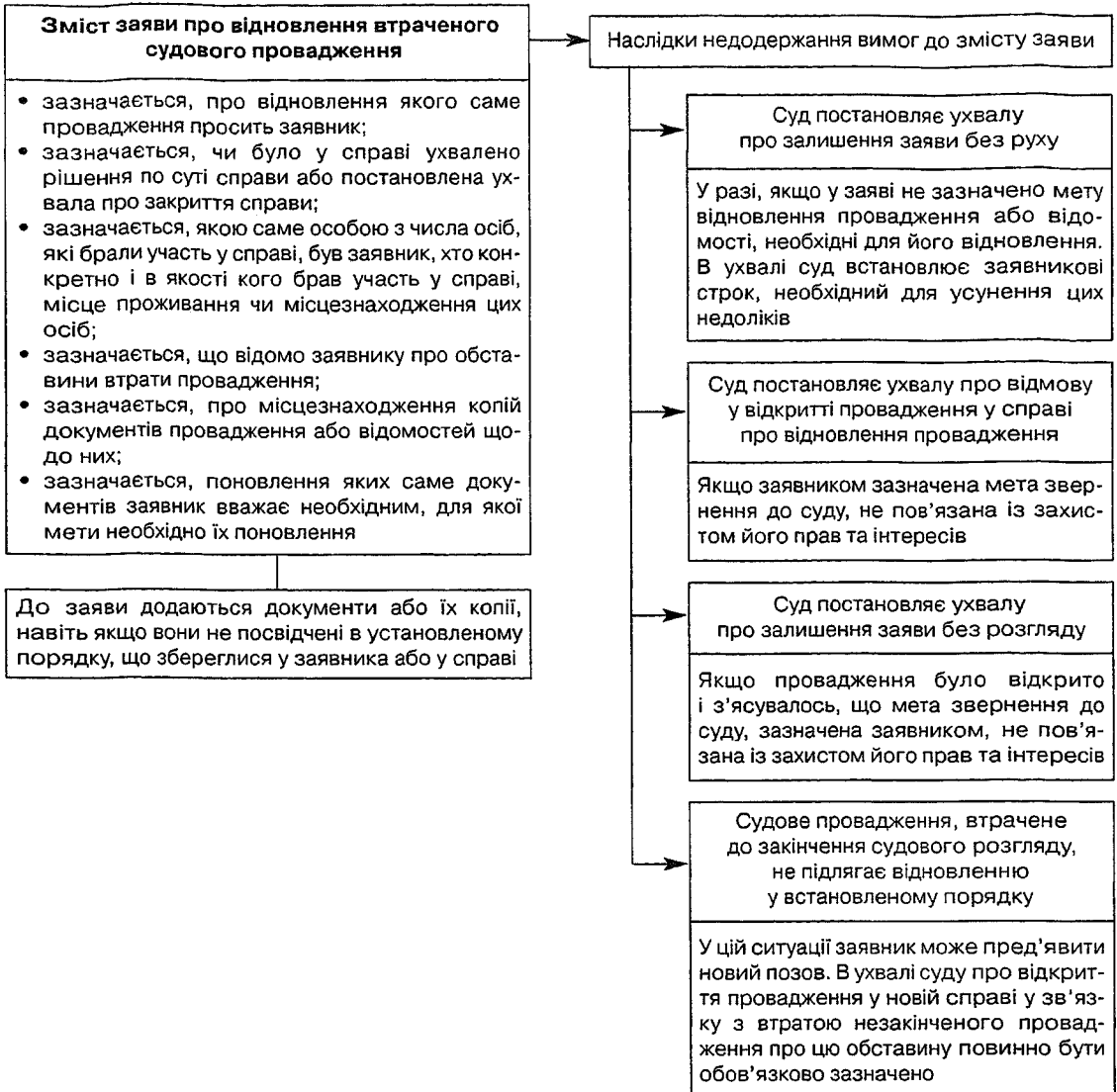
28.1. Загальні положення про відновлення втраченого судового провадження

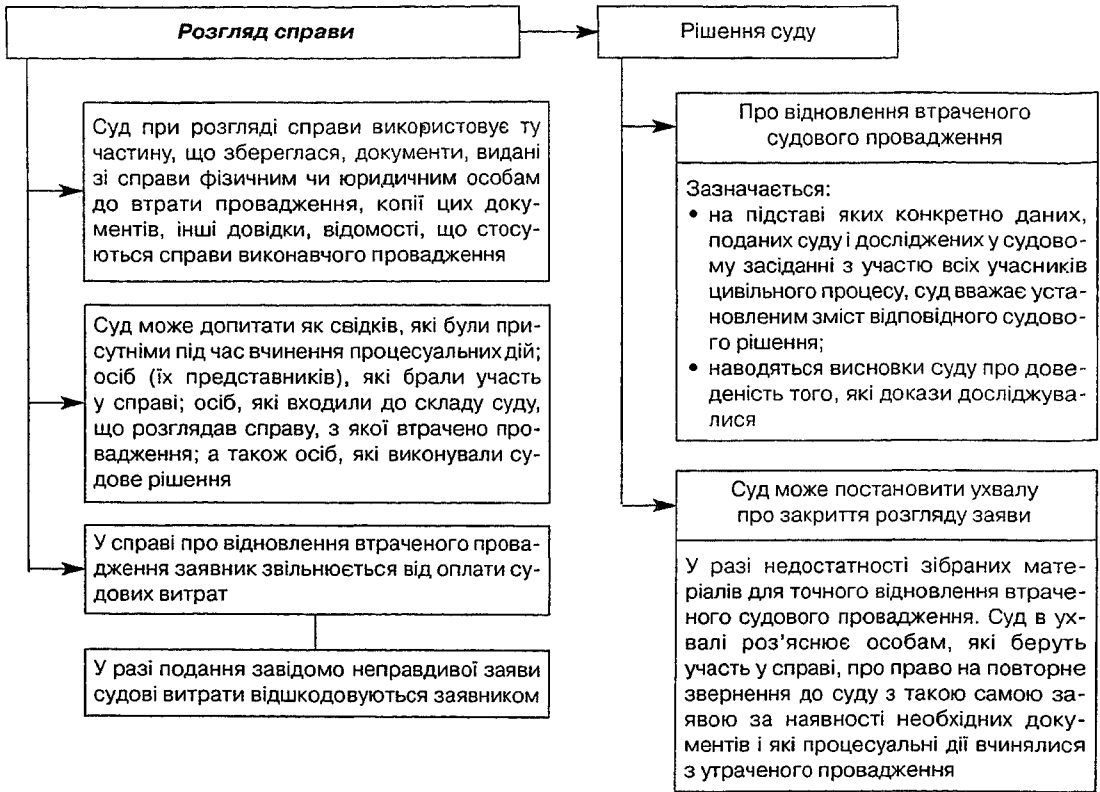
Втрачене судове провадження
це окремий вид цивільного провадження по цивільним справам, що відновлюється повністю або частково, якщо провадження по цим справам була закінчено судом ухвалюванням рішення або провадження по яким було судом закрито (розд. IX ЦПК)

28.2. Судове провадження по справам про відновлення втраченого судового провадження

Лекція 25

ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Поняття і зміст відновлення втраченого судового провадження

Новий ЦПК відзначається численними новелами у цивільному процесі: введені нові види провадження (наказне провадження, заочне провадження), а також безпосередньо в окремий розділ виділено «відновлення втраченого судового провадження» (розділ IX, ст.ст. 402–409 ЦПК України). Раніше у ЦПК 1963 року питання відновлення втраченого судового провадження регулювалися шістьма пунктами додатку до ЦПК № 3. Проблеми відновлення втраченого судового провадження за останні роки цивільно-процесуальної науки, ані в науковій літературі, ані в навчальній літературі не висвітлювалися. Таке становище у деякій мірі можна пояснити тим фактом, що порядок відновлення втраченого судового провадження був винесений за межі основного змісту ЦПК і містився у додатках до нього.

Новий ЦПК у розділі IX обмежився регулюванням порядку відновлення втраченого судового провадження, в той час як ЦПК 1963 року у додатку № 3 встановлював порядок відновлення втраченого судового або виконавчого провадження. Таке обмеження відповідає сучасному розвитку українського законодавства, відповідно до якого виконавче провадження — це окрема діяльність спеціальних державних органів, пов'язаних з виконанням не лише рішень суду, а й рішень інших державних органів та регулюється спеціальними законами (Закон України «Про державну виконавчу службу», Закон України «Про виконавче провадження»).

У той же час цей різновид цивільного провадження має цілу низку особливостей, завдяки яким він відрізняється від звичного для нас позовного провадження, а також від інших видів провадження цивільних справ в загальних судах загальної юрисдикції.

Перш за все цей вид провадження має властивий лише йому предмет судового захисту, а саме — охоронювані законом процесуальні інтереси осіб, які беруть участь у справі щодо поновлення втраченого судового

провадження. Тобто по цій категорії справ захищаються у суді не порушені матеріальні суб'єктивні права, свободи чи інтереси, а захищаються процесуальні права, пов'язані із втратою судового провадження. Порядок відновлення втраченого судового провадження не має характерних ознак позовного провадження.

Виходячи із змісту ст. 402 ЦПК України відновлення втраченого судового провадження в цивільній справі можливе в разі закінчення цивільної справи ухваленням рішення або у якій провадження закрито. Тобто метою цього провадження є відтворення в документах судового провадження.

За своєю процедурною природою відновлення втраченого судового провадження в цивільній справі більш схоже з деякими справами окремого провадження (наприклад, розгляд судом прав про відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі гл. 7 розд. IV ЦПК), оскільки, перш за все, у цих справах відсутні такі процесуальні сторони, як позивач та відповідач, а є заявник, по-друге, відсутній спір про право цивільне. Проте слід зазначити, що, хоча розгляд судом цієї категорії справ має свої особливості, які нормативно закріплені у ст.ст. 402–409 ЦПК, розгляд і вирішення їх судом провадиться з додержанням загальних норм та гарантій, закріплених у ЦПК, що поширюються на усі види цивільного провадження.

Законодавець, виділивши у окремий розділ ЦПК України порядок відновлення втраченого судового провадження, не зняв проблемного питання, яке існувало у ЦПК 1963 року, що пов'язане з нормативним визначенням терміна «втрачене судове провадження». Якщо виходити безпосередньо із змісту розділу IX нового ЦПК, а також логічно-граматичного аналізу зазначеного терміна під «втратою судового провадження» слід розуміти зникнення (загублення, знищення) матеріалів справи або всієї справи по цивільному провадженню. Може загубитися як справа в цілому, так і окремі документи цивільної справи як в самому суді, так і в процесі пересилки справи з суду однієї інстанції в суд іншої інстанції

(наприклад, при апеляційному або касаційному перегляді справи). До порушення провадження по відновленню втраченого судового провадження посадові особи суду, а також особи, які брали участь у справі (яким притаманна матеріальна та процесуальна заінтересованість в результатах розгляду судом справи), повинні вчинити усі від них залежні дії, спрямовані на розшук повністю загубленої цивільної справи або окремих її документів. У таких діях на заінтересованість суду вказує ст. 403 ЦПК, оскільки суд за своєю ініціативою може порушити судове провадження по відновленню втраченого судового провадження, а також ч. 2 ст. 407 ЦПК, відповідно до якої, при розгляді справи про відновлення втраченого судового провадження, суд не обмежується допитом осіб, які брали участь у справі, а й може, в необхідних випадках, допитати осіб, які входили до складу суду, що розглядав справу, з якої втрачено провадження, а також осіб, які виконували судові рішення. В разі, якщо після ретельної перевірки по відшукуванню загубленої справи або її частини справу не буде знайдено, ані серед поточних справ, ані серед справ, що знаходиться в архіві та ін., судове провадження буде вважатися втраченим, і у цьому випадку виникає потреба звернутися до його відновлення. Таким чином, можна зробити висновок, що поновлення втраченого судового провадження замінює загублені оригінали документів по справі або саму справу назавжди або до того часу, доки вони не будуть знайдені. Це положення повинно знайти своє відображення в нормах нового ЦПК.

Новий ЦПК не усунув ще одного недоліку, який існував у ЦПК 1963 року, а саме — нормативно не закріпив перелік судових документів, які можуть бути відновлені. Проте, якщо виходити із змісту ст. 405 нового ЦПК, якою встановлюються вимоги до заяви про відновлення втраченого судового провадження, а також загального змісту розділу IX ЦПК можна дійти висновку, що в порядку відновлення втраченого судового провадження можуть бути відновлені такі судові документи, що охоплюють ті частини судового провадження, які необхідні для остаточного вирішення цивільної справи. Це може бути як саме судове провадження повністю, так і окремі його елементи, судові/і рішення, ухвала/и та ін.

Виходячи з вищевикладеного у новому ЦПК також не був ліквідований такий недолік, як відсутність нормативного визначення підстав відновлення втраченого судового провадження, що може призвести як до повної безпідставності суду, так й до випадків, коли безпідставно буде порушуватись цивільний процес по відновленню втраченого судового провадження. Тому необхідна відповідна норма у новому ЦПК, яка б мала імперативний характер та зобов'язувала суд відкрити цивільне провадження по відновленню втраченого провадження. Виходячи із змісту розділу IX, а також ЦПК загалом можна запропонувати наступні підстави для відновлення втраченого судового провадження: 1) у випадку втрати судового провадження повністю або його частини, що знаходиться в стадії розгляду судом першої інстанції; 2) загублення судового провадження повністю або його частини, по якій подана апеляційна або касаційна скарга на рішення суду; 3) втрата судового провадження повністю або частково разом з рішенням, що набрало законної сили, але по якому не було видано судом виконавчого листа; 4) загублення судового рішення або ухвали по припинення провадження по справі. Наведені підстави в процесі ліквідації цього недоліку законодавцем можуть бути більш детально визначені. Водночас слід наголосити на необхідності нормативного закріплення в ЦПК підстав для відновлення втраченого судового провадження.

Порушення цивільного провадження по відновленню втраченого судового провадження суттєво відрізняється від загальних правил цивільного процесуального права та за своєю суттю є виключенням. Це пояснюється тим, що згідно з ст. 403 ЦПК втрачене судове провадження може бути відновлено не тільки за заявою осіб, які брали участь у справі, а й за ініціативою суду. Проте нормативно не встановлено у ЦПК підстави, коли суд може реалізувати таку ініціативу. Законодавцю можна запропонувати наступні варіанти порушення провадження по відновленню втраченого судового провадження: 1) коли втрачене судове провадження по справі (повністю або частково), що було розглянуто судом першої інстанції, то, відповідно, повноваження по порушенню та розгляду цієї справи належить цьому суду; 2) коли втрачено судове провадження

в апеляційній або касаційній інстанції (повністю або частково), то, відповідно, прерогатива прояву ініціативи у порушенні процесу належить апеляційному або касаційному суду. Запропонована пропозиція відповідає нормативно закріпленому правилу підсудності цих категорій справ у ст. 404 ЦПК — заява про відновлення втраченого судового провадження подається до суду, який ухвалив рішення по суті справи або постановив ухвалу про закриття провадження у справі.

Заява про відновлення втраченого судового провадження повинна мати письмову форму, а за змістом, з одного боку, відповідати вимогам, що пред'являються до позовної заяви, щодо зазначення реквізитів у заяві (ст. 119 ЦПК), а з іншого — містити спеціальну інформацію, передбачену ст. 405 ЦПК, пов'язану з особливостями цього виду провадження. Так, у заяві про відновлення втраченого судового провадження повинно бути зазначено: 1) про відновлення якого саме провадження просить заявник; 2) чи було у справі ухвалено рішення по суті справи або постановлена ухвала про закриття провадження; 3) якою саме особою, з числа осіб, які брали участь у справі, був заявник і в якості кого брав участь у справі, місце проживання або місцезнаходження цих осіб; 4) що відомо заявнику про обставини втрати провадження, про місцезнаходження копій документів провадження або відомостей щодо них; 5) поновлення яких саме документів заявник вважає необхідним, для якої мети необхідне їх поновлення. До заяви про відновлення втраченого судового провадження додаються документи або їх копії, навіть якщо вони не посвідчені у встановленому порядку, що збереглися у заявника або у справі.

Таким чином, можна зробити висновок, що: по-перше, коло документів, що додаються до заяви, визначаються вимогами заявника; по-друге, в залежності від того, поновлюється втрачене судове провадження повністю або частково. Питання поновлення втраченого судового провадження повністю або частково остаточно вирішує суд, який розглядає таку справу. Так, наприклад, якщо було втрачено рішення суду, воно підлягає поновленню на підставі копії, яка може зберігатися в архіві суду, а якщо її також немає, то поновлення вчиняється на підставі копій, що були видані особам, які брали участь у справі, а також

використовуються документи, в яких містяться копії, витяги або частини судового рішення.

Відповідно до ст.ст. 405, 406 ЦПК головним засобом поновлення втраченого судового провадження, судового рішення по суті справи або ухвали про закриття провадження у справі виступають ті письмові документи, які збереглися. Проте заявник повинний у заяві вказати все, що йому відомо як про обставини втрати провадження, так і про місцезнаходження копій документів провадження або відомостей щодо них. У разі якщо заявник не вказав у заяві ці відомості, суд постановляє ухвалу про залишення заяви без руху, в якій встановлює строк для усунення таких недоліків.

Питання особливостей підготовки цієї категорії справ до судового розгляду у ЦПК також залишилося відкритим. Виходячи з загальних принципів цивільного процесу можна припустити, що підготовка до судового розгляду справ про відновлення втраченого судового провадження провадиться з дотриманням загальних вимог, що пред'являються до підготовки позовних справ до судового розгляду (гл. 3 розд. II ЦПК) та з урахуванням особливостей цієї категорії справ. Особливості провадження по підготовці справи про відновлення втраченого судового провадження до судового розгляду можуть полягати у процесуальних діях суду, спрямованих на: 1) витребування та зібрання документів та їх копій, які збереглися у заявника та осіб, які брали участь у справі; 2) визначення кола осіб у, яких можуть знаходитися документи, їх копії, витяги, що мають відношення до втраченого судового провадження; 3) визначення кола свідків, які можуть бути допитані по цій справі.

Позитивною рисою нового ЦПК, на відміну від ЦПК 1963 року, є нормативне закріплення наслідків недодержання вимог до змісту заяви, підстав для відмови судом у відкритті провадження, а також підстав залишення заяви без розгляду (ст. 406 нового ЦПК).

Особливості порядку розгляду судом справи про відновлення втраченого судового провадження встановлюються у ст. 407 нового ЦПК, які за своєю суттю та змістом збігаються з п. 5 Додатку № 3 до ЦПК 1963 року. Таке відновлення старих положень не дає змоги дати відповідь на питання — як бути суду, якщо в процесі розгляду буде встановлено,

що заявник подав заяву про відновлення документа, що був змінений або взагалі скасований судовими інстанціями в апеляційному або касаційному порядку, та як бути суду, якщо така обставина може залишитись йому невідомою. Тому можна запропонувати законодавцю нормативно закріпити положення про те, що суд у порядку відновлення втраченого судового провадження не відновлює судові рішення, які були скасовані, оскільки вони не можуть впливати на існуючі матеріальні правовідносини.

Розгляд справ про відновлення втраченого судового провадження закінчується ухваленням рішення про відновлення втраченого провадження повністю або частково. Вимоги до змісту рішення про відновлення втраченого судового провадження викладені у ч. 2 ст. 408 нового ЦПК та враховують особливості цієї категорії справи.

За недостатності зібраних матеріалів для точного відновлення втраченого судового провадження суд постановляє ухвалу про закриття розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження. При такій ситуації у осіб, які брали участь у справі про відновлення втраченого судового провадження, зберігається право повторно звернутися з відповідною заявою при наявності необхідних документів (ч. 3 ст. 408 ЦПК).

Позитивною новелою є нормативне закріплення у ч. 4 ст. 408 ЦПК строку зберігання судового провадження. Так, звернутися до суду про відновлення втраченого судового провадження можна у будь-який час, але до закінчення строку на пред'явлення виконавчого листа для виконання і такий строк судом не поновлювався, якщо заявник звернувся із такою заявою для виконання рішення.

На відміну від інших категорій цивільних справ, заявники по справам про відновлення втраченого судового провадження звільняються від оплати судових витрат (ст. 409 ЦПК), ці витрати відносяться на рахунок держави. Але у випадку, якщо заява про відновлення втраченого судового провадження мала завідомо неправдивий характер, судові витрати відшкодовуються заявником. Це пояснюється тим, що таку заяву суд не залишає без розгляду, а своїм рішенням відмовляє заявникові у задоволенні його вимог на відновлення повністю або частково втраченого провадження.

Загалом нова редакція порядку відновлення втраченого судового провадження у ЦПК відповідає сучасним тенденціям розвитку матеріально-правових та процесуально-правових відносин, спрямована на підвищення ролі судових органів у суспільстві, хоча й потребує свого законодавчого удосконалення.

Завдання для практичних занять та самоконтролю

I. Запитання

1. *Поняття відновлення втраченого судового провадження по цивільній справі.*
2. *Підстави порушення справи про відновлення втраченого судового провадження по цивільній справі.*
3. *Порядок відкриття справи про відновлення втраченого судового провадження по цивільній справі.*
4. *Розгляд справи про відновлення втраченого судового провадження по цивільній справі.*

II. Завдання

№ 1

У районному суді м. Києва була розглянута цивільна справа між позивачем Поповим та відповідачем Прохоровим про витребування майна (бетонмішалки) з незаконного чужого володіння. Після проголошення постановленого судом по суті справи рішення, на наступний день в приміщенні суду сталася пожежа, в результаті якої серед інших пошкоджених справ була й вказана цивільна справа (були сильно пошкоджені аркуші, в яких фіксувались показання свідків та саме рішення по справі). Відповідач Прохоров, будучи не згодним із рішенням суду, бажав його оскаржувати в апеляційному суді, проте сторони не встигли отримати рішення суду. Виходячи з обставин, що склалися, позивач Попов звернувся до суду з заявою про відновлення втраченого судового провадження по цивільній справі і безпосередньо просив, щоб суд відновив показання свідків та судові рішення, яке було постановлене на його користь. Суддя, розглянувши заяву Попова, відмовив у відкритті справи про відновлення втраченого судового провадження по справі і порадив йому знову подати позовну заяву, оскільки показання свідків суттєво підкріплювали позицію позивача.

Чи правильно було відмовлено Попову судом у відкритті справи про відновлення втраченого судового провадження? Які передбачені підстави у нормах ЦПК України для відкриття справи про відновлення втраченого судового провадження?

№ 2

Районний суд розглянув справу між позивачем Васьківською та відповідачем Мирним про стягнення аліментів на утримання дитини та своїм рішенням задовольнив частково позовні вимоги. Будучи незгодною з рішенням суду і бажаючи задоволення позовних вимог у повному обсязі, Васьківська подала апеляційну скаргу на рішення суду. В процесі пересилки справи з суду першої інстанції до апеляційного були загублені значна частина доказів, які подавалися сторонами, а також мотивувальна і резолютивна частина рішення по справі. Коли суддя, який розглядав цю справу, дізнався про втрату частини справи, він із своєї ініціативи відкрив провадження по справі про відновлення втраченого судового провадження. Відповідач Мирний, вважаючи, що суддя, відкривши із своєї ініціативи провадження по справі про відновлення втраченого судового провадження, перевищив свої повноваження, подав відповідну заяву на ім'я голови районного суду.

Чи має право суд за своєю ініціативою відкрити провадження по справі про відновлення втраченого судового провадження? Хто має право порушувати перед судом питання про відновлення втраченого судового провадження по справі?

№ 3

Суд розглянув справу між комерційним банком та громадянином Олуйко про стягнення прострочки платежу за кредитним зобов'язанням і своїм рішенням задовольнив позовні вимоги комерцій-

ного банку. Коли рішення суду набрало законної сили, банк звернувся із заявою про відкриття примусового виконання. У цей час боржник Олуйко дізнався, що із справи зникли деякі документи, які він вважав важливими, тому він звернувся до суду із заявою про відкриття провадження по справі про відновлення втраченого судового провадження. Суд, розглянувши заяву Олуйка, відкрив провадження по справі про відновлення втраченого судового провадження.

Визначіть правильність дій суду? За яких підстав суд відмовляє у відкритті провадження по справі про відновлення втраченого судового провадження?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Законодавство

- Цивільний процесуальний кодекс України ;
- Тимчасова інструкція з діловодства в місцевому загальному суді. Затверджена Наказом Державної судової адміністрації від 27.06.2006 р. № 68.

Література

- Кілічава Т. М.* Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К., 2007.
- Тертышников В. И.* Основы гражданского судопроизводства Украины. — Харьков, 2006.
- Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К., 2005.

А

Адвокат — від лат. *advocatus*, від *advocare* — запрошувати, закликати — юрист, який надає професійну правову допомогу фізичним та юридичним особам, шляхом надання консультацій, представленням їх інтересів в суді або захищає інтереси обвинуваченого в кримінальному процесі. Правовий статус А. визначається Законом України «Про адвокатуру» та іншими нормативними актами.

Адвокатська таємниця — різновид професійної (службової) таємниці, забезпечує можливість конфіденційного спілкування адвоката із своїм клієнтом. Предметом А. т. є коло питань, з яких особа звернулась за допомогою, сутність консультацій, порад і роз'яснень, які надає адвокат. Дотримання А. т. є професійним обов'язком адвоката, а також усіх третіх осіб, які співпрацюють із адвокатом, у тому числі й держави.

Адвокатура — добровільне об'єднання юристів-професіоналів, головною функцією якого є надання кваліфікованої юридичної допомоги фізичним особам (громадянам, іноземним громадянам, особам без громадянства), включаючи участь в різних видах судочинства у якості захисників або представників потерпілого, позивача, відповідача та інших осіб, які захищають свої інтереси.

Аналогія закону — застосовується в ситуаціях, коли відносини, щодо яких виник спір, неврегульовані ані нормами матеріального права, ані договором сторін. ЦПК України у ч. 7 ст. 8 надає право суду у випадках, якщо спірні відносини не врегульовані законом, застосувати до них закон, що регулює подібні за змістом відносини. Застосування закону по аналогії допускається лише за наявності наступних передумов: 1) відносини, з приводу яких виник спір, не врегульовані безпосередньо нормами права; 2) існує законодавчий акт, який регулює подібні відносини і тому може бути застосований до спірних.

А. з. не слід ототожнювати з випадками, коли законодавчий акт містить норми відсиль-

ного характеру, тобто коли в нормативному акті, що регламентує певні відносини, зазначено, що те чи інше питання має бути вирішено у відповідності з конкретними нормами, що регулюють інший відносини.

Аналогія права — застосовується до відносин, які не регульовані нормами відповідної галузі права, загальних основ і принципів відповідної галузі права. А. п. застосовується у виключних випадках, лише при неможливості використання аналогії закону. А. п. є одним із засобів ліквідації прогалин права.

Апелянт — особа, яка бере участь у цивільній справі, яка подала до вищестоящого (апеляційного) суду апеляційну скаргу.

Апеляційний суд (апеляційна інстанція) — судовий орган, у компетенцію якого входить перегляд справ, рішень та вироків, які ще не набрали законної сили. А. с. проводить повторне дослідження доказів та має право: відхилити апеляційну скаргу, змінити або скасувати рішення суду першої інстанції. Апеляційними загальними судами є: апеляційні суди областей, апеляційні суди міст Києва та Севастополя, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, військові апеляційні суди регіонів та апеляційний суд Військово-Морських Сил України. У разі необхідності замість апеляційного суду області можуть утворюватися апеляційні загальні суди, територіальна юрисдикція яких поширюється на декілька районів області (Закон України «Про судострій України» від 07.02.2002 р. № 3018-III).

Апеляційне провадження — інститут цивільного судочинства, який регулює відносини, що виникають в результаті апеляційного оскарження та перевірки рішень і ухвал суду першої інстанції, забезпечує їх законність і обґрунтованість, захист прав, свобод та інтересів осіб, які брали участь у справі, а також публічних інтересів, і є процесуальним засобом забезпечення однакового застосування судами законів при вирішенні цивільних справ.

Апеляція — від лат. *appellatio* — звернення — одна із форм оскарження судових постанов (як у кримінальних справах, так і в цивільних). А. має неоднакове тлумачення: 1) звернення до вищестоящого (апеляційного) суду з метою перегляду рішення або вироку вищестоящого суду; 2) скарга до вищестоящого суду, в якій мотивовано викладається клопотання про зміну або скасування процесуального акта вищестоящого суду.

Апеляційна скарга, подання — процесуальний документ, який подається сторонами, третіми особам або прокурором до вищестоящого (апеляційного) суду з вимогою змінити або скасувати рішення або ухвалу суду першої інстанції. А. с., п. за своєю формою та змістом мають відповідати вимогам, встановленим у ст. 295 ЦПК України.

Арештоване майно — майно боржника, на яке звернено стягнення і яке підлягає примусовій реалізації. Перелік об'єктів, на які не може бути накладений арешт, закріплений у ч. 4, 5 ст. 152 ЦПК України.

Арбітр (третейський судя) — від лат. *arbitrator* — посередник — посередник в спорах економічного характеру, якого за взаємною згодою обирають сторони або який призначається у передбаченому законом порядку для розв'язання спору.

Арбітраж — від франц. *arbitrage* — третейський суд — 1) спосіб вирішення економічних та трудових спорів, що розглядаються відповідними, спеціально уповноваженими судами; 2) спеціалізований суд, у якому спір вирішується суддею-арбітром (посередником). Арбітражний суд може бути утворений тимчасово, спеціально для розгляду окремої справи. В Україні існують постійно діючі арбітражні установи, зокрема Міжнародний комерційний арбітражний суд, Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України.

Арбітражна угода — це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер, чи ні. А. у. може

бути укладена у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди.

Б

Банківська таємниця — інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третіми особами при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту (ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III).

Батьківство, материнство — соціально-правовий стан особи, зареєстрованої батьком або матір'ю дитини. Б., м. пов'язано із наявністю між батьками та дитиною біологічного (кровного, генетичного) споріднення.

Безвісно відсутній — фізична особа, яка за рішенням суду визнана Б. в. у разі, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування (ст. 43 ЦК України) Порядок визнання фізичної особи Б. в. встановлено ЦПК України (ст.ст. 39, 246–250).

Бездомна людина — людина, яка перебуває у соціальному становищі бездомності (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» від 02.06.2005 № 2623-IV).

Бездомність — соціальне становище людини, зумовлене відсутністю в неї жилого приміщення (будинку, квартири, кімнати тощо), яке б вона могла використовувати для проживання/перебування і в якому могла бути зареєстрованою (Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» від 02.06.2005 № 2623-IV).

Безхазяйне майно — таке майно, яке не має власника або власник якого не відомий.

Боржник — в цивільному праві сторона (будь-яка фізична або юридична особа), яка зобов'язана здійснити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію (передати майно,

виконати будь-яку роботу) або утриматись від вчинення певних дій. Б. можуть бути лише особи, які мають повну цивільну право- та дієздатність — фізичні особи, юридичні особи, держава.

В

Вексель — від нім. *wechsel* — вексель, зміна, обмін — вид цінних паперів, абстрактне грошове зобов'язання, у строго встановленій законом формі. Законодавство України закріплює кілька визначень В., які мають незначні розходження: 1) цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити у визначений строк визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю) (постанова Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України» від 16.12.2002 № 508); 2) цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю) (наказ Мінфіну «Про впровадження обігу казначейських векселів» від 09.12.1997 № 269); 3) цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника (векселедавця) сплатити у певний термін зазначену суму грошей власникові векселя (векселетримачеві) (Міжгалузеві нормативи чисельності працівників бухгалтерського обліку від 26.09.2003 № 269, затвержені в Мінпраці та соцполітики). Розрізняють два види В.: переводні та прості.

Верховний Суд України — є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. В. С. У. здійснює правосуддя, забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції (Закон України від 07.02.2002 № 3018-III «Про судоустрій України»).

Визнання рішення іноземного суду — надання юридичному акту іноземної держави сили і значення рішення вітчизняного суду, яке не вимагає застосування примусових заходів на захист і поновлення порушеного права. В. р. і. с. в Україні є дозволом нашої держави на поширення його дії на території

України з такими самими наслідками, які виникають у результаті набрання законної сили рішенням, що ухвалене судами України.

Визнання фізичної особи недієздатною — процесуальні дії, які вчиняються з метою встановлення факту недієздатності особи з підстав, закріплених у цивільному законодавстві, в порядку передбаченому ст.ст. 236–241 ЦПК України.

Виконавчий лист — один із видів виконавчих документів, що видається загальним судом загальної юрисдикції на підставі рішень, ухвал суду. Відповідно до ст. 103 ЦПК України передбачено, що судовий наказ має відповідати вимогам, встановленим законом для виконавчого листа та має такі ж наслідки, як і виконавчий лист.

Виконавчий напис — напис, учинений нотаріусом на документах, що встановлюють заборгованість, для стягнень з боржника грошових сум або витребування його майна.

Виконавчі документи — документи, які є підставою для порушення виконавчого провадження та реалізуються державними виконавцями щодо примусової реалізації судових рішень, а також рішень інших державних органів. В. д. видаються судами, нотаріальними або іншими уповноваженими органами. До В. д. належать: 1) виконавчі листи; 2) судові накази; 3) виконавчі написи нотаріусів; 4) рішення Міжнародного комерційного арбітражу та Морської арбітражної комісії при Торговельно-промисловій палаті України; 5) не сплачені вчасно платіжні вимоги, акцептовані платником; 6) інші документи, передбачені законом.

Виконавче провадження — сукупність дій органів і посадових осіб, спрямованих на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які здійснюються на підставах, у спосіб та в межах повноважень, визначених нормативно-правовими актами, а також рішеннями, що відповідно до закону підлягають примусовому виконанню (Закон України від 21.04.1999 № 606-XIV «Про виконавче провадження»).

Виконання рішення іноземного суду — застосування засобів примусового виконання рішення іноземного суду в Україні в порядку, передбаченому законом.

Вияткові обставини — це підстави для перегляду судових рішень у цивільних справах після їх перегляду у касаційному порядку. До В. о. належить: 1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції одного і того самого положення закону; 2) визнання судового рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, таким, що порушує міжнародні зобов'язання України. Провадження у зв'язку з В. о. регулюється ст.ст. 353–360 ЦПК України.

Висновок експерта — докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, задані судом (ст. 66 ЦПК України).

Висновок експертний — документ, який містить результати спеціалізованої експертизи з відповідями, необхідними для прийняття рішення щодо предмета експертизи.

Висновок експертний комплексний — документ, який містить результати експертизи щодо всіх основних питань, висвітлених у проектних документах, з відповідями, необхідними для прийняття остаточного рішення щодо предмета експертизи.

Витрати по провадженню справи в цивільному судочинстві (судові витрати) — це вид судових витрат, які несуть сторонні, треті особи із самостійними вимогами у справах позовного та заочного провадження, заявники і заінтересовані особи у справах наказного та окремого провадження, за вчинення в їх інтересах процесуальних дій, пов'язаних із розглядом справи у порядку цивільного судочинства (ст.ст. 79–89 ЦПК України).

Витрати на оплату праці — до таких витрат належать витрати на виплату основної і додаткової заробітної плати, обчислені згідно із системами оплати праці, прийнятими підприємством, включаючи будь-які види грошових і матеріальних доплат.

Відвід (самовідвід) — усунення від участі в цивільному процесі окремих його учасників, якщо хтось із них особисто (прямо чи побічно) заінтересований у справі, але не є стороною чи третьою особою або представником цих осіб. Підстави та порядок В. встановлені у ст.ст. 20–25, 166 та ін. ЦПК України.

Відеозапис — різновид речових доказів, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи (ст. 65 ЦПК України). Порядок відтворення, демонстрації та дослідження відеозапису закріплені ст. 188 ЦПК України.

Відкриття провадження у справі (порушення цивільної справи) — стадія цивільного процесу, що полягає у вчиненні процесуальних дій суду та учасниками процесу, які виникають на підставі прийняття судом позовної заяви, належним чином поданої та оформленої, що спрямована на розвиток цивільно-процесуальних відносин. Підстави відмови судді у відкритті провадження передбачені ч. 2 ст. 122 ЦПК України. Про відкриття провадження у справі або відмову у відкритті провадження суддя постановляє ухвалу, зміст якої має відповідати вимогам, закріпленим у ч. 4 ст. 122 ЦПК України.

Відкладення розгляду справи — є різновидом ускладнення у процесі судового розгляду цивільних справ, зміст якого полягає у тому, що цивільна справа в даному судовому засіданні не розглядається, а переноситься судом на інший призначений ним день нового судового засідання. При В. р. с. вчиняються процесуальні дії, спрямовані на усунення обставин, які стали підставою для відкладення. Підстави В. р. с. встановлені у ЦПК України (ст.ст. 169, 191, 195 та ін.).

Відповідач (співвідповідач) — є однією із сторін у цивільному процесі (ст. 30 ЦПК України). В. — особа, яка за заявою позивача притягається до відповідальності за порушення, невизнання або оспорення його прав та охоронюваних законом інтересів. Процесуальні права та обов'язки В. закріплені у ЦПК України (ст.ст. 27, 31–33, 74, 78, 127, 128, 169, 174, 176, 193 та ін.). Співвідповідач — є різновидом цивільної процесуальної співучасті, що характеризується тим, що на стороні В.

виступають кілька осіб, які діють в цивільному процесі самостійно (ст. 32 ЦПК України).

Віндикаційний позов — від лат. *vim dicere* — оголошую про застосування сили, від лат. *vindictio*, від *vindico* — заявляю претензію, вимагаю — позов власника про витребування речі із чужого незаконного володіння. В. п. за своєю суттю є позовом неволодіючого власника до володіючого не власника речі. У В. п. реалізується право власника на пошук і повернення у своє володіння речі.

Г

Гласність (відкритість) судового процесу — один з міжгалузевих процесуальних принципів, зміст якого полягає у тому, що розгляд справи в усіх судах відкритий, коли це не суперечить інтересам охорони державної таємниці (ст. 129 Конституції України, ст. 9 Закону України «Про судоустрій України», ст. 6 та ін. ЦПК України).

Головуючий — суддя, який головує при колегіальному розгляді справи або розглядає справу одноособово. Г. керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності і порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками цивільного процесу їх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення повного та об'єктивного з'ясування обставин справи, усуваючи із судового розгляду все, що не має істотного значення для вирішення справи. Права та обов'язки Г. закріплені у ст.ст. 160, 162, 164, 166, 167, 171, 172, 176, 180, 182 та ін. ЦПК України.

Госпіталізація примусова — процесуальні дії, які вчиняються з метою обов'язкової госпіталізації до протитуберкульозного закладу хворого на заразну форму туберкульозу, який ухилиється від лікування, з підстав, закріплених у законодавстві, в порядку, передбаченому ст.ст. 283–286 ЦПК України.

Д

Депутатський (парламентський) імунітет — недоторканність депутатів парламенту, а інколи й інших представницьких органів влади. Означає заборону арешту або притягнення до судової відповідальності за його дії. Д. і.

депутат користується лише під час дії депутатського мандату.

Держава — 1) у теорії права певний спосіб організації суспільства, основний елемент політичної системи, організація публічної влади, що розповсюджується на все суспільство, виступає його офіційним представником та спирається на засоби примусу. Як управляюча суспільством система має внутрішню структуру, що побудована із спеціальних органів для реалізації своїх повноважень — механізм Д., її апарат; 2) поняття, під яким у конституційному праві розуміється сукупність офіційних органів влади (уряд, парламент, суд та ін.), діє в масштабах країни; 3) як суб'єкт міжнародного права — основний учасник міжнародних відносин. Виступає як політична організація влади та населення на певній території. Основною характеризуючою якістю є суверенітет.

Державний виконавець — посадова особа (державний службовець), яка здійснює примусове виконання рішень, ухвал судів, а також судових наказів по цивільних справах, вироків, ухвал та постанов по кримінальних справах у частині майнових стягнень, мирових угод, що затверджуються судом, виконання виконавчих написів нотаріальних органів тощо. До Д. в. належать начальник, заступник начальника, старший державний виконавець, державний виконавець районного, міського (міста обласного значення), районного (у місті) відділу державної виконавчої служби.

Дипломат — від франц. *diplomate*, від грец. — аркуш, документ, складений удвоє — 1) особа, на яку офіційно покладене завдання, постійно або тимчасово, здійснювати ті чи інші зовнішньополітичні функції; 2) посадова особа, працівник відомства зовнішніх зносин центрального або закордонного апарату, яка відповідно до займаної посади безпосередньо виконує функції цього відомства в галузі офіційних контактів з іноземними державами і міжнародними організаціями. Д., як правило, має дипломатичний імунітет.

Дипломатичне представництво — закордонний орган зовнішніх зносин, який засновується на підставі взаємних угод однієї держави на території іншої для підтримки

постійних офіційних контактів, та виступає від імені держави, що його заснувала.

Дипломатичний імунітет — особливі правила та переваги, які надаються іноземним дипломатичним представництвам, їх головам та працівникам в країні перебування з метою створення сприятливих умов для здійснення ними функцій дипломатичного представництва.

Дитина — 1) будь-яка особа, що не досягла 18 років, якщо за законодавством, яке застосовується до дітей, повноліття не настає раніше (Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 р.); 2) особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше (Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III).

Дитина, розлучена з сім'єю, — особа віком до вісімнадцяти років, яка прибуває чи прибула на територію України без супроводу батьків чи одного з них, діда чи баби, повнолітніх брата чи сестри, або опікуна чи піклувальника, призначених відповідно до законодавства країни походження біженців, або інших повнолітніх осіб, які до прибуття в Україну добровільно чи в силу звичаю країни походження біженця взяли на себе відповідальність за виховання дитини (Закон України «Про біженців» від 21.06.2001 № 2557-III)

Дитина-біженець — дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань (Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III).

Дитина-інвалід — 1) дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту (Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III); 2) особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності та викликає необхідність надання їй соціальної допомоги і захисту (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 06.10.2005 № 2961-IV).

Дитина-сирота — дитина, в якій померли чи загинули батьки (Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III).

Дитячий будинок — навчальний заклад інтернатного типу, що забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, а також тих, які перебувають у родинних стосунках («Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» МОН України, Мінсім'ядітимолодь України від 21.09.2004 № 747/460).

Дитячий будинок сімейного типу — 1) дошкільний навчальний заклад, в якому виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, віком від двох до вісімнадцяти років (Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 № 2628-III); 2) окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» від 26.04.2002 № 564).

Дитячий будинок-інтернат — є соціально-медичною установою для постійного проживання дітей віком від 4 до 18 років з вадами фізичного або розумового розвитку, які

потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування («Типове Положення про дитячий будинок-інтернат» Мінпраці та соцполітики від 29.12.2001 № 549).

Дитячий замиський оздоровчий заклад — заклад, який знаходиться у приміщенні (окремому будинку) за межами населеного пункту, де діти перебувають цілодобово (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року» від 16.01.2003 № 33).

Дитячий оздоровчий заклад — 1) позашкільний заклад, що надає оздоровчі послуги дітям. Незалежно від форми власності дитячі оздоровчі заклади можуть бути таких типів: замиський, санаторний, профільний, з денним перебуванням, праці та відпочинку тощо (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року» від 16.01.2003 № 33); 2) табір, містечко, комплекс, центр є позашкільним оздоровчим закладом, метою діяльності якого є реалізація права кожної дитини на повноцінний відпочинок, оздоровлення, забезпечення змістовного дозвілля, задоволення інтересів і духовних запитів відповідно до індивідуальних потреб (наказ Держкомсім'ї та молоді «Про затвердження Типового положення про дитячий оздоровчий заклад» від 05.02.2004 № 31).

Дитячий оздоровчий заклад з денним перебуванням — заклад, який створюється на базі навчального закладу і в якому діти перебувають протягом дня (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року» від 16.01.2003 № 33).

Дитячий оздоровчий заклад праці та відпочинку — заклад, у якому діти перебувають цілодобово і в якому поряд з оздоровчими надається комплекс послуг, спрямованих на формування у дітей трудових інтересів та навичок (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року» від 16.01.2003 № 33).

Дитячий оздоровчий заклад санаторного типу — заклад, у якому діти перебувають цілодобово і в якому поряд з оздоровчими надається комплекс медичних профілактичних послуг, спрямованих на запобігання захворюванням. З урахуванням специфіки захворювань дітей такі заклади можуть бути спеціалізованими (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року» від 16.01.2003 № 33).

Дитячий профільний оздоровчий заклад — заклад, у якому діти перебувають цілодобово і в якому поряд з оздоровчими надається комплекс послуг, спрямованих на розвиток у дітей певних здібностей та інтересів (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми відпочинку та оздоровлення дітей на період до 2008 року» від 16.01.2003 № 33).

Дитячий садок — для дітей віком від трьох до шести (семи) років, де забезпечуються їх догляд, розвиток, виховання та навчання (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад» від 12.03.2003 № 305).

Дитячі громадські організації — об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства (Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 01.12.1998 № 281-XIV).

Діти, які залишилися без піклування батьків, — особи віком до 18 років, які залишилися без піклування одного або обох батьків у зв'язку із відсутністю батьків, позбавленням їх батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми, недієздатними (обмежено дієздатними) або такими, що знаходяться у лікувальних закладах, оголошені померлими, відбувають покарання в установах, в яких виконуються покарання у виді позбавлення волі, знаходяться в місцях утримання під вартою, підозрюваних і обвинувачених у скоєнні

злочину; батькі, які ухиляються від виховання дітей або захисту їх прав та інтересів, при відмові батьків від повернення додому дітей із виховних, лікувальних установ, установ соціального захисту населення та інших аналогічних установ, а також в інших випадках визнання дитини залишеною без піклування батьків у встановленому законом порядку (Міжнародний договір країн СНД від 08.12.1998; Модельний закон про додаткові гарантії соціального захисту дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки батьків).

Діти-вихованці — діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до дитячого будинку сімейного типу (Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 № 2342-IV).

Дієздатність (цивільна процесуальна) — здатність особи здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді, мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи (ст. 29 ЦПК України)

Дія закону в часі — провадження в цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи. Закон, який встановлює нові обов'язки, скасовує чи зводить права, що належать учасникам цивільного процесу, чи обмежує їх використання, не має зворотної дії в часі (ст. 2 ЦПК України).

Довіреність — письмове повноваження, яке видається однією особою іншій для представництва перед третіми особами. Вимоги щодо оформлення Д. на представлення інтересів в суді закріплено ст. 42 ЦПК України, а підстави та порядок припинення представництва за Д. передбачені у ст. 44 ЦПК України.

Довіритель — юридична або фізична особа, яка довіряє виконання певних дій, що мають юридичне значення іншій особі в їх інтересах.

Докази — у ст. 57 ЦПК України закріплені основні ознаки Д. Так, згідно з названою нормою права Д. у цивільній справі будуть будь-

які фактичні дані, що вміщують інформацію про обставини, необхідні для правильного вирішення справи; носії такої інформації є точно визначені засоби доказування, одержання цієї інформації здійснюється у порядку, визначеному законом. Тому Д. у справах в цивільному судочинстві будуть одержані з передбачених законом і допустимих ним засобів доказування у визначеному порядку будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

В інших видах судочинства Д. визначаються по-іншому. Так, Д. будуть: 1) будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору (Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII); 2) будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів. (Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV); 3) всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (Кримінально-процесуальний Кодекс України від 28.12.1960 № 1001-05); 4) будь-які фактичні дані, на основі яких у визначеному законом порядку орган (посадова особа) встановлює наявність чи відсутність адміністративного правопорушення, винність даної особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потер-

пілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів, які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами (статті 213–330) Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х).

Допустимість засобів доказування — будь-які фактичні дані у цивільній справі можуть бути підтверджені лише встановленими у законі засобами доказування (ст. 57 ЦПК України), але мають відповідати принципу їх допустимості. Обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування (ст. 59 ЦПК України).

Доказування — 1) процесуальна та розумова діяльність суб'єктів доказування, яка здійснюється в урегульованому цивільному процесуальному порядку і спрямована на з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін, встановлення певних обставин шляхом ствердження юридичних фактів, зазначення доказів, а також подання, прийняття, збирання, витребування дослідження і оцінки доказів; 2) докази і Д. є процесуальними засобами пізнання у цивільному процесі. Процес Д. відбувається у межах передбачених процесуальних форм і структурно складається з декількох елементів (ступенів, стадій), які взаємопов'язані та взаємообумовлені. Суб'єктами Д. є всі особи, які беруть участь у справі (ст. 26 ЦПК України). Предметом Д. під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення (ст. 179 ЦПК України). Право Д. — це можливість подання доказів, участь у їх дослідженні, попередній оцінці. Допустимість засобів Д. визначається ст.ст. 57, 59 ЦПК України, а питання належності доказів регулюється ст. 58 ЦПК України.

Доказова документація — документація, що містить об'єктивні докази відповідності заявника встановленим вимогам.

Досудовий розгляд справи (провадження у справі до судового розгляду) — сукупність правовідносин і дій щодо їх реалізації, які виконуються судом і особами, які беруть участь у справі, з метою забезпечення своєчасного і правильного вирішення спору і сприяння повному і реальному захисту прав, свобод і охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб, реалізації принципів законності, об'єктивної істини і публічності (ст.ст. 127–156 ЦПК України).

Друковані засоби масової інформації — 1) періодичні друковані видання (преса) — газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем (Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII); 2) періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію (Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-XII).

Дублікат — від лат. *duplicatio* — подвоєння — другий або наступний примірник будь-якого письмового документа, який має (на відміну від копії) однакову з оригіналом юридичну силу. Д. може виготовлятися у випадках, коли оригінал документа може отримати лише одна із сторін угоди або повторно через втрату або значне його пошкодження.

Е

Експерт — від франц. *expert*, від лат. *expertus* — досвідчений, випробуваний — компетентна особа, яка має відповідну освіту, кваліфікацію, науковий або практичний досвід, володіє спеціальними знаннями в тій чи іншій сфері суспільного життя. Національне законодавство по-різному визначає Е. Так, можна зустріти наступні визначення: 1) особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань (ст. 53 ЦПК України); 2) особа, яка має необхідні знання й юридичне право для дачі від свого імені висновку за результатами досліджуваного на прохання суб'єкта процесуального провадження питання («Методичні рекомендації

аудиторам на випадок залучення їх до процесуальних дій як свідків, експертів або спеціалістів», затверджені Аудиторською палатою від 30.10.2003 № 128); 3) висококваліфікований спеціаліст, який має вищу освіту, відповідну кваліфікацію і професійні знання з питань, що досліджуються, виконує службові обов'язки, пов'язані з провадженням діяльності у відповідній галузі, безпосередньо проводить експертизу та несе персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість висновків відповідно до завдання на проведення експертизи (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю» від 15.07.1997 № 767); 4) вітчизняні та іноземні вчені, фахівці, експертні ради, групи експертів, тимчасові творчі колективи, спеціалізовані експертні організації, підприємства, науково-дослідні інститути, науково-експертні центри, вищі навчальні заклади (далі — експертна організація), які залучаються до проведення спеціалізованої оцінки матеріалів на продукцію в установленому порядку (наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку залучення експертів, експертних організацій для розгляду і вирішення питань, що належать до повноважень Державної служби лікарських засобів і виробів медичного призначення» від 11.02.2004 № 79); 5) фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи (Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 № 51/95-ВР).

Експерт судовий — суб'єкт судочинства, який виконує доручення органів розслідування і судів на проведення експертизи.

Експертиза — від франц. *expertise*, від лат. *expertus* — досвідчений випробуваний — вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета тощо, які вимагають спеціальних знань

у відповідній сфері суспільної діяльності. Результати Е. оформлюються у вигляді експертного висновку.

Експертиза комплексна — наукове дослідження експертом одного і того ж об'єкта шляхом використання даних з різних галузей знань. Виступає одним з видів парного наукового співробітництва, яке характеризується тим, що знання одного дослідника-експерта доповнюються знаннями іншого, що призводить до розширення можливостей експертизи. Існує два види Е. к.: 1) спільне проведення дослідження експертами, в результаті якого підписується спільний загальний акт експертизи; 2) розширене проведення досліджень з наступним синтезуванням отриманих результатів-висновків.

Експертиза наукова та науково-технічна — дослідження перевірка, аналіз та оцінка н.-т. рівня відповідних об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для ухвалення компетентних рішень щодо таких об'єктів. Питання, пов'язані із проведенням Е. н. та н.-т., регулюються Законом України «Про наукову та науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 № 51/95-ВР.

Експертиза працездатності — є різновидом експертизи, що характеризується визначенням ступеня обмеження життєдіяльності людини, причину, час настання інвалідності та її групу, сприяє проведенню ефективних заходів профілактики інвалідності, реабілітації інвалідів, пристосування їх до суспільного життя.

Експертиза судова — дослідження спеціалістом-експертом матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що знаходяться у провадженні справи, а також що знаходяться у провадженні органів дізнання, попереднього слідства або суду. Висновки експерта, зроблені ним при проведенні Е. с., визнаються засобом доказування.

Експертиза судова з технічної безпеки — дослідження на основі спеціальних інженерних або інших технічних знань матеріальних об'єктів, явищ, процесів та слідів-відображень, їх взаємодії у справах про порушення

правил охорони праці і техніки безпеки на виробництві, які перебувають у провадженні органів дізнання, попереднього слідства або суду.

Експертиза судово-біологічна — є видом судової експертизи, предметом дослідження якої є об'єкти рослинного і тваринного походження, що потрапили до сфери розслідування різних категорій цивільних та кримінальних справ.

Експертиза судово-економічна — різновид судової експертизи, при проведенні якої використовуються дані і методи економічних наук, у дослідженні матеріалів справи з метою вирішення питань, які цікавлять суд і пов'язані з процесами виробництва (розподілу, обміну), їх документальним відображенням відповідно до вимог спеціальних правил, викладених актів. Різновидами Е. с.-е. є експертиза судово-бухгалтерська, планово-економічна, фінансово-кредитна, економіко-статистична, а також економіка праці.

Експертиза судово-медична — різновид судової експертизи, при проведенні якої використовуються необхідні спеціальні знання у галузі медицини, з метою вирішення питань, що виникли у справі.

Експертиза судово-наркологічна — різновид судово-психіатричної експертизи, призначається для з'ясування питань, що стосуються алкоголізму та наркоманії.

Експертиза судово-психіатрична — різновид експертизи судової, яка встановлює психічний стан особи щодо самостійного розуміння та керування своїми діями, шляхом використання спеціальних знань у галузі медичної психіатрії.

Експертиза судово-психологічна — різновид судової експертизи, яка здійснюється для вирішення питань, що виникають у суду.

Експертологія судово — від франц. *expertise*, від грец. — слово, вчення — наукова дисципліна, що вивчає закономірності, методологію, процес формування і розвитку наукових засад судової експертизи.

Ж

Жиле приміщення — приміщення, яке придатне для проживання людей та яке включається до житлового фонду.

Жилий будинок — будівля, пристосована для постійного проживання людей, а також для використання як гуртожиток.

Житлова площа — частина загальної площі жилого приміщення у вигляді жилої кімнати або кімнат, яка має задовольняти потреби громадянина у житлі. До Ж. п. не входять допоміжні приміщення (кухня, ванна кімната, туалет, комора, балкон тощо).

Житло — обране місце, адресно-географічні координати, які визначають приміщення, яке спеціально призначене для вільного проживання людини. Понятійна категорія Ж. має більш ширше значення, ніж «жиле приміщення», оскільки охоплює окрім жилих будинків, квартири та їх ізольовані частини, інші споруди, які традиційно використовуються для проживання (чум, яранга, циганська кібітка та ін.). До Ж. не прирівнюються приміщення, що призначені для тимчасового (готель, лікарня та ін.) або недобровільного (в'язниця) перебування особи. Ж. фізичної особи є жилий будинок, квартира, інше приміщення, призначені та придатні для постійного проживання в них (Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV).

Журнал судового засідання — один із засобів фіксування процесуальних дій, які вчиняються судом та особами, які беруть участь у справі, під час розгляду судом цивільної справи по суті. Ж. с. з. веде секретар судового засідання. Відомості, які мають бути зазначені у Ж. с. з., закріплені у ст. 198 ЦПК України.

З

Забезпечення позову — вжиття судом, у провадженні якого перебуває справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача, які гарантують за його позовом про присудження реальне виконання позитивно прийнятого рішення. Інститут З. п. регулюється ст.ст. 151–155 ЦПК України та

спрямований проти несумлінних дій відповідача, який може ускладнити або унеможливити виконання рішення суду. З. п. допускається у будь-якій стадії розвитку судочинства по справі.

Законна сила рішення — чинність судового рішення, яке настає у передбачений законом строк. Рішення суду, в більшості випадків, набуває З. с. після закінчення строку на апеляційне оскарження. Судові рішення, що набули законної сили, є обов'язковими до виконання на всій території України (ст. 124 Конституції України).

Законний представник — особа, яка на підставі закону, адміністративного чи судового акта уповноважена представляти в цивільному процесі права і законні інтереси інших осіб, з якими вона пов'язана такими юридичними фактами, як родинність, усиновлення, опіка чи піклування.

Законність (верховенство закону) — виконання положень, що містяться у законах і відповідних їм правових актах усіма органами держави, посадовими та іншими особами. З. є одним з елементів демократії та правової держави.

Законодавство — система нормативно-правових актів, якими регулюються суспільні відносини в державі.

Законодавство про цивільне судочинство — нормативно-правові акти, у яких закріплені правила, що врегульовують порядок організації і здійснення правосуддя у цивільних справах. До З. про ц. с. належать: Конституція України, якою встановлені основи організації і діяльності суду (розділ VIII), правовий статус громадян (розділ II), у тому числі й в цивільному судочинстві (ст.ст. 24, 29, 30–32, 55, 59); Цивільний процесуальний кодекс України, прийнятий 18 березня 2004 року, яким врегульовується порядок судочинства; Цивільний кодекс України, який встановлює правила допустимості засобів доказування в справах про визнання недійсними деяких угод (ст.ст. 15, 16); Сімейний кодекс України встановлює склад осіб, які мають право на порушення справи в суді про позбавлення батьківських прав (ст. 165), участі органів

опіки та піклування у деяких справах, що виникають із сімейних правовідносин (ст. 19, ч. 2 ст. 170, ст. 240); Кодекс законів про працю України встановлює правила підвідомчості судові трудових справ (ст. 231, 232); Закон України «Про судові устрої в Україні» встановлює правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, систему судів загальної юрисдикції, завдання суду; Закон України «Про адвокатуру», врегульовує види адвокатської діяльності в цивільному судочинстві; Закон України «Про прокуратуру» регламентує питання участі прокурора в цивільному процесі (ст.ст. 33–42); Закон України «Про судову експертизу» встановлює принципи судово-експертної діяльності, її організацію та правовий статус експертів; інші закони та підзаконні акти, які містять положення щодо організації та здійснення правосуддя, та ін.

Законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи — суд вирішує справи відповідно до Конституції України, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Суд застосовує інші нормативно-правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України. У разі виникнення у суду сумніву під час розгляду справи щодо відповідності закону чи іншого правового акта Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України, суд звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта. У разі невідповідності правового акта закону України або міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує акт законодавства, який має вищу юридичну силу. У разі невідповідності закону України міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір. Норми права інших держав суд застосовує у разі, коли це встановлено законом України чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону), а за відсутності такого — суд виходить із загальних засад законодавства (аналогія права). Забороняється відмова у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини (ст. 8 ЦПК України).

Законодавча термінологія — від лат. *terminus* — межа, кордон та грец. — слово, вчення — сукупність слів та словосполучень, за допомогою яких у текстах законів позначаються поняття.

Законодавчий акт — нормативно-правовий документ (у формі законів), що приймається органом законодавчої влади (Верховною Радою України) або шляхом референдуму.

Закрите судове засідання — судове засідання, в якому за ухвалою суду розгляд цивільної справи відбувається за участю всіх учасників судового розгляду з додержанням передбачених процесуальним законом правил судочинства, але за відсутності публіки. З. с. з. є винятком з принципу гласності (ст. 6 ЦПК України) і можливе лише у випадках, якщо відкритий судовий розгляд може зашкодити державним або суспільним інтересам чи інтересам особи, що є важливішим за принцип гласності.

Закриття провадження у справі — припинення розгляду цивільної справи без винесення судового рішення за наявності передбачених законом обставин. Виключний перелік підстав для З. п. у с. закріплений ст. 205 ЦПК України. У різі З. п. у с. повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається.

Зала засідань — спеціально обладнане приміщення суду, де проводяться судові засідання (ст.ст. 158, 159, 162, 165 ЦПК України).

Залишення заяви без розгляду — закінчення розгляду справи без винесення судового рішення. Виключний перелік підстав для З. з. без р. закріплений у ст. 207 ЦПК України. З. з. без р. не позбавляє зацікавлену особу

(позивача, заявника) права після усунення вимог, що були підставою для З. з. без р., повторно звернутися до суду із заявою у загальному порядку.

Заочне рішення суду — рішення, ухвалене за наявними у справі доказами у разі неявки у судове засідання відповідача, який належним чином був повідомлений і від якого не надійшло інформації про причини неявки або зазначені ним причини визнані неповажними судом, якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи (ст. 224 ЦПК України).

Заочний розгляд справи — розгляд судом цивільних справ за відсутності в судовому засіданні відповідача, який належним чином був повідомлений і від якого не надійшло інформації про причини неявки або зазначені ним причини визнані неповажними судом, якщо позивач не заперечує проти такого вирішення справи. З. р. с. притаманні наступні риси: по-перше, спір має бути вирішеним на підставі дослідження обставин справи, матеріалів, які надані особами, що беруть участь у справі, а також усних пояснень присутньої сторони; по-друге, у дослідженні обставин справи бере участь лише присутня сторона; по-третє, при розгляді справи відсутня усна змагальність сторін; по-четверте, відсутній стороні надається право вимагати скасування заочного рішення у спрощеному порядку. Порядок З. р. с. регулюється ст.ст. 224–233 ЦПК України.

Заперечення проти позову — мотивовані пояснення відповідача, якими повністю або частково, назавжди або тимчасово відхиляються або спростовуються вимоги позивача. Вони можуть мати матеріально-правовий (спрямований проти суті позову) або процесуально-правовий (обґрунтовується неправомірність виникнення та подальшого провадження судочинства з цієї цивільної справи) характер. З. п. п. відповідач має право подати до суду після одержання копії ухвали про відкриття провадження у справі і позовної заяви (ч. 1 ст. 128 ЦПК України).

Засідання суду — організаційна форма розгляду судом цивільної справи з обов'язковим повідомленням осіб, які беруть участь у справі.

Застосування норм права інших держав — при застосуванні права іноземної держави суд встановлює зміст його норм згідно з їх офіційним тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі. З метою встановлення змісту норм права іноземної держави суд може звернутися в установленому законом порядку до Міністерства юстиції України чи інших компетентних органів та установ в Україні чи за кордоном або залучити експертів. Особи, які беруть участь у справі, мають право подавати документи, що підтверджують зміст норм права іноземної держави, на які вони посилаються в обґрунтуванні своїх вимог або заперечень, іншим чином сприяти суду у встановленні змісту цих норм. Якщо зміст норм права іноземної держави в розумні строки не встановлений, незважаючи на вжиті згідно із Законом України «Про міжнародне приватне право» заходи, застосовується право України (ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р.).

Застава — 1) гарантія забезпечення позову в разі, коли суд, допускаючи забезпечення позову, може вимагати від позивача забезпечити його вимогу З., достатньою для того, щоб запобігти зловживанню забезпеченням позову, яка вноситься на депозитний рахунок суду (ст. 153 ЦПК України); 2) спосіб забезпечення зобов'язань. В силу З. кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставаодавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами. З. виникає в силу договору чи закону (Закон України «Про заставу» від 02.10.1992 № 2654-XII); 3) є одним із запобіжних засобів у кримінальному процесі та полягає у внесенні на депозит органу попереднього розслідування або суду підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, іншими фізичними або юридичними особами грошей чи передача їм інших матеріальних цінностей з метою забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, виконання ними зобов'язання не відлучатися з місця постійного проживання або з місця тимчасового знаходження без дозволу слідчого чи суду, явка за викликом до органів розслідування і суду (ст.ст. 149, 154–1 КПК України).

Заставодержатель — фізична або юридична особа, на ім'я якої оформлена застава цінних паперів відповідно до укладеного договору застави або іншого договору, забезпеченням якого є застава (Положення Держкомісії цінних паперів «Про впорядкування діяльності з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів» від 26.05.1998 № 60).

Захист у суді прав, свобод та інтересів — передбачені законом заходи по відновленню порушених, невизнаних прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб, а також держави та суспільства; застосування до порушників прав, свобод та інтересів засобів відповідальності; механізм практичної реалізації передбачених законом засобів відповідальності. Будь-яка особа (фізична або юридична) може звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів у порядку встановленому у ЦПК України. У випадках, встановлених законом, до суду можуть звернутися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні чи суспільні інтереси. При цьому відмова від права на звернення до суду є недійсною. Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних та юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України (ст. 3, 4 ЦПК України).

Заходи процесуального примусу — встановлені ЦПК України процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства. Заходи процесуального примусу застосовуються судом негайно після вчинення порушення шляхом постановлення ухвали. До видів З. п. п. згідно із ст. 91 ЦПК України належать: 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) привід. При цьому до однієї особи не може бути застосовано кілька З. п. п. за одне й те саме правопорушення.

По-іншому визначаються З. п. п. у кримінальному та адміністративному судочинстві. Так, у кримінальному процесі З. п. п. будуть запобіжні заходи, і застосовуються вони до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного,

засудженого з метою протистояти їх спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень (наказ Держводгоспу України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо заходів процесуального примусу» від 10.12.2004 № 312). А в адміністративному — процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені у суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню адміністративного судочинства (Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV).

Заява (клопотання) — 1) процесуальна форма звернення до суду (позовна З., З. про видачу судового наказу, З. по справах окремого провадження, З. про забезпечення позову та ін.). З. може бути усною або письмовою; 2) спосіб повідомлення широких верств населення через засоби масової інформації (З. для преси); 3) звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання — письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо (Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР).

Збитки — вартісний (грошовий) вираз майнової шкоди, завданий протиправними діями одного суб'єкта іншому. Під З. розуміють: а) витрати, які особа, чії права порушені, вчинить або має буде вчинити для його відновлення, а також за втрату або пошкодження його майна (реальні збитки); б) доходи, які вона могла отримати якщо б зобов'язання було виконане належним чином (неотримані доходи). За загальним правилом боржник повинен у повному обсязі відшкодувати кредитору завдані З. По деяким видам зобов'язань закон може обмежати обсяг відповідальності кредитора перед боржником.

Законодавство України залежно від сфери суспільного життя по-різному дає визначення З. Так, можна зустріти наступні визначення З.: 1) ступінь пошкодження застрахованого об'єкта у грошовому вимірі (Правила добровільного страхування транспортних засобів (КАСКО) Укрстрахнагляду від 25.03.1997 № 19-1); 2) незаконні грошові або матеріальні витрати, проведені кредитором — об'єктом ревізії (перевірки), втрата або пошкодження його майна, а також не одержані кредитором доходи, які він одержав би, якби зобов'язання були виконані боржником у межах терміну позовної давності (наказ Мінтрансзв'язку України «Про затвердження Інструкції про проведення контрольних заходів фінансово-господарської діяльності підгалузей, об'єднань, підприємств, установ та організацій системи Міністерства транспорту та зв'язку України» від 09.06.2005 № 290); 3) незаконні грошові або матеріальні витрати, проведені на підконтрольних об'єктах, втрата або пошкодження їх майна, а також не одержані доходи, які вони одержали б, якби зобов'язання були виконані боржником у межах терміну позовної давності (наказ Держбудівництва та архітектури «Щодо затвердження Інструкції про організацію та проведення комплексних контрольних заходів фінансово-господарської діяльності на підприємствах, в установах і організаціях, що належать до сфери управління Держбуду України» від 29.04.2004 № 91); 4) незаконні грошові або матеріальні витрати, проведені кредитором — об'єктом ревізії (перевірки), втрата або пошкодження його майна, а також не одержані кредитором доходи, які він одержав би, якби зобов'язання були виконані боржником у межах терміну позовної давності (наказ Головки КРУ «Про затвердження Інструкції про порядок проведення ревізій і перевірок державною контрольно-ревізійною службою в Україні» від 03.10.1997 № 121); 5) незаконні грошові або матеріальні витрати, проведені підконтрольним об'єктом контрольного заходу, утрата або пошкодження його майна, а також не одержані ними доходи, які б він одержав, якби зобов'язання були виконані боржником у межах терміну позовної давності (наказ ДСА України «Про затвердження Інструкції про порядок проведення контрольних заходів контрольно-ревізійним сектором Державної судової адміністрації України» від 04.02.2005

№ 11); 6) витрати, недоотримана вигода (за винятком доходу від реалізації недоврахованої електричної енергії) постачальника електричної енергії або електропередавальної організації (основного споживача), яких вони зазнали внаслідок пошкодження електроустановок через зловмисну чи недбалу діяльність споживача (субспоживача) або інших осіб, та вартість робіт і послуг, необхідних для відновлення електроустановок та електропостачання (постанова Нацкомелектроенергетики «Про затвердження Правил користування електричною енергією» від 31.07.1996 № 28); 7) втрати (збитки) у виробничій і невиробничій сфері життєдіяльності людини, шкода доквілю, заподіяні в результаті аварії на об'єкті підвищеної небезпеки й обчислювальні в грошовому еквіваленті (наказ Мінпраці та соцполітики України «Про затвердження Методики визначення ризиків та їх прийнятних рівнів для декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» від 04.12.2002 № 637).

Звернення до суду у судовому засіданні — одне з процесуальних прав, яке належить особам, які беруть участь у справі, свідкам, перекладачам, експертам, спеціалістам, яке вони можуть реалізувати під час розгляду справи судом по суті у судовому засіданні. Вперше нормативно закріплено у ст. 161 ЦПК України форма такого звернення: так, відповідно, особи мають звертатися до суду словами: «Ваша честь».

Звукозапис — різновид речових доказів, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи (ст. 65 ЦПК України). Порядок відтворення, демонстрації та дослідження звукозапису закріплений ст. 188 ЦПК України.

Зустрічний позов — заявлена відповідачем до позивача у справі самостійна вимога для спільного її розгляду з первісним позовом. Право на представлення З. п., згідно із ст. 123 ЦПК України, виникає у відповідача до або під час судового засідання. Зміст та форма З. п. мають відповідати вимогам, встановленим у ст. 119 ЦПК України. Він має бути оплачений державним митом та поданий за кількістю відповідачів та третіх осіб (ст. 120 ЦПК України). В разі, якщо З. п. не відповідає вимогам

закону, то настають наслідки, передбачені ст. 121 ЦПК України.

I

Інвалід — категорія осіб, які відповідно до ст. 94 ЦПК України не підлягають приводу в суд у якості свідків. При цьому положення цивільного процесуального закону розповсюджується лише на інвалідів I та II груп.

Національне законодавство по-різному дає визначення осіб, які є інвалідами. Так, можна зустрітися з наступними визначеннями терміна «інвалід»: 1) особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм або з уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті (Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 № 875-XII); 2) особа, можливість якої отримувати, зберігати підходящу роботу та просуватися по службі значно обмежені у зв'язку з належним чином підтвердженою фізичною чи розумовою вадою (Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів від 20.06.1983 № 159 розроблена під егідою Міжнародної організації праці); 3) особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності, викликає в особи потребу в соціальній допомозі і посиленому соціальному захисті, а також виконання з боку держави відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 06.10.2005 № 2961-IV); 4) особа, можливість пересування якої обмежена через фізичні вади, розумову відсталість, вік чи захворювання і яка потребує особливої уваги з боку відповідних служб (Закон України «Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації» від 20.02.2003 № 545-IV).

Інвалід війни — особи з числа військово-службовців діючої армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язаних

з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, визнаних такими законодавством України, в районі воєнних дій, на прифронтових дільницях залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період Громадянської та Великої Вітчизняної воєни або з участю в бойових діях у мирний час (Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-XII).

Інвалідність — соціальна недостатність (дезадаптація) внаслідок обмеження життєдіяльності людини, яка викликана порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, що призводить до необхідності соціального захисту і допомоги (наказ МОЗ України «Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності» від 07.04.2004 № 183). І. — міра втрати здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджає або позбавляє конкретну особу здатності чи можливості здійснювати діяльність у спосіб та в межах, що вважаються для особи нормальними залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних факторів (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 06.10.2005 № 2961-IV).

Іноземна юридична особа — підприємство, що створено за законодавством іншим, ніж законодавство України, і знаходиться за межами України.

Іноземне підприємство — унітарне або корпоративне підприємство, створене за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб (Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV).

Іноземний елемент — ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм: хоча б один учасник правовідносин є іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; юридичний

факт, який впливає на виникнення, зміну або припинення правовідносин, мав чи має місце на території іноземної держави (Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV).

Іноземні громадяни — громадяни іноземних держав та особи без громадянства, що постійно проживають за кордоном і тимчасово в'їжджають на територію України чи повертаються назад до місця постійного проживання з будь-якою метою, як-от: в службових або особистих справах, а також з метою туризму.

Іноземні представництва — іноземні дипломатичні, консульські, торговельні, інші офіційні представництва та установи міжнародних організацій, що користуються імунітетом і дипломатичними привілеями, представництва іноземних банків, іноземних компаній, фірм, які представляють інтереси юридичних осіб-нерезидентів в Україні, а також військові частини Чорноморського флоту Російської Федерації, що дислокуються на території України.

Іноземні суб'єкти господарської діяльності — 1) суб'єкти господарської діяльності, що мають постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України; 2) суб'єкти господарської діяльності, що мають постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України, створені та(або) діють відповідно до законодавства іноземної держави, зокрема юридичні особи, суб'єкти господарської діяльності, що не мають статусу юридичної особи, об'єднання суб'єктів господарської діяльності, іноземні громадяни та особи без громадянства, які провадять господарську діяльність, а також громадяни України, що мають постійне місце проживання за межами України і провадять господарську діяльність; 3) суб'єкти господарської діяльності, що мають постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України, створені та(або) діють відповідно до законодавства іноземної держави, зокрема юридичні особи, суб'єкти господарської діяльності, що не мають статусу юридичної особи, об'єднання суб'єктів господарської діяльності, іноземні громадяни та особи без громадянства, які провадять господарську діяльність, а також

громадяни України, що мають постійне місце проживання за межами України і провадять господарську діяльність.

Іноземний суд — орган іноземної держави, який здійснює правосуддя у формі розгляду та вирішення кримінальних, цивільних, адміністративних та інших категорій справ у встановленому конкретно державою процесуальному порядку. Зазвичай загальні суди поділяються на суди загальної компетенції та спеціальної. В деяких країнах існують релігійні суди (шаріатські суди в мусульманських країнах — Іран, Пакистан, Судан та ін.) і суди звичаєвого права (наприклад суди племені у країні Тропічної Африки та Океанії). В деяких країнах з федеральним устроєм є федеральні суди та суди суб'єктів федерації (Росія, Німеччина та ін.). Окрім державних судів існують й інші види громадських судів, які відповідно до внутрішнього законодавства тієї чи іншої держави входять або не входять у систему державної судової системи.

Інстанція судова — від лат. *instantio* — безпосередня близькість, наполегливість — ланка судової системи України з відповідними процесуальними повноваженнями, що залежить від стадії судового процесу (суд першої інстанції, апеляційне, касаційне провадження).

Інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи — засоби, за допомогою яких суд інформує учасників цивільного процесу про хід і результати розгляду справи. За І.-т. з. р. с. сторони сплачують судовий збір (ст. 79 ЦПК України), особливості оплати сторін витрат, пов'язаних з І.-т. з. р. с., а також реплік справ, по яким такі витрати не сплачуються, встановлюється ст. 81 ЦПК України.

К

Кабінет міністрів — уряд повністю або його частина або сукупність міністрів. К. м. у деяких державах є офіційною назвою уряду (Ізраїль, Латвія, Японія, Казахстан, Туркменістан та ін.). У деяких країнах (напр. Великобританія) поняття уряду та К. м. не збігаються. Так, урядом є сукупність голів усіх центральних виконавчих відомств (міністерств, департаментів) та деяких вищих урядовців, а К. м. являє собою більш звужену колегію, що складається з керівників найважливіших

міністерств. К. м. очолюється або головою уряду (Великобританія, Італія інші парламентарні держави), або головою держави (США та інші президентські держави). В країнах, де уряд діє без участі президента, він називається К. м., і радою міністрів — у тих країнах, де на його засіданнях головує президент.

Кабінет Міністрів України — 1) вищий орган в системі органів виконавчої влади. К. М. У. як уряд очолює систему органів виконавчої влади, спрямовує і координує діяльність міністерств та інших органів виконавчої влади (Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22.07.1998 № 810/98); 2) К. М. У. у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України (Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР).

К. М. У. встановлює: друкований орган, у якому розміщується оголошення про виклик відповідача до суду у цивільних справах (ст. 74 ЦПК України); розмір та порядок витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи в порядку цивільного судочинства (ст. 81 ЦПК України); граничний розмір компенсації за судовим рішенням витрат сторін та їх представників у цивільному провадженні (ст. 85 ЦПК України); граничний розмір компенсації витрат, пов'язаних із залученням свідків, перекладачів та проведення судових експертиз по цивільним справам (ст. 86 ЦПК України); граничний розмір компенсації витрат, пов'язаних з проведенням огляду доказів у цивільних справах (ст. 87 ЦПК України); порядок компенсації судових витрат за рахунок держави в разі звільнення сторін від оплати у цивільних справах (ст. 88 ЦПК України); порядок передачі державним експертним установам речових доказів у цивільних справах (ст. 142 ЦПК України); розмір плати за роздрукування технічного запису судового засідання по цивільній справі (ст. 197 ЦПК України); розмір плати за видачу дублікату виконавчого листа або судового наказу (ст. 370 ЦПК України).

Касаційний суд (касаційна інстанція) — від лат. *quasso* та пізнюлат. *cassatio* — відміна, скасування — окрема ланка в системі

загальних судів України, завданням якої є перевірка правильності вироків, рішень, ухвал та постанов суду першої та апеляційної інстанції з правового (законність) і фактичного (обґрунтованість) боку за матеріалами, наявними у справі і додатково поданими сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі.

Касаційна скарга — процесуальна форма звернення осіб, які беруть участь у справі, і осіб, які не брали участі у справі, щодо яких суд вирішив питання про їх права і обов'язки до суду касаційної інстанції з питань оскарження рішень та ухвал суду першої інстанції, з підстав їх не відповідності нормам матеріального та процесуального права, що були предметом апеляційного розгляду, а також рішень і ухвал суду апеляційної інстанції з метою захисту прав, свобод таких заінтересованих громадян. К. с. має бути у письмовій формі, а за змістом відповідати вимогам, встановленим ст. 326 ЦПК України.

Касаційне подання прокурора — процесуальний документ, у якому прокурор ставить перед судом касаційної інстанції питання щодо скасування або зміни незаконного або необґрунтованого вироку чи рішення суду першої та апеляційної інстанції.

Касаційне провадження — суд касаційної інстанції за скаргою осіб, які беруть участь у справі, і осіб, які не брали участі у справі, щодо яких суд вирішив питання про їх права і обов'язки, перевіряє законність рішень та ухвал суду першої інстанції, їх відповідність нормам матеріального та процесуального права, що були предметом апеляційного розгляду, а також рішень і ухвал суду апеляційної інстанції з метою захисту прав, свобод таких заінтересованих громадян, прав та охоронюваних законом інтересів юридичних осіб, держави, публічних інтересів, в порядку, закріпленому ст.ст. 323-352 ЦПК України. Значення К. п. полягає в тому, що воно забезпечує законність рішень і ухвал суду першої та апеляційної інстанції, захист прав, свобод і охоронюваних законом інтересів осіб, які беруть участь у справі, інших заінтересованих осіб і держави, захист публічних інтересів, а також забезпечує однакове застосування закону судами України та превентивну

їх дію, спрямовану на запобігання порушенню законності громадянами, юридичними, службовими та посадовими особами.

Касація — від лат. *quasso* та пізньолат. *cassatio* — відміна, скасування — 1) оскарження та опротестування до вищестоящого суду судових рішень, вироків, що набрали законної сили; 2) перевірка вищестоящим судом законності та обґрунтованості рішень та вироків суду, що набрали законної сили, на підставі доказів, що містяться у справі або додатково поданих; 3) перегляд, скасування судового рішення вищестоящою інстанцією з підстав порушення законів або недодержанням правил судочинства вищестоящими інстанціями.

Колегіальність — від лат. *collegium* — товариство, праця, співпраця — 1) принцип цивільного та кримінального судочинства, за яким розгляд цивільних та кримінальних справ провадиться колегіально. К. створює необхідні умови для всебічного, критичного та повного дослідження матеріалів справи і справедливого її вирішення, підвищує авторитет органів правосуддя і прийнятих ним рішень, вироків, ухвал та постанов; 2) принцип державного і громадського управління, згідно із яким керівництво державними і громадськими органами та організаціями здійснюється колегією — групою осіб, які мають рівні права та обов'язки або дорадчі права у розв'язанні питань, що належать до компетенції даного органу чи організації. Виходячи із цього К. буває двох видів: вирішальною та дорадчою.

Колегія адвокатів — одна із форм адвокатських об'єднань. К. а. є добровільним професійно-громадським об'єднанням осіб, які згідно із Законом України «Про адвокатуру» одержали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Питання, які стосуються порядку утворення К.а., її діяльності, реорганізації та ліквідації, структури, функцій, прав та обов'язків керівних органів, порядку їх обрання, штату та ін. регулюються її статутом.

Колізійна норма — від лат. *collisio* — зіткнення — 1) норма, яка вказує, право якої держави повинно бути застосоване до цивільних, сімейних, трудових відносин міжнародного

характеру, або який нормативно-правовий акт повинен бути застосований при внутрішньо-державному юридичному конфлікті (колізії); 2) в міжнародному приватному праві К. н. формулюється у вигляді правила, принципу, за яким визначається застосування права тієї чи іншої держави; 3) норма, яка спрямована на вирішення конфліктів в праві.

Колізія нормативних актів (колізія законів) — суперечність один одному двох та більше формально діючих нормативно-правових актів, які регулюють однакові суспільні відносини. К. н. а. вирішується шляхом вибору, за певним критерієм, правилом того нормативного акта, який повинен бути застосований до конкретного випадку.

Коментар — від лат. *commentarius* — записна книжка, записки, замітки, тлумачення — в юриспруденції використовується з метою правильного розуміння права, шляхом тлумачення змісту законів та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів та ін.

Комерційна таємниця — відомості, які пов'язані із виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансами та іншою діяльністю підприємства, що не підпадає під поняття та кваліфікацію «державної таємниці», але розголошення (витік або передача) яких може завдати шкоди його інтересам. Керівники підприємства повинні самостійно визначити склад і обсяг відомостей, що становлять К. т., а також порядок захисту К. т.

Компенсації при втраті роботи — грошові суми та інші гарантії, які власник або уповноважений ним орган і держава повинні надати працівникові у випадках, передбачених законодавством.

Компенсаційні виплати — відшкодування витрат, здійснених працівниками у зв'язку із виконанням ними трудових обов'язків чи при переїзді на роботу в іншу місцевість. Умови та порядок виплати К. в., а також їх види встановлені Кодексом законів про працю України.

Компенсація — від лат. *compensatio* відшкодування, винагорода — правовий спосіб захисту матеріальних та нематеріальних благ фізичних та юридичних осіб. Сутність К. по-

лягає у відшкодуванні шкоди як матеріальної так і нематеріальної. Регулюється Цивільним кодексом України, ЦПК України та іншими нормативно-правовими актами.

Компенсація моральної шкоди — один із способів захисту немайнових прав. Порядок відшкодування моральної шкоди встановлюється ст. 23 Цивільного кодексу України. Так, моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості. Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Моральна шкода відшкодовується одноразово.

Конституція — від лат. *constitutio* — устрій, положення — 1) нормативно виражений порядок організації і здійснення державного владарювання; 2) сукупність писаних правових актів (законів та судових прецедентів), а також джерел звичаєвого характеру (конституційні звичаї та конституційні угоди), які регулюють сферу державно-політичних відносин владарювання; 3) основний закон, єдиний нормативно-правовий акт найвищої сили (або кілька таких актів), які регламентують засади функціонування політичної системи суспільства, встановлюють засади державного ладу, порядок формування, організації та діяльності ключових ланок державного механізму, визначають принципи територіальної організації держави, закріплюють основи правового статусу фізичної особи та її взаємовідносини із державою; 4) система обмежень державної влади, встановлена шляхом проголошення прав і свобод людини та громадянина і визначення їх юридичних гарантій.

Консул — від лат. *consul* — посадова особа держави, призначена у певний район (округ)

іншої держави за її згодою для захисту інтересів своєї країни, її юридичних осіб і громадян, сприяння всебічним зв'язкам між акредитуючою та приймаючою державами, нагляду та інформації про економічне становище і соціально-політичні процеси в регіоні свого перебування.

Консульська установа — постійно діючий державний орган зовнішніх зносин, розміщений на території іншої держави згідно з міжнародною угодою між заінтересованими державами. Виконує консульську функцію щодо захисту прав та інтересів своєї держави, громадян та юридичних осіб. Дія К. у. поширюється на консульські округи, кількість яких визначається за взаємною згодою держав.

Консульський імунітет — вилучення з-під юрисдикції держави перебування або звільнення від іноземної юрисдикції.

Консульські привілеї — додаткові пільги та переваги, якими наділяються консульства та їх співробітники.

Контракт трудовий — особлива форма трудового договору, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність, у тому числі й матеріальна, сторін, умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін.

Л

Лист — різновид речових доказів, які можуть бути оголошені і досліджені у судовому засіданні під час розгляду судом цивільної справи (ст.ст. 185, 186 ЦПК України). Національне законодавство дає визначення Л. — поштове відправлення у вигляді поштового конверта з вкладенням письмового повідомлення або документа, розміри і масу якого встановлено відповідно до законодавства України (Закон України «Про поштовий зв'язок» від 04.10.2001 № 2759-III).

М

Майно — 1) сукупність речей та матеріальних цінностей, щ знаходяться у власності особи (фізичної або юридичної), держави або муніципалітету, або належать організації на

праві господарчого відання або оперативного управління. До складу М. входять речі, у тому числі гроші і цінні папери; 2) сукупність речей та майнових прав на отримання речей або майновий зиск від інших осіб (активів); 3) сукупність речей, майнових прав і обов'язків, які характеризують майнове становище їх носія (актив і пасив). Неоднозначне розуміння М. й у нормативно-правових актах, які регулюють ті чи інші суспільні відносини. Так, можна зустріти наступні тлумачення М.: 1) матеріальні активи, які відповідно до чинного законодавства віднесені до основних засобів (фондів) (Наказ Фонду державного майна «Про внесення змін та доповнень до Положення про порядок відчуження основних засобів, що є державною власністю, та Положення про порядок продажу на аукціоні, за конкурсом основних засобів, що є державною власністю» від 29.03.2004 № 604); 2) житлові, дачні, садові будинки, гаражі, господарські будівлі та споруди, що розміщені на радіоактивно забрудненій території і перебувають у приватній власності громадянина-переселенця (громадянина-спадкоємця) (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок виплати компенсацій громадянам за втрачене нерухоме майно у разі відселення або самостійного переселення з радіоактивно забруднених територій» від 15.07.1997 № 755) 3) речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру, вони можуть бути вилучені з володіння законного власника або пошкоджені чи знищені (наказ Мінтрансу зв'язку України «Про затвердження Інструкції про проведення контрольних заходів фінансово-господарської діяльності підгалузей, об'єднань, підприємств, установ та організацій системи Міністерства транспорту та зв'язку України» від 09.06.2005 № 290); 4) будь-які активи, в тому числі матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, що відображені у речах або правах, а також юридичні документи або акти, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес щодо них (Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003); 5) сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються

в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів (Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV); 6) особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV); 7) матеріальні цінності, які відповідно до чинного законодавства віднесені до основних засобів (фондів) (наказ Фонду державного майна «Про затвердження Положення про порядок продажу на аукціоні, за конкурсом основних засобів, що є державною власністю» від 22.09.2000 № 1976); 8) активи (оборотні та необоротні), які підприємство використовує у виробництві в процесі господарської діяльності, вартість яких відображається в балансі підприємства (наказ Фонду державного майна «Про Положення про порядок віднесення майна до такого, що включається до складу цілісних майнових комплексів державних підприємств, які не підлягають приватизації» від 05.05.2001 № 787).

Майнові права — суб'єктивне право учасників правовідносин, пов'язане з володінням, користуванням та розпорядженням майном, а також з тими матеріальними (майновими) вимогами, які виникають між учасниками цивільного обороту щодо розподілу цього майна і обміну (товарами, послугами, роботами, цінними бумагами, грошима та ін.). М. п. складають правомочність власника, право господарського відання, право оперативного управління (речові М. п.) та обов'язкові права (в тому числі права на відшкодування шкоди, заподіяної майну фізичних або юридичних осіб), права авторів, винахідників на винагороду, спадкові права.

Майнові права подружжя — права володіння, користування і розпорядження спільно нажитого під час шлюбу майна, а також право на матеріальну підтримку в разі непрацездатності, в період вагітності дружини тощо. Загальним є правило, відповідно до якого майно, нажите подружжям під час шлюбу, є його спільною сумісною власністю, і кожен з подружжя має рівні щодо цього майна права.

Майно підприємства — становлять основні фонди та оборотні кошти, а також інші

цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства.

Майно, яке може оцінюватися — об'єкти в матеріальній формі, будівлі та споруди (включаючи їх невід'ємні частини), машини, обладнання, транспортні засоби тощо; паї, цінні папери; нематеріальні активи, в тому числі об'єкти права інтелектуальної власності; цілісні майнові комплекси всіх форм власності (Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 № 2658-III).

Майнові санкції — передбачені законом або договором засоби впливу на правопорушника, пов'язані із настанням для нього негативних, невігідних правових наслідків майнового характеру.

Майнове стягнення — під М. с. слід розуміти: а) стягнення на грошові кошти боржника, заробітну плату (заробіток), доходи, пенсію, стипендію; б) вилучення у боржника та передавання певних предметів, зазначених у рішенні суду; в) конфіскацію майна, конфіскацію певних предметів.

Майнові права, які можуть оцінюватися, — це будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги (Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 № 2658-III).

Майново-господарські зобов'язання — це цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку (Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV).

Малолітні — вікова група неповнолітніх осіб, які не досягли 14 років. Мають ще більш обмежену дієздатність порівняно із неповнолітніми особами віком від 14 до 18 років. Згідно із ст. 31 ЦК України малолітня особа має право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини та здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності. Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду. Майнову відповідальність за дії малолітньої особи (правочини, завдану шкоду та ін.) несуть їх батьки, усиновлювачі, опікуни, якщо не доведуть, що шкода була завдана не з їх причини.

Мирова угода — угода між сторонами у цивільній справі, затверджена судом за умови припинення спору про цивільне право на основі взаємних поступок — відмова позивача від частини своїх вимог або їх зміна, визнання відповідачем зміненого позову чи зменшеного розміру позовних вимог. М. у. можлива у будь-якій стадії цивільного судочинства, у тому числі й в процесі виконання рішення суду. Порядок укладення М. у. регулюється ст. 175 ЦПК України.

Міжнародна організація — організаційна форма співробітництва держав у різних сферах суспільного життя. М. о. засновуються державами шляхом укладення багатосторонніх міжнародних договорів і є суб'єктами міжнародного права.

Міжнародний договір — угода між двома або більше країнами або іншими суб'єктами міжнародного права щодо встановлення, зміни або припинення їх взаємних прав та обов'язків у політичній, економічній або інших сферах. М. д. є основним джерелом міжнародного права. М. д. за своєю суттю є родовим поняттям, яке охоплює договори, угоди, пакти, трактати, конвенції, декларації, комюніке, протоколи та ін. Незалежно від найменування усі М. д. мають однакову юридичну силу. За числом учасників М. д. поділяють на два види: двосторонні та багатосторонні (регіональні та універсальні). М. д. може бути відкритим, якщо у ньому передбачається, що будь-яка держава, яка має в ньому заінтересованість, може приєднатися до такого М. д.

Законодавство України містить кілька визначень М. д. Так, можна зустріти наступні

визначення: 1) укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) (Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 № 1906-IV); 2) чинний М. д. України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV).

Міжнародний цивільний процес — умовний термін, під яким розуміється частина міжнародного приватного права; комплекс цивільно-процесуальних норм, які діють у межах кожної національної держави, які регулюють процесуальне становище іноземних фізичних та юридичних осіб, а також осіб без громадянства, процесуальне становище іноземної держави і її дипломатичних представників, міжнародних організацій, імунітет держави, розмежування компетенції національних судів (питання міжнародної підсудності), судові докази в цивільних справах з урахуванням зазначених категорій суб'єктів, виконання доручень іноземних судів, визнання та виконання іноземних судових рішень, проблеми юридичного значення провадження, яке порушене в іноземному суді і там не завершено, а також виконання іноземних арбітражних рішень.

Місцезнаходження юридичної особи — юридична фіксація, яка означає умовний зв'язок юридичної особи з певною географічною точкою (адміністративно-територіальною одиницею), вчинена за визначеними законом правилами. Відповідно до ст. 93 Цивільного кодексу України М. ю. о. визначається місце її державної реєстрації та вказується в її установчих документах.

Місце перебування — готель, санаторій, будинок відпочинку, пансіонат, кемпінг, туристична база, лікарня, інше подібне приміщення, що не є місцем проживання фізичної особи, в якому вона знаходиться (перебуває) тимчасово.

Місце проживання (фізичної особи) — це місце постійного або переважно постійного, або тимчасового проживання фізичної особи. Відповідно до ст. 29 Цивільного кодексу України М. п. фізичної особи визнається жилий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті. Також зазначена стаття ЦК України визначає особливості М. п. осіб, які не досягли 18 років та недієздатних осіб. Фізична особа може мати кілька М. п.

Місце роботи — підприємство, установа, організація, де робітник чи службовець виконує свою трудову функцію, а також місцевість, де розташовані відповідні підприємства, установи, організації. М. р. є обов'язковою умовою для укладення трудового договору (контракту), яку працівник та власник або уповноважений ним орган за взаємною згодою повинні визначити.

Мова судочинства — мова, якою провадиться судочинство. Згідно із ст. 7 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється державною мовою, а відповідно до ст. 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська. Зазначена стаття ЦПК України закріплює гарантію осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, здійснювати процесуальні дії (робити заяви, давати пояснення, виступати в суді, заявляти клопотання) рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача. Також державною мовою складаються процесуальні документи.

Моральна шкода — моральні або фізичні страждання фізичної особи, які вона відчуває внаслідок неетичної або протиправної поведінки іншої особи.

Згідно із ст. 23 Цивільного кодексу України М. ш. може виражатися у наступному: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі

та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Н

Надання житлової площі — один із способів здійснення конституційного права на житло в Україні. Житлова площа надається громадянам в будинках державного і комунального житлового фонду безоплатно та в будинках житлово-комунальних кооперативів — платно. Жилі приміщення в будинках державного житлового фонду надаються в порядку черговості громадян, які перебувають на квартирному обліку. Жилі приміщення у державному та комунальному житловому фонді надаються, як правило, у вигляді окремих квартир на сім'ю, розмір житлової площі не повинен перевищувати 13,65 кв.м (норма житлової площі) на одну особу і бути не менше від рівня середньої забезпеченості громадян жилим приміщенням. Окремим категоріям громадян жиле приміщення може бути надане з перевищенням норм житлової площі.

Наказне провадження — самостійний вид цивільного судочинства, здійснюваного судами загальної юрисдикції, спрямований на постановлення судового наказу. У Н. п. шляхом спрощеного, прискореного порядку розгляду цивільної справи можливо задоволення безспірних вимог, які підтверджені документами, визначеними у ст. 96 ЦПК України, і на підставі яких видається судовий наказ. Правове регулювання процесуального порядку наказного провадження визначено у ст.ст. 95–106 ЦПК України.

Нарадча кімната — окреме приміщення суду, яке призначене для обговорення суддями наслідків розгляду справ та постановлення по них рішень. Ніхто не має бути присутнім у Н. к. крім складу суддів у даній справі. Судді не мають права розголошувати міркування, висловлені в Н. к. (ст. 169 ЦПК України). Таємниця нарадчої кімнати є гарантією принципу незалежності суддів, підкорення їх лише закону та забезпеченню необхідних умов для повного і правильного вирішення усіх питань, обов'язкових для постановлення законного та обгрунтованого рішення суду.

Народні засідателі — громадяни України, які у випадках, визначених процесуальним

законом, вирішують у складі суду справи разом з професійними суддями, забезпечуючи згідно з Конституцією України (ст. 125) безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя (Закон України «Про судоустрій України» від 07.02.2002 № 3018-III).

Наука цивільного процесуального права — складова юридичної науки. Її предметом є цивільне процесуальне право, цивільне судочинство і теорія цивільного процесуального права. Н. ц. п. п. вивчає закономірності виникнення, функціонування і розвитку цивільного процесуального права, суть, роль у виконанні соціальних функцій, обумовленість суспільними інтересами, які визначаються економічною основою суспільства.

Негайне виконання судового рішення — спеціальний порядок виконання відповідного рішення суду, суть якого полягає у примусовому його виконанні не з часу набуття ним законної сили, а негайно — з моменту оголошення рішення у судовому засіданні, чим забезпечується швидкий і реальний захист життєво важливих прав та інтересів фізичних і юридичних осіб і держави. Виключний перелік справ, щодо яких суд може допустити негайне виконання рішень, закріплений у ст. 367 ЦПК України.

Негаторний позов — від франц. *negateur*, від лат. *negatorius* — той, хто заперечує, відхиляє — позов власника про усунення порушень, що перешкоджають здійсненню його прав розпоряджатися майном, що йому належить. Відповідачем за цим позовом може бути особа або орган, які обмежують права власника. Власник може вимагати припинення будь-яких дій, що об'єктивно порушують його право, незалежно від наявності або відсутності вини порушника або завданих ним збитків. На момент пред'явлення позову потрібно, щоб порушення продовжувалося. Якщо порушення припинилося, власник може лише висунути позов про відшкодування завданих цим порушенням збитків. Усі витрати, пов'язані із усуненням перешкод, несе відповідач. На Н. п. не поширюється позовна давність, оскільки в даному випадку порушення має триваючий характер.

Недієздатність — відсутність правової передумови щодо можливості фізичної особи

бути дієздатною. Визнання Н. здійснюється лише у судовому порядку, якщо через хворобу, недоумство або зловживання спиртними або наркотичними речовинами фізична особа не може розуміти значення своїх дій або керувати ними. Порядок визнання фізичної особи Н. регулюється ст.ст. 236–245 ЦПК України.

Недійсність шлюбу — визнання шлюбу таким, що укладений із порушенням норм сімейного законодавства, який внаслідок цього не породжує майнових та особистих прав та обов'язків, що випливають з нього.

Незалежність суддів — один з головних конституційних принципів правосуддя, на основі якого формується правове положення судді в державі. Принцип Н. с. тісно пов'язаний з такими принципами, як незмінюваність суддів та несумісність суддівської посади. Н. с. та недоторканність суддів гарантуються Конституцією України (ст.ст. 126, 129) та іншими нормативно-правовими актами. Н. с. означає, що судді при здійсненні своїх повноважень керуються тільки законом і ніхто не має права давати їм будь-які вказівки або прямим чи побічним способом впливати на них. Принцип Н. с. у поєднанні із вимогою неупередженості зобов'язує суддю при розгляді справ бути вільним від будь-яких політичних переваг та партійних зобов'язань.

Незмінюваність суддів — принцип судоустрою, що за своєю суттю є правовою основою статусу суддів у державі. Зміст принципу Н. с. полягає у тому, що судді перебувають на посаді довічно (безстроково), а також переміщення судді із посади та місця посади здійснюється без його згоди. Конституційна гарантія Н. с. закріплена у ст. 126 Конституції України.

Неналежна сторона — особа, яка в цивільному процесі не є суб'єктом права вимоги чи несення обов'язку, на відміну від належного позивача та відповідача. Нормативне закріплення в Україні має лише неналежний відповідач, а також порядок його заміни на належного у ст. 33 ЦПК України, питання неналежності та належності позивача законодавством не регулюється. Раніше у ЦПК України 1963 р. ст. 105 встановлювала правове регулювання визнання сторони (позивача

або відповідача) неналежною та встановлювала правила їх заміни належними сторонами.

Непереборна сила — обставина, що виключає юридичну відповідальність особи за заподіяну шкоду. Н. с. являє собою об'єктивну, надзвичайну та невідворотну природну, техногенну або іншу подію (землетрус, аварія, воєнні дії тощо), якій особа не має реальної можливості протидіяти, внаслідок чого вчиняє дії або бездіяльність, які завдають шкоди. Н. с. є тією обставиною, яка виключає настання цивільно-правової відповідальності боржника за невиконання або неналежне виконання зобов'язань.

Неповнолітні — фізичні особи віком до 18 років. Правовий статус Н. має ряд особливостей, чим відрізняється від правового статусу повнолітніх. Цивільна дієздатність у Н. існує не в повному обсязі, і з цієї причини Н. поділяються на осіб, які не досягли 14 років, — малолітні, й на осіб віком від 14 до 18 років — Н. Дієздатність осіб віком від 14 до 18 років є більш широкою — неповна цивільна дієздатність (ст.ст. 31, 32 Цивільного кодексу України), аніж осіб, які не досягли 14 років, — часткова цивільна дієздатність (ст. 29 Цивільного кодексу України).

Нерухоме майно (нерухомість) — земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельних ділянках, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Відповідно до ст. 181 Цивільного кодексу України до Н. м. належать і повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права, на які підлягають державній реєстрації.

Неустойка (штраф, пеня) — грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторів у разі порушення боржником зобов'язання. Штрафом є Н., що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання. Пеня є Н., що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання. Правове регламентування питань Н. закріплено гл. 49 Цивільного кодексу України.

Неявка в судове засідання — процесуальні підстави для прийняття відповідних висновків щодо осіб, які не з'явилися у судове засідання, в якому розглядається відповідна судова справа. За загальним правилом, явка в судове засідання є обов'язком учасників судового процесу. Н. в с. з. учасників процесу допускається судом лише з поважних причин. Наслідками Н. в с. з. сторони (позивача або відповідача) тягне за собою настання наслідків, передбачених ст.ст. 169, 170 ЦПК України.

Нововиявлені обставини — юридичні факти, що існували на момент возгляду справи в суді й мали істотне значення для її правильного вирішення, але не були і не могли бути відомі ні суду, ні заінтересованим особам, спричинили порушення прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а будучи виявленими після набуття рішенням суду законної сили, виступають підставами для їх перегляду. До підстав перегляду справ за Н. о. цивільно-процесуальне законодавство відносить: істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи; встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення; скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, що підлягають перегляду; встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане. Провадження у зв'язку із Н. о. регулюється ст.ст. 361–366 ЦПК України.

Норма права — формально обов'язкове правило поведінки, яке має загальний характер і встановлюється або санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин та забезпечується відповідними державними гарантіями його реалізації. Н. п. має наступні загальні ознаки: 1) регулює групу кількісно невизначених суспільних відносин; 2) адресована до кола неперсоніфікованих суб'єктів;

3) діє у часі безперервно; 4) не вичерпує свою обов'язковість певною кількістю її застосувань; 5) її чинність припиняється або скасовується за спеціальною процедурою. Н. п. має внутрішню структурну побудову (внутрішню форму) — диспозиція, гіпотеза, санкція.

Норми права інших держав (застосування у цивільному судочинстві) — суд вирішує

справи відповідно до Конституції України, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У разі невідповідності правового акта закону України або міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує акт законодавства, який має вищу юридичну силу. У разі невідповідності закону України міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суд застосовує міжнародний договір. Норми права інших держав суд застосовує у разі, коли це встановлено законом України чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. При застосуванні права іноземної держави суд встановлює зміст його норм згідно з їх офіційним тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі. З метою встановлення змісту норм права іноземної держави суд може звернутися в установленому законом порядку до Міністерства юстиції України чи інших компетентних органів та установ в Україні чи за кордоном або залучити експертів. Особи, які беруть участь у справі, мають право подавати документи, що підтверджують зміст норм права іноземної держави, на які вони посилаються в обґрунтуванні своїх вимог або заперечень, іншим чином сприяти суду у встановленні змісту цих норм. Якщо зміст норм права іноземної держави в розумні строки не встановлений, незважаючи на вжиті згідно з цією статтею заходи, застосовується право України.

Нормативно-правовий акт — офіційний письмовий документ, який приймається уповноваженим органом держави і встановлює, змінює, припиняє чи конкретизує певну норму права.

Нотаріат — від франц. *notariate*, від лат. *notarius* — писар, стенограф, секретар — це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності (Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII).

Нотаріус — від лат. *notarius* — писар, стенограф, секретар, від лат. *nota* — знак, літера — особа, яка уповноважена державою на вчинення нотаріальних дій і працює у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державний Н.) або займається приватною нотаріальною діяльністю (приватний Н.).

О

Об'єднання позовів — процесуальна дія здійснювана суддею під час відкриття провадження у справі, підготовки справи до судового розгляду або під час її розгляду, яка оформлюється постановленням ухвали про О. п. Зміст О. п. полягає у тому, що відбувається об'єднання в одне провадження кількох однорідних позовних вимог за позовами одного й того самого позивача до одного й того самого відповідача чи до різних відповідачів або за позовами різних позивачів до одного й того самого відповідача (ст. 126 ЦПК України). О. п. сприяє економії процесуальних засобів і є перешкодою для прийняття судом протележних рішень. Однорідними є вимоги, які випливають з одних і тих же правовідносин.

Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи — вид неповного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про О. ц. д. ф. о., визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи. Порядок провадження з цієї категорії справ регулюється ст.ст. 236–241 ЦПК України.

Обмежена матеріальна відповідальність — вид матеріальної відповідальності працівника за шкоду, заподіяну підприємству, організації, установі.

Обмін жилого приміщення — угода між громадянами про взаємну передачу прав та

обов'язків на жиле приміщення, яке вони займають.

Обов'язкова частка в спадщині — частина спадкового майна, яка переходить до спадкоємців, визначених законом, незалежно від заповіту. Правова регламентація О. ч. в с. закріплена ст. 1241 Цивільного кодексу України.

Обов'язок доказування — обов'язок сторін довести обставини, на які вони посилаються як на підставу (основу) своїх вимог та заперечень (ст. 60 ЦПК України). О. д. розподіляється між позивачем і відповідачем відповідно до принципу змагальності сторін: позивач зобов'язаний довести обставини, якими він обґрунтовує свій позов, а відповідач — обставини, якими він обґрунтовує заперечення проти пред'явлених до нього вимог.

Обставини непереборної сили (форс-мажор) — від франц. *force majeure* — непереборна перешкода, обставина — виникнення надзвичайних, невідворотних обставин, внаслідок яких унеможливується виконання умов договору. Залежно від сфер суспільного життя законодавець по-різному дає визначення О. н. с., серед яких можна зустріти наступні: 1) надзвичайні обставини та події (землетрус, ураган, шторм, повінь; війна та воєнні події, зруйнування внаслідок дії вибухових приладів, що знаходяться у землі; радіаційне, хімічне зараження, інші надзвичайні та невідворотні за даних умов події), які не можуть бути передбачені сторонами під час укладення договору підряду (контракту) та в разі виникнення яких неможливо вжити відповідних заходів (Закон України «Про майнову відповідальність за порушення умов договору підряду (контракту) про виконання робіт на будівництві об'єктів» від 06.04.2000 № 1641-III); 2) обставини, що виникли внаслідок прийняття рішень законодавчого або нормативно-правового характеру, обов'язкових для суб'єктів аграрного ринку згідно із законодавством, або ті, що виникли внаслідок стихійного лиха, у тому числі пожежі, повені, посухи, заморозків, граду, землетрусу, військових дій або суспільних збурень, а також з інших обставин, які не могли бути керованими стороною договору (контракту), включаючи втрату врожаю або його частини внаслідок несприятливих погодних умов, раптового

припинення поставки води, тепла, електроенергії, нафтопродуктів чи газу, не пов'язаного з несплатою їх вартості (Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV); 3) надзвичайна і непереборна за даних умов сила (стихія, дія суспільного ворога, оголошена та неоголошена війна, загроза війни, терористичний акт, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, громадська демонстрація, блискавка, пожежа, буря, повінь, землетрус, нагромадження снігу або ожеледь, вибух тощо), дяю якої неможливо упередити застосуванням високопрофесійної практики персоналу юридичної особи або силами фізичної особи і яка є обставиною, що звільняє фізичну особу або посадових осіб юридичної особи від відповідальності за невиконання своїх обов'язків, передбачених податковим законодавством (наказ ДПА України «Про затвердження Порядку застосування норм пункту 15.4 статті 15 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 19.03.2001 № 113); 4) обставини, які не можуть бути передбачені сторонами при укладанні контракту і проти виникнення яких вони не можуть вжити відповідних заходів. До них належать: стихійні лиха (бурі, циклони, повені, землетруси і т. ін.); війна і воєнні дії, заколот, блокада, безчинства, безпорядки та інші протиправні дії; зруйнування внаслідок дії вибухових пристроїв, які знаходились у землі; радіаційна, хімічна зараженість, ударні хвилі, що виникають при польоті літаків або інших літальних апаратів зі звуковими та надзвуковими швидкостями, інші подібні обставини («Положення про підрядні контракти у будівництві України» Держбуду України від 15.12.1993 № 9).

Обставини справи — сукупність юридичних фактів, які мають значення для вирішення цивільної, адміністративної або кримінальної справи. О. с. є предметом розгляду судом та відповідно до закону фіксуються.

Обстеження судово-медичне — вид діяльності судово-медичної експертизи, що проводиться для встановлення фізіологічних станів і патологічних змін та отримання судово-медичних експертних доказів.

Оголошення фізичної особи померлою —

1) різновид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядається цивільна справа про О. ф. о. п., згідно з ст.ст. 246–250 ЦПК України, з підстав, передбачених ст. 46 Цивільного кодексу України; 2) рішення суду, що ґрунтується на відсутності відомостей про місцеперебування фізичної особи в місці її постійного перебування (проживання) протягом трьох років. Якщо ж фізична особа пропала безвісти за обставин, що загрожують їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, строк О. ф. о. п. становить шість місяців.

Одноразова винагорода — один із видів заохочення робітників та службовців за успіхи в праці. Правовою підставою для О. в. є ст. 97 КЗпП України, ст. 2 Закону України «Про оплату праці».

Одноразова допомога — матеріальна підтримка, яка надається відповідним категоріям громадян державою, органами місцевого самоврядування у грошовій або натуральній формі й не має систематичного характеру.

Одностороння угода — угода, для вчинення якої достатньо волевиявлення однієї особи (наприклад, договір дарування, заповіт).

Ознайомлення з матеріалами справи — право учасників процесу знайомитися із матеріалами справи, яке полягає у здійсненні відповідних процесуальних дій сторонами, третіми особами та судом (ст.ст. 27, 199 ЦПК України).

Окрема думка судді — процесуальна форма викладу незгоди одного із суддів з рішенням суду в цілому.

Окрема ухвала — ухвала суду, що встановила в порядку цивільного судочинства порушення закону або інші істотні недоліки в діяльності державних органів, організацій, установ і посадових осіб, неправомірну поведінку окремих громадян, яка виноситься відповідно до чинного законодавства (ст. 221 ЦПК України).

Окреме провадження — це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого

розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Суд розглядає в порядку О. п. справи про: 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; 2) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; 3) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; 4) усиновлення; 5) встановлення фактів, що мають юридичне значення; 6) відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; 7) передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; 8) визнання спадщини відумерлою; 9) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; 10) обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу; 11) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю щодо юридичних та фізичних осіб. У порядку О. п. розглядаються також справи про надання права на шлюб, про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, про поновлення шлюбу після його розірвання, про встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя та інші справи у випадках, встановлених законом. Порядок розгляду цивільних справ в порядку О. п. регулюється ст.ст. 234–290 ЦПК України.

Опіка — форма захисту особистих і майнових прав фізичних осіб, які внаслідок певних обставин (вік, стан здоров'я) не можуть здійснювати права самостійно. О. також може встановлюватися й над майном недієздатної особи та осіб, які визнані судом безвісно відсутніми, а також над майном, що становить спадкову масу і потребує спеціального управління до моменту передачі його спадкоємцям померлого.

Опікун — особа, яка призначається у встановленому законом порядку для захисту особистих та майнових прав дітей у віці до 14 років, а також громадян, визнаних судом недієздатними внаслідок душевної хвороби або недоумства. О. є представником

підопічного в силу закону (законний представник).

Опіка та піклування — 1) форма влаштування дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, з метою їх утримання, виховання та надання освіти, а також для захисту їх прав та інтересів; опіка встановлюється над дітьми у віці до 14 років; піклування встановлюється над дітьми у віці від 14 до 18 років (Модельний закон про додаткові гарантії соціального захисту дітей-сиріт і дітей, які залишились без опіки батьків країн СНД від 08.12.1998); 2) встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки (Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV).

Оплата праці — винагорода, яка обчислюється у грошовому виразі (як правило), яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Оподаткування — законодавчо врегульований процес встановлення та утримання податків в державі, визначення їх розмірів та ставок, відповідних об'єктів та кола фізичних та юридичних осіб, що підлягають О., а також порядок справляння (сплати) податків.

Орган держави (державний орган) — від лат. *organum*, від грец. — інструмент, знаряддя — структурно організований елемент державного механізму, наділений владними повноваженнями та необхідними матеріальними засобами для здійснення завдань, пов'язаних з тією чи іншою функцією держави. Система цих органів утворює апарат держави (державний апарат).

Органи виконавчої влади (органи державного управління) — окремих вид державних органів, діяльність яких згідно із принципом розподілу влади спрямована на виконання законів, інших нормативно-правових актів та здійснення державного управління.

Органи внутрішніх справ — спеціалізовані державні органи, що здійснюють функцію

забезпечення громадського порядку і громадської безпеки. До складу О. в. с. належать: Міністерство внутрішніх справ України, головні управління МВС України в Криму, м. Києві та Київській області, управління МВС України в областях, м. Севастополі та на транспорті, їх міські, районні та лінійні відділи (управління), підрозділи, установи, навчальні заклади і науково-дослідні установи, що становлять єдину систему МВС України.

Органи державної влади — колегіальні та одноособові органи, наділені юридично визначеними державно-владними повноваженнями та необхідними засобами для здійснення функцій і завдань держави. Формуються безпосередньо народом (шляхом виборів) і державою, мають відповідну внутрішню організовану структуру.

Органи законодавчої влади (парламент) — органи, уповноважені приймати закони. В Україні Верховна Рада України є єдиним О. з. в.

Органи місцевого самоврядування — виборні та інші органи територіальних громад, наділені повноваженнями вирішувати питання місцевого значення.

Органи судової влади — органи, на які покладено здійснення функцій правосуддя. В Україні до О. с. в. належать: Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції. До судів загальної юрисдикції належать вищі спеціалізовані суди. Правові засади організації діяльності О. с. в. в Україні визначаються Конституцією України та Законом України «Про судоустрій України».

Ордер на жиле приміщення — від нім. *order*, від франц. *ordre* — наказ, від лат. *ordo* — ряд, порядок — документ, на підставі якого здійснюється вселення у надане або обмінане жиле приміщення у будинках державного, комунального житлового фонду, а також фонду житлово-будівельних кооперативів.

Оренда — від польс. *arenda*, від пізньолат. *arrendare* — здати в найом, наймати — надання майна в тимчасове (строкове) платне користування.

Оскарження апеляційне в цивільному судочинстві — процесуальна гарантія, що забезпечує законність і обґрунтованість рішень та ухвал суду першої інстанції; захист прав, свобод та інтересів осіб, які брали участь у справі, а також публічних інтересів; однакове застосування судами норм матеріального і процесуального права. Інститут апеляційного оскарження та перевірки рішень та ухвал суду першої інстанції врегульований ст.ст. 291–322 ЦПК України.

Оскарження касаційне в цивільному судочинстві — процесуальна гарантія забезпечення законності рішень і ухвал суду першої та апеляційної інстанцій, а також захист прав, свобод і охоронюваних інтересів фізичних і юридичних осіб та держави. Правове регулювання касаційного оскарження і перевірки судових рішень та ухвал визначено ст.ст. 323–352 ЦПК України.

Основний Закон — термін, що застосовується для позначення Конституції як нормативно-правового акта найвищої юридичної сили. В цьому значенні терміни «О. З.» та «Конституція» є синонімами.

Особа — людина в системі суспільних зв'язків і відносин. В цивільному праві України розрізняються О. фізичні та О. юридичні, які беруть участь у цивільних правовідносинах, є правоздатними і дієздатними.

Особа фізична — це людина, яка є учасником цивільних відносин (ст. 24 Цивільного кодексу України). О. ф. можуть бути громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які є суб'єктами правовідносин. Цивільну правоздатність, тобто право мати цивільні права і нести обов'язки, рівною мірою мають усі громадяни з моменту народження і до смерті. Цивільна дієздатність (її обсяг) залежить від наявності або відсутності певних обставин (віку, стану здоров'я).

Особа юридична — організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку (ст. 80 Цивільного кодексу України). Цивільна правоздатність та дієздатність О. ю. виникає одночасно з моменту її реєстрації.

Особі без громадянства (апатриди, аполіди) — від грец. — той, хто не має вітчизни) — 1) особи, які проживають на території України і не є громадянами України та не мають доказів своєї належності до громадянства іноземної держави, вважаються особами без громадянства; 2) особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином (Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 № 2235-III; Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 04.02.1994 № 3929-XII).

Особа, яка надає правову допомогу — правову допомогу може надавати особа, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги (ст. 56 ЦПК України). Така особа має право: знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії долучених до справи документів, бути присутньою у судовому засіданні. Особа, яка має право на надання правової допомоги, допускається ухвалою суду за заявою особи, яка бере участь у справі.

Особі, які беруть участь у справі — є суб'єктом цивільних процесуальних відносин. У справах позовного провадження особами, які беруть участь у справі, є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб. У справах наказного та окремого провадження особами, які беруть участь у справі, є заявники, інші заінтересовані особи, їхні представники. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Особи, які беруть участь у справі (ст. 26 ЦПК України), відрізняються від інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин тим, що мають юридичну заінтересованість у результатах вирішення судом справи і в реалізації ухваленого по ній рішення, оскільки вони є учасниками матеріального спору.

Особі, які мають право відмовитися давати показання — згідно із ст. 52 ЦПК України фізична особа має право відмовитися давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка,

усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб). Особа, яка відмовляється давати показання, зобов'язана повідомити причини відмови.

Особисті документи — належним чином оформлені й засвідчені підписами компетентної службової особи та печаткою відповідного державного органу, підприємства, установи, організації офіційні записи про відомості, що мають юридичний характер (значення) і стосуються певної особи або події. Згідно із чиним законодавством України до О. д. належать: паспорт, трудова книжка, посвідчення особи, посвідчення про обрання депутатом, документи про освіту (диплом, атестат, свідоцтво), науковий ступінь та вчене звання, нагородження, свідоцтва (про народження, шлюб, розлучення, смерть, спадщину тощо).

Особисті немайнові права — різновид цивільних прав особи, що стосуються її немайнових благ (життя, здоров'я, честі, гідності тощо). Не мають економічного змісту та належать людині від народження або за законом, є невід'ємними від конкретної людини. О. н. п. захищаються способами, передбаченими Цивільним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами.

Офіційний документ — інформація, відомості чи дані, зафіксовані на папері, фотоплівці, магнітному диску та іншому матеріальному носії, що мають законодавчий, нормативний, директивний або інформаційний характер.

Охоронні правовідносини — відносини, що виникають в результаті здійснення охоронюваних норм права. Опосередковуючи захист прав та інтересів, юридичну відповідальність, вони відіграють роль сполучника між регулятивними та процесуальними відносинами.

Оцінка доказів — 1) розумова, логічна діяльність, яка має на меті визначення допустимості, відносності, достовірності, значення (сили) кожного доказу та достатньої їх сукупності для того, щоб встановити обставини, які входять до предмета доказування; 2) розумова, пізнавальна діяльність уповноваженого

суб'єкта (суду), що полягає у дослідженні якісних і кількісних ознак зібраних доказів і здійснюється за його внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності та на підставі закону; 3) розумова діяльність суб'єктів доказування, що ґрунтується на законах логіки і процесуального права.

П

Перегляд рішень і ухвал — процесуальна гарантія захисту прав та охоронюваних законних інтересів осіб, які беруть участь у цивільній справі. Перегляд рішень і ухвал можливий чотирма способами: апеляційне провадження (ст.ст. 291–332 ЦПК України); касаційне провадження (ст.ст. 323–352 ЦПК України); провадження у зв'язку з винятковими обставинами (ст.ст. 353–360 ЦПК України); провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами (ст.ст. 361–366 ЦПК України).

Передача справи з одного суду до іншого — процесуальні дії суду, пов'язані із зміною підсудності цивільної справи. Випадки передачі справи до іншого суду закріплені ст. 116 ЦПК України. Так, суд передає справу на розгляд іншому суду, якщо: 1) задоволено клопотання відповідача, місце проживання якого раніше не було відоме, про передачу справи за місцем його проживання або місцезнаходженням; 2) після відкриття провадження у справі і до початку судового розгляду виявилось, що заяву було прийнято з порушенням правил підсудності; 3) після задоволення відводів (самовідводів) неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи; 4) ліквідовано суд, який розглядав справу. Причому у 3 і 4 випадках справа передається до суду, найбільш територіально наближеного до цього суду. Передача справи з одного суду до іншого здійснюється на підставі ухвали суду після закінчення строку на її оскарження, а в разі подання скарги — після залишення її без задоволення. Забороняється передавати до іншого суду справу, яка розглядається судом, за винятком випадків, встановлених ЦПК України. Спори між судами про підсудність не допускаються (ст. 117 ЦПК України).

Перекладач — особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство,

та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими (ст. 55 ЦПК України).

Перерви в судовому засіданні — проміжок часу (години, дні), в який суд та інші учасники процесу не виконують процесуальних дій. Після закінчення перерви розгляд цивільної справи в судовому засіданні продовжується з того моменту, на якому він зупинився перед перервою. Випадки можливості оголошення П. в с. з. передбачені ст.ст. 92, 159, 191, 195, 304, 333 ЦПК України.

Письмові записи — записи, здійснені особисто свідком на матеріальному носії (папері), які стосуються його свідчень по конкретній цивільній справі. Так, свідок, даючи показання, може користуватися записами в тих випадках, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберігти в пам'яті. Ці записи подаються судові та особам, які беруть участь у справі, і можуть бути приєднані до справи за ухвалою суду (ст. 181 ЦПК України).

Письмові пояснення сторін та інших осіб — сторони, треті особи й інші особи, які беруть участь у справі, мають право давати суду як усні, так і письмові пояснення (ст. 27 ЦПК України). Реалізація цього права гарантується передбаченими цивільним процесуальним порядком і формою їх здійснення (ст. 176 ЦПК України). Пояснення сторін, третіх осіб про відомі їм обставини, що мають значення для справи, є джерелом інформації, засобом доказування (ст. 57 ЦПК України). Письмове пояснення позивача спочатку втілюється у зміст позовної заяви (ст. 119 ЦПК України). Відповідач також має право давати суду письмові заперечення щодо вимог позивача. Письмові пояснення оголошуються в судовому засіданні, в той час як усні — заслуховуються. Також оголошуються пояснення сторін, які були зафіксовані в протоколі судового засідання, одержаного від іншого суду в порядку виконання доручення щодо збирання доказів (ст.ст. 132, 176 ЦПК України).

Письмові докази — будь-які документи, акти, довідки, листування службового або

особистого характеру або витяги з них, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи (ст. 64 ЦПК України). Зміст цих доказів може бути виражений літерами, цифрами, кресленнями або будь-якими іншими знаками на будь-якому матеріалі — папері, картоні, фанері тощо. Спосіб нанесення знаків у П. д. має бути таким, щоб залишилися матеріальні сліди, доступні для сприйняття або читання. Відповідно до вимог процесуального законодавства П. д. подаються в оригіналі або належним чином засвідченій його копії. Якщо подання П. д. до суду ускладнене, суд може вимагати подання належним чином засвідчених витягів з них або провести огляд на місці їх знаходження. П. д. підлягають дослідженню у судовому засіданні.

Підвідомчість (юрисдикція) — певне коло питань, розгляд і вирішення яких віднесено законодавством до компетенції тих чи інших органів держави (установ, відомств) або громадських організацій. В юридичній практиці поняття «П.» перш за все застосовується у діяльності судових органів. У цивільному судочинстві П. визначає коло цивільних справ, які віднесені законом на розгляд загального суду загальної юрисдикції (ст. 19 Закону України «Про судоустрій України»). Залежно від того, чи відносить закон вирішення спорів до відання виключно одних конкретних юрисдикційних органів або до компетенції декількох органів П. поділяється на виключну та чисельну. Виключною називається така П., за якою розгляд певної категорії цивільних справ становить компетенцію виключно суду (наприклад, випадки, передбачені ст.ст. 165, 207 Сімейного кодексу України). Чисельна П. залежить від способу вибору юрисдикційного органу з декількох, яким справа підвідомча, чи недопущенні такого вибору й поділяється на альтернативну, договірну, імперативну та змішану. Альтернативна П. означає, що розгляд спору віднесено до компетенції кількох органів за вибором особи, яка потребує захисту (наприклад, у випадку, передбаченому ст. 288 КпАП України). Договірною буде П., яка визначається угодою сторін (наприклад, ст. 1 Закону України «Про третейські суди»). Імперативною (умовною) є П., за якою справи розглядаються кількома юрисдикційними органами у визначеній законом послідовності

(наприклад, ст.ст. 221, 224, 228 КЗпП України). Змішана П. поєднує у собі ознаки, встановлені іншими видами, зокрема альтернативною П. (наприклад, ст. 19 СК України).

Підготовка справи до розгляду — є однією із стадій розгляду судом цивільної справи і полягає у вчиненні судом процесуальних дій спрямованих на економію процесуальних засобів і часу під час безпосереднього розгляду цивільної справи у судовому засіданні. У цивільному судочинстві термін «П. с. до р.» використовується у чотирьох провадженнях: про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою (ст. 248 ЦПК України); про усиновлення (ст. 253 ЦПК України); в апеляційному суді (ст. 301 ЦПК України); у касаційному суді (ст. 331 ЦПК України). Проте, відповідно до вчинюваних дій термін «П. с. до р.» є синонімом «провадження у справі до судового розгляду» (ст.ст. 127–156 ЦПК України).

Підсудність справ — розмежування компетенції між окремими ланками судової системи і між судами однієї ланки щодо розгляду і вирішення підвідомчих їй цивільних справ. Правила П. с. визначені ст.ст. 107–117 ЦПК України. Визначення компетенції різних судів системи провадиться залежно від виконуваних ними функцій, від роду (предмета) справи, суб'єктів спору, що підлягає розгляду, і місця (території), на яку поширюється діяльність певного суду. У зв'язку із цим П. с. поділяється на функціональну (функціональна компетенція), родову (предметна, об'єктивна компетенція), територіальну (особиста, суб'єктивна компетенція). Функціональна П. с. визначає компетенцію окремих ланок судової системи України на підставі виконуваних ними функцій (ст.ст. 107, 292, 353, 363 ЦПК України, ст. 22 Закону України «Про судоустрій України»). Родова П. с. визначає компетенцію різних ланок судової системи щодо розгляду цивільних справ у першій інстанції залежно від роду справи (предмета цивільного спору) або суб'єктивного складу сторін спірних правовідносин (ст.ст. 107, 108 ЦПК України). Територіальна П. с. розмежує компетенцію по розгляду підвідомчих судам справ між однорідними судами залежно від території, на яку поширюється їх діяльність. Територіальна П. с. має декілька видів: загальна територіальна

П. с. (або за місцем знаходження відповідача) — визначається компетенцією суду по розгляду справи залежно від знаходження відповідача (ст. 109 ЦПК України); альтернативна територіальна П. с. (або за вибором позивача) — відповідно до якої декілька судів є компетентними розглянути справу, а вибір суду належить позивачеві (ст. 110 ЦПК України); договірна територіальна П. с. (або добровільна) — встановлюється за угодою сторін (ст. 112 ЦПК України); виключна територіальна П. с. — встановлює, що пред'явлення позову у деяких справах можливе тільки у точно визначеному законом суді (ст. 114 ЦПК України); за зв'язком справ територіальна П. с. — встановлює, що позов має розглядати суд, який розглядає іншу, пов'язану з ним справу (ст. 113 ЦПК України). Треті особи, які пред'являють вимоги на предмет спору між сторонами, пред'являють позов до суду, у провадженні якого перебуває спірна справа сторін (ст. 125 ЦПК України).

Піклувальник — особа, призначена у встановленому законом порядку надавати допомогу у здійсненні (реалізації) прав та обов'язків неповнолітнім особам у віці від 14 до 18 років, громадянам, що визнані судом обмежено дієздатними, та громадянам, які за станом здоров'я не можуть самостійно захищати свої права. Діяльність П. регламентується нормами ст.ст. 243–251 СК України.

Пільги — встановлені законодавством України переваги, що надаються особі (або групі осіб) порівняно із іншими особами. У цивільному процесі, наприклад, певній групі осіб надаються П. у вигляді звільнення від сплати судового збору.

Повідомлення — офіційне письмове, телеграфне, телефонне або будь-яким іншим способом інформування населення або заінтересованих фізичних чи юридичних осіб з відповідних питань. У цивільному процесі П. є судова повістка та оголошення про виклик (ст.ст. 74–76 ЦПК України).

Повістка судова — процесуальний документ, що надсилається судом для повідомлення або про виклик до суду осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів або інших учасників процесу, на адресу, що вказана стороною,

названими особами. П. с. про виклик адресується особам, участь яких у судовому засіданні або вчиненні окремих процесуальних дій є обов'язковою. Питання, що стосуються змісту, порядку вручення та ін., визначені ст.ст. 74–76 ЦПК України.

Повнолітня особа — фізична особа, яка досягла 18 років (ст. 34 ЦК України).

Повнота судового рішення — вимога, відповідно до якої у рішенні має міститися відповідь на усі вимоги, що заявлялися позивачем і розглянуті судом вимоги та висунуті проти них заперечення. Не допускається винесення так званих «проміжних рішень», в яких суд визнає за позивачем лише право на задоволення позову, при цьому не присуджуючи йому відповідних матеріальних благ.

Поворот виконання рішення суду — повернення позивачем (боржником) відповідачеві (стягувачеві) всього одержаного за скасованою (зміненою) постановою (рішенням, ухвалою) суду. П. в. р. с. спрямовується на відновлення прав боржника, порушених виконанням рішення. П. в. р. с. регулюється ст.ст. 380–382 ЦПК України.

Подружжя — жінка і чоловік, які перебувають у шлюбі, зареєстрованому в державних органах реєстрації актів цивільного стану.

Позбавлення батьківських прав — санкція у сімейному праві, яка застосовується до батьків у разі невиконання ними своїх обов'язків щодо дітей. П. б. п. може бути застосоване лише в судовому порядку і з підстав, визначених у ст. 164 СК України.

Позивач — одна із сторін у цивільному процесі, особа, на захист суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів якої порушується цивільна справа в суді нею особисто або в передбачених законом випадках прокурором, органами державного управління, ін. особами (ст. 3, 30 ЦПК України). Слід зазначити, що законодавець ввів сумнівну новелу, відповідно до якої П. може бути стороною не лише у цивільних процесуальних відносинах (позовному провадженні), а й у адміністративному судочинстві. Так, відповідно до сучасно-

го законодавства існує наступне нормативне визначення П. — це особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано адміністративний позов до адміністративного суду, а також суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подана позовна заява до адміністративного суду (Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV). У спірних господарських правовідносинах, винесених на вирішення господарського суду, також однією із спірних сторін є П. — підприємства та організації, що подали позов або в інтересах яких подано позов про захист порушеного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу (Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII).

Позов (позовна вимога) — цивільний процесуальний засіб, яким забезпечується реалізація права на звернення до суду і порушення його діяльності з метою захисту майнових і особистих немайнових прав та охоронюваних законом інтересів у справах, що виникають по спорах з цивільних, сімейних, трудових та ін. правовідносин (ст. 3, 15, 118 ЦПК України). П. характеризується матеріально-правовими та процесуально-правовими складовими — вміщені в ньому вимоги до суду про захист права із спірних правовідносин. Саме вимога до суду про захист права та охоронюваного законом інтересу називається «П.» або «позовною вимогою» і опосередковується «позовною заявою». П. має складові частини-елементи: предмет, підставу, зміст. Предметом П. є та його частина, яка характеризує матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, щодо якої він просить ухвалити судові рішення (зміст позовних вимог — п. 3 ч. 2 ст. 119 ЦПК України). Предмет П. опосередковується спірними правовідносинами — суб'єктивними правами і обов'язками позивача і відповідача. Підставу П. складають обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги і докази (п. 5 ч. 2 ст. 119 ЦПК України). Ними є юридичні факти матеріально-правового характеру, що визначаються нормами матеріального права, які регулюють спірні правовідносини; доказові факти, на підставі яких можна зробити висновок про їх наявність чи відсутність; цивільні процесуальні факти, які підтверджують наявність обставин, необхідних для реалізації права на

пред'явлення П., заходів щодо його забезпечення та ін. Змістом П. є звернення до суду вимога позивача про здійснення судом певних дій із зазначенням способу судового захисту. За способом судового захисту П. розрізняють три його види: П. про присудження, П. про визнання і П. перетворювальний. П. про присудження спрямовується на поновлення порушеного права й усунення наслідків правопорушення. Він вимагає поновлення стану, який існував до порушення права, і припинення дій, які його порушують; примушення відповідача до виконання обов'язку в натурі й стягнення з нього завданих збитків, передбачених законом або договором. П. про визнання застосовується для усунення спору між сторонами шляхом з'ясування існуючих між ними правовідносин для того, щоб суд своїм рішенням підтвердив наявність або відсутність права та обов'язку (права власності, права авторства та ін.). Перетворювальні П. спрямовані на зміну або припинення правовідносин (виділення частки із спірного майна, припинення договору найму та ін.).

Позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 ЦК України).

Позовна заява — цивільна процесуальна форма виразу позову (позовної вимоги), яка має всі елементи позову та інші дані, що необхідні для провадження у справі. За своєю формою і змістом П. з. має відповідати вимогам, закріпленим у ст.ст. 119–120 ЦПК України.

Показання свідка — це повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Не є доказом показання свідка, який не може назвати джерела своєї обізнаності щодо певної обставини (ст. 63 ЦПК України).

Поновлення на роботі — поновлення в разі звільнення з роботи (посади) без законної підстави або з порушенням встановленого порядку чи незаконного переведення на іншу роботу. Працівник повинен бути поновлений на попередній роботі органом, який розглядає трудовий спір (КТС або суд). При винесенні рішення про П. на р. орган, який розглядає трудовий спір, одночасно вирішує вимоги про виплату працівникові середнього заробітку за

вимушений прогул або різницю в заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи, але не більше ніж за один рік. Якщо заява про П. на р. розглядається більше одного року не з вини працівника, орган, який розглядає трудовий спір, виносить рішення про виплату середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу (ст. 235 ЦПК України).

Попередній розгляд справи — стадія цивільного процесу, яка втілюється у попереднє судове засідання до судового розгляду цивільної справи.

Попереднє судове засідання — процесуальна форма провадження і підготовки справи до судового розгляду (ст. 129, 130 ЦПК України). Воно провадиться з метою врегулювання спору до судового розгляду та забезпечення правильного та швидкого вирішення спору, є обов'язковим для кожної справи за окремими винятками, передбаченими ЦПК України (гл. 3 розд. III), і має бути призначено і проведено суддею за участю осіб, які беруть участь у справі. Про процесуальні дії, які необхідно вчинити до судового розгляду, суд постановляє ухвалу. Дії, які може вчинити суддя у П. с. з., закріплені у ст. 130 ЦПК України. При визнанні підготовки справи до судового розгляду закінченою суддя постановляє ухвалу, в якій перераховуються всі підготовчі дії, які були ним проведені у цій стадії судочинства, і встановлюється дата розгляду справи, що має відбутися не пізніше 15 днів після закінчення дій щодо підготовки її до судового розгляду (ст. 156 ЦПК України).

Посадова особа — керівник і заступник керівника державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких нормативно-правовими актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій.

Посвідчення особи — офіційний документ встановленого зразка, що посвідчує особу власника, якому він виданий. Вид і призначення П. о., порядок його видачі та чинність визначаються відповідними нормативно-правовими актами, прийнятими органами державної влади (в окремих випадках — установами, підприємствами, організаціями).

Постанова суду — процесуальний акт у судовій справі, який виноситься суддею одноособово, а також акт, який приймається Пленумом Верховного Суду України і вищих спеціалізованих судів та президіями Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів, Апеляційного суду України та Касаційного суду України, апеляційних судів областей і прирівняних до них судів. Оформлюється окремим документом або заноситься до протоколу судового засідання (у кримінальних справах). Термін «П. с.» в цивільному процесі використовується у загальному розумінні, тобто як рішення та ухвали суду по цивільним справам.

Права людини — поняття, яке характеризує правовий статус людини щодо держави, її можливості і здатності в економічній, соціальній, політичній і культурній сферах. Вільна та ефективна реалізація П. л. є однією з основних ознак громадянського суспільства і правової держави.

Право — 1) в об'єктивному розумінні — система соціальних загальнообов'язкових норм (правил поведінки), встановлених державою та забезпечуваних силою її примусу (позитивне право), або які виходять з її природи, людського розуму; імператив, що стоїть над державою і законом (природне право). Розрізняють П. писане (статутне, прецедентне) і звичаєве, світське і релігійне, національне і міжнародне; 2) в суб'єктивному розумінні — вид і міра можливої поведінки особи, державного органу, народу, держави або іншого суб'єкта (юридичне право).

Право на задоволення позову — це право на одержання захисту, право на позитивне вирішення справи. Реалізація П. на з. п. залежить від матеріально-правових та процесуально-правових обставин.

Право на позов — забезпечена державою та закріплена законом можливість заінтересованої особи домагатися від суду примусового захисту порушеного, невизнаного або оспореного суб'єктивного права, тобто можливість звернутися до суду із вимогою про захист і отримати її (П. на п. в матеріальному розумінні). П. на п. в процесуальному розумінні являє собою лише право на звернення

до суду (це право не залежить від строку позовної давності).

Право на пред'явлення позову — це надана і забезпечена заінтересованим особам можливість звернутися до суду першої інстанції з вимогою про розгляд і вирішення цивільно-правового спору з метою захисту суб'єктивних майнових та особистих немайнових прав та охоронюваних законом інтересів, тобто це право на звернення з вимогою до суду за захистом, право на порушення його діяльності щодо здійснення правосуддя у цивільних справах.

Право на судовий захист — спосіб захисту прав, свобод і законних інтересів учасників суспільних правовідносин — фізичних та юридичних осіб, а також держави. Суд здійснює правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом (ст.ст. 8, 55 Конституції України).

Право на юридичну допомогу (право на правову допомогу) — одна з основних конституційних гарантій (ст. 59 Конституції України), метою якої є забезпечення належним захистом прав людини в судовому або ін. процесах. Надається кожному, хто потребує правової допомоги і звертається за нею. Здійснюється у формі: надання юридичних консультацій і роз'яснень з юридичних питань; усних і письмових довідок щодо законодавства; складання заяв, скарг та інших документів, що мають юридичну силу; засвідчення копій відповідних документів; здійснення представництва інтересів в суді та ін. У випадках, передбачених законом, правова допомога надається безоплатно. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах діє адвокатура. У цивільному процесі згідно із ст. 12 ЦПК України особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими фахівцями

У галузі права в порядку, встановленому законом. Правову допомогу в цивільному процесі може надавати особа, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги. Така особа має право: знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії долучених до справи документів, бути присутньою у судовому засіданні. Особа, яка має право на надання правової допомоги, допускається ухвалою суду за заявою особи, яка бере участь у справі (ст. 56 ЦПК України).

Правова інформація — це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо (Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII).

Правова кваліфікація — визначення права, що підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом (Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV).

Правовий режим — від франц. *regime* — порядок, від лат. *regimen* — управління, керівництво — особливий правовий порядок, встановлений для певних сфер суспільних відносин чи суспільства в цілому. Загальними ознаками П. р. є наявність відповідних обмежень, заборона пільг.

Правовий статус — від лат. *status* — становище — сукупність прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб, а також держави. В Україні визначається Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами ратифікованими Верховною Радою України. Практична реалізація П. с. забезпечується системою конституційних та ін. гарантій.

Правові відносини — суспільні відносини, які регулюються правом. П. в. виникають при настанні передбачених нормою права юридичних фактів (договорів, адміністративних актів тощо). Регулюються законами та іншими нормативно-правовими актами. Цивільні процесуальні П. в. — врегульовані нормами цивільного процесуального права відносини,

що виникають між судами як між собою, так і з учасниками процесу — громадянами і організаціями в цивільному судочинстві. Цивільні процесуальні П. в. поділяються на: основні — такі правовідносини, без яких не можуть виникнути і розвиватися цивільне судочинство в конкретній справі (між судом і сторонами); додаткові — виникають між судом і особами, які беруть участь у кожній справі (треті особи, прокурор); службово-допоміжні — виникають між судом і особами, які виконують у процесі службово-допоміжні функції (свідки, експерти, перекладачі, спеціалісти та ін.). Цивільні процесуальні П. в. характеризуються такими ознаками: виникають на підставі норм цивільного процесуального права в результаті їх реалізації; створюються між учасниками суспільних відносин — судом і кожним із учасників цивільного процесу під час судочинства у цивільній справі; юридично закріплюють взаємну поведінку зазначених суб'єктів через їх суб'єктивні права та обов'язки; реалізація суб'єктивних прав та виконання суб'єктивних обов'язків забезпечується заходами правового примусу (санкціями цивільного процесуального, кримінального, адміністративного і трудового права).

Правоздатність — здатність фізичних і юридичних осіб бути носіями відповідних прав та обов'язків. Цивільна П. виникає з моменту народження фізичної особи і припиняється у момент її смерті (ст. 25 ЦК України). П. юридичної особи виникає від моменту її утворення і припиняється від моменту внесення запису до Єдиного державного реєстру про припинення юридичної особи. Юридична особа вважається утвореною з дня її державної реєстрації (ст. 87 ЦК України).

Правонаступництво — перехід прав і обов'язків від однієї особи до іншої за законом або за угодою. правонаступник набуває усіх прав первісного суб'єкта правовідносин. П. можливе й у цивільних процесуальних відносинах — процесуальне П. (ст. 73 ЦПК України). У разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії цивільного процесу.

Усі дії, вчинені в цивільному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку він замінив.

Правовласник — власник прав на об'єкт власності чи особа, яка має право на використання об'єкта власності відповідно до законодавства.

Правовстановлюючий документ — документ, який підтверджує права певного суб'єкта та складений у порядку, передбаченому законодавством.

Право власності — це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном. П. в. є правом особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Право власності на землю — це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками.

Право власності на інформацію — це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження інформацією.

Право доказування (в цивільному процесі) — це можливість подання доказів, участь у їх дослідженні і попередній оцінці. П. д. гарантується сукупністю процесуальних засобів і реалізується волею заінтересованих осіб особисто або за допомогою суду відповідно до своїх інтересів та вибору способу поведінки. Обов'язок по доказуванню полягає у необхідності виконання комплексу відповідних дій, який гарантується настанням несприятливих правових наслідків у випадку їх невиконання, наприклад, у відмові суду визнати наявність відповідних юридичних фактів у разі невиконання стороною обов'язку по його доказуванню.

Право доступу — оформлений згідно з вимогами законодавства України дозвіл на доступ у зону обмеження доступу; виконання особливих робіт, наприклад робіт з ядерними матеріалами та на ядерних установках; отримання інформації з обмеженим доступом.

Право земельного сервітуту — це право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками).

Право інтелектуальної власності — це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законом.

Право колективної власності — виникає на підставі: добровільного об'єднання майна громадян і юридичних осіб для створення кооперативів, акціонерних товариств, інших господарських товариств і об'єднань; передавання державних підприємств в оренду; перетворення державних підприємств на акціонерні та інші товариства; державних субсидій; пожертвувань організацій та громадян, інших цивільно-правових угод. У колективну власність можуть бути передані землі колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств, у тому числі створених на базі радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, землі садівницьких товариств — за рішенням загальних зборів цих підприємств, кооперативів, товариств. Власник самостійно володіє, користується і розпоряджається об'єктами власності, які йому належать. Вищими органами управління суб'єктів колективної форми власності є загальні збори, конференції, з'їзди тощо. Окремі функції з господарського управління колективним майном можуть бути покладені вищими органами управління власника на створювані ними органи.

Право комунальної власності — право територіальної громади володіти, доцільно, економно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування.

Право приватної власності — виникає на підставі отримання громадянином доходів від участі в суспільному виробництві, індивідуальної праці, ведення підприємницької діяльності, вкладення коштів у кредитні установи,

акціонерні товариства, а також на майно, одержане внаслідок успадкування або укладення інших угод, не заборонених законом.

Право регресу — право зворотної вимоги. В цивільному процесі П. р. може належати відповідачу, коли він має право звернути всі висунуті до нього вимоги до третьої особи на його стороні, шляхом пред'явлення регресного позову.

Правомочність — передбачена законом можливість учасника правовідносин здійснювати певні дії або вимагати їх від інших учасників цих же правовідносин. П. належить до сфери суб'єктивних прав, що означає закріплену нормами права можливість певних дій, певної поведінки фізичних і юридичних осіб. Ця можливість забезпечується відповідними обов'язками інших осіб, покладеними на них нормами права. При невиконанні вказаними особами обов'язків уповноважена особа може звернутися за захистом до суду.

Правосуб'єктність — здатність фізичної і юридичної особи у встановленому порядку бути суб'єктами права, тобто носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Щодо юридичних осіб ця здатність проявляється у їх компетенції, сукупності прав та обов'язків, які надаються їм для виконання відповідних функцій. В деяких випадках вона включає в себе й деліктоздатність. Розрізняють кілька видів П.: 1) загальна — здатність особи бути учасником правових відносин взагалі; 2) галузева — здатність особи бути учасником відносин, які регулюються нормами тієї чи іншої галузі права; 3) спеціальні — здатність особи бути учасником певного кола правовідносин у межах даної галузі права.

Правосуддя — правозастосовча діяльність суду з розгляду і вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, кримінальних, адміністративних, господарських справ з метою охорони прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави. Відповідно до ст. 124 Конституції України П. в Україні здійснюється виключно судами (делегування або привласнення функцій судів іншим органам або посадовим особам не допускається). Юрисдикція

судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. П. у цивільних справах, згідно із ст. 5 ЦПК України, здійснюється на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом. Суд зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників цивільного процесу і здійснювати П. на засадах їх рівності перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Правочин — дія особи, спрямована на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. П. є однією з підстав виникнення цивільних прав та обов'язків.

Предмет доказування — сукупність обставин (фактів), що підлягають доведенню по судовій справі. В цивільному процесі П. д. є: обставини, якими позивач обгрунтовує свої вимоги (підстави позову); обставини, якими відповідач обгрунтовує свої заперечення проти позову (підстави заперечення); інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (ст. 57, 60 ЦПК України).

Представник у цивільному процесі — особа, уповноважена законом або за дорученням сторони цивільного процесу або третьою особою представляти у цивільній справі її законні інтереси. В Україні представництво у цивільному процесі врегульовано ст.ст. 38–46, 62, 169, 176, 193 ЦПК України. Правовідносини, що складаються між представником і довірительом, представником і судом, у цивільному процесі мають різний галузевий характер. Між П. у ц. п. і довірительом вони є матеріально-правовими, ґрунтуються на договорі доручення, трудовому договорі чи контракті, адміністративному акті, факті родинних зв'язків і регулюються нормами цивільного, трудового, сімейного права. Процесуально-правові відносини складаються у зв'язку із визначенням і оформленням повноважень П. у ц. п. Правовідносини між П. у ц. п. і судом регулюються нормами цивільного процесуального права і є процесуально-правовими.

Представництво у цивільному процесі — це процесуальна діяльність особи (представника, повіреного), спрямована на захист

суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів іншої особи, яка бере участь у справі, державних і громадських інтересів, а також сприяння судові у всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванні обставин справи, у постановленні законного і обґрунтованого рішення. Процесуальний представник діє у цивільному процесі від імені і в інтересах іншої особи у межах наданих нею повноважень. У теорії цивільного процесуального права процесуальне представництво поділяється на такі види: добровільне, законне, представництво на підставі статутів, положень та інших спеціальних підставах; законне, статутне і добровільне; добровільне (договірне і громадське) і обов'язкове; законне, договірне, громадське і офіційне; законне, добровільне, юридичних осіб і громадське; факультативне і обов'язкове; договірне, законне, громадське; природне і юридичне тощо.

Презумпція винуватості — діє у спірних цивільно-процесуальних відносинах. Відповідно до неї відповідач вважається порушником прав та інтересів позивача доти, доки у судовому засіданні не доведе, що порушення прав та законних інтересів позивача відбулося не з його вини. У кримінальному праві діє презумпція невинуватості — правове положення, згідно з яким підозрюваний, обвинувачений чи підсудний вважається невинуватим у вчиненні злочину доти, доки його винуватість не буде доведена у порядку, встановленому законом.

Преюдиціальність — від лат. *praejudicium* — попереднє рішення — обов'язковість фактів, встановлених судовим рішенням, що набуло законної сили в одній цивільній справі, для суду при розгляді іншої цивільної справи, в якій беруть участь ті самі особи (ч. 2 ст. 223 ЦПК України).

Призначення цивільної справи до розгляду — є стадією цивільного процесу, яка виникає на підставі ухвали суду. При визнанні підготовки справи до судового розгляду закінченою суддя постановляє ухвалу, в якій перераховує всі здійснені ним підготовчі дії і встановлює дату розгляду цивільної справи по суті, що має бути не пізніше 15 днів після закінчення дій щодо підготовки справи до судового розгляду (ст. 156 ЦПК України)

Принципи цивільного процесуального права України — від лат. *principium* — основа, начало, засади — закріплені в нормах цивільного процесуального права правові погляди, ідеї українського народу на завдання та мету правосуддя в цивільних справах (цивільного судочинства), щодо організаційної його побудови і процесуальної діяльності, процесуально-правових повноважень суду та процесуально-правового становища учасників процесу — фізичних та юридичних осіб. П. ц. п. п. У. характеризуються такими ознаками: 1) включають (виражають) в собі певну ідею (погляд), що складає його зміст; 2) така ідея має бути закріплена в нормі або нормах цивільного процесуального права; 3) має бути безпосередньо пов'язана із цивільним процесом, визначаючи його основні властивості; 4) повинна мати загальне значення для всього цивільного процесу; 5) визначити типові риси цивільного судочинства і може мати винятки, які не є принципом; 6) до принципів не належать звичайні вимоги (правила), які не складають одну з відомих альтернативних вимог; 7) принципами не можуть бути положення, які дублюють інші принципи або які з них виходять. П. ц. п. п. У. тісно взаємопов'язані та в своїй сукупності складають систему П. ц. п. п. У. В теорії цивільного процесу класифікуються за різними ознаками.

Примусове лікування — захід державного примусу, що застосовується судом до осіб, які мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. У цивільному провадженні суд розглядає справи про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку (ст.ст. 279–282 ЦПК України), про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу (ст.ст. 283–286 ЦПК України).

Принципи судочинства — керівні засади (ідеї), що стосуються завдань, засобів та способів здійснення судочинства. В Україні вони закріплені в Конституції та ін. нормативно-правових актах. П. с. тісно взаємопов'язані та утворюють цілісну систему, яка характеризується взаємодією та взаємозв'язком, єдністю мети та завдань судочинства. В теорії процесу існує кілька класифікацій П. с.: за дією у системі права — загальні, міжгалузеві,

галузеви; за формою нормативного закріплення — конституційні (закріплені Конституцією) та інші (закріплені в законодавстві про судочинство); за роллю у регулюванні процесуально-правового становища суб'єктів правовідносин — ті, що визначають процесуально-правову діяльність суду та ін. органів, і ті, що визначають процесуальну діяльність учасників процесу та інших осіб, які беруть участь у судочинстві; за предметом регулювання — організаційні (організація судоустрою і судочинства), функціональні (засади процесуальної діяльності), ті, що визначають зміст процесуальної діяльності (встановлення об'єктивної істини), і ті що регулюють процесуальну форму виконання процесуальних дій.

Присяжні — громадяни України, які у випадках, передбачених процесуальним законом, залучаються до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Правовий статус П. регулюється Законом України «Про судоустрій України».

Провадження у цивільній справі — сукупність цивільно-процесуальних відносин, що виникають у зв'язу з розглядом та вирішенням цивільної справи в суді. Термін «П.» використовується як: позначення стадії цивільного процесу (наприклад, провадження по підготовці справи до судового розгляду); діяльність суду певної інстанції (наприклад, провадження в суді першої інстанції); визначає порядок розгляду справ (наприклад, позовне провадження).

Прогалини в праві — повна або часткова відсутність нормативно-правової регламентації певної групи суспільних відносин, що потребують правового регулювання. П. в п. усуваються шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів. Водночас правозастосовчому органів (наприклад, суду) в ряді випадків надається можливість подолати П. в п. і прийняти правозастосовче рішення за аналогією закону і аналогією права (ст. 8 ЦПК України).

Прокуратура України — єдина система, на яку відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру» покладено функції: підтримання державного обвинувачення

в суді; представництво інтересів громадян або держави в суді у випадках, визначених законом; нагляд за додержанням законів органами, які провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» систему її органів становлять: Генеральна прокуратура України, прокуратури АР Крим, областей, міст Києва і Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокуратури, а також військові прокуратури. У складі органів прокуратури діє слідчий апарат. До системи прокуратури належать також її навчальні заклади та науково-дослідні установи. П. У. діє на засадах єдності і централізації, незалежності, гласності з урахуванням вимог закону щодо конфіденційності інформації, законності та ін.

Прокурор — від франц. *procureur*, від лат. *procurare* — піклуватися, забезпечувати, управляти — загальне поняття, яке вживається для позначення працівників прокуратури, посадових осіб органів прокуратури, які здійснюють прокурорсько-наглядові функції. Термін «П.» застосовується як назва посади керівних органів прокуратури (наприклад, Генеральний П. України), а також використовується для визначення процесуального статусу працівників прокуратури, які беруть участь у розгляді судами кримінальних, цивільних і господарських справ.

Протокол (судовий) — оформлений належним чином процесуальний документ, в якому відображені хід і результати певних процесуальних дій судового розгляду цивільної справи. Вимоги, яким має відповідати П., закріплені ст.ст. 140, 141, 200 ЦПК України.

Професійні судді — в Україні громадяни, які відповідно до Конституції призначені чи обрані суддями і займають штатну суддівську посаду в одному з судів. Правовий статус П. с. регулюється законами України «Про статус суддів», «Про судоустрій України» та іншими нормативно-правовими актами.

Процес доказування (у цивільному судочинстві) — відбувається в межах передбачених процесуальних форм і структурно складається з декількох елементів або ступенів (стадій), які взаємопов'язані і взаємообумовлені. Ступінь доказування складається з структурних процесуальних дій, що виконуються суб'єктами доказування і об'єднуються спільністю мети. В теорії цивільного процесу виділяють такі елементи (ступені): твердження про факти; зазначення заінтересованих осіб щодо доказів; подання доказів; витребування доказів за клопотанням осіб, які беруть участь у справі або за своєю ініціативою; дослідження доказів; оцінка доказів.

Процесуальне право — сукупність правових норм, якими регулюється порядок (процедура) реалізації матеріальних норм конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного та ін. галузей права. Норми П. п. залежно від випадків: 1) мають галузеву кодифікацію (ЦПК України, КПК України); 2) знаходяться у законах та ін. нормативно-правових актах разом з нормами матеріального права.

Процесуальний примус (заходи процесуального примусу) — встановлені ЦПК України процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства. Заходи П. п. застосовуються судом негайно після вчинення порушення шляхом постановлення ухвали. Згідно із ст. 91 ЦПК України заходами П. п. є: 1) попередження; 2) видалення із залу судового засідання; 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом; 4) привід. До однієї особи не може бути застосовано кілька заходів П. п. за одне й те саме правопорушення. До учасників цивільного процесу та інших осіб, присутніх в судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого застосовується попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій — видалення із залу судового засідання. У разі повторного вчинення зазначених дій перекладачем суд оголошує перерву і надає час для його заміни (ст. 92 ЦПК України). У разі неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, що

виребувані судом, та неповідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів для дослідження судом. В ухвалі про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом зазначаються: ім'я (найменування) особи, у якій знаходиться доказ, її місце проживання (перебування) або місцезнаходження, назва або опис письмового чи речового доказу, підстави проведення його тимчасового вилучення (ст. 93 ЦПК України). Належно викликаний свідок, який без поважних причин не з'явився в судове засідання або не повідомив про причини неявки, може бути підданий приводу через органи внутрішніх справ з відшкодуванням у дохід держави витрат на його здійснення. Про привід суд постановляє ухвалу, в якій зазначає ім'я фізичної особи, яка підлягає приводу, місце проживання, роботи чи навчання, підстави застосування приводу, коли і куди ця особа повинна бути доставлена, кому доручається здійснення приводу. Ухвала про привід у суд передається для виконання до органу внутрішніх справ за місцем провадження в справі або за місцем проживання, роботи чи навчання особи, яка підлягає приводу. Не підлягають приводу в суд особи, які не можуть бути допитані відповідно до ст. 51 ЦПК України, а також малолітні та неповнолітні особи, вагітні жінки, інваліди першої і другої груп, особи, які доглядають дітей віком до шести років або дітей-інвалідів. Ухвала про привід оголошується свідку особою, яка її виконує. У разі неможливості приводу особа, яка виконує ухвалу, через начальника органу внутрішніх справ негайно повертає її суду з письмовим поясненням причин невиконання (ст. 94 ЦПК України).

Процесуальні строки — строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії. Цивільні П. с. можуть бути класифіковані за різними підставами на види: 1) за способом визначення — на встановлені законом та встановлені судом (ст. 67 ЦПК України); 2) за суб'єктом вчинення процесуальних дій — на встановлені для суду (судді) та для осіб, які беруть участь у справі; 3) за тривалістю — від менше одного дня до більше трьох років. Строки, встановлені законом або судом, обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати. Перебіг процесуального

строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок. Строк, обчислюваний роками, закінчується у відповідні місяць і число останнього року строку. Строк, обчислюваний місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця строку. Якщо закінчення строку, обчислюваного місяцями, припадає на такий місяць, що відповідного числа не має, строк закінчується в останній день цього місяця. Якщо закінчення строку припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, останнім днем строку є перший після нього робочий день. Перебіг строку, закінчення якого пов'язане з подією, яка повинна неминуче настати, закінчується наступного дня після настання події. Останній день строку триває до 24 години, але коли в цей строк слід було вчинити процесуальну дію в суді, де робочий час закінчується раніше, строк закінчується в момент закінчення цього часу. Строк не вважається пропущеним, якщо до його закінчення заява, скарга, інші документи чи матеріали або грошові кошти здано на пошту чи передані іншими відповідними засобами зв'язку. Зупинення провадження у справі зупиняє перебіг П. с. Зупинення цих строків починається з моменту настання тієї події, внаслідок якої суд зупинив провадження. Право на вчинення процесуальної дії втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом. Документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду, якщо суд за клопотанням особи, що їх подала, не знайде підстав для поновлення або продовження строку. Суд поновлює або продовжує строк, встановлений відповідно законом або судом, за клопотанням сторони або іншої особи у разі його пропущення з поважних причин. Питання про поновлення чи продовження пропущеного строку вирішує суд, у якому належало вчинити процесуальну дію або до якого потрібно було подати документ чи доказ. Про місце і час розгляду цього питання повідомляються особи, які беруть участь у справі. Присутність цих осіб не є обов'язковою. Одночасно з клопотанням про поновлення чи продовження строку може бути вчинено ту дію або подано той документ чи доказ, стосовно якого заявлено клопотання. З зазначених питань судом постановляється ухвала.

Прямі докази — докази, які безпосередньо вказують на обставину, що підлягає доказуванню, або на її відсутність. До П. д. можуть належати показання свідків (очевидців події), відеозапис (на якому зафіксовані ті чи інші факти) та ін. П. д. підлягають дослідженню та оцінці разом з іншими доказами у справі.

Психіатрична допомога — комплекс спеціальних заходів, спрямованих на обстеження стану психічного здоров'я осіб на підставах та в порядку, передбачених Законом України «Про психіатричну допомогу» та іншими законами, профілактику, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд та медико-соціальну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади (Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 № 1489-III). Розгляд заяв про надання П. д. у примусовому порядку закріпленої ст.ст. 279–282 ЦПК України.

Психіатричний заклад — психоневрологічний, наркологічний чи інший спеціалізований заклад, центр, відділення тощо всіх форм власності, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної допомоги (Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 № 1489-III).

Р

Рада суддів України — вищий орган суддівського самоврядування, який у період між з'їздами суддів України організовує виконання та контроль рішень з'їзду суддів, вирішує питання про скликання чергового з'їзду та здійснює інші самоврядно-судівські функції Повноваження та порядок роботи Р. с. У. визначаються Законом України «Про судоустрій України» та положенням про Р. с. У., яке затверджується з'їздом суддів.

Реалізація норм права — від франц. *realisation* — здійснення, від лат. *realis* — дійсний існуючий — процес втілення правових приписів у поведінці суб'єктів та їх практичній діяльності по здійсненню прав та виконанню юридичних обов'язків. Залежно від способів правового регулювання Р. п. н. поділяється на: використання, виконання, дотримання, застосування.

Реверсія — від лат. *reversio* — поворот, повернення — 1) повернення майна (попередньому) первісному власникові; 2) тимчасова передача кредитором певних цінностей з метою забезпечення кредиту, які повертаються кредитоодержувачу після виконання ним зобов'язання.

Регресний позов — зворотна вимога щодо повернення майна або грошових сум, виплачених третій особі з вини боржника. За Р. п. настає відшкодування кредитором виплаченої ним суми третій особі в повному обсязі. Такий позов може ґрунтуватися на цивільно-правових підставах, а також може бути пов'язаний з вирішенням трудових спорів. Р. п., як і будь-який інший позов, виступає процесуальним засобом порушення у суді цивільної справи позовного провадження на захист прав осіб-суб'єктів цивільного права.

Реєстр — від польсь. *rejestr*, від лат. *regestra* — список, перелік — форма матеріального відображення результатів реєстрації у вигляді списку, показника, певної бази даних, спеціально зброшурованої, прошнурованої та скріпленої печаткою книги або журналу, ін. облікового документа, що містять необхідні відомості стосовно об'єкта, предмета, факта, явища або події, які фіксуються (реєструються) з метою обліку і надання їм статусу офіційно визнаних актів. Форми і види Р., порядок їх ведення, спеціальні вимоги до окремих Р. визначені відповідними нормативно-правовими актами (наприклад, законами України «Про цінні папери і фондову біржу», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та ін.).

Реєстрація — від лат. *registratio* — внесення до списку, переліку — внесення до відповідних списків, реєстру, спеціальної книги чи журналів окремих відомостей, що стосуються будь-яких осіб, майна або ін. матеріальних об'єктів, документів, нормативно-правових актів, особистих немайнових прав фізичних та юридичних осіб, фіксація певних фактів, подій та явищ з метою їх обліку і контролю, засвідчення дійсності та надання їм законного статусу. Здійснюється службовими особами відповідних компетентних державних органів або іншими спеціально уповноваженими на це фізичними чи юридичними особами.

Реквізити документа (юридичні) — від лат. *requisitum* — потрібне, необхідне, від лат. *requirere* — потребувати — дані, які мають міститися у відповідному документі (наприклад, договорі, чеку та ін.) для визнання його дійсним (наприклад, його назва, дата складання та ін.).

Репліка судова — від франц. *replique*, від італ. *replica*, лат. *replicare* — заперечувати — стисла, скорочена повторна промова учасників судового розгляду на завершених судових дебатах із запереченням з питань, що мають значення для правильного вирішення справи. Заперечення у Р. с. можуть торкатися будь-якого питання, яке стосується обставин справи під час її розгляду. Скористатися Р. с. — це право, а не обов'язок учасників судових дебатів. Основне призначення Р. с. полягає у тому, щоб привернути увагу суду до можливого перекручення фактів, домислів та принципово неправильних суджень, допущених учасниками судових дебатів як у своїх промовах, так і в уже висловлених Р. с. Право учасників судових дебатів обмінюватися репліками під час розгляду цивільної справи в судовому засіданні закріплено ст. 193 ЦПК України.

Речові докази — зібрані, перевірені та оцінені у встановленому законом порядку предмети матеріального світу, властивості яких свідчать про обставини, що мають значення для справи. У цивільному процесі, згідно з ст. 65 ЦПК України, Р. д. також можуть бути магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи. Р. д. можуть бути подані сторонами по цивільній справі або бути витребуваними судом за клопотанням сторін.

Рішення суду (по цивільній справі) — 1) акти правосуддя у справах, які ґрунтуються на встановленні у судовому засіданні фактах і застосуванні норм матеріального і процесуального права. Залежно від способу захисту прав і правових наслідків, які вони викликають, Р. с. (як і позови) поділяються на види: про присудження — до виконання (або утримання від виконання) певних дій; про визнання — наявності (або відсутності) правовідносин (або юридичних фактів); конститутивні — про перетворення правовідносин. Р. с. про

присудження — це постанови суду, якими підтверджуються, права, обов'язки та законні інтереси сторін, і одна сторона присуджується виконати на користь другої сторони певні дії або утриматися від їх виконання (наприклад, виселення із жилого приміщення, стягнення завданої шкоди та ін.). Р. с. про визнання — постанови суду, якими підтверджується наявність або відсутність між сторонами певних відносин, певних обставин чи юридичних фактів (наприклад, факт визнання родинних відносин, визнання права власності та ін.). Р. с. про перетворення (конститутивне) — це постанови суду, спрямовані на зміну чи припинення правовідносин (ст. 16 ЦК України). Р. с. поділяються залежно від обсягу розв'язуваних ними питань на завершальні (основні) та додаткові. Завершальні повністю вирішують усі правові вимоги, передані на розгляд суду. Додаткові — вирішують окремі правові вимоги, з приводу яких сторони подавали докази і давали пояснення, що не були вирішені основним рішенням (ст. 220 ЦПК України). В теорії цивільного процесу виділяються й альтернативні та факультативні Р. с. Альтернативні — встановлюють два можливих, точно визначених способи виконання рішення, що передбачені нормами матеріального права. Факультативні — зобов'язують відповідача до виконання певних дій, а у випадку неможливості їх виконання водночас визначають спосіб це зробити. Існують ще крім завершальних (основних) ще й заочні, часткові (окремі), проміжні і умовні Р. с. Заочним визнається Р. с., ухвалене судом за відсутності відповідача, який був належним чином викликаний у судові засідання, не з'явився і не надіслав письмового повідомлення про причини неявки або причини визнанні неповажними (ст. 224 ЦПК України). Частковими (окремими) Р. с. називаються рішення, якими вирішуються окремі правові вимоги, що були достатньо встановлені судом або визнані відповідачем (наприклад, при множинності сторін суд може ухвалити рішення щодо окремих позивачів або відповідачів). Проміжними визнаються Р. с., якими вирішено спірну вимогу про право, із залишенням невирішеної вимоги про її розмір. Умовним називається таке Р. с., яким право позивача вважається визнаним тільки залежно від настання (ненастання) певних обставин, виконання (невиконання) певних

дій, а також коли його виконання залежить від зазначених вимог. Законодавство України не допускає ухвалення умовних рішень, з метою запобігання спору щодо настання або не настання тих чи інших обставин.

Норми гл. 7 розд. III ЦПК України визначають, що Р. с. має бути законне і обґрунтоване (ст. 213), ухвалене у передбаченому законом порядку (ст. 209), викладене за встановленим змістом (ст. 215) і проголошене публічно (ст. 218). Р. с. викладається письмово, за змістом має відповідати вимогам, встановленим ст. 215 ЦПК України, і складатися з вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин. 2) термін «Р. с.» використовується так само, як узагальнений термін «постанови суду» — узагальнена назва рішень і ухвал суду, які є процесуальною формою вираження діяльності суду щодо застосування права. Згідно із ст. 208 ЦПК України провадження по розгляду і вирішенню цивільної справи у суді першої інстанції завершується ухваленням рішення або постановленням ухвали. Суди, які перевіряють законність і обґрунтованість рішень і ухвал в апеляційному і касаційному порядку або у зв'язку із нововиявленими і винятковими обставинами, результати перевірки втілюють у процесуальній формі рішень і ухвал (ст.ст. 314, 336, 358, 365 ЦПК України).

Рішення іноземного суду — рішення іноземних судів у цивільних, трудових, сімейних справах, вироки іноземних судів у кримінальних справах у частині, що стосується конфіскації майна та відшкодування шкоди потерпілим, а також рішення іноземних арбітражів та акти інших органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних, трудових, сімейних справ, що набрали законної сили і підлягають визнанню та виконанню на території України відповідно до міжнародних договорів України.

Розгляд справи (цивільної) — є стадією цивільного процесу, яка здійснюється у судовому засіданні (процесуальній формі розгляду справи). Порядок Р. с. регулюється гл. 4 розд. III ЦПК України. Шляхом Р. с. здійснюються функції правосуддя і виконання завдань цивільного судочинства — захист прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави.

Роз'єднання позовів — цивільна процесуальна дія, яка спрощує розгляд справи з кількома самостійними позовними вимогами. Р. п. передбачене ч. 2 ст. 126 ЦПК України. Р. п. здійснюється шляхом винесення суддею ухвали.

Розірвання шлюбу (розлучення) — припинення шлюбу за життя подружжя внаслідок їх спільного волевиявлення або волевиявлення одного з них. Є добровільною формою припинення шлюбу і ґрунтується на принципі свободи розлучення. Може здійснюватися в судовому або адміністративному порядку. Підставами розірвання шлюбу в судовому порядку є випадки, передбачені ст.ст. 109, 110 СК України. Підстави розірвання шлюбу в адміністративному порядку (в органах реєстрації актів цивільного стану) передбачені у ст.ст. 106, 107 СК України.

Розстрочка сплати судових витрат — надання права особі, яка згідно із законом повинна сплатити судові витрати, здійснити оплату у відповідних частинах протягом точно визначеного строку. Суд, враховуючи майновий стан сторони, може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору та витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи на визначений строк, але не більше як до ухвалення судового рішення у справі (ч. 1 ст. 82 ЦПК України).

Роз'яснення рішення — передбачений ст. 221 ЦПК України спосіб виправлення недоліків рішення судом, який його постановив. Право на звернення із заявою до суду про Р. р. мають особи, які брали участь у справі, а також державний виконавець. Право вимагати Р. р. — строкове. Подача заяви допускається, якщо рішення не виконане або не закінчився строк, протягом якого рішення може бути пред'явлене до примусового виконання. Заява про Р. р. розглядається судом з викликом осіб, які брали участь у розгляді справи та (або) державного виконавця, проте їх неявка не є перешкодою для розгляду заяви. За наслідками розгляду суд постановляє відповідну ухвалу.

Рухоме майно (рухомість) — рухомі речі, які можна вільно пересувати в просторі. Тобто це всі ті речі, які не належать до нерухомих,

включаючи гроші, цінні папери та права вимоги. Угоди з Р. м. укладають у загальному, більш спрощеному порядку (порівняно із нерухомим майном). Реєстрація прав на Р. м. не здійснюється, крім випадків, визначених у законі.

С

Самовідвід — самоусунення деяких учасників кримінального, цивільного, господарського процесу, конституційного провадження або адміністративного судочинства від участі у розгляді справи у випадках, коли вони прямо чи опосередковано заінтересовані в цій справі або є підстави, що викликають сумнів у їх об'єктивності.

Свідок (у цивільному процесі) — особа, про яку є дані, що їй відомі обставини, які мають відношення до судової справи (ст. 50 ЦПК України). Для виконання функцій С. необхідно, щоб особа була здатна за своїм фізичним та психологічним розвитком (станом) правильно сприймати обставини, що мають значення для справи або давати про них правильні показання. Процесуальна правосуб'єктність С. не залежить від наявності у нього дієздатності (наприклад, С. може бути неповнолітня особа). Проте застосування показань С. не безмежне. Не можуть бути С.: недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання; особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з їхнім службовим чи професійним становищем, — про такі відомості; священнослужителі — про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; професійні судді, народні засідателі та присяжні — про обставини обговорення у нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення рішення чи вироку. Особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв — без згоди дипломатичного представника (ст. 51 ЦПК України). Крім того, фізична особа має право відмовитися давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра,

дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), повідомивши про причини відмови (ст. 52 ЦПК України). Притягнення С. до участі в процесі у справі можливе за ініціативою сторін, інших осіб, які беруть участь у справі. Основні права та обов'язки С. закріплені ст. 50 ЦПК України. С. не належить до складу осіб, які беруть участь у справі, а належить до осіб, які не беруть участі у справі, але сприяють здійсненню правосуддя, повному і об'єктивному розгляду справи.

Свідоцтво — документ, який офіційно підтверджує який-небудь факт, що має юридичне значення (про народження, про шлюб), або право особи (авторське С., С. про закінчення навчання).

Свідоцтво експерта — офіційний документ, що засвідчує певну його кваліфікацію; має встановлену форму, що відповідає профілю спеціального навчання.

Секретар судового засідання — службова особа, яка веде журнал судового засідання та виконує деякі функції із забезпечення розгляду відповідних судових справ. Так, С. с. з. у цивільному процесі може: здійснювати судові виклики і повідомлення; перевіряти наявність та з'ясовувати причини відсутності осіб, яких було викликано до суду, і доповідати про це головуючому; забезпечувати фіксування судового засідання технічними засобами; оформлювати матеріали справи; С. с. з. може уточнювати суть процесуальної дії з метою її правильного відображення в журналі судового засідання (ст. 48 ЦПК України). Компетенція С. с. з. також закріплена й Інструкцією з діловодства, що затверджена Міністерством України. Процесуальною гарантією, що забезпечує об'єктивність і неупередженість участі в процесі С. с. з., є право на його відвід (самовідвід) за наявності підстав, зазначених у ст.ст. 22–24 ЦПК України.

Середній заробіток — обчислений за спеціальними правилами у передбачених законом випадках розмір заробітної плати працівника, який відображає регулярні виплати, обумовлені системою оплати праці.

Визначення С. з. необхідно для: обчислення пенсій; розрахунку виплат за загальнообов'язковим державним страхуванням на випадок безробіття, у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням; у разі нещасного випадку на виробництві та професійним захворюванням; у разі поновлення на роботі при незаконному звільненні С. з. виплачується за вимушений прогул.

Сертифікат — від франц. *certificat* — свідоцтво, посвідчення, довідка, від лат. *certum* — вірно, дійсно та *facere* — робити — офіційний документ (посвідчення, свідоцтво), виданий компетентними державними органами, яким засвідчується право на провадження певного роду діяльності, здійснення окремих дій або операцій або засвідчується фактичний стан певного об'єкта (будівлі, споруди та ін.) і підтверджується його відповідність стандартам, нормативам, технічним параметрам та іншим якісним властивостям; 2) офіційний документ, який засвідчує належний професійний рівень громадянина, наявність у нього необхідних знань, освіти, кваліфікації та ін. та визначає право його власника на виконання окремих видів робіт або діяльності, що вимагають спеціального дозволу.

Сироти — особи, які в неповнолітньому віці втратили батьків і потребують особливого соціального захисту з боку держави і суспільства. Правовий статус С. визначається СК України та ін. нормативно правовими актами.

Скарга — форма звернення фізичних або юридичних осіб до відповідного державного органу, посадових та службових осіб цих органів із заявою про поновлення порушених прав скаржників та захисту їх законних інтересів. Право громадянина на С. ґрунтується на ст. 40 Конституції України. Основні питання практичної реалізації громадянами цього конституційного права регулюються Законом України «Про звернення громадян» та ін. правовими актами. Форма С. та порядок їх розгляду у провадженні того чи іншого виду судочинства мають певні особливості (наприклад, оскарження апеляційне в цивільному судочинстві, оскарження касаційне в цивільному судочинстві та ін.).

Склад суду — кількісна характеристика судового органу для розгляду конкретної справи. В судах першої інстанції справи розглядаються суддею одноособово, колегією суддів або суддею і народними засідателями, судом присяжних (ст. 13 Закону України «Про судоустрій України»).

Службова особа — особа, яка постійно або тимчасово здійснює функції представника влади або має на підприємстві, в установі, організації незалежно від форм власності посаду, пов'язану із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків та спеціальні повноваження. До категорії С. о. належать: лікарі, адвокати та ін. спеціалісти, які виконують професійні функції.

Службова таємниця — узагальнена назва відомостей, розголошення яких забороняється чинним законодавством або зумовлюється службовою необхідністю, які стали відомими і якими користуються в процесі та при виконанні своїх службових обов'язків службові особи.

Службове жиле приміщення — приміщення, призначене для заселення громадянами, які у зв'язку з характером їх трудових відносин проживають за місцем роботи або поблизу від нього. Порядок надання та користування С. ж. п. регулюється Житловим кодексом України та ін. нормативно-правовими актами.

Службовці — особи, які перебувають на певній службі і реалізують службові повноваження.

Спадковий договір — угода сторін, згідно із якою одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі смерті відчужувача набуває право власності на його майно (ст.ст. 1303–1308 ЦК України).

Спадкодавець — особа, після смерті якої її права та обов'язки переходять до інших осіб (спадкоємців).

Спадкоємці — особи, які мають право на спадщину. С. можуть бути за законом та за заповітом. Порядок прийняття або неприйняття

спадщини регулюється ЦК України, Законом України «Про нотаріат».

Спадкування — перехід прав і обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) (ст. 1216 ЦК України).

Спадщина — майно, а також сукупність прав і обов'язків спадкодавця, які після його смерті переходять до спадкоємців.

Спеціаліст — від франц. *specialiste* — фахівець, від лат. *specialis* — особливий своєрідний — у судочинстві особа, яка володіє необхідними спеціальними знаннями і надає суду ту чи іншу допомогу. Процесуальне становище С. в цивільному процесі закріплено ст.ст. 22–24, 54, 86, 170, 172, 190 ЦПК України.

Співучасть процесуальна (у цивільному судочинстві) — характеризується участю з боку позивача або відповідача в одній і тій самій справі кількох осіб (співпозивачів або співвідповідачів), право вимоги чи обов'язок відповідати за позовом яких не виключають один одного. Виникає в результаті пред'явлення позову кількома позивачами або до кількох відповідачів (ст. 32 ЦПК України). Виникнення співучасті зумовлюється матеріально-правовими та процесуально-правовими підставами (характером), у зв'язку з чим вона поділяється на обов'язкову та факультативну. Обов'язкова С. п. настає при спільності матеріальних прав та обов'язків кількох осіб тоді, коли права та обов'язки сторін у справі не можна визначити без встановлення прав та обов'язків інших суб'єктів спірних матеріально-правових відносин. Факультативна (необов'язкова) С. п. настає з обставин процесуального характеру (коли доцільний одночасний розгляд кількох справ з метою економії часу і коштів на їх провадження). Співучасники користуються рівними процесуальними правами. Відносини між ними побудовані на автономних засадах. Кожен співпозивач або співвідповідач користується тими самими правами та обов'язками, що й інший позивач чи відповідач, оскільки їх рівність і незалежність є наслідком того, що всі співучасники і кожен з них є самостійним суб'єктом цивільних процесуальних відносин. В залежності від складу сторін С. п. буває кількох видів: активною —

коли на боці позивача дві та більше особи, а відповідачем є одна особа; пасивною — навпаки; змішаною — коли і на стороні позивача, і на стороні відповідача дві та більше осіб.

Спростування інформації — одна із форм захисту честі, гідності та ділової репутації фізичних та юридичних осіб. Особи, про яких поширені відомості, що не відповідають дійсності або принижують їх честь, гідність чи ділову репутацію, або завдають шкоди їхнім інтересам, мають право через суд або в іншому встановленому законом порядку вимагати спростування такої інформації. Законодавством встановлено порядок С. і громадянами, фізичними особами, державними органами через засоби масової інформації (ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 43 Закону України «Про телебачення та радіомовлення»).

Статус суддів — визначені законом правові засади, які регламентують принципи та гарантії діяльності суддів, їх повноваження та обов'язки, порядок обрання (призначення) на посаду, зупинення повноважень та звільнення з посади, підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, заходи їх державного та соціального захисту. Судді судів конституційної та загальної юрисдикції мають однаковий соціальний статус, який визначається Конституцією України, законами України «Про статус суддів», «Про судоустрій України», «Про Конституційний Суд України».

Сторони (у цивільному процесі) — 1) юридично заінтересовані особи (фізичні та юридичні), матеріально-правовий спір між якими є предметом розгляду і вирішення у цивільному судочинстві; 2) фізичні чи юридичні особи, які беруть участь у справі як позивачі або відповідачі. С. мають рівні права (при наданні доказів, їх дослідженні й оцінці) й зобов'язані добросовісно користуватися ними, а також виявляти взаємну повагу до прав та охоронюваних законом інтересів одне одного, вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування всіх обставин справи, що розглядається в порядку цивільного провадження.

Строки процесуальні — передбачені у відповідному (правовому) порядку проміжки (періоди) часу для проведення відповідних дій

або виконання зобов'язань учасниками судочинства, а також застосування норм матеріального права. Найповніше ці строки врегульовані для учасників цивільного (у ЦПК України), кримінального (у КПК України), господарського (у ГПК України), адміністративного (КАС України) судочинства.

Стягнення — примусові заходи впливу як міра юридичної відповідальності. С. з боржника коштів або витребування майна може застосовуватися судом у процесуальній формі наказного провадження, шляхом видачі судового наказу (ст.ст. 95–106 ЦПК України).

Стягувач — учасник (одна із сторін) наказного або виконавчого провадження, яким може бути фізична або юридична особа, на користь чи в інтересах якої судом чи іншим органом було видано судовий наказ або виконавчий документ.

Суб'єкти цивільних процесуальних відносин — це: 1) особи, які здійснюють правосуддя у цивільних справах — суди, що розглядають і вирішують справи по першій інстанції; суди, що перевіряють законність та обґрунтованість рішень у апеляційному і касаційному порядку, та у зв'язку з винятковими та нововиявленими обставинами; особи, діяльність яких пов'язана із правосуддям (секретар судового засідання, судовий розпорядник); 2) особи, які беруть участь у справі (пар. 1 гл. 1 розд. I ЦПК України) — з метою захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів (сторони, треті особи з самостійними вимогами та без самостійних вимог — у справах позовного провадження, заявники та заінтересовані особи у справах наказного і окремого провадження); з метою захисту прав інших осіб, державних і громадських інтересів (перелік осіб передбачений ст. 26 ЦПК України); 3) особи, які не беруть участь у справі (пар. 2 гл. 1 розд. I ЦПК України) — особи, які сприяють розглядові справи (свідок, експерт, перекладач, спеціаліст та ін. особи, закріплені ст. 47 ЦПК України).

Суд — 1) суддя або судді державного органу влади, який розглядає і вирішує цивільну, кримінальну, адміністративну чи ін. справу одноособово або колегіально; 2) відповідний орган судової системи держави.

Судді — є посадовими особами судової влади, які відповідно до Конституції України наділені повноваженнями здійснювати правосуддя і виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному Суді України та судах загальної юрисдикції.

Суд першої інстанції — суд, що має право винести рішення у цивільній справі та вирок у кримінальній справі. С. п. і. уповноважений на безпосереднє дослідження і з'ясування у судовому засіданні усіх обставин справи та винесення відповідного судового акта (рішення, вироку, ухвали, постанови). Основною ланкою С. п. і. є районні (міські) суди, які розглядають у першій інстанції всі цивільні, кримінальні справи, крім справ, підсудних вищестоящим судам, міжбласному та військовому суду і військовим судам.

Суддівське самоврядування — колективне вирішення професійними суддями питань внутрішньої діяльності судів, яке не пов'язане із здійсненням правосуддя. Для вираження інтересів суддів як носіїв судової влади ними утворюються органи суддівського самоврядування. Суддівське самоврядування здійснюється через конференції суддів місцевих та апеляційних судів, збори суддів Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України і з'їзд суддів України (ст. 25 Закону України «Про статус суддів»). Порядок виконання С. с. визначається Конституцією України, законами України «Про статус суддів», «Про судоустрій України», ін. актами, що приймаються з'їздом, конференцією суддів України, зборами суддів.

Суди загальної юрисдикції в Україні — складова частина судової системи держави, яка побудована за принципами територіальності та спеціалізації. Складається з: місцевих судів; апеляційних судів; вищих спеціалізованих судів; Верховного Суду України. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди. Єдність системи судів загальної юрисдикції забезпечується: єдиними засадами організації та діяльності судів; єдиним статусом суддів; обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом;

забезпеченням Верховним Судом України однакового застосування законів судами загальної юрисдикції; обов'язковістю виконання на території України судових рішень; єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів; фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України; вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування. Систему С. з. ю. в У. становлять загальні та спеціалізовані суди. Місцевими загальними судами є районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди, а також військові суди гарнізонів. Вони є судами першої інстанції і розглядають цивільні, адміністративні та кримінальні справи, а також справи про адміністративні правопорушення.

У системі С. з. ю. в У. діють загальні та спеціалізовані апеляційні суди. Апеляційними загальними судами є: апеляційні суди областей, апеляційні суди міст Києва та Севастополя, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим, військові апеляційні суди регіонів та апеляційний суд Військово-Морських Сил України. У разі необхідності замість апеляційного суду області можуть утворюватися апеляційні загальні суди, територіальна юрисдикція яких поширюється на декілька районів області. Касаційний суд України розглядає справи в касаційному порядку, веде та аналізує судову статистику, визначає й узагальнює судову практику, надає методичну допомогу в застосуванні законодавства судами нижчого рівня.

Суди спеціалізовані — судові установи, що спеціалізуються на розгляді окремих категорій справ. В Україні відповідно до Закону України «Про судоустрій України» до С. с. належать господарські та адміністративні суди, які входять до складу судів загальної юрисдикції. Місцевими господарськими судами є господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, а місцевими адміністративними судами є окружні суди, що утворюються в округах відповідно до указу Президента України. Апеляційними спеціалізованими судами є апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є Вищий господарський

суд України, Вищий адміністративний суд України, а також інші відповідні вищі спеціалізовані суди, що утворюються Президентом України в порядку, встановленому Законом України «Про судоустрій України». Вищі спеціалізовані суди є касаційними судами. Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Верховний Суд України здійснює правосуддя, забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції.

Судова адміністрація — система державних органів з питань організаційного забезпечення діяльності судової влади. Правовий статус С. а. України регулюється Законом України «Про судоустрій України». Державна С. а. України є центральним державним органом виконавчої влади, що здійснює організаційне забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції, а також інших органів та установ судової системи.

Судова влада — одна з гілок державної влади, основним завданням якої є здійснення правосуддя. Згідно з законодавством України С. в. реалізується у формі розгляду справ, забезпечення прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб на досудових стадіях, здійснення перегляду судових рішень, вирішення питань, пов'язаних з їх виконанням, проведенням конституційного контролю. Суди як носії С. в. на засадах самоврядування беруть участь у формуванні Вищої ради юстиції, Конституційного Суду України та кваліфікаційних комісій.

Судова колегія — склад суду, що здійснює у передбачених законом випадках провадження у судовій справі.

Судова міліція — від лат. *militia* — військо, військова служба — орган, який підтримує громадський порядок в суді, припиняє прояви неповаги до суду, а також охороняє приміщення суду, виконує функції щодо державного захисту суддів, працівників суду, забезпечує безпеку учасників судового процесу (ст. 133 Закону України «Про судоустрій України»).

Судова палата — структурний підрозділ судової установи, судової інстанції. В Україні згідно із Законом України «Про судоустрій

України» та іншим процесуальним законодавством на С. п. покладається розгляд окремих категорій справ по суті, вивчення та аналіз судової статистики, узагальнення судової практики, надання методичної допомоги судам нижчого рівня. С. п. Верховного Суду України є найвищими судовими інстанціями з відповідних юрисдикцій в судовій системі держави. Рішення, що приймають С. п., є остаточними та не підлягають перегляду.

Судова практика (в Україні) — практика діяльності судових органів зі здійснення правосуддя. Є формою накопичення професійного досвіду судами загальної та спеціальної юрисдикції. Відповідно до Закону України «Про судоустрій України» на апеляційні та інші вищі суди покладається обов'язок щодо вивчення та узагальнення С. п. За їх наслідками приймаються відповідні рекомендації.

Судова система — складова правової системи держави, що визначає порядок організації та діяльності органів судової влади та засади здійснення правосуддя. У цій системі виділяються дві основні компоненти: судоустрій і судочинство. Основи судоустрою передбачають структурування С. с. на окремі ланки, гілки та інстанції. Основи судочинства визначають порядок діяльності судів, але водночас передбачають й утворення відповідних установ у С. с.

Судова справа — справа, що розглядається у судах загальної юрисдикції суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних у порядку, передбаченому процесуальним законодавством. С. с. класифікується за видами судочинства: кримінальні, цивільні, господарські, адміністративні та справи про адміністративні правопорушення.

Судова експертиза — це дослідження експертом у відповідному порядку, передбаченому процесуальним законодавством, на основі використання (застосування) спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини кримінальної, цивільної, адміністративної, господарської справи.

Судове доручення — вимога суду, який розглядає справу, до іншого суду чи правоохоронного органу здійснити певні процесуальні

або слідчі дії та за їх результатом надіслати протоколи та усі зібрані матеріали. У цивільному судочинстві відповідно до ст. 132 ЦПК України передбачає можливість використання судом С. д. з метою збирання доказів. Суд, який розглядає цивільну справу, в разі необхідності збирання доказів за межами його територіальної підсудності доручає відповідному суду провести певні процесуальні дії. В ухвалі про судове доручення коротко викладається суть справи, що розглядається, зазначаються особи, які беруть у ній участь, обставини, що підлягають з'ясуванню, докази, які повинен зібрати суд, що виконує доручення, перелік питань, поставлених особам, які беруть участь у справі, та судом свідку. Ця ухвала обов'язкова для суду, якому вона адресована. С. д. виконується у судовому засіданні за правилами, встановленими цим Кодексом. Суд повідомляє осіб, які беруть участь у справі, про час і місце засідання. Їхня присутність не є обов'язковою. Протоколи і всі зібрані при виконанні доручення матеріали негайно пересилаються до суду, який розглядає справу. Якщо свідки, які дали показання суду, що виконував доручення, прибудуть у суд, який розглядає справу, вони дають показання у загальному порядку.

Судове засідання — процесуальна форма здійснення судочинства з кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних та конституційних справ. У формі С. з. суд проводить як попереднє слухання справи, так і її розгляд по суті, а також перегляд справи. Порядок проведення С. з. регулюється нормами процесуального права. С. з. з цивільних справ регулюється ст.ст. 6, 92, 129–131, 157–159, 161, 163, 170, 199 ЦПК України.

Судовий наказ — особлива форма судового рішення про стягнення з боржника грошових коштів або витребування майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги. Наказне провадження регулюється ст.ст. 95–106, 370 ЦПК України.

Судовий процес — визначена законом процедура розгляду судом цивільної, кримінальної, господарської або будь-якої іншої справи. Регулюється відповідними процесуальними законами (ЦПК України, КПК України та ін.). Для кожного виду судових справ С. п. їх

розгляду і вирішення має свої особливості. Загальною рисою є лише реалізація загальних конституційних принципів здійснення правосуддя.

Судовий розгляд цивільних справ — основна стадія цивільного процесу, в якій здійснюється функція правосуддя і виконуються його завдання, спрямовані на захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб та інтересів держави. С. р. ц. с. включає такі етапи: підготовчий, дослідження обставин справи і перевірка доказів, судові дебати, прийняття і оголошення рішення.

Судовий розпорядник — особа, яка забезпечує додержання встановлених правил у залі судових засідань, виконання розпоряджень головуючого тощо. С. р.: 1) забезпечує належний стан залу судового засідання і запрошує до нього учасників цивільного процесу; 2) з урахуванням кількості місць та забезпечення порядку під час судового засідання визначає можливу кількість осіб, що можуть бути присутні у залі судового засідання; 3) оголошує про вхід і вихід суду та пропонує всім присутнім встати; 4) слідкує за додержанням порядку особами, присутніми у залі судового засідання; 5) виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги перекладача, експерта; 6) під час судового засідання приймає від учасників цивільного процесу документи та інші матеріали і передає до суду; 7) запрошує до залу судового засідання свідків та виконує вказівки головуючого щодо приведення їх до присяги; 8) виконує інші доручення головуючого, пов'язані із створенням умов, необхідних для розгляду справи. Вимоги С. р., пов'язані з виконанням зазначених обов'язків, є обов'язковими для учасників цивільного процесу (ст. 49, 162 ЦПК України). Скарги на дії чи бездіяльність С. р. розглядаються судом у цьому самому процесі в порядку, передбаченому ст. 160 ЦПК України.

Судові витрати — витрати, які складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи (ст. 79 ЦПК України). Розмір судового збору, порядок його сплати і звільнення від сплати встановлюються законом. До витрат, пов'язаних з розглядом судової справи, належать: 1) витрати на інформаційно-технічне забезпечення; 2) витрати на

правову допомогу; 3) витрати сторін та їх представників, що пов'язані з явкою до суду; 4) витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз; 5) витрати, пов'язані з проведенням огляду доказів за місцем їх знаходження та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи.

Судові дебати — самостійна частина судового розгляду, яка настає після закінчення з'ясування обставин справи та перевірки доказів. Суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів (ст. 192 ЦПК України). У С. д. виступають з промовами особи, які беруть участь у справі. У цих промовах можна посилатися лише на обставини і докази, досліджені в судовому засіданні. У С. д. першим надається слово позивачеві та його представникові. Треті особи без самостійних вимог виступають у С. д. після особи, на стороні якої вони беруть участь. Третя особа, яка заявила самостійні позовні вимоги щодо предмета спору, та її представник у С. д. виступають після сторін. За клопотанням сторін і третіх осіб у С. д. можуть виступати лише їхні представники. Органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, виступають у С. д. першими. За ними виступають особи, в інтересах яких відкрито провадження у справі. Суд не може обмежувати тривалість С. д. певним часом. Головуючий може зупинити промовця лише тоді, коли він виходить за межі справи, що розглядається судом, або повторюється. З дозволу суду промовці можуть обмінюватися репліками. Право останньої репліки завжди належить відповідачеві та його представникові. Після С. д. суд виходить до нарадчої кімнати (спеціально обладнаного для прийняття судових рішень призначення) для ухвалення рішення, оголосивши орієнтовний час його проголошення.

Судочинство — процесуальна форма здійснення правосуддя, діяльність суду. Є видом державної діяльності, пов'язаною з розглядом і вирішенням цивільних, кримінальних та інших судових справ. В Україні порядок здійснення С. регулюється Конституцією України та процесуальним законодавством. Залежно від категорій справ розрізняють такі основні види

С.: конституційне, цивільне, кримінальне, господарське і адміністративне.

Т

Тасмниця нарадчої кімнати — правова гарантія незалежності суддів та підкорення їх лише закону під час вирішення судової справи. Під час ухвалення судового рішення ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу. Під час перебування в нарадчій кімнаті суддя не має права розглядати інші судові справи. Судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення рішення у нарадчій кімнаті (ст. 196 ЦПК України).

Третейський суд — недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому Законом України «Про третейські суди», для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин (Закон України «Про третейські суди» від 11.05.2004 № 1701-IV).

Третя особа — суб'єкт цивільних процесуальних відносин, який вступає у процес, що вже розпочався, з метою захисту своїх прав та охоронюваних законом інтересів. ЦПК країни розрізняє два види Т. о.: з самостійними вимогами та без самостійних вимог. Т. о., які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення судового розгляду, пред'явивши позов до однієї чи обох сторін. Ці особи мають усі процесуальні права і обов'язки позивача. Після вступу в справу Т. о., яка заявила самостійні вимоги щодо предмета спору, справа за клопотанням цієї особи розглядається спочатку (ст. 34 ЦПК України). Т. о., які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до ухвалення судом рішення, якщо рішення в справі може вплинути на їх права або обов'язки щодо однієї із сторін. Т. о., які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть бути залучені до участі в справі також за клопотанням сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, або з ініціативи суду. Т. о., які не заявляють самостійних вимог, мають процесуальні права і обов'язки, встановлені ст. 27

ЦПК України. Вступ у справу Т. о., яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не тягне за собою розгляду справи спочатку. Сторона, в якій за рішенням суду виникне право заявити вимогу до Т. о. або до якої у такому випадку може заявити вимогу сама Т. о., зобов'язана повідомити суд про цю Т. о. У заяві про залучення Т. о. повинні бути зазначені ім'я (найменування) Т. о., місце її проживання (перебування) або місцезнаходження та підстави, з яких вона має бути залучена до участі у справі. Суд повідомляє Т. о. про справу, направляє їй копію заяви про залучення Т. о. і роз'яснює їй право заявити про свою участь у справі. Копія заяви надсилається особам, які беруть участь у справі. Якщо від Т. о. не надійшло повідомлення про згоду на участь у справі, справа розглядається без неї. Т. о., яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, може сама звернутися з заявою про свою участь у справі. Якщо особи, які беруть участь у справі, заперечують проти залучення чи допуску Т. о. до участі в справі, це питання вирішується судом залежно від обставин справи. З питання залучення або допуску до участі в справі Т. о. суд постановляє ухвалу.

У

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмен) — посадова особа, яка призначається Верховною Радою України, на яку покладається здійснення функцій парламентського контролю за дотриманням конституційних прав та свобод людини в діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових та службових осіб. Правовий статус Уповноваженого визначається Конституцією України та Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Згідно із ст. 45 ЦПК України Уповноважений може звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах.

Усиновлення (в цивільному процесі) — категорія справ окремого провадження, порядок розгляду яких регулюється ст.ст. 251–255 ЦПК України.

Ухвала суду — 1) в загальному розумінні — акт застосування судом норм процесуально-

го права, спрямований на вирішення окремих процесуальних питань, що виникли в процесі розгляду судової справи; 2) в цивільному судочинстві — У. с. першої інстанції вирішують питання, спрямовані на виникнення, розвиток або припинення цивільних процесуальних відносин, на створення належних умов для всебічного, повного та об'єктивного розгляду та вирішення справи, на реалізацію та захист процесуальних прав суб'єктів цивільних процесуальних відносин. В теорії цивільного процесу У. с. класифікують на види: 1) залежно від вирішення вимоги, спрямованої на розвиток провадження у справі У. с., — відкриття провадження у справі, забезпечення розвитку процесу, перешкоджання виникненню цивільного процесу у справі (територіальні) або подальшому його розвитку (заключні), застосування санкцій за цивільні процесуальні правопорушення (заходи процесуального примусу), сигналізацію про порушення законності; 2) залежно від суб'єктів, які постановили У. с., — одноособові та колегіальні; 3) за процесуальною формою втілення У. с. — самостійні і журнальні. За змістом У. с. має відповідати вимогам, закріпленим ст. 210 ЦПК України.

У. с. апеляційної інстанції — постанови суду, які виносяться з окремих питань процесуального характеру цієї стадії провадження, а також постанови суду по суті апеляційної скарги у випадках, передбачених ЦПК України. За своїм змістом У. с. апеляційної інстанції повинна відповідати вимогам, закріпленим ст. 315 ЦПК України.

У. с. касаційної інстанції — постанови суду, які виносяться з окремих питань, спрямованих на виникнення та розвиток касаційного провадження, а також ті, які виносяться в результаті розгляду касаційної скарги або подання.

Учасники судочинства (цивільного) — особи, які здійснюють провадження, а також беруть участь у розгляді і вирішенні цивільної справи. До учасників цивільного процесу насамперед належать позивач і відповідач, а також інші суб'єкти: треті особи, свідок, перекладач, експерт, спеціаліст, особи, які мають письмові або речові докази.

Учасники цивільного процесу — це суб'єкти цивільних процесуальних відносин. Відповідно

до положень ЦПК України поділяються на три групи: осіб, які здійснюють правосуддя, осіб, які беруть участь у справі, та осіб, які не беруть участі у справі. У справах позовного провадження особами, які беруть участь у справі, є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб. У справах наказного та окремого провадження особами, які беруть участь у справі, є заявники, інші заінтересовані особи, їхні представники. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Учасниками цивільного процесу, крім осіб, які беруть участь у справі, є секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, перекладач, спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу.

Ф

Фіктивний шлюб — вид недійсного шлюбу, який укладається без наміру створити сім'ю. Такий шлюб визнається судом як такий, що не породжує юридичних наслідків (ст. 40 СК України).

Фіксування судового процесу технічними засобами (далі — технічне фіксування судового процесу) — технічний запис судового засідання за допомогою комплексу з фіксування судового процесу, що включає в себе створення аудіофонограми судового засідання. Суд під час судового розгляду справи здійснює повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Т. ф. с. п. здійснює секретар судового засідання або за розпорядженням головуючого інший працівник апарату суду. Повне або часткове відтворення Т. ф. с. п. здійснюється за вимогою особи, яка бере участь у справі, або за ініціативою суду. Носій інформації, на яке здійснювалося Т. ф. с. п. (касета, дискета тощо), є додатком до журналу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи. За клопотанням особи, яка бере участь у справі, може бути за плату здійснено повне або часткове роздрукування Т. ф. с. п. за розпорядженням головуючого. Особа, яка бере участь у справі, має право отримати копію інформації з носія, на яке здійснювалося Т. ф. с. п. (ст. 197 ЦПК України). Розмір плати за роздрукування Т. ф. с. п. встановлюється Кабінетом Міністрів України. Зауваження

щодо Т. ф. с. п. вносяться до суду відповідно до правил, встановлених ст. 199 ЦПК України.

Форма процесуальна — сукупність правових приписів, які визначають підстави, умови і послідовність здійснення судочинства, інших нормативно передбачених видів провадження та їх документальне оформлення. Спрямована на забезпечення правового режиму діяльності державних органів, їх посадових осіб, до компетенції яких належить відправлення цивільного, кримінального, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, здійснення інших видів провадження, а також участь в них заінтересованого кола осіб.

Формальний доказ — доказ, значення якого встановлюється за зовнішніми, формальними ознаками відповідно до передбачених законом умов.

Ц

Цивільне процесуальне право — сукупність і система правових норм, предметом регулювання яких є суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя у цивільних правах територіальними судами загальної юрисдикції. В Україні ці відносини визначають процесуальний порядок провадження у цивільних справах, встановлений ЦПК України та іншими нормативно-правовими актами. Цей розгляд передбачає провадження, розгляд і вирішення справ у спорах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових та інших правовідносин, а також справ наказного та окремого провадження. Процесуальне провадження у цивільних справах як предмет цивільного процесуального права визначається: системою процесуальних дій, які виконуються судом та іншими учасниками процесу; змістом, формою, умовами виконання процесуальних дій; системою цивільних процесуальних прав і обов'язків, які визначають зміст цивільних процесуальних дій; гарантіями реалізації цивільних процесуальних прав та обов'язків. Метод Ц. п. п. — є сукупністю закріплених у нормах цивільного процесуального права способів та засобів впливу на відносини, які регулюються, та поведінку їх суб'єктів. За змістом метод Ц. п. п. є імперативно-диспозитивним. Ц. п. п. є складовою системою права України. Воно

тісно пов'язане з іншими галузями права, які взаємодіють між собою. Ц. п. п. діє стосовно осіб у часі й у просторі. Воно поширює свою діяльність на всіх громадян на засадах рівності, на юридичних осіб, на іноземців, осіб без громадянства, на іноземні підприємства та організації. Ц. п. п. є також навчальною дисципліною та галуззю юридичної науки.

Цивільне судочинство (цивільний процес) — одна з процесуальних форм реалізації судової влади шляхом здійснення правосуддя загальними судами загальної юрисдикції. Конституція України у ч. 3 ст. 124 визначає, що судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Відповідно до Закону України «Про судочинство України» судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Ц. с. — встановлений процесуальним законом (ЦПК України та іншими нормами цивільного процесуального права) порядок розгляду і вирішення справ по спорах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових, земельних та ін. правовідносин. Цей порядок визначається системою взаємопов'язаних цивільних процесуальних прав та обов'язків та цивільно-процесуальних дій, якими вони реалізуються судом та ін. учасниками процесу у складі цивільних процесуальних відносин, та забезпечує виконання завдань, покладених на цивільний процес. Завданням Ц. с. є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Цивільна процесуальна юрисдикція — компетенція судів щодо розгляду цивільних справ (ст.ст. 15–17 ЦПК України). Суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. Законом може бути передбачено розгляд інших справ за прави-

лами цивільного судочинства. Суди розглядають справи, визначені у частині першій цієї статті, в порядку позовного, наказного та окремого провадження. Не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом. Сторони мають право передати спір на розгляд третейського суду, крім випадків, встановлених законом.

Цивільний процесуальний кодекс України (від 18 березня 2004 р.) — кодифікований законодавчий акт, в якому систематизовано норми цивільного процесуального права, що діють на території України і регулюють майнові та немайнові відносини. Складається з 11 розділів (415 статей). ЦПК України регулює діяльність суду щодо розгляду справ про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, сімейних, житлових, земельних, трудових та ін. правовідносин позовного, наказного та окремого провадження.

Цивільна процесуальна дієздатність — здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді Ц. п. д. мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи (ст. 29 ЦПК України).

Цивільна процесуальна правоздатність — здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи Ц. п. п. мають усі фізичні і юридичні особи (ст. 28 ЦПК України).

Цивільні процесуальні правовідносини — врегульовані нормами цивільного процесуального права відносини, що виникають між судами як між собою, так і з учасниками процесу (фізичними та юридичними особами) в цивільному судочинстві. Ц. п. п. характеризуються такими ознаками: виникають на підставі норм цивільного процесуального права в результаті їх реалізації; створюються між учасниками суспільних відносин — судом і кожним з учасників цивільного процесу під час судочинства у цивільній справі; юридично закріплюють взаємну поведінку зазначених суб'єктів через їх суб'єктивні цивільні процесуальні права і обов'язки; реалізація

суб'єктивних цивільних прав і виконання суб'єктивних обов'язків забезпечуються заходами правового впливу.

Ціна позову — виражена в грошовому еквіваленті вартість майна або сума грошей, які є предметом заявленої вимоги позивача. Вона обумовлює розмір сплати державного мита, розподіл судових витрат між сторонами і порушення судової діяльності на захист права, оскільки недопустиме пред'явлення позову з ціною, меншою за судові витрати на провадження справи. Ц. п. відповідно до ст. 80 ЦПК України визначається: 1) у позовах про стягнення грошових коштів — сумою, яка стягується; 2) у позовах про визнання права власності на майно або його вилучення — вартістю майна; 3) у позовах про стягнення аліментів — сукупністю всіх виплат, але не більше ніж за шість місяців; 4) у позовах про строкові платежі і видачі — сукупністю всіх платежів або видач, але не більше ніж за три роки; 5) у позовах про безстрокові або довічні платежі і видачі — сукупністю платежів або видач за три роки; 6) у позовах про зменшення або збільшення платежів або видач — сумою, на яку зменшуються або збільшуються платежі чи видачі, але не більше ніж за один рік; 7) у позовах про припинення платежів або видач — сукупністю платежів або видач, що залишилися, але не більше ніж за один рік; 8) у позовах про розірвання договору найму (оренди) або договору найму (оренди) житла — сукупністю платежів за користування майном або житлом протягом строку, що залишається до кінця дії договору, але не більше ніж за три роки; 9) у позовах про право власності на нерухоме майно, що належить фізичним особам на праві приватної власності, — дійсною вартістю нерухомого майна, а на нерухоме майно, що належить юридичним особам, — не нижче його балансової вартості; 10) у позовах, які складаються з кількох самостійних вимог, — загальною сумою всіх вимог. Якщо визначена позивачем ціна позову вочевидь не відповідає дійсній вартості спірного майна або на момент пред'явлення позову встановити точну його ціну неможливо, розмір судового збору попередньо визначає суд з наступним стягненням недоплаченого або з поверненням переплаченого судового збору відповідно до ціни позову, встановленої судом при вирішенні справи. У разі збіль-

шення розміру позовних вимог або пред'явлення нових вимог несплачену суму судового збору належить сплатити до звернення в суд з відповідною заявою. У разі зменшення розміру позовних вимог питання про повернення суми судового збору вирішується відповідно до ч. 1 ст. 83 ЦПК України.

Цінні папери — документи встановленої форми з реквізитами, що посвідчують грошове або інше майнове право відповідної юридичної чи фізичної особи. Можуть випускатися у документарній або недокumentарній формі, бути іменними, ордерними, на пред'явника. Види, обов'язкові реквізити і необхідні вимоги до форми та порядок обігу Ц. п. встановлюються законом. Права і обов'язки щодо Ц. п. виникають з моменту їх передачі емітентом або його уповноваженою особою одержувачеві (покупцеві) чи його уповноваженій особі. Нормативно-правовими актами України передбачено, що в цивільному обороті існують такі групи Ц. п.: пайові (акція); боргові (вексель, інвестиційний сертифікат, казначейські зобов'язання, облігація, ощадний сертифікат); похідні (приватизаційні папери); товаророзпорядчі (складська розписка та ін.). Законодавство України містить наступне визначення Ц. п.: грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам (Закон України «Про цінні папери і фондову біржу» від 18.06.1991 № 1201-XII).

Ч

Честь і гідність — охоронювані законом особисті немайнові права і невідчужувані блага, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. Згідно із ст. 3 Конституції України Ч. і г. людини визнаються найвищою соціальною цінністю. Захист Ч. і г. здійснюється на основі відповідних норм кримінального, адміністративного та цивільного законодавства.

Ю

Юридична адреса — від франц. *adressa* — засіб, вказівка, місцеперебування, від лат. *addirectiare* — випрямляти — офіційно визна-

чене (зареєстроване) місцезнаходження юридичної особи або місце проживання фізичної особи — суб'єта підприємницької діяльності. Вказується в установчих документах (статуті, положенні чи ін. установчому акті) й заноситься до свідоцтва про державну реєстрацію підприємства, організації, установи або громадянина-підприємця. Умови та порядок визначення Ю. а. передбачені ЦК України (ст.ст. 88, 93), ГК України (ст.ст. 57, 58) та ін. нормативно-правовими актами.

Юридична допомога — вид професійної соціальної діяльності, сукупність заходів щодо надання на платній або безоплатній основі відповідних правових послуг громадянам, службовим особам, організаціям, підприємствам тощо. Ю. д. здійснюється у формі усних або письмових юридичних консультацій, складанні відповідних процесуальних та інших документів, представництва в суді, органах державної влади та ін.

Юрисдикція — від лат. *jurisdictio* — судочинство, від *jus (juris)* — право і *dicere* — говорити, проголошувати — 1) встановлена законом сукупність повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори та справи про правопорушення, оцінювати дії суб'єктів права з точки зору їх відповідності чи невідповідності правовій нормі, застосовувати юридичні санкції до правопорушників; 2) відправлення правосуддя або підсудність. Ю. проявляється у реалізації судом повноважень керувати судовим процесом, судити і виносити компетентне рішення; зобов'язувати до виконання прийнятого рішення. Ю. судів може визначатися особливостями кола осіб, які є учасниками судового розгляду справи (наприклад, підсудність військово-службовців військовому суду); 3) території

і підвідомчості відповідного органу влади; 4) у міжнародному праві розрізняється Ю. держави та Ю. міжнародна.

Юстиція — від лат. *justitia* — справедливість, правосуддя — 1) правосуддя; 2) система судових та пов'язаних з їх діяльністю державних органів. Крім судів до цієї системи належать: прокуратура, органи слідства, адвокатура, нотаріат та ін.

Юридичні послуги — надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо) (Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV).

Література:

1. Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 704 с.
2. Румянцев О. Г., Додонов В. Н. Юридический энциклопедический словарь. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 384 с.
3. Словник іншомовних слів. / За ред. О. С. Мельничука. — К., 1974. — 778 с.
4. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. — 624 с.
5. Штефан О. О. Цивільне процесуальне право у схемах: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2004. — 208 с.
6. Юридична енциклопедія / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. — В 6 т. — К.: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004.

АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Апеляційне оскарження 232–240
Апеляційна скарга 233; 240
- Безвісно відсутній 213
Безпосередність 34; 40
Безхазяйна нерухома річ 221
- Верховний Суд України 243
Визнання фізичної особи
недієздатною 209–212
Видалення із залу судового засідання 116
Види судових витрат 105
Визнані факти 124
Визнання позову 153
Визнання та виконання рішень
іноземних судів в Україні 279–290
Виклик судовий 162
Виконавче провадження 262–268
Виконавчий лист 264
Виняткові обставини 253; 257
Висновок експерта 128–130
Витрати на інформаційно-технічне
забезпечення розгляду справи 105
Витрати, пов'язані
із розглядом справи 105; 108
Відводи 152
Відкладення розгляду справи 174
Відкритість судового розгляду 29; 31
Відкриття провадження у справі 160
Відмова від позову 153
Відповідач, співвідповідач 51; 53; 58
- Гласність 30
Госпіталізація 223–226
- Джерела цивільного
процесуального права 14; 27
Диспозитивність 29; 33; 34
Дія закону в часі, просторі
та за колом осіб 20
Довіреність 71; 73; 74
Додаткове рішення 188
Доказ 119–131
Доказування 119; 122; 131
До судовий розгляд справи 166–168
- Експерт 128–130
Експертиза 128–130
- Журнал судового засідання 178
- Забезпечення доказів 130; 131
Забезпечення позову 154
Загальновідомі факти 124
Заінтересована особа 58; 147
Заінтересованість матеріально-правова 51;
58; 147
Заінтересованість процесуальна 51; 54; 58;
147
Законна сила судового рішення 190
Законність 31
Законодавство про цивільне судочинство 16
Закриття провадження у справі 176; 180
Заочне рішення суду 199; 201–205
Заочний розгляд справи 201–205
Засоби доказування 126–132
Захист неюрисдикційний 12; 23–24
Заява 136
Заявник 136
Збір судовий 106
Змагальність 34
Зміст цивільних процесуальних
правовідносин 46; 48
Зупинення провадження у справі 175; 180
Зустрічний позов 152
- Касаційна скарга 244–246
Касаційне провадження 243–250
Касаційне оскарження 243
Колегіальність та одноособовість 29; 31
- Метод цивільного процесуального права 13
Мирова угода 153
Мова судочинства 29; 31
- Наказне провадження 135; 139
Наука цивільного процесуального права 27
Негайне виконання 187; 190
Незалежність суддів 29; 31
Нововиявлені обставини 255–259
Норми цивільного процесуального права 17
- Обмеження цивільної дієздатності фізичної
особи 209
Об'єкт цивільних процесуальних відносин 46
Окреме провадження 207–230
Окрема ухвала 193–195
Оперативність 34
Особи, які беруть участь у справі 45
Оскарження судових рішень 232
Оцінка доказів 131–132

Перегляд судових рішень 253–260
Передача справи з одного суду
до іншого 100
Перекладач 45
Перерви в судовому засіданні 173–178
Письмовий доказ 127
Підготовка справи до розгляду 160
Підсудність 98–103
Поверот виконання рішення суду 266–268
Позивач 51; 58; 156
Позов 145; 146; 157
Позовна заява 145
Позовне провадження 179–180
Попередній розгляд справ 160
Попереднє судове засідання 160
Правовідносини 43; 44; 47
Правоздатність
цивільно-процесуальна 51; 54
Правонаступництво 55
Предмет доказування 119
Предмет цивільного процесуального
права 13; 25
Пред'явлення позову 44; 157
Представник 71–77
Преюдиційні факти 124
Принципи цивільно-процесуального
права 29; 36–38
Призначення справи до розгляду 155
Провадження у справі 145–157
Провадження апеляційне 232–240
Провадження касаційне 243–251
Провадження наказне 135–143
Провадження окреме 207
Провадження позовне 145–197
Провадження у зв'язку з винятковими
обставинами 253
Провадження у зв'язку із ново виявленими
обставинами 254
Прокурор 63–64; 67
Протокол 178
Процесуальна форма 12–13
Процесуальний примус 116
Процесуальні строки 79–87
Психіатрична допомога 223–224

Речовий доказ 128
Рівність 29–34
Рішення суду 183–183
Рішення суду апеляційної інстанції 239
Рішення суду касаційної інстанції 247–248
Родова підсудність 99
Розгляд справи 170–180

Свідок 126
Секретар судового засідання 45
Система цивільного процесуального
права 14
Скарга 233; 244
Скасування рішень суду 236; 247
Спеціаліст 128–130
Співучасть цивільно-процесуальна 53
Справи окремого провадження 227–230
Стадія цивільного процесу 25–26; 179
Сторони 51; 58; 59
Строк цивільно-процесуальний 79–88
Суб'єкти цивільних процесуальних
правовідносин 45; 47–49
Суд 45
Судова експертиза 128–130
Судова повістка 162–165
Судове доручення 131
Судове засідання 170
Судове повідомлення 162
Судове провадження 20
Судове рішення 183–192
Судовий наказ 136–138
Судовий розгляд справи 170
Судовий розпорядник 45
Судові витрати 105–112
Судові дебати 171

Територіальна підсудність 99
Третя особа 56; 59
Третя особа, яка заявляє самостійні вимоги
на предмет спору 56; 59
Третя особа, яка не заявляє вимог на
предмет спору 57; 60

Усиновлення 214–216
Усність 34
Ухвала суду 193–194
Ухвала суду апеляційної інстанції 239
Ухвала суду касаційної інстанції 247; 248
Учасники цивільного процесу 45

Факти, що мають юридичне значення 124
Фіксування судового засідання 178; 181
Функціональна підсудність 99

Цивільне судочинство 11; 20–22
Цивільна юрисдикція 90–96
Цивільна дієздатність 147
Цивільне процесуальне право 13; 25
Цивільний процес 24

Навчальне видання

Олена Олександрівна Штефан

ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Навчальний посібник

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Шеф-редактор

В. С. Ковальський, кандидат юридичних наук

Юрінком Інтер — редакція
наукової та навчальної літератури

Редактор *А. І. Осауленко*
Комп'ютерна верстка *О. П. Хлопової*
Художнє оформлення *М. П. Черненка*

Підписано до друку 14.01.2009. Формат 70 × 100¹/₁₆.
Папір офсетний № 1. Гарнітура *Pragmatica*. Умовн. друк. арк. 29,25.
Обл.-вид. арк. 34,8. Наклад 3000 прим.
Зам. № 9-66 . Ціна договірна.

З питань придбання літератури звертатися
до видавництва «Юрінком Інтер» за адресою:
04209, Київ-209, вул. Героїв Дніпра, 31б, тел. 411-64-03, 411-69-08

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром СП «Юрінком Інтер»
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 19 від 20.03.2000)

Віддруковано в ЗАТ «Віпол», 03151, м. Київ, вул. Волинська, 60
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 752 від 27.12.2001)